

Andrzej Bronicki

PIERWSI PASTERZE III TYSIĄCLECIA p.Ch.

Groby podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych.
Obrządek pogrzebowy. Chronologia

Andrzej Bronicki

Pierwsi pasterze III tysiąclecia p.Ch.
Groby podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych.
Obrządek pogrzebowy. Chronologia

Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie
Chełm 2021

Książka jest wynikiem realizacji w Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie projektu dofinansowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury z priorytetu OCHRONA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH 2021, pt. *Pierwsi pasterze III. tysiąclecia p.Ch.* (umowa nr 5651/21/FPK/NID z 31.05.2021 r.)

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

**NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA**
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Recenzenci

Prof. dr hab. Marzena Szmyt, Prof. UMCS dr hab. Jerzy Libera

Fotografie

Andrzej Bronicki, Stanisław Gołub, Grzegorz Zabłocki, Anna Zakościelna, Marek Zalewski, archiwum Muzeum Regionalnego w Krasnymstawie, archiwum Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie

Rysunki i przerysy

Ewa Hander

Projekt okładki

Ewa Hander, Grzegorz Zabłocki

Na okładce wykorzystano fotografię autorstwa Grzegorza Zabłockiego przedstawiającą grób skrzyniowy z Cycowa zrekonstruowany na skwerze przed budynkiem muzeum w Chełmie, przy ul. Lubelskiej 55 oraz zdjęcia znalezisk – elementów wyposażenia grobowego, tego samego Autora

Obróbka komputerowa ilustracji

Grzegorz Zabłocki

Skład komputerowy i redakcja techniczna

Wydawnictwo Ars Libri

Tłumaczenie na język angielski

Marta Cyran, Natalia Jędruszczak

ISBN 978-83-89942-60-9

Druk

Ars Libri

Wydawnictwo intrologatornia S.C.

tel. 609 292 960, 782 430 871

www.arslibrilublin.pl

SPIS TREŚCI

1. Pierwsi pasterze III tysiąclecia p.Ch. – wprowadzenie	7
1. 1. Perspektywa historyczna badań archeologicznych	7
1. 2. Zakres przestrzenny pracy	10
1. 3. Zakres chronologiczny	10
1. 4. Podziękowania	11
2. Katalog źródeł archeologicznych	14
3. Obrządek pogrzebowy	206
3. 1. Położenie stanowisk	206
3. 2. Mikrogeografia	208
3. 3. Organizacja przestrzenna stanowisk grobowych	210
3. 4. Konstrukcje grobowe	210
3. 4. 1. Groby jamowe (bez konstrukcji kamiennej)	210
3. 4. 2. Groby skrzyniowe (typu podolskiego)	211
3. 5. Pochówki ludzkie i zwierzęce	213
3. 5. 1. Pochówki w grobach jamowych	213
3. 5. 2. Pochówki w grobach skrzyniowych	214
3. 6. Ślady palenia ognia, kanibalizm	218
3. 7. Wyposażenie grobów	218
3. 7. 1. Groby jamowe	218
3. 7. 2. Groby skrzyniowe	221
4. Chronologia w świetle oznaczeń radiowęglowych	228
4. 1. Datowania absolutne, pierwsza próba periodyzacji	228
4. 2. Interpretacja danych radiowęglowych, propozycja nowej periodyzacji	229
4. 3. Charakterystyka faz rozwojowych	237
4. 4. Chronologia grobów niedatowanych radiowęglowo	252
4. 5. Podsumowanie	261
5. Zakończenie	263
6. Literatura	265
7. Summary	272

1. PIERWSI PASTERZE III TYSIĄCLECIA P.CH. – WPROWADZENIE

Przełom IV i III tysiąclecia p.Ch. przypada na okres subborealny, który charakteryzuje się klimatem suchszym niż okres wcześniejszy – atlantycki oraz dość ciepłym, ale chłodniejszym niż poprzednio. Następuje stopniowe stepowanie Europy. Długotrwała susza występując częściej niż niegdyś – utrudniała prowadzenie gospodarki rolnej opartej przede wszystkim na uprawie zbóż. Dochodzi do przemiany gospodarczej. Wzrasta znaczenie mobilnego pasterstwa (jakkolwiek rolnictwa całkiem nie zarzucono). Styl życia zmienia się na koczowniczy, zmienia się także oblicze kulturowe ówczesnych społeczności. Na ten czas przypada początek rozprzestrzenienia się w Europie Środkowej kultury amfor kulistych, zaś trochę później – kultury ceramiki sznurowej. Obie jednostki taksonomiczne zrzeszają pasterzy. Pierwszeństwo należy się społecznościom „amforowych”, których osadnictwo na Lubelszczyźnie pojawia się wcześniej o około 200 lat niż „sznurowe” (Włodarczak 2016, 545).

W ciągu ostatnich trzech/czterech dekad zdecydowanie polepszył się stan badań nad kulturą amfor kulistych we wschodniej Lubelszczyźnie. Obecnie znane są 42 stanowiska grobowe, spośród nich 32 reprezentują groby skrzyniowe (37 obiektów typu podolskiego i 1 z kamienną obstawą), zaś 10 – jamowe (bez kamiennej konstrukcji). Jedno częściowo zbadane stanowisko ma charakter osadowy. W tym czasie baza źródłowa uległa prawie podwojeniu¹. Znaczna część obiektów nowo odkrytych doczekała się wyczerpujących publikacji sprawozdawczych (Ścibior 1986; Ścibior, Kokowski, Koman 1991; Gołub 1996b; Panasiewicz 1996; Bagińska, Taras 1997; Zakościelna 2000; Bronicki

2000; 2007; 2010; Błędowska, Gałan 2006), w wielu przypadkach wzbogaconych o ekspertyzy specjalistyczne. Niektóre groby zostały opracowane na nowo i opublikowane po raz drugi (Gołub 1996a; Polańska 2016; Bronicki 2016a). Od połowy lat 90. XX w. zaczęto sukcesywnie wykonywać datowania radiowęglowe.

Niniejsze opracowanie ma charakter źródłoznawczy. Otwiera ją rozdział wstępny zawierający niezbędne informacje o projekcie, historii badań, zakresie przestrzennym i chronologicznym publikacji oraz podziękowania. Rozdział drugi stanowi zasadniczą część książki. Jest to bogato ilustrowany katalog zespołów grobowych. Dwie kolejne części mają charakter syntetyczno-analityczny. Trzecia została poświęcona obrządkowi pogrzebowemu, zaś czwarta omawia chronologię kultury amfor kulistych we wschodniej Lubelszczyźnie. W rozdziale tym podjęto próbę dokonania periodyzacji podgrupy wschodniolubelskiej, wyróżniając trzy fazy rozwojowe i charakteryzując je. Zakończenie jest podsumowaniem przedsięwzięcia oraz wskazaniem kierunków dalszych badań. Całość dopełnia zestawienie wykorzystanej literatury. Poszczególne rozdziały (oprócz katalogu) zaopatrzone w streszczenia w języku angielskim. Wszystkie tabele i podpisy pod ilustracjami są dwujęzyczne.

1. 1. Perspektywa historyczna badań archeologicznych

Najdawniejsze udokumentowane znaleziska grobowe kultury amfor kulistych na obszarze wschodniej Lubelszczyzny miały miejsce w okolicach Parczewa w latach 70. XIX wieku (Przyborowski 1876). Jeszcze przed I wojną światową natrafiono na pierwszy grób w Kryłowie (Cynkałowski 1961, 38-39). W okresie międzywojennym baza źródłowa uległa znacznemu powiększeniu. Jednak prawie wszystkie obiekty najpierw padały

¹ W połowie lat 60. XX wieku 6 znanych stanowisk przypadało na powiat chełmski, 6 – hrubieszowski oraz po 2 – na krasnostawski, radzyński, tomaszowski, włodawski i zamojski (Nosek 1967, 199-213, 241-247), co daje łączną liczbę 22 grobów.

pastwą odkrywców, którzy z reguły niszczyli ich zawartość, a dopiero później, niekiedy pojawiał się archeolog, zaś część elementów wyposażenia trafiała do muzeów (Drewko 1921; Janusz 1925; Dylík 1931; Podkowińska 1936; Antoniewicz 1936/37; Nosek 1954/1955, 60, 84-85; 1967, 245; Cynkałowski 1961, 38-39; Bienia 2003).

Nowe dane uzyskano w latach 40. i 50. XX wieku. Jest to okres o tyle istotny, że dwa groby (jamowe) zostały zbadane od początku do końca przez archeologów (Gajewski, Gurba 1960; Polańska 2016b). Inne stanowiły przykład odkryć przypadkowych, czasami zakończonych interwencją pracowników muzeów (Nosek 1954/55, 104; 1967, 245; Gurba 1957; Skibiński 1958; Wieliczko 1961).

W latach 60. i 70. XX, dzięki podjęciu działań ratowniczych przez lubelski ośrodek archeologiczny, trochę powiększyła się baza źródłowa – zbadano kolejne grobowce w powiecie chełmskim, krasnostawskim, hrubieszowskim, włodawskim (Gurba 1957; Wieliczko 1961; Nosek 1967, 243; Gurba, Kutylowski 1969a; 1969b; Kutylowski 1970a; 1970b; Gołub 1996a).

Kolejną falę przyrostu bazy źródłowej można dostrzec w latach 80. i 90. XX wieku oraz w pierwszej dekadzie następnego stulecia. Zbadano jeden z grobów „enklawy parczewskiej” (Ścibior 1985; 1986), jeden na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim (Zakościelna 2000), obiekty na obszarze południowo-wschodniej Lubelszczyzny (Ścibior, Kokowski, Koman 1991; Ścibior, Koman 1996; Panasiewicz 1996; Błędowska, Gałan 2006), na Chełmszczyźnie (Gołub 1994a; 1996b; Bronicki 2000; 2007; 2010). Pozyskane szczątki kostne poddawano z reguły badaniom specjalistycznym (Kozak-Zychman, Rutkowska 1991; Wolsan, Nadachowski 1991; Borowska, Mazur 2000; Kozak-Zychman 2007).

Podgrupa wschodniolubelska kultury amfor kulistych została wyróżniona w latach 50. XX w. przez Stefana Noska. Cechą decydującą była obecność grobów skrzynkowych zbudowanych z monolitycznych płyt kamiennych, przypominających grobowce wznoszone przez ludność kultury

amfor kulistych na Podolu i Wołyniu. Badacz ten stwierdził, że zwarty zasięg tego typu konstrukcji obejmuje tereny między środkowym Bugiem a Wieprzem (Nosek 1954/1955, 124).

Tadeusz Wiślański, akceptując wyróżnienie podgrupy wschodniolubelskiej (jemu zawdzięczamy wprowadzenie tej nazwy do obiegu naukowego) i wymieniając jej cechy swoiste, zwrócił uwagę na surowiec do produkcji siekier krzemienych (niepasiasty), jak również częstsze występowanie odcisków łuczków w ornamentyce naczyń w porównaniu do grupy małopolskiej (do której włączył „kompleks puławsko-garwoliński”, czyli podgrupę zachodniolubelską S. Noska, obecnie częściej zwaną „nałęczowską” – np. Ścibior 1984; Bronicki 2016a). Jej zasięg terytorialny określił jako obszar „wschodniej Lubelszczyzny: od powiatu radzyńskiego po tomaszowski” (Wiślański 1966, 89).

W tym czasie do dyskusji nad kulturą amfor kulistych na Lubelszczyźnie włączył się Jan Gurba publikując rozważania o osadnictwie neolitycznym (Gurba 1961) oraz regionalną zwięzłą syntezę (Gurba 1968), w której uznaje za zasadne wydzielenie „grupy wschodniolubelskiej”.

Warto w tym miejscu jeszcze wymienić publikację, która odnosi się do krzemieniarstwa opartego na surowcu pasiastym (Balcer, Kowalski 1978), gdzie przedstawiono rozprzestrzenienie m.in. siekier, także na Lubelszczyźnie.

Kolejnym badaczem problematyki „amforowej” był Józef Ścibior. Zauważył on w podgrupie wschodniolubelskiej zdecydowaną dominację ilościową grobów skrzyniowych nad grobami jamowymi, a także wyróżnił dwa podtypy kamiennych konstrukcji grobowych: pierwszy — budowany z monolitów eratycznych (niekiedy na planie elipsowatym – np. Stefankowice-Kolonia), o orientacji E – W i drugi z łamanych płyt, najczęściej piaskowcowych (na planie prostokąta, wysokiego trapezu, kwadratu), o orientacji N – S. Zasięg geograficzny sprecyzował jako obszar „między Wieprzem a Bugiem oraz Roztoczem a Pojezierzem Łęczyńsko-Włodawskim” (Ścibior 1991, 55-56), przy czym „kompleks grobów radzyńsko-

-parczewskich” (Rudno, ale też zapewne Branica Suchowolska, Okalew, Zbulitów Mały) należały według niego do sąsiedniej grupy mazowiecko-podlaskiej (Ścibior 1986, 119).

Zbiór wschodnich (wołyńsko-podolskich) składników kulturowych w podgrupie wschodniolubelskiej, kluczowych dla jej wyróżnienia, scharakteryzowali trzej archeolodzy ze środowiska lubelskiego: J. Ścibior, Andrzej Kokowski i Wiesław Koman, w związku z publikacją nowo odkrytych grobów w Kotlinie Hrubieszowskiej i w Zamościu (Ścibior, Kokowski, Koman 1991). Oprócz oczywistej „wschodniolubelskiej” idei kamiennego skrzyni, wskazano na obecność „rucho-myh drzwiczek” w grobowcu z Sahryniam, a nade wszystko na cechy, którymi charakteryzowała się ceramika. Badacze zauważyli, że zastosowana domieszka tłuczni ceramicznego w masie garncarskiej praktycznie nie występuje w innych grupach lokalnych kultury amfor kulistych w Polsce. Wiele cech wschodnich (wołyńsko-podolskich) udało się dostrzec w zdobnictwie. Przede wszystkim chodzi tu o wypełnianie odcisniętych ornamentów białą, kredową pastą – inkrustacją, powszechną na Podolu, stosowanie rozbudowanych wątków trójkątnych (kąty wsuwane) oraz ornamentyki złożonej z pętelek, linii łamanych, pionowego słupka i odcisków sznura. Często spotyka się także odciski stempelka w kształcie małego łuku, tworzące ornament tzw. „rybiej łuski”. Cechy „wschodnioamforowe” są czytelne również w morfologii wielu naczyń. Wyrażają się one w trochę odmiennych proporcjach amfor, waz czy mis w stosunku do pojemników grupy polskiej, a także w mikromorfologii, czego przykładem jest kształt niektórych uch amfor. Ponadto ustalono, że wśród siekier i innych wyrobów krzemienych surowiec wołyński jest reprezentowany liczniej niż, np. krzemionkowski — pasiasty (Ścibior, Kokowski, Koman 1991, 100-102)².

Właściwie wszyscy badacze zgadzali się, że obszar wschodniej Lubelszczyzny miał charakter terytorium przejściowego o cechach okcyden-talnych i orientalnych (np. Свешников 1983, 10; Szmyt 1999, 50-51). Według Marzeny Szmyt jego zachodnią granicą byłaby linia między Sahryniam a Łopiennikiem Dolnym-Kolonią (zasięg grobów typu podolskiego), zaś wschodnia nie może być sprecyzowana, gdyż nie pozwala na to stan badań na przygranicznym terytorium Wołyńia (1999, 44, 49).

Wszystko to posłużyło do podjęcia próby przedstawienia problematyki „amforowej” (łącznie ze „wschodniolubelską”) w ramach opracowania powstałego pod redakcją Pawła Jarosza, Jerzego Libery i Piotra Włodarczaka, pt. *Schyłek neolitu na Wyżynie Lubelskiej* (Kraków 2016). Praca ta oprócz m.in. katalogu wschodnio- i zachodniolubelskich stanowisk „amforowych” oraz opisu obrządku pogrzebowego społeczności tych prowincji kulturowych (Bronicki 2016a, 45-256), zawiera rozważenia chronologiczne nad schyłkowym neolitem na Lubelszczyźnie (Włodarczyk 2016).

Przywołane wyżej opracowanie dotyczące schyłku neolitu odnosi się do dużego fragmentu terenu opanowanego przez społeczności podgrupy wschodniolubelskiej. Nie jest to jednak cały obszar jej występowania. Poza zakresem przestrzennym znalazły się tereny ukraińskie i polskie nad górnym Bugiem, Roztocze oraz nizinne krainy przylegające od północy do Wyżyny Lubelskiej. W związku z powyższym zaistniała potrzeba zebrania w jednym miejscu informacji o wszystkich stanowiskach grobowych tej podgrupy, stworzenia pełnego katalogu, opisanie obrządku pogrzebowego z uwzględnieniem grobów wschodniolubelskich także „spoza Wyżyny Lubelskiej” oraz przedstawienia schematu chronologicznego z podziałem na fazy rozwojowe podgrupy. Wszystko to powinno pomóc w przyszłych badaniach nad schyłkiem młodszej epoki kamienia na wschodzie

2 O elementach wschodnich w całej grupie polskiej (centralnej) – patrz: Szmyt 1999, 49-50, a także Koško, Szmyt 2011, 216; na Kujawach – Szmyt 1996, 218-227,

zaś o tradycjach „amforowych” we wschodniej Europie – Szmyt 2001.

Lubelszczyzny i terenach przyległych oraz nad relacjami z sąsiednimi jednostkami taksonomicznymi, szczególnie ze społecznościami grupy centralnej (polskiej) i wschodniej kultury amfor kulistych oraz kultury ceramiki sznurowej.

Zagadnienie chronologii podgrupy wschodniolubelskiej stało się przedmiotem odrębnego artykułu A. Bronickiego opublikowanego w księdze jubileuszowej poświęconej Prof. dr. hab. Aleksandrowi Kośko (Bronicki 2019).

1. 2. Zakres przestrzenny pracy

Obszar objęty opracowaniem obejmuje tereny występowania grobów podgrupy wschodniolubelskiej (ryc. 1). Wschodni skraj granicy południowej wyznacza Ulwówek znajdujący się na ukraińskim fragmencie Grzędy Sokalskiej. Dalej na zachód granica południowa biegnie przez Równinę Bełską, Grzędę Sokalską, Roztocze Środkowe do Tereszpoła na Roztoczu Zachodnim (Szczembrzeszyńskim). Tereszpol jest stanowiskiem najdalej wysuniętym na południowy-zachód. Rubież wschodnią wyznacza w przybliżeniu rzeka Bug. Na jej górnym odcinku, po stronie wschodniej znajdują się dwa stanowiska: Litowiz na ukraińskim fragmencie Kotliny Hrubieszowskiej i Chotiaczów na przejściu Wysoczyzny Torczyńskiej w Grzędę Horodelską. Wszystkie pozostałe stanowiska zlokalizowane są po polskiej stronie rzeki – w okolicy Strzyżowa, blisko jej nurtu, zaś dalej na północ – w większej odległości. Granicę zachodnią ekumeny podgrupy wschodniolubelskiej wyznacza w przybliżeniu rzeka Wieprz. Kilka stanowisk znajduje się jednak po zachodniej stronie tego dopływu Wisły. Granica północna biegnie przez Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie.

Ponadto na obszarze Wysoczyzny Parczewsko-Kodeńskiej zlokalizowano cztery stanowiska grobowe, tworzące skupisko złożone z 10 grobowców. Jest to wyodrębniona enklawa, którą według autora także należy łączyć z grupą wschodniolubelską. Za przypisaniem jej do tej jednostki taksonomicznej przemawiają istotne cechy kulturowe, stanowiące

wyróżnik podgrupy wschodniolubelskiej: konstrukcja skrzyniowa grobów, forma amfor o dość dobrej analogii wśród materiałów z Łopiennika Dolnego-Kolonii, ornamentyka łuczkwów (tzw. „rybia łuska”) i kątów wsuwanych, znana np. z Łopiennika Dolnego-Kolonii, Serebryszcz, Czuczyc-Kolonii. Oprócz tego użycie miejscowego surowca krzemienno-krzemianowego do produkcji siekier i drobnych artefaktów krzemianowych jest także cechą opisywanej podgrupy.

Tereny nad górnym Bugiem, po ukraińskiej stronie granicy, na których zlokalizowano kilka grobowców wyraźnie „ciągną” ku wschodniej Lubelszczyźnie. Analiza mapy rozprzestrzenienia stanowisk grupy wschodniej kultury amfor kulistych (Свешников 1983, 11, рис. 2), prowadzi do wniosku, że Chotiaczów, Litowiz i Ulwówek od grupy wołyńskiej oddziela pas ziemi (między Bugiem a Styrem), gdzie grobów nie ma. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku grupy podolskiej, z tym, że odległość jest trochę większa. Dużo bliżej znajdują się stanowiska w Ślipczu, Kryłowie, czy w okolicach Strzyżowa. Warto w tym miejscu dodać, że dwie amfory z Ulwówka, posiadają wiele cech upodabniających je do naczyń z Łopiennika Dolnego-Kolonii, Serebryszcz, Czuczyc-Kolonii.

1. 3. Zakres chronologiczny

Prezentowany w tym opracowaniu odcinek chronologiczny wyznacza okres trwania kultury amfor kulistych na wschodzie Lubelszczyzny i nad górnym Bugiem na Ukrainie. Jest to przedział czasowy zwykle zwany późnym neolitem, który ogólnie można datować na 1 połowę III tysiąclecia p.Ch.

Intencją autora było podjęcie próby stworzenia periodyzacji podgrupy wschodniolubelskiej i scharakteryzowania faz rozwojowych. Wykonanie tego zadania stało się możliwe dzięki dość dużej puli dat radiowęglowych, uzyskanych w ciągu ostatnich dwóch dekad oraz przyrostowi bazy źródłowej w tym samym czasie.

W datach bezwzględnych byłby to okres od 3000/2950 cal BC do ca. 2400 cal BC.

1.4. Podziękowania

Niniejsze opracowanie zostało przygotowane do druku w ramach realizacji projektu grantowego *Pierwsi pasterze III tysiąclecia p.Ch.* (umowa nr 5651/21/FPK/NID z 31.05.2021 roku) dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach priorytetu Ochrona zabytków archeologicznych 2021. Projekt umożliwił wykonanie kwerendy w archiwach delegatur lubelskiej służby konserwatorskiej (w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu) i w magazynach placówek muzealnych Lubelszczyzny (w Chełmie, Białej Podlaskiej, Hrubieszowie, Lublinie, Tomaszowie Lubelskim, Zamościu). Przeprowadzono kilka prospekcji terenowych, które pozwoliły zlokalizować w terenie miejsca odkrycia sześciu grobowców, pominiętych podczas badań prowadzonych w systemie Archeologicznego Zdjęcia Polski (dalej: AZP). Niektóre znaleziska stanowiące wyposażenie grobowe zostały zrekonstruowane i narysowane, wszystkie (dostępne) sfotografowano. W większości przypadków były to pierwsze zdjęcia dokumentujące zabytki wydobyte z grobów. Wykonano także fotografie kilku odtworzonych grobowców.

Za okazaną pomoc dziękuję przede wszystkim moim współpracownikom, dzięki którym powstała niniejsza publikacja: Ewie Hander, odpowiadającej za rysunkową stronę ilustracyjną i Grzegorzowi Zabłockiemu – autorowi fotografii, który ponadto poddał obróbce komputerowej wszystkie ilustracje. Osoby te uczestniczyły także w weryfikacjach terenowych i kwerendach, czym zasłużyły sobie na podwójną wdzięczność autora. Natalii Jędruszczak dziękuję za pracę nad tłumaczeniami na język angielski a ponadto za przychyłność i życzliwość ze strony Zwierzchnika. Gorące słowa podziękowania kieruję pod adresem Jolanty Bagińskiej – uczestniczki weryfikacji terenowych i jednocześnie osoby, która udostępniła „amforowe” znaleziska. Bartłomiejowi Barteckiemu, Annie Hyrchale, Mieczysławowi Bieni, Marcie Cyran, Maciejowi Drewnia-

kowi, Jerzemu Kuśnierzowi, Jerzemu Liberze, Elżbiecie Sobczuk – za ogromną życzliwość i pomoc w dokumentowaniu zabytkowego wyposażenia grobowego przechowywanego w ich placówkach. Józefowi i Krzysztofowi Juszczyńskim za umożliwienie skorzystania z zabytkowych przedmiotów przechowywanych w ich zbiorach prywatnych oraz udzielenie ważnych informacji na temat grobowców odnalezionych na ich podwórzu. Wiesławowi Komanowi za udostępnienie map i dokumentacji AZP.

Osobne podziękowanie należą się jeszcze raz Jerzemu Kuśnierzowi, tym razem za pomoc w kwerendzie archiwalnej oraz za uzupełnienie rysunków krzemienych siekier o płaszczyznę i kierunki gładzenia, podobnie Annie Hyrchale.

Niestety, z powodu remontu budynku Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie oraz kłopotów organizacyjnych związanych z pandemią, nie udało się dotrzeć osobiście do przechowywanych tam materiałów „wschodniolubelskich”. Nieoceniona okazała się pomoc Marka Zalewskiego, który odnalazł w magazynie w Rybnie oryginalne metryczki materiałów archeologicznych z Kryłowa i Woli Gródeckiej i przesłał ich fotografie. Informacje tam zawarte nie były dotąd publikowane. Dzięki Markowi mieliśmy także możliwość obejrzenia zdjęć naczyń (lub fragmentów) z miejscowości Miednika, Tworyczów i Kryłów.

Dziękuję dyrektorom placówek muzealnych Lubelszczyzny za wyrażenie zgody na przeglądanie, dokumentowanie i publikację znalezisk grobowych przechowywanych w ich instytucjach. Swoją wdzięczność kieruję pod adresem: Bartłomieja Barteckiego, Anny Cichosz, Roberta Czyży, Andrzeja Gołębia, Rafała Izbickiego i Katarzyny Mieczkowskiej.

Ponadto dziękuję Marcie Cyran za pracę nad tłumaczeniami na język angielski oraz Recenzentom – Prof. dr hab. Marzenie Szmyt i Prof. UMCS dr hab. Jerzemu Liberze za cenne uwagi i ekspresowe tempo przygotowania oceny niniejszego opracowania.

Ryc. 1. Rozprzestrzenienie grobów kultury amfor kulistych grupy wschodniolubelskiej. Opracował G. Zabłocki

Legenda: a – grób skrzynkowy; b – grób jamowy; c – osada datowana radiowęglowo.

Stanowiska grobowe: 1 – Bezek, stan. 5; 2 – Branica Suchowolska, stan. 1; 3 – Chotiaczów (Ukraina); 4 – Cyców, stan. 14; 5 – Czulczyce-Kolonia, stan. 6; 6 – Deputycze Nowe-Kolonia, stan. 12; 7 – Dobryniów-Kolonia, stan. 15; 8 – Husynne-Kolonia, stan. 6; 9 – Huta, stan. 2; 10 – Krasnystaw, stan. 8; 11 – Kryłów, stan. 2; 12 – Kułakowice Trzecie, stan. 45; 13 – Litowiz (Ukraina); 14 – Łopiennik Dolny-Kolonia, stan. 1; 15 – Miedniki, stan. 2; 16 – Nadrybie – Dwór, stan. 3; 17 – Okalew, stan. 1; 18 – Partyzantów-Kolonia, stan. 8; 19 – Poniatówka, stan. 1; 20 – Putnowice-Kolonia, stan. 4; 21 – Raciborowice-Kolonia, stan. 2; 22 – Rudno, stan. 1; 23 – Rudno, stan. 2; 24 – Sahryń, stan. 1; 25 – Sajczyce, stan. 18; 26 – Sajczyce, stan. 66; 27 – Serebryszcze (ob. Srebrzyszcze), stan. 23; 28 – Stadarnia, stan. 2; 29 – Stefankowice-Kolonia, stan. 33; 30 – Stołpie, stan. 5; 31 – Strzyżów, stan. 6; 32 – Ślipcze, stan. 14; 33 – Świerszczów, stan. 5; 34 – Tarnoszyn, stan. 42; 35 – Tereszpol, stan. 11; 36 – Tworyczów, stan. 43; 37 – Ulwówek (Ukraina); 38 – Wola Gródecka, stan. 2; 39 – Wytyczno, stan. 4; 40 – Wytyczno, stan. 2; 41 – Zamość, stan. 4; 42 – Zbulitów Mały, stan. 7.

Stanowisko osadowe: 43 – Podlodów, stan. 2.

Fig. 1. Distribution of Globular Amphora graves in the East Lublin region. Prepared by G. Zabłocki.

Legend: a – cist grave; b – pit grave; c – settlement radiocarbon dated.

Grave site: 1 – Bezek, site 5; 2 – Branica Suchowolska, site 1; 3 – Chotiaczów (Ukraine); 4 – Cyców, site 14; 5 – Czulczyce-Kolonia, site 6; 6 – Deputycze Nowe-Kolonia, site 12; 7 – Dobryniów-Kolonia, site 15; 8 – Husynne-Kolonia, site 6; 9 – Huta, site 2; 10 – Krasnystaw, site 8; 11 – Kryłów, site 2; 12 – Kułakowice Trzecie, site 45; 13 – Litowiz (Ukraine); 14 – Łopiennik Dolny-Kolonia, site 1; 15 – Miedniki, site 2; 16 – Nadrybie – Dwór, site 3; 17 – Okalew, site 1; 18 – Partyzantów-Kolonia, site 8; 19 – Poniatówka, site 1; 20 – Putnowice-Kolonia, site 4; 21 – Raciborowice-Kolonia, site 2; 22 – Rudno, site 1; 23 – Rudno, site 2; 24 – Sahryń, site 1; 25 – Sajczyce, site 18; 26 – Sajczyce, site 66; 27 – Serebryszcze (currently Srebrzyszcze), site 23; 28 – Stadarnia, site 2; 29 – Stefankowice-Kolonia, site 33; 30 – Stołpie, site 5; 31 – Strzyżów, site 6; 32 – Ślipcze, site 14; 33 – Świerszczów, site 5; 34 – Tarnoszyn, site 42; 35 – Tereszpol, site 11; 36 – Tworyczów, site 43; 37 – Ulwówek (Ukraine); 38 – Wola Gródecka, site 2; 39 – Wytyczno, site 4; 40 – Wytyczno, site. 2; 41 – Zamość, site 4; 42 – Zbulitów Mały, site 7.

Settlement site: 43 – Podlodów, site 2.

2. KATALOG ŹRÓDEŁ ARCHEOLOGICZNYCH

Niniejszy rejestr zawiera hasła dotyczące jedynie znalezisk grobowych kultury amfor kulistych podgrupy wschodniolubelskiej. Pominięto zabytki luźne (jakkolwiek istnieje pewne prawdopodobieństwo, że przynajmniej niektóre z nich – np. część siekier, pochodzą ze zniszczonych grobów) oraz materiały pozyskane z jam osadowych. Problematyka tych ostatnich, jakkolwiek bardzo obiecująca poznawczo, wykracza poza ramy niniejszego opracowania.

Stanowiska przedstawiono w porządku alfabetycznym. Podano dokładną przynależność administracyjną. W przypadku nazw dwu- lub wieloczłonowych zawierających słowo „Kolonja” – stosowano zapis używany we wcześniejszych publikacjach, nie zawsze zgodny z załącznikiem do *Obwieszczenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części* z 17 października 2019 roku (Dziennik Ustaw, poz. 2360), gdyż wprowadzenie zmian wywołałoby zamieszanie. Numer porządkowy katalogu posiada odniesienie do mapy zbiorczej stanowisk (ryc. 1).

Poszczególne opisy wykonano według jednolitego schematu. Zawiera on opis okoliczności odkrycia, historię badań, informacje dotyczące położenia geograficznego, uwarunkowań grobowych (tam, gdzie udało się dokonać ustaleń), szczegóły konstrukcyjne, dane o szczątkach kostnych (ludzkich a niekiedy także zwierzęcych), jak również o wyposażeniu grobowym oraz podstawową literaturę źródłową. Ponadto wskazane zostały miejsca przechowywania znalezisk. Dla części obiektów podano wyniki datowań radiowęglowych, używając następujących skrótów: GrN – Groningen, Ki – Kijów, Kn – Kolonia, OxA – Oksford, Poz – Poznań.

Numeracja stanowisk została zaczerpnięta z dokumentacji różnych autorów, wykonujących badania powierzchniowe w systemie AZP. Stanowiska pominięte w trakcie tej akcji otrzymały

numery nadane przez autora niniejszego opracowania (kolejne po ostatnich zamieszczonych w dokumentacjach), ukraińskich – nie numerowano.

Stanowiska, które udało się zlokalizować w terenie, zostały we wszystkich przypadkach zaznaczone na mapach topograficznych w skali 1:25 tysięcy, w układzie „1942”, wydanych w latach 1959-1965 w Warszawie. Kolory oznaczeń punktowych – odpowiadają kolorom umieszczonym na mapie zbiorczej wszystkich grobów ujętych w katalogu (ryc. 1).

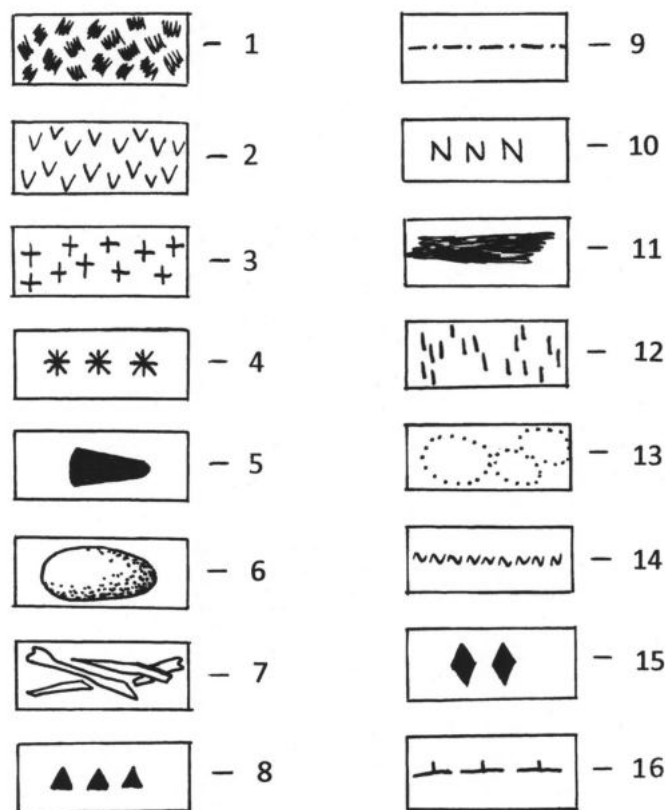
Materiały zabytkowe przechowywane w Instytucie Archeologii UMCS w Lublinie odnaleziono w magazynie po przejrzaniu *Katalogu archeologicznych zbiorów pozamuzealnych. Zeszyt 3. Kolekcja Katedry Archeologii Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie. Część 1* autorstwa Barbary Bargieł i Anny Zakościelnej.

Oznaczenia cyfrowe na planach obiektów odpowiadają numerom umieszczonym przy opisach znalezisk. Nie zawsze było możliwe ustalenie położenia wyposażenia grobowego (lub jego niektórych elementów) wewnątrz komór grobowych. W takim przypadku zabytki nie mają odniesień cyfrowych na planach. Materiał ilustracyjny stanowią zarówno przerysy z publikacji i dokumentacji archiwalnych, oryginalne rysunki znalezisk wykonane na potrzeby niniejszego opracowania, jak i fotografie dostępnych zabytków.

Zabytki krzemienne wykonane z miejscowego surowca kredowego, tzw. „rejowieckiego” zapisano krótko: „krzemień rejowiecki”.

Objaśnienia symboli stosowanych na planach grobów zawiera poniższa rycina:

Legenda:

Legenda: 1 – węgle drzewne, 2 – ubytki termiczne, 3 – popiół, 4 – paciorki bursztynowe, 5 – rdzeniowe narzędzia krzemienne, 6 – kamienie konstrukcyjne (pokrywy i ściany), 7 – kości, 8 – inne zabytki krzemienne, 9 – granica lessu przepalonego, 10 – fragmenty naczyń, 11 – drewno, 12 – słabo zachowane, „rozłożone” kości, 13 – bruk kamienny, 14 – granica jamy grobowej, 15 – narzędzia kościane, 16 – granica wkopu niszczonego grób

Legend: 1 – charcoal, 2 – thermal losses, 3 – ash, 4 – amber beads, 5 – flint core tools, 6 – construction stones (roof slabs and walls), 7 – bones, 8 – other flint artefacts, 9 – charred loess borderline, 10 – pottery fragments, 11 – wood, 12 – poorly preserved, „decomposed” bones, 13 – stone pavement, 14 – the border of burial pit, 15 – bone tools, 16 – the border of the dug-in trench, which has damaged the grave

1. BEZEK, stan. 5, gm. Siedliszcze pow. chełmski (AZP 78-88/8)³

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe niedługo po zakończeniu I wojny światowej; obiekt jak i naczynia stanowiące wyposażenie – całkowicie zniszczyli odkrywcy; badania powierzchniowe prowadzone w systemie AZP pod kierunkiem Haliny Wróbel w roku 1985 nie doprowadziły do zlokalizowania stanowiska w terenie.

Położenie: niesprecyzowane; większa część

wsi znajduje się na obszarze Pagórów Chełmskich, na pograniczu z Obniżeniem Dorohuckim.

Gleba: nieokreślona.

Konstrukcja: skrzyniowa.

Orientacja grobu: nieokreślona.

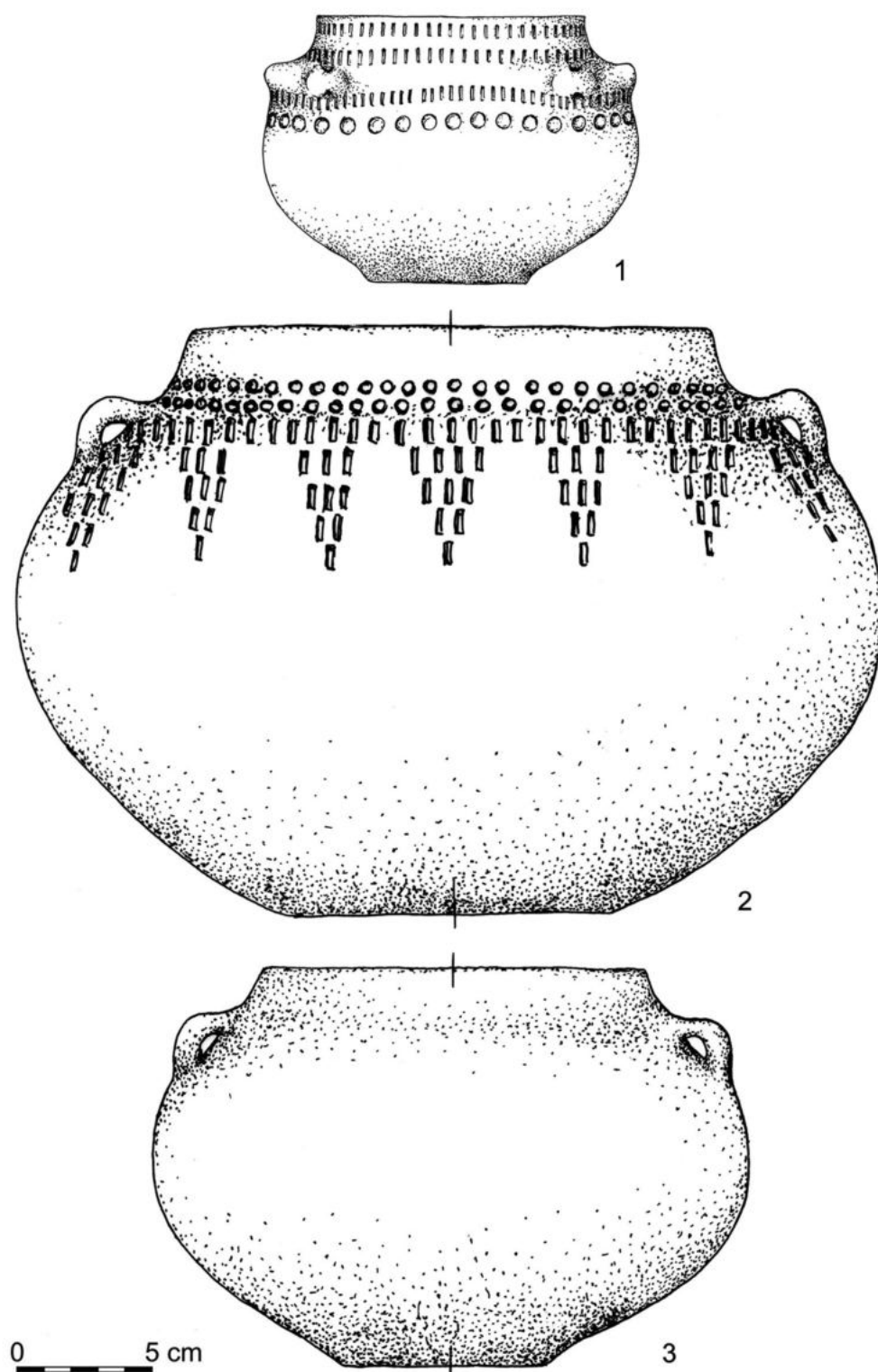
Budulec: piaskowce i/lub zlepieńce (?).

Szczałki ludzkie: brak danych.

Wyposażenie: nieokreślona ilość naczyń (kilkana?).

Literatura: Drewko 1921, 181; Nosek 1954/1955, 57; 1957, 233, 234; 1967, 199; Bronicki 2016a, 48.

³ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił Sławomir Kadrow.

Ryc. 2. Branica Suchowolska, pow. radzyński, stan. 1. Grób skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1-3 – naczynia. Wg Przyborowski 1876. Rys. E. Hander

Fig. 2. Branica Suchowolska, Radzyń district, site 1. Cist grave. Burial goods: 1-3 – vessels. After: Przyborowski 1876. Drawn by E. Hander

2. BRANICA SUCHOWOLSKA, stan. 1, gm. Wołyń, pow. radzyński (AZP 67-83/1)⁴

Data i charakter odkrycia: w roku 1875 Józef Przyborowski – znany uczyony, przeprowadził na stanowisku prace wykopaliskowe, zbadał dwa grobowce kamienne; badania AZP prowadzone w roku 1982 przez S. Żółkowskiego nie doprowadziły do weryfikacji cmentarzyska.

Położenie: lokalizacja niesprecyzowana; cmentarzysko znajdowało się na wzgórzu w odległości „pół mili od Tyśmienicy”; obiekty były ułożone równoległe do siebie; w odległości „8 kroków” na południe jeden od drugiego; wieś w całości leży w obrębie Wysoczyzny Parczewsko-Kodeńskiej.

Gleba: piaszczysta; w głębi zasypiska komory grobowej – silnie zorsztyniona.

Grób I

Konstrukcja: skrzyniowa; grobowiec zbudowany z dużych, płaskich płyt; wieko w postaci dużego, prawie okrągłego głazu; grobowiec został częściowo zniszczony; długość: ok. 2,40 m, szerokość: ok. 1,00 m, wysokość ścian: 0,96 m.

Orientacja grobu: W-E.

Budulec: granit.

Szczałki ludzkie: nie stwierdzono (kompletnie rozłożone?).

Wyposażenie: wewnątrz komory grobowej – 1 wiór krzemienisty o długości 4 cm, wykonany z nieokreślonego surowca, na zewnątrz konstrukcji – ułamki ceramiki (w nieustalonej ilości).

Grób II

Konstrukcja: skrzyniowa; grobowiec zbudowany z dużych, płaskich płyt, bardzo starannie obrobionych; brak pokrywy; długość: ok. 2,83 m, szerokość: ok. 1,00 m, wysokość ścian: 0,86 m.

Orientacja grobu: W-E.

Budulec: granit.

Szczałki ludzkie: nie stwierdzono (kompletnie rozłożone?).

Wyposażenie: sześć naczyń ustawionych w zachodniej części komory grobowej; tuż po odkryciu – zniszczone „przez mieszkańca sąsiedniej wsi”; we wnętrzu – „spieczony piasek”:

1. Amfora pękata, szerokootworowa, o słabo wyodrębnionej, krótkiej, pionowej szyjce, lekko zaznaczonym dnem w postaci delikatnej stopki; z czterema uchami przekłutymi pionowo, umieszczonymi parami na barku brzuśca; największa wydętość – w połowie wysokości naczynia; górna partia ozdobiona odciskami pionowego słupka układającymi się w trzy linie horyzontalne i poniżej – czwartej wykonanej ptasią kością („wieniec kółek”; ryc. 2: 1); wymiarów nie udało się ustalić (wysokość między 15 a 22 cm);

2. Amfora pękata, niska, o wyodrębnionej, krótkiej, cylindrycznej szyjce i słabo zaznaczonym dnem; największa wydętość – w połowie wysokości naczynia; tuż pod przejściem szyjki w brzusiec – dwa ucha poziomo przekłute; zdobienie górnej partii brzuśca w postaci dwóch linii horyzontalnych wykonanych stempelkiem okrągłym i niżej – trzeciej, równoległej do nich, od której odchodzą „zwisające” trójkąty. Zarówno trójkąty jak i trzecia linia odcisnięte pionowym słupkiem; wysokość: 22 cm (ryc. 2: 2);

3. Amfora pękata, niska, z krótką, pionową szyjką płynnie przechodzącą w brzusiec, ze słabo zaznaczonym dnem, z dwoma uszkami, umieszczonymi powyżej największej wydętości brzuśca, przekłutymi poziomo; największa wydętość nieco poniżej połowy wysokości naczynia; bez zdobienia; wysokość: 15 cm (ryc. 2: 3);

4. Naczynie wazowate, pękate, szerokootworowe, o łukowato wychylonej szyjce i wyodrębnionym dnem; bez uch, największa wydętość – w okolicy połowy wysokości naczynia; brak zdobienia⁵;

5 Rysunek naczynia zamieszczony w publikacji źródłowej budzi znaczne wątpliwości, co do rzetelności jego kształtu, zrezygnowano z reprodukcji go w niniejszym opracowaniu.

4 Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił Sławomir Żółkowski.

wymiarów nie udało się ustalić (wysokość między 15 a 22 cm);

5. Naczynie nieokreślone (nieopisane i niezilustrowane w artykule źródłowym).

6. Wiór krzemienisty o długości 6 cm, z nieokreślonego surowca (znaleziony w części wschodniej komory grobowej), przepalony.

Literatura: Przyborowski 1876, 19-21; Nosek 1954/1955, 58-59; 1957, 239; 1967, 241-242.

Zbiory: naczynia uległy zniszczeniu w miejscu odkrycia, zabytki krzemienne pierwotnie znajdowały się w zbiorach autora badań wykopaliskowych.

3. CHOTIACZÓW, rejon włodzimierski, obwód wołyński, Ukraina

Data i charakter odkrycia: grobowiec odkryty przypadkowo w 1933 roku.

Położenie: stanowisko znajduje się na peryferiach wsi, która leży na północnym pograniczu Wyżyny (Wysoczyzny) Torczyńskiej z Grzędą Horodelską.

Gleba: nieokreślona.

Konstrukcja: skrzyniowa, z płyt kamiennych; brak bliższych danych.

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: brak danych.

Szczałki ludzkie: jeden szkielet.

Wyposażenie: naczynie „okrągłego kształtu” (amfora kulista?), o czarnej powierzchni zewnętrznej.

Literatura: Cynkałowski 1961, 38; Свешников 1983, 21.

Zbiory: wyposażenie nie zachowało się.

4. CYCÓW, stan. 14, gm. Cyców, pow. łęczyński (AZP 76-86/1)⁶

Data i charakter odkrycia: obiekt odkryty przez Stanisława Wnuka w roku 1969 podczas kopcowania ziemniaków; jeszcze w tym samym roku Andrzej Kutylowski przeprowadził badania wykopaliskowe; grobowiec był prawie nienaruszony; odkrywca zapewne wydobył jedynie kamień zamykający komorę grobową od południa i zaprzestał eksploracji; po badaniach kamienna konstrukcja została rozmontowana i przewieziona do Muzeum w Chełmie, gdzie po wielu latach, w roku 2002 zrekonstruowano ją na skwerze przy ul. Lubelskiej 55; stanowisko pomyślnie zweryfikowano w roku 1987 podczas badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP pod kierunkiem A. Bronickiego.

Położenie: niewielka wysoczyzna otoczona bagnistą łąką (ryc. 3), nieco na północ od zabudowań S. Wnuka w Kolonii Pierwszej 22; teren opada na północny wschód; odległość stanowiska od koryta rzeczki Świnki – prawobrzeżnego dopływu Wieprza – wynosi 2 km 320 m; obszar wchodzi w skład Obniżenia Dorohuckiego.

Gleba: piaszczysta.

Konstrukcja: grób skrzynkowy (ryc. 4: A, B) zbudowany z pięciu płyt tworzących ściany i trzech zamykających konstrukcję od góry, pełniących rolę wieka; wszystkie – dosyć nieforemne; krótsze boki w postaci pojedynczych bloków skalnych, dłuższy – zachodni – także, wschodni – złożony z dwóch płyt; od strony północnej, przy narożnikach – kolejne kamienie, sporo mniejsze; po stronie północno-zachodniej – jeden i po stronie północno-wschodniej – dwa; kilka innych, niedużych użyto do stabilizacji konstrukcji; dno – częściowo, z rzadka, wybrukowane stosunkowo małymi kamieniami; naczynia ustawione na kamiennych „podstawkach”, na które składały się 3-4 potłuczone kamienne fragmenty; długość

⁶ Autorem karty ewidencyjnej stanowiska archeologicznego jest A. Bronicki.

obiekty: 1,9 m, szerokość: 1,0 m, głębokość komory grobowej: około 0,70 m.

Orientacja grobu: N-S.

Budulec: piaskowiec trzeciorzędowy.

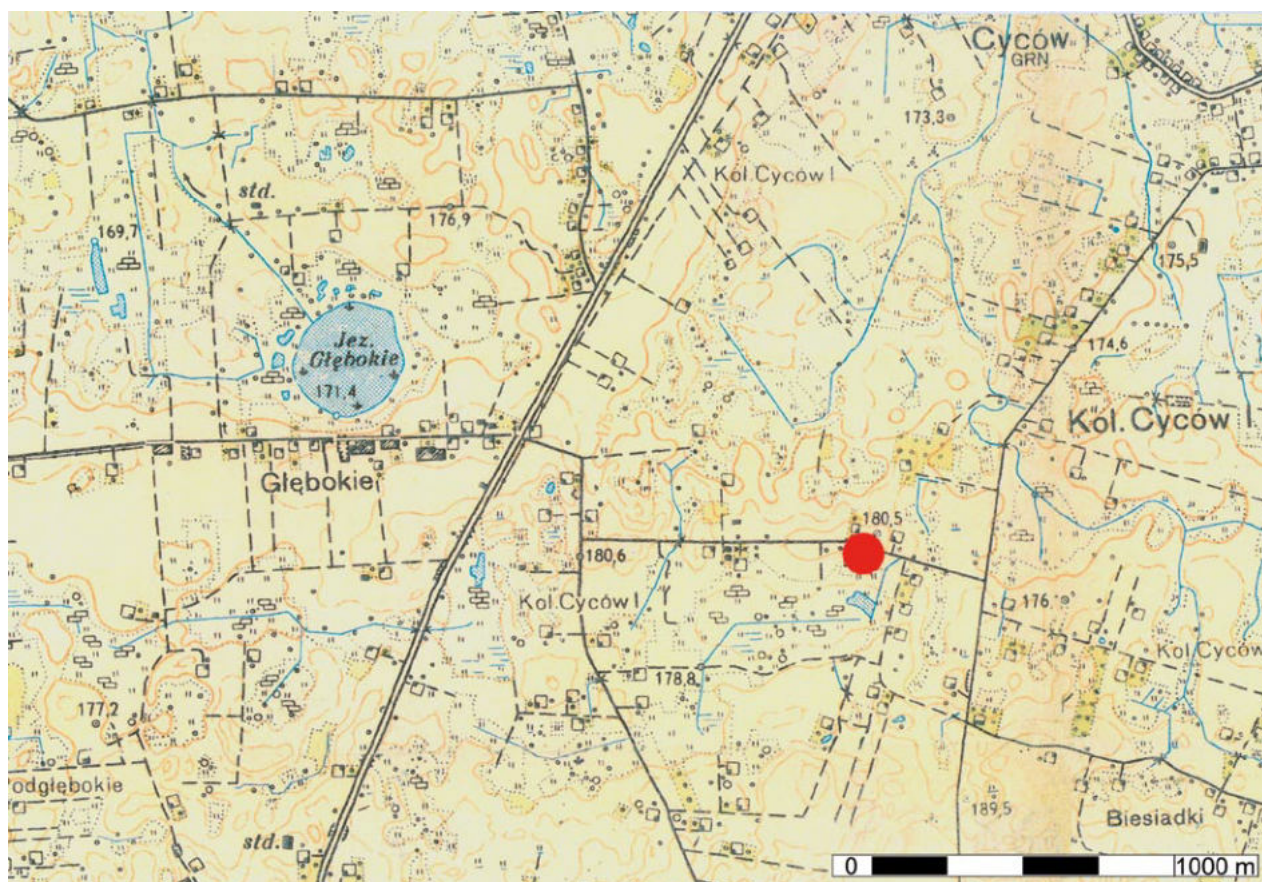
Szczątki ludzkie: w piaszczystym podłożu uległy zupełnemu rozkładowi.

Wyposażenie: niezachowanemu pochówkowi towarzyszyło aż sześć naczyń; cztery znaleziono przy ścianie zachodniej (trzy – po stronie północnej i jedno – po południowej), piąte – w narożniku północno-wschodnim, szóste i wiór krzemienny – w miejscach bliżej nieokreślonych; siekiera krzemienna leżała w części południowo-zachodniej komory grobowej (ryc. 4: B).

1. Amfora pękata, z wyodrębnioną, cylindryczną szyją i dobrze zaznaczonym, płaskim dnem, z niewielką „stopką” (ryc. 4: 1; 7); brzusiec silnie wydęty, największa wydętość – w połowie wysokości naczynia; na barku brzuśca – cztery ucha po-

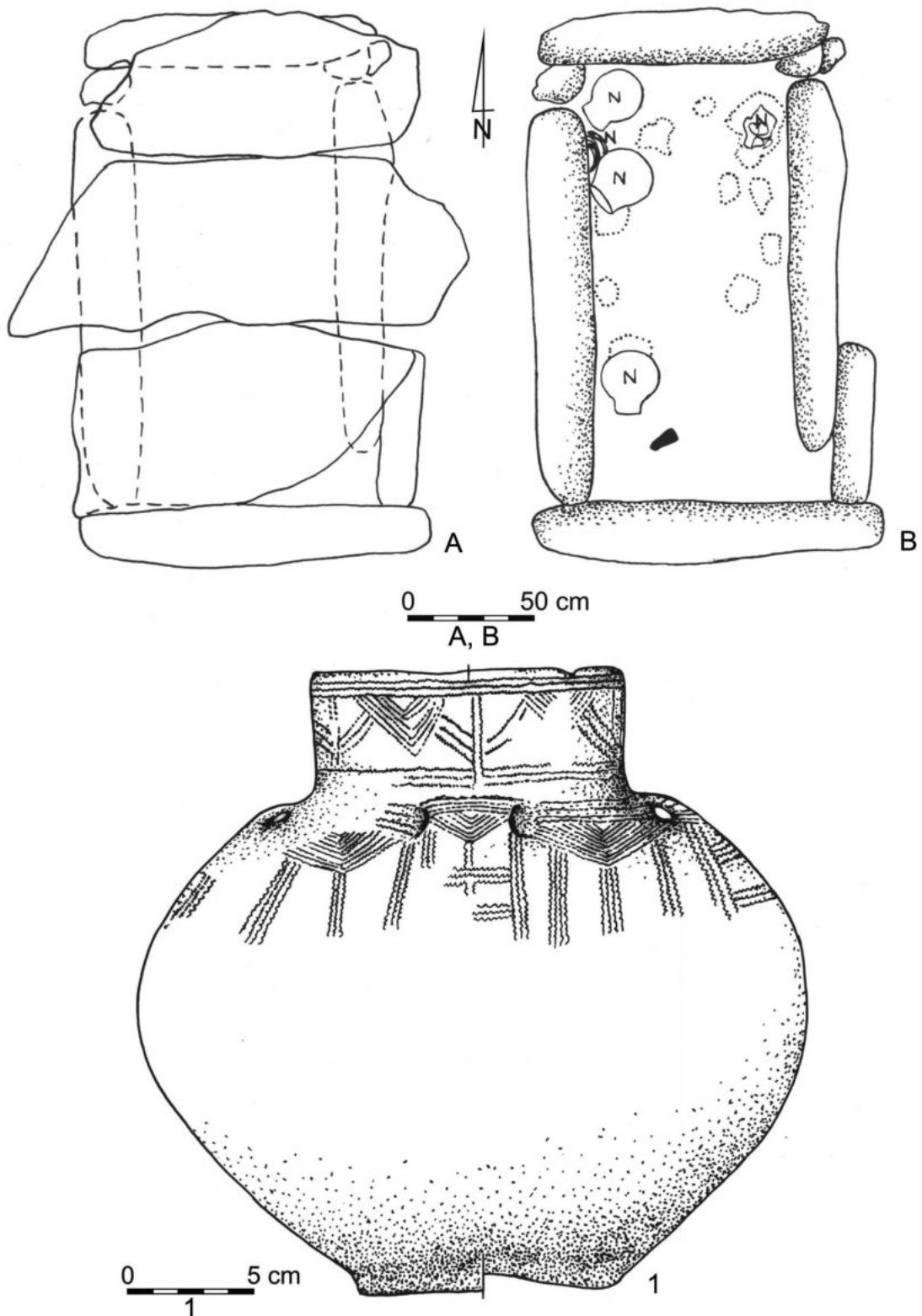
ziomo przekłute; ornamentyka odcisków sznura, w postaci potrójnej horyzontalnej, dookólnej linii odcisniętej tuż pod krawędzią wylewu, niżej na szyi – kąty wsuwane zwrócone wierzchołkami w dół, na przejściu szyi w brzusiec – potrójna, pozioma linia częściowo nieciągła; na barku brzuśca oraz na uchach – kolejne kąty wsuwane, także zwrócone wierzchołkami w dół, od góry w niektórych przypadkach ograniczone potrójną linią poziomą; od kątów wsuwanych – w dół biegną po trzy przeważnie potrójne, a niekiedy poczwórne linie wertykalne; pod uchami odcisnięte krótkie, potrójne linie poziome; wysokość: 27,8 cm, średnica wylewu: 13 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 28 cm, średnica dna: 10,4 cm.

2. Amfora smukła (ryc. 5; 8) o dość wysokiej szyi, lejkowato rozchylonej; dno słabo zaznaczone, płynnie przechodzące w ściankę naczynia; brzusiec o największej wydętości – poniżej połowy

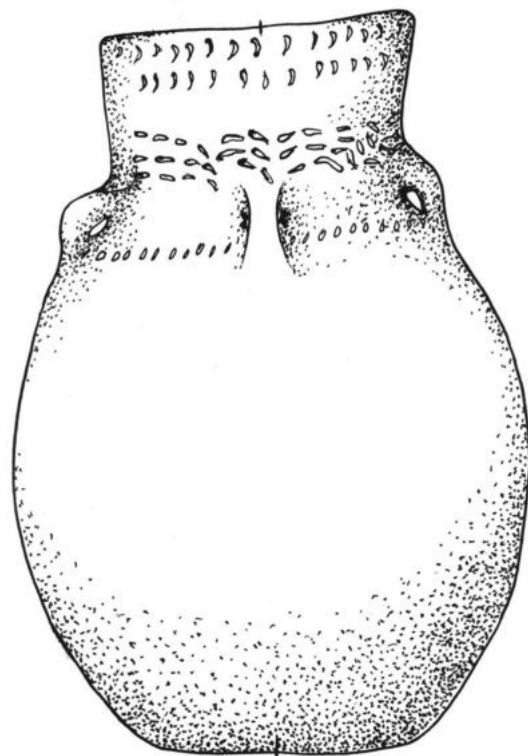

Ryc. 3. Cyców, pow. łęczyński, stan. 14. Lokalizacja grobowca
Fig. 3. Cyców, Łęczyński district, site 14. Location of the grave

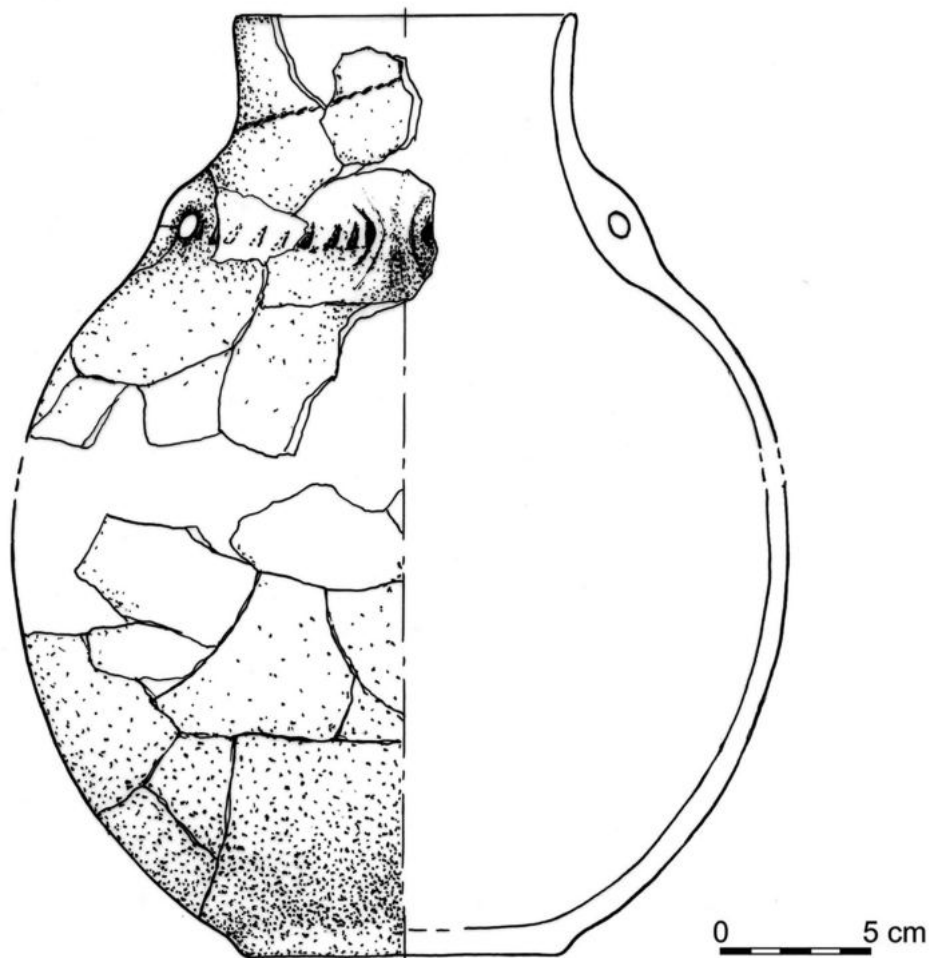

Ryc. 4. Cyców, pow. łęczyński, stan. 14. A, B – grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie. Wg dokumentacji polowej autorstwa A. Kutylowskiego (A, B) oraz niepublikowanego rysunku Marty Polańskiej (1). Rys. E. Hander
 Fig. 4. Cyców, Łęčna district, site 14. A, B – cist grave. Burial goods: 1 – vessel. Based on the field notes prepared by A. Kutylowski and unpublished drawing of M. Polańska (1). Drawn by E. Hander

Ryc. 5. Cyców, pow. łęczyński, stan. 14. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Wg niepublikowanego rysunku M. Polańskiej. Rys. E. Hander

Fig. 5. Cyców, Łęčna district, site 14. Cist grave. Burial goods: vessel. Based on the unpublished drawing of M. Polańska. Drawn by E. Hander

Ryc. 6. Cyców, pow. łęczyński, stan. 14. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Rys. E. Hander

Fig. 6. Cyców, Łęčna district, site 14. Cist grave. Burial goods: vessel. Drawn by E. Hander

Ryc. 7. Cyców, pow. łęczyński, stan. 14. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 7. Cyców, Łęczna district, site 14. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 8. Cyców, pow. łęczyński, stan. 14. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 8. Cyców, Łęczna district, site 14. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 9. Grób skrzyniowy z Cycowa, stan. 14, zrekonstruowany przed muzeum w Chełmie. Fot G. Zabłocki
 Fig 9. Cist grave from Cyców, site 14, reconstructed in front of the museum in Chełm. Photo by G. Zabłocki

wysokości naczynia; na barku brzuśca – cztery ucha poziomo przekłute; ornamentyka w postaci odcisków stempelka (paznokci?); pod wylewem – dwa rzędy pionowych dołków, zwróconych wypukłością – w prawo, odcisniętych dość rzadko; na przejściu szyi w brzusiec – trzy nierówne linie dookolne wykonane owalnym stempelkiem; na wysokości dolnej nasady uch – szereg małych dołków w kształcie ukośnego słupka i owalu, tworzące linię pozioma; wysokość: 25,2 cm, średnica wylewu: 11,2 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 18,4 cm, średnica dna: około 9 cm.

3. Amfora (ryc. 6) pękata, z wysoką szyją, lej-kowato rozchyloną; dno wyodrębnione, z delikatną „stopką”, płaskie; brzusiec silnie wydęty, w kształcie zbliżonym do kuli; na barku brzuśca – cztery ucha, przekłute poziomo, nerkowate w przekroju; wylew

zdobi słabo – odcisk pojedynczego sznura, odcisnięty ukośnie; na przejściu szyi w brzusiec, rozdzielona uchami – linia pozioma złożona z rzadko umieszczonych odcisków trójkątnego, dość dużego stempelka, o ostrym wierzchołku skierowanym ku górze; wysokość: 32 cm, średnica wylewu: 11,8 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 26 cm, średnica dna: 10,8 cm.

4. Ułamki pochodzące z 3 kolejnych naczyń, niekompletne – nie pozwalają na rekonstrukcję.

5. Siekiera krzemienna.

6. Wiór krzemienny.

Literatura: Kutylowski 1970a, 36-37; Bronicki 2016a, 48-51.

Zbiory: Muzeum Narodowe w Lublinie (1531/A/ML – ceramiczne wyposażenie grobowe; krzemienna siekiera i wiór – nie zidentyfikowane

w zbiorach); kamienna konstrukcja grobowa – zrekonstruowana pod gołym niebem na skwerze przy ul. Lubelskiej 55 przed Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (ryc. 9).

5. CZUŁCZYCE-KOLONIA, stan. 6, gm. Sawin, pow. chełmski (AZP 78-89/138)

Data i charakter odkrycia: stanowisko nie ujawnione podczas badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP w roku 1986 pod kierunkiem A. Kokowskiego; obiekt odkryty przypadkowo podczas prac ziemnych związanych z budową garażu, uszkodzony przez wykop fundamentowy, który zniszczył dużą część północnej komory grobowej; wydobyto kompletnie zachowaną ludzką czaszkę i fragmenty naczyń, które następnie umieszczono w wykopie budowlanym, po czym wykop zalano betonem; badania wykopaliskowe przeprowadzono w 1998 roku, gdy garaż już stał i był zadaszony; po ich zakończeniu – kamienną skrzynię pozostawiono *in situ*, zaś wykop zasypano piaskiem; pracami wykopaliskowymi kierował A. Bronicki.

Położenie: stanowisko znajduje się nad doliną zalewową rzeki Uherki, około 170 m na zachód od bardzo dziś zabagnionego jeziora (ryc. 10); stok wzgórza opada na północny wschód; obiekt zlokalizowany w obrębie wschodniej części gospodarstwa państwa Niedźwieckich (Kolonia Czuczycze 47; ryc. 11); większy fragment grobowca znalazł się wewnątrz garażu, mniejszy – pod trawnikiem przylegającym od północy do tego budynku; stanowisko leży na wschodniej krawędzi Pagórów Chełmskich, graniczących w tym miejscu z Obniżeniem Dubieńskim.

Gleba: rędzina, podłoże – zwiertzelina kredowa.

Konstrukcja: kamienny grób skrzynkowy z brukowanym dnem, bez pokrywy, dwukomorowy, w kształcie zbliżonym do prostopadłościanu; w planie – przypomina bardzo wydłużony trapez; podzielony na dwie, prawie kwadratowe komory

(ryc. 12); obiekt wydrążony w kredowym, zwiertzałym podłożu, między komorami – calcową ścianka działową oblicowana po obu stronach płytami kamiennymi; kamienny bruk z płaskich płytek różnej wielkości – na całej powierzchni dna obu komór grobowych; ściany zewnętrzne ułożone z dużych, płaskich bloków o długości dochodzącej do 60-70 cm oraz mniejszych – mierzących po 30-40 cm, ustawianych nieco pochyło, tak aby nie mogły upaść do wnętrza; szczeliny wypełnione mniejszymi kamieniami; grobowiec nieco uszkodzony w części wschodniej i południowo-wschodniej – przed kilkudziesięciu laty, podczas zakładania kopca na ziemniaki, usunięto w tym miejscu kamienie obstawy; wypełnisko w obu komorach – bardzo niejednorodne – szara rędzina przemieszana z bryłami zwiertzałej kredy; długość całej konstrukcji: 3,40 m, szerokość szerszej (południowej) podstawy trapezu: 1,90 m, szerokość krótszej (północnej): około 1,30 m, szerokość ścianki działowej: około 0,50 m.

Orientacja grobu: NW-SE (z odchyleniem 15° na N).

Budulec: muszlowiec i piaskowiec.

Komora południowa (męska)

Szczątki ludzkie (ryc. 12): dwóch osobników ułożonych symetrycznie, zwróconych do siebie plecami, z nogami silnie zgiętymi, głowami – na północ; mężczyzna zmarły w wieku 20-30 lat (*Adultus*), o wzroście 160 cm (szkielet zachodni); mężczyzna w wieku 50-60 lat (*Maturus*), o wzroście 163 cm (szkielet wschodni), między I a II kręgiem szyjnym – wbite ostrze kościane-przekłuwacz (ryc. 13: 5; 22 – przypuszczalnie – narzędzie śmierci; ponadto przy szkielecie wschodnim – kości udowe dziecka (*Infans I*) oraz krąg i lewa kość jarzmowa kolejnego dorosłego; w amforze kulistej ustawionej przy szkielecie zachodnim znaleziono dwie kości lewej ludzkiej dłoni (palczki) i dwa fragmenty ludzkiej czaszki (kości ciemieniowej).

Szczątki zwierzęce: w amforze (ryc. 13: 1; 15) znajdującej się w pobliżu głowy osobnika zachod-

niego odkryto 8 fragmentów zeber owcy lub kozy; wśród szczątków osobnika wschodniego zidentyfikowano trzy fragmenty kości miednicy krowy.

Wyposażenie: w pobliżu osobnika zachodniego, na północ od kolan – amfora kujawska, przy czaszce, nieco na zachód – amfora kulista i tuż przy potylicy (po stronie wschodniej) – odłupek kwarcytowy (?); w pobliżu osobnika wschodniego na wschód od jego czaszki – druga amfora kujawska, po jej stronie wschodniej – krzemienna siekierka i dłuto kościane, między kręgami szyjnymi – wbite ostrze kościane-przekłuwacz.

1. Amfora kujawska (ryc. 13: 1; 15) o silnie wyodrębnionej, dość wysokiej, cylindrycznej szyjce i wyodrębnionym, płaskim, szerokim dnie; największa wydętość – w połowie wysokości naczynia; dwa małe uszka – na przejściu szyjki w brzusec, przekłute poziomo; ornament stempelkowy na całej szyjce, w postaci dwóch (na krótkim odcinku – także trzech) linii pod krawędzią wylewu, odcisniętych stempelkiem w kształcie łuczka, zwróconego wypukłością w dół, niżej – pozioma linia łamana (zygzak), powtórzona pięciokrotnie, wykonana przy pomocy stempelka w kształcie smukłego prostokąta (słupka), jeszcze niżej – zdobienie analogiczne jak pod krawędzią, z tym, że na całym obwodzie naczynia tworzą je trzy linie złożone z łuczków; ornament jest inkrustowany białą masą; ucha – nie zdobione; nieliczna domieszka drobnoziarnistego tłucznia kamiennego (białego i różowego); powierzchnia zewnętrzna: szaro beżowa; wysokość: 14 cm, średnica wylewu: 9 cm, średnica dna: 8,5 cm, średnica największej wydętości: 14 cm;

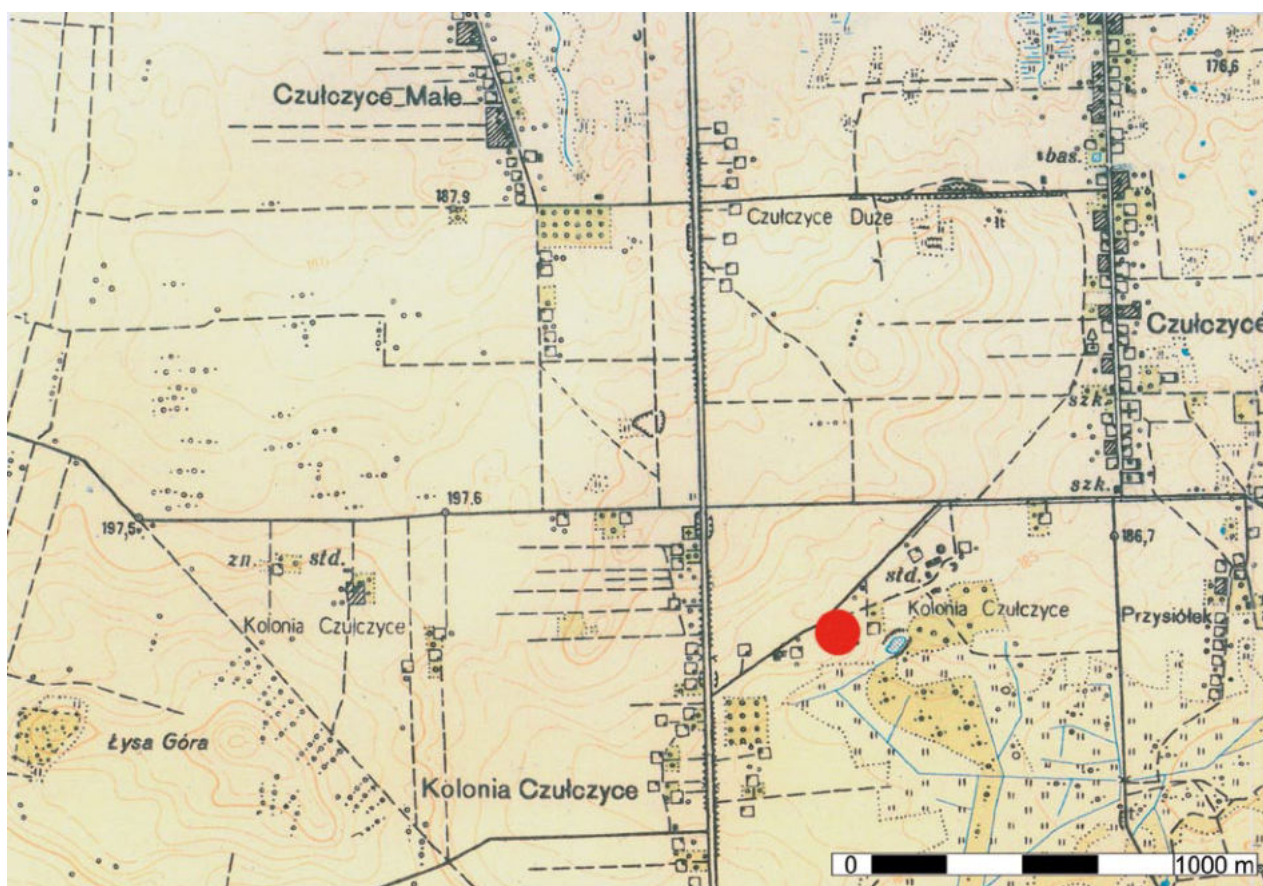
2. Amfora kulista (ryc. 13: 2; 16) o silnie wyodrębnionej, dość wysokiej cylindrycznej szyjce i dnie w kształcie wycinka kuli, brzusec – baniasty; największa wydętość – poniżej połowy wysokości naczynia; cztery ucha – na przejściu szyjki w brzusec, umieszczone symetrycznie, poziomo przekłute; zdobienie w postaci potrójnej linii poziomej złożonej z odcisniętych łuczków (skierowanych wypukłością w dół), umieszczonej tuż pod krawędzią wylewu, niżej – ornament kątów

wsuwanych, zbliżonych do prostokątnych („związanych”), utworzonych z 9 lub 10 linii rytych, rozdzielonych motywem wertykalnym powstałym z odciskania stempelka w kształcie łuczka, pomiędzy kątami wsuwanymi – pionowe pasy złożone z 4 lub 5 linii utworzonych także przy pomocy odcisniętych łuczków, zaś poniżej – na przejściu szyjki w brzusec – potrójna, horyzontalna linia łamana (zygzak), wykonana prostokątnym, smukłym stempelkiem (słupkiem), od uch rozchodzą się kąty wsuwane (ostre) złożone z potrójnych linii rytych, zwróconych ramionami w dół; ornament jest inkrustowany białą masą; domieszkę stanowi średnioliczny, średnioziarnisty tłuczeń kamienny (biały i różowy); powierzchnia zewnętrzna – szarobeżowa; wysokość: 22 cm, średnica wylewu: 10 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 20,5 cm;

3. Odłupek kwarcytowy (?) o pokroju sześciokątnym (ryc. 13: 4; 24), w przekroju podłużnym – klinowaty, na stronie wierzchniej – negatywy po wcześniejszych odbiciach; skała jawnokrystaliczna, jednorodna, słabo przezroczysta, barwy białawej; długość: 3,0 cm, szerokość: 3,7 cm, grubość: 0,8 cm.

4. Amfora kujawska (ryc. 13: 3; 17) o silnie wyodrębnionej, dość wysokiej, cylindrycznej szyjce i wyodrębnionym, płaskim, szerokim dnie; największa wydętość – w połowie wysokości naczynia; dwa małe uszka – na przejściu szyjki w brzusec, przekłute poziomo; ornament stempelkowy na całej szyjce, w postaci trzech linii pod krawędzią wylewu, odcisniętych stempelkiem w kształcie łuczka, zwróconego wypukłością w dół, niżej – pozioma linia łamana (zygzak), powtórzona pięciokrotnie, wykonana przy pomocy stempelka w kształcie smukłego prostokąta (słupka), jeszcze niżej – zdobienie analogiczne jak pod krawędzią; ornament inkrustowany białą masą; ucha – nie zdobione; nieliczną domieszkę w masie ceramicznej stanowi drobnoziarnisty tłuczeń kamienny (biały i różowy); powierzchnia zewnętrzna – szarobeżowa; wysokość: 16,5 cm, średnica wylewu: 9 cm, średnica dna: 11 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 14 cm.

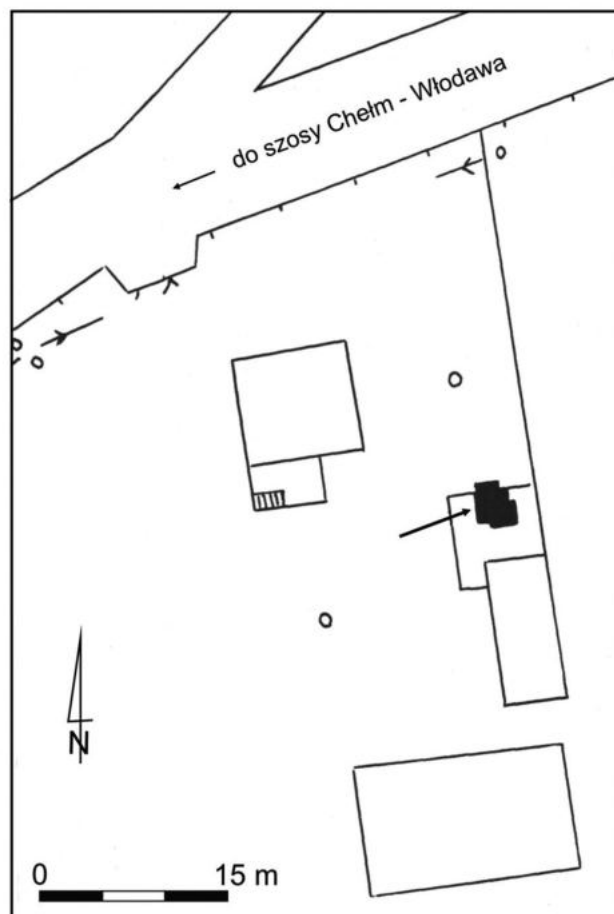

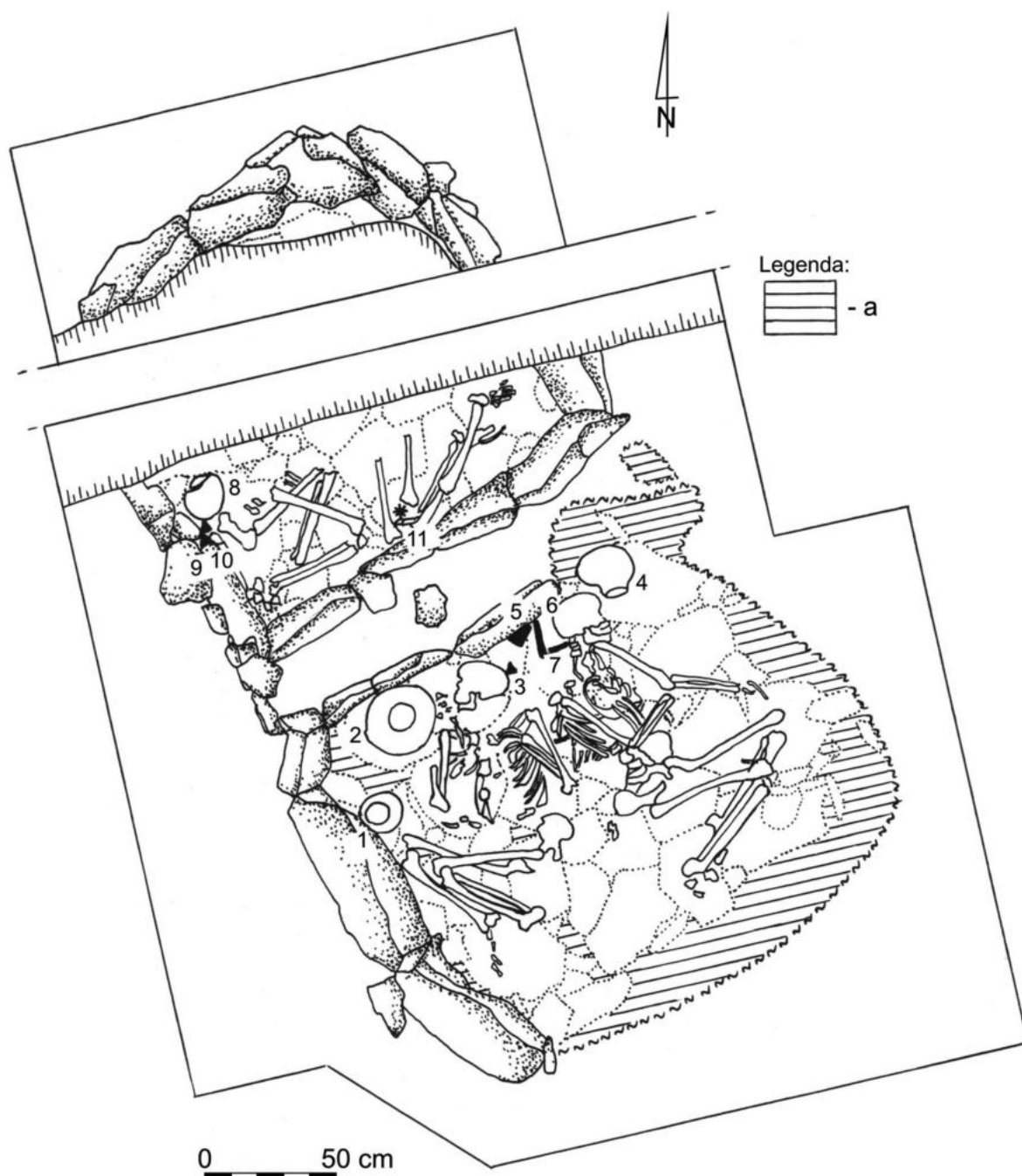
Ryc. 10. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Lokalizacja grobowca
 Fig. 10. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Location of the grave

5. Siekiera krzemienna czworościenna (ryc. 13: 6; 19), trapezowata, krępa, z prostokątnym obuchem, całkowicie gładzona na wszystkich ścianach (także na obuchu); ostrze nieco uszkodzone – negatyw łuszczeniowy (o parametrach wióra) biegnący przez 2/3 długości jednej z szerszych ścianek; z surowca pasiastego; długość: 7,3 cm, szerokość przy ostrzu: 4,6 cm, grubość: 2,2 cm, obuch: 3,0 x 1,8 cm.

6. Dłuto kościane (ryc. 14: 1; 23) z kości śródstopia konia, rozszczepionej przez koniec bliższy;

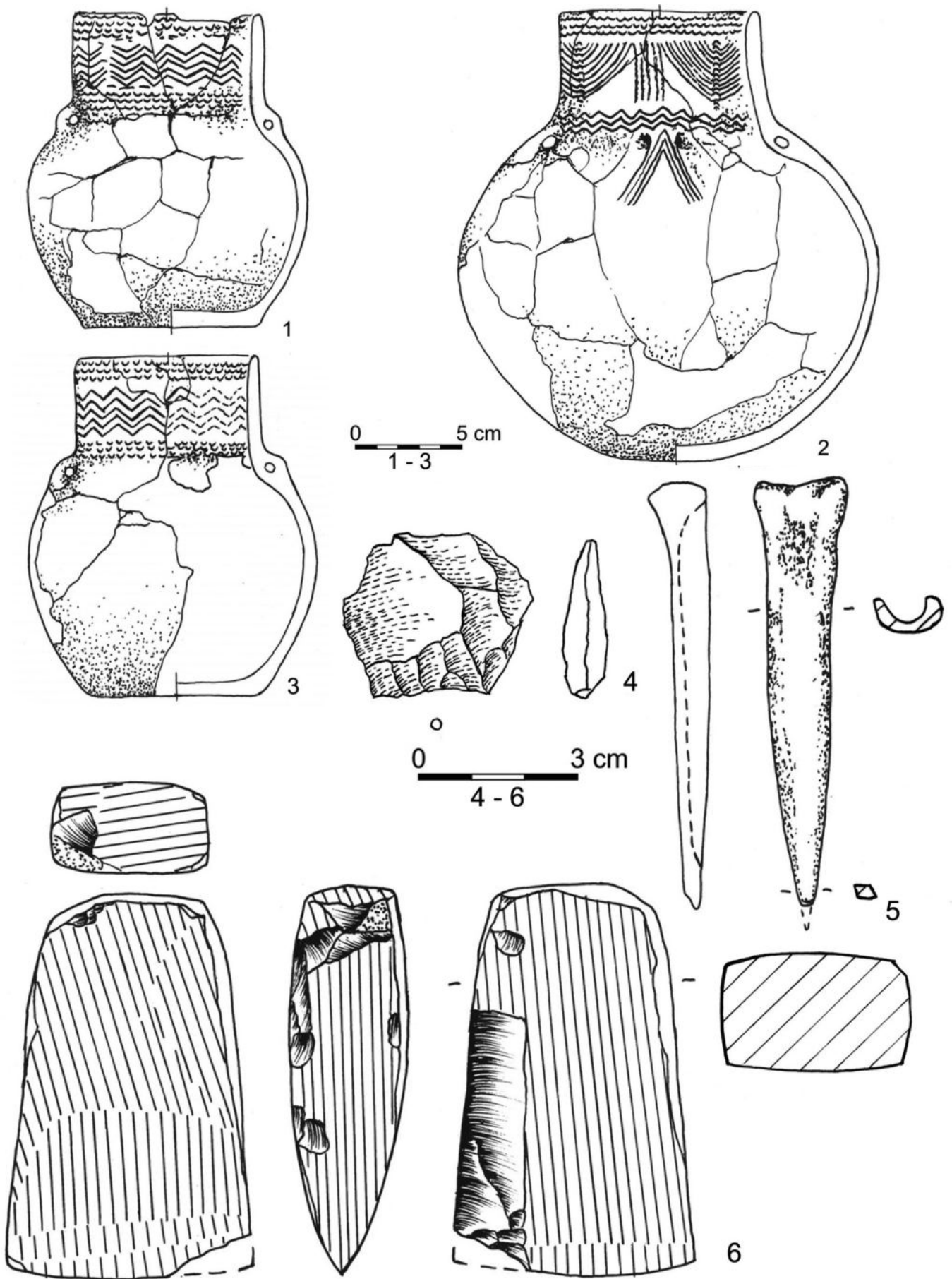
Ryc. 11. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Lokalizacja wykopu badawczego w obrębie gospodarstwa pp. Niedźwieckich. Wg Borowska *et al.* 2000. Rys. E. Hander
 Fig. 11. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Location of archaeological trench on the farm of Niedźwiecki family. After: Borowska *et al.* 2000. Drawn by E. Hander

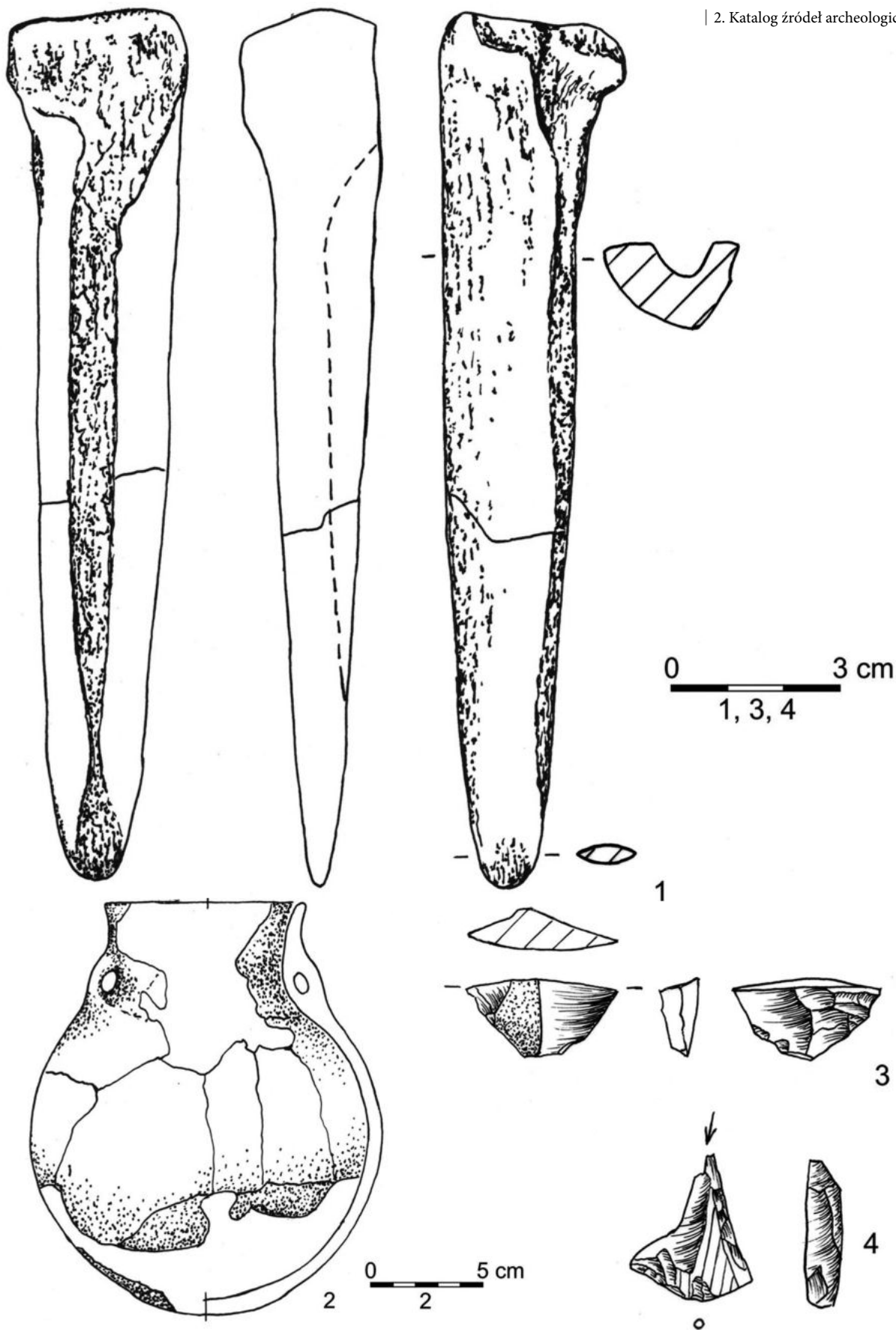
Ryc. 12. Człczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Legenda: a – margiel zmieszany z szarą rędziną – wypełnik grobu. Wg Bronicki 2000. Rys. E. Hander
 Fig. 12. Człczyce-Kolonia, Chełm District, site 6. Two-chamber cist grave. Legend: a – marl mixed with grey rendzina – grave fill. After: Bronicki 2000. Drawn by E. Hander

Ryc. 13. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora południowa: 1-3 – naczynia, 4 – odłupek kwarcytowy (?), 5 – przekłuwacz kościany, 6 – siekiera krzemienna. Wg Bronicki 2000. Rys. E. Hander

Fig. 13. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – southern chamber: 1-3 – vessels, 4 – quartzite flake (?), 5 – bone perforator, 6 – flint axe. After: Bronicki 2000. Drawn by E. Hander

Ryc. 14. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora południowa: 1 – dłuto kościane; komora północna: 2 – naczynie, 3, 4 – odłupkowe zabytki krzemienne. Wg Bronicki 2000. Rys. E. Hander

Fig. 14. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – southern chamber: 1 – bone chisel; northern chamber: 2 – vessel, 3, 4 – flint flake artefacts. After: Bronicki 2000. Drawn by E. Hander

Ryc. 15. Człczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora południowa: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 15. Człczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – southern chamber: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 16. Człczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora południowa: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 16. Człczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – southern chamber: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 17. Człczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora południowa: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 17. Człczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – southern chamber: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 18. Człczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora północna: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 18. Człczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – northern chamber: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 19. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora południowa: siekiera krzemienna. Fot G. Zabłocki

Fig. 19. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – southern chamber: flint axe. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 20. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora północna: odłupkowy zabytek krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 20. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – northern chamber: flint flake artefact. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 21. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora północna: odłupkowy zabytek krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 21. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – northern chamber: flint flake artefact. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 22. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora południowa: przekłuwacz kościany. Fot G. Zabłocki
 Fig. 22. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – southern chamber: bone perforator. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 23. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora południowa: dłuto kościane. Fot G. Zabłocki
 Fig. 23. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – southern chamber: bone chisel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 24. Czulczyce-Kolonia, pow. chełmski, stan. 6. Dwukomorowy grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe – komora południowa: odłupek kwarcytowy (?). Fot G. Zabłocki
 Fig. 24. Czulczyce-Kolonia, Chełm district, site 6. Two-chamber cist grave. Burial goods – southern chamber: quartzite flake (?). Photo by G. Zabłocki

część pracująca – obustronnie zagładzona i uformowana półokrągło; długość: 15,6 cm, szerokość: 3,3 cm, grubość: 2,4 cm.

7. Ostrze kościane-przekłuwacz (ryc. 13: 5; 22) z kości piszczelowej owcy lub kozy, rozszczepionej przez koniec dalszy; część pracująca – spiczasta, wierzchołek – ukruszony; długość partii zachowanej: 8,0 cm, pełna (rekonstruowana): 8,5 cm, szerokość: 1,8 cm, grubość: 1,1 cm.

Komora północna (żeńska);

Szczątki ludzkie: dwóch osobników ułożonych symetrycznie, zwróconych do siebie twarzami, z nogami bardzo silnie zgiętymi; głowy (zniszczone) – po północnej stronie komory grobowej; kobieta dorosła, o wzroście 155 cm (szkielet zachodni); kobieta dorosła, o wzroście 157 cm (szkielet wschodni; ryc. 12).

Wyposażenie: w pobliżu osobnika zachodniego znaleziono: bezpośrednio na zachód od kości krzyżowej – amforę kulistą, nieco na zachód od lewej kości biodrowej – dwa odłupki krzemienne; w pobliżu osobnika wschodniego, przy prawym stawie kolanowym wystąpił bursztynowy paciorek.

8. Amfora kulista (ryc. 14: 2; 18) o wyodrębnionej, dość wysokiej, lejkowato rozchylonej szyjce łagodnie przechodzącej w brzusiec i dnie w kształcie wycinka kuli; brzusiec – baniasty; największa wydętość – poniżej połowy wysokości naczynia; dwa dość długie, taśmowate ucha – na przejściu szyjki w brzusiec, poziomo przekłute; brak zdobienia; domieszka stanowi nieliczny, średnioziarnisty tłuczeń kamienny (różowy); powierzchnia zewnętrzna: szarobeżowa; wysokość: 17 cm, średnica wylewu: 9 cm, średnica największej wydętości: 17 cm.

9. Odłupek łuszczoniowy (ryc. 9: 3; 20) odbity z rdzenia o orientacji zmienionej o 180° i pięćce uformowanej jednym odbiciem; na stronie wierzchniej – zachowany fragment kory; część przywierzchołkowa – ułamana; krzemień wołyński (?); długość (partii zachowanej): 1,8 cm, szerokość: 2,6 cm, grubość: 0,6 cm.

10. Rylec z odłupka łuszczoniowego odbitego z siekiery czworościennej (ryc. 14: 4; 21), gładzo-

nej; krzemień wołyński (?); długość: 2,6 cm, szerokość: 2,2 cm, grubość: 0,7 cm.

11. Niewielki, rurkowaty (cylindryczny) paciorek bursztynowy zachowany w postaci pięciu drobnych okruchów; bursztyn.

Datowanie ¹⁴C: komora północna: 4020 ± 90 BP (szkielet wschodni; Ki-7830); 4035 ± 90 BP (szkielet zachodni; Ki-7831); komora południowa: 3995 ± 35 BP (szkielet wschodni; Poz-61739); 3940 ± 85 BP (szkielet zachodni; Ki-7829).

Literatura: Bronicki 2000, 181-195; 2003, 37-42; Bronicki, Borowska, Mazur 2000, 73-100; Bronicki 2016a, 52-57.

Zbiory: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (MCH/A/7726 – wyposażenie, szczątki kostne); kamienna konstrukcja, zasypiana piaskiem pozostała w miejscu odkrycia.

6. DEPUŁTYCZE NOWE-KOLONIA (część wsi NOWE DEPUŁTYCZE), stan. 12, gm. Chełm, pow. chełmski (AZP 81-89/113)

Data i charakter odkrycia: stanowisko nie zostało ujawnione podczas badań powierzchniowych prowadzonych w roku 1984 w systemie AZP pod kierunkiem A. Bronickiego; grobowiec odkrył przypadkowo w wyniku orki traktorowej Łukasz Piekaruś; obiekt badany wykopaliskowo w 2006 roku pod kierunkiem A. Bronickiego; po zakończeniu wykopalisk, zrekonstruowano na terenie dziedzica Szkoły Podstawowej w Uhrze.

Położenie: stanowisko znajduje się na południowym stoku doliny Uherki – dopływu Bugu (ryc. 25), na polu ornym należącym do Zenona Piekarusia, w odległości około 500 m na południe od granicy z terasą zalewową rzeki; obszar wchodzi w skład Pagórów Chełmskich.

Gleba: rędzinowa na podłożu zwietrzałej kredy.

Konstrukcja: grób skrzynkowy, bez pokrywy, jednokomorowy, w kształcie regularnego prostopadłościanu (ryc. 26; 27); jamę grobową,

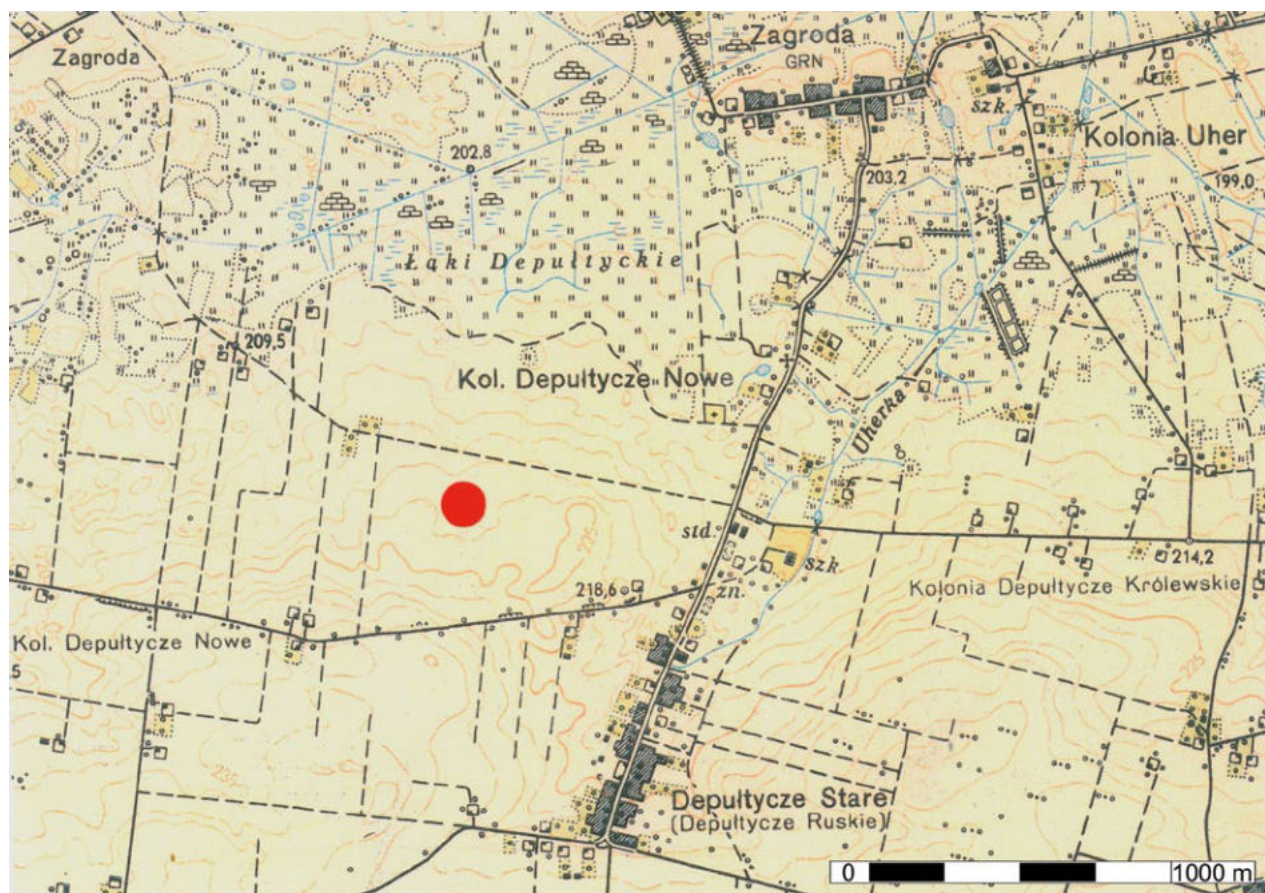
w planie przypominającą nieco nieregularny prostokąt o zaokrąglonych narożnikach, wydrążono w zwietrzelinie kredowej; przestrzeń między ścianami, a kamieniami konstrukcyjnymi komory grobowej (od zewnątrz) wypełniono szarą rędziną zmieszaną z dużą ilością gruzu kredowego o różnej frakcji; komora grobowa zbudowana z 8 płyt kamiennych, w pokroju przeważnie – prostokątnych, ustawionych lekko pochyło (pod kątem rozdartym w stosunku do płaszczyzny dna), tak aby uniknąć groźby przewrócenia się do wnętrza obiektu; dodatkowo podpierane od zewnątrz mniejszymi kamieniami, szczeliny wypełnione gliną; każda z dłuższych ścian zbudowana z trzech bloków, krótsze – zamknięte pojedynczymi kamieniami; dno niebrukowane, idealnie gładkie, wycięte w kredzie 90 cm poniżej współczesnej powierzchni gruntu; wypełnisko tworzyła jednolita, twarda ciemnoszara rędzina zmieszanej z nie-

licznymi bryłkami kredy i niezbyt dużymi kamieniami (zlepieńcami i piaskowcami) – odpadkami powstałymi podczas dopasowywania do siebie kamieni konstrukcyjnych; przy dnie wystąpiły nie-diagnostyczne, bardzo drobne węgielki drzewne; wymiary jamy grobowej: długość: około 2,60 m, szerokość: 1,60/1,70 m; komory grobowej: długość: około 1,95 m, szerokość: około 0,85/1,05 m.

Orientacja grobu: NW-SE.

Budulec: trzeciorzędowy muszlowiec i piaskowiec.

Szczątki ludzkie: w wypełnisku komory grobowej znaleziono 341 fragmentów kości (ryc. 27), bardzo rozdrobnionych i przemieszanych, które nie tworzyły układu anatomicznego; prawie połowę z nich znaleziono w warstwie przydennej (o miąższości 20 cm); kilka większych fragmentów wystąpiło tuż nad dnem – w połowie dłuższych ścian grobowca; szczątki znacznie

Ryc. 25. Depułtycze Nowe-Kolonia, pow. chełmski, stan. 12. Lokalizacja grobowca
 Fig. 25. Depułtycze Nowe-Kolonia, Chełm district, site 12. Location of the grave

Ryc. 26. Depułtycze Nowe-Kolonia, pow. chełmski, stan. 12. Grobowiec skrzyniowy podczas eksploracji. Fot A. Bronicki
 Fig. 26. Depułtycze Nowe-Kolonia, Chełm district, site 12. Cist grave during exploration. Photo by A. Bronicki

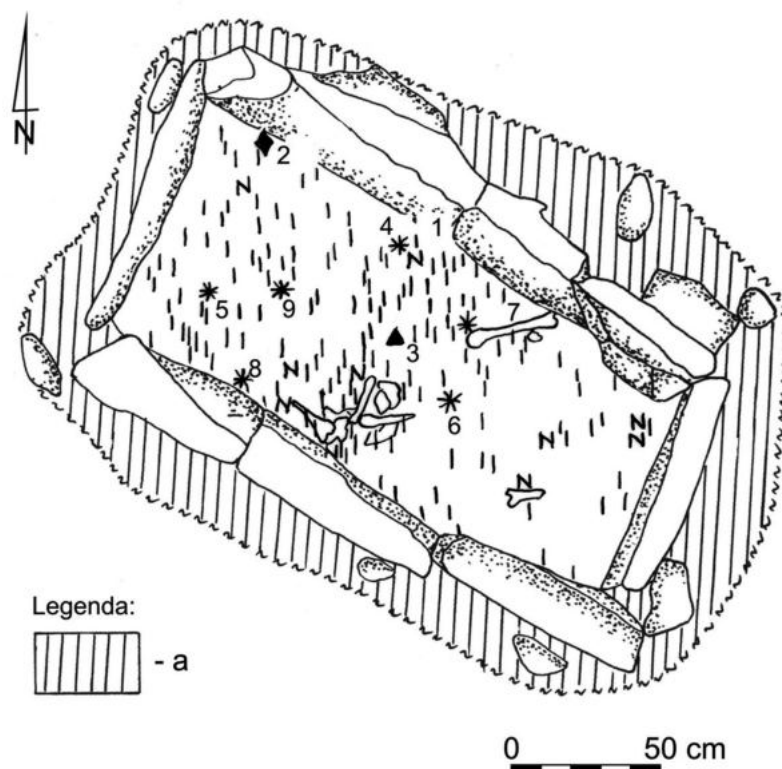
zdekompletowanego szkieletu mężczyzny w wieku 30-40 lat (*Maturus*); zmarłego prawdopodobnie ułożono zgodnie z dłuższą osią obiektu, głową na północny zachód.

Szczałki zwierzęce: wystąpiły w ilości trzech fragmentów kostnych; znalezionych w warstwie przydennej, w dwóch miejscach wypełniska (w południowo-wschodniej części komory grobowej; ryc. 27); wszystkie należą do bydła – osobnika dorosłego (prawdopodobnie ułamki lewej kości piszczelowej z nasadą dalszą).

Wyposażenie: komora grobowa została spenetrowana przez starożytnych (?) rabusiów, co w zasadniczy sposób wpłynęło na stan zachowania znalezisk oraz było przyczyną zdekompletowania inwentarza grobowego.

W centralnej i południowo-wschodniej części wypełniska znaleziono jedynie 10 rozproszonych ułamków ceramicznych, które wystąpiły na różnych głębokościach; w warstwie przydennej znaleziono szablę dzika (w północno-zachodniej części komory grobowej), wiór retuszowany z krzemienia (w środkowej części obiektu),

Ryc. 27. Deputycze Nowe-Kolonia, pow. chełmski, stan. 12. Grobowiec skrzyniowy wraz z planografią znalezisk. Legenda: a – wypełnisko wkopu na kamienną konstrukcję grobową. Wg Bronicki 2007. Rys. E. Hander
 Fig. 27. Deputycze Nowe-Kolonia, Chełm district, site 12. Cist grave with the planigraphy of finds. Legend: a – fill of the dug-in trench with the stone construction of grave. After: Bronicki 2007. Drawn by E. Hander

paciorki bursztynowe w ilości 6 (lub 7)⁷ sztuk (w centralnej i północno-zachodniej części komory grobowej; ryc. 27).

1. Fragment naczynia z wyodrębnionym, masywnym dnem (ryc. 28: 1); ułamki brzuścowe – bez zdobienia, wykonane w jednorodnej technologii; domieszkę w masie ceramicznej stanowi drobnoziarnisty, nieliczny tłuczeń kamienny (barwy białawej) i piasek; powierzchnie zewnętrzne – lekko szorstkie i nierówne, szarobeżowe, wewnętrzne – gładkie, ze śladami przecierania, czarne; nie można rozstrzygnąć czy ułamki pochodzą z jednego, czy też kilku naczyń, jakkolwiek jedna-

kowe cechy technologiczne sugerują, że pierwsze rozwiązanie jest bardziej prawdopodobne; średnica dna: 12,5 cm.

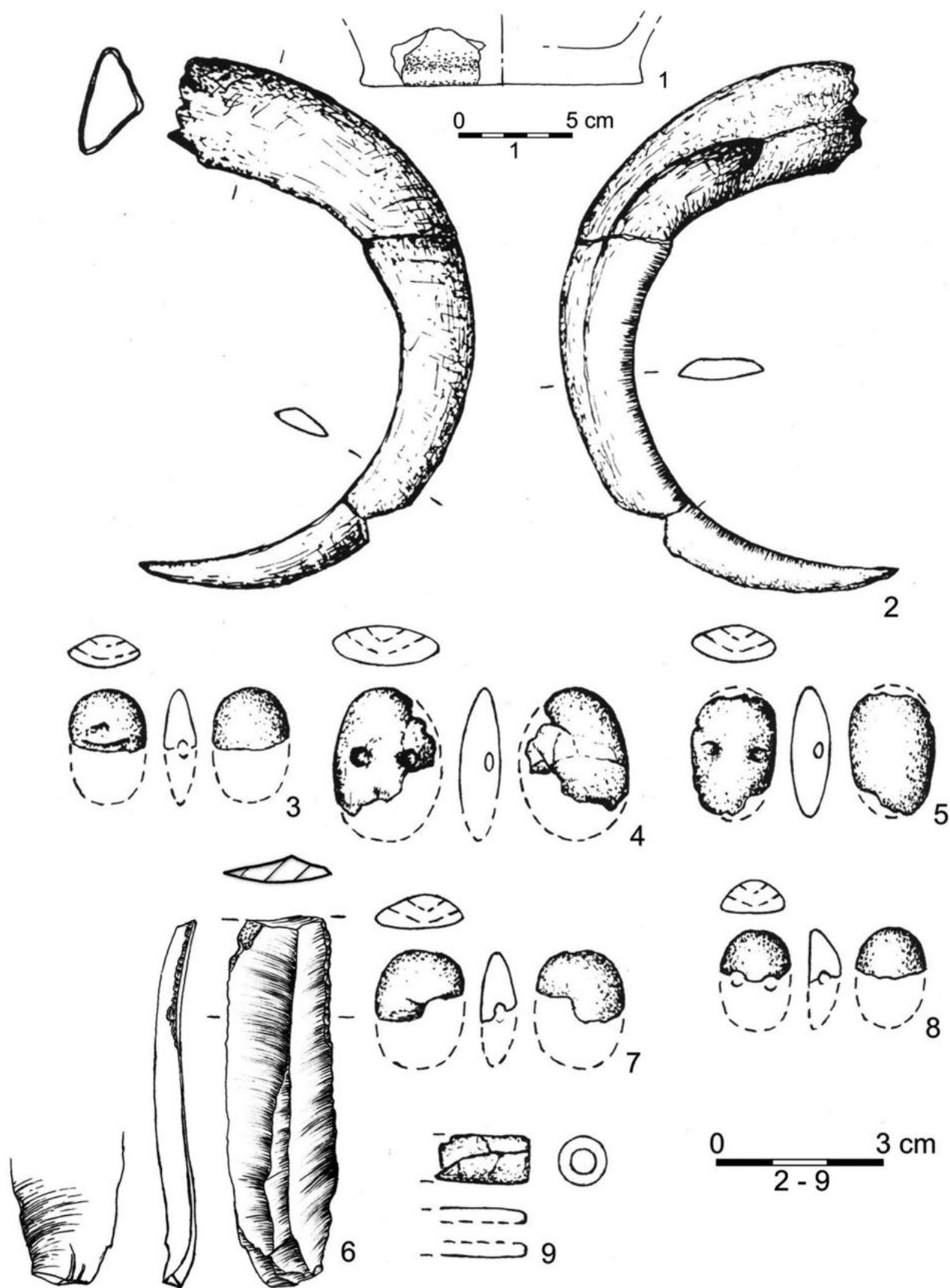
2. Szabła dzika (ryc. 28: 2; 30) – lewy, dolny kiel dorosłego zwierzęcia, koniec bliższy – nieco uszkodzony; w części centralnej usunięto częściowo blaszkę kostną; strona wewnętrzna – lekko zeszlifowana, tworząc ostrą krawędź; długość: 9,6 cm.

3. Wiór retuszowany (ryc. 28: 6; 29) odbity z rdzenia jednopiętrowego; prawa krawędź – załuskana retuszem drobnym, płaskim (na 2/3 długości); lewa – mikrołuskana w całości; wierzchołek odłamany; krzemień wołyński; długość (bez wierzchołka): 6,7 cm (rekonstruowana: około 7,5 cm), szerokość: 2,0 cm, grubość: 0,5 cm.

4. Paciorek rurkowaty (cylindryczny; ryc. 28: 9), o nieco uszkodzonym jednym końcu; długość

⁷ W jednej z górnych warstw wypełniska, kilka dni wcześniej, znaleziono jeszcze jeden paciorek z bursztynu, który jednak uznany przez pracownika za kamyk, trafił na hałdę. Był to prawdopodobnie zabytek guzikowaty nieustalonej odmiany.

Ryc. 28. Deputycze Nowe-Kolonia, pow. chełmski, stan. 12. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – fragment dna zniszczonego i zdekompletowanego naczynia, 2 – szabla dzika, 3-5, 7-9 – paciorki bursztynowe, 6 – retuszowany wiór krzemienny. Wg Bronicki 2007. Rys. E. Hander

Fig. 28. Deputycze Nowe-Kolonia, Chełm district, site 12. Cist grave. Burial goods: 1 – sherds of the damaged bottom of the vessel, 2 – wild boar tusk, 3-5, 7-9 – amber beads, 6 – retouched flint blade. After: Bronicki 2007. Drawn by E. Hander

Ryc. 29. Depułtycze Nowe-Kolonia, pow. chełmski, stan. 12. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: retuszowany wiór krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 29. Depułtycze Nowe-Kolonia, Chełm district, site 12. Cist grave. Burial goods: retouched flint blade. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 30. Depułtycze Nowe-Kolonia, pow. chełmski, stan. 12. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: szabla dzika. Fot G. Zabłocki

Fig. 30. Depułtycze Nowe-Kolonia, Chełm district, site 12. Cist grave. Burial goods: wild boar tusk. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 31. Grób skrzyniowy z Depułtycz Nowych-Kolonii, stan. 12, zrekonstruowany przed szkołą w Uhrze. Fot G. Zabłocki
Fig 31. The cist grave from Depułtycze Nowe-Kolonia, site 12, reconstructed in the front of the school in Uher. Photo by G. Zabłocki

partii zachowanej: 1,75 cm, średnica zewnętrzna: 0,9 cm, średnica otworu: 0,4 cm.

5-9. Paciorki guzikowate z otworem w kształcie litery V: trzy egzemplarze soczewkowate w przekroju poprzecznym (obustronnie wypukłe; ryc. 28: 3-5); długość: 2,1 cm, 2,5 cm i 2,9 cm; szerokość: 1,4 cm, 1,5 cm, 2,0 cm; grubość: 0,6 cm, 0,6 cm i 0,7 cm; średnice otworków: po ok. 0,2 cm; dwa egzemplarze odmiany płasko-wypukłej (ryc. 28: 7, 8); długość: 1,9 cm i 2,2 cm; szerokość: 1,3 cm, i 1,6 cm; grubość: po 0,6 cm; średnice otworków: po ok. 0,2 cm.

Datowanie ¹⁴C: 4136 ± 28 BP (OxA-23438)

Literatura: Bronicki 2007, 181-212; Kozak-Zychman, 2007, 213-218; Bronicki 2016a, 58-60.

Zbiory: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (MCH/A/9689 – wyposażenie, szczątki kostne); kamienna konstrukcja grobowa – zrekonstruowana przed szkołą w Uhrze (ryc. 31).

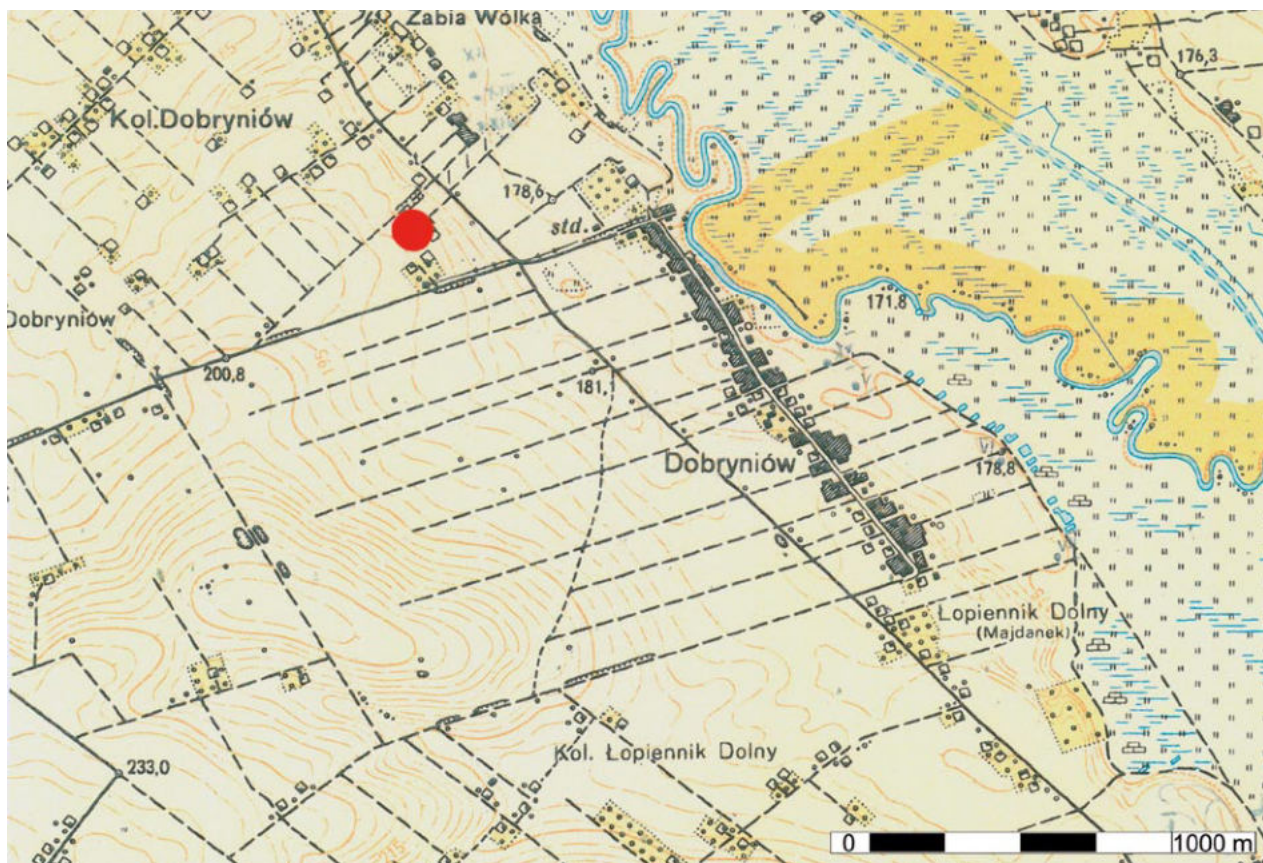
7. DOBRYNIÓW-KOLONIA, stan. 15, gm. Łopiennik Górny, pow. krasnostawski (AZP 81-86/13)⁸

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w lipcu 1944 roku na polu Adama Marciniaka; odkrywcami byli właściciel gruntu i jego dwóch synów: Adam i Stanisław (ryc. 33); obiekt, łącznie z wyposażeniem w postaci glinianych naczyń – zniszczono; stanowisko pomyślnie zweryfikowano podczas badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP pod kierunkiem E. Wołoszyn i W. Mazurka w roku 1988.

Położenie: stanowisko znajduje się na polu ornym, na brzegu wysoczyzny, na stoku opadającym na północny wschód – w kierunku doliny Wieprza, w odległości około 700 m od krawędzi

⁸ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełniła Elżbieta Wołoszyn i Wojciech Mazurek.

Ryc. 32. Dobryniów-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 15. Lokalizacja grobowca
 Fig. 32. Dobryniów-Kolonia, Krasnostaw district, site 15. Location of the grave

Ryc. 33. Dobryniów-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 15. Grobowiec skrzyniowy podczas amatorskiej eksploracji.
 Fot. archiwum (Muzeum Regionalne w Krasnymstawie)
 Fig. 33. Dobryniów-Kolonia, Krasnostaw district, site 15. The cist grave during an amateur exploration. Photo by archive
 (Regional Museum in Krasnostaw)

doliny zalewowej, po zachodniej stronie szosy Łopiennik Dolny – Oleśniki (w odległości około 160 m od jezdni), w pobliżu zabudowań gospodarstwa Dobryniów-Kolonia 41 (ryc. 32); teren wchodzi w skład Wyniosłości Giełczewskiej.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: grób skrzynkowy.

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: piaskowiec sarmacki.

Szczałki ludzkie: prawdopodobnie w grobowcu pochowano jednego zmarłego w pozycji skurczonej.

Wyposażenie: informatorzy – synowie odkrywcy uczestniczący w odkopaniu obiektu pamiętają, że wyposażenie stanowiły, co najmniej dwa naczynia (misa i czara). Innych znalezisk nie dostrzegli.

Literatura: Wieliczko 1961, 232; Nosek 1967, 211.

Zbiory: wyposażenie kompletnie zniszczone przez odkrywców.

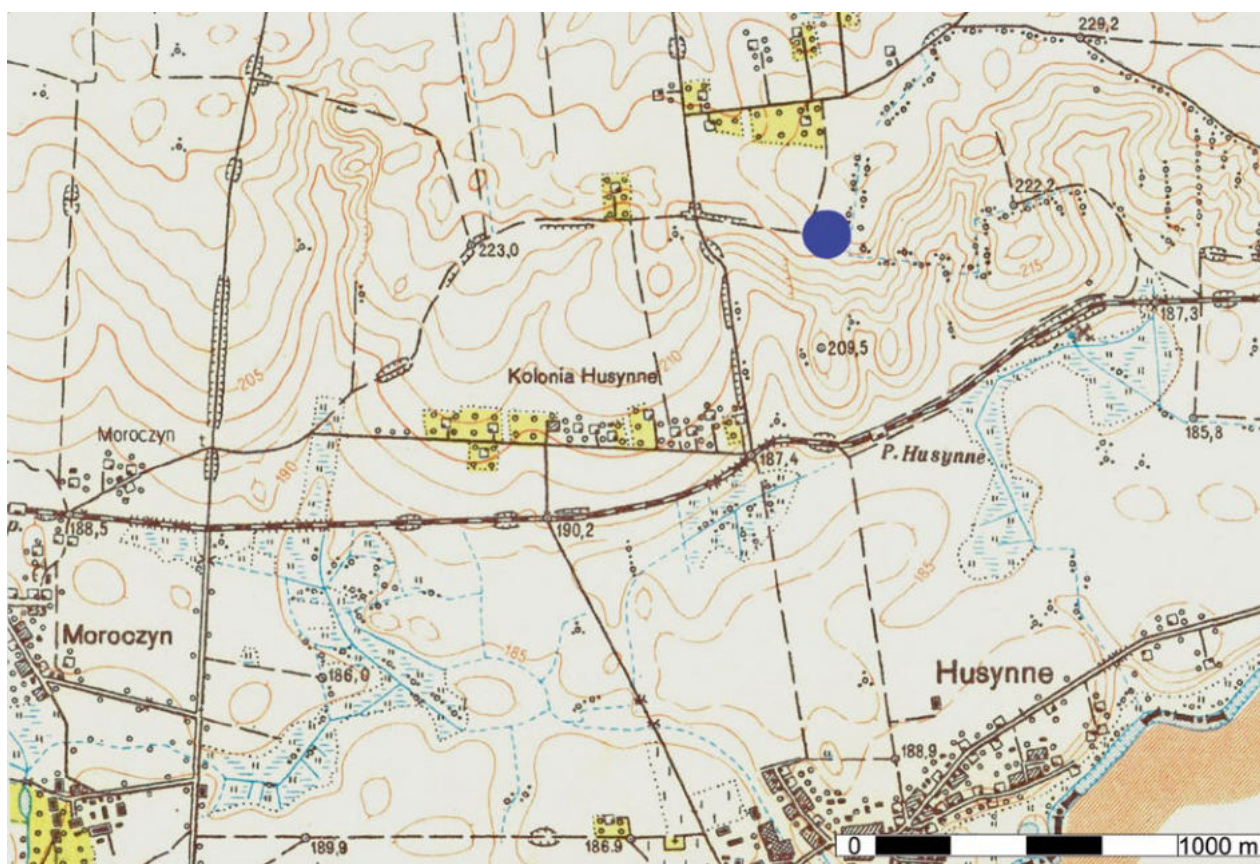
8. HUSYNNE-KOLONIA (część wsi HUSYNNE), stan. 6, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski (AZP 86-95/6)

Data i charakter odkrycia: badania powierzchniowe prowadzone w systemie AZP w roku 1984 przez Katedrę Archeologii UMCS nie ujawniły istnienia stanowiska; odkryte przypadkowo na polnej drodze z Husynnego do Ciołek; wykopaliskowe badania ratownicze pod kierunkiem A. Kokowskiego przeprowadzono w lipcu 1987 roku; grób dość znacznie uszkodzony przez drogę.

Położenie: górna część stoku wysoczyzny, przechodzącej w wybitny cypel (ryc. 34); stanowisko wchodzi w skład Grzędy Horodelskiej.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: płaski grób jamowy bez konstrukcji kamiennych, o kształcie zbliżonym do

Ryc. 34. Husynne-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 6. Lokalizacja grobowca
Fig. 34. Husynne-Kolonia, Hrubieszów district, site 6. Location of the grave

nieregularnego czworokąta; długość: 2,50 m, szerokość: 1,0 – 1,50 m (ryc. 35: A).

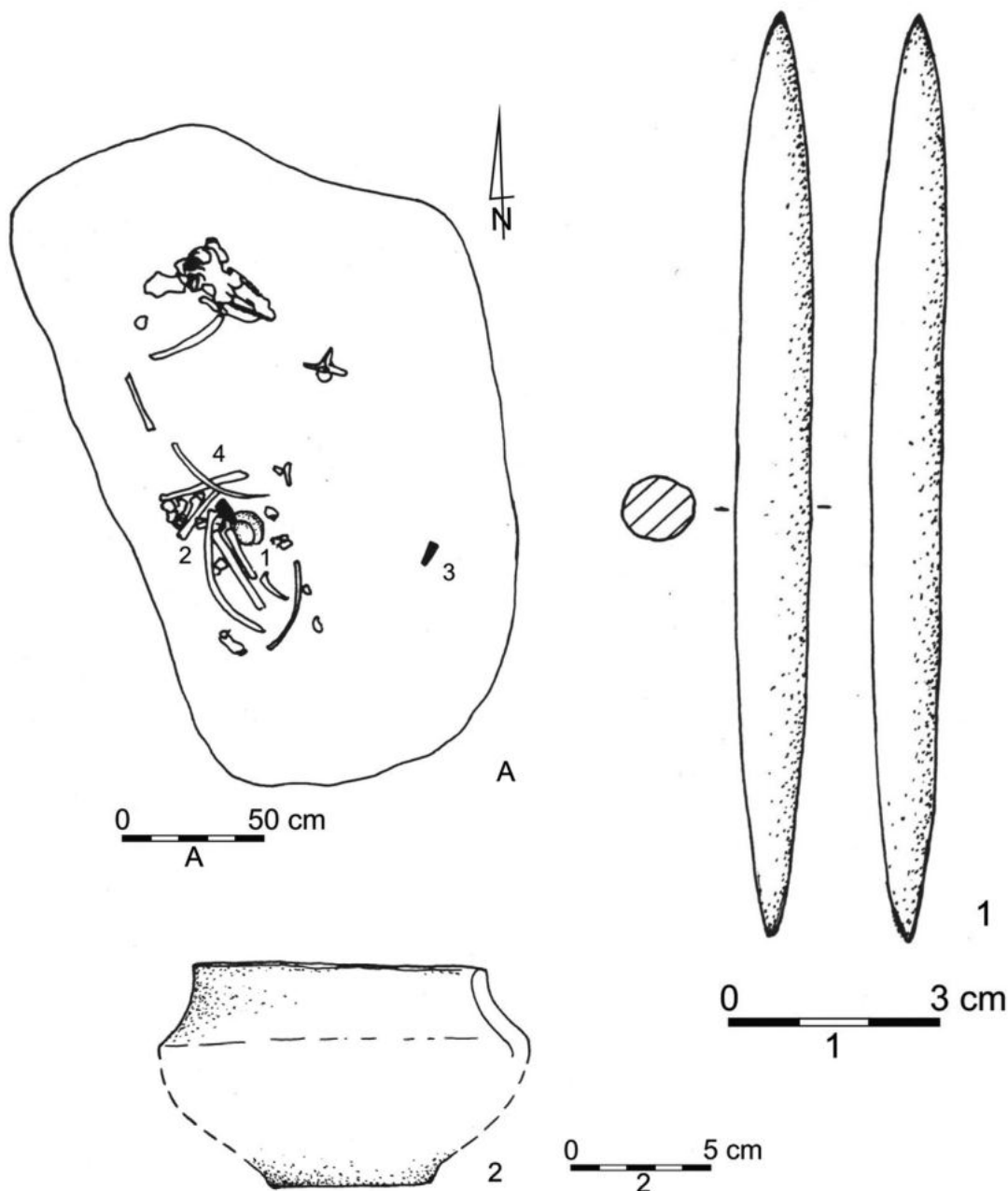
Orientacja grobu: N-S.

Szczałki zwierzęce: przy zachodnim skraju jamy wystąpił niekompletny szkielet młodej krowy (czaszka, kości klatki piersiowej i kończyn) w wieku 15-18 miesięcy (ryc. 35: A); osobnik został prawdo-

podobnie złożony do grobu w czterech częściach.

Wyposażenie:

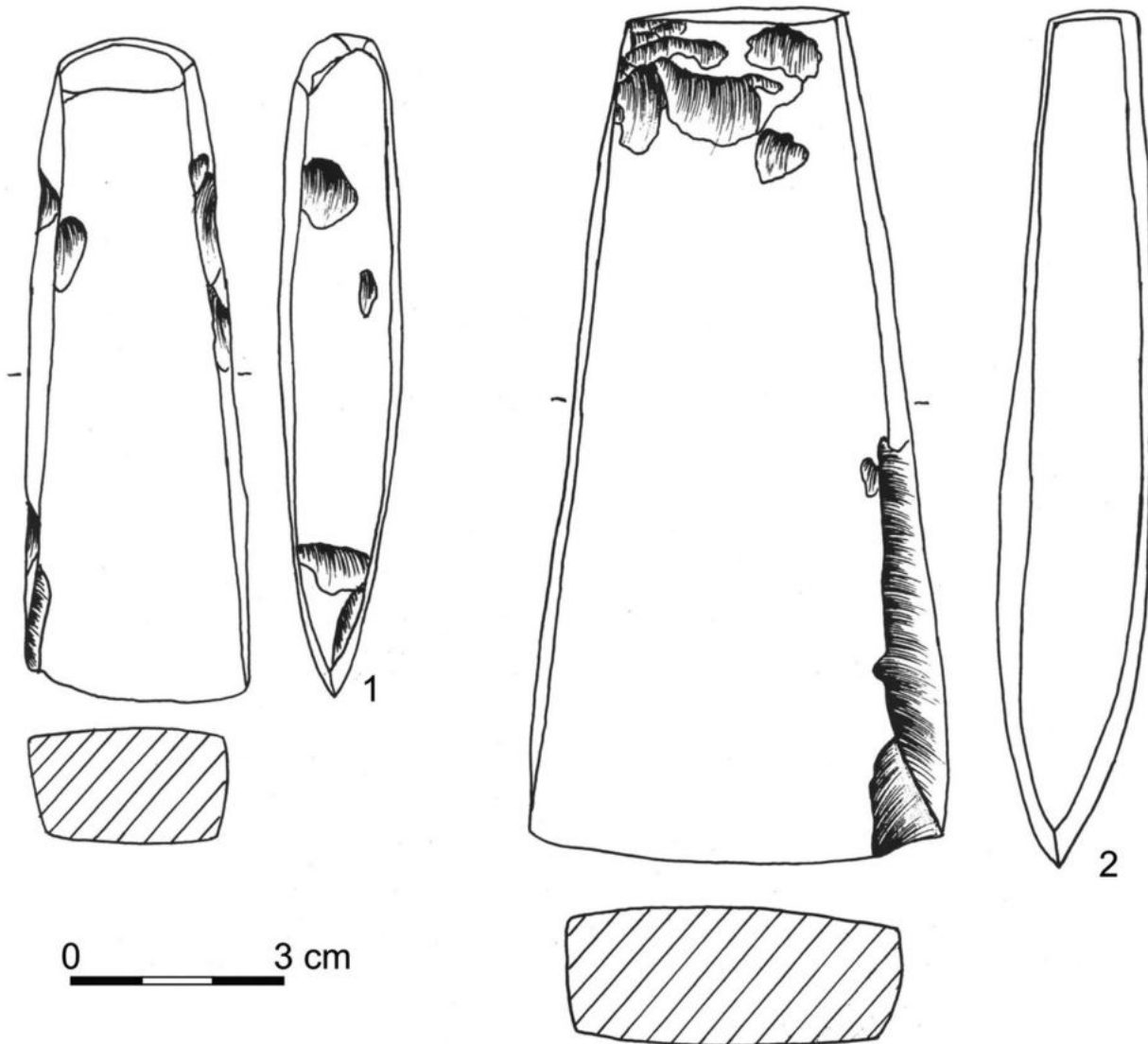
1. Misa o wyodrębnionej części górnej i wyraźnym załomie w miejscu przejścia szyjki w brzusiec, płaskim dnie (ryc. 35: 2); wysokość: 8,5 cm, średnica wylewu: 10,5 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 13,5 cm, średnica dna: 6,0 cm.

Ryc. 35. Husynne-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 6. Grób jamowy. A – plan grobu. Wyposażenie grobowe: 1 – ostrze kościane dwustronne, 2 – naczynie. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 35. Husynne-Kolonia, Hrubieszów district, site 6. Pit grave. A – plan of the grave. Burial goods: 1 – double-edged bone point, 2 – vessel. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

Ryc. 36. Husynne-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 6. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: 1, 2 – siekiery krzemienne. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 36. Husynne-Kolonia, Hrubieszów district, site 6. Pit grave. Burial goods: 1, 2 – flint axes. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

2, 3. Dwie siekiery czworościenne, trapezowate, kompletnie gładzone, o płaszczyznowych obuchach i nieco uszkodzonych ostrzach; większa (ryc. 36: 2) – z krzemienia pasiastego, długość: 12,3 cm, szerokości przy ostrzu: 5,9 cm, obuch: 3,0 x 1,2 cm, grubość: 1,7 cm; mniejsza (ryc. 36: 1) – z surowca wołyńskiego, długość: 9,6 cm, szerokość przy ostrzu: 3,1 cm, obuch: 2,0 x 1,2 cm, największa grubość – 2,1 cm.

4. Ostrze wrzecionowate, dwustronne (ryc. 35: 1), z kości zwierzęcej (długiej; brak określenia gatunkowego), przekrój poprzeczny – kolisty i owalny; długość: 13,5 cm, średnica – do 1,0 cm.

Literatura: Ścibior, Kokowski, Koman 1991, 79-108; Kozak-Zychman, Rutkowska 1991, 108-111; Wolsan, Nadachowski 1991, 113-114; Bronicki 2016a, 66-68.

Zbiory: miejsca przechowywania nie udało się ustalić.

9. HUTA, stan. 2, gm. Wojsławice, pow. chełmski (AZP 84-91/1)⁹

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w roku 1936, na polu Marianny Szajner (grób I); ocalał jedynie pojedynczy ułamek zniszczonego naczynia; badania wykopaliskowe J. Gurby w roku 1961 – ponowne odsłonięcie całego grobowca; w pobliżu grobu nr I w roku 1960 Stanisław Giza z Turowca natrafił na drugi kamienny obiekt (grób II); odkopał całą konstrukcję i następnie ją zniszczył, podobnie wyposażenie; ocalała jedynie krzemienista siekiera; podczas oględzin zniszczonego grobu, ówczesny kierownik Muzeum Ziemi Chełmskiej – Kazimierz Janczykowski pozyskał cztery zabytki krzemienne (rdzeń i wióry), które mogły stanowić element wyposażenia grobowego; w nieznanych okolicznościach znaleziono niewielki odłupek; pomyslną weryfikację stanowiska w ramach AZP wykonał S. Gołub jesienią roku 1983.

Położenie: północny, stok doliny niewielkiego strumyka (prawobrzeżnego dopływu Wełnianki, ryc. 37), dość stromo opadającego na południe i południowy wschód; okazjonalnie eksploatowano tu piasek; groby znajdowały się w odległości około 4 m jeden od drugiego; rejon stanowiska wchodzi w skład Grzędy Horodelskiej.

Gleba: piaszczysta, w nieco dalszej okolicy znajdują się lessy.

Grób I

Konstrukcja: skrzyniowa (ryc. 38); obiekt zbudowany z dwunastu gładzów, umieszczonych po trzy z każdej strony, różnej wielkości; pierwotnie konstrukcję uszczelniały mniejsze kamienie; zachował się jeden kamień pokrywy wrzucony do wnętrza komory grobowej (przez przedwojennych odkrywców), pozostałe zostały zabrane i użyte w gospodarstwie; długość: 2,50 m, szerokość: 1,40 m.

Orientacja grobu: SW-NE.

Budulec: granit.

Szczałki ludzkie: zupełnie rozłożone (?).

Wyposażenie:

1. Siekiera krzemienista (zagubiona przez odkrywców; brak danych o surowcu).
2. Dwa małe fragmenty ceramiki (jeden zaginał).

Grób II

Konstrukcja: skrzyniowa (brak bliższych danych).

Orientacja grobu: W-E.

Budulec: piaskowiec sarmacki i częściowo – głązy narzutowe.

Szczałki ludzkie: ich obecność jest potwierdzona w literaturze, jednak brak bliższych danych.

Wyposażenie:

1. Siekiera czworosieczna (ryc. 39: 1; 40), o zaokrąglonym obuchu, gładzona na wszystkich ścianach, z nieco wyszczerbionym ostrzem; z surowca rejowieckiego; długość: 10,3 cm, szerokość przy ostrzu: 4,1 cm, szerokości przy obuchu: 2,0 cm, maksymalnej grubości: 1,7 cm.

Uwaga: nie można wykluczyć, że z wnętrza komory grobowej pochodzą także kolejne znaleziska krzemienne:

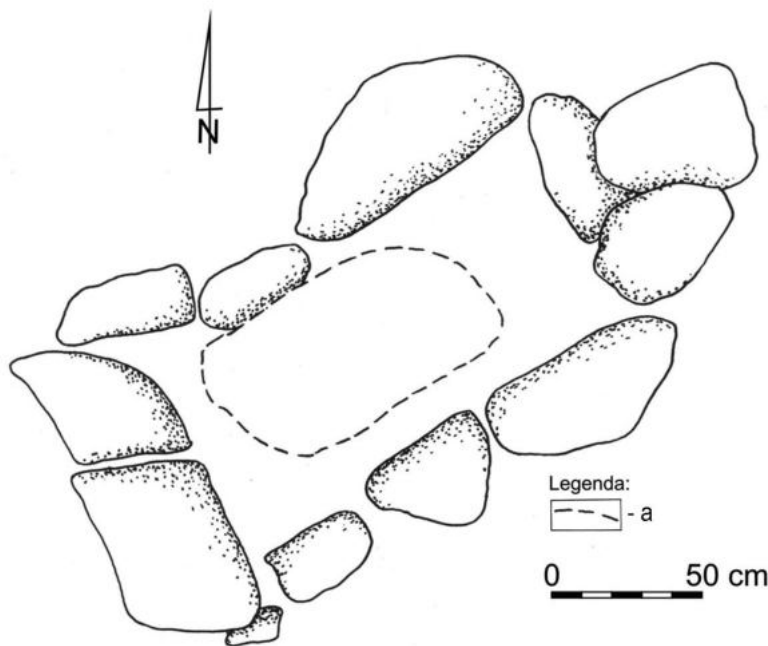
1. Rdzeń wiórowy jednopiętowy podstozkowatym, z piętą zaprawioną wielokierunkowo, odłupnią bardzo regularną, obejmującą także oba boki, tyłem pokrytym korą (ryc. 39: 2; 42); krzemień rejowiecki; długość: 7,2 cm, szerokość: 4,3 cm, grubość: 3,3 cm¹⁰.
2. Trzy wióry z krzemienia „nadbużańskiego” (niezidentyfikowane w zbiorach muzeum).
3. Odłupek (ryc. 39: 2; 41) z krzemienia narzutowego; długość: 2,4 cm, szerokość: 1,7 cm, grubość: 0,4 cm.

⁹ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił Stanisław Gołub.

¹⁰ Zabytek ten może być łączony z późnym mezolitem, bądź cyklem neolitycznych kultur południowych – np. z kulturą lubelsko-wołyńską (sugestia Prof. UMCS dr. hab. J. Libery, za którą serdecznie dziękuję).

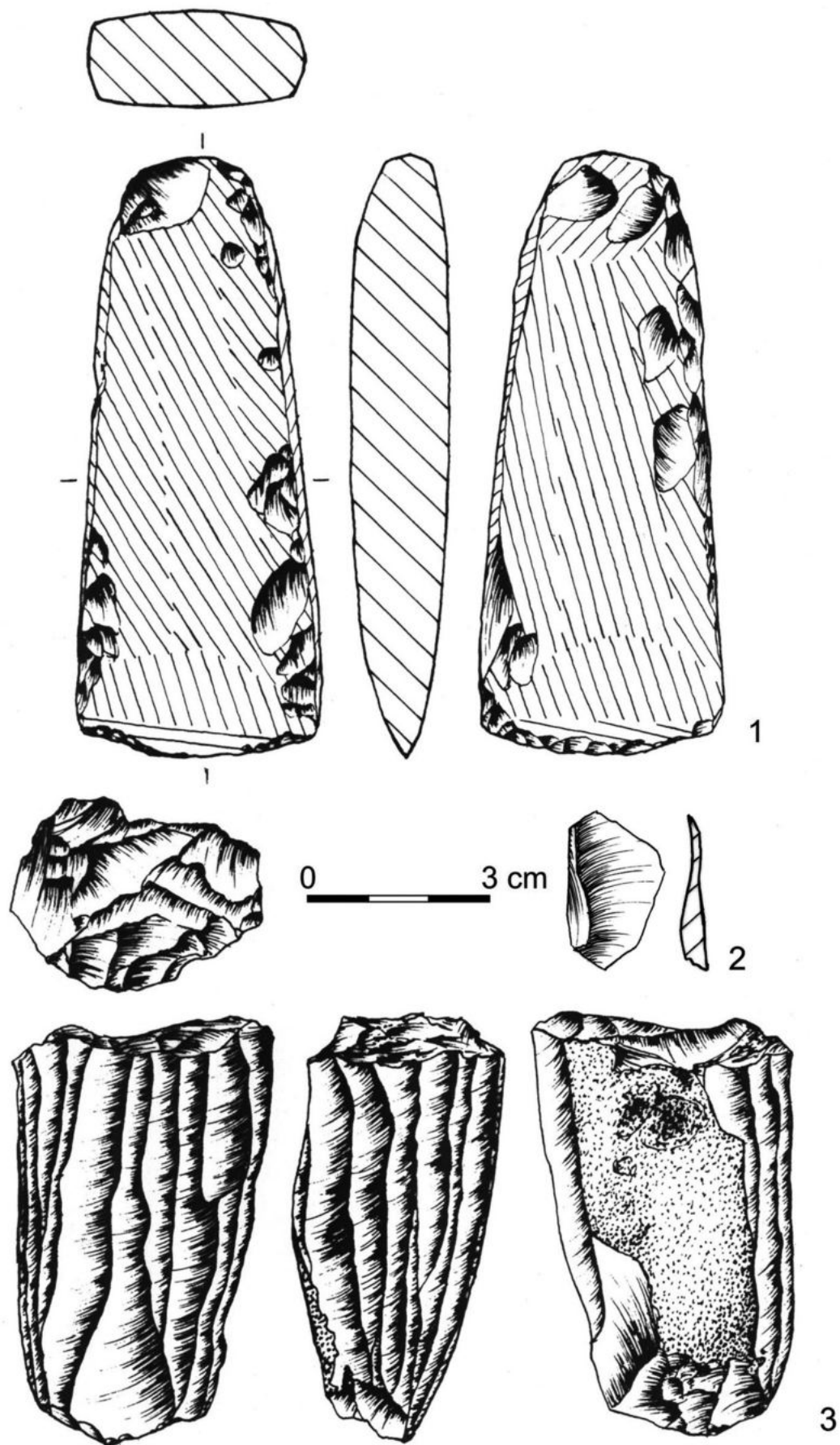

Ryc. 37. Huta, pow. chełmski, stan. 2. Lokalizacja cmentarzyska
 Fig. 37. Huta, Chełm district, site 2. Location of the cemetery

Ryc. 38. Huta, pow. chełmski, stan. 2. Grób skrzyniowy nr I – plan grobowca. Legenda: a – kamień pochodzący z pokrywy grobowej wrzucony do wnętrza obiektu przez przypadkowych odkrywców w 1936 roku. Wg Nosek 1967. Rys. E. Hander
 Fig. 38. Huta, Chełm district, site 2. Cist grave I – plan of grave: Legend: a – stone from the slab covering the grave, thrown into the feature by accidental discoverers in 1936. After: Nosek 1967. Drawn by E. Hander

Ryc. 39. Huta, pow. chełmski, stan. 2. Grób skrzyniowy nr II. Wyposażenie grobowe: 1 – siekiera krzemienna, 2 – odłupek krzemienny, 3 – rdzeń krzemienny. Rys. E. Hander
 Fig. 39. Huta, Chełm district, site 2. Cist grave II. Burial goods: 1 – flint axe, 2 – flint flake, 3 – flint core. Drawn by E. Hander

Ryc. 40. Huta, pow. chełmski, stan. 2. Grób skrzyniowy nr II. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienista. Fot G. Zabłocki
 Fig. 40. Huta, Chełm district, site 2. Cist grave II. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 41. Huta, pow. chełmski, stan. 2. Grób skrzyniowy nr II. Wyposażenie grobowe: odłupek krzemienisty. Fot G. Zabłocki
 Fig. 41. Huta, Chełm district, site 2. Cist grave II. Burial goods: flint flake. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 42. Huta, pow. chełmski, stan. 2. Grób skrzyniowy nr II. Wyposażenie grobowe: rdzeń krzemienisty. Fot G. Zabłocki
 Fig. 42. Huta, Chełm district, site 2. Cist grave II. Burial goods: flint core. Photo by G. Zabłocki

Literatura: Nosek 1954/1955, 60; 1957, 234; 1967, 199-200; Bronicki 2016a, 69-71.

Zbiory: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (MCH/A/60/1; MCH/A/60/2:1 – siekiera, rdzeń, odłupek i fragment naczynia).

10. KRASNYSTAW, stan. 8, pow. krasnostawski (AZP 83-87/8)¹¹

Data i charakter odkrycia: w maju 1981 roku, nauczyciel historii Ginter Tworuszka dostarczył do Muzeum Regionalnego w Krasnymstawie niekompletną, zmieszaną ze sobą zawartość grobu, na którą składały się: rozdrobniona ceramika i materiał kostny; w wypełnisku miały znajdować się jeszcze trzy zabytki krzemienne (odłupki), które jednak nie zostały przekazane; do odkrycia obiektu doszło przypadkowo podczas prac ziemnych wykonywanych podczas budowy budynku przez J. Kluchę; w roku 1982 stanowisko zostało pozytywnie zweryfikowane w ramach badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP pod kierunkiem S. Gołuba; znaleziono, m. in. jeszcze 13 fragmentów ceramiki kultury amfor kulistych.

Położenie: północny stok doliny Żółkiewki – lewobrzeżnego dopływu Wieprza, opadający w tym miejscu dość stromo na południowy wschód (ryc. 43); teren częściowo zabudowany; grobowiec znajdował się na terenie posesji przy ul. Cegielnianej 7, na gruntach Sabiny Kluch; jest to fragment Wyniosłości Giełczewskiej.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: miał to być grobowiec bez konstrukcji kamiennej – jamowy, o głębokości: 1,3 – 1,5 m (na tym poziomie znaleziono szczątki kostne i elementy wyposażenia grobowego).

Orientacja grobu: nieokreślona.

Szczątki ludzkie: wyróżniono kości kobiety zmarłej w wieku 25-30 lat (*Adultus*) oraz mężczy-

zny, który przeżył około 50 lat (późny *Maturus*) i miał około 160 cm wzrostu; oba szkielety były niekompletne

Wyposażenie: łącznie do Muzeum w Krasnymstawie trafiły ułamki 7 naczyń; ich lokalizacja w obrębie jamy grobowej nie została ustalona.

1. Amfora (ryc. 44: 1; 47) z niską, cylindryczną szyjką, płynnie przechodzącą w brzusiec, krępa; krawędź wylewu – zaokrąglona, lekko wychylona na zewnątrz; na barku brzuśca – cztery symetrycznie rozmieszczone ucha, poziomo przekłute; największa wydętość – nieco powyżej połowy wysokości naczynia; brak zdobienia; dno zaznaczone, płaskie; domieszka w postaci drobno- i średnioziarnistego tłucznia kamiennego barwy białej, szarej i różowej oraz niewielkiej ilości piasku i miki; powierzchnie gładkie i obmazywane; zewnętrzna – jasnożółta do szaroczarnej; dno wykonano na gruboziarnistej podsypce z tłucznia kamiennego, co powoduje znaczną szorstkość; wysokość: 22,2 cm, średnica wylewu: 14,0-15,5 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 28,5 cm, średnica dna: 11,5 cm; grubość ścianki: 6-6,5 mm.

2. Amfora bez części wylewowej (ryc. 44: 2; 48); brzusiec – znacznie wydęty; dno zaznaczone, płaskie; na płynnym przejściu szyi w brzusiec – potrójna, dookólna linia horyzontalna odcisnięta sznurem; niżej – na największej wydętości naczynia – sekwencje pionowych, krótkich odcinków wykonanych gęsto w tej samej technice; masa ceramiczna schudzona domieszką średnio- i gruboziarnistego tłucznia kamiennego barwy białej i różowej oraz niewielką ilością piasku; obie powierzchnie gładkie, zewnętrzna jasnobrązowa – do szaroczarnej; przełam trójbarwny; wysokość partii zachowanej: około 23 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 32,0 cm, średnica dna: 13,4 cm; grubość ścianki: 10 mm.

3. Amfora zachowana w części górnej (ryc. 45: 2; 49); szyja bardzo krótka, nieznacznie rozchylona, płynnie przechodząca w dość smukły (jajowaty) brzusiec; na barku brzuśca – cztery symetrycznie umieszczone ucha, poziomo

¹¹ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił S. Gołub.

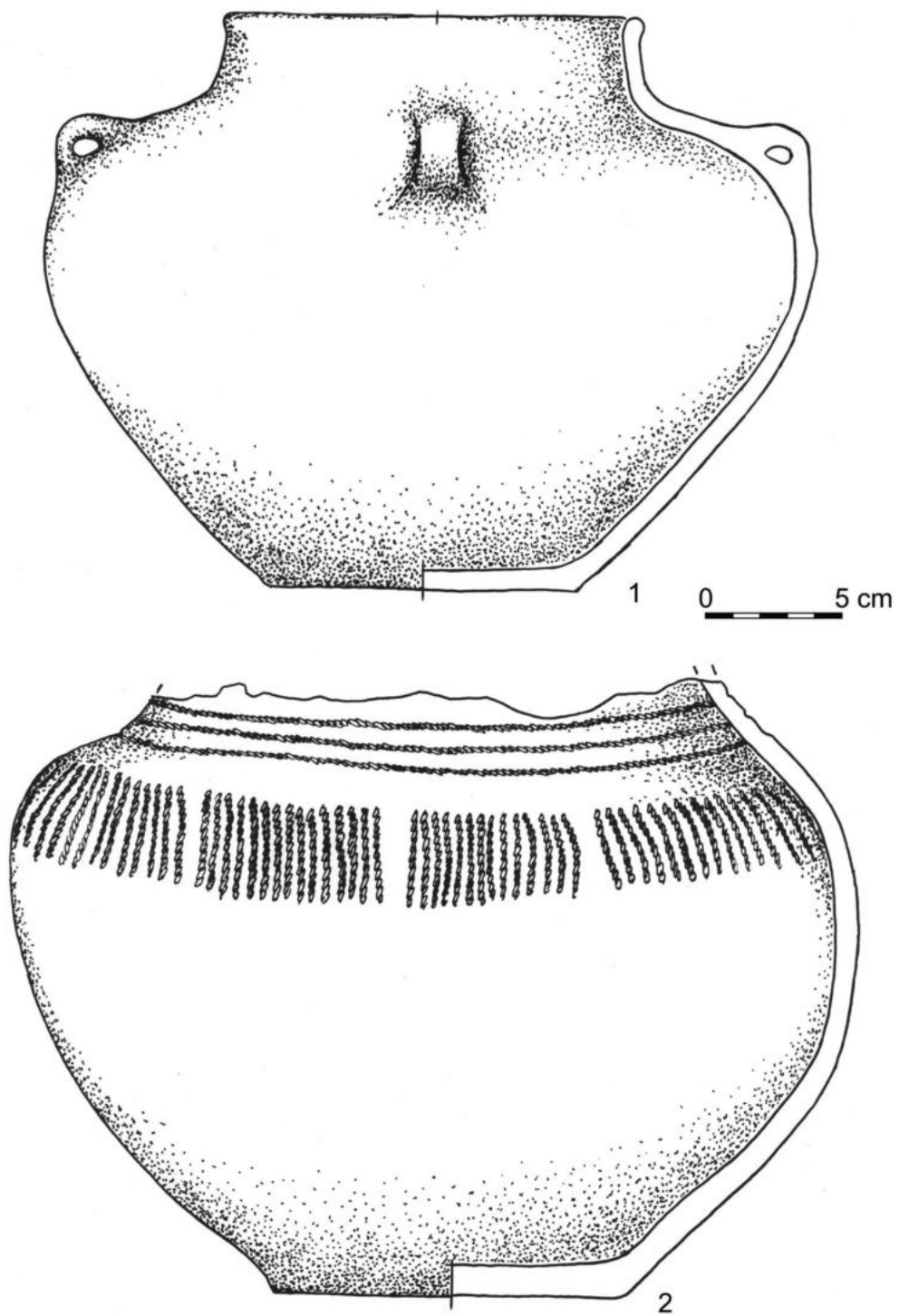
przekłute; brak zdobienia; domieszka drobnego i średnioziarnistego tłucznia kamiennego barwy białej, czarnej, szarej i różowej oraz drobnego piasku, który wystąpił w ilości nielicznej; powierzchnia zewnętrzna – wygładzona starannie, barwy jasno- do ciemnobrunatnej z plamami szarymi i czarnymi; wewnętrzna – nieco nierówna; wysokość partii zachowanej: około 9 cm, średnica wylewu: 8,8-9,1 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 14,4 cm; grubość ścianki: 6,5-7 mm.

4. Waza – naczynie szerokokotworowe (ryc. 45: 1; 50) o szyjce bardzo krótkiej, płynnie przechodząca w brzusiec, nachylonej ku wnętrzu naczynia, zwężającej się ku górze; brzusiec silnie wydęty, o największej średnicy – powyżej połowy wysokości naczynia; tuż nad największą wydętością – cztery symetrycznie umieszczone ucha, poziomo przekłute; dno lekko zaznaczone niską „stopką”; zdobienie

przy pomocy odcisków stempelka i linii rytych; tuż pod krawędzią wylewu – dookólna pojedyncza linia pozioma złożona z pionowych słupków, rozmieszczonych dość rzadko; pod nią – podwójna horyzontalna linia łamana (zygzak), ryta prostokątnym, wąskim narzędziem; od wysokości górnych nasad uch, na największej wydętości, w regularnych odstępach – podwójne linie horyzontalne poziomo odcisnięte prostokątnym stempelkiem; każdy motyw składa się z 5 lub 6 par; domieszka drobno-, średnio-, i gruboziarnistego tłucznia kamiennego barwy białej, szarej i różowej oraz niewielkiej ilości piasku i miki; obie powierzchnie obmazywane; zewnętrzna – łuszczy się, barwy jasnobrązowej (u dołu naczynia) i szaroczarnej (u góry); wewnętrzna – gładka, jasnobrązowa; przełam – trójwarstwowy; wypał słaby; wysokość: 17,6-18,4 cm, średnica wylewu: 21,9-22,5 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 27,5 cm, średnica dna: 9,5-10,0 cm; grubość ścianki: 6,5 mm.

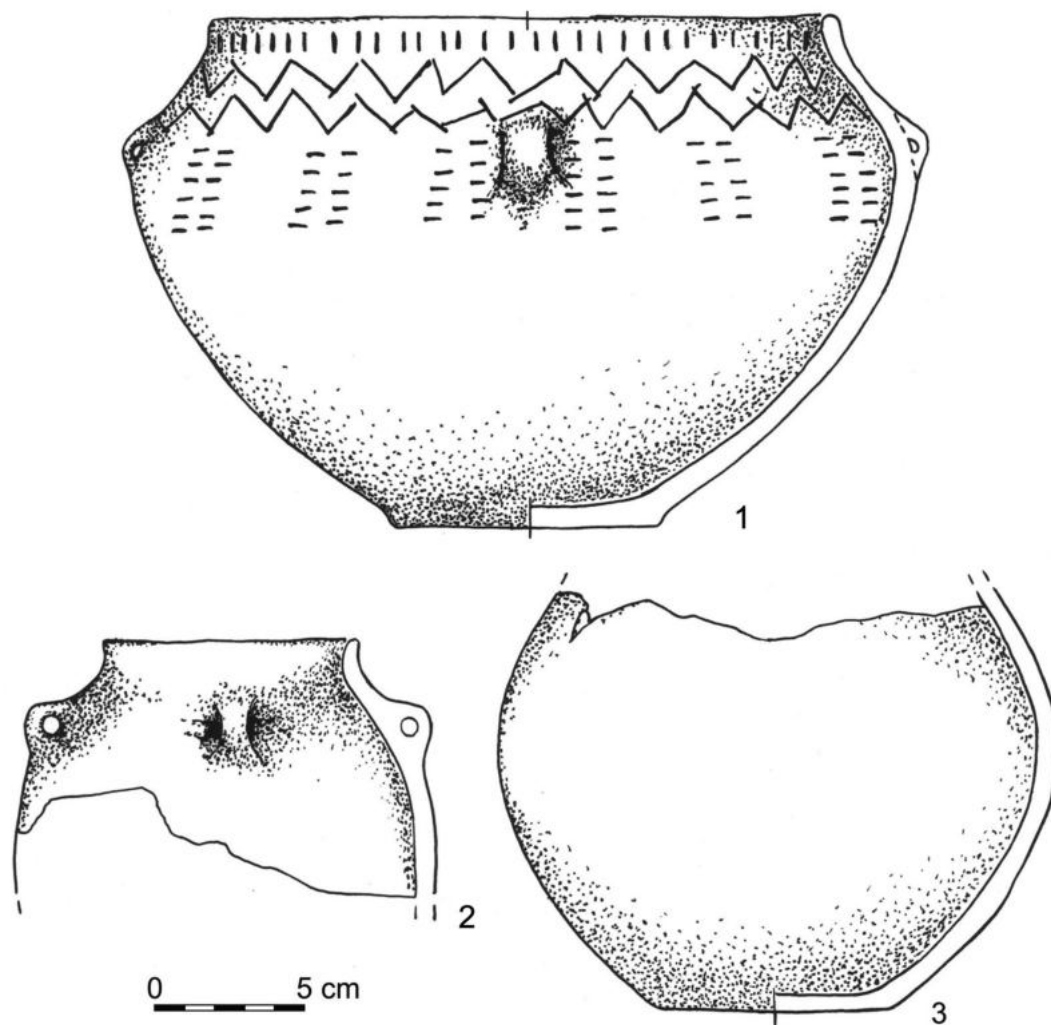

Ryc. 43. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Lokalizacja grobu
Fig. 43. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Location of the grave

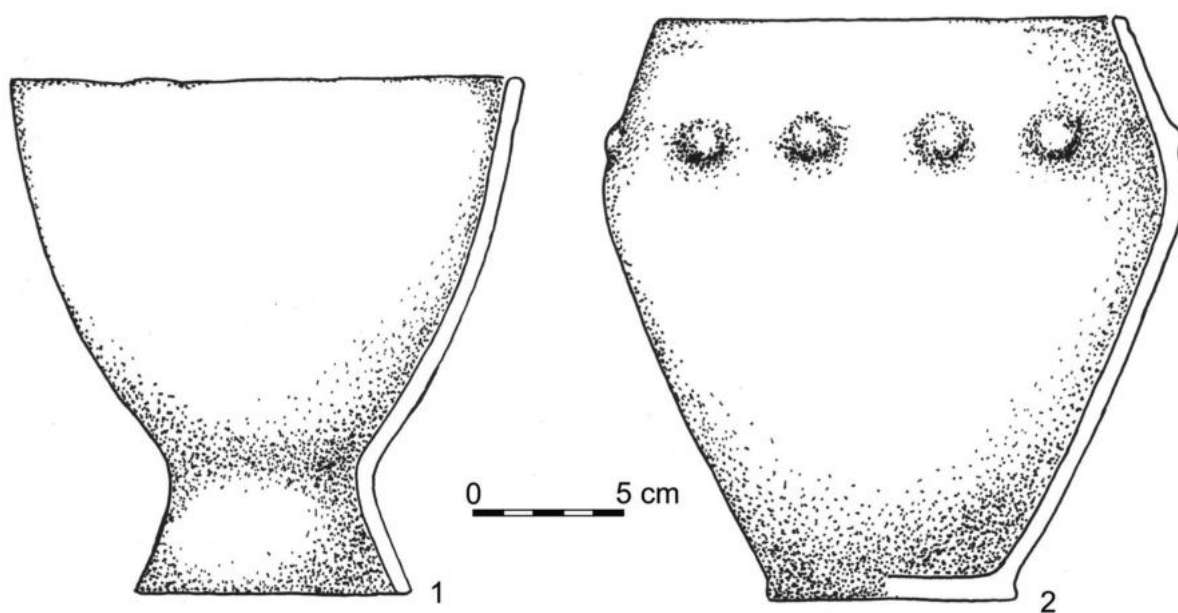
Ryc. 44. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Wg Gołub 1996b.
Rys. E. Hander
Fig. 44. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: 1, 2 – vessels. After: Gołub 1996b. Drawn by
E. Hander

Ryc. 45. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: 1-3 naczynia. Wg Gołub 1996b. Rys. E. Hander

Fig. 45. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: 1-3 – vessels. After: Gołub 1996b. Drawn by E. Hander

Ryc. 46. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: 1 – bęben ceramiczny, 2 – naczynie. Wg Gołub 1996b. Rys. E. Hander

Fig. 46. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: 1 – ceramic drum, 2 – vessel. After: Gołub 1996b. Drawn by E. Hander

Ryc. 47. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 47. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 48. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 48. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 49. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 49. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 50. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 50. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 51. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 51. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 52. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: bęben ceramiczny. Fot G. Zabłocki
Fig. 52. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: ceramic drum. Photo by G. Zabłocki

5. Amfora (bez górnej części) (ryc. 45: 3; 51) o brzuścu silnie wydętym i lekko zaznaczonym, płaskim dnie; brak śladów zdobienia; w masie ceramicznej – domieszka tłucznia kamiennego i niewielkiej ilości piasku; obie powierzchnie obmazywane i wygładzone; zewnętrzna – lekko nadpalona, barwy brązowoszaroczarnej; przełam – trójwarstwowy; wysokość partii zachowanej: 14,4 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 19,2 cm, średnica dna: 7,8 cm; grubość ścianki: 5,0-6,4 mm.

6. Bęben ceramiczny (ryc. 46: 1; 52) w kształcie pucharu o obszernej „czaszy”, łukowato rozszerzającej się ku górze i krótkiej „stopce”, poszerzającej się ku dołowi; brak jakiegokolwiek przegrody między nimi; w masie ceramicznej – domieszka drobno-, średnio- i gruboziarnistego tłucznia kamiennego barwy białej, żółtej, brązowej i szarej, wystająca na powierzchnię zewnętrzną, powodująca szorstkość; gładzenie obu powierzchni różnokierunkowo; zewnętrzna – jasnobrunatna – do szarobrunatnoczarnej,

w płamy; wysokość: 18,1 cm, średnica górnej krawędzi: 17,0-17,9 cm, średnica w najwęższym miejscu: 7,0 cm, średnica dolnej krawędzi: 9,7 cm; grubość ścianki: 6,5-7,0 mm.

7. Naczynie garnkowe (ryc. 46: 2; 53) o szyjce zwężającej się ku górze w kształcie niskiego, ściętego stożka, płynnie przechodzącej w doniczkowaty brzusec; dno wyodrębnione w postaci niewysokiej „stopki”; ornament plastyczny – 11 naklejonych, okrągłych guzków, w jednym poziomym szeregu, w dość regularnych odstępach; masa ceramiczna schudzona domieszką tłucznia kamiennego o różnej wielkości ziaren, barwy różowej i białej oraz małej ilości drobnego piasku i tłucznia ceramicznego; obie powierzchnie – obmazywane, barwy od jasno- do ciemnobrunatnej i czarnej; zewnętrzna – szorstka z powodu wystających ziaren domieszki; przełam trójbarwny; dobry wypał; wysokość: 20,3 cm, średnica wylewu: 16,3-17,0 cm, średnica największej wydętości naczynia: 20,1 cm, średnica dna: 8,4-8,7 cm.

Ryc. 53. Krasnystaw, pow. krasnostawski, stan. 8. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 53. Krasnystaw, Krasnystaw district, site 8. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

8. Trzy odłupki – bliżej nieokreślone.

Szczątki zwierzęce: zdecydowana większość kości pochodziła od dwóch świń; szkielety nie były kompletne; jedno zwierzę przeżyło około 3 lat, drugie – około roku; były to osobniki rosłe; starszy mierzył w kłębie 72 cm wysokości; zidentyfikowano także domieszkę kości owcy lub kozy (w ilości 13 sztuk); 80 drobnych fragmentów nie udało się określić pod względem anatomicznym i przynależności gatunkowej; brak śladów rąbania i cięcia.

Datowanie ¹⁴C: 4120 ± 30 BP (Ki-5841).

Literatura: Gołub 1994b, 9-14; 1996b, 35-43; Bronicki 2016a, 118-121.

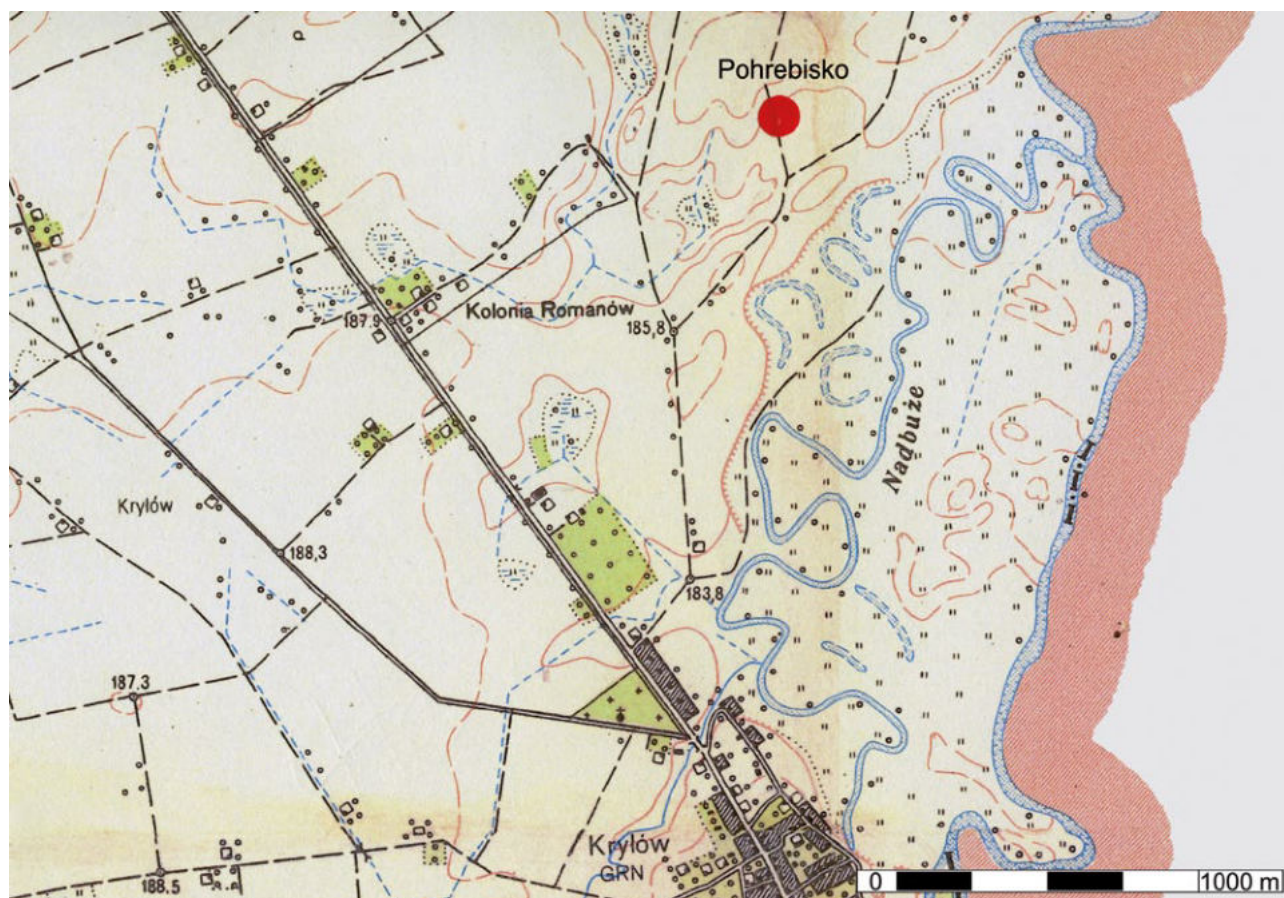
Zbiory: Muzeum Regionalne w Krasnymstawie (MK/A/173 – wyposażenie, szczątki kostne).

11. KRYŁÓW, stan. 2, gm. Mircze, pow. hrubieszowski (AZP 89-96/2)¹²

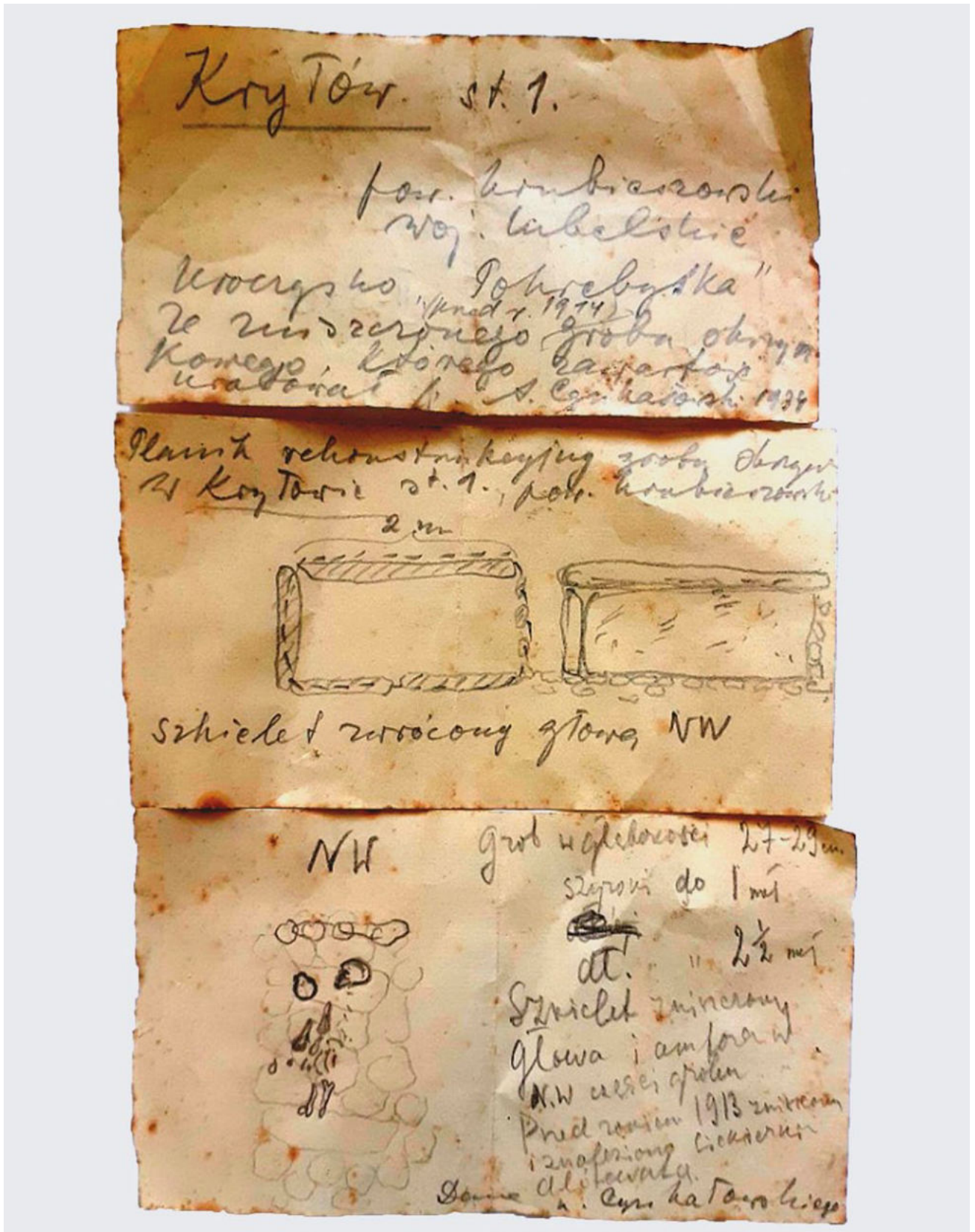
Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe przed 1913 rokiem, zakończone częściowym zniszczeniem obiektu przez odkrywców; w roku 1933 wizytacja stanowiska i eksploracja przez Aleksandra Cynkałowskiego – w owym czasie – pracownika Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie¹³; według miejscowych

12 Kartę ewidencyjną stanowiska wypełniła Ewa Banasiewicz-Szykuła.

13 W magazynie PMA w Rybnie, wraz z ułamkami amfory znajduje się ręcznie pisana metryczka zawierająca dane uzyskane od A. Cynkałowskiego dotyczące grobu. Zaopatrzone ją w niewielki planik i widok z boku kamiennej konstrukcji (ryc. 55). Wydaje się, że w pobliżu szkieletu zaznaczono dwie siekiery. Jednak w literaturze przedmiotu mowa jest o tylko jednej.

Ryc. 54. Kryłów, pow. hrubieszowski, stan. 2. Lokalizacja grobu
Fig. 54. Kryłów, Hrubieszów district, site 2. Location of the grave

Ryc. 55. Notatka z opisem grobowca skrzyniowego odkrytego w Kryłowie przez A. Cynkałowskiego – oryginalna metryczka towarzysząca znaleziskom ruchomym, przechowywanym w Państwowym Muzeum Archeologicznym (magazyn w Rybnie). Fot M. Zalewski

Fig. 55. A note with a description of a cist grave discovered in Kryłów by A. Cynkałowski - the original record accompanying the movable finds, kept at the State Archaeological Museum (warehouse in Rybno). Photo by M. Zalewski

informerów, miał to być kolejny obiekt tego typu odnaleziony w tym miejscu; badania powierzchniowe prowadzone w systemie AZP wiosną roku 1993 pod kierunkiem E. Banasiewicz nie zlokalizowały stanowiska; weryfikacja w roku 2021 przyniosła efekt połowiczny; dziewięćdziesięciopięcioletni Maurycy Kłos – od urodzenia mieszkaniec Kryłowa – wskazał na mapie jedynie zasięg uroczyska Pohrebisko.

Położenie: bliżej niesprecyzowane; grób znajdował się w obrębie uroczyska zwanego Pohrebyszcze (Pohrebysko, Pohrebisko, Pogrzebisko), na północ od Kryłowa (ryc. 54); nazwa ta odnosi się do pól leżących pomiędzy doliną Bugu na wschodzie a bezimiennym, małym ciekim na zachodzie; teren jest tu pofałdowany, z zabagnionymi obniżeniami; uroczysko ma kształt owalny o dłuższej osi N-S, mierzącej około 1,2-1,3 km i krótszej – około 1 km; stanowisko wchodzi w skład Kotliny Hrubieszowskiej.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: grób skrzyniowy w kształcie prostopadłościanu (ryc. 55); zachowana część obstawy; ściana północno-wschodnia, prawdopodobnie częściowo zniszczona, złożona z kilku niedużych, okrągłych kamieni; ściana północno-wschodnia zbudowana z dwóch płyt o podobnej długości; ściana południowo-zachodnia zamknięta jedną wielką płytą; podobnie ściana południowo-wschodnia (o połowę mniejsza); komora grobowa także przykryta jedną (ogromną) płytą; dno – w całości brukowane, mniej-więcej, okrągłymi, płaskimi, niezbyt dużymi kamieniami; po stronie południowo-wschodniej – duży, prostokątny kamień zajmujący całą szerokość grobu; strop pokrywy – na głębokości 27-29 cm; długość: 2 (2,5) m, szerokość: około 1 m, wysokość – około 1 m.

Orientacja grobu: NW-SE.

Budulec: kamień bliżej nieokreślony.

Szczałki ludzkie: A. Cynkałowski w publikacji źródłowej (1961) nie precyzuje, czy odnaleziono szczątki jednego czy, też dwóch zmarłych; jednak na metryczce magazynowej zawarto informację o pojedynczym ludzkim szkielecie, o orien-

tacji NW-SE, skierowanym głową na północny zachód, twarzą na południowy zachód, ułożonym na prawym boku prawie po przekątnej grobu (ryc. 55); szczątki były słabo zachowane; w zbiorach PMA – kości nie ma.

Wyposażenie: zachowało się częściowo; w narożniku zachodnim komory grobowej, bezpośrednio na zachód od czaszki znaleziono jedno naczynie; siekiera leżała także po zachodniej stronie szkieletu, na wysokości klatki piersiowej lub ewentualnie bioder.

1. Amfora kulista zachowana fragmentarycznie, z ornamentem odciskanych stempelków o kształcie łuczków, rytych kątów wsuwanych rozdzielonych sekwencjami złożonymi z pionowych linii (po 4), potrójną linią łamaną odcisniętą wąskim prostokątnym stempelkiem – na szyi i barku brzuśca, powierzchnia zewnętrzna – czerniona.

2. Siekiera czworościenna o cienkim obuchu, bardzo starannie gładzona na całej powierzchni; surowiec nieokreślony.

Literatura: Cynkałowski 1961, 38-39; Nosek 1967, 203.

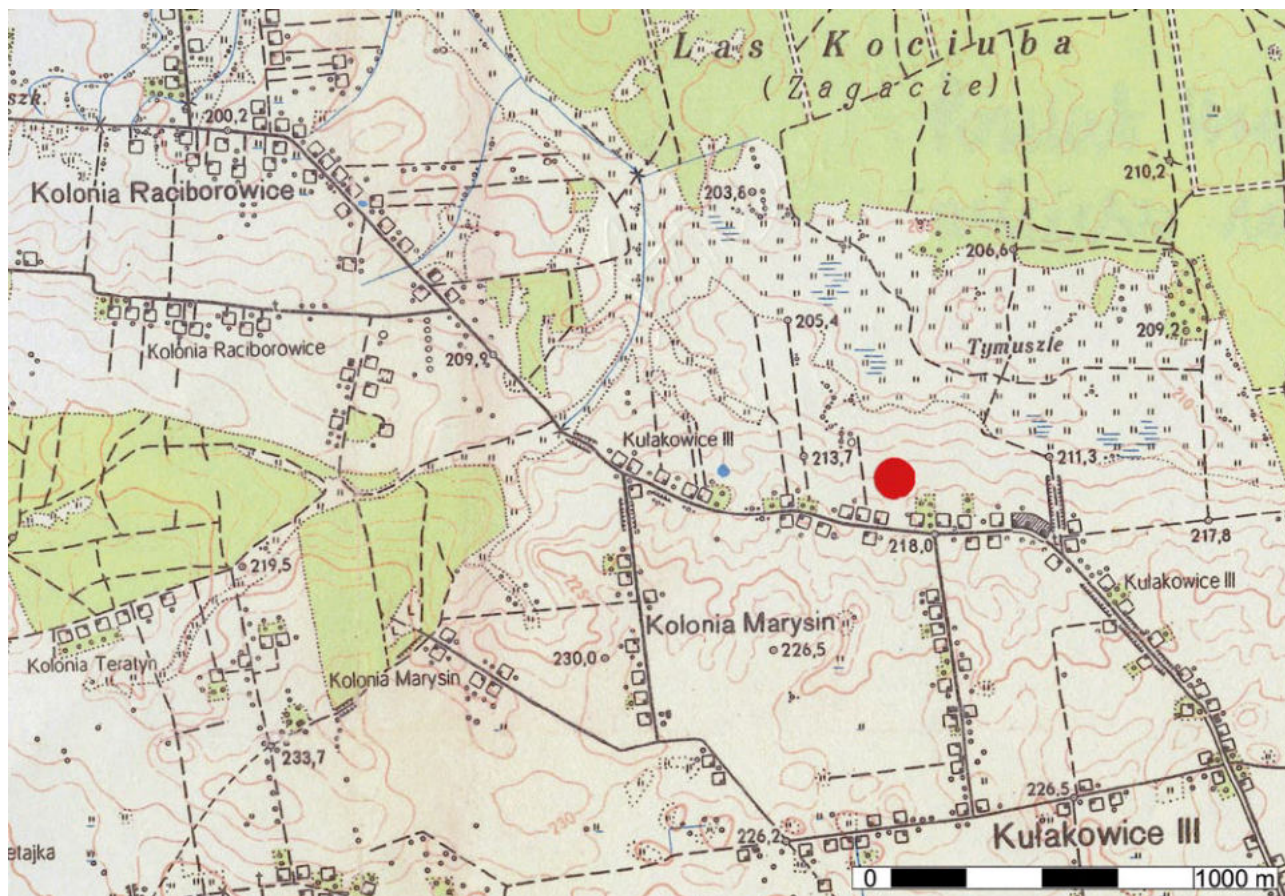
Zbiory: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (PMA II/3319 – ułamki amfory; siekiera – zaginęła?).

12. KUŁAKOWICE TRZECIE, stan. 45, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski (AZP 84-93/205)¹⁴

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w czasie prac rolniczych wykonywanych w maju 1968 roku; obiekt zniszczony po odkryciu; prace badawcze przeprowadzono jeszcze w tym samym roku pod kierunkiem A. Kutylowskiego i J. Gurby; badania ratownicze w najbliższym

¹⁴ Stanowisko nie posiada karty ewidencyjnej. Pominięto je podczas wykonywania kwerendy obszaru 87-85. Numer w miejscowości i na obszarze nadał autor niniejszego opracowania jako kolejny, po ostatnich zawartych w dokumentacji obszaru 84-93.

Ryc. 56. Kułakowice Trzecie, pow. hrubieszowski, stan. 45. Lokalizacja grobu
 Fig. 56. Kułakowice Trzecie, Hrubieszów district, site 45. Location of the grave

sąsiedztwie, na przestrzeni około 10 arów, ujawniły głązy granitowe, które mogły pochodzić z rozwlezionej nakrywy grobowca oraz pozostałości paleniska o nieokreślonej chronologii; badania powierzchniowe (AZP) wykonane w latach 1981-1983 pod kierunkiem A. Kokowskiego stanowiska nie zlokalizowały; weryfikacja przeprowadzona w roku 2021 dała efekt pozytywny; stanowisko precyzyjnie wskazał Zbigniew Jarmoszczuk – syn odkrywcy.

Położenie: nieznaczące wyniesienie słabo wyróżniające się w terenie, ulokowane na łagodnie opadającym ku północy zboczu małej doliny cieku wodnego (beziemnego), prawego dopływu Wełnianki, blisko jej dna, porośniętego łąką, w odległości 170 m na północ od drogi przez wieś (ryc. 56); właścicielem pola w czasie dokonania odkrycia był Antoni Jarmoszczuk, obecnym jest Józef Dętka z Kułakowic; tędy przebiega granica

między Obniżeniem Dubieńskim a Grzędą Horodelską.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: skrzyniowa, z kamienną nakrywą, z jednostronnie obrobionych głązów, ściśle do siebie dopasowanych; obiekt w kształcie prostopadłościanu; długość: 2,00 m, szerokość: 1,30 m.

Orientacja grobu: N-S.

Budulec: granitowe głązy narzutowe miejscowego pochodzenia.

Szcątki ludzkie: odkrywca natrafił prawdopodobnie na pojedynczy ludzki szkielet, bardzo źle zachowany, zniszczył go.

Wyposażenie: w komorze grobowej znajdowało się prawdopodobnie jedno (?) „bardzo słabo wypalone” naczynie gliniane o nieokreślonych cechach typologicznych i technologicznych, odkrywca zniszczył je.

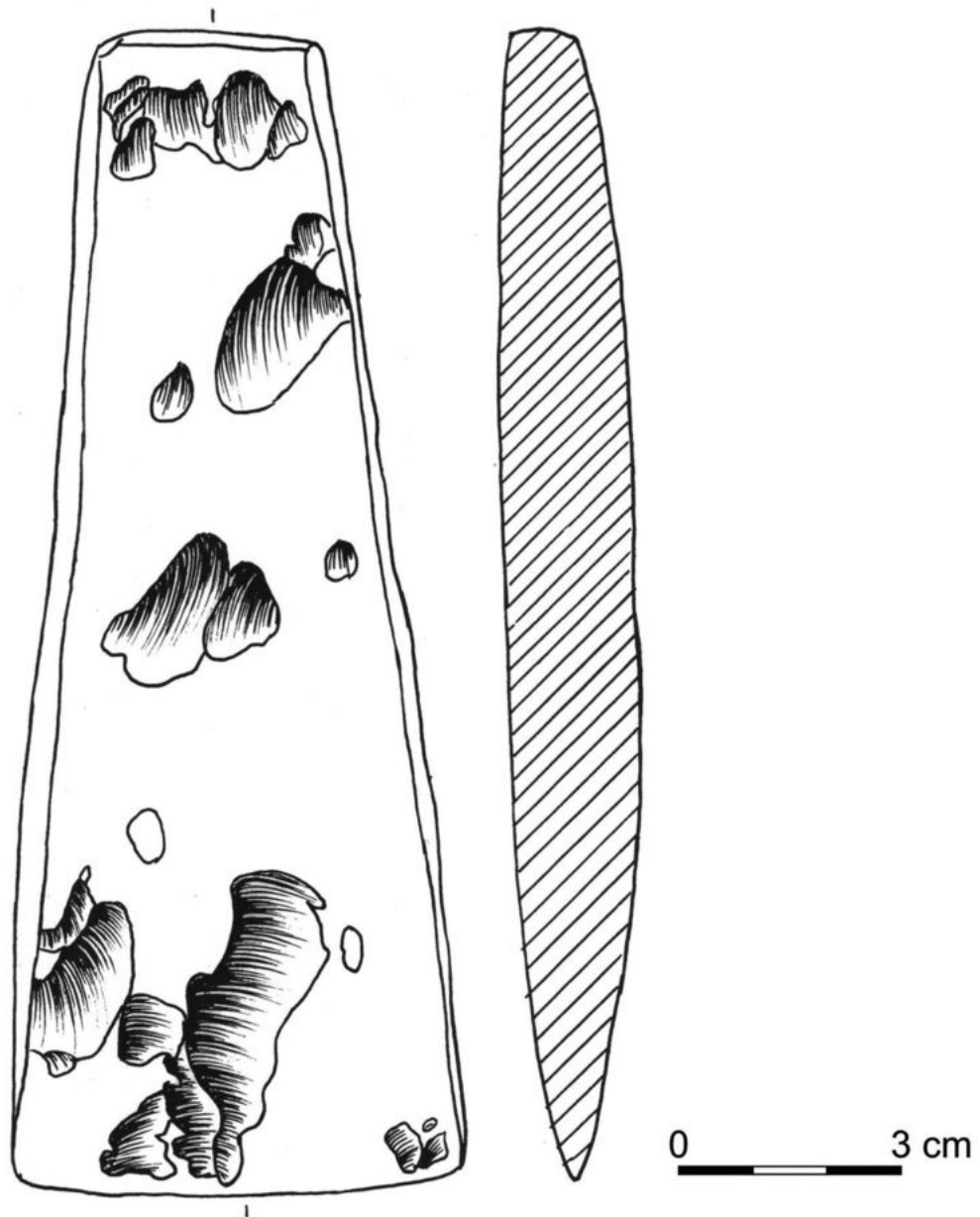
1. Siekiera czworościenna (ryc. 57) z płaszczynowym obuchem; gładzona na wszystkich ścianach; z krzemienia wołyńskiego¹⁵; długość: 16 cm, szerokość przy ostrzu: 5,9 cm, grubość: 1,5 cm, obuch: 3,0 x 1,0 cm.

2. Ozdoba (?) miedziana – nie zachowana (zielonkawy ślad na kości czaszki).

Literatura: Gurba, Kutylowski 1969a, 454; 1969b, 39; Bronicki 2016a, 122-123.

Zbiory: Instytut Archeologii UMCS w Lublinie (KA/4708 – siekiera).

15 Informacja ustna doc. dr. J. Gurby (29.10.2014 r.).
W tekstach źródłowych – brak określenia surowca.

Ryc. 57. Kułakowice Trzecie, pow. hrubieszowski, stan. 45. Grobowiec skrzynkowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienienna. Wg Gurba, Kutylowski 1969a. Rys. E. Hander

Fig. 57. Kułakowice Trzecie, Hrubieszów district, site 45. Cist grave. Burial goods: flint axe. After: Gurba, Kutylowski 1969a. Drawn by E. Hander

13. LITOWIŻ, rejon iwanicki, obwód wołyński, Ukraina

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w 1931 roku.

Położenie: wschodni stok doliny Bugu, na południowy zachód od zabudowań wsi, na chutorze gospodarza nazwiskiem Kici; w obrębie Kotliny Hrubieszowskiej.

Gleba: lesssowa (czarnoziem?).

Konstrukcja: skrzyniowa, z płyt kamiennych, brak bliższych danych.

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: brak danych.

Szczałki ludzkie: dwa szkielety w pozycji skurczonej.

Wyposażenie:

1. Naczynia w nieustalonej ilości (kilka) o czarnej powierzchni zewnętrznej, zdobione odciskami stempelka w kształcie łuczka; jedno z nich – kuliste (amfora?), ze zdobieniem wypełnionym białą pastą.

2. Siekiera czworościenna, klinowata, starannie gładzona na całej powierzchni; długość: 15 cm.

Literatura: Cynkałowski 1961, 39; Свешников 1983, 21.

Zbiory: wyposażenie ceramiczne nie zachowało się; siekierka w 1931 roku była w posiadaniu G. Horodyskiego z Włodzimierza Wołyńskiego.

14. ŁOPIENNIK DOLNY KOLONIA, stan. 1, gm. Łopiennik Górny, pow. krasnostawski (AZP 81-86/16)¹⁶

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe dokonane w lutym 1961 roku podczas pozyskiwania opoki w kamieniołomie przez Ferdynanda Koseckiego; obiekt zbadany i zdemonstrowany przez J. Gurbę, odtworzony w muzeum w Krasnymstawie (ryc. 69; 70); w pracach rekon-

strukcyjnych brał udział Zygmunt Ślusarski; na wiosnę roku 1988, stanowisko zweryfikowane pozytywnie podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach AZP pod kierunkiem W. Mazurka i E Wołoszyn.

Położenie: na sfałdowanej wysoczyźnie opadającej na północny wschód i wschód – ku dolinie Wieprza (ryc. 58), której krawędź biegnie w odległości około 3250 m od miejsca odkrycia; właścicielem pola w roku 1988 był Edward Stuczkowski; teren wchodzi w skład Wyniosłości Giełczewskiej.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: skrzyniowa z płyt kamiennych (ryc. 59; 60: A); ściana północna złożona z trzech dużych bloków skalnych, południowa – z dwóch, krótsze boki – zamknięte pojedynczymi kamieniami; zachowana jedna z dwóch lub trzech płyt nakrywy¹⁷; długość skrzyni: 2,35 m, szerokość: 1,20 m, wysokość ścian: 0,80-0,87 m.

Orientacja grobu: E-W.

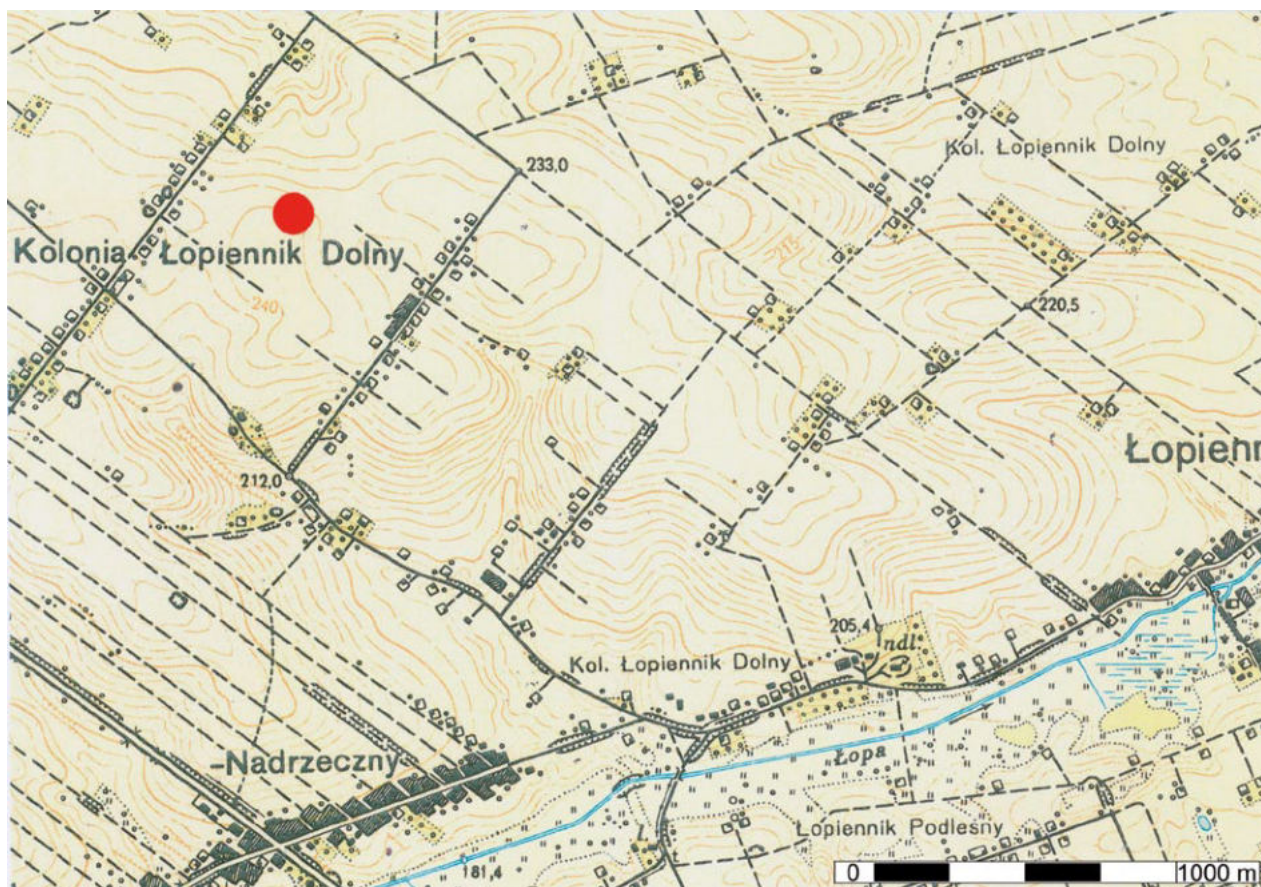
Budulec: piaskowiec trzeciorzędowy, obrobiony, w kształcie regularnych, czworokątnych płyt.

Szczałki ludzkie: pojedynczy pochówek mężczyzny (ryc. 60: B) zmarłego w wieku 25-30 lat (*Adultus*), o wzroście 167,9 cm; szkielet ułożony na prawym boku, nogi podkurczone; głowa po stronie wschodniej komory grobowej; czaszka niezachowana (prawdopodobnie zniszczona przez odkrywców), pierwotnie umieszczona na prostokątnym kamieniu; zachowana żuchwa.

¹⁷ Obiekt po rekonstrukcji wygląda nieco inaczej (ryc. 60: B); niektóre kamienie ścian pozamieniano, blok nakrywy wykorzystano jako element obstawy; ścianę północną, oprócz dwóch dużych płyt tworzą teraz jeszcze trzy mniejsze kamienie; ściana wschodnia składa się z dwóch bloków, podpartych od zewnątrz trzecim (o niedużych rozmiarach); na dnie obiektu umieszczono trzy kamienie: po stronie wschodniej – regularnie prostokątny, zaś w narożnikach: NE i SW – trójkątne. Całe wyposażenie zgromadzono w części zachodniej komory grobowej (przy kościach podudzi i stóp; ryc. 70). W rzeczywistości przedmioty te znajdowały się w okolicy głowy.

¹⁶ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnili: E. Wołoszyn i W. Mazurek.

Ryc. 58. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Lokalizacja grobowca
 Fig. 58. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnostaw district, site 1. Location of the grave

Wyposażenie: przy głowie zmarłego – cztery naczynia, krzemiana siekiera i krzemienne dłuto; w jednej z amfor – kieł dzika; drugi – pozyskany w miejscu nieokreślonym.

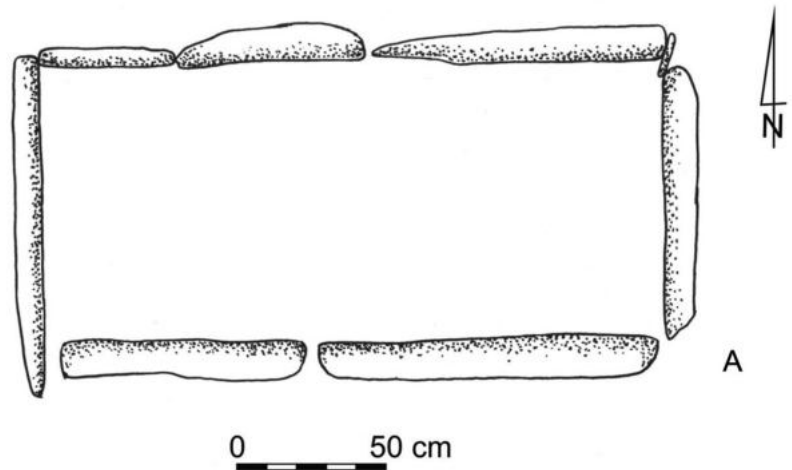
1. Amfora kujawska (ryc. 61; 64) z wyodrębnioną, dość wysoką, cylindryczną szyją, o największej wydętości brzuśca w połowie wysokości naczynia; na barku brzuśca – cztery, symetrycznie umieszczone, szerokie ucha poziome przekłute (otworek rurkowaty); dno – wyodrębnione; szyja i górna część brzuśca – pokryte ornamentem rytym i stempelkowym; tuż pod krawędzią wylewu oraz na nasadzie szyi – dookólne podwójne linie horyzontalne wykonane odciskami stempelka w kształcie łuczka zwróconego wypukłością ku dołowi; między tymi liniami – zwielokrotnione, ryte kąty „wsuwane”, zwrócone wierzchołkami w dół, zaopatrzone w dwusieczne w postaci dwóch pionowych linii umieszczonych obok sie-

bie; wykonane stempelkiem w kształcie łuczka, zwróconego wypukłością w dół; kompozycje kątowe rozdzielone potrójnymi liniami pionowymi złożonymi z takich samych łuczków; na przejściu szyi w brzusiec (na wysokości górnych nasad uch) – kolejna podwójna linia horyzontalna, identyczna jak dwie wcześniej opisane, od których, po obu stronach uch – po dwie linie wertykalne złożone z łuczków o wypukłości tradycyjnie zwróconej ku dołowi; między nimi – ryte kąty wsuwane, wierzchołkami zwrócone w dół; od wierzchołków – w kierunku dna – krótkie podwójne linie pionowe złożone z łuczków; ucha – w części górnej – pokryte liniami poziomymi wykonanymi łukowatym stempelkiem, w partii dolnej – zwielokrotnione linie pionowe, odcisnięte tą samą techniką, przechodzące na brzusiec; masa ceramiczna schudzona domieszką drobnoziarnistego tłuczka kamiennego w kolorze szarym i białym;

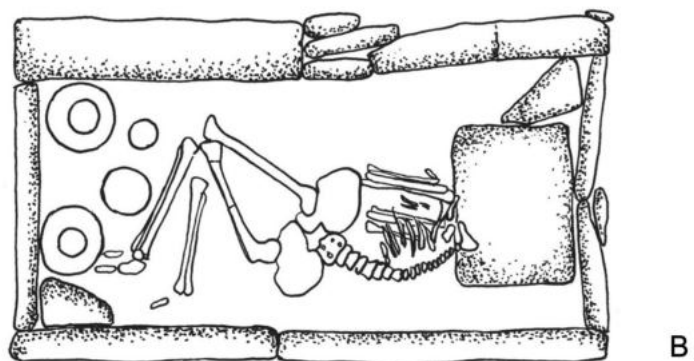
Ryc. 59. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 15. Grobowiec skrzyńniowy podczas eksploracji. Fot archiwum (Muzeum Regionalne w Krasnymstawie)

Fig. 59. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnystaw district, site 15. Cist grave during exploration. Photo archive (Regional Museum in Krasnymstaw)

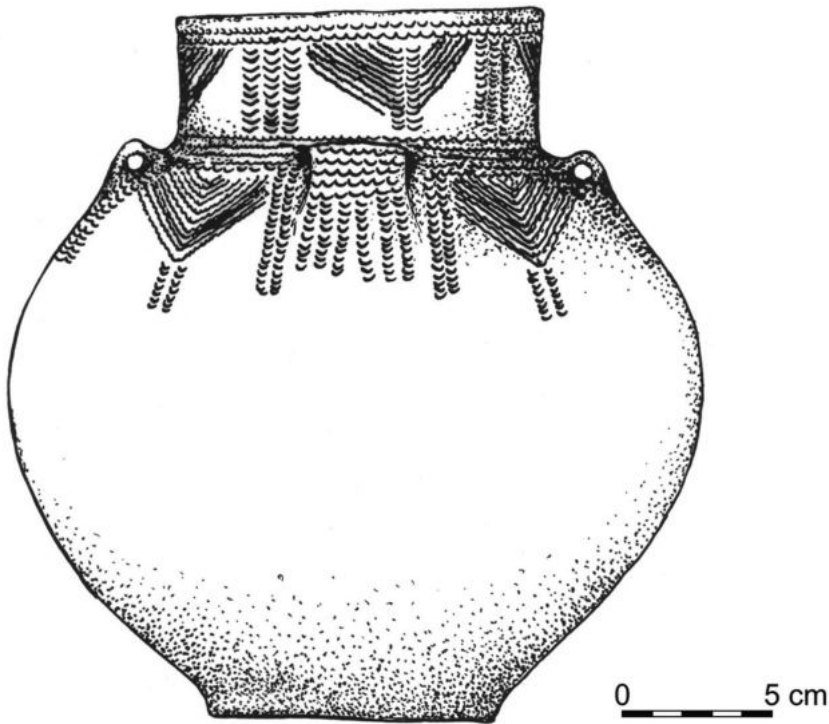

Ryc. 60. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Grobowiec skrzyńniowy. A – plan grobowca wykonany podczas badań terenowych (wg J. Gurby), B – plan grobowca po zrekonstruowaniu w Muzeum Regionalnym w Krasnymstawie, stan obecny (wg S. Gołuba). Wg Nosek 1967 (A), Gołub 1996a (B). Rys. E. Hander

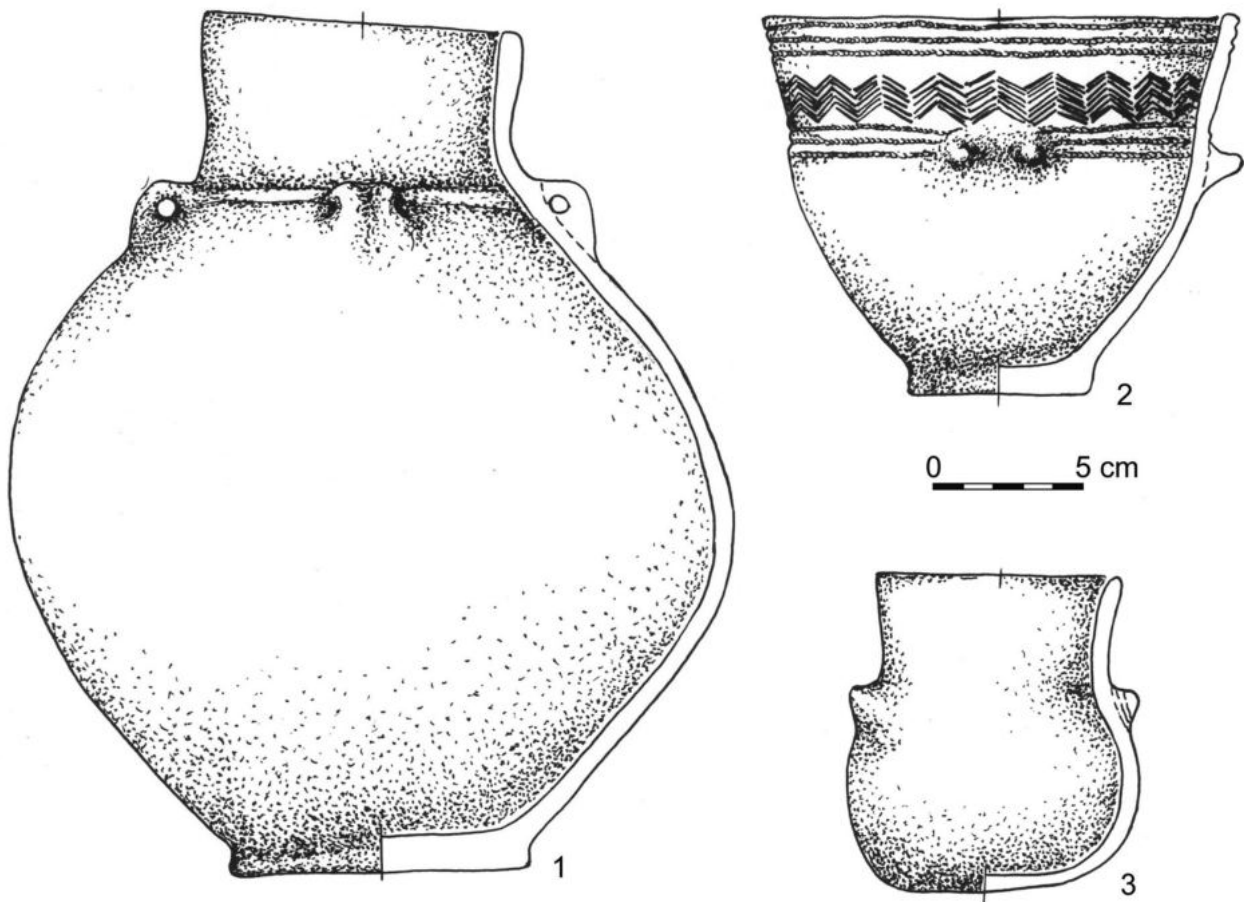
Fig. 60. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnystaw district, site 1. Cist grave. A – plan of grave exploration during (After: J. Gurba), B – plan of the grave after reconstruction in the Regional Museum in Krasnystaw, present condition (After: S. Gołub). After: Nosek 1967 (A), Gołub 1996a (B). Drawn by E. Hander

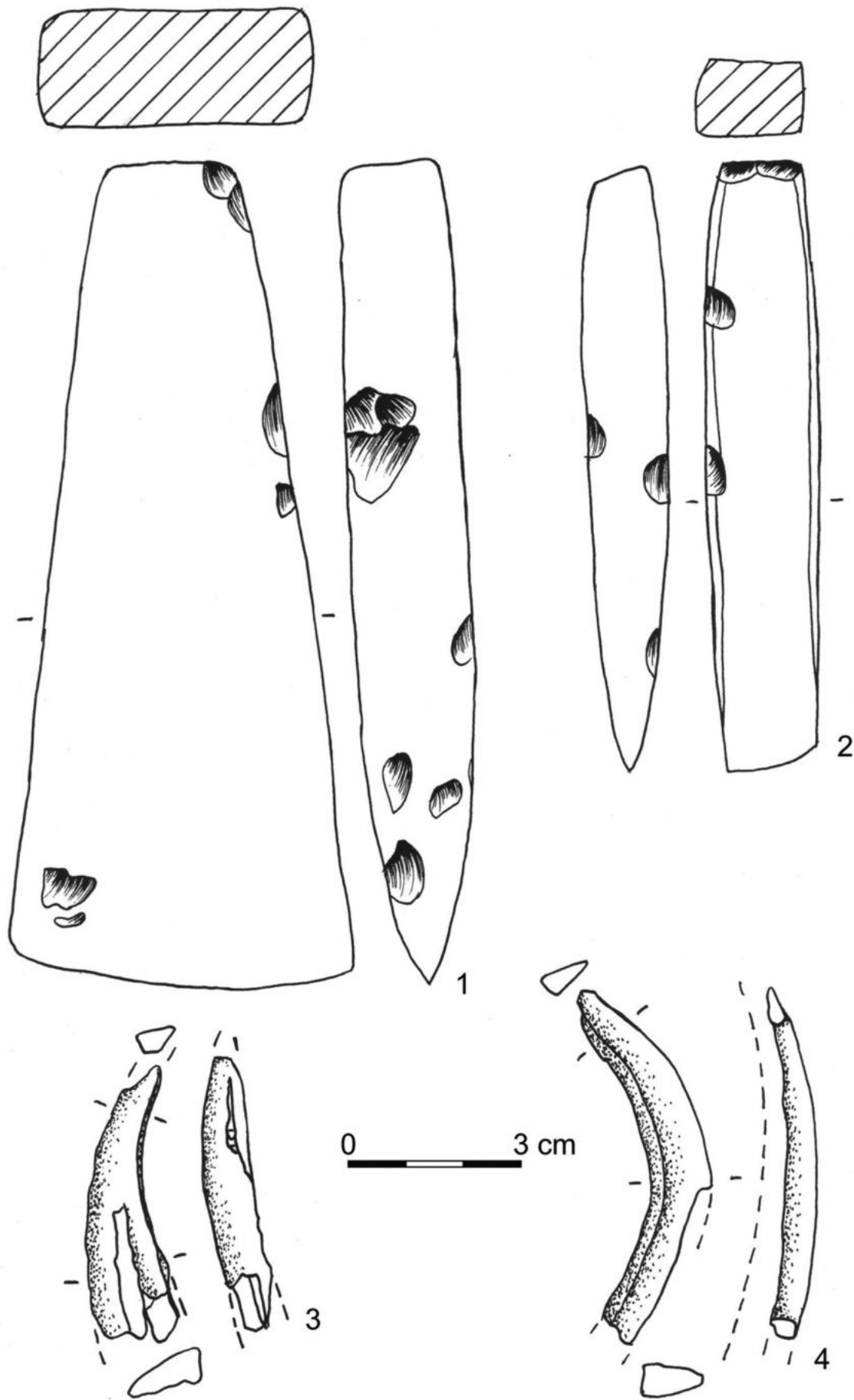

Ryc. 61. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Wg Gołub 1996a. Rys. E. Hander
 Fig. 61. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnystaw district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. After: Nosek Gołub 1996a. Drawn by E. Hander

Ryc. 62. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1-3 – naczynia. Wg Gołub 1996a. Rys. E. Hander
 Fig. 62. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnystaw district, site 1. Cist grave. Burial goods: 1-3 – vessels. After: Gołub 1996a. Drawn by E. Hander

Ryc. 63. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – siekiera krzemienista, 2 – dłuto krzemienne, 3, 4 – szable dzika. Wg Gołub 1996a. Rys. E. Hander
 Fig. 63. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnystaw district, site 1. Cist grave. Burial goods: 1 – flint axe, 2 – flint chisel, 3, 4 – wild boar tusks. After: Gołub 1996a. Drawn by E. Hander

Ryc. 64. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 64. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnystaw district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. After: Nosek Gołub 1996a. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 65. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 65. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnystaw district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. After: Nosek Gołub 1996a. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 66. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 66. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnostaw district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. After: Nosek Gołub 1996a. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 67. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 67. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnostaw district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. After: Nosek Gołub 1996a. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 68. Łopiennik Dolny-Kolonia, pow. krasnostawski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: szablą dziką. Fot G. Zabłocki

Fig. 68. Łopiennik Dolny-Kolonia, Krasnostaw district, site 1. Cist grave. Burial goods: boar tusk. After: Nosek Gołub 1996a. Photo by G. Zabłocki

powierzchnie gładkie, błyszczące, wewnętrzna – jasnobrunatna, zewnętrzna – ciemnobrązowa i czarna; wysokość: 25,1-25,7 cm, średnica wylewu: 12,8-12,9 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 24,4 cm, średnica dna: 10,0 cm.

2. Amfora kujawska (ryc. 62: 1; 65) z wyodrębnioną, dość wysoka, bardzo lekko rozchyloną szyjką, nieco asymetryczną; przejście w brzusic podkreślone dookólną listwą plastyczną; brzusic o największej wydętości nieco poniżej połowy wysokości naczynia; dno dobrze wyd-

rębione – w postaci niewysokiej „stopki”; na barku brzuśca – cztery symetrycznie umieszczone ucha, poziomo przekłute, z pionowymi, płytkimi bruzdami po środku; brak zdobienia; masa ceramiczna schudzona domieszką średnioziarnistego tłuczniwa kamiennego w kolorze białym, różowym i czerwonym; powierzchnie – nierówne, barwy jasnobrunatnej, szarej i czarnej; wysokość: 29,5-30,5 cm, średnica wylewu: 10,4 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 14,0 cm, średnica dna: 10,2 cm.

Ryc. 69. Grób skrzyniowy z Łopiennika Dolnego-Kolonii, stan. 1, zrekonstruowany na ekspozycji w Muzeum Regionalnym w Krasnymstawie. Fot G. Zabłocki
Fig 69. Cist grave from Łopiennik Dolny-Kolonia, site 1, reconstructed at the exhibition in the Regional Museum in Krasnystaw. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 70. Grób skrzyniowy z Łopiennika Dolnego-Kolonii, stan. 1, zrekonstruowany na ekspozycji w Muzeum Regionalnym w Krasnymstawie. Fot G. Zabłocki
Fig 70. Cist grave from Łopiennik Dolny-Kolonia, site 1, reconstructed at the exhibition in the Regional Museum in Krasnystaw. Photo by G. Zabłocki

3. Waza – czara (ryc. 62: 2; 66), naczynie szerokokotworowe; szyja dość wysoka, lejkowato rozchylona, słabo wyodrębniona; brzusec słabo wydęty, zwężający się ku dołowi; dno wyraźnie zaznaczone – w formie „stopki”; na przejściu szyi w brzusic – pojedynczy uchwyt w postaci dwóch stożkowatych guzków naklejonych obok siebie; tuż pod krawędzią wylewu i na przejściu szyi w brzusic – dookólne potrójne linie horyzontalne utworzone z okrągłych dołeczków, umieszczonych bardzo gęsto; linia dolna rozdzielona guzkami-uchwyty; między nimi – ryta linia łamana (pięciokrotny zygzak); ornament wypełniony białą pastą; masa ceramiczna schudzona średnioziarnistym piaskiem oraz tłuczniem kamiennym barwy szarej i białej; powierzchnie gładkie, w kolorze czarnym i brązowym; wysokość: 13,0 cm, średnica wylewu: 16,1 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 14,2 cm, średnica dna: 6,2 cm.

4. Niewielka amfora (ryc. 62: 3; 67) o słabo zaznaczonej, wysokiej, lekko rozchylonej szyi, dość pękatym brzuścu o największej wydętości poniżej połowy wysokości naczynia i równie słabo zaznaczonym, płaskim dnie; na płynnym przejściu szyjki w brzusic – dwa symetrycznie umieszczone – rożkowane uchwyty, pionowo przekłute; brak zdobienia; masa ceramiczna z domieszką średnioziarnistego tłuczni kamienno-białej, różowej i czarnej oraz piasku; powierzchnia zewnętrzna – w partii dolnej – szarobeżowa, wyżej – ciemnobrunatna i czarna; wysokość: 11,3 cm, średnica wylewu: 8,3 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 10,0 cm, średnica dna: około 6 cm.

5. Siekiera czworościenna (ryc. 63: 1) o obrysie trapezowatym, płaszczyznowym obuchu i łukowatym ostrzu; starannie gładzona na wszystkich ścianach; surowiec pasiasty; długość: 14,7 cm, szerokość przy ostrzu: 6 cm, grubość: 2,1 cm, obuch: 2,3 x 1,8 cm.

6. Dłuto czworościenne (ryc. 63: 2) o obrysie prostokątnym, o płaszczyznowym, lekko skośnym obuchu i nieco asymetrycznym ostrzu; starannie gładzone na wszystkich ściankach; surowiec pa-

siasty; długość: 10,8 cm, szerokość przy ostrzu: 1,8 cm, grubość: 1,5 cm, obuch: 1,9 x 1,3 cm.

7. Dwa kły dzika (uszkodzone); okaz większy (ryc. 63: 4; 68): długość: 6,3 cm, szerokość: 1,1-1,2 cm, grubość: 0,6 cm; mniejszy (ryc. 63: 3): długość: 4,9 cm, szerokość: 1,5 cm, grubość: 0,7-0,8 cm.

Datowanie ¹⁴C: 4010 ± 30 BP (Ki-5434); 4110 ± 30 BP (Poz-58148, żebro).

Literatura: Wieliczko 1961, 232 (tam: kultura pucharów lejkowatych); Nosek 1967, 211-213; Gołub 1996a, 44-50; Kozak-Zychman 1996, 51-52; Bronicki 2016a, 149-153.

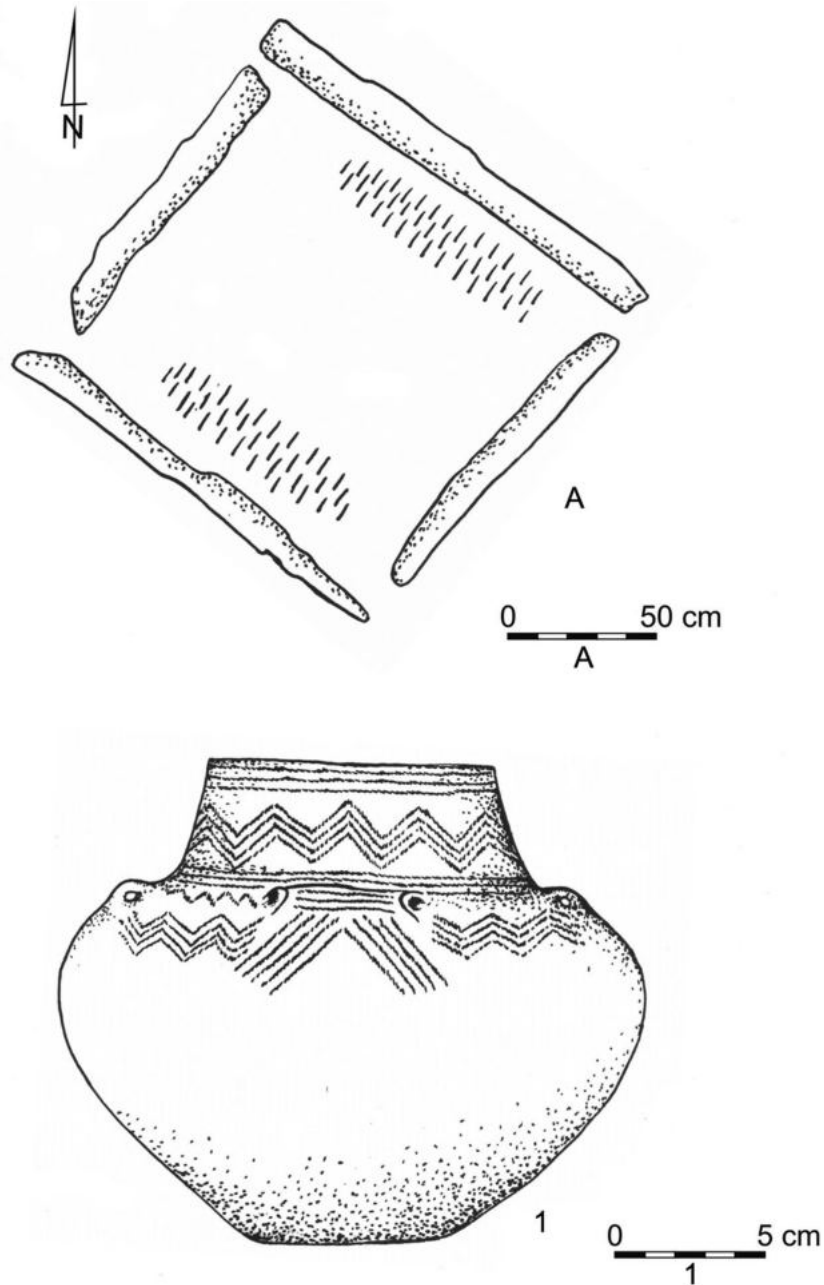
Zbiory: Muzeum Regionalne w Krasnymstawie (MK/A/29; MK/A/30/₁₋₂; MK/A/61-65 – wyposażenie, szczątki kostne; siekiera czworościenna, dłuto i mniejszy kieł dzika – skradzione z wystawy stałej).

15. MIEDNIKI, stan. 2, gm. Uchanie, pow. hrubieszowski (AZP 85-92/10)¹⁸

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w 1930 roku; obiekt zniszczony przez odkrywców; wizytujący stanowisko Jan Dylik zdołał zarejestrować ogólny wygląd grobu i uratować jedno naczynie; badania powierzchniowe prowadzone w systemie AZP w 1997 roku pod kierunkiem W. Komana nie zlokalizowały stanowiska; weryfikacja w roku 2021 – także nie przyniosła pomyślnego rezultatu.; przedwojenny właściciel pola jako Ukrainiec został prawdopodobnie wysiedlony w 1945 roku do Związku Sowieckiego; obecni najstarsi mieszkańcy wsi – repatrianci z Wołynia – nie byli w stanie wskazać gruntów niegdyś należących do odkrywcy grobowca.

Położenie: do odkrycia doszło na polu Miuchała Worobieja; wieś znajduje się między rzeczką Białką, płynącą na południowy wschód i jej dopływem zmierzającym w tym samym kierunku;

¹⁸ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił W. Koman.

Ryc. 71. Miedniki, pow. hrubieszowski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy. A – plan grobowca. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie. Wg Nosek 1967. Rys. E. Hander

Fig. 71. Miedniki, Hrubieszów district, site 2. Cist grave. A – plan of the grave. Burial goods: 1 – vessel. After: Nosek 1967. Drawn by E. Hander

teren lekko opada ku północnemu wschodowi, ku małej dolinie wspomnianego ciek, którą biegnie granica między Działami Grabowieckimi a Grzędą Horodelską; stanowisko zapewne znajdowało się w obrębie Działów Grabowieckich.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: skrzyniowa, zbudowana z płyt kamiennych (ryc. 71: A) nakrytych kamiennym

wiekiem; cztery ściany o jednakowej długości ustawione na planie kwadratu; dno grobu – na głębokości 60 cm; długość boków – po około 1,50 m (nieco dłuższe są płyty: północno-wschodnia i południowo zachodnia); grubości: po około 20 cm każda.

Orientacja grobu: przekątne wyznaczają kierunki: N-S i E-W.

Budulec: kamień bliżej nieokreślony.

Szczałki ludzkie: dwa pochówki: jeden przy ścianie północno-wschodniej, drugi – południowo-zachodniej (ryc. 71: A). Brak szczegółów.

Wyposażenie: publikacja źródłowa mówi o dwóch naczyniach, z których jedno udało się ocalić J. Dylikowi; drugie – czarka prawdopodobnie zostało zniszczone przez odkrywców.

1. Amfora kujawska (ryc. 71: 1) o wyraźnie zaznaczonej, zwężającej się ku krawędzi wylewu szyi, brzusku najsilniej wydętym w połowie wysokości naczynia oraz zaznaczonym, płaskim dnie; na przejściu szyi w brzusek – cztery szerokie, rurkowate ucha, poziomo przekłute, umieszczone symetrycznie; górna część naczynia ozdobiona odciskami sznura: tuż pod krawędzią wylewu – potrójna linia horyzontalna powtórzona na przejściu szyi w brzusek; między nimi – poczwórna linia łamana (zygzak) w układzie horyzontalnym; na barku brzuszka – pojedyncza linia łamana (na wysokości górnej nasady uch) i niżej – kolejny poczwórny zygzak, ułożony poziomo, poprzedzielany uchami; od dolnych nasad uch rozchodzące się pięciokrotne, wsuwane kąty proste (zwrócone wierzchołkami ku górze); na uchach – między otworami – potrójna linia pozioma; powierzchnia zewnętrzna – gładka; wysokość: 17 cm, średnica wylewu: 10 cm, średnica dna: 7 cm.

Literatura: Nosek 1954/1955, 84-85; 1957, s. 235; 1967, 203-204; Bronicki 2016a, 158.

Zbiory: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (PMA II/4388 – amfora).

16. NADRYBIE-DWÓR, stan. 3, gm. Puchaczów, pow. Łęczyński (AZP 75-86/116)¹⁹

Data i charakter odkrycia: stanowisko nie zostało ujawnione w 1987 roku podczas badań AZP; do przypadkowego odkrycia doszło podczas jesiennej orki w 1999 roku; częściowo odsłonięto pokrywę grobowca, nie naruszając jego wnętrza; jeszcze w tym samym roku prace wykopaliskowe przeprowadzone zostały pod kierunkiem Anny Zakościelnej; po zakończeniu badań, kamienną konstrukcję zrekonstruowano na terenie Szkoły Podstawowej w Nadrybiu-Dworze (ryc. 77).

Położenie: stanowisko znajdowało się na kulminacji wydłużonego południkowo wyniesienia o ekspozycji okrężnej, położonego na krawędzi małej doliny bezimiennego cieku, prawego dopływu Świnki, około 4 m powyżej doliny zalewowej i około 150 m na NE od jej dna, na polu Zofii i Andrzeja Brzozowców (ryc. 72); obszar ten wchodzi w skład Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego.

Gleba: piaszczysto-gliniasta, ze śladami akumulacji wodnej.

Konstrukcja: skrzyniowa o obrysie prostokątnym (ryc. 73; 74: A-C); pokrywa złożona z trzech płyt kamiennych (największa – środkowa: 1,37 x 0,78 x 0,25 m), skrzynia zbudowana z 11 obrobionych, prostokątnych lub trapezowatych płyt; obie ściany dłuższe (północna i południowa) wykonane z trzech monolitów każda; boki krótsze (wschodni i zachodni) zamknięte pojedynczymi płytami; kamień tworzący ścianę zachodnią – pochyły w stosunku do wnętrza grobowca; ściany ustawione na kilkucentymetrowej podsypce piaskowej; nierówności i szczeliny wypełnione mniejszymi kamieniami i wylepione gliną; długość: 2,40 m, szerokość: 1,30-1,40; wysokość: 0,95 m.

Orientacja grobu: NW-SE.

¹⁹ Numery w miejscowości i na obszarze nadano jako kolejne, po ostatnich zawartych w dokumentacji obszaru 75-86.

Ryc. 72. Nadrybie-Dwór, pow. łęczyński, stan. 3. Lokalizacja grobu
 Fig. 72. Nadrybie-Dwór, Łęczna District, site 3. Location of the grave

Budulec: piaskowiec kwarcytowy barwy szarokremowej.

Szczątki ludzkie: szkielet w bardzo złym stanie, złożony w SE części skrzyni, czytelny jedynie częściowo w postaci „białawych śladów skurczonej kończyny dolnej”; nie było możliwości skutecznej eksploracji, ani wykonania badań antropologicznych.

Wyposażenie: amfora została odkryta w NE narożniku skrzyni grobowej, w pobliżu ludzkich szczątków; dolną część małego naczynia znaleziono przy ścianie północnej, w 2/3 jej długości; na jedną z siekier krzemiennych natrafiono tuż przy amforze (bezpośrednio od niej na NW); była ona wbita ostrzem w podłoże; druga leżała przy kościach długich, na ścianie bocznej; szczątkowo zachowane, rozłożone stylisko sugeruje, że narzędzie było oprawione jak motyka lub ciosło.

1. Amfora z wyodrębnioną, cylindryczną, niską szyją; brzusiec silnie wydęty; największa wydętość – zdecydowanie powyżej połowy wysokości naczynia; dno dobrze zaznaczone, płaskie, z niewielką „stopką” (ryc. 75); na barku brzuśca – cztery płaskie ucha, poziomo przekłute; ornamentyka w postaci odcisków pionowego stempelka umieszczonych dookoła tuż pod krawędzią wylewu, tworzących pas horyzontalny, niżej, na szyjce – festony (zwielokrotnione kąty wsuwane, skierowane wierzchołkami w dół), wykonane odciskami sznura dwuzwojowego; na przejściu szyjki w brzusiec – podwójna linia horyzontalna złożona z odcisków prostokątnego stempelka, umieszczonych ukośnie w układzie „jodełkowym”; górna partia brzuśca, łącznie z uchami, ozdobiona takim samym motywem jak szyjka, z tą różnicą, że na uchach umieszczono po dwa poziome rzędy odcisków pionowego stempelka, horyzontalna

Ryc. 73. Nadrybie-Dwór, pow. łączyński, stan. 3. Grobowiec skrzyniowy podczas eksploracji. Fot. A. Zakościelna
 Fig. 73. Nadrybie-Dwór, Łęczna district, site 3. Cist grave during exploration. Photo by A. Zakościelna

linia powyżej kątów wsuwanych (między uchami) odcięta ukośnie takim samym prostokątnym słupkiem; masa ceramiczna schudzona średnioziarnistym tłuczniem kamiennym, dodanym w znacznej ilości oraz gruboziarnistym piaskiem; powierzchnia zewnętrzna wygładzona, łuszcząca się, brunatnoszara, miejscami plamista; przełam jednobarwny, warstewkowy, z tendencją do rozwarstwiania się; wypał bardzo słaby; wysokość: 28,1 cm, średnica wylewu: 16 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 32,5 cm, średnica dna: 12 cm.

2. Część amforki (?) o słabo wyodrębnionym dnie i jajowatym brzuścu (ryc. 76: 1); górna partia naczynia – niezachowana; do schudzenia masy ceramicznej użyto średniej ilości drobnego tłucznia granitowego (o średnicy ziaren do 1 mm) oraz średniej wielkości piasku; powierzchnia ze-

wnętrzną łuszczącą się, brunatną, miejscami brunatno-szara; wypał bardzo słaby; wysokość partii zachowanej: 8,4 cm, średnica dna: około 8,9 cm.

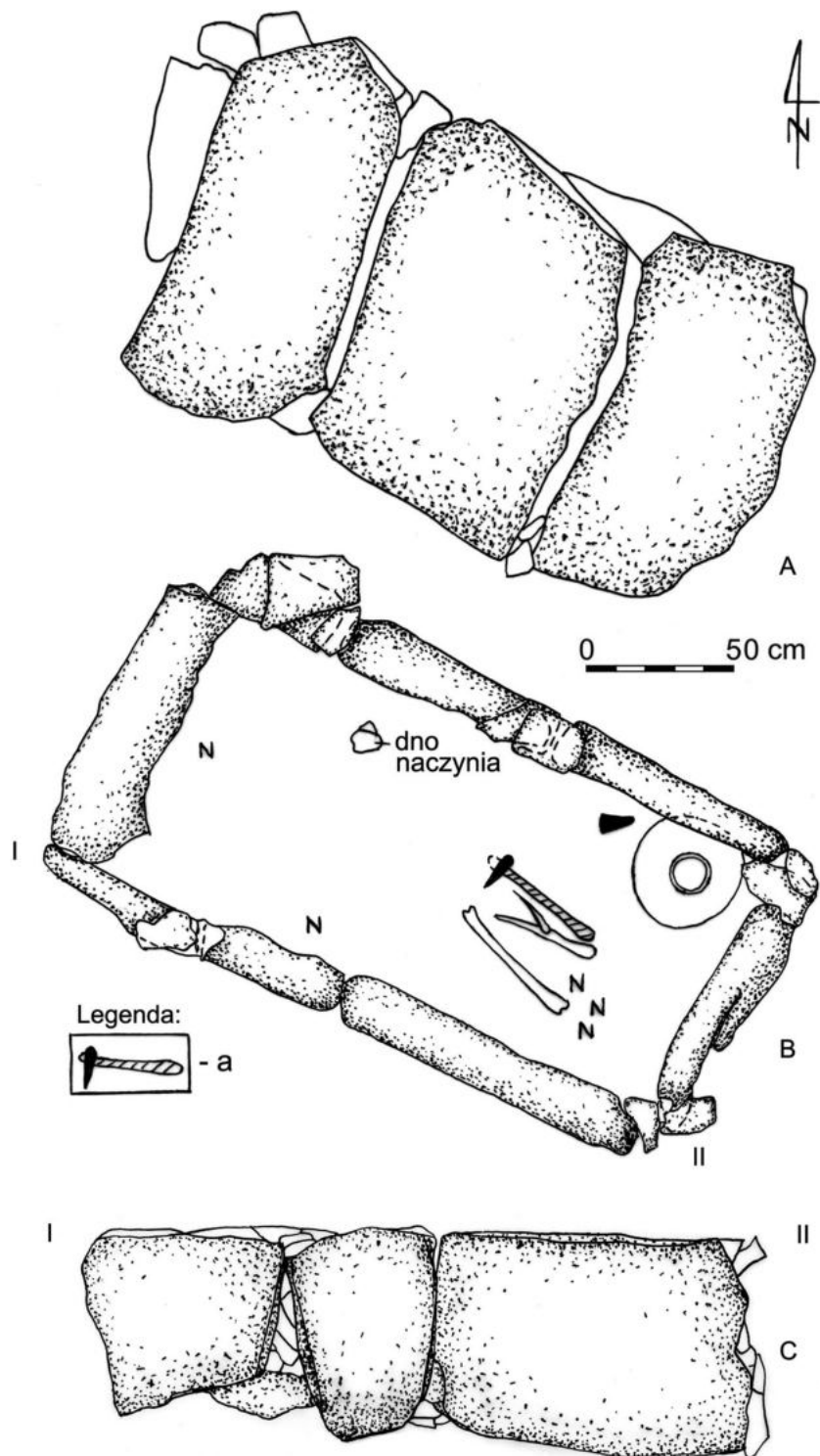
3. Siekiera czworościenna (ryc. 76: 2), o trapezowatym obrysie i płaszczyznowym obuchu, wszystkie ściany gładzone; krzemień pasiasty; długość: 12,7 cm, szerokość przy ostrzu: 5,6 cm, grubość: 2,1 cm, obuch: 3,0 x 1,6 cm.

4. Siekiera czworościenna (ryc. 76: 3) o trapezowatym obrysie i płaszczyznowym obuchu, gładzone jedynie szersze ściany; krzemień pasiasty; długość: 10,6 cm, szerokość przy ostrzu: 4,2 cm, grubość: 1,3 cm, obuch: 2,5 x 0,8 cm.

Literatura: Zakościelna 2000, 51-57.

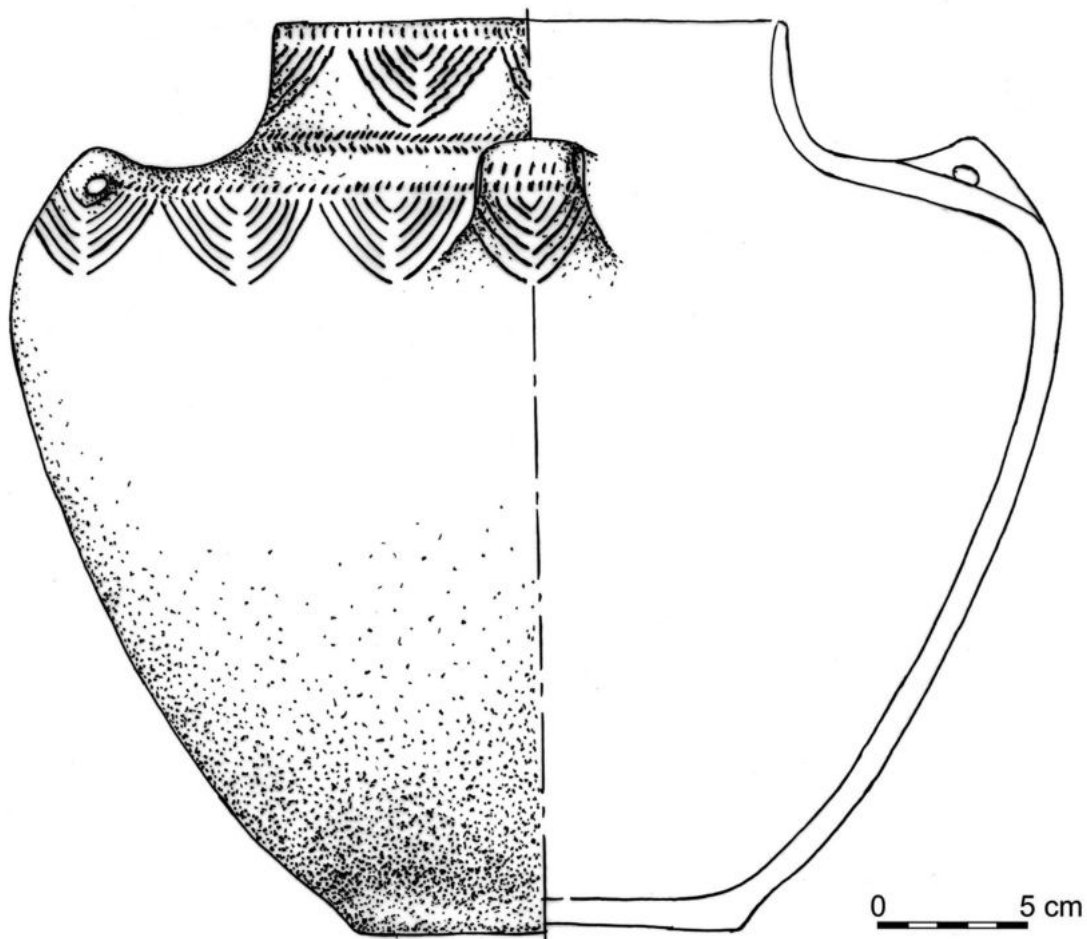
Zbiory: Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie (wyposażenie); zrekonstruowana kamienna konstrukcja grobowa znajduje się przed szkołą w Nadrybiu-Dworze (ryc. 77).

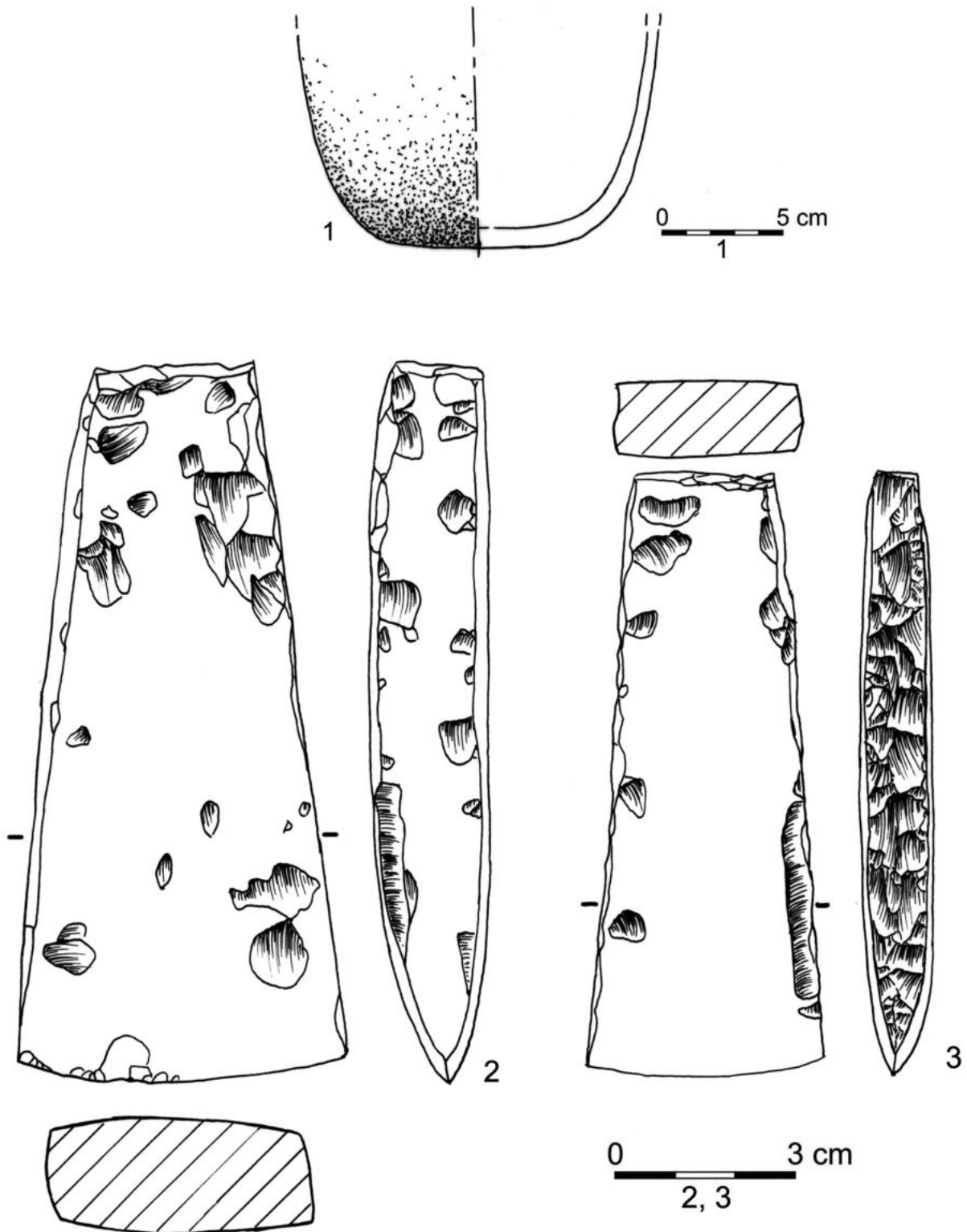

Ryc. 74. Nadrybie-Dwór, pow. łączyński, stan. 3. Grobowiec skrzyniowy. A – kamienne wieko, B – plan grobowca na poziomie pochówku, C – południowo-zachodnia ściana grobowca. Legenda: a – siekiera krzemienna oprawiona jak motyka. Wg Zakościelna 2005. Rys. E. Hander

Fig. 74. Nadrybie-Dwór, Łęczna district, site 3. Cist grave. A – the stone lid, B – plan of the grave at the burial level, C – south-west wall of the grave. Legend: a – a flint ax mounted like a hoe. After: Zakościelna 2005. Drawn by E. Hander

Ryc. 75. Nadrybie-Dwór, pow. łęczyński, stan. 3. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Wg Zakościelna 2005. Rys. E. Hander
Fig. 75. Nadrybie-Dwór, Łęczna district, site 3. Cist grave. Burial goods: vessel. After: Zakościelna 2005. Drawn by E. Hander

Ryc. 76. Nadrybie-Dwór, pow. łęczyński, stan. 3. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie, 2, 3 – krzemienne siekiery. Wg Zakościelna 2005. Rys. E. Hander
 Fig. 76. Nadrybie-Dwór, Łęčna district, site 3. Cist grave. Burial goods: 1 – vessel, 2, 3 - flint axes. After: Zakościelna 2005.
 Drawn by E. Hander

Ryc. 77. Grób skrzyniowy z Nadrybia-Dworu, pow. łęczyński, stan. 3, zrekonstruowany przed miejscową szkołą. Fot G. Zabłocki

Fig. 77. Cist grave from Nadrybie-Dwór, Łęčna district, site 3, reconstructed in front of the local school. Photo by G. Zabłocki

17. OKALEW, stan. 1, gm. Milanów, pow. parczewski (AZP 68-83/1)²⁰

Data i charakter odkrycia: w roku 1873 J. Przyborowski odbył prospekcję terenową celem zbadania „dawnych piwnic”; odkopał trzy bardzo zniszczone kamienne konstrukcje grobowe; jeden z grobowców rok wcześniej rozkopali przygodni odkrywcy – okoliczni mieszkańcy; badania powierzchniowe prowadzone w systemie AZP pod kierunkiem S. Żółkowskiego w roku 1990 nie przyniosły pozytywnej weryfikacji stanowiska.

Położenie: stanowisko znajdowało się na grzbiecie wzgórza, około 1 małej mili od Tyśmienicy, niedaleko dawnej karczmy; trzy konstrukcje kamienne były ułożone w jednej linii wyznaczającej kierunek wschód-zachód; obiekt pierwszy od drugiego znajdował się w odległości „kilkudziesięciu kroków”; rejon stanowiska wchodzi w skład Wysoczyzny Parczewski-Kodeńskiej.

Grób I

Gleba: nieokreślona.

Konstrukcja: obiekt zbudowany z „kilkunastu wielkich granitów”, prawdopodobnie w kształcie skrzyni, nie wiadomo, czy istniała kamienna pokrywa.

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: granit.

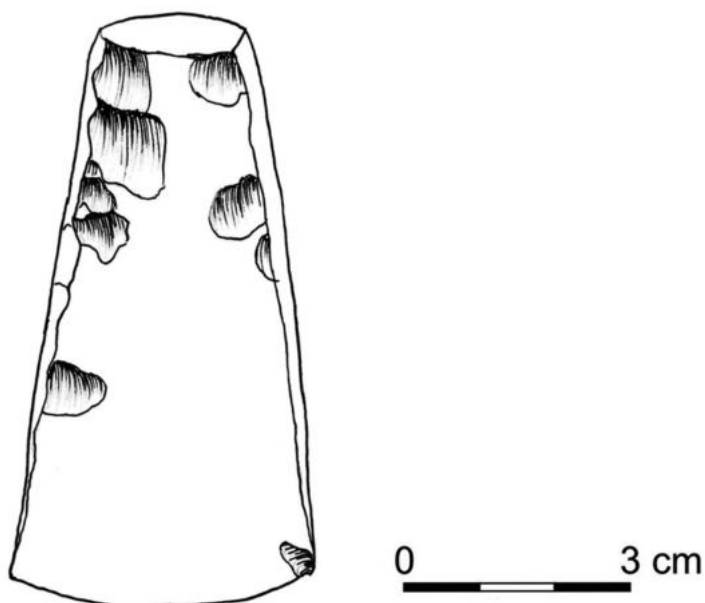
Szczałki ludzkie: niespalone, znalezione w nieładzie na złożu wtórnym, pierwotny układ i lokalizacja – nieznanne.

Wyposażenie:

1. Ułamki nieokreślonych naczyń.
2. Odłupek krzemienisty („ostrze strzały”).
3. Dwie lub trzy siekiery krzemienne, spośród których zachowała się tylko jedna – czworoscienne (ryc. 78), o trapezowatym obrysie i płaszczyznowym obuchu, starannie gładzona; surowiec – nieoznaczony; długość: 8,0 cm, szerokość przy ostrzu: 4,1 cm, długość obucha: 1,9 cm.

Szczałki zwierzęce: „szczęka” końska.

²⁰ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił S. Żółkowski.

Ryc. 78. Okalew, pow. parczewski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy nr I. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienna. Wg Przyborowski 1876. Rys. E. Hander

Fig. 78. Okalew, Parczew district, site 1. Cist grave I. Burial goods: flint axe. After: Przyborowski 1976. Drawn by E. Hander

Grób II

Gleba: nieokreślona.

Konstrukcja: „kilkanaście granitów po części z ziemi sterzających, które tworzyły linię skośną”.

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: granit.

Szczałki ludzkie: nieodnalezione.

Wyposażenie: brak.

Grób III

Gleba: nieokreślona.

Konstrukcja: „skupisko głazów”.

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: granit (?).

Szczałki ludzkie: nieodnalezione.

Wyposażenie: brak.

Literatura: Przyborowski 1876, 16-18; Nosek 1954/1955, 88; 1957, 239-240; 1967, 242; Bienia 2003, 37

Zbiory: siekiera znajdowała się w zbiorach autora badań terenowych, pozostałe zabytki zostały zniszczone przez odkrywców, bądź zaginęły.

18. PARTYZANTÓW-KOLONIA (nazwa urzędowa: KOLONIA PARTYZANTÓW), stan. 9, gm. Krynice, pow. tomaszowski (AZP 92-89/41)²¹

Data i charakter odkrycia: badania powierzchniowe prowadzone wiosną 1984 roku pod kierunkiem H. Wróbel, nie spowodowały odkrycia stanowiska; odnalezione zostało w drugiej połowie 2002 roku, podczas eksploatacji piasku; anonimowi odkrywcy zniszczyli wydobyte naczynia; po kilku dniach Eugeniusz Kręta – mieszkaniec sąsiedniej wsi, zebrał ich ułamki i kilka miesięcy później przekazał Agnieszce Błędowskiej i Maksymilianowi Gałanowi – autorom opracowania źródłoznawczego.

Położenie: stanowisko znajduje się na krawędzi doliny bezimiennego cieką – lewego dopływu Kryniczanki, około 150 m na północny zachód od

²¹ Autorem karty ewidencyjnej stanowiska archeologicznego jest W. Koman (2004 rok). Istnieje rozbieżność w numeracji w miejscowości: na karcie ESA zapisano „9”, zaś w publikacji – „8” (Błędowska, Gałan 2006, 262).

zabudowań wsi, przy drodze Antoniówka – Zaboreczno; teren w tym miejscu opada na zachód, południowy zachód, południe, południowy wschód i wschód (ryc. 79); precyzyjna lokalizacja stanowiska – niemożliwa; obiekt znajdował się w obrębie dość rozległej piaskowni; jest to Roztocze Środkowe.

Gleba: piaszczysta.

Konstrukcja: grób jamowy (?) lub jama z depozytem ceramicznym (?); znaleziska ceramiczne wystąpiły na głębokości około 80 cm.

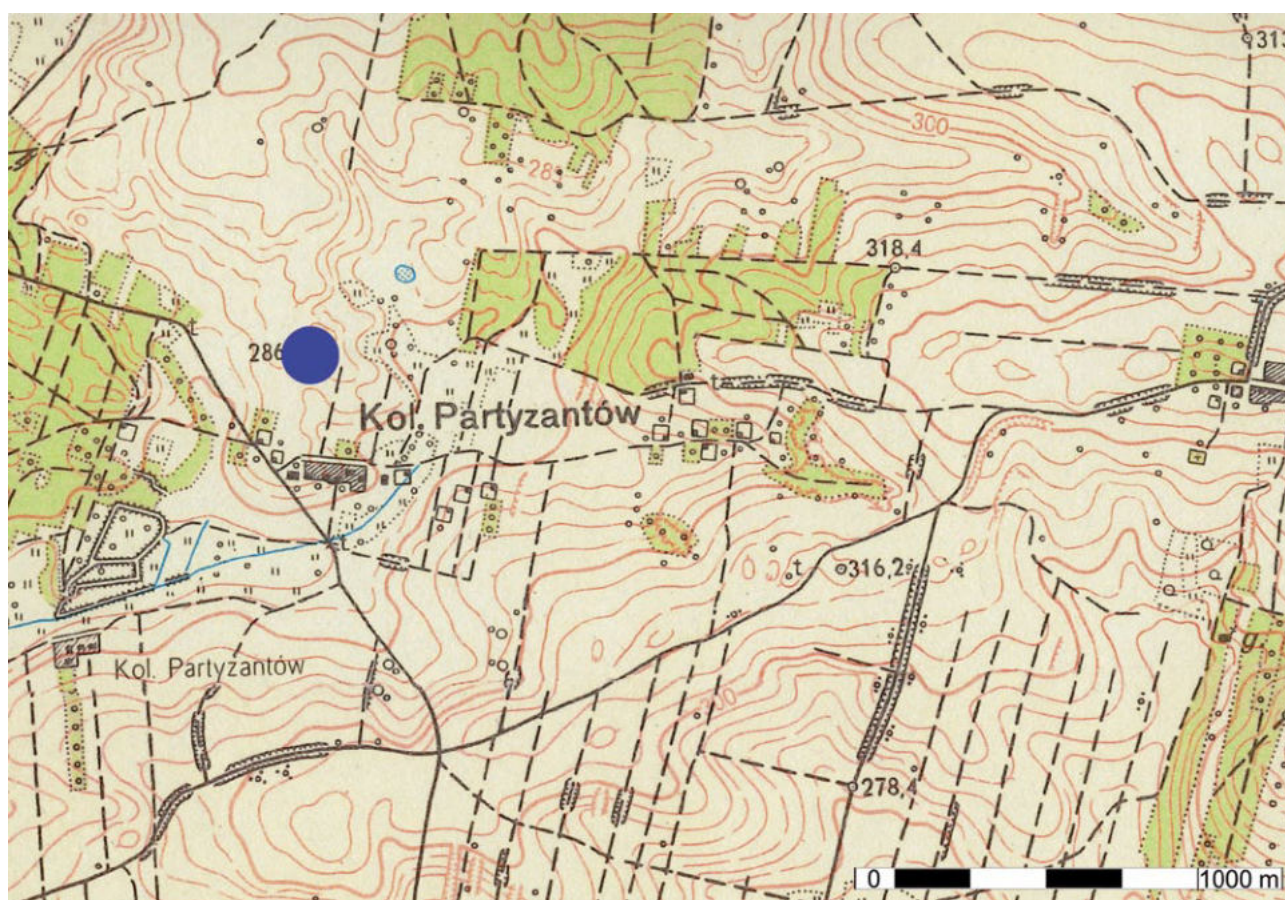
Orientacja grobu: nieokreślona.

Szczątki ludzkie: nie stwierdzono.

Wyposażenie: odnaleziono ułamki ceramiki pochodzą z co najmniej ośmiu naczyń; cztery z nich wykazują ogromną zbieżność technologiczną i ornamentacyjną i bez wątpienia są wytworem społeczności „amforowej”; pozostałe cztery zidentyfikowane na podstawie 25 drobnych frag-

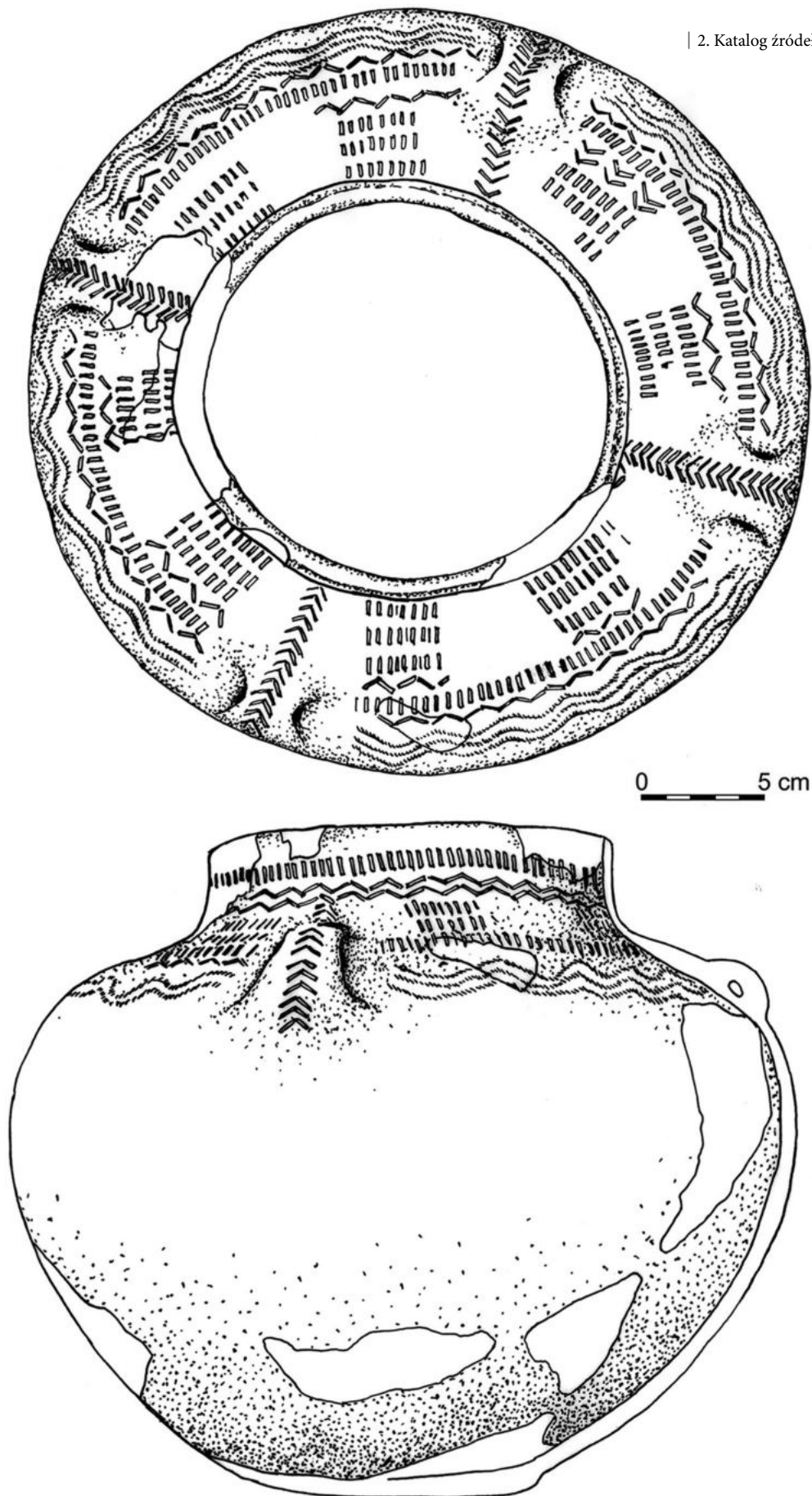
mentów, noszą cechy technologii środkowoneolitycznej; zdobienie szczypane także wskazuje na ten horyzont czasowy (ryc. 82: 2-5); w niniejszym opracowaniu nie będą one szerzej prezentowane; znalezione w pobliżu dwa mało charakterystyczne zabytki krzemienne – także budzą wątpliwość co do ich przynależności do zespołu kultury amfor kulistych; jednak ich wykluczenie nie ma uzasadnienia; pierwotny wzajemny układ artefaktów nie jest znany.

1. Amfora kujawska (ryc. 80; 84) o niskiej, cylindrycznej szyi, łagodnie przechodzącej w silnie wydęty brzusec, którego największa średnica znajduje się tuż powyżej połowy wysokości naczynia; dno słabo wyodrębnione, lekko wypukłe; na barku brzuśca – cztery szerokie, płaskie, poziomo przekłute ucha, umieszczone symetrycznie; zdobienie górnej partii naczynia w postaci odcisków prostokątnego stempelka i sznura; tuż pod krawę-

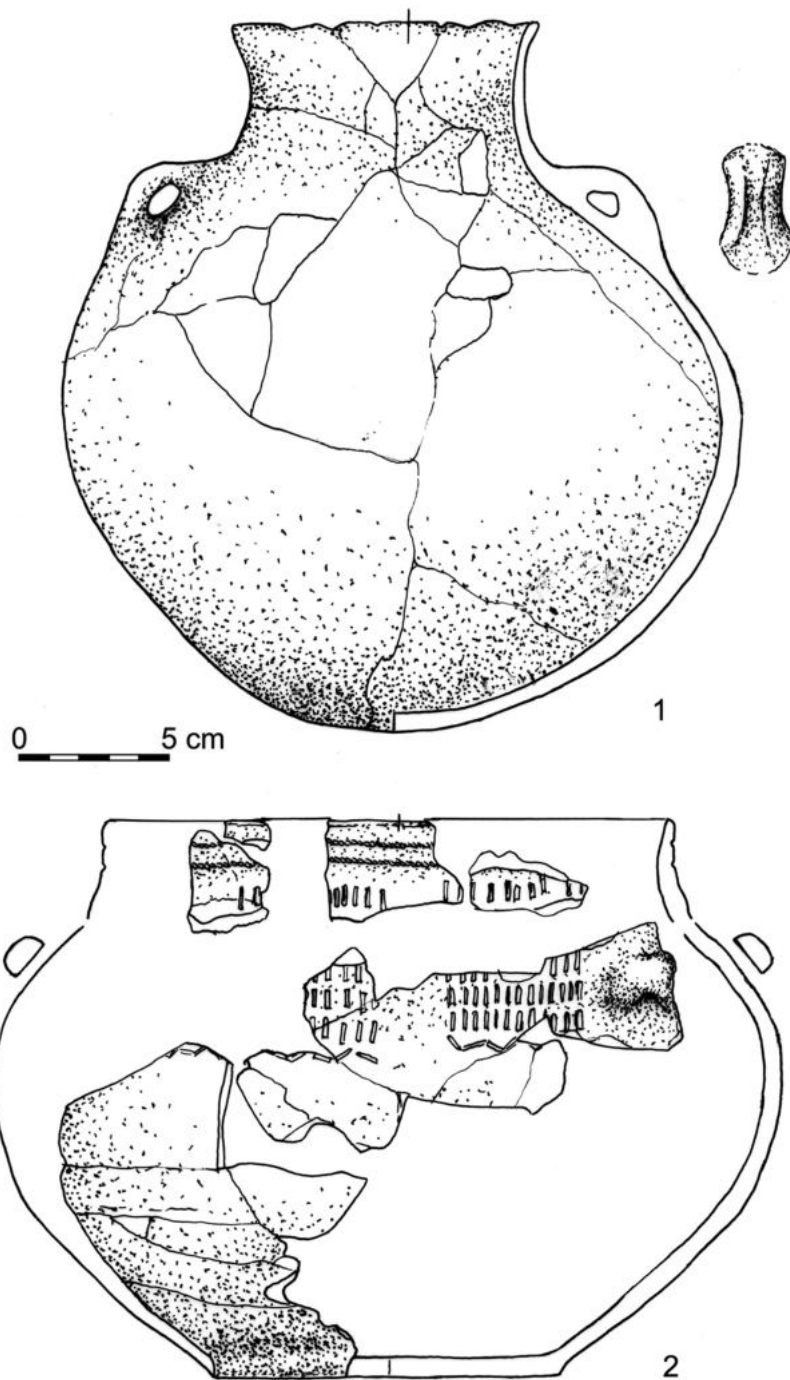
Ryc. 79. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Lokalizacja grobu
 Fig. 79. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Location of the grave

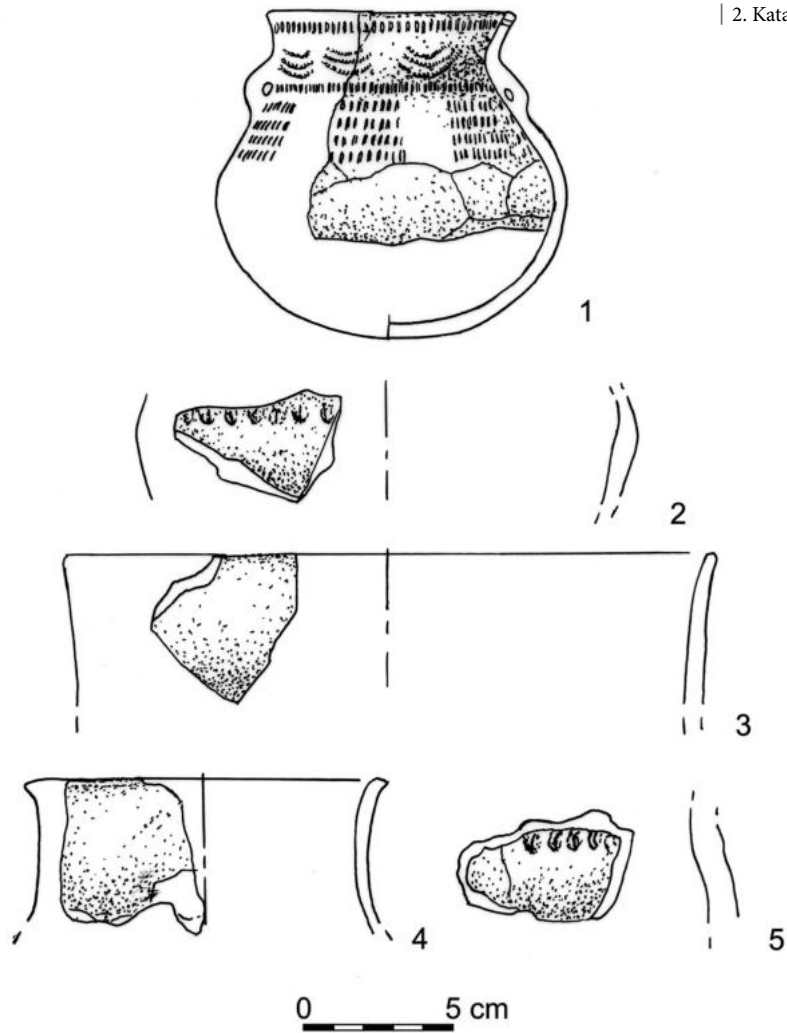

Ryc. 80. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: naczynie. Wg Błędowska, Gałań 2006. Rys. E. Hander

Fig. 80. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Pit grave (?). Burial goods: vessel. After: Błędowska, Gałań 2006. Drawn by E. Hander

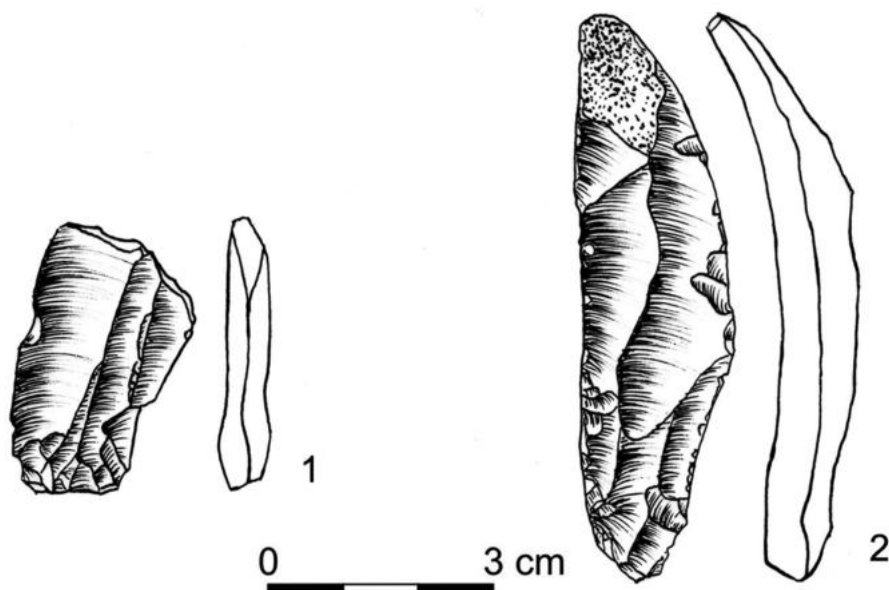

Ryc. 81. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Wg Błędowska, Gałań 2006. Rys. E. Hander
 Fig. 81. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Pit grave (?). Burial goods: 1, 2 – vessels. After: Błędowska, Gałań 2006. Drawn by E. Hander

Ryc. 82. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie, 2-5 – ułamki naczyń wykonane w technologii środkowoneolitycznej. Wg Błędowska, Gałań 2006. Rys. E. Hander

Fig. 82. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Pit grave (?). Burial goods: 1 – vessel, 2-5 – potsherds made by using the middle neolithic technology. After: Błędowska, Gałań 2006. Drawn by E. Hander

Ryc. 83. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: 1, 2 – zabytki krzemienne. Wg Błędowska, Gałań 2006. Rys. E. Hander

Fig. 83. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Pit grave (?). Burial goods: 1, 2 – flint artefacts. After: Błędowska, Gałań 2006. Drawn by E. Hander

Ryc. 84. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 84. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Pit grave (?). Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 85. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 85. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Pit grave (?). Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

dzią wylewu – dookolna linia horyzontalna złożona z gęsto umieszczonych pionowych słupków, niżej – podwójna linia łamana (poziomy zygzak), wykonana tym samym narzędziem; przez wszystkie ucha bieżną pojedyncze, pionowe jodełki złożone z elementów rozwartokątnych, skierowanych wierzchołkami ku górze, ich podstawy sięgają nasady ucha; między uchami – po dwie sekwencje pionowych słupków, zgrupowanych za każdym razem w trzy szeregi o różnej ilości odcisków (przeważnie po 7, 8, 10), przybierające formę prostokąta; jest ich w sumie osiem (rozdzielają je od siebie: pionowe jodełki przechodzące przez ucha i puste, gładkie przestrzenie); dolny szereg – podkreślony horyzontalną, przeważnie pojedynczą linią łamaną (zygzakiem), w jednym przypadku – podwójną; jedna sekwencja zygzaka nie posiada; poniżej kolejny horyzontalny szereg pionowych słupków, układających się odcinkowo, w jedną linię poprzerwaną uchami; pod nimi – pojedyncze, poziome linie łamane (zygzaki); jeszcze niżej, w strefach między uchami – potrójne (w jednym przypadku – podwójne) linie faliste wykonane sznurem dwudzielnym; domieszka schudzająca w masie ceramicznej – drobno- i gruboziarnisty, nieliczny tłuczeń kamienny barwy białej oraz różowej i małej („zauważalnej”) ilości drobnego tłucznia ceramicznego; powierzchnia zewnętrzna – równa, wygładzona, barwy ceglastej z wystającymi ziarnami domieszki, z oznakami łuszczenia się; wewnętrzna – nierówna, chropowata, ciemnoszara; przełam dwuwarstwowy; ceramika krucha; wypał dość słaby; wysokość: 27-29 cm, średnica wylewu: około 18 cm, największa średnica brzuśca: około 33 cm, średnica dna: około 12 cm.

2. Amfora kulista (ryc. 81: 1; 85) o średnio-wysokiej, cylindrycznej szyi, łukowato wychylonej na zewnątrz, płynnie przechodzącej w bardzo silnie wydęty brzusec, którego największa średnica znajduje się poniżej połowy wysokości naczynia; dno półokrągłe, w kształcie wycinka kuli; na barku brzuśca – dwa, symetrycznie rozmieszczone ucha, poziomo przekłute; brak zdobienia; masa ceramiczna schudzona domieszką drobno- i gru-

boziarnistego, nielicznego tłucznia kamiennego barwy białej oraz różowej i małą („zauważalną”) ilością drobnego tłucznia ceramicznego; powierzchnia zewnętrzna – równa, z wystającymi ziarnami domieszki, barwy ceglastobrązowej i szarej; wewnętrzna – także równa, gładka, barwy szarej; przełam jednowarstwowy, zwarty; ceramika twarda; wypał dobry; wysokość: 26 cm, średnica wylewu: 11 cm, największa średnica brzuśca: około 24 cm, średnica dna: około 12 cm.

3. Waza zachowana fragmentarycznie (ryc. 81: 2) o niskiej, słabo wyodrębnionej, cylindrycznej szyjce przechodzącej płynnie w wydęty brzusec; dno wyodrębnione, płaskie; na braku brzuśca – pionowo przekłute ucha (prawdopodobnie dwa?); ornament odciskanego sznura dwudzielnego i prostokątnego stempelka; tuż pod krawędzią wylewu – dwie horyzontalne, dookolne linie wykonane sznurem; niżej, w dolnej partii szyjki i na barku brzuśca – prostokątne sekwencje wykonane pionowym słupkiem, w pięciu (?) rzędach, po co najmniej 12 stempelków w każdym; pod nimi – linia łamana (zygzak); prostokątne strefy zdobnicze są rozdzielone płaszczyznami bez ornamentu, o szerokości połowy jednego rzędu; domieszka w masie ceramicznej – drobno- i gruboziarnisty, nieliczny tłuczeń kamienny barwy różowej i mała ilość drobnego tłucznia ceramicznego; powierzchnia zewnętrzna – równa, wygładzona, barwy szarej; wewnętrzna – za śladami obmazywania (przecierania) wiechciem trawy, szara; przełam jednowarstwowy, zwarty; wysokość rekonstruowana: około 21 cm, średnica wylewu: około 21 cm, największa średnica brzuśca: około 28 cm, średnica dna: około 14 cm.

4. Amfora kulista, rekonstruowana (ryc. 82: 1; 86) o niskiej, lejkowato rozchylonej, szerokiej szyjce, kulistym, silnie wydętym brzuścem i zaokrąglonym (?) dnem; na łagodnym przejściu szyjki w brzusec – dwa poziomo przekłute ucha; ornamentyka w postaci odcisków prostokątnego stempelka i sznura dwudzielnego; tuż pod krawędzią wylewu – dookolna, horyzontalna linia wykonana pionowym słupkiem; niżej – na szyjce

Ryc. 86. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 86. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Pit grave (?). Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 87. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: zabytek krzemienisty. Fot G. Zabłocki

Fig. 87. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Pit grave (?). Burial goods: flint artefact. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 88. Partyzantów-Kolonia, pow. tomaszowski, stan. 9. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: zabytek krzemienisty. Fot G. Zabłocki

Fig. 88. Partyzantów-Kolonia, Tomaszów Lubelski district, site 9. Pit grave (?). Burial goods: flint artefact. Photo by G. Zabłocki

– potrójne łukowate festony zwrócone wypukłościami w dół, odciśnięte sznurem; na wysokości otworów w uchach – druga dookólna linia pozioma złożona z prostokątnych, pionowych odcisków stempelka; pod nią, do wysokości największej wydętości brzuśca – prostokątne sekwencje, każda utworzona z czterech rzędów po 4-11 pionowych słupków, rozdzielona strefami bez zdobienia; pod krawędzią wylewu – cztery niewielkie otworki; domieszka w masie ceramicznej – drobno- i gruboziarnisty, nieliczny tłuczeń kamienny barwy różowej i mała ilość drobnego tłuczka ceramicznego; powierzchnia zewnętrzna – równa, gładka, barwy brązowej i brązowoszarej; wewnętrzna – tak samo wykończona i także brązowoszara; przełam – jednowarstwowy, zwarty, szary; ceramika krucha; wypał słaby; wysokość rekonstruowana: około 11 cm, średnica wylewu: około 8,5 cm, największa średnica brzuśca: około 11,5 cm.

5. Wiór zachowany fragmentarycznie (bez części wierzchołkowej; ryc. 83: 1; 87) z rdzenia jednopiętowego; jedna krawędź – wyświecona (co może wskazywać na funkcję narzędzia żniwnego?); krzemień wołyński; długość części zachowanej: 3,5 cm, szerokość: 2,2 cm, grubość: 0,7 cm.

6. Wiór (ryc. 83: 2; 88) z rdzenia jednopiętowego, masywny, nieco nieregularny, podgięty; obie krawędzie – wyszczerbione i „załuskané” nieintencjonalnie (podczas użytkowania?); krzemień wołyński; długość: 7,5 cm, szerokość: 2,0 cm, grubość: 1,0 cm

Literatura: Błędowska, Gałan 2006, 262-267.

Zbiory: Muzeum Regionalne im. Janusza Pełtera w Tomaszowie Lubelskim (MT/1083/1-5 – wyposażenie).

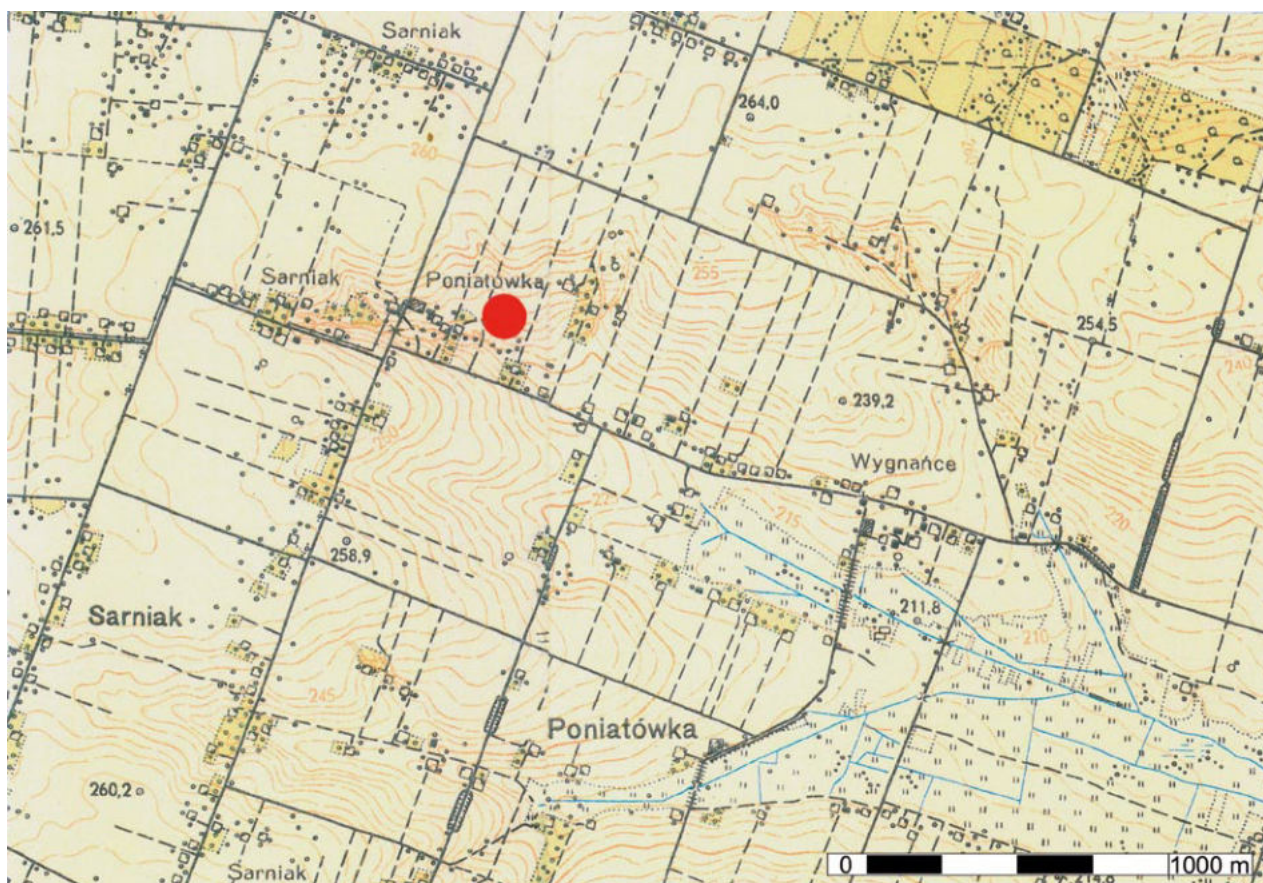
19. PONIATÓWKA, stan. 1, gm. Wojsławice, pow. chełmski (AZP 83-91/4)²²

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe jesienią 1934 roku, podczas orki; jeden z kamieni (o szerokości 1,2 m) wydobyto; wyposażenie częściowo zniszczono (co najmniej jedno naczynie), podobnie czaszkę i ludzki szkielet; w wyniku interwencji nauczycieli z Chełma (K. Jancykowskiego i Teofila Sosnowskiego) oraz redaktora *Kroniki Nadbużańskiej* (Kazimierza Czernickiego) dokończono eksplorację; uszkodzone ludzkie kości, całe naczynie, fragment drugiego, krzemioną siekierę, oszlifowany kamień i kości „ptasie” zabrano do Chełma do muzeum szkolnego przy Gimnazjum im. Stefana Czarnieckiego; wydobyte z wnętrza kamienie – prawdopodobnie elementy brukowanego dna – usunięto poza obiekt; w październiku tego samego roku Zofia Podkowińska przeprowadziła badania wykopaliskowe, odsłaniając cały obiekt; elementy kamiennej skrzyni, po demontażu, przewieziono do muzeum w Chełmie, gdzie zrekonstruowany grobowiec, stał się ważnym elementem stałej ekspozycji (ryc. 97); w okresie okupacji Niemcy rozmontowali grobowiec i wywieźli w nieznanym kierunku (do Rzeszy?); szczęśliwie ocalały szczątki ludzkie i elementy wyposażenia, ukryte przez K. Jancykowskiego; po wojnie, kości stały się przedmiotem opracowania antropologicznego i najprawdopodobniej nie powróciły z ekspertyzy z UMCS w Lublinie; pozostałe przedmioty znajdują się do dziś w muzeum w Chełmie; w kwietniu 1985 roku w ramach badań powierzchniowych, prowadzonych w systemie AZP, pod kierunkiem S. Gołuba dokonano pozytywnej weryfikacji stanowiska.

Położenie: w pobliżu kulminacji wzniesienia opadającego na południe w kierunku wąwozu biegnącego z zachodu na wschód (ryc. 83); w roku odkrycia właścicielką gruntu była Józefa

²² Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił S. Gołub.

Ryc. 89. Poniatówka, pow. chełmski, stan. 1. Lokalizacja grobowca
 Fig. 89. Poniatówka, Chełm district, site 1. Location of the grave

Kiełbasa; grobowiec znajdował się w odległości około 250 m na północ od jej stodoły; stanowisko leży w obrębie Działów Grabowieckich.

Gleba: lessowa na podłożu wapiennym.

Konstrukcja: grób skrzynkowy (ryc. 90; 91) z obrobionych płyt, wkopanych w marglisty calec; w planie – konstrukcja w kształcie regularnego prostokąta; ścianę północną tworzyła jedna płyta, zachodnią – dwie, wschodnią – trzy a południową – dwie; pokrywa składała się także z dwóch płyt; dno komory grobowej wybrukowano; szczeliny między kamieniami ścian i pokrywy wypełniono kawałkami opoki i wylepiano gliną; długość: 1,80 m, szerokość: 1,30 m; wysokość: 0,85 m.

Orientacja grobu: N-S.

Budulec: ściany: twarde piaskowiec i muszlowiec trzeciorzędowy (5 płyt) oraz narzutowy różowy granit (3 głązy); pokrywa: gład północny – granit narzutowy, płyta południowa – piasko-

wiec; bruk denny i kliny wypełniające szczeliny w konstrukcji ścian i pokrywy – opoka wapienna.

Szczałki ludzkie: pojedynczy szkielet (zdekompletowany) ułożony w pozycji skurczonej, zorientowany głową na północ; mężczyzna zmarły w wieku 30-35 lat (*Maturus*), wzrostu średniego (164,6-165,7 cm).

Szczałki zwierzęce: wśród kości ludzkich miały się także znajdować kości ptasie²³.

Wyposażenie: w północnej części komory grobowej znaleziono zachowane kompletnie naczynie, umieszczone na płaskim, oszlifowanym kamieniu obok czaszki; w pobliżu natrafiono na krzemienną siekierę; w południowej części

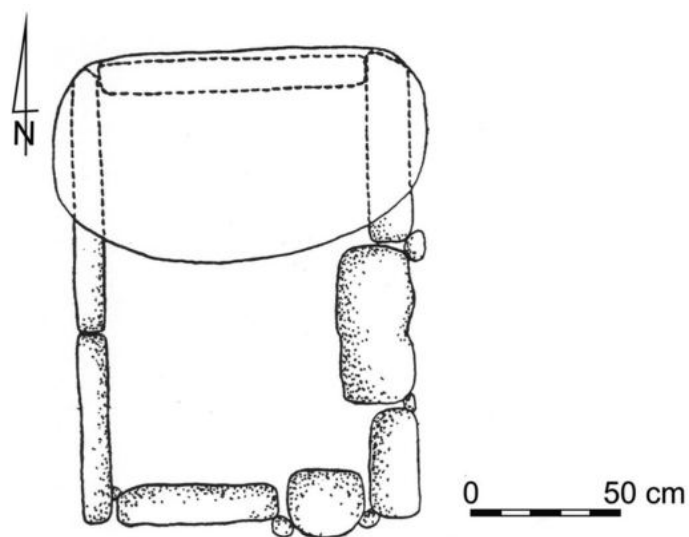
23 Jednak w publikacji źródłowej (Podkowińska 1936) – brak danych na ten temat. Nie zostały także zidentyfikowane podczas wykonywania ekspertyzy antropologicznej (Dzierżkraj-Rogalski 1950).

Ryc. 90. Poniatówka, pow. chełmski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy podczas eksploracji. Fot archiwum (Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie)

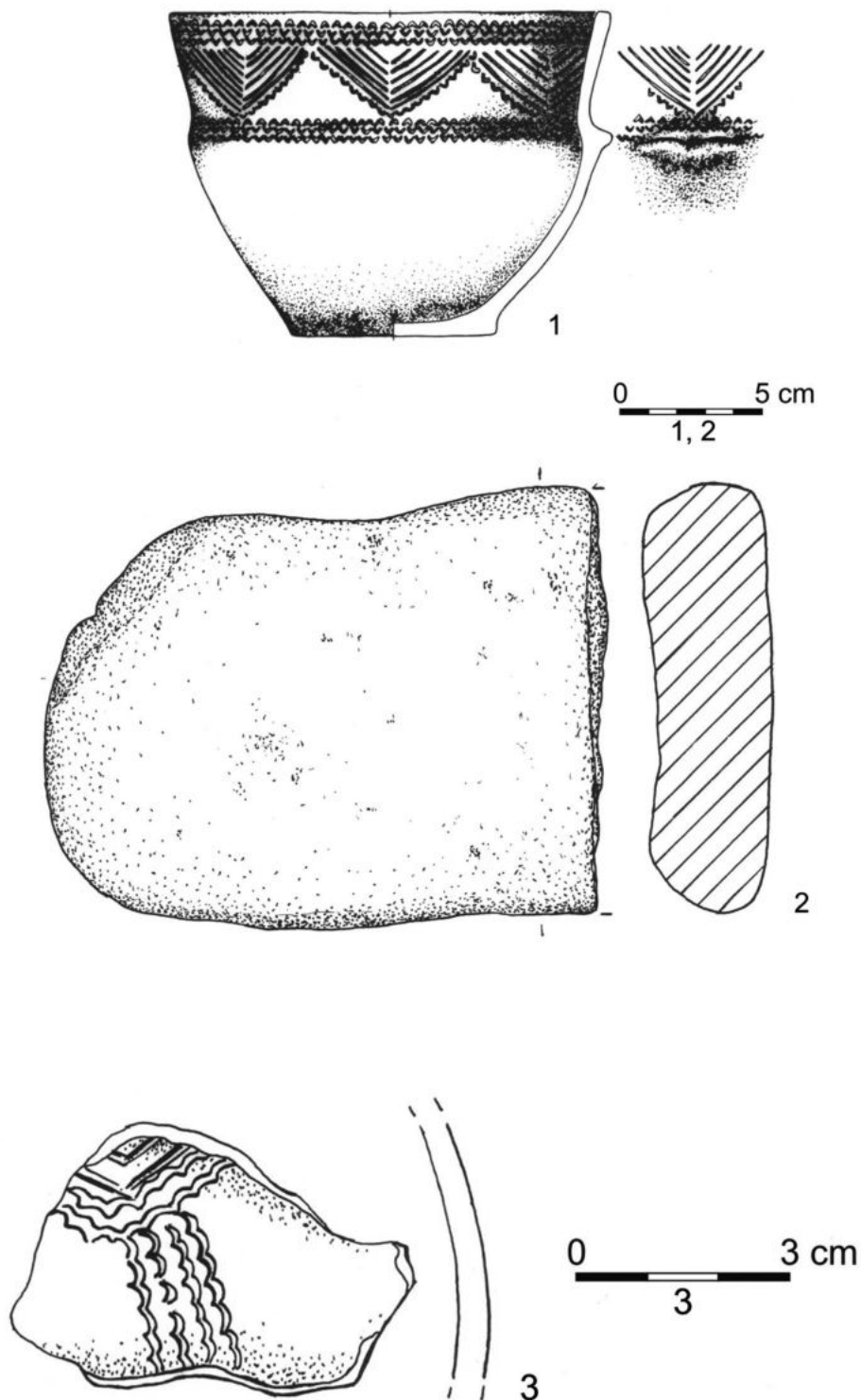
Fig. 90. Poniatówka, Chełm district, site 1. Cist grave during exploration. Photo archive (Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie)

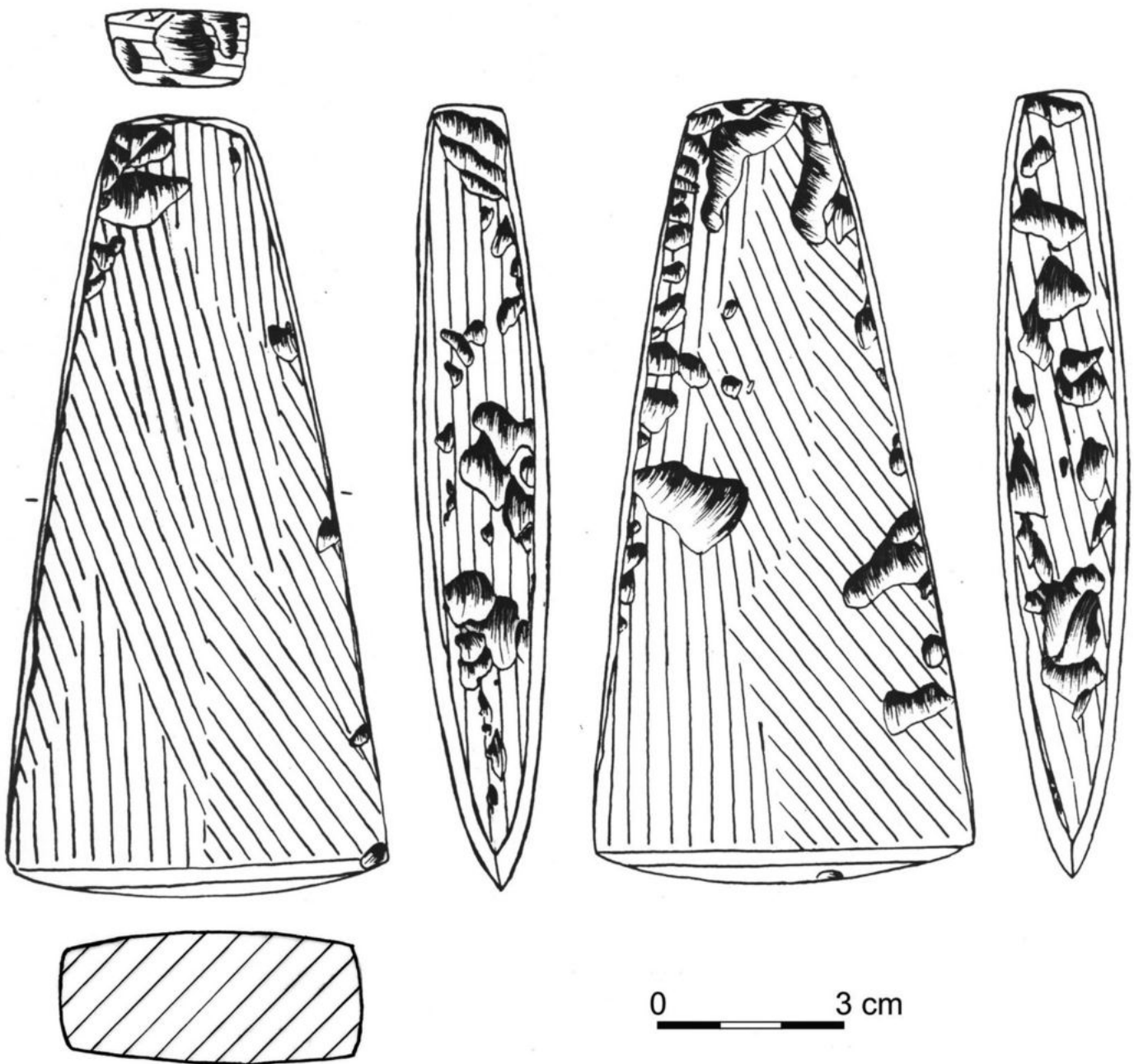
Ryc. 91. Poniatówka, pow. chełmski, stan. 1. Plan grobowca. Wg Podkowińska 1936. Rys. E. Hander

Fig. 91. Poniatówka, Chełm district, site 1. Plan of the grave. After: Podkowińska 1936. Drawn by E. Hander

Ryc. 92. Poniatówka, pow. chełmski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie, 2 – fragment kamienia żarnowego lub płyty szlifierskiej, 3 – zdobiony fragment naczynia. Wg Podkowińska 1936 (3). Rys. E. Hander
 Fig. 92. Poniatówka, Chełm district, site 1. Cist grave. Burial goods: 1 – vessel, 2 – fragment of a grinding stone or a quern stone, 3 – ornamented pottery. After: Podkowińska 1936 (3). Drawn by E. Hander

Ryc. 93. Poniatówka, pow. chełmski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienienna.
Rys. E. Hander

Fig. 93. Poniatówka, Chełm district, site 1. Cist grave. Burial goods: flint axe. Drawn by E. Hander

Ryc. 94. Poniatówka, pow. chełmski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
 Fig. 94. Poniatówka, Chełm district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 95. Poniatówka, pow. chełmski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: fragment kamienia żarnowego lub płyty szlifierskiej. Fot G. Zabłocki
 Fig. 95. Poniatówka, Chełm district, site 1. Cist grave. Burial goods: fragment of a grinding stone or a quern stone. Photo by G. Zabłocki

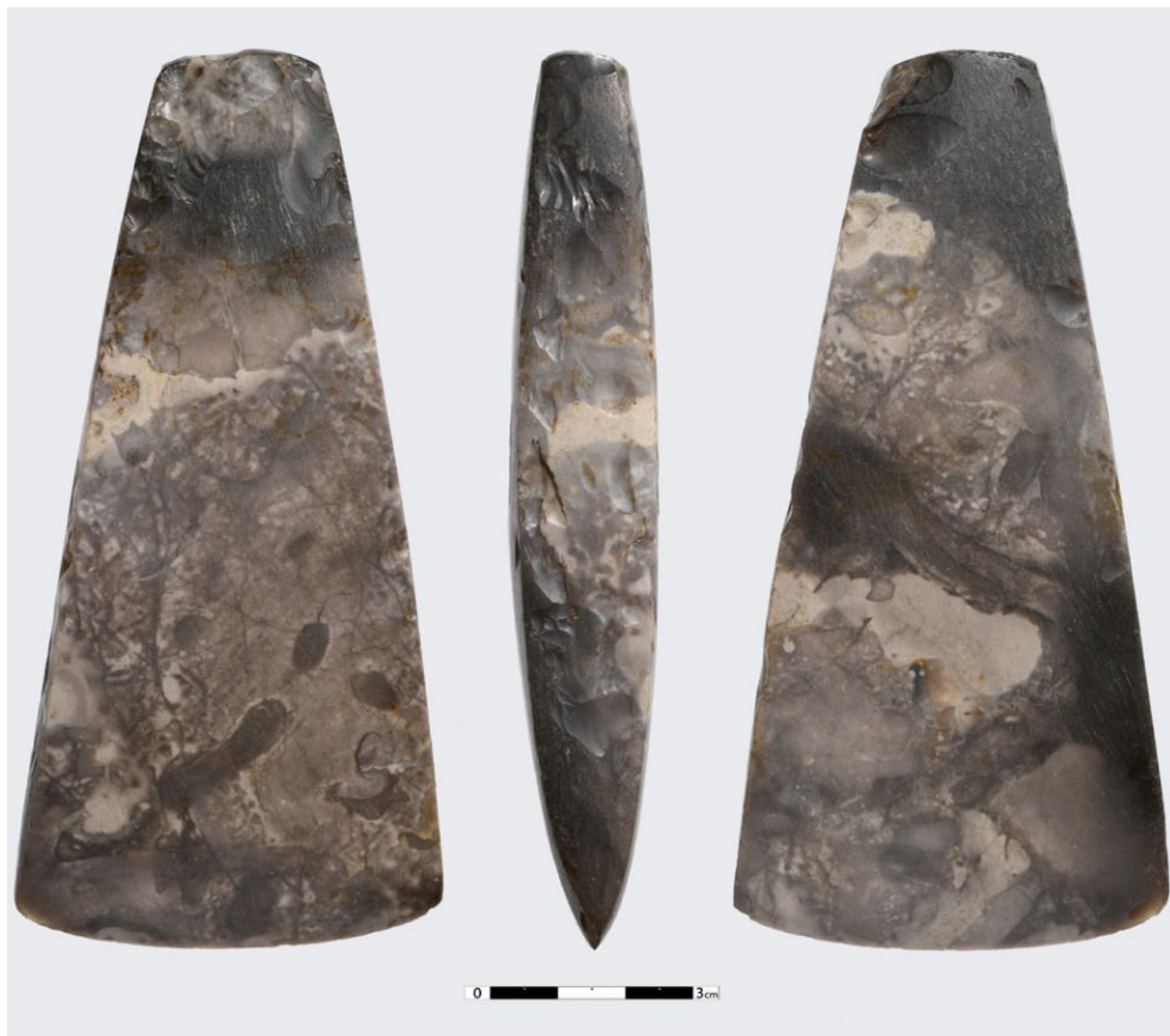
grobu, przy kościach nóg, prawdopodobnie, były umieszczone jeszcze dwa naczynia – zniszczone po odkryciu (zachowało się kilka ułamków).

1. Czara szerokootworowa (ryc. 92: 1; 94) o lejkowato rozchylonym wylewie, zaznaczonym przejściu szyi w zwężający się ku dołowi brzusiec i wyraźnie wyodrębnionym dnie w postaci „stopki”; na przejściu szyjki w brzusiec – pojedynczy płaski, szeroki, rozdwojony guzek; ornament stempelkowo-ryty obejmujący górną część naczynia – od przejścia szyi w brzusiec – do krawędzi wylewu, wypełniony białą pastą wapienną; tuż pod krawędzią odcisnięto przy pomocy stempelków w kształcie łuczków – potrójną linię horyzontalną, przy czym odciski tworzące linię górną wykonano przy pomocy łuczków poziomych zwróconych wypukłością ku górze, dwie kolejne – odwrotnie – wypukłościami w dół; niżej, w regularnych odstępach – zwielokrotnione zwisające trójkąty (kąty wsuwane) w ilości ośmiu, zwrócone wierzchołkami ku dołowi, wykonane techniką rycia (po 7 kresek każdy), podkreślone od zewnątrz odciskami łuczków poziomych, skie-

rowanych wypukłościami po skosie w dół; na granicy z brzuścem – druga, potrójna dookólna linia, złożona z łuczków o wypukłościach także zwróconych w stronę dna; masa ceramiczna schudzona domieszką tłuczni granitowego; powierzchnie – starannie wygładzone, lśniące, podobnie jak przełam barwy ciemnoszarej, prawie czarnej; wysokość: 12-12,3 cm, średnica wylewu: 16,2 cm, średnica przejścia szyi w brzusiec: 14,2 cm, średnica dna: 7,4 cm.

2. Naczynie (fragmenty) – kilka ułamków z ornamentem stempelkowo-rytym (ryc. 92: 3); na jednym z nich – brzuścowym – inkrustowany motyw wiszących kątów wsuwanych oraz zwielokrotnionych linii pionowych odcisniętych stempelkiem w kształcie pionowego łuczka; masa ceramiczna schudzona domieszką tłuczni granitowego; powierzchnie – starannie wygładzone, od strony wewnętrznej – pokryte powłoką czerwonej glinki; ułamek z wyodrębnionego dna posiada takie same cechy technologiczne; wszystkie zapewne pochodzą z tego samego naczynia (amfory?).

Ryc. 96. Poniatówka, pow. chełmski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemieniana. Fot G. Zabłocki

Fig. 96. Poniatówka, Chełm district, site 1. Cist grave. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

3. Naczynie nieokreślonego typu – fragment dna płynnie przechodzącego w brzusiec (zaokrąglony); prawdopodobnie jest to dolna część amfory kulistej.

4. Siekiera czworościenna (ryc. 93; 96) o trapezowatym obrysie i niewielkim obuchu płaszczyznowym, o wszystkich ścianach starannie wygładzonych; krzemień rejowiecki; długość: 13,0 cm, szerokość przy ostrzu: 6,3 cm, grubość: 1,4 cm, obuch: 2,5 x 1 cm.

5. Kamień gładzony (żarnowy lub szlifierski, ryc. 92: 2; 95), częściowo uszkodzony, w kształcie

płaskiego prostopadłościanu o zagładzonych krawędziach; jedna ściana płytki – w całości oszlifowana; surowiec: wapień sarmacki oolitowy skrzemionkowany; długość: 20 cm, szerokość: 15 cm, wysokość 4-5 cm.

Literatura: Podkowińska 1936, 79-96; Dzierżycraj-Rogalski 1950, 443-495; Nosek 1954/1955, 90; 1957, 234; 1967, 200-202; Bronicki 2016a, 164-167.

Zbiory: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (MCH/A/111 – wyposażenie; szczątki kostne i kamienne elementy konstrukcyjne grobu – zaginęły).

Ryc. 97. Grób skrzyniowy z Poniatówki, stan. 1, zrekonstruowany w sali ekspozycyjnej w muzeum Gimnazjum im. Stefana Czarnieckiego w Chełmie. Fot. archiwum (Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie)

Fig. 97. Cist grave from Poniatówka, site 1, reconstructed in the exhibition hall in the museum of the Stefan Czarniecki Gymnasium in Chełm. Photo by archive (Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie)

20. PUTNOWICE-KOLONIA, stan. 4, gm. Wojsławice, pow. chełmski (AZP 83- 92/11)²⁴

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe dokonane przez rolnika Antoniego Sitarza podczas jesiennych prac polowych w roku 1969; ratownicze badania wykopaliskowe przeprowadził A. Kutylowski; późniona pora roku i niesprzyjająca pogoda spowodowały, że eksploracja obiektu nie została zakończona; w roku 1983 stanowisko zostało pomyślnie zweryfikowane podczas badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP, pod kierunkiem Sławomira Jastrzębskiego i A. Kokowskiego; w trakcie weryfikacji natrafiono na płytę kamienną pochodzącą z grobu.

Położenie: obiekt znajduje się na polu ornym, na południowym stoku doliny bezimiennego, małego lewobrzeżnego dopływu Wełnianki – rzeczki wpadającej do Bugu (ryc. 98); rejon stanowiska jest częścią Grzędy Horodelskiej.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: grób skrzyniowy z płyt kamiennych.

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: brak danych.

Szczałki ludzkie: ?

Wyposażenie: ?

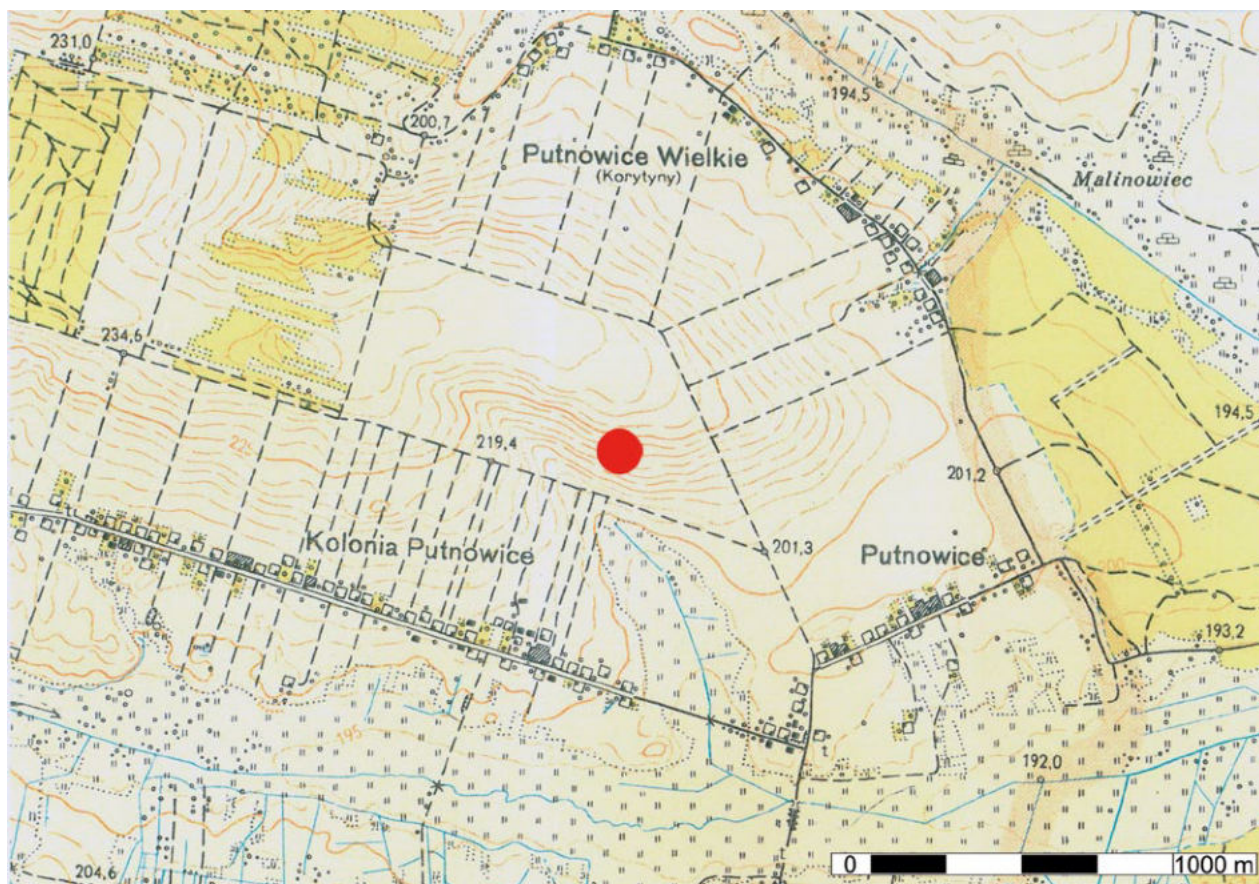
Szczałki zwierzęce: ?

Literatura: Kutylowski 1970b, 52-53; Bronicki 2016a, 167.

Zbiory: konstrukcja grobowa (wraz z wyposażeniem) pozostała w miejscu odkrycia.

²⁴ Autorem karty ewidencyjnej stanowiska archeologicznego jest Sławomir Jastrzębski.

Ryc. 98. Putnowice-Kolonia, pow. chełmski, stan. 4. Lokalizacja grobowca
 Fig. 98. Putnowice-Kolonia, Chełm district, site 4. Location of the grave

21. RACIBOROWICE-KOLONIA, stan. 2, gm. Białopole, pow. chełmski (AZP 84- 92/19)²⁵

Data i charakter odkrycia: na grób natrafiono podczas badań wykopaliskowych wielokulturowego stanowiska z neolitu i wczesnego okresu epoki brązu, prowadzonych w latach 1956, 1958 i 1959 przez Z. Ślusarskiego; prace te podjęto w związku z przypadkowym odkryciem (i zniszczeniem) trzech grobów kultury strzyżowskiej podczas kopania rowu fundamentowego pod budynek gospodarczy w 1953 roku przez Sebastiana Miączy; wykopaliska koncentrowały się na rozpoznaniu cmentarzyska „strzyżowskiego”, więc obiekt kultury amfor kulistych zbadano nie-

jako przy okazji; w latach 1986, 1987 i 1988, wykopaliska kontynuowała Marta Ślusarka-Polańska; wobec zbadania znacznego obszaru, można stwierdzić, że grobowiec kultury amfor kulistych był obiektem jednostkowym (ryc. 100); w kwietniu 1997 roku prospekcji stanowiska dokonała ekipa w składzie: W. Koman, Józef Niedźwiedź i E. Banasiewicz-Szykuła, wykonująca badania powierzchniowe w systemie AZP; pozyskano nieco znalezisk określonych jako „pradziejowe”.

Położenie: stanowisko znajduje się w części wsi zwanej Karolicha, na stoku nieregularnego lessowego wyniesienia opadającym na północ i północny wschód (ryc. 99); w latach 50. XX wieku właścicielem zabudowań i sadu, gdzie prowadzono wykopaliska był S. Miącz; w pobliżu znajdują się dość wilgotne, niewielkie obniżenia bezodpływowe; około 450 m na wschód – płynie lessowym wąwozem bezimienny prawy dopływ Wełnianki

²⁵ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił W. Koman.

(rzeczki wpadającej w Dubience do Bugu); rejon stanowiska wchodzi w obręb Obniżenia Dubieńskiego (w pobliżu biegnie granica z Grzędą Horodelską).

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: grób jamowy (ryc. 101: A) znajdował się na głębokości około 0,50 m, poniżej reliktyw czworokątnej budowli słupowej kultury strzyżowskiej (częściowo pod jej południowo-zachodnią ścianą); szczątki kostne i wyposażenie znaleziono na głębokości około 1,10 m pod powierzchnią współczesnego gruntu; zarys jamy grobowej – słabo czytelny; wydaje się, że mógł to być grób dwukomorowy rozdzielony pasem nie naruszonej ziemi; długość: co najmniej 4,3 m; szerokość: 1,8 m; szerokość pasa ziemi rozdzielającego komory grobowe: około 0,8 m.

Orientacja grobu: SW-NE.

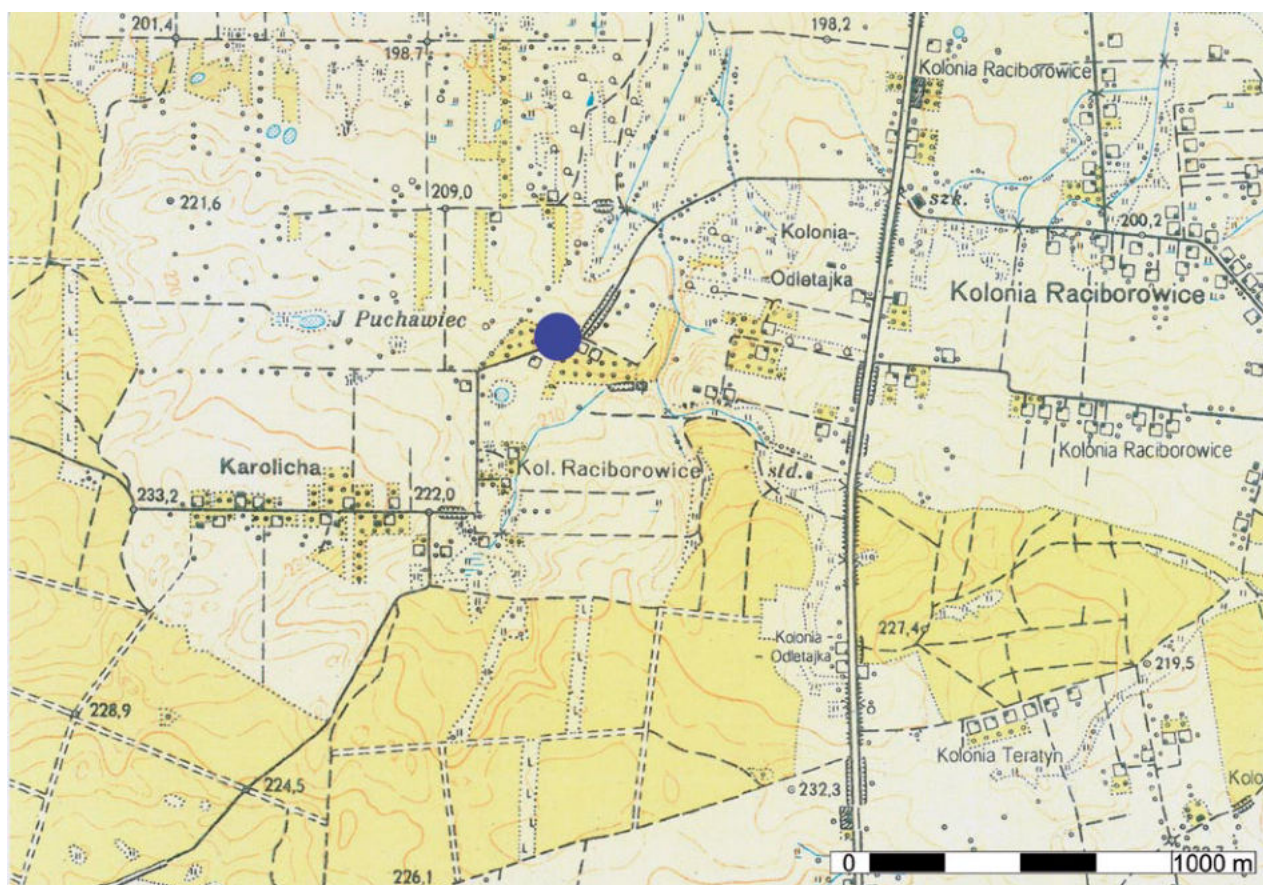
Szczątki ludzkie: we wschodniej komorze

grobowej – pojedynczy szkielet w pozycji skurczonej, głową – na zachód, na prawym boku, prawa ręka skierowana ku głowie, lewa – wyprostowana (ryc. 100: A), kobieta zmarła w wieku 25-35 lat (*Adultus-Maturus*).

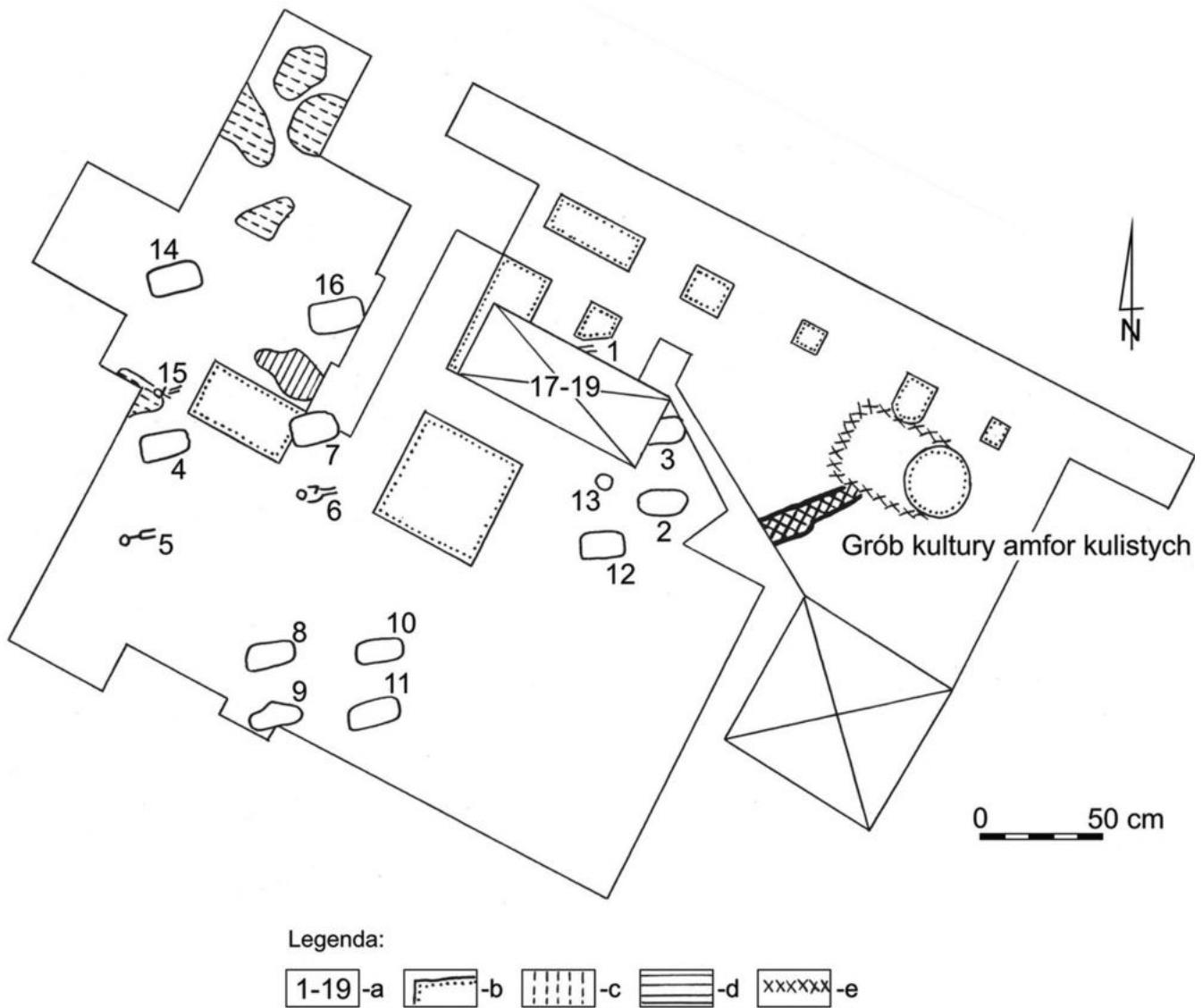
Szczątki zwierzęce: w zachodniej części jamy grobowej odkryto szczątki szkieletu dorosłej krowy, zęby drugiego osobnika – prawie dorosłego i dwóch owiec (ryc. 101: A).

Wyposażenie: trzy naczynia w skupisku, ustawione na południowy zachód od ludzkiego szkieletu.

1. Amfora kujawska (ryc. 101: 1; 102) o krótkiej, cylindrycznej szyi, silnie wydętym brzuchu (największa wydętość w połowie wysokości naczynia) i lekko zaznaczonym dnem; na barku brzuśca – cztery symetrycznie rozmieszczone ucha, poziomo przekłute; powyżej załomu – ornament wykonany prostokątnym stempelkiem; w dolnej

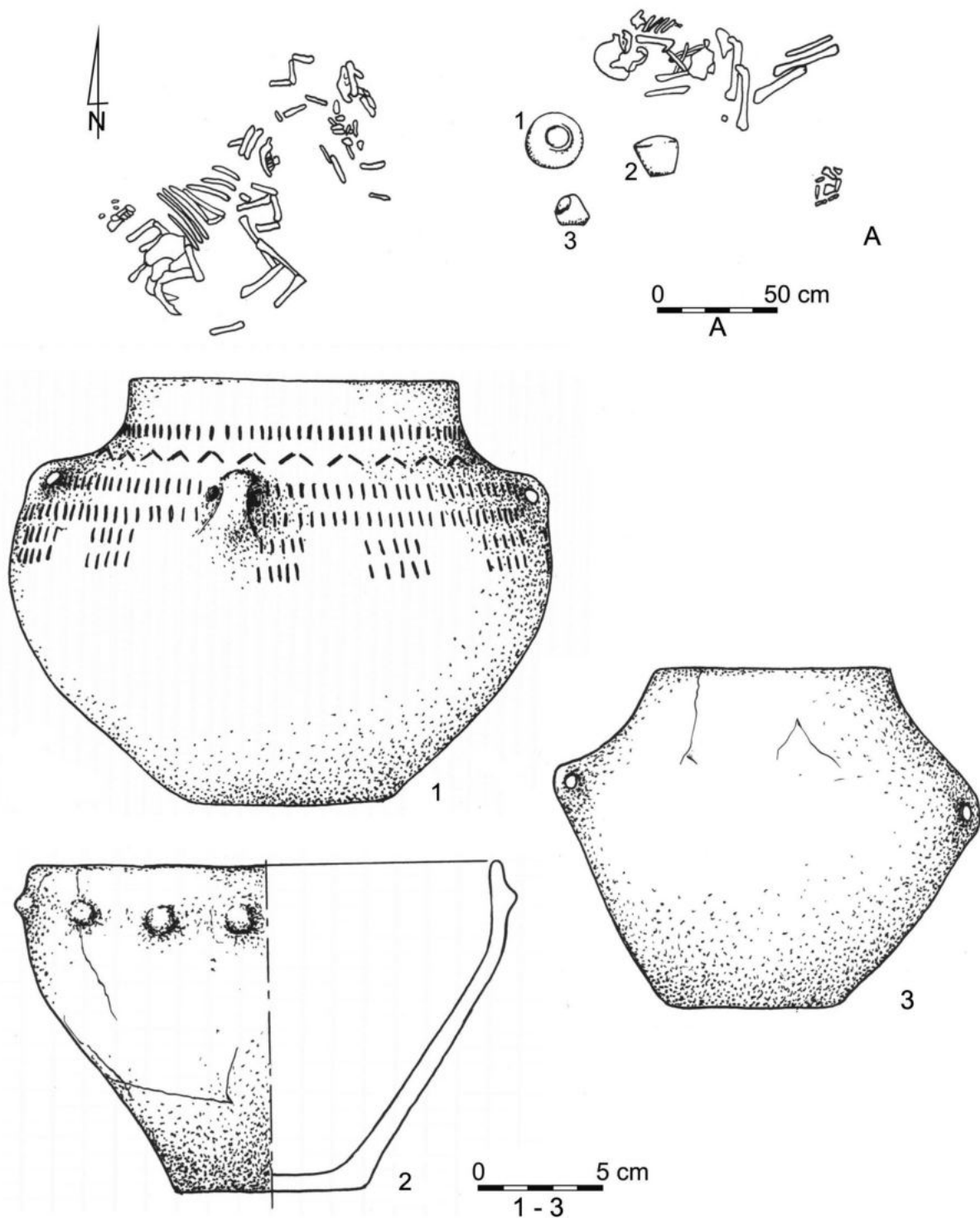

Ryc. 99. Raciborowice-Kolonia, pow. chełmski, stan. 2. Lokalizacja grobowca
Fig. 99. Raciborowice -Kolonia, Chełm district, site 4. Location of the grave

Ryc. 100. Raciborowice-Kolonia, pow. chełmski, stan. 2. Lokalizacja grobowca w obrębie wschodniej części stanowiska badawczego. Legenda: a – numery grobów kultury strzyżowskiej, b – obszar wyłączony z badań, c – jama kultury lubelsko-wołyńskiej, d – jama kultury pucharów lejkowatych, e – relikty budowli kultury strzyżowskiej. Wg Ślusarski, Ślusarska-Polańska 1989. Rys. E. Hander

Fig. 100. Raciborowice-Kolonia, Chełm district, site 2. Location of the grave within the eastern part of the research site. Legend: a – numbers of graves Strzyżów culture, b – the area excluded from research, c – pit of the Lublin-Volhynian culture, d – pit of the Funnel Beaker culture, e – relics of the Strzyżów culture buildings. After: Ślusarski, Ślusarska-Polańska 1989. Drawn by E. Hander

Ryc. 101. Raciborowice-Kolonia, pow. chełmski, stan. 2. Grób jamowy. A – plan grobu. Wyposażenie grobowe: 1-3 – naczynia. Wg Ślusarski, Ślusarska-Polańska 1989. Rys. E. Hander

Fig. 101. Raciborowice-Kolonia, Chełm district, site 2. Pit grave. A – plan of the grave. Burial goods: 1-3 – vessels. After: Ślusarski, Ślusarska-Polańska 1989. Drawn by E. Hander

Ryc. 102. Raciborowice-Kolonia, pow. chełmski, stan. 2. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 102. Raciborowice-Kolonia, Chełm district, site 2. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 103. Raciborowice-Kolonia, pow. chełmski, stan. 2. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 103. Raciborowice-Kolonia, Chełm district, site 2. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 104. Raciborowice-Kolonia, pow. chełmski, stan. 2. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 104. Raciborowice-Kolonia, Chełm district, site 2. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

partii szyi – dookólna linia horyzontalna złożona z odcisków pionowego słupka, niżej – na przeźsiciu w brzusiec – dookólna linia łamana (zygzak) złożona z podwójnych odcisków prostokątnego stempelka, tworzących gęsto ułożone kąty zbliżone do prostokątnych, zwrócone wierzchołkami ku górze; pomiędzy uchami – podwójna linia pozioma, odcisnięta przy pomocy tego samego stempelka (pionowego słupka); pod nią – zwisające sekwencje prostokątnych stempelków złożone z dwóch rzędów pionowych odcisków (po pięć), rozdzielone od siebie przestrzenią niezdobioną; wysokość: 18,3-20,3 cm, średnica wylewu: 14 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 20,2 cm, średnica dna: 11,8 cm.

2. Misa-waza (ryc. 101: 2; 103), głęboka, o ściance łukowatej, pionowej w górnej części naczynia i wyraźnie zaznaczonym dnie; poniżej krawędzi wylewu – szereg stożkowatych guzków naklejonych wokół naczynia; wysokość: 14-14,6 cm, średnica wylewu: 19,8 cm, średnica największej wydętości brzuśca (bez guzków): 20 cm, średnica dna: 8 cm.

3. Amfora dwustożkowata (ryc. 101: 3; 104) o zwężającej się ku górze szyi; największej wydętości brzuśca – powyżej połowy wysokości naczynia i szerokim, słabo zaznaczonym dnie; na łagodnym załomie brzuśca – dwa, symetrycznie umieszczone, poziomo przekłute ucha, jedno z nich jest silniej wyodrębnione, drugie – słabiej; brak zdobienia; wysokość: 14,3-15,2 cm, średnica wylewu: 9,5-10 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 14,4-14,8 cm, średnica dna: 7,8-8,2 cm.

Datowanie ¹⁴C: 4335 ± 35 BP (Poz-58109).

Literatura: Ślusarski 1959, 208; Nosek 1967, 206-207; Ślusarski, Ślusarska-Polańska 1989, 167-196; Polańska 2016, 17-32.

Zbiory: Muzeum Narodowe w Lublinie (ML/A/220 – wyposażenie, szczątki kostne).

22. RUDNO, stan. 1, gm. Milanów, pow. parczewski (AZP 67-85/1)²⁶

Data i charakter odkrycia: grób odkryty przypadkowo w latach 30-ch XX wieku; weryfikacja stanowiska przeprowadzona w ramach AZP jesienią 1983 roku przez J. Kąckiego.

Położenie: południowo-zachodni stok łagodnego cypla opadającego ku małej dolinie stanowiącej odgałęzienie doliny Żarnicy (ryc. 105); obszar ten wchodzi w skład Wysoczyzny Parczewsko-Kodeńskiej.

Gleba: nieokreślona.

Konstrukcja: bliżej nieokreślona, „kamienna obstawa złożona z dość dużych bloków” (skrzynia?).

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: granit.

Szcątki ludzkie: odkrywcy potwierdzili ich obecność, brak bliższych danych.

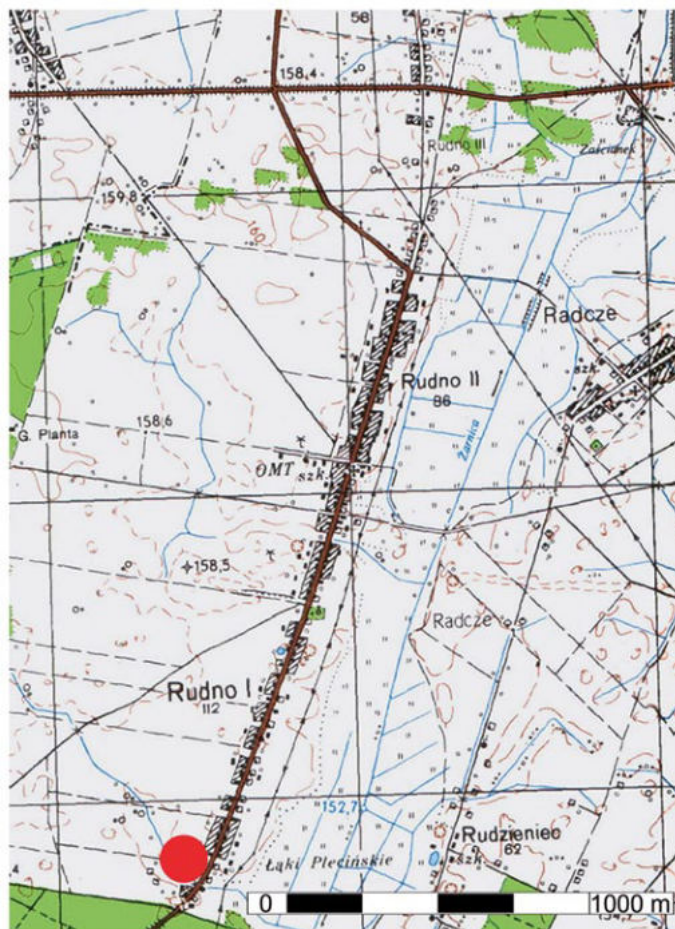
Wyposażenie: dwie lub trzy siekiery krzemienne oraz prawdopodobnie naczynia.

Literatura: Ścibior 1986, 121.

Zbiory: zabytki wydobyte z grobu, niedługo po odkryciu, miały zostać wywiezione do Warszawy; jedna z siekier wykonana z surowca pasia-stego mogła trafić do zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego (Nosek 1957, s. 210).

²⁶ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił Jacek Kącki.

Ryc. 105. Rudno, pow. parczewski, stan. 1. Lokalizacja grobowca
 Fig. 105. Rudno, Parczew district, site 1. Location of the grave

23. RUDNO, stan. 2, gm. Milanów, pow. parczewski (AZP 67-85/2)²⁷

Data i charakter odkrycia: na obiekty grobowy natrafiono przypadkowo w roku 1982; pierwszy został kompletnie zniszczony przez odkrywców (grób nr I); jedną z płyt wieka podniesiono i wydobyto przy pomocy dźwigu; pozostałe kamienie konstrukcji grobowej pozostały na miejscu; wypełnisko przekopano łopatami aż do dna, niszcząc wiele przedmiotów wyposażenia; wykop zalano betonem tworząc fundament pod ścianę stodoły; drugi grób odnaleziony w tym samym czasie – nie był eksplorowany przez odkrywców;

cmentarzysko ujęto w dokumentacji AZP, po badaniach powierzchniowych przeprowadzonych w roku 1983 pod kierunkiem J. Kąckiego; obiekt drugi – zbadany wykopaliskowo przez A. Kutylówkiego (grób nr II)²⁸; prace badawcze przeprowadzono w kwietniu 1983 roku; w roku 2021 pod kierunkiem A. Bronickiego – weryfikacja stanowiska połączona z dokumentowaniem znalezisk z wyposażenia grobu nr I, pozostającymi w posiadaniu odkrywcy.

²⁷ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił J. Kącki.

²⁸ Według Józefa Juszczyńskiego (relacja z 2 września 2021 roku), A. Kutylowski ustalił, że kilka metrów na NE od grobu nr II, pod włoskim orzechem znajduje się jeszcze jedna konstrukcja kamienne (grobowca?), której jednak do dnia dzisiejszego nie badano.

Położenie: w niewielkiej odległości od krawędzi doliny Żarnicy, na łagodnym zachodnim stoku niskiego wyniesienia (ryc. 106), na terenie posesji J. Juszczyńskiego, w pobliżu budynków gospodarskich (Rudno 134); obecnie gospodarstwo należy do Krzysztofa Juszczyńskiego, syna Józefa; obszar ten wchodzi w skład Wysoczyzny Parczewsko-Kodeńskiej.

Gleba: bielicowa powstała na piaskach (głębiej – żwir i piasek z domieszką gliny i iłu).

Grób I

Konstrukcja: skrzyniowa, obiekt zbudowany z monolitycznych kamieni, noszących ślady obróbki, prawdopodobnie 12 tworzyło ściany komory grobowej; dwie płyty nakrywały skrzynię; jedna z nich miała następujące rozmiary: około 1,30 x 1,0 x 0,6 m (ryc. 107); dno mogło być wybrukowane okrągłymi otoczkami.

Orientacja grobu: N-S.

Budulec: kamienie narzutowe – granitowe; jeden z nich – element wieka, wydobyty z grobu i złożony na podwórku ma barwę różową oraz jawnokrystaliczną strukturę (ryc. 107).

Szczałki ludzkie: odkrywcy nie dostrzegli ich lub były zupełnie rozłożone.

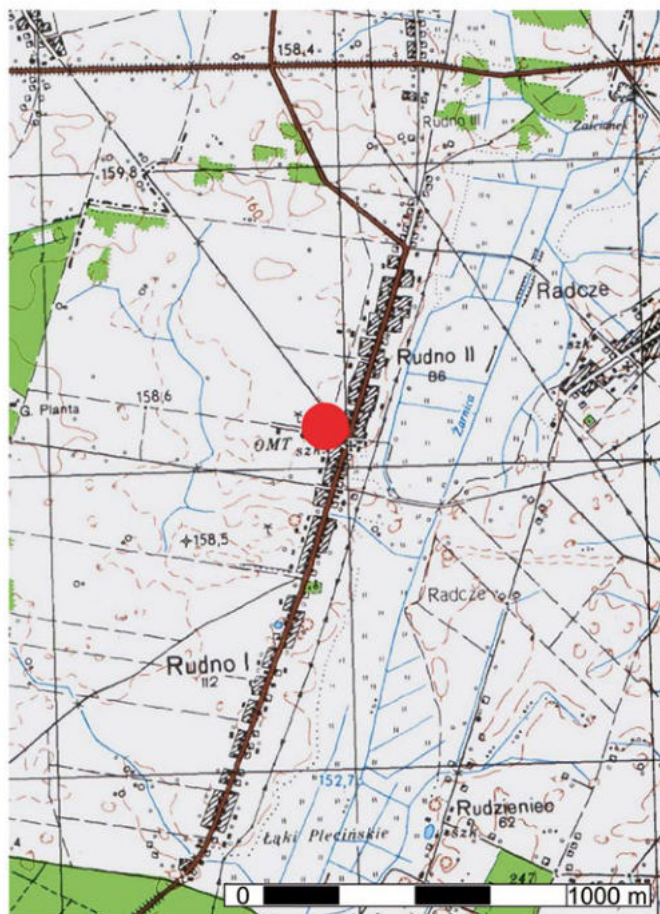
Wyposażenie: w komorze grobowej znajdowało się 8 lub 9 naczyń stojących na płaskich kamiennych podstawkach; w jednym z nich znajdowały się różnej wielkości kamienie; ponadto znaleziono tu dwie krzemienne siekiery i dłuto.

1. Amfora – fragment górny (wylew; ryc. 108: 1; 110); szyja wysoka, lekko zwężająca się przy krawędzi wylewu; krawędź zaokrąglona; zdobienie stempelkowe; tuż pod krawędzią – dookólna poczwórna linia horyzontalna w postaci półokrągłych, gęsto rozmieszczonych łuczków, skierowanych wypukłościami ku dołowi; niżej – lekko rozwarte kąty wsuwane, skierowane wierzchołkami w dół, w ilości 6 lub 7 w każdej sekwencji, wykonane bardzo wąskim, prostokątnym stempelkiem; kąty przedzielone pionowymi dwusiecznymi wykonanymi tym samym narzędziem; między kątami – poczwórne pionowe linie przerywane;

na przejściu w brzusec – potrójna pozioma linia złożona z takich samych łuczków jak pod krawędzią wylewu; masa ceramiczna schudzona średnioliczną domieszką średnioziarnistego kamiennego tłuczni; obie powierzchnie równe i gładkie; zewnętrzna – beżowa, z szarymi plamami; wewnętrzna – szarobeżowa; przełam dwuwarstwowy: beżowo-szary; wypał dobry; brak tendencji do rozwartwiania się; wysokość partii zachowanej: 5,8 cm, średnica wylewu: 12,5 cm.

2. Misa (rekonstruowana; ryc. 108: 2; 111) o dobrze zaznaczonym przejściu wylewu w brzusec i lekko wydzielonym, płaskim dnie; wylew lejkowato rozchylony; krawędź zaokrąglona; zdobienie stempelkowe na całym wylewie; tuż pod krawędzią – dookólna potrójna linia horyzontalna złożona z półokrągłych, gęsto rozmieszczonych łuczków, skierowanych wypukłościami ku dołowi; niżej – dookólny pas zwielokrotnionej linii łamanej, wykonanej długim, prostokątnym stempelkiem, odbijanym w 7 rzędach; nad przejściem wylewu w brzusec – druga strefa zdobienia złożona z potrójnej linii łuczków, wykonana analogicznie jak pas pod krawędzią wylewu; masa ceramiczna schudzona nieliczną domieszką drobnoziarnistego tłuczni kamiennego; obie powierzchnie – równe, gładkie; zewnętrzna – barwy beżowej, z nieregularnymi plamami koloru szarego; wewnętrzna – szara; przełam dwuwarstwowy – beżowo-szary; wypał dobry, brak tendencji do rozwartwiania się; wysokość: 9,5 cm, średnica wylewu: 22 cm, średnica największej wydętości brzusa: 17,5 cm, średnica dna: 7,5 cm.

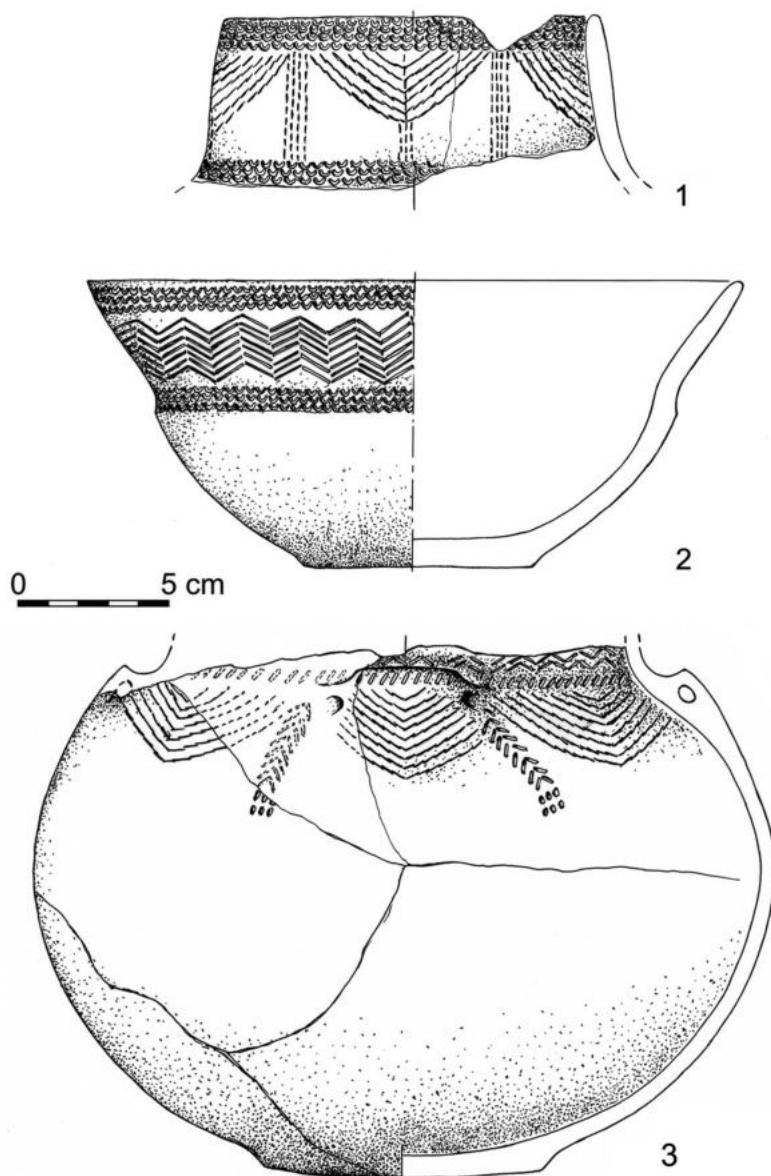
3. Amfora (część dolna) o pękatym brzuscu (ryc. 108: 3; 112), z największą wydętością nieco poniżej połowy wysokości naczynia; o wyodrębnionym dnie w postaci niedużej „stopki”, lekko wypukłym; cztery (?) ucha – szerokie, poziomo przekłute na barku brzusa; ornament stempelkowy; w dolnej partii szyi – horyzontalna, podwójna, dookólna linia łamana; na przejściu szyi w brzusec – ukośne odciski wydłużonego, prostokątnego stempelka, tworzące linię poziomą, przechodzącą także przez górne

Ryc. 106. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Lokalizacja grobowców
Fig. 106. Rudno, Parczew district, site 2. Location of the graves

Ryc. 107. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr I. Element kamiennego wieka. Fot G. Zabłocki
Fig. 107. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave I. Element of stone lid. Photo by G. Zabłocki

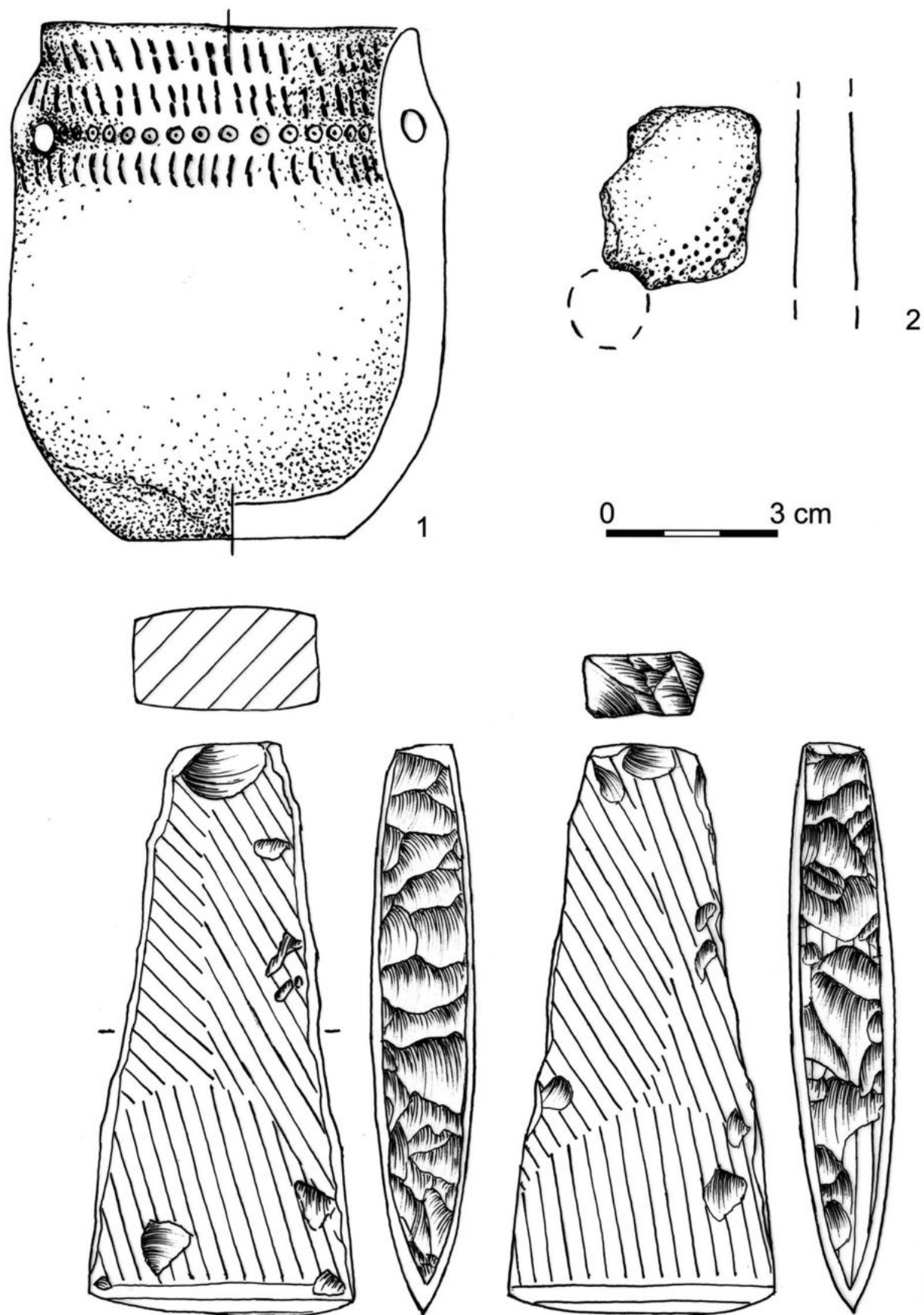

Ryc. 108. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr I. Wyposażenie grobowe: 1-3 – naczynia. Rys. E. Hander
 Fig. 108. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave I. Burial goods: 1-3 – vessels. Drawn by E. Hander

partie uch; niżej, na barku brzuśca i na dolnych częściach uch – lekko rozwarte kąty wsuwane, skierowane wierzchołkami w dół, w ilości 8 lub 9 w każdej sekwencji, wykonane bardzo wąskim, prostokątnym stempelkiem; między kątami – ornament ukośnych „jodełek” złożonych z 8 „warstw” każda; tuż pod najniższymi „gałązkami” – niewielkie, owalne odciski w dwóch rzędach po trzy sztuki; masa ceramiczna schudzona średnio- i gruboziarnistym tłuczniem

kamiennym, średniolicznym; obie powierzchnie równe; zewnętrzna – gładka, barwy szarobeżowej; wewnętrzna – szorstka (wystające ziarna domieszki), szara; przełam dwubarwny – szarobeżowo-szary; wypał dobry, brak tendencji do rozwartwiania się; wysokość partii zachowanej: 18 cm, wysokość rekonstruowana: 23-24 cm, rekonstruowana średnica wylewu: około 15 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 25 cm, średnica dna: 9,5 cm.

Ryc. 109. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr I. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie, 2 – fragment ozdoby z bursztynu, 3 – siekiera krzemienna. Rys. E. Hander
 Fig. 109. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave I. Burial goods: 1 – vessel, 2 – fragment of amber ornaments, 3 – flint axe. Drawn by E. Hander

Ryc. 110. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr I. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 110. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave I. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 111. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr I. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 111. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave I. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 112. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr I. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 112. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave I. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 113. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr I. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 113. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave I. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

4. Amforka o słabo zaznaczonej szyi (ryc. 109: 1; 113) płynnie przechodzącej w bardzo nieznacznie wydęty brzusec, o słabo zaznaczonym, płaskim dnie; dwa ucha wałeczkowate, pionowo przekłute – także słabo wyróżniające się z tektoniki naczynia; ornamentyka w postaci dwóch dookólnych linii horyzontalnych odcisniętych paznokciem lub raczej podwójnie wąskim stempelkiem; między nimi oraz niżej – na wysokości otworków w uchach – poziomy szereg małych, okrągłych dołków wykonanych pustą w środku kością (ptasią?) lub patyczkiem bez rdzenia, a pod nim – jeszcze jedna pojedyncza linia dookólna, analogiczna jak podkrawędna; masa ceramiczna schudzona nieliczną domieszką drobnego tłuczniaka kamiennego; obie powierzchnie – równe, gładkie; zewnętrzna – ciemno- i jasnoszara, w plamy; wewnętrzna – barwy szarej i beżowo-szarej; przełam: dwubarwny: szaro-beżowoszary; wypał dość dobry, brak tendencji do rozwartwiania się; wysokość: 9,0 cm, średnica wylewu: 6,5 cm, średnica największej wydętości brzusa: 7,5 cm, średnica dna: 4,0 cm.

6. Siekiera czworosieczna (109: 3; 115) trapezowata, obuch płaszczyznowy, ostrze łukowate; szersze ściany gładzone wielokierunkowo w całości; jedna z węższych – częściowo, druga niegładzona; krzemień rejowiecki lub mielnicki, niejednolicie szary, nieprześwitujący; długość: 10,0 cm, szerokość: 4,7 cm, grubość: 1,9 cm, obuch: 2,1 x 1,0 cm.

5. Ozdoba z bursztynu (ryc. 109: 2; 114) – masywna płytką w kształcie, według odkrywców, „sercowatym”, z okrągłym, dużym otworem (centralnym?); na stronie wierzchniej – ornament w postaci potrójnego łuku wykonanego nawierconymi, małymi, okrągłymi dołeczkami; przedmiot rozsypał się zaraz po odkryciu, pozostał tylko środkowy fragment; długość partii zachowanej: 3,1 cm, szerokość: 2,1 cm, grubość: 1,0 cm, zrekonstruowana średnica otworu: 1,4 cm.

Literatura: Ścibior 1985, 65-66; Ścibior 1986, 110-111; Bienia 2003, 37-39.

Zbiory: fragmenty trzech naczyń (zrekonstruowanej misy, brzuscowej części amfory i pio-

Ryc. 114. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr I. Wyposażenie grobowe: fragment ozdoby z bursztynu. Fot G. Zabłocki

Fig. 114. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave I. Burial goods: fragment of amber ornaments. Photo by G. Zabłocki

nowego wylewu kolejnej amfory) znajdują się w zbiorach Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej; mała amforka, jedna z siekier i fragment bursztynowej ozdoby są w posiadaniu właściciela posesji; pozostałe przedmioty (ułamki kilku naczyń, siekiera i dłuto) – miały być przekazane przez księdza Romana Karwackiego do muzeum w Siedlcach (w zbiorach Muzeum Regionalnego – niezidentyfikowane); kamień pochodzący z wieka, znajduje się w ogródku kwiatowym na terenie podwórza odkrywców.

Grób II

Konstrukcja: skrzyniowa, obiekt zbudowany z monolitycznych kamieni, noszących ślady obróbki; wieko złożone z dwóch masywnych bloków kamiennych (ryc. 116); ich powierzchnie stropowe odsłonięte na głębokości 0,50-0,65 m poniżej powierzchni gruntu; styk obu płyt wieka

Ryc. 115. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr I. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienna. Fot G. Zabłocki

Fig. 115. Rudno, Parczew District, site 2. Cist grave I. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

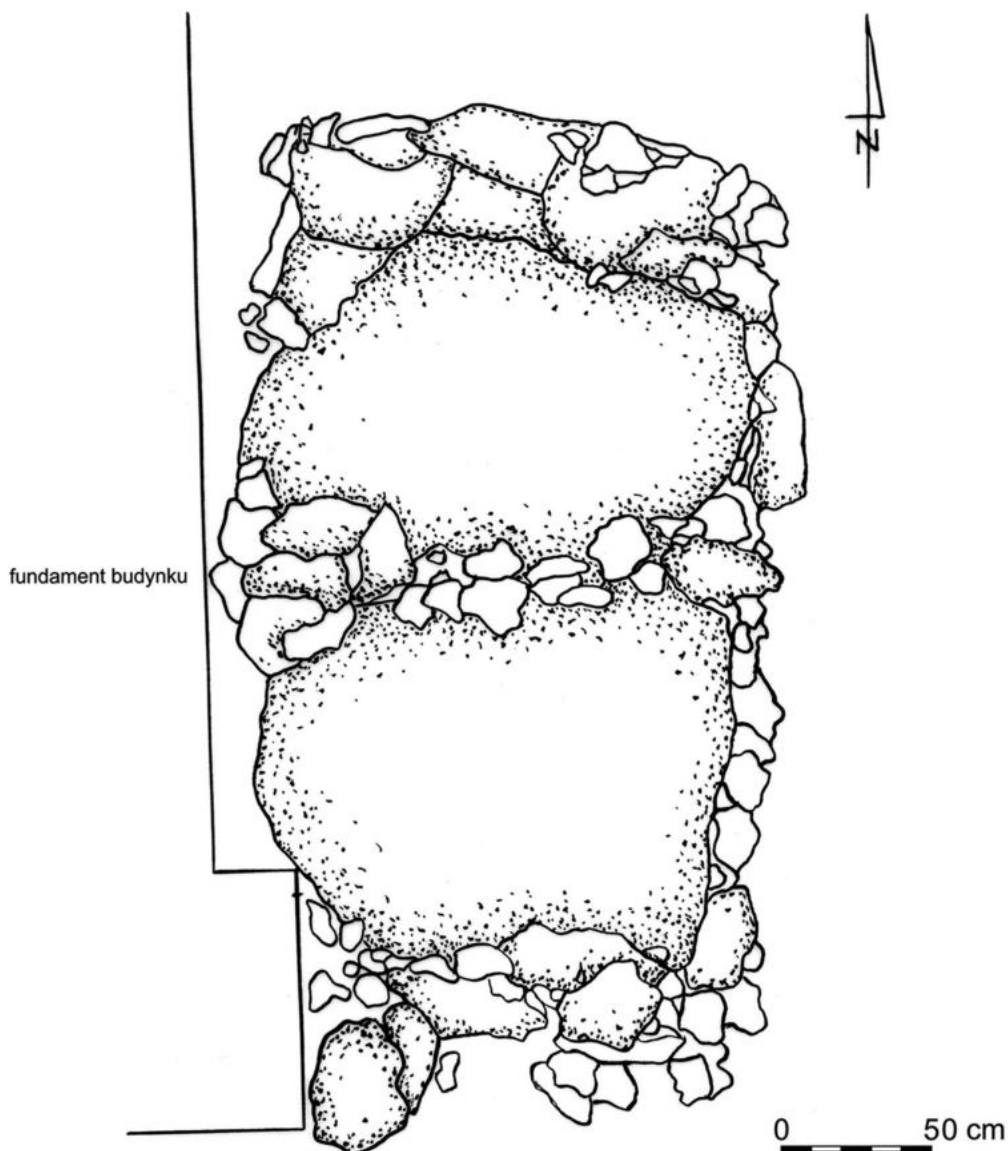
oraz wieka ze ścianami – wypełniony licznymi mniejszymi kamieniami uszczelniającymi; ściana wschodnia utworzona z pięciu bloków ustawionych pionowo (ryc. 119), zachodnia – z trzech dużych płyt; największa z nich miała następujące rozmiary: około 1,20 x 1,0 x 0,30-0,40 m; krótsze ściany zamknięte pojedynczymi kamieniami – cienką płytą od południa i masywnym monolitem od północy; bloki ścian – dość dobrze dopasowane do siebie; w nielicznych, szerszych szczelinach – mniejsze kamienie; dno, w części środkowo-wschodniej wybrukowane niewielkimi kamieniami granitowymi (ryc. 118); wymiary zewnętrzne: długość: około 3,5 m, szerokość: około 1,9 m, wysokość: około 1,5 m; wewnętrzne na poziomie dna: długość: około 2,5 m, szerokość: około 1,4 m.

U góry wypełniska w części południowej komory grobowej zidentyfikowano relikty paleoniska; podobnie w części środkowej (ryc. 117), a także poza grobowcem – w profilu wykopu badawczego.

Orientacja grobu: N-S.

Budulec: kamień narzutowy – granitowy barwy różowej (skała jawnokrystaliczna).

Szczątki ludzkie: w pobliżu narożnika NE komory grobowej, na poziomie około 1,70 m, znaleziono na dnie – drobne fragmenty dwóch ludzkich zębów (ryc. 118); pozostałe kości – nie zachowały się; zmarły, prawdopodobnie był ułożony na bruku, głową na północ, twarzą na zachód; być może na prawym boku; wydaje się, że był to pochówek jednostkowy.

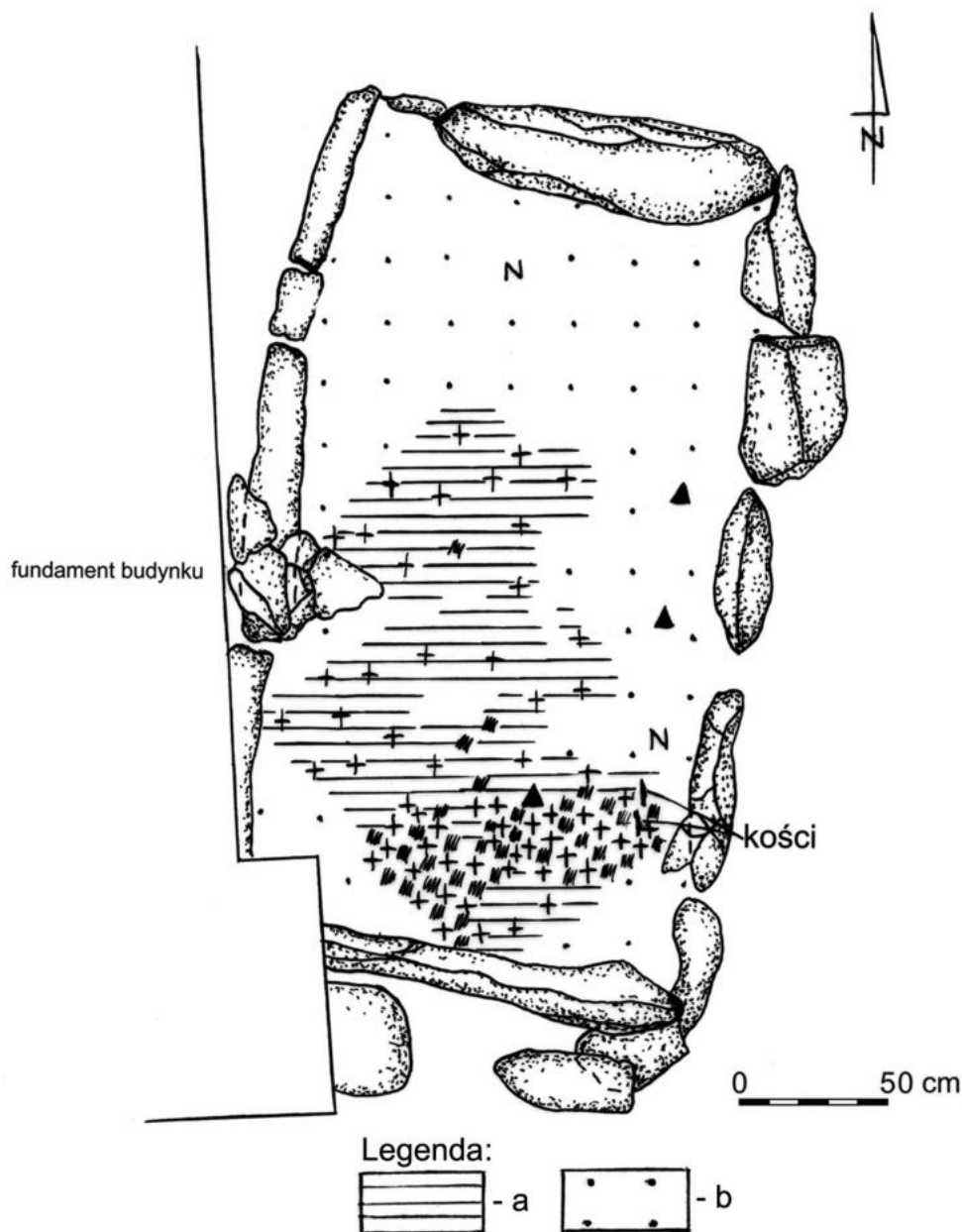

Ryc. 116. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr II. Kamienne wieko. Wg Ścibior 1986. Ryc. E. Hander
 Fig. 116. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave II. The stone lid. After: Ścibior 1986. Drawn by E. Hander

Wyposażenie: w komorze grobowej odkryto dwa zgrupowania rozdrobnionej ceramiki (ryc. 117): w narożniku NW, na głębokości 1,50-1,56 m (skupisko I) i w części środkowej przy ścianie zachodniej, na głębokości 1,64-1,75 m (skupisko II); ogromna większość ułamków pochodziła z jednego naczynia (205 sztuk), a jedynie trzy – są fragmentami pojedynczymi, nie związanymi z tym pojemnikiem; prawdopodobnie do wnętrza grobu dostały się przypadkowo, wraz z ziemią, podczas

zasypywania pochówku; dwa z nich mają proveniencję „amforową”, trzeci pochodzi z naczynia obcego kulturowo; znaleziska krzemienne wystąpiły ponad płytami pokrywy i wewnątrz komory grobowej; jedynie pochodzące z dna – mogą być uznane bez zastrzeżeń za wyposażenie pochówku.

1. Amfora o krótkiej, cylindrycznej szyi, silnie wydętym brzuścu i dnie słabo zaznaczonym lub w kształcie wycinka kuli (ryc. 120: 1); brzusiec o największej wydętości w połowie wysokości

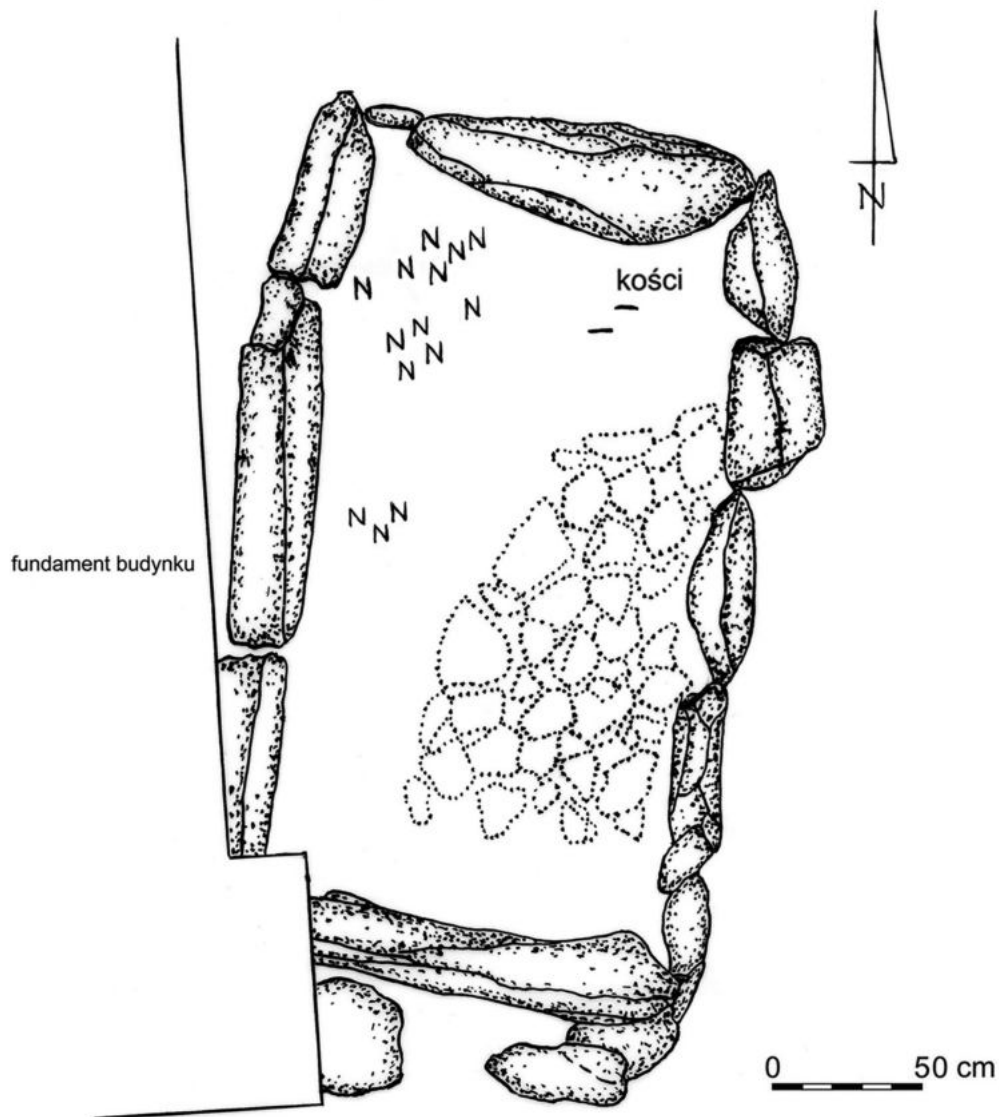

Ryc. 117. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr II. Plan komory grobowej na głębokości: 0,88 – 1,00 m. Legenda: a – piasek z domieszką popiołu, b – wypełnisko komory grobowej. Wg Ścibior 1986. Ryc. E. Hander
 Fig. 117. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave II. Plan of the grave chamber at a depth of 0,88 – 1,00 m. Legend: a – sand with ash, b – fill of the grave chamber. After: Ścibior 1986. Drawn by E. Hander

naczynia lub nieco poniżej; na jego barku – dwa lub cztery szerokie, poziomo przekłute ucha; pojemnik znacznie zdekompletowany; górna partia amfory bogato zdobiona; tuż pod krawędzią wylewu – dookolna linia horyzontalna złożona z pionowych słupków; pod nią, na szyi – linia pozioma utworzona z odcisków wygiętych ku górze łuczków; niżej – druga linia horyzontalna wykonana prostokątnym pionowym stempelkiem na

barku brzuśca, powyżej uch – jeszcze dwie linie poziome, prawdopodobnie dookolne, jedna nad drugą, złożone z identycznych łuczków jak poprzednio opisana; na wysokości uch – sekwencje pionowych słupków zebranych w trzech rzędach, odcisnięte także na uchach; masa ceramiczna schudzona domieszką gruboziarnistego piasku i żwiru, w mniejszej ilości dodatek tłucznia granitowego; powierzchnia zewnętrzna: plamista,

Ryc. 118. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr II. Plan dna komory grobowej. Wg Ścibior 1986. Ryc. E. Hander

Fig. 118. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave II. Plan of chamber bottom. After: Ścibior 1986. Drawn by E. Hander

z tendencją do odpryskiwania i rozwarstwiania się; wpał słaby, nierównomierny.

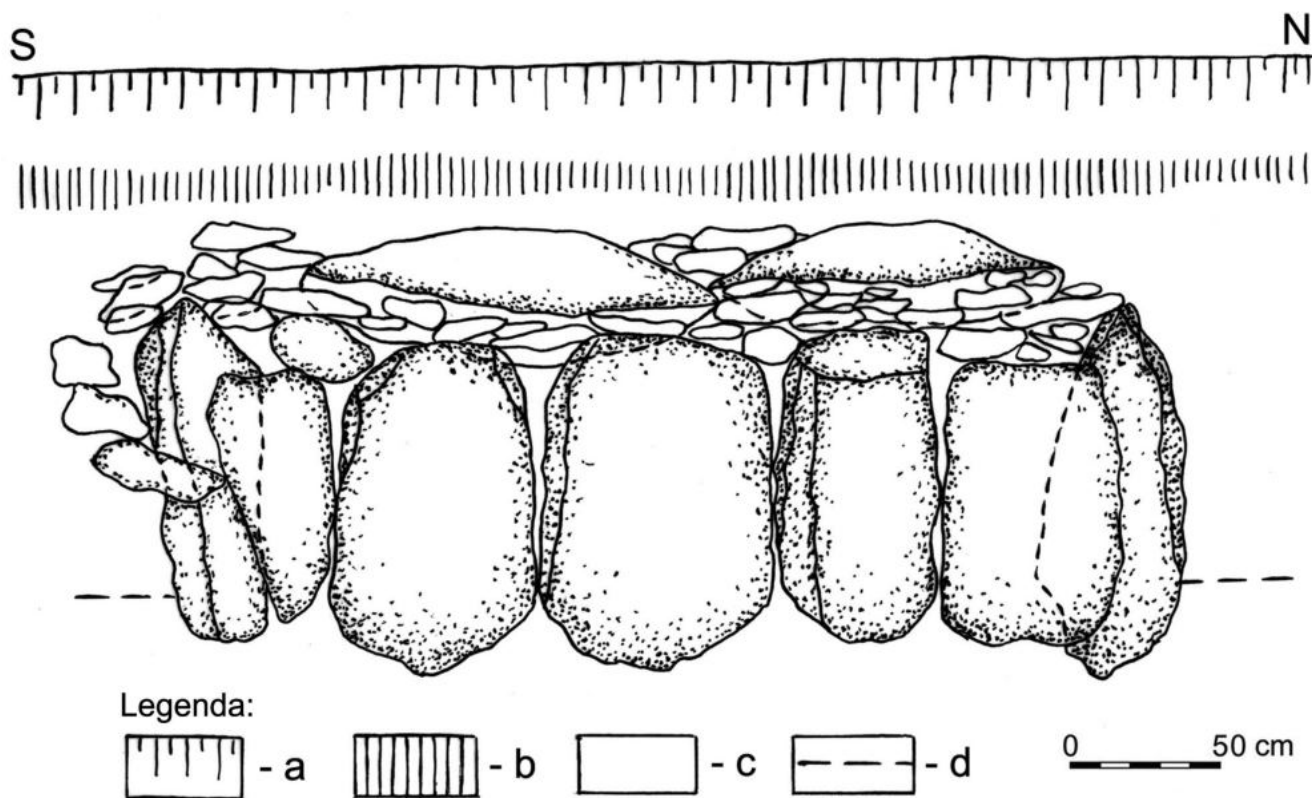
2. Fragment naczynia ozdobiony odciskami pionowego słupka oraz (pojedynczą?) linią łamaną (ryc. 120: 5); prawdopodobnie fragment amfory.

3. Fragment górnej części naczynia ozdobiony kątami wsuwanymi o wierzchołkach skierowanych w dół.

4. Fragment ceramiki niezdobiony, wykonanej w technologii środkowoneolitycznej, prawdopodobnie w środowisku społeczności kultury pucharów lejkowatych.

Pod humusem, a ponad grobowcem znaleziono:

5. Mały, amorficzny wiór z retuszem krawędzi wierzchołkowej na stronę wierzchnią, tworzącym

Ryc. 119. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr II. Ściana wschodnia. Legenda: a – darni i warstwa humusowa, b – podglebie, c – piasek z domieszką żwiru, gliny i margli, d – poziom dna komory grobowej. Wg Ścibior 1986. Ryc. E. Hander

Fig. 119. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave II. The eastern wall. Legend: a – turf and humus, b – subsoil, c – sand with an admixture of gravel, clay and marl, d – level of the bottom of the burial chamber. After: Ścibior 1986. Drawn by E. Hander

rodzaj lekko skośnego półtyłca poprzecznego (ryc. 120: 2); surowiec – narzutowy; długość: 3,0 cm, szerokość: 1,3 cm, grubość: 0,8 cm.

6. Okruch z tego samego krzemienia.

W zasypisku grobowca, na głębokości 0,98-1,08 m wystąpiły:

7. Półtyłczak wykonany na krótkim, małym wiórku, o krawędzi wierzchołkowej załuska-nej retuszem na stronę spodnią; półtylec prosty, prostopadły do krawędzi bocznych (ryc. 120: 3); krzemień narzutowy; długość: 1,6 cm, szerokość: 1,2 cm, grubość: 0,3 cm.

8. Dwa amorficzne odłupki z surowca narzuto-owego.

9. Okruch z tego samego krzemienia.

Znaleziska te mogły trafić do wnętrza gro-bowca przypadkowo, wraz z ziemią i „obcymi” ułamkami ceramiki.

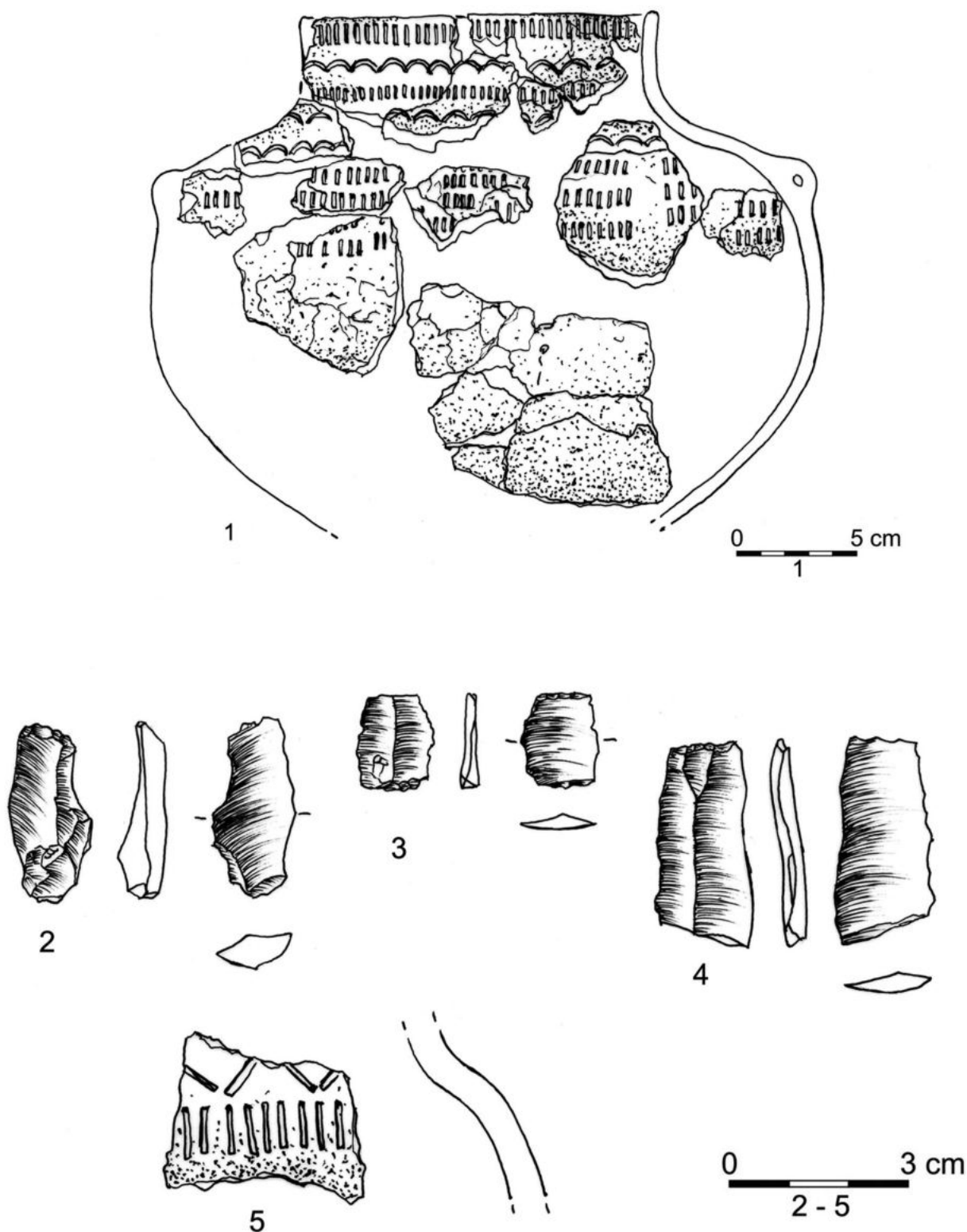
Elementem wyposażenia grobowego mogą być zabytki krzemienne odnalezione we wnętrzu komory grobowej, w pobliżu dna, na głębokości 1,55-1,58 m. Są to:

10. Półtyłczak na wiórze o odłamanej części przypiętkowej, z tyłcem wykonanym retuszem na stronę wierzchnią (ryc. 120: 4); z krzemienia narzutowego; długość: 3,5 cm, szerokość: 1,6 cm, grubość: 0,4 cm.

11. Fragment odłupka, z surowca narzuto-owego.

Literatura: Ścibior 1985, 66-77; Ścibior 1986, 111-119. Bienia 2003, 37-39.

Zbiory: Instytut Archeologii UMCS w Lubli- nie (wyposażenie grobowe – niezidentyfikowane w magazynie); prowizoryczna rekonstrukcja ka- miennej konstrukcji w parku przy Muzeum Połu- dniowego Podlasia w Białej Podlaskiej (ryc. 121).

Ryc. 120. Rudno, pow. parczewski, stan. 2. Grobowiec skrzyniowy nr II. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie, 2-4 – zabytki krzemienne, 5 – zdobiony fragment naczynia. Wg Ścibior 1986. Ryc. E. Hander
 Fig. 120. Rudno, Parczew district, site 2. Cist grave II. Burial goods: 1 – vessel, 2-4 – flint arefacts, 5 – ornamented pottery. After: Ścibior 1986. Drawn by E. Hander

Ryc. 121. Grób skrzyniowy nr II z Rudna, stan. 2, zrekonstruowany w parku przed Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej. Fot G. Zabłocki

Fig. 121. Cist grave II from Rudno, site 2, reconstructed in the park in front of the Museum of South Podlasie in Biała Podlaska. Photo by G. Zabłocki

24. SAHRYŃ, stan. 1, gm. Werbkowice, pow. hrubieszowski (AZP89-93/1)²⁹

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w 1987 roku, podczas wyrównywania podwórza; odkrywcy usunęli kamienie pokrywy i spenetrowali północną część wnętrza grobowca; wydobyto cztery naczynia; jeszcze w tym samym roku – badania wykopaliskowe pod kierownictwem A. Kokowskiego; stanowisko pomyślnie zweryfikowane podczas badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP w roku 1991 pod kierunkiem E. Prusickiej-Kołcon i W. Koman.

Położenie: górna części łagodnego stoku doliny cieku wodnego – prawobrzeżnego dopły-

wu Huczwy, opadającego na północ, około 4 m ponad dnem doliny, na niewysokim, rozległym cyplu, w obrębie podwórza odkrywcy – Mieczysława Praczuka, tuż przy południowo-wschodnim narożniku starej chałupy (ryc. 122); po przeciwnej stronie drogi – łączka z ciekim wodnym płynącym na południe; rejon stanowiska wchodzi w skład Kotliny Hrubieszowskiej.

Gleba: piaszczysta i gliniasta.

Konstrukcja: skrzyniowa, w kształcie wydłużonego trapezu o jednej (północnej) podstawie skośnej w stosunku do ścian dłuższych i lekko wypukłych bokach (ryc. 123); dno – płaskie, równe, pokryte cienką warstwą tłuczni kamienno-glinianego (szaroczerwonego granitu) o zróżnicowanym składzie granulometrycznym; wewnątrz, wzdłuż ścian (poza „wejściem”) – wkop, wykonany celem ustawienia ścian grobowca; nakrywa złożona z czterech płyt, o kształcie czworokątnym,

²⁹ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnili: Ewa Prusicka-Kołcon i W. Koman.

zbliżonym do prostokąta lub trapezu; długość: od 1,20 do 1,50 m, szerokość: od 0,54 do 0,89 m i grubość – około 0,20 m; górna powierzchnia nakrywy – bardzo płytko – 0,15-0,25 m poniżej poziomu współczesnego gruntu; wschodnią ścianą zbudowaną z czterech dopasowanych do siebie płyt o szerokości – od 0,60 do 0,80 m; zachodnią – także z czterech, przeważnie o nieco mniejszej szerokości – od 0,42 do 0,62 m, przy czym najbardziej południowa została umieszczona po zewnętrznej stronie obiektu, dzięki czemu powstał niezabudowany prześwit; kamień ten mógł pełnić rolę ruchomych „drzwiczek” – do komunikacji z wnętrzem grobowca; krótsze ściany: północną i południową, tworzyły pojedyncze kamienne płyty o szerokości: 0,83 i 0,92 m; wysokość ścian: od 0,75 do 0,90 m, grubość: kilkanaście centymetrów; długość całej komory grobowej: około 2,20 m, szerokość: 1,00 m; wysokość: 0,75 m.

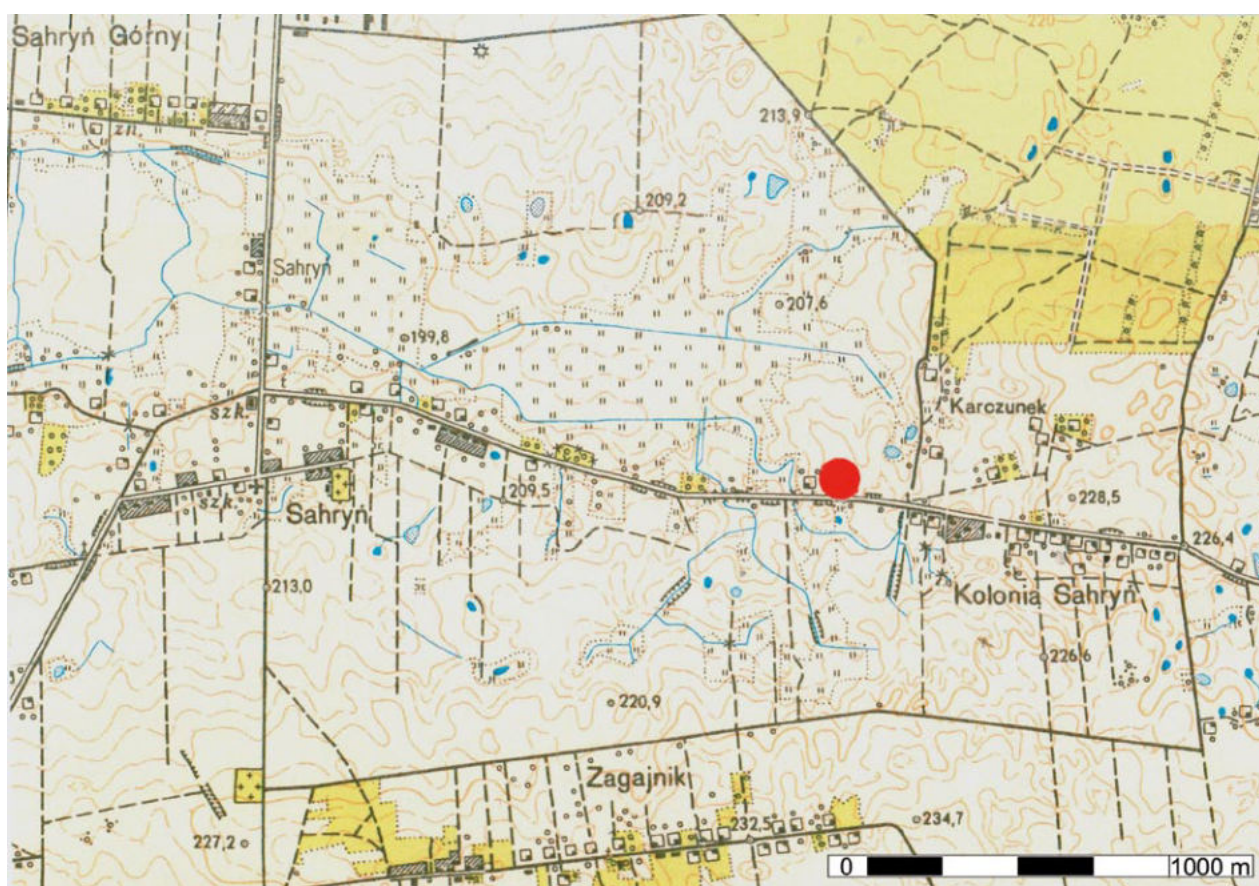
Orientacja grobu: N-S.

Budulec: piaskowiec sarmacki (tzw. biatycki) koloru szarokremowego.

Szczałki ludzkie: w centrum komory grobowej, na prawym boku, w pozycji skurzonej kompletny szkielet niskiego, dorosłego mężczyzny ułożony wzdłuż dłuższej osi grobowca, głową – na południe, twarzą – na wschód, zmarłego w wieku około 30 lat (*Adultus*; ryc. 123).

Szczałki zwierzęce: w narożniku północno-zachodnim komory grobowej, obok naczyń – pojedyncze kości młodej owcy lub kozy, kiel dorosłego samca dzika lub świni i niekompletna żuchwa samca świni, zabitego w wieku 2 lat (ryc. 123).

Wyposażenie: cztery naczynia w północnej części komory grobowej; największe – najbliższe północnej ściany, w połowie długości; amfora kulista, bez zdobienia – przy ścianie zachodniej,

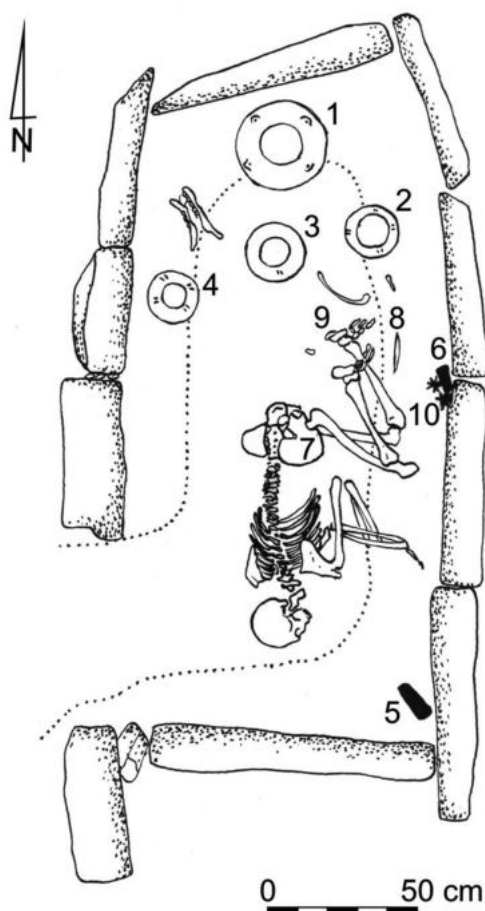

Ryc. 122. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Lokalizacja grobu
Fig. 122. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Location of the grave

druga kulista (zdobiona) – bezpośrednio na południe od największej (po środku), waza – w pobliżu ściany wschodniej; jedna z siekier krzemiennych – w południowo-wschodnim narożniku, druga (mniejsza) – na występie kamiennej płyty („półeczce”) – elementu ściany wschodniej, na wysokości podudzi szkieletu; dwa zabytki kościane (fragment szydła i ostrze dwustronne) – tuż przy stopach, trzeci (zawieszka) – pod miednicą; dwa paciorki bursztynowe – przy mniejszej siekierze, trzeci – przy lewym przedramieniu zmarłego.

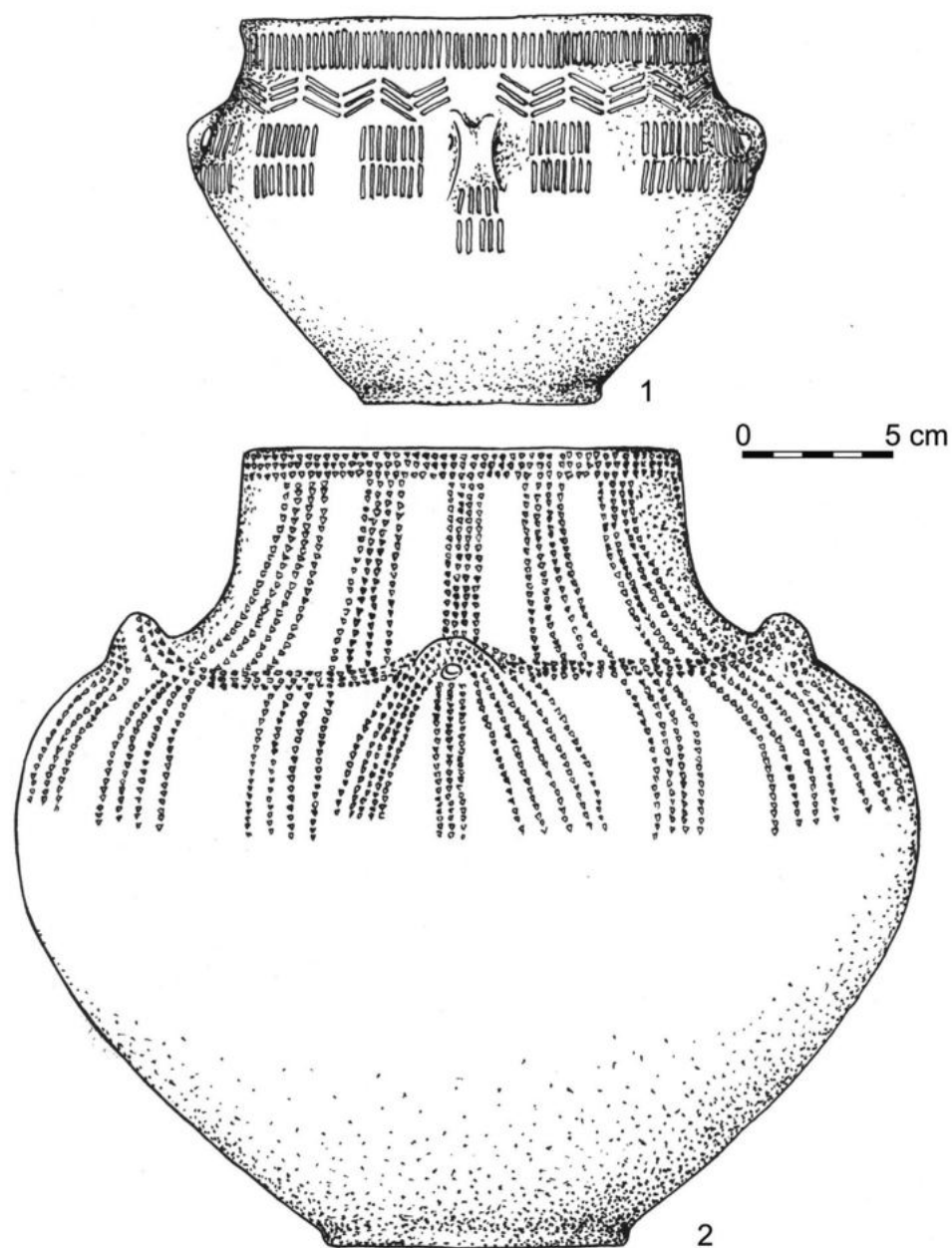
1. Waza szerokootworowa (ryc. 124: 1; 128) o krótkiej, prawie cylindrycznej szyi i nieznacznie rozchylonym wylewie; przejście w brzusec – płynne; największa wydętość – nieco powyżej połowy wysokości naczynia; dno wyraźnie wyodrębniono, płaskie, z niską stopką; na barku brzuszca – cztery ucha poziomo przekłute; ornamentyka

stempelkowa (użyto jednego narzędzia), wykonana przy pomocy odcisków długiego słupka; zagłębienia wypełnione białą pastą; tuż pod krawędzią wylewu – pojedyncza linia horyzontalna złożona z gęsto odciskanych, pionowo ustawionych smukłych prostokątów; niżej – u dołu szyi – potrójna linia łamana (zygzak) obiegająca cały obwód naczynia (z przerwami na ucha); na barku brzuszca, tuż poniżej dolnych wierzchołków zygza, umieszczone w dwóch rzędach – formy prostokątne (po 8 odcisków w każdym rzędzie), rozdzielone przestrzenią nieornamentowaną; pomiędzy kolejnymi uchami – po trzy tego typu motywy (na całym naczyniu – 12); podobne figury – poniżej dolnych nasad uch (pod załomem brzuszca), w ilości czterech, w postaci dwóch rzędów pionowych słupków, po pięć odcisków w każdym rzędzie; w masie ceramicznej znaczna ilość domieszki

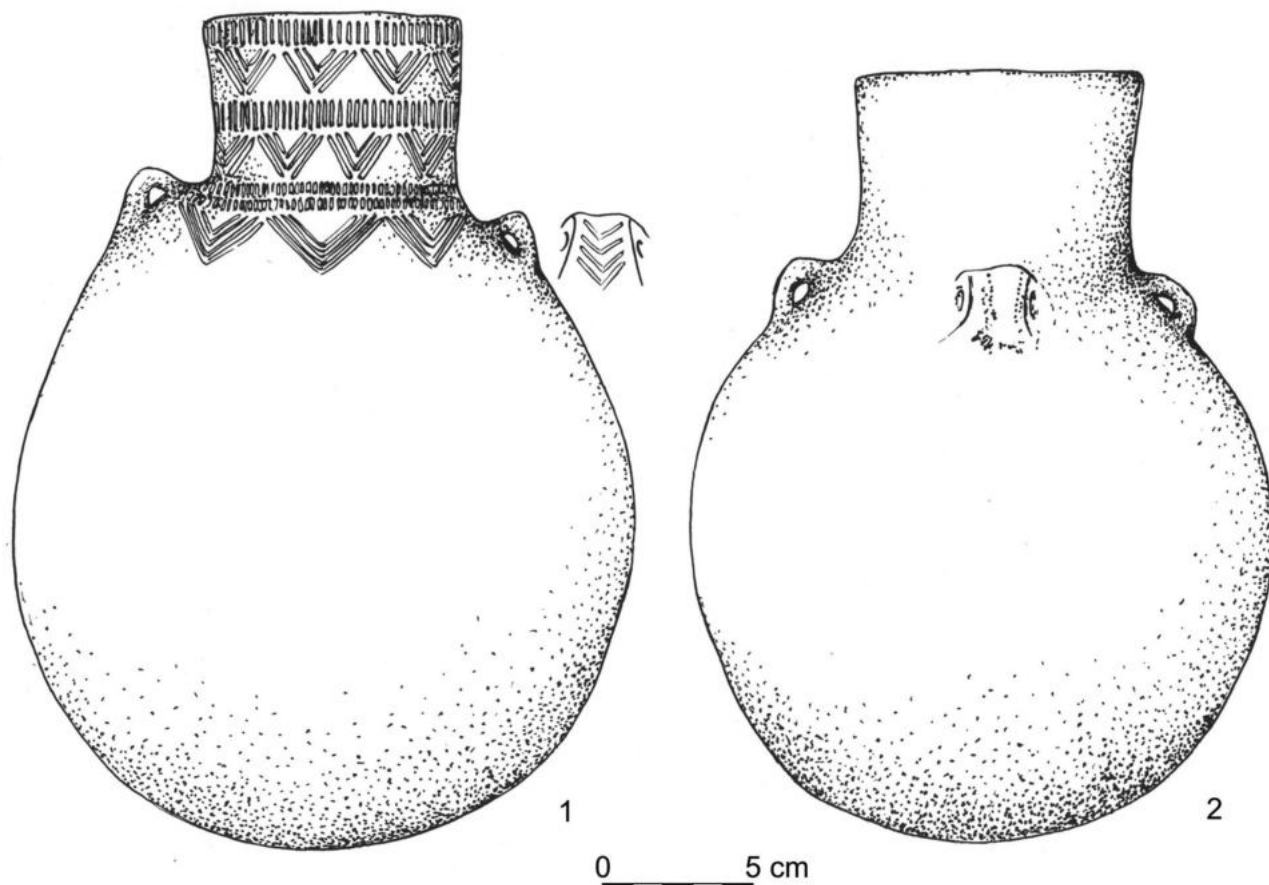
Ryc. 123. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Plan grobowca skrzyniowego. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander
Fig. 123. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Plan of the cist grave. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

Ryc. 124. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 124. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: 1, 2 – vessels. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

Ryc. 125. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

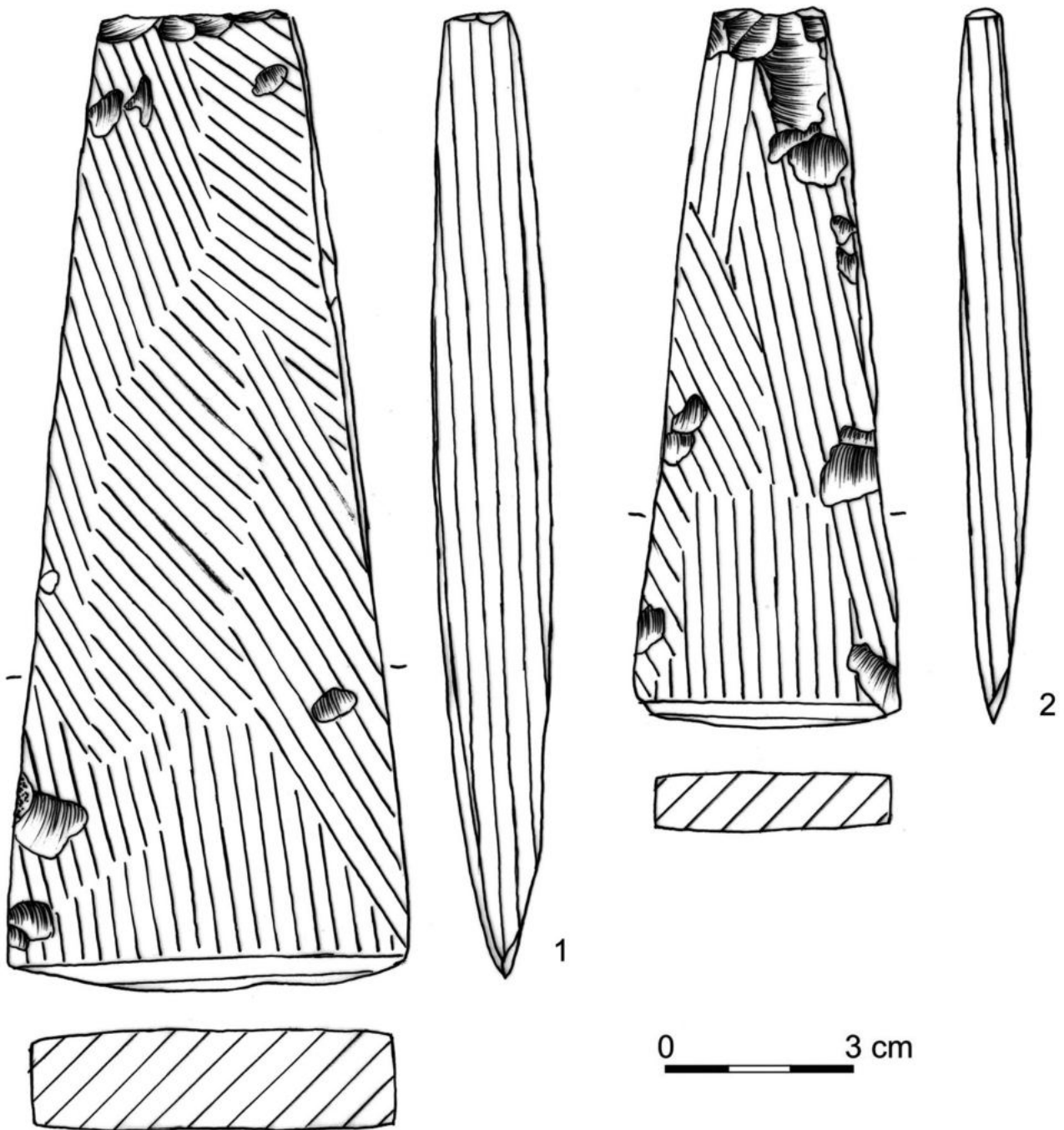
Fig. 125. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: 1, 2 – vessels. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

tłucznia ceramicznego i granitowego; powierzchnie – szare i czarnoszare; wewnętrzna – wyraźnie wygładzona; wysokość: 13,5 cm, średnica wylewu: 16,5 cm, średnica największej wydętości brzusca: 19,5 cm, średnica dna: 8,5 cm.

2. Amfora (ryc. 124: 2; 129) o cylindrycznej, dość wysokiej szyi, płynnie przechodzącej w bardzo pękaty brzusek o największej wydętości – w połowie wysokości i wyraźnie zaznaczonym, płaskim dnie, tworzącym niską „stopkę”; na barku brzusca – cztery symetrycznie umieszczone ucha w kształcie obłych guzów, pionowo przekłutych; ornament górnej części naczynia wykonany stempelkiem w kształcie małego trójkąta równobocznego, zwróconego wierzchołkiem w dół; odciski wypełnione białą pastą; tuż pod krawędzią wylewu – potrójna linia pozio-

ma; od niej, w dół – poczwórne linie wertykalne, w równych odstępach, rozdzielone pasami bez zdobienia; na barku brzusca – powtórzona potrójna linia horyzontalna, przechodząca także przez wszystkie ucha; niżej – do największej wydętości – drugi motyw poczwórnych i potrójnych linii pionowych, przy uchach – skośnych, rozdzielonych polami bez ornamentu; w masie ceramicznej domieszka tłucznia ceramicznego i średnioziarnistego granitowego; obie powierzchnie – równe, gładkie, barwy szarej i czarnoszarej; wysokość: 26,5 cm, średnica wylewu: 15 cm, średnica największej wydętości brzusca: 31 cm, średnica dna: 12 cm.

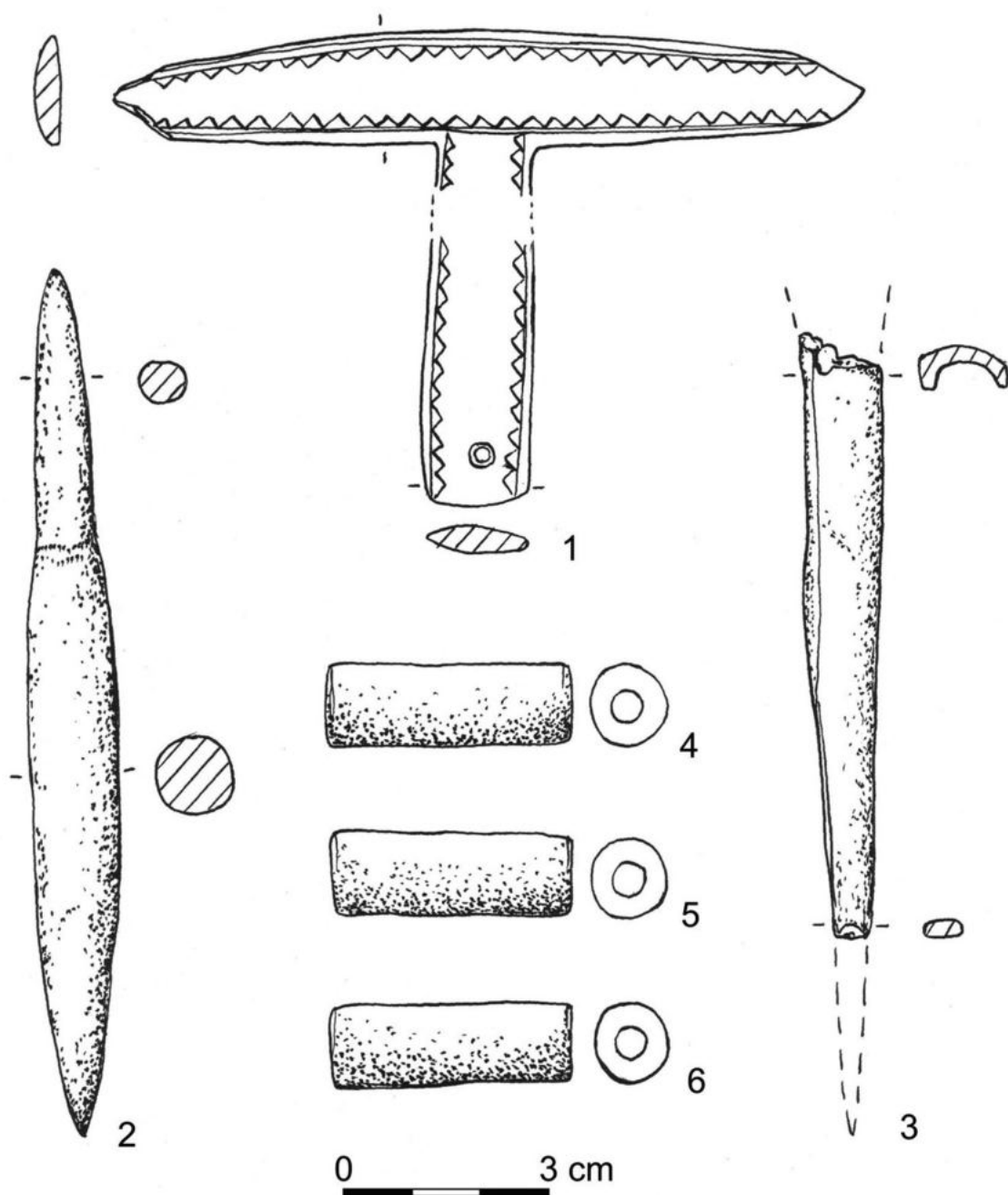
3. Amfora kulista (ryc. 125: 1; 130) o wysokiej, cylindrycznej szyi, przechodzącej w bardzo silnie wydęty brzusek, którego największa

Ryc. 126. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1, 2 – sikiery krzemienne. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 126. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: 1, 2 – flint axes. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

Ryc. 127. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – płytką kościaną T-kształtną, 2 – ostrze kościane dwustronne, 3 – fragment kościanego sztydła-przekłuwacza, 4–6 – paciorki bursztynowe. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 127. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: 1 – T-shaped bone plate, 2 – double-edged bone point, 3 – fragment of bone perforator-or-awl tool, 4–6 – amber beads. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

Ryc. 128. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 128. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 129. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 129. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

średnica znajduje się poniżej połowy wysokości naczynia; dno półokrągłe, w kształcie wycinka kuli; na barku brzuśca – dwa ucha poziomo przekłute (jedno umieszczone nieco wyżej niż drugie); ornament odciskany i ryty; tuż pod krawędzią wylewu – linia pozioma złożona z pionowych słupków; pod nią – potrójny, dookólny zygzak (linia łamana) oddzielony od identycznego motywu – drugą linią horyzontalną utworzoną z prostokątnych, pionowych stempelków

(taką samą jak podkrawędna); na przejściu szyi w brzusec – dookólna podwójna linia pozioma odcisnięta małymi stempelkami (pionowe słupki); jeszcze niżej – u góry brzuśca – powtórzony motyw potrójnego zygzaka; na obu uchach – poczwórne kąty wsuwane, zwróconych wierzchołkami w dół; domieszka w masie ceramicznej – średnioziarnisty tłuczeń ceramiczny i granitowy; obie powierzchnie równe, lekko szorstkie; zewnętrzna – jasnobrunatna i czarnoszara;

Ryc. 130. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 130. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

wewnętrzna – czarnoszara i czarna; wysokość: 27,5 cm, średnica wylewu: 9 cm, średnica największej wydatości brzuśca: 21,5 cm.

4. Amfora kulista (ryc. 125: 2; 131) o wysokiej, cylindrycznej szyi, lekko rozchylonej, przechodzącej w bardzo silnie wydęty brzusec, którego największa średnica znajduje się poniżej połowy wysokości naczynia; dno półokrągłe, w kształcie wycinka kuli; na barku brzuśca – cztery ucha poziomo przekłute; brak zdobienia; domieszka w masie ceramicznej – średnioziarnisty tłuźen ceramiczny i granitowy; obie powierzchnie równe, lekko szorstkie; zewnętrz-

Ryc. 131. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 131. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

na – jasnobrunatna i czarnoszara; wewnętrzna – czarnoszara i czarna; wysokość: 25,5 cm, średnica wylewu: 10 cm, średnica największej wydatości brzuśca: 20 cm.

5. Siekiera czworościenna (ryc. 126: 1; 132), trapezowata, o płaszczyznowym, prostokątnym obuchu, szersze ścianki – nieznacznie wypukłe, ostrze łukowate, gładzona bardzo starannie, wielokierunkowo; krzemień pasiasty; długość: 16,0 cm, szerokość przy ostrzu: 6,7 cm, obuch: 3,2 x 1,2 cm, grubość: 1,9 cm.

6. Siekiera czworościenna (ryc. 126: 2; 133), trapezowata, o płaszczyznowym, prostokątnym

Podpis do zdjęcia na stronie obok:

Ryc. 132. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: Siekiera krzemienista. Fot G. Zabłocki

Fig. 132. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 133. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemieniana. Fot G. Zabłocki

Fig. 133. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

obuchu, szersze ścianki bardzo nieznacznie wypukłe, ostrze łukowate, gładzona starannie, wielokierunkowo; krzemień rejowiecki barwy popielatoszarej; długość: 11,8 cm, szerokość przy ostrzu: 4,0 cm, obuch: 1,7 x 0,6 cm, grubość: 1,0 cm.

7. Zawieszka w kształcie litery „T” (ryc. 127: 1; 134); element pionowy – złamany (brak niewielkiego odcinka); poprzeczny – z obu stron spiczasto zaostroszony; przekrój poprzeczny poprzeczki – płasko-wypukły, elementu pionowego – soczewkowaty; wszystkie krawędzie, zarówno poprzeczki jak i elementu pionowego (za wyjątkiem jego podstawy), ozdobione rytymi liniami prostymi (przeważnie podwójnymi) oraz dotykającymi do nich od środka – pojedynczymi linia-

mi łamanymi (zygzakami); u dołu elementu pionowego (asymetrycznie) – wywiercony otwór; kość (brak oznaczenia gatunkowego); długość poprzeczki: 11,0 cm, jej szerokość: 1,5 cm, grubość: 0,4 cm; wysokość elementu pionowego – nieustalona, szerokość: 1,7 cm, grubość: 0,4 cm; średnica otworu: 0,2 cm.

8. Ostrze dwustronne (ryc. 127: 2; 135) zwężające się ku obu zaostroszonym końcom; jedna strona – nieco silniej ścieniona (na odcinku 1/3 długości zabytku); przekrój poprzeczny – kolisty; największa średnica znajduje się w połowie długości narzędzia; kość (brak oznaczenia gatunkowego); długość: 12,4 cm, średnica (w połowie długości): 1,1 cm, średnica końca silniej ścienionego (w 1/3 długości części ścienionej): 0,6 cm.

Ryc. 134. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: płytką kościaną T-kształtną. Fot G. Zabłocki
Fig. 134. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: T-shaped bone plate. Photo by G. Zabłocki

9. Szydło-przekłuwacz lub dłuto – fragment środkowy (ryc. 127: 3; 136); kość długa rozszczepiona (brak oznaczenia gatunkowego); długość partii zachowanej: 8,5 cm, szerokość: 1,3 cm.

Ryc. 135. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: ostrze kościane dwustronne. Fot G. Zabłocki
Fig. 135. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: double-edged bone point. Photo by G. Zabłocki

10. Paciorki bursztynowe, pozyskane w ilości trzech sztuk; typ rurkowaty (ryc. 127: 4-6; 137); dość duże, masywne, zbliżone do siebie rozmiarami; bursztyn; długość: 3,5-3,6 cm, średnica: 1,2 cm, średnica otworu: 0,5 cm.

Ryc. 137. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: paciorek bursztynowy. Fot G. Zabłocki

Fig. 137. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: amber bead. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 136. Sahryń, pow. hrubieszowski, stan. 1. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: fragment kościanego szydła-przekłuwacza. Fot G. Zabłocki

Fig. 136. Sahryń, Hrubieszów district, site 1. Cist grave. Burial goods: fragment of bone perforator or awl tool. Photo by G. Zabłocki

Literatura: Kokowski, Ścibior 1990, 37-55; Kozak-Zychman, Rutkowska 1991, 108-111; Ścibior, Kokowski, Koman 1991, 79-108; Wolsan, Nadachowski 1991, 113-114; Bronicki 2016a, 168-173.

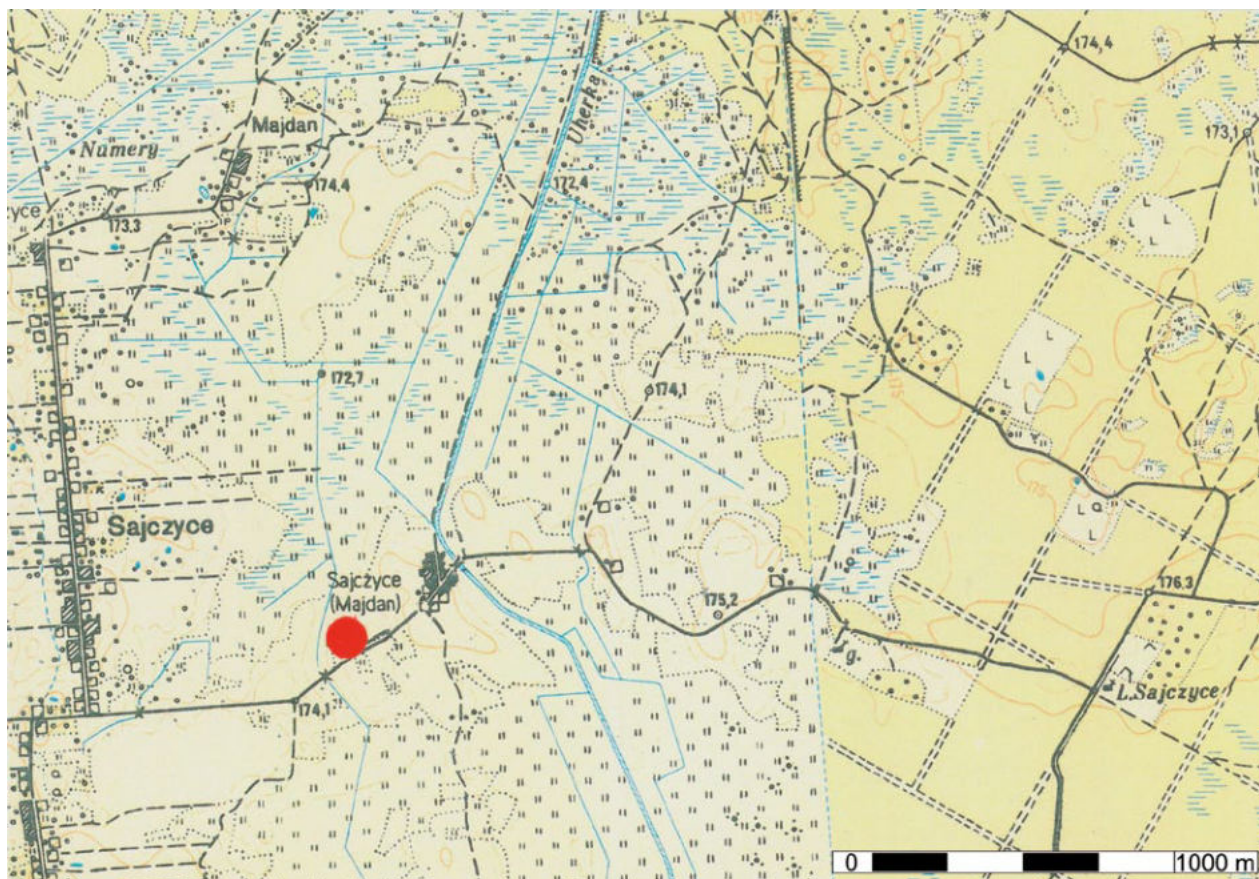
Zbiory: Muzeum Zamojskie w Zamościu (MZ/330/A – wyposażenie grobowe; szczątki kostne – zaginęły).

25. SAJCZYCE, stan. 18, gm. Sawin, pow. chełmski (AZP 77-90/40)³⁰

Data i charakter odkrycia: około roku 1974 podczas pobierania piasku do budowy drogi z Sajczyc – na wschód (do mostu na Uherce) przypadkowo natrafiono na grobowiec kamienny; odkrycia dokonali wozacy z Włodawy zatrudnieni przy tej inwestycji; w komorze grobowej znaleziono duże naczynie („wielkości wiadra”), które zniszczono; płyty kamienne potłuczono i użyto do wykonania fundamentów budynku gospodarczego w zagrodzie Kazimierza Kuchty; w sumie pozyskano „dwa wozy kamienia”; stanowisko wskazał świadek wydarzeń – Leon Polakowski zamieszkały w Sajczycach-Majdanie podczas badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP, pod kierunkiem A. Bronickiego, w roku 1993.

³⁰ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił A. Bronicki.

Ryc. 138. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 18. Lokalizacja grobowca
 Fig. 138. Sajczyce, Chełm district, site 18. Location of the grave

Położenie: część podstawy opadającego na południowy zachód stoku dość dużego, nieregularnego wyniesienia o ekspozycji okrężnej, w obrębie doliny Uherki, na pograniczu z łąką (ryc. 138); nieczynna dziś piaskownia na terenie gruntów należących do gminy Sawin; teren wchodzi w skład Obniżenia Dubieńskiego.

Gleba: piaszczysta.

Konstrukcja: skrzyniowa z nakrywą, z dużych, monolitycznych płyt kamiennych; długość: około 2 m, szerokość: około 1,2 m.

Orientacja grobu: nieustalona.

Budulec: prawdopodobnie zlepińce i muszlowce trzeciorzędowe.

Szczałki ludzkie: z obiektu miały pochodzić niespalone szczątki kostne, które wraz z ziemią trafiły na budowaną drogę.

Wyposażenie: w komorze grobowej miało się znajdować jedno duże naczynie, zniszczone przez

odkrywców (wewnątrz „niczego nie znaleziono”).

Literatura: Bronicki 2016a, 174.

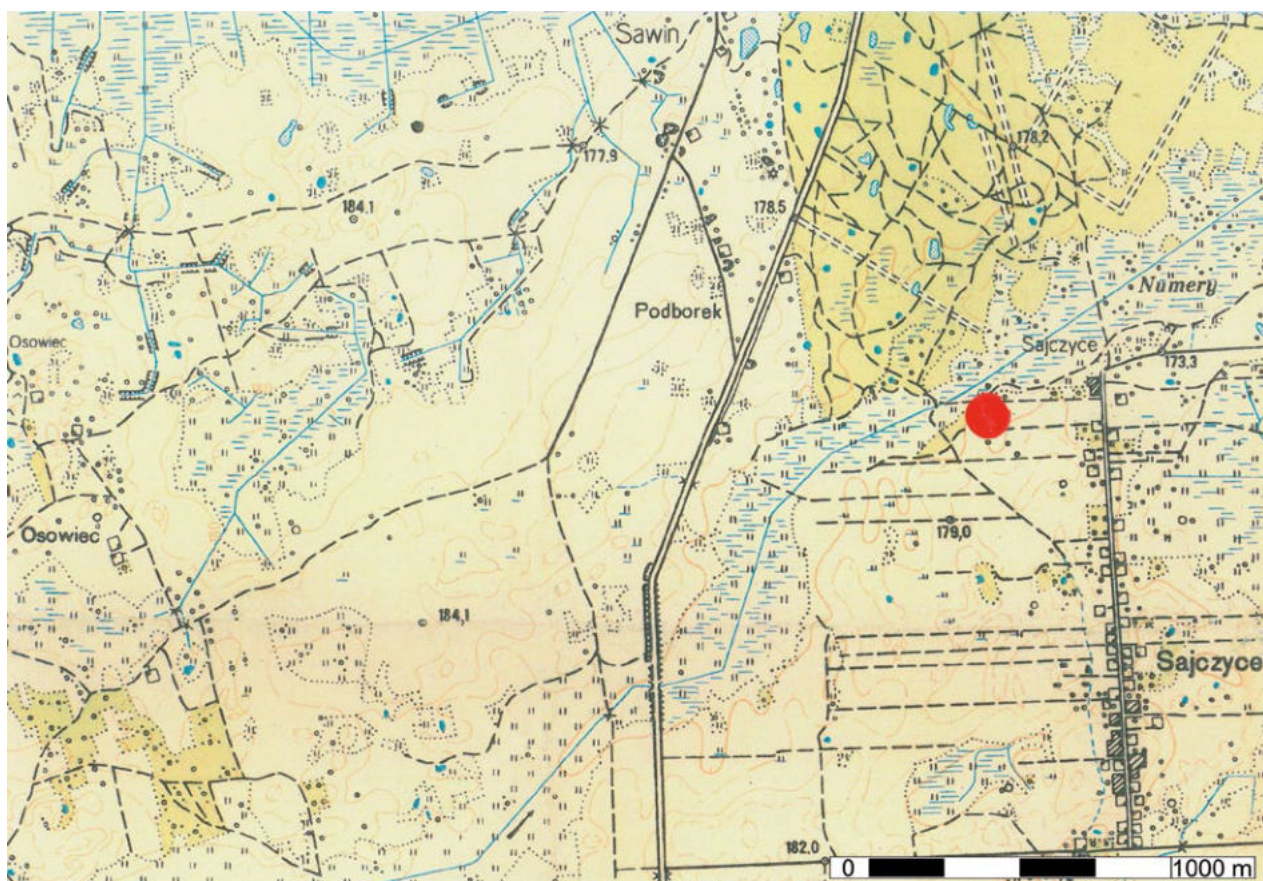
Zbiory: zabytki zniszczone przez odkrywców.

26. SAJCZYCE, stan. 66, gm. Sawin, pow. chełmski (AZP 77-89/84)³¹

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe podczas prac polowych (orki traktorowej) – jesienią 2008 roku (badania powierzchniowe, prowadzone w systemie AZP w roku 1985 pod kierunkiem A. Bronickiego, nie ujawniły w tym miejscu jakichkolwiek znalezisk archeologicznych); obiekt nieco uszkodzony w wyniku „dzikich” poszukiwań, do których doszło niedługo

³¹ Autorem karty ewidencyjnej stanowiska archeologicznego jest A. Bronicki

Ryc. 139. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Lokalizacja grobowca
 Fig. 139. Sajczyce, Chełm district, site 66. Location of the grave

po zlokalizowaniu grobowca (naruszono północno-wschodni fragment wypełniska komory grobowej oraz niewielką przestrzeń przylegającą od zewnątrz do północno-wschodniej ściany); wykopaliska odbyły się na przełomie września i października tego samego roku pod kierunkiem A. Bronickiego; w trakcie prac badawczych ustalono, że jeszcze, prawdopodobnie w starożytności, obiekt został wyrabowany i bardzo zniszczony; szczątki ludzkie znajdowano pokawałkowane i rozproszone, podobnie ułamki ceramiki; stwierdzono ślady trzech ingerencji rabunkowych, przy czym najbardziej niszcząca była pierwsza, gdyż objęła całą przestrzeń komory grobowej; po zakończeniu badań wykopaliskowych, grobowiec zdemontowano i zrekonstruowano na terenie szkoły w Sawinie.

Położenie: północny stok doliny zalewowej bezimiennego dopływu Uherki (ryc. 139); bez-

pośrednio na południe od grobowca teren opada także na południe – ku niewielkiemu zagłębieniu bezodpływowemu, dziś zabagnionemu; stanowisko znajduje się na polu dzierzawionym przez Andrzej Skórę – mieszkańca Chełma; stanowisko wchodzi w obręb Obniżenia Dubieńskiego (w pobliżu wschodniej granicy Pagórów Chełmskich).

Gleba: bielica, powstała na piaskach słabo zglinionych; podłoże – zwietrzelina kredowa.

Konstrukcja: skrzyniowa, bez pokrywy; w planie – kształt wysokiego trapezu zbudowanego z sześciu nieregularnych monolitów wspartych mniejszymi kamieniami (ryc. 140; 141: A); krótsze ściany zamknięte pojedynczymi blokami, dłuższe – dwoma kamieniami; wysokość monolitów: od 0,60 do 0,96 m, szerokość: od 0,50 do 1,26 m, a grubość: od 0,20 do 0,40 m; szczeliny wypełnione gliną; dno – wypoziomowane, z ubitej gliny; wewnątrz komory grobowej – „obcy”

Ryc. 140. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy podczas eksploracji. Fot A. Bronicki
 Fig. 140. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave during exploration. Photo by A. Bronicki

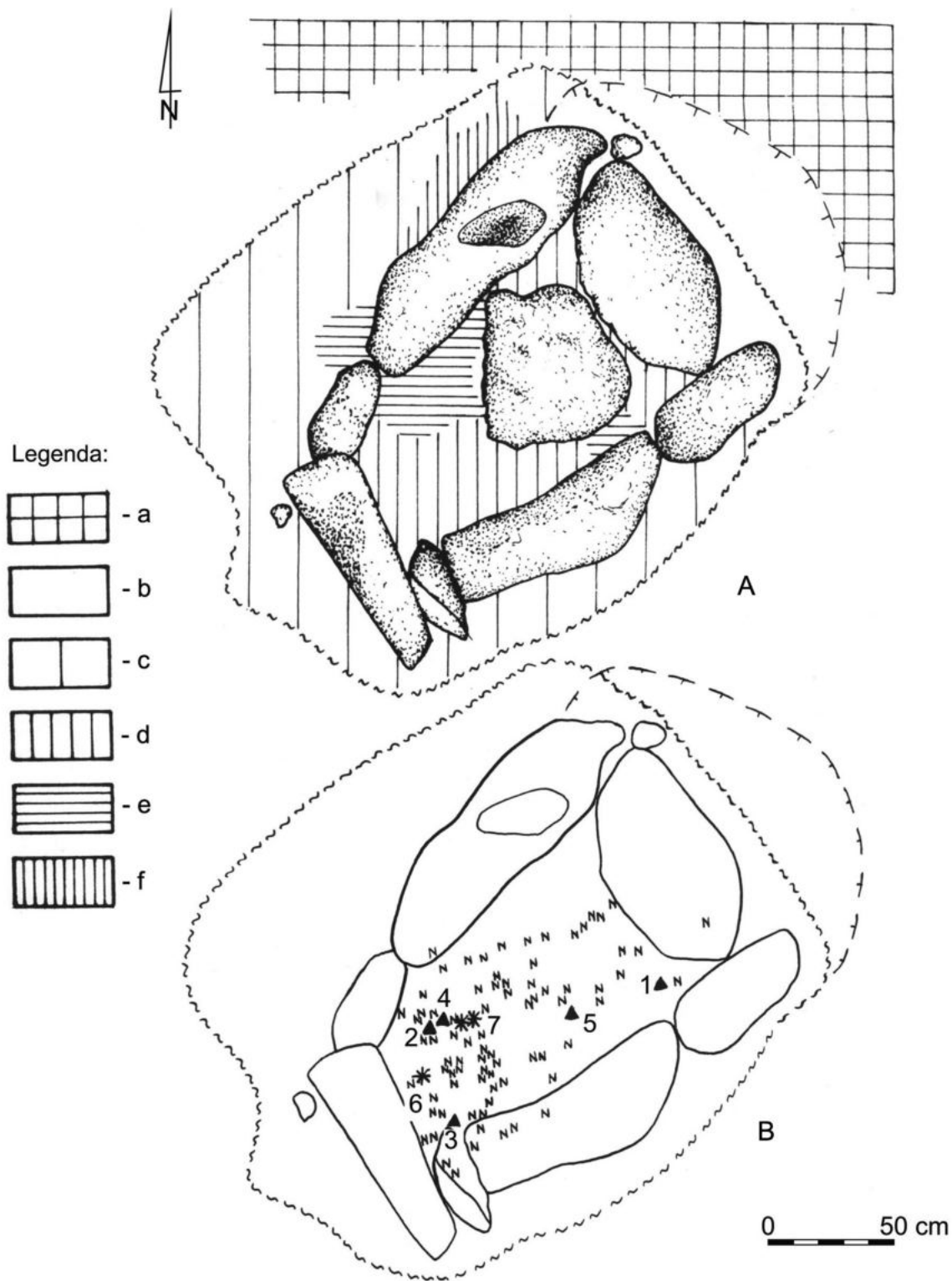
kamień (wynik działania rabusiów? „menhir” pierwotnie stanowiący zwieńczenie grobu?); kamienną konstrukcję umieszczono w obrębie jamy grobowej w kształcie czworokąta o zaokrąglonych narożnikach (o wymiarach: około 2,40 x 2,10 m), wykopanej w zglinionym piasku oraz w kredowej zwietrzelinie; wypełnisko komory grobowej – niejednolite – głównie białawy piasek przemieszany z szarym (humusowym) i różnej wielkości kamieniami oraz piasek szary, bez kamieni, który wystąpił jedynie w górnej części zasypiska (w obrębie śladu po wkopie?); do poziomu dna rejestrowano węgielki drzewne; długość skrzyni

(wysokość trapezu): około 2 m, ściana północno-wschodnia: około 1,5 m, południowo-zachodnia: 0,9 m (mierząc po zewnętrznych krawędziach); dno (w kształcie nieregularnego czworokąta): około 1,5 m x 1,1 m; głębokość: 0,80-0,96 m (mierząc od górnych powierzchni kamieni ścian – do poziomu dna).

Orientacja grobu: NW-SE.

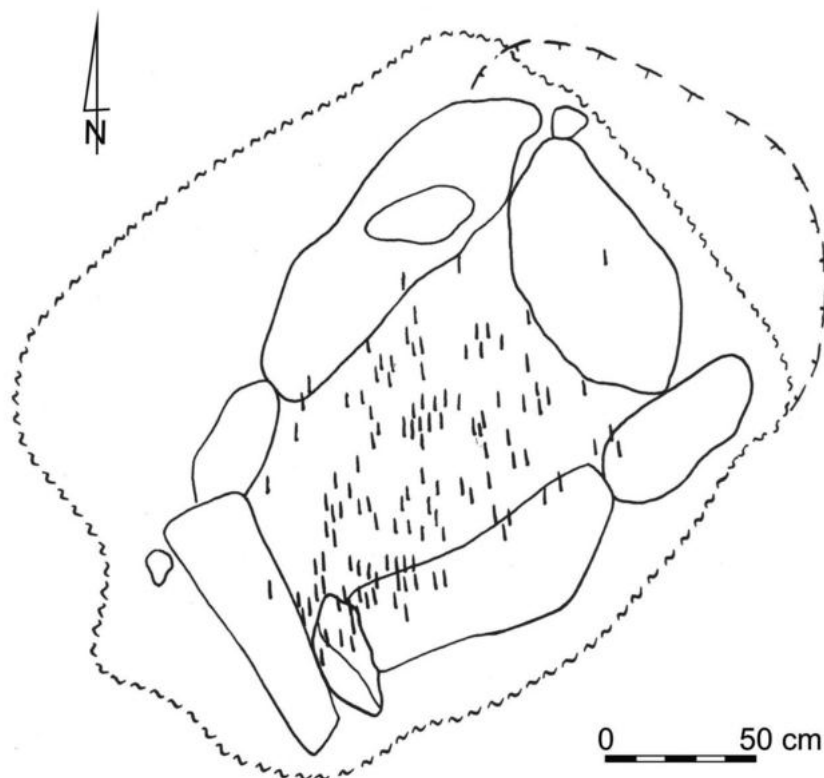
Budulec: trzeciorzędowy zlepniac muszlowy i piaskowiec.

Szczałki ludzkie: w wypełnisku, na różnych głębokościach znaleziono około 500 rozdrobnionych ułamków kości (w całej objętości zasypiska;

Ryc. 141. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. A – plan grobowca; B – planigrafia elementów wyposażenia grobowego. Legenda: a – margiel, b – rdzawy, przebarwiony związkami żelaza, lekko zgliniony piasek, c – „czysty”, biały piasek (bez przebarwień), d – piasek białawy przemieszany z szarym, humusowym, e – „czysty”, szary piasek humusowy, f – szary piasek humusowy przemieszany z piaskiem rdzawym, 7 – granica obszaru zniszczonego. Wg Bronicki 2010. Rys. E. Hander

Fig. 141. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. A – plan of the grave; B – planigraphy of burial goods. Legend: a – marl, b – reddish, with iron compounds, sand, containing some clay, c – „pure”, white sand (without colouring), d – whitish sand, mixed with grey, humus sand, e – „pure”, grey humus sand, f – grey humus sand mixed with reddish sand, 7 – border of the destroyed area. After: Bronicki 2010. Drawn by E. Hander

Ryc. 142. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. Planigrafia szczątków kostnych. Wg Bronicki 2010. Rys. E. Hander

Fig. 142. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. Planigraphy of bone remains. After: Bronicki 2010. Drawn by E. Hander

ryc. 142), należących do młodego mężczyzny zmarłego w wieku 25-30 lat (*Adultus*), ułożonego głową na południe.

Wyposażenie: w obrębie jamy grobowej wystąpiły fragmenty naczyń, sześć zabytków krzemiennych odkryto w stropowej części zasypiska, w części południowej komory grobowej – ich związek z pochówkiem nie jest pewny; nad dnem, w południowo-zachodniej części znaleziono niekompletne paciorki bursztynowe (ryc. 141: B).

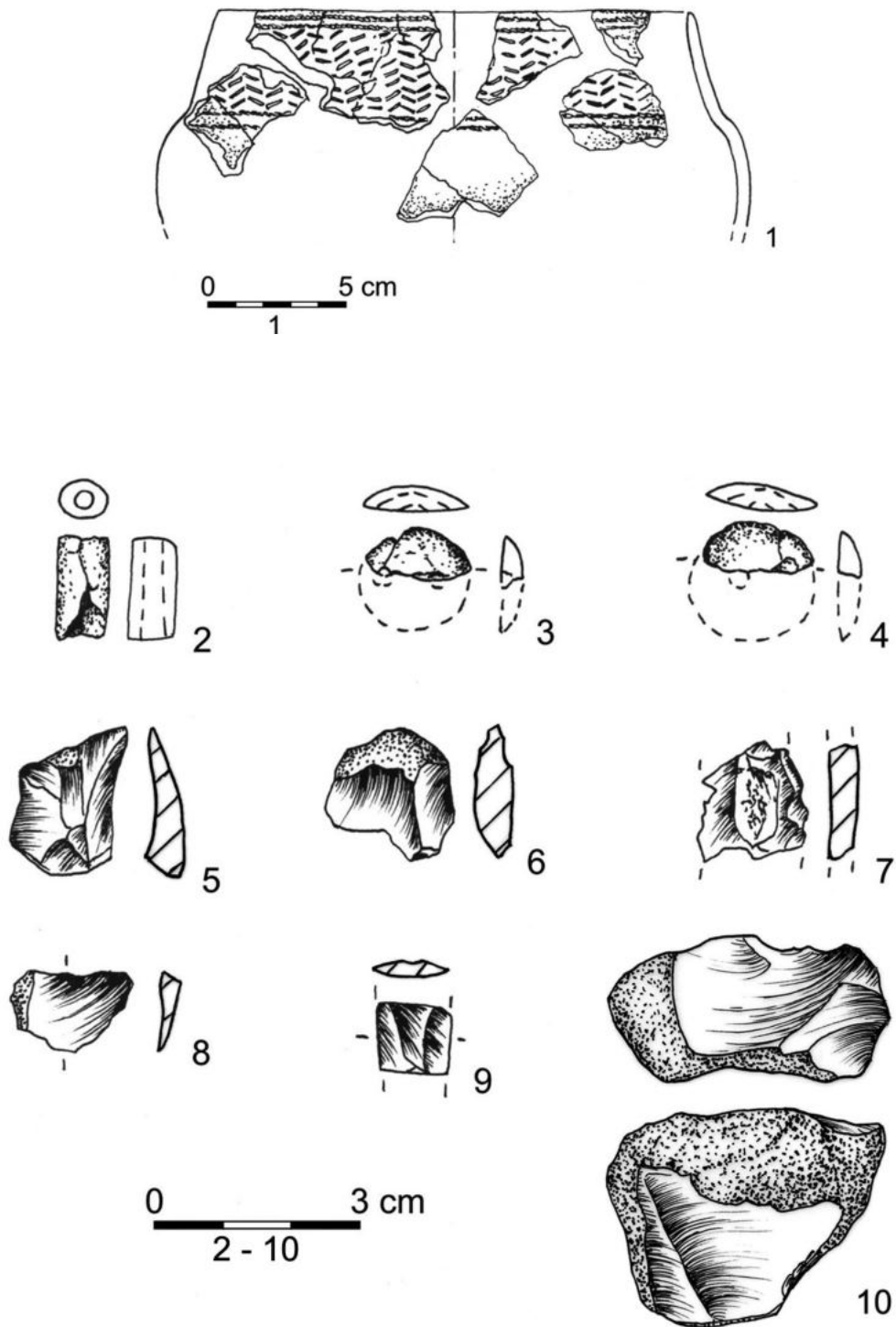
1. Waza lub głęboka misa (ryc. 143: 1) w 125 fragmentach, niekompletna; szyja wyodrębniona, zwężająca się w kierunku wylewu; brzusiec – wydęty; przejście szyi w brzusiec – zaznaczone; zdobiona jedynie szyja – ornamentem stempelkowym i odciskami sznura; tuż pod krawędzią wylewu – pozioma, podwójna, dookólna linia odcisnięta sznurem, identyczna – na przejściu szyi w brzusiec; między nimi – horyzontalny

pas ze zwielokrotnionych, pionowych jodełek, umieszczonych gęsto obok siebie, wykonanych prostokątnym stempelkiem; pomiędzy odciskami słupka – nakłuwane małe dołki; ornament wypełniony białą pastą; w masie ceramicznej – liczna domieszka białego tłucznia kamiennego, o średniej i dużej wielkości ziaren; powierzchnia zewnętrzna – lekko szorstka, brunatna z odcieniem ceglastym; wewnętrzna – gładka, barwy ciemnoszarej; przełam – gruzelkowaty, dwuwarstwowy; grubość ścianki naczynia: 0,4-0,5 cm; średnica wylewu: 18,5 cm.

2. Rdzeń odłupkowy (ryc. 143: 10; 150) o orientacji zmienionej, we wstępnej fazie eksploatacji; krzemień rejowiecki; wymiary: 3,2 x 4,3 x 2,1 cm.

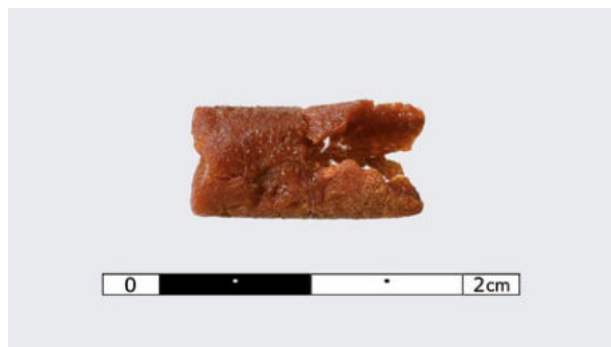
3. Wiórek (część środkowa), z rdzenia jednopiętowego (ryc. 143: 9; 149); krzemień wołyński; długość (partii zachowanej): 1 cm, szerokość: 1,1 cm, grubość: 0,2 cm.

Ryc. 143. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie (we fragmentach), 2–4 – paciorki bursztynowe, 5–8 – odłupki krzemienne, 9 – fragment wiórka z krzemienia, 10 – rdzeń odłupkowy krzemien-ny. Wg Bronicki 2010. Rys. E. Hander

Fig. 143. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. Burial goods: 1 – vessel (in fragments), 2–4 – amber beads, 5–8 – flint flakes, 9 – fragment of flint bladelet, 10 – flint flake core. After: Bronicki 2010. Drawn by E. Hander

Ryc. 144. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: paciorek bursztynowy. Fot G. Zabłocki

Fig. 144. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. Burial goods: amber bead. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 147. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: odłupek krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 147. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. Burial goods: flint flake. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 145. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: odłupek krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 145. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. Burial goods: flint flake. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 148. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: odłupek krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 148. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. Burial goods: flint flake. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 146. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: odłupek krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 146. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. Burial goods: flint flake. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 149. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: fragment krzemiennego wiórka. Fot G. Zabłocki

Fig. 149. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. Burial goods: fragment of flint bladelet. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 150. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: krzemienny rdzeń odłupkowy. Fot G. Zabłocki

Fig. 150. Sajczyce, Chełm district, site 66. Cist grave. Burial goods: flint flake core. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 151. Grób skrzyniowy z Sajczyc, pow. Chełmski, stan. 66, zrekonstruowany przed szkołą w Sawinie. Fot G. Zabłocki

Fig. 151. Cist grave from Sajczyce, Chełm district, site 66, reconstructed in front of the school in Sawin. Photo by G. Zabłocki

4. Odłupek (przegrzany, część środkowa), z rdzenia jednopiętowego (ryc. 143: 7; 147); krzemień nieokreślony; długość (partii zachowanej): 1,8 cm, szerokość: 1,6 cm, grubość: 0,4 cm.

5-7. Trzy odłupki (ryc. 143: 5, 6, 8; 145; 146; 148), z rdzeni jednopiętowych; krzemień rejiowicki; wymiary: 2,2 x 1,5 x 0,5 cm (ryc. 147); 2,0 x 1,9 x 0,5 cm (ryc. 146); 1,2 x 1,8 x 0,3 cm (ryc. 144).

8. Paciorek rurkowaty (ryc. 143: 2; 144), w kształcie wydłużonego, nieco spłaszczonego walca; bursztyn; długość: 1,5 cm, średnica przekroju poprzecznego: 0,8-0,6 cm, średnica otworu: 0,3 i 0,2 cm.

9-10. Dwa paciorki guzowate (ryc. 143: 3, 4), okrągłe (niekompletne), z otworami w kształcie litery „V”, płasko-wypukłe; bursztyn; średnice zewnętrzne: 1,6 cm, 1,8 cm; średnice otworów: 0,3 cm; grubość: 0,4 cm (w obu przypadkach).

Datowanie ^{14}C : 4115 ± 28 BP (OxA-23437).

Literatura: Bronicki 2010, 133-152; Głąb,

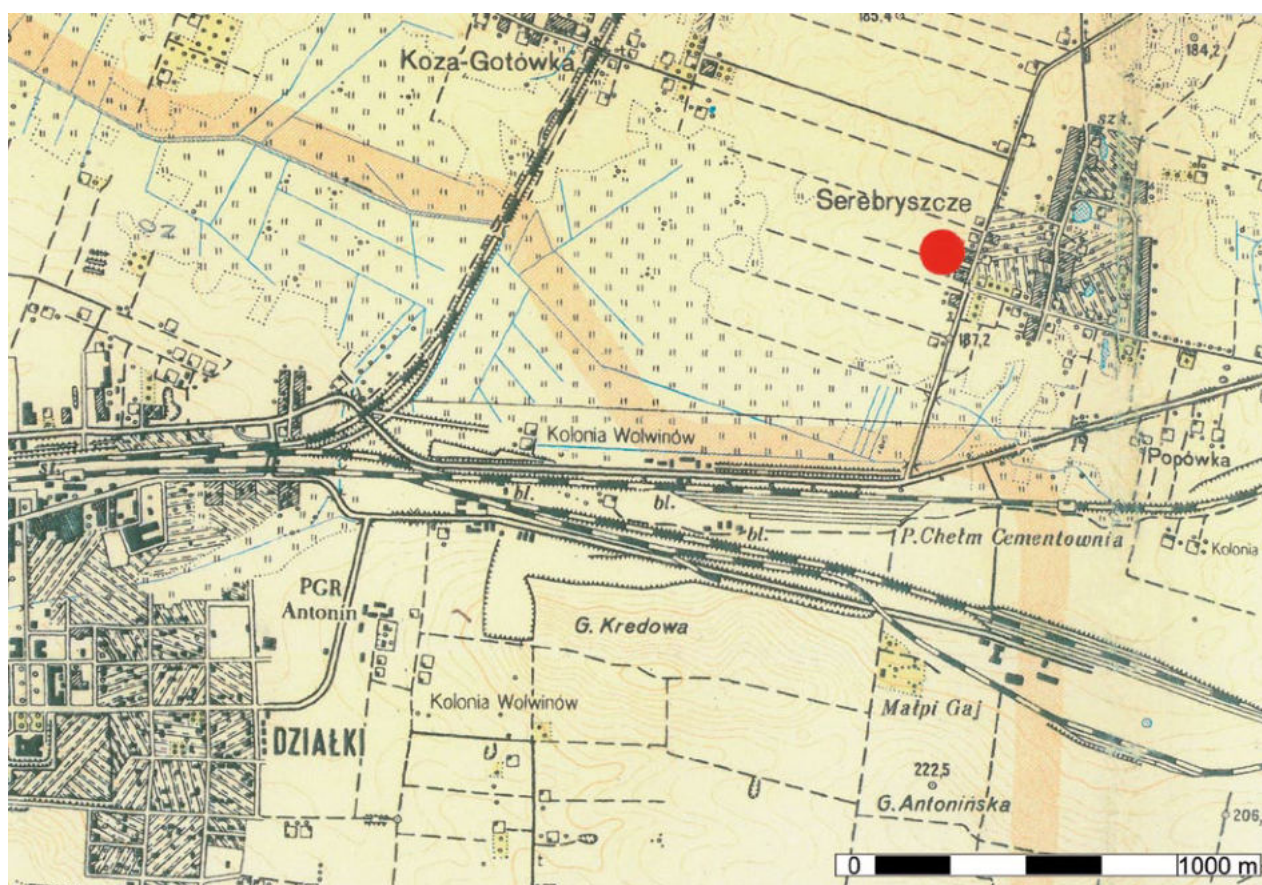
Kępa, Bronicki 2010, 63-65; Bronicki 2016a, 175-178.

Zbiory: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (nr inw.: CH/A/9763 – wyposażenie, szczątki kostne); kamienna konstrukcja grobowa – zrekonstruowana przed szkołą w Sawinie (ryc. 151).

27. SEREBRYSZCZE (obecnie: SREBRZYSZCZE), stan. 23, gm. Chełm, pow. chełmski (AZP 79-90/99)³²

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w roku 1987 podczas jesiennych prac polowych; obiekt częściowo odkopany przez

³² Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił S. Gołub.

Ryc. 139. Sajczyce, pow. chełmski, stan. 66. Lokalizacja grobowca

Fig. 139. Sajczyce, Chełm district, site 66. Location of the grave

Ryc. 153. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grobowiec skrzyniowy podczas eksploracji. Fot S. Gołub

Fig. 153. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave during exploration. Photo by S. Gołub

odkrywców: Zbysława Szulę i Marka Mikulskiego; usunięto jeden kamień; podczas inspekcji Wojciecha Ratajczyka – wydobyto część wyposażenia grobowego; badania wykopaliskowe z udziałem Haliny Taras, S. Gołuba i W. Ratajczyka; po zakończeniu wykopalisk, kamienne bloki konstrukcyjne, przeniesiono do muzeum w Chełmie, gdzie grobowiec odtworzono na stałej ekspozycji archeologicznej; obecnie obiekt zrekonstruowany po raz drugi znajduje się na dziedzińcu muzealnym, pod gołym niebem; stanowisko archeologiczne było wizytowane podczas badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP pod kierunkiem S. Gołuba w latach 1993 i 1999.

Położenie: stok łagodnie opadający na południe, południowy zachód i zachód – ku dolinie Słyszówki – prawego dopływu Uherki (ryc. 152); pole Z. Szulę; bezpośrednio na zachód od zabudowań wsi; stanowisko na wschodniej krawędzi Pagórów Chełmskich graniczących w tym miejscu z Obniżeniem Dubieńskim, w pobliżu kompleksu Bagien Serebryskich.

Gleba: piaszczysto-gliniasta.

Grób nr 1 (ludzki)

Konstrukcja: skrzyniowa bez pokrywy (ryc. 153; 154), narożniki NE i SE – skośnie ścięte; zbudowany z 11 dużych kamiennych płyt, dość ściśle dopasowanych do siebie oraz mniejszych kamieni – wypełniających szczeliny; ściany, od zewnątrz stabilizowane kolejnymi kamieniami, przeważnie okrągłymi; część dna komory grobowej – brurowana; długość: 2,20 m, szerokość: 1,39 m.

Orientacja grobu: N-S.

Budulec: trzeciorzędowy zlepieniec muszlowy i piaskowiec.

Szczałki ludzkie: mężczyzna w wieku 30-40 lat (*Maturus*) i kobieta w wieku około 40 lat (*Maturus*); trudno ustalić szczegóły ułożenia zwłok (konsekwencja zniszczeń); przypuszczalna orientacja: głowami na południowy wschód, nogami – na północny zachód (po przekątnej komory grobowej).

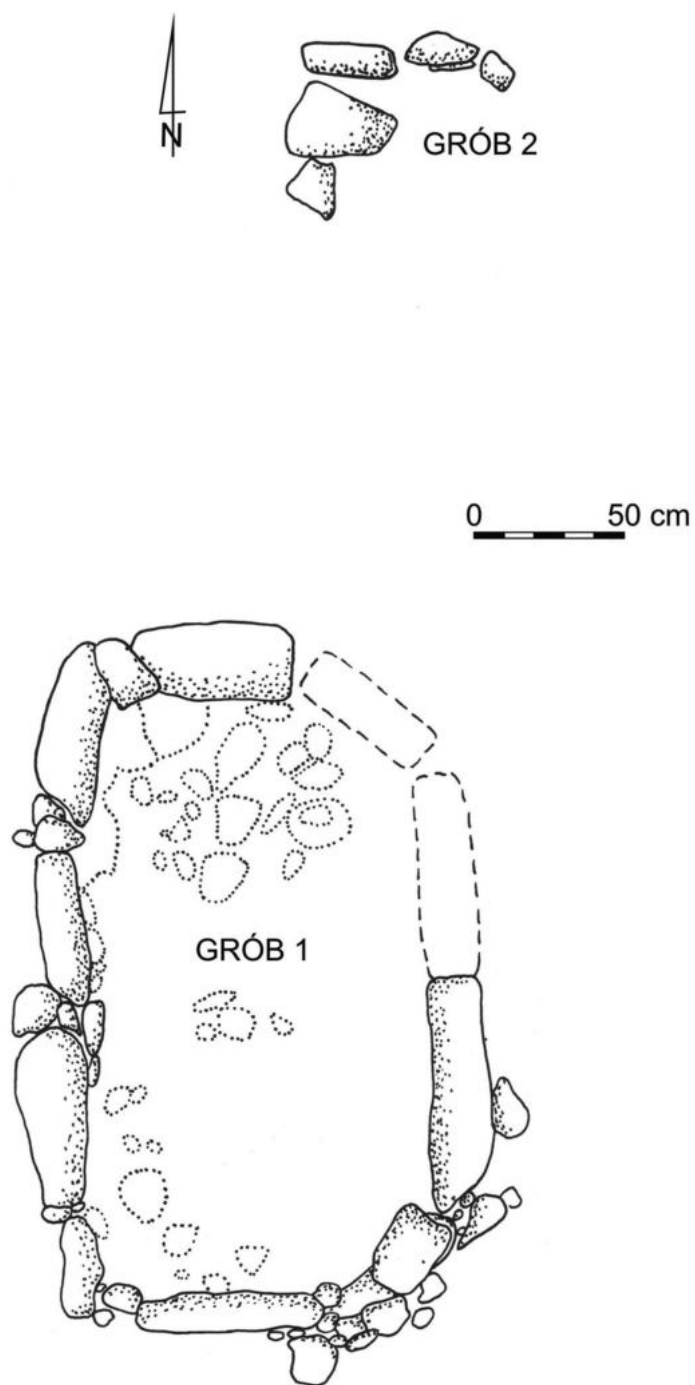
Szczałki zwierzęce: kilka kości, w tym dwie należące do psa, pozostałe – niezidentyfikowane.

Wyposażenie: dwa prawie całe naczynia, szczątki pięciu kolejnych – zachowanych fragmentarycznie; krzemienna siekiera znaleziona w północno-zachodnim narożniku grobowca.

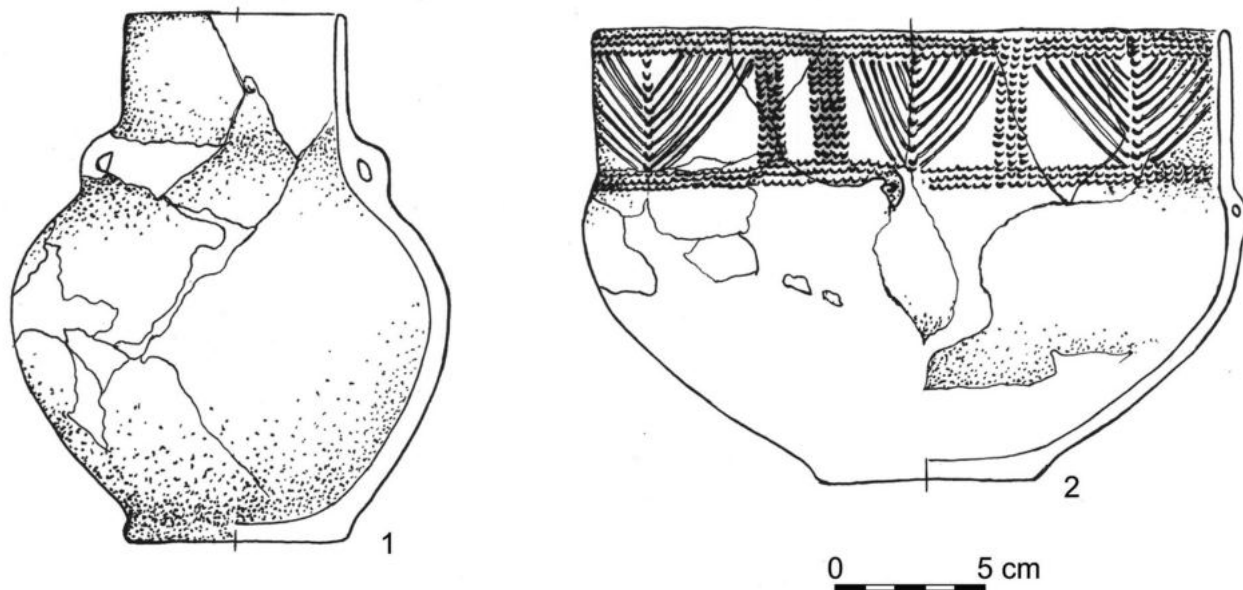
1. Amfora kujawska (155: 1; 160) o cylindrycznej, dość wysokiej szyjce, silnie wydętym, okrągłym brzuścu i dobrze wyodrębnionym dnie, w formie niskiej „stopki”; największa wydętość brzuśca – w połowie wysokości naczynia; na przejściu szyi w brzusiec – dwa poziomo przekłute ucha; brak zdobienia; w masie ceramicznej – domieszka nielicznego białego tłucznia kamiennego wraz z drobkami miki; powierzchnia zewnętrzna – równa, gładka, ze śladami przecierania wiechciem, szarobeżowa, w ciemniejsze plamy, wewnętrzna – jednolicie szara; przełam – jednowarstwowy, szary; wysokość (partii zachowanej): 18,5 cm, średnica wylewu: 7,5 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 15,2 cm, średnica dna: 7,7 cm.

2. Misa (ryc. 155: 2; 161) z wysoką, cylindryczną szyją, łukowato zwężającym się ku dołowi brzuścem i wyodrębnionym dnem; na barku brzuśca – cztery małe, poziomo przekłute uszka; ornament stempelkowy i ryty; tuż pod krawędzią wylewu – potrójna linia horyzontalna wykonana stempelkiem w kształcie małego łuczka, zwróconego wypukłością w dół; poniżej – na szyi – wielokrotne kąty wsuwane, skierowane wierzchołkami w dół (po 8 w każdym motywie), wykonane techniką rycia; dwusieczna odcisnięta wertykalnie stempelkiem w kształcie łuczka ustawionego wypukłością ku dołowi; przestrzenie między sąsiednimi kątami wsuwanymi – ozdobione dwoma pionowymi pasami powstałymi z odciskania stempelka w kształcie łuczka, zwróconego, jak zwykle, wypukłością w dół; na przejściu szyi w brzusiec powtórzona potrójna linia pozioma, identyczna jak pod krawędzią wylewu; masa ceramiczna schudzona domieszką nielicznego białego i różowego tłucznia kamiennego; obie powierzchnie – równe, gładkie, szarobeżowe; przełam – jednowarstwowy, w takim samym kolorze; wysokość:

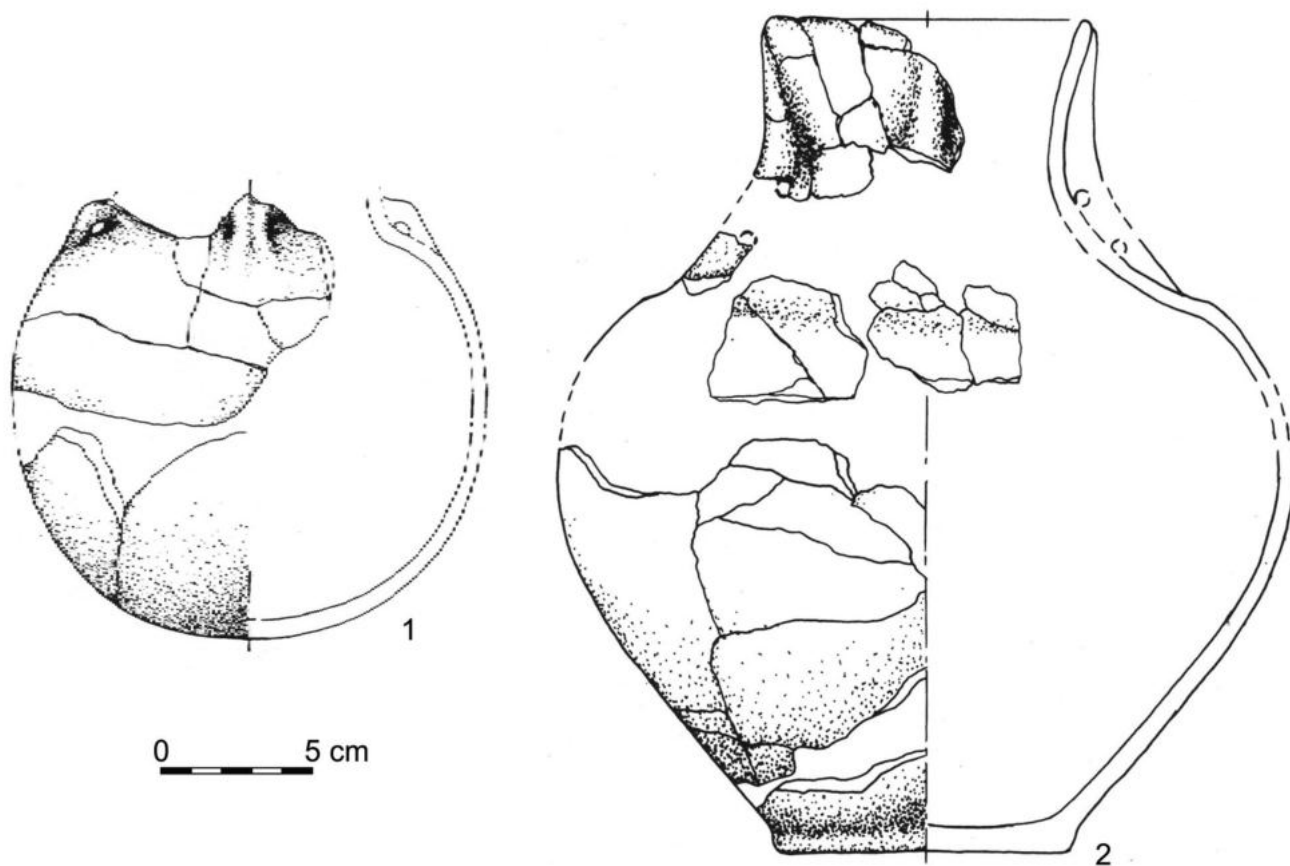

Ryc. 154. Serebryscze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Plan grobowców: ludzkiego (nr 1) i zwierzęcego (nr 2). Wg Gołub 1994a. Rys. E. Hander
 Fig. 154. Serebryscze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Plan of the graves: human (1), animal (2). After: Gołub 1994a. Drawn by E. Hander

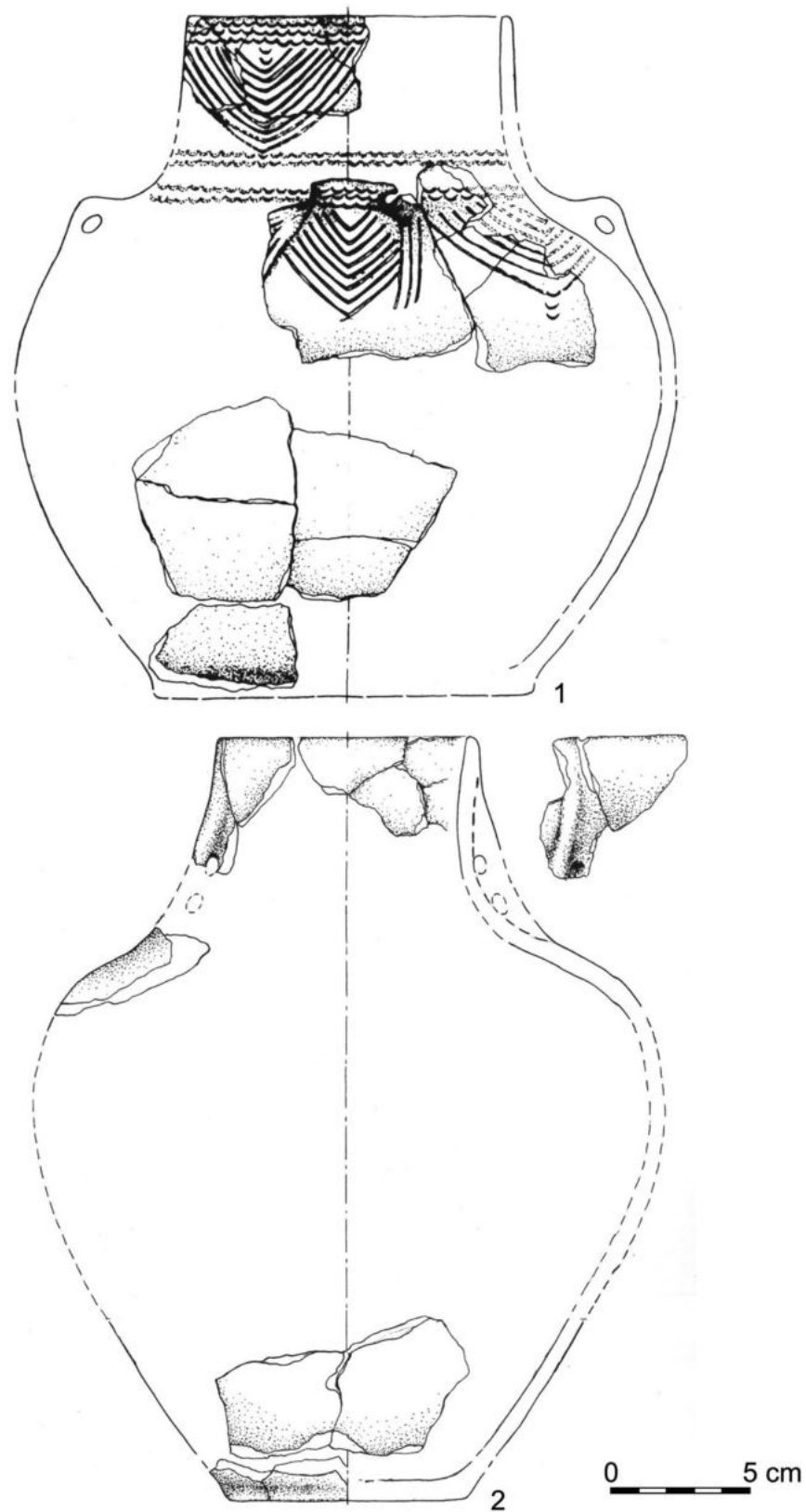
Ryc. 155. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób skrzyniowy (nr 1). Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Wg Gołub 1994a. Rys. E. Hander

Fig. 155. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave (1). Burial goods: 1, 2 – vessels. After: Gołub 1994a. Drawn by E. Hander

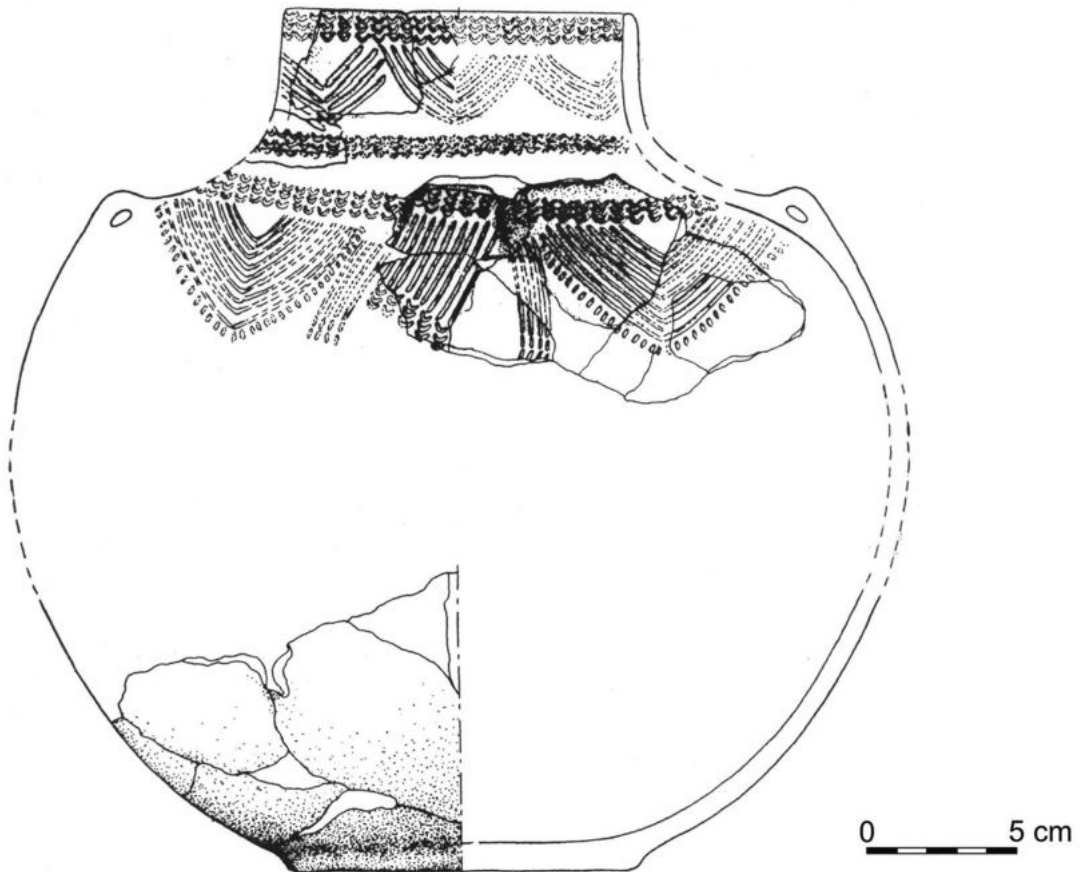
Ryc. 156. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób skrzyniowy (nr 1). Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Rys. E. Hander

Fig. 156. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave (1). Burial goods: 1, 2 – vessels. Drawn by E. Hander

Ryc. 157. Serebryscze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób skrzyniowy (nr 1). Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Rys. E. Hander
 Fig. 157. Serebryscze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave (1). Burial goods: 1, 2 – vessels. Drawn by E. Hander

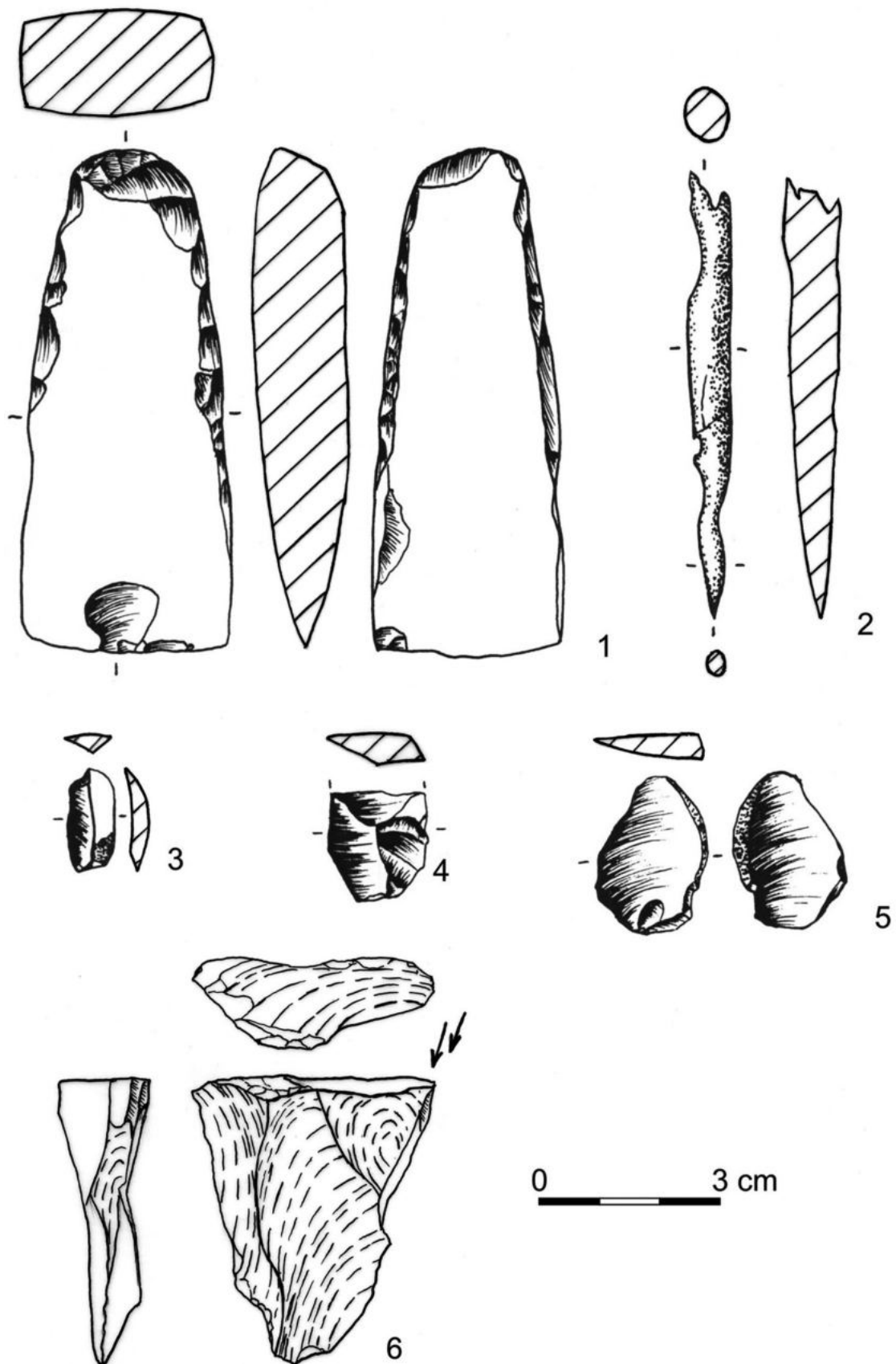
Ryc. 158. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób skrzyniowy (nr 1). Wyposażenie grobowe: naczynie. Rys. E. Hander

Fig. 158. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave (1). Burial goods: vessel. Drawn by E. Hander

15,5 cm, średnica wylewu: 22,5 cm, średnica największej wydętości brzusca: 23,2 cm, średnica dna: 7,5 cm.

3. Amfora kulista (bez części górnej; ryc. 156: 1); przejście szyi w okrągły brzusec – poprzez delikatny załom, na którym umieszczono symetrycznie cztery, pionowo przekłute ucha; dno – w kształcie wycinaka kuli; największa średnica brzusca – w połowie wysokości naczynia; brak zdobienia; w masie ceramicznej – domieszka nielicznego białego tłuczni kamiennego wraz z drobkami miki; obie powierzchnie – równe, gładkie, szarobeżowe; zewnętrzna – w nieregularne plamy; wewnętrzna – złuszczone; przełam – jednowarstwowy, ciemnoszary; wysokość partii zachowanej: 15,5 cm, średnica największej wydętości brzusca: 16,5 cm.

4. Amfora (ryc. 156: 2) o dość wysokiej, wygiętej, lekko (lejkowato) rozchylonej szyi, płynnie przechodzącej w silnie wydęty brzusec, którego największa średnica znajduje się w połowie wysokości naczynia; bark brzusca lekko zaznaczony; dno – płaskie, z niewysoką „stopką”; na szyi (od krawędzi wylewu aż do barku brzusca) – cztery symetrycznie umieszczone, pionowe, dość wąskie listwy, lekko rozszerzające się na przejściu w brzusec; W tym miejscu – po dwa poziome otwory (jeden nad drugim); brak zdobienia; masa ceramiczna schudzona nieliczną domieszką gruboziarnistego tłuczni kamiennego barwy białej wraz z małymi płytkami miki; obie powierzchnie równe; zewnętrzna – lekko szorstka (wystające ziarna domieszki), barwy beżowoceglastej z niewielką ilością ciemniejszych (szarych) plam;

Ryc. 159. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Wyposażenie grobu skrzyniowego (nr 1): 1 – siekiera krzemieniana, 4, 5 – odłupki z krzemienia, 6 – odłupek krzemieniany mrozowy. Wyposażenie grobu nr 2: 2 – ostrze kościane dwustronne, 3 – przepalony wiórek. Wg Gołub 1994a (1, 2). Rys. E. Hander

Fig. 159. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Burial goods in cist grave (1): 1 – flint axe, 4, 5 – flint flakes, 6 – flint flake, naturally formed as a result of the rock cracking under low temperature. Burial goods in grave 2: 2 – double-edged bone point, 3 – charred bladelet. After: Gołub 1994a (1, 2). Drawn by E. Hander

wewnętrzna – szara; przełam jedno- lub dwuwarstwowy (szary, beżowoceglasty lub beżowoceglasto-szary); wysokość: 29 cm, średnica wylewu: 11,5 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 25,5 cm, średnica dna: 10,5 cm.

5. Amfora (ryc. 157: 2) o dość wysokiej, prawie cylindrycznej szyi, płynnie przechodzącej w silnie wydęty brzusec, którego największa średnica znajduje się powyżej połowy wysokości naczynia, co nadaje pojemnikowi pewną smukłość; dno płaskie; na szyi (od krawędzi wylewu aż do barku brzuśca) – dwa symetrycznie umieszczone, pionowe, dość wąskie listwy, lekko rozszerzające się na przejściu w brzusec; w tym miejscu – po dwa poziome otwory (jeden nad drugim); brak zdobienia; w masie ceramicznej – nieliczna domieszka średnioziarnistego tłucznia kamiennego barwy białej wraz z drobinkami miki; obie powierzchnie równe, gładkie, barwy beżowoceglastej; przełam jedno- lub trójwarstwowy (szary, beżowoceglasty lub beżowoceglasto-szaro-beżowoceglasty); wysokość: 29 cm, średnica wylewu: 10 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 23,5 cm, średnica dna: 9 cm.

6. Amfora kujawska (ryc. 157: 1) o cylindrycznej średniowysokiej szyi, silnie wydętym, okrągłym brzuścu i szerokim, dobrze wyodrębnionym dnie, w formie niskiej „stopki”; największa średnica brzuśca – nieco poniżej połowy wysokości naczynia; na barku brzuśca – cztery szerokie, poziomo przekłute ucha; ornament odciskanych łuczków, słupków i linii rytych; tuż pod krawędzią wylewu – potrójna horyzontalna, dookoła linia złożona z łuczków, zwróconym wypukłością ku dołowi; poniżej, na szyi – symetryczne „zwisające” kąty wsuwane złożone z dziewięciu ramion, zwrócone wierzchołkami w dół; pionowa oś symetrii – podkreślona od góry dwoma odciskami łuczków (pionowo – jeden nad drugim); dolna partia szyi – niezachowana; w tym miejscu mogła się znajdować druga linia pozioma, złożona z dwóch (lub trzech) rzędów łuczków; na wysokości górnej nasady uch, dookoła naczynia – podwójny motyw poziomy złożony z odcisków łucz-

ków zwróconych wypukłością w dół (na uchach w trzy rzędach); przestrzeń między uchami jak i powierzchnie samych uch zajęte przez „wiszące” kąty wsuwane powstałe techniką rycia prostokątnym narzędziem, (używanym także do wykonywania odcisków w kształcie słupka); każdy motyw złożony z siedmiu lub ośmiu ramion schodzących się pod kątem zbliżonym do prostego; wierzchołki skierowane ku dołowi; dwusieczną kątów wyrytych poza uchami podkreślają dwa pionowo odcisnięte (jeden nad drugim) łuczki, zwrócone wypukłością w dół; prawdopodobnie po obu stronach uch – pionowe kolejne równoległe do siebie linie ryte, złożone z trzech elementów każdy; linie te kończy u dołu odcisk dwóch łuczków w dwóch rzędach (wypukłościami do góry); masa ceramiczna schudzona domieszką średniolicznego, drobnoziarnistego tłucznia kamiennego barwy białej wraz z drobinkami miki; obie powierzchnie równe, gładkie; zewnętrzna – barwy beżowoszarzej, z ciemniejszymi (ciemnoszarymi) plamami; wewnętrzna – jednolicie beżowoszara, ze śladami przecierania wiechciem; przełam trójwarstwowy, beżowoszaro-ciemnoszaro-beżowoszary; wysokość: 26 cm, średnica wylewu: 12,5 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 25 cm, średnica dna: 15,5 cm.

6. Amfora kujawska (ryc. 158) o cylindrycznej średniowysokiej szyi, silnie wydętym, okrągłym brzuścu i dobrze wyodrębnionym dnie, w formie niskiej „stopki”; największa średnica brzuśca – nieco poniżej połowy wysokości naczynia; na barku brzuśca – cztery szerokie, poziomo przekłute ucha; ornament odciskanych łuczków, słupków i linii rytych; tuż pod krawędzią wylewu – potrójna horyzontalna, dookoła linia wykonane stempekami łukowatym, zwróconym wypukłością ku dołowi; poniżej, na szyi – symetryczne kąty wsuwane złożone z czterech lub pięciu ramion, zwróconych wierzchołkami ku dołowi, umieszczone gęsto; w dolnej partii szyi – druga linia pozioma, analogiczna jak pod krawędzią wylewu; na wysokości górnej nasady uch, dookoła naczynia, jeszcze raz umieszczono potrójny motyw poziomy

Ryc. 160. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób skrzyniowy (nr 1). Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 160. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave (1). Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 161. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób skrzyniowy (nr 1). Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 161. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave (1). Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 162. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób skrzyniowy (nr 1). Wyposażenie grobowe: odłupek krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 162. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave (1). Burial goods: flint flake. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 163. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób skrzyniowy (nr 1). Wyposażenie grobowe: odłupek krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 163. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave (1). Burial goods: flint flake. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 164. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób skrzyniowy (nr 1). Wyposażenie grobowe: odłupek krzemienny mrozowy. Fot G. Zabłocki

Fig. 164. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Cist grave (1). Burial goods: flint flake, naturally formed as a result of the rock cracking under low temperature. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 165. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób nr 2. Wyposażenie grobowe: ostrze kościane dwustronne. Fot G. Zabłocki

Fig. 165. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Grave 2. Burial goods: double-edged bone point. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 166. Serebryszcze (obecna nazwa – Srebrzyszcze), pow. chełmski, stan. 23. Grób nr 2. Wyposażenie grobowe: przepalony wiórek krzemienny. Fot G. Zabłocki

Fig. 166. Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), Chełm district, site 23. Grave 2. Burial goods: charred bladelet. Photo by G. Zabłocki

złożony z odcisków łuczków (wypukłością zwróconych w dół); przestrzeń między uchami zajęta przez „wiszące” kąty wsuwane techniką rycia prostokątnym narzędziem używanym także do wykonywania odcisków w kształcie słupka; każdy motywów liczy po osiem ramion schodzących się pod kątem zbliżonym do prostego; wierzchołki skierowane w kierunku dna; od dołu

– okonturowane prostokątnym stempelkiem, odciśniętym prostopadle do najbardziej zewnętrznych ramion; ucha ozdobione równoległymi do siebie liniami rytymi, lekko skośnymi; zaczynają się i kończą – potrójnie odciśniętymi łuczkami, zwróconymi wypukłościami w dół; na najlepiej zachowanym uchu linii tych jest dziewięć; po obu stronach uch – kolejne równoległe do siebie linie

ryte, nieco skośne, złożone z czterech elementów każdy, zakończone u dołu odciskami pionowego słupka, w co najmniej dwóch rzędach; masa ceramiczna schudzona średnioliczną domieszką grubo- i średnioziarnistego tłuczniwa kamiennego barwy białej; obie powierzchnie równe, gładkie; zewnętrzna – barwy beżowoszarej, z ciemniejszymi (szarymi) plamami; wewnętrzna – jednolicie beżowoszara; przełam jednowarstwowy, ciemnoszary; wysokość: 30,5 cm, średnica wylewu: 12,5 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 31,5 cm, średnica dna: 12 cm.

8. Siekiera czworosieczna (ryc. 159: 1)³³ o obrysie trapezowatym, obuchu zaokrąglonym, nieregularnym, ostrze nieco wyszczerbione, szersze ściany – gładzone w całości; długość: 8,5 cm, sze-

rokość przy ostrzu: 3,65 cm, grubość: 1,8 cm.

9. Odłupek łuszczniowy (wierzchołek odłamany; ryc. 159: 4; 162); na stronie wierzchniej – wielokierunkowe negatywy po wcześniejszych odbiciach; lekka patyna (zabarwienie jasnoniebieskobiałe); krzemień rejowiecki; długość (partii zachowanej): 2,0 cm, szerokość: 1,6 cm, grubość: 0,5 cm.

10. Odłupek (ryc. 159: 5; 163) odbity z rdzenia jednopiętowego; krzemień rejowiecki; długość: 2,6 cm, szerokość: 2,0 cm, grubość: 0,4 cm.

11. Odłupek mrozowy w kształcie trójkątnym, z dwoma odbiciami rylcowymi (ryc. 159: 6; 164); Krzemień narzutowy barwy szaro-brunatnej z białawymi plamkami różnej wielkości, eolicznie wyświecony; wysokość: 4,8 cm, szerokość: 4,0 cm, grubość: 1,5 cm.

Datowanie ¹⁴C: 4045 ± 35 BP (Poz-61738).

33 Zabytek został ukradziony z wystawy stałej w 2000 roku.

Ryc. 167. Grobowiec skrzyniowy z Serebryszcz (obecna nazwa – Srebrzyszcze), stan. 23, zrekonstruowany przed muzeum w Chełmie. Fot G. Zabłocki

Fig 67. Cist grave from Serebryszcze (current name Srebrzyszcze), site 23, reconstructed in front of the museum in Chełm. Photo by G. Zabłocki

Grób 2 (zwierzęcy)

Na północ od grobowca skrzynkowego z pochówkiem ludzkim (około 1,5 m), w kamiennej obstawie odnaleziono kości dorosłego psa (ryc. 152; 153); szkielet – niekompletny (bez kręgów, żeber, łopatki, kości ramieniowej); w dolnej części grobu – spiczaste ostrze dwustronne (zachowane fragmentarycznie) – narzędzie, którym prawdopodobnie zadano zwierzęciu śmierć; krzemienno-wiórek i kość małego przeżuwacza.

1. Ostrze dwustronne – zachowane częściowo (ryc. 159: 2; 165), w przekroju poprzecznym – elipsowate; długość części zachowanej: 7,5 cm, przekrój: 0,8 x 0,9 cm.

2. Wiórek mikrolityczny (ryc. 159: 3; 166); krzemień rejowiecki; długość: 1,2 cm, szerokość: 0,8 cm, grubość: 0,3 cm.

3. Żebro owcy lub kozy – zachowane fragmentarycznie.

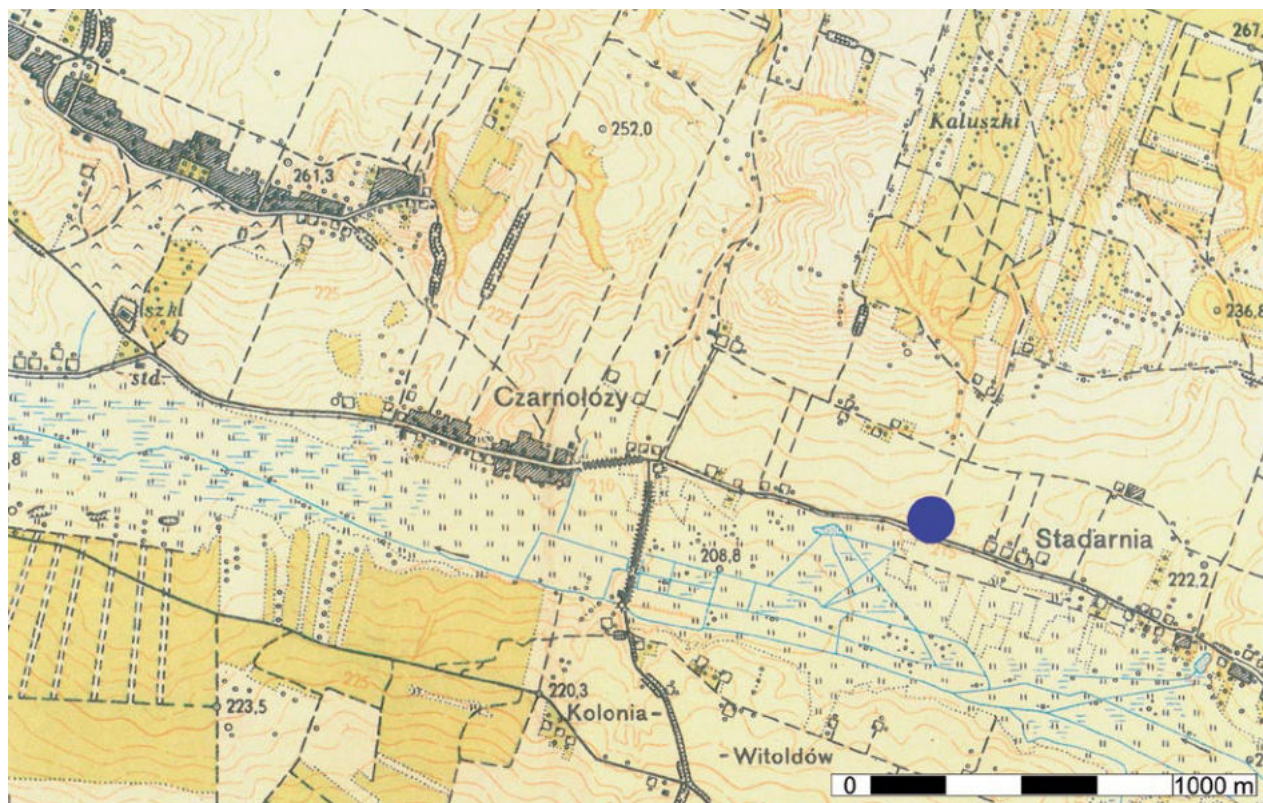
Literatura: Gołub 1994a, 14-17; Bronicki 2016a, 179-186.

Zbiory: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (nr inw.: CH/A/2542 – wyposażenie, szczątki kostne); rekonstrukcja grobu – przed budynkiem Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie, ul. Lubelska 56 A (ryc. 167).

28. STADARNIA, stan. 2, gm. Wojsławice, pow. chełmski (AZP 84-90/18)³⁴

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe jesienią 1957 roku, podczas kopania piasku w pobliżu zabudowań gospodarczych; pozyskano dwa uszkodzone naczynia i krzemienno-wiórek; interwencja terenowa K. Janczykowskiego, który ustalił kontekst znaleziska; wizytacja stanowiska w ramach badań powierzchniowych

³⁴ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił S. Gołub.

Ryc. 168. Stadarnia, pow. chełmski, stan. 2. Grób jamowy. Lokalizacja grobowca
Fig. 168. Stadarnia, Chełm district, site 2. Location of the grave

prowadzonych w systemie AZP jesienią 1984 roku pod kierunkiem S. Gołuba.

Położenie: niewielkie wzniesienie (ryc. 168), obecnie – znacznie zniwelowane przez długotrwałe użytkowanie, na łagodnym, północnym stoku doliny Wojsławki – dopływu Wieprza, opadającym w tym miejscu na południowy zachód; obszar stanowiska wchodzi w skład Działów Grabowieckich.

Gleba: piaszczysta.

Konstrukcja: grób jamowy, bez jakiegokolwiek konstrukcji kamiennej, zwierzęcy (?); wypełnisko w postaci plamy piasku ciemniejszego niż jasny kontekst; znaleziska wystąpiły na głębokości około 80 cm.

Orientacja grobu: nieokreślona.

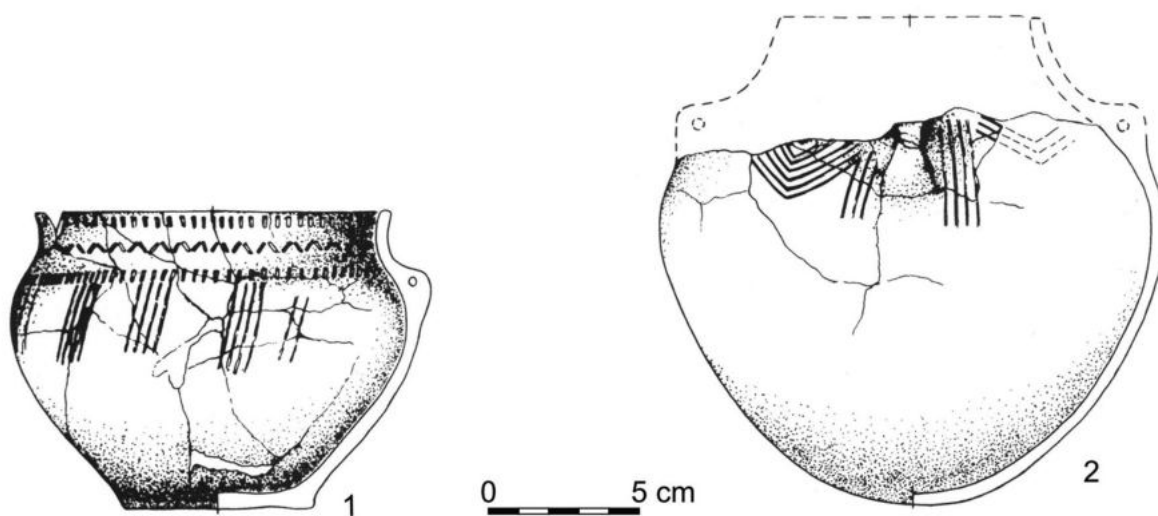
Szczałki ludzkie: brak.

Szczałki zwierzęce: kawałki zębów trzonowych „większego zwierzęcia, prawdopodobnie krowy”.

Wyposażenie: brak danych o rozmieszczeniu znalezisk w obrębie jamy grobowej.

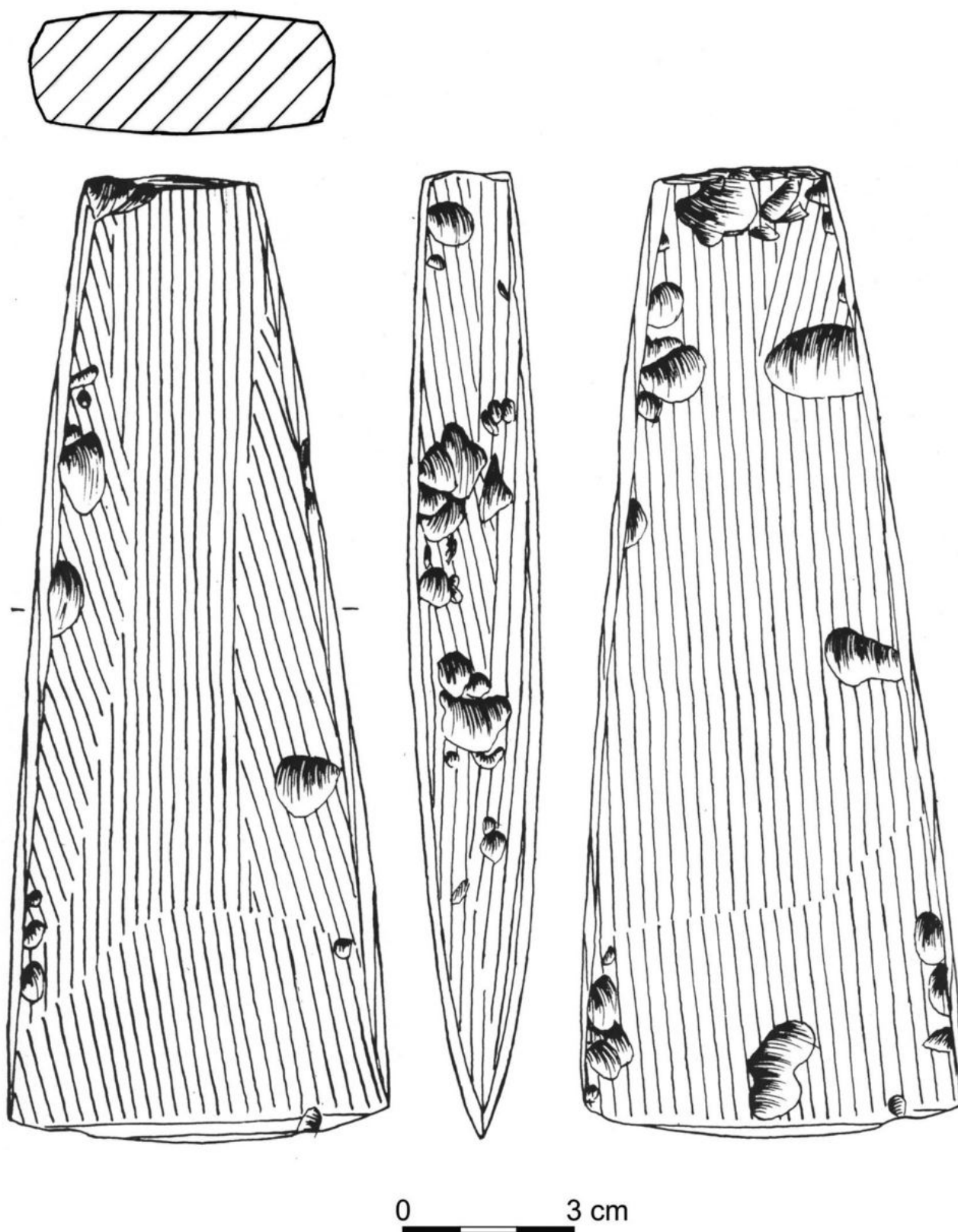
1. Waza-czara (ryc. 169: 1; 171), szerokokotwora o krótkiej, cylindrycznej szyi, nieznacznie rozchylonej i płynnie przechodzącej w brzusec, którego największa średnica znajduje się powyżej

połowy wysokości naczynia; dno wyodrębnione, z niewielką stopką; na barku brzuśca – jedno małe ucho poziomo przekłute; ornamentyka stempelkowa – odciski w kształcie niewielkich prostokątów; tuż pod krawędzią wylewu – linia pozioma złożona z pionowych słupków; niżej – horyzontalna linia łamana (zygzak) odcisnięta tym samym narzędziem; na przejściu szyi w brzusec – drugi rząd pionowych słupków układających się w linię poziomą; od niej w dół – szereg wertykalnych form prostokątnych („wstęp”), złożonych z pionowych słupków, rozdzielonych przestrzeniami bez zdobienia; równoległe do siebie bruzdy (najczęściej cztery) powstałe z wielu dotykających do siebie (od góry i od dołu) odcisków prostokątnego stempelka (granice między nimi – zagładzone); dolne krawędzie „wstęp” sięgają do poziomu – około 1/3 wysokości naczynia (dość znacznie poniżej załomu); masa ceramiczna schudzona nieliczną domieszką drobnoziarnistego, różowego tłuczniaka kamiennego; obie powierzchnie – równe, gładkie; zewnętrzna – jasnoszarobeżowa, wewnętrzna – szara; przełam: jednowarstwowy, ciemnoszary; wypał dość dobry; wysokość: około 9,7 cm, średnica wylewu: 11 cm, największa średnica brzuśca: około 13,5 cm, średnica dna: 6-6,7 cm.

Ryc. 169. Stadarnia, pow. chełmski, stan. 2. Grób jamowy. Wyposażenia grobowe: 1, 2 – naczynia. Rys. E. Hander
Fig. 169. Stadarnia, Chełm district, site 2. Pit grave. Burial goods: 1, 2 – vessels. Drawn by E. Hander

Ryc. 170. Stadarnia, pow. chełmski, stan. 2. Grób jamowy. Wyposażenia grobowe: siekiera krzemienna. Rys. E. Hander
Fig. 170. Stadarnia, Chełm district, site 2. Pit grave. Burial goods: flint axe. Drawn by E. Hander

Ryc. 171. Stadarnia, pow. chełmski, stan. 2. Grób jamowy. Wyposażenia grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 171. Stadarnia, Chełm district, site 2. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 172. Stadarnia, pow. chełmski, stan. 2. Grób jamowy. Wyposażenia grobowe: siekiera krzemienna. Fot G. Zabłocki

Fig. 172. Stadarnia, Chełm district, site 2. Pit grave. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

2. Amfora kulista (bez części górnej; ryc. 169: 2); brzusiec – jajowaty; przejście szyi w baniasty brzusiec – płynne; dno – w kształcie wycinka kuli; na barku brzuśca – fragment uszka poziomo przekłutego (nie można rozstrzygnąć czy naczynie posiadało dwa czy cztery ucha); ornamentyka – czytelna jedynie na niedużym fragmencie górnej części brzuśca, po obu stronach ucha – zwielokrotnione kąty wsuwane skierowane wierzchołkami w dół, ryte, rozdzielone po obu stronach ucha – równoległymi do siebie liniami pionowymi (trzema – po lewej stronie i czterema – po prawej); masa ceramiczna chudzona nieliczną ilością średnioziarnistego tłuczni kamiennego; obie powierzchnie: równe, gładkie; zewnętrzna – jasnoszarobeżowa, wewnętrzna – beżowa; przełam: dwuwarstwowy, ciemnoszaro-beżowy; wypał dość dobry; wysokość (rekonstruowana): około 17 cm, średnica wylewu (rekonstruowana): około 8 cm, największa średnica brzuśca: 17 cm.

3. Siekiera czworościenna (ryc. 170; 172), trapezowata, o obuchu płaszczyznowym i łukowatym ostrzu, ściany boczne – lekko wypukłe; gładzenie bardzo staranne; długość: 17,5 cm, szerokość przy ostrzu: 6,8 cm, grubość: 2,4 cm, obuch: 3,1 x 1,5 cm.

Literatura: Skibiński 1958, 384-385; Nosek 1967, 202-203; Bronicki 2016a, 187-189.

Zbiory: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (MCH/A/136:2 – wyposażenie; brak zębów zwierzęcych).

29. STEFANKOWICE-KOLONIA, stan. 33, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski (AZP 84-93/76)³⁵

Data i charakter odkrycia: stanowisko nieujawnione podczas badań powierzchniowych prowadzonych w roku 1984 w systemie AZP pod

kierunkiem A. Kokowskiego; odkrycie przypadkowe w roku 1986 podczas jesiennej orki (po kolizji z pługiem – usunięto jeden kamień konstrukcyjny, wewnątrz komory grobowej poddano amatorskiej eksploracji); badania ratownicze W. Komana; po wykopaliskach grobowiec zdemontowano, przewieziono do Hrubieszowa i zrekonstruowano przed muzeum (ryc. 191).

Położenie: krawędź południowo-wschodniego stoku doliny niewielkiego cieką płynącego przez Stefankowice (ryc. 173), około 8 m ponad dnem, w północno-wschodniej części wsi, na polu J. Baraniuk; teren wchodzi w skład Grzędy Horodelskiej.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: grób skrzyniowy (ryc. 174: A) z nakrywą, złożoną z dwóch nieregularnych kamieni narzutowych uszczelnionych kilkunastoma mniejszymi (usunięta przez odkrywców); komora grobowa, w planie owalna – zbudowana z kilkunastu różnej wielkości bloków granitowych (jeden z nich wydobyli odkrywcy); tworzące ścianę duże, ociosane od środka grobowca kamienie – uszczelnione i stabilizowane w podłożu (od strony zewnętrznej) przy pomocy kilkunastu mniejszych kamieni (klinów, uszczelniaczy); dno płaskie; strop nakrywy – tuż pod powierzchnią gruntu; górne powierzchnie bloków tworzących ścianę – na głębokości około 30 cm poniżej współczesnego poziomu gruntu; długość komory grobowej: około 2 m, szerokość: około 1,4 m, głębokość: około 0,5 m.

Orientacja grobu: W-E.

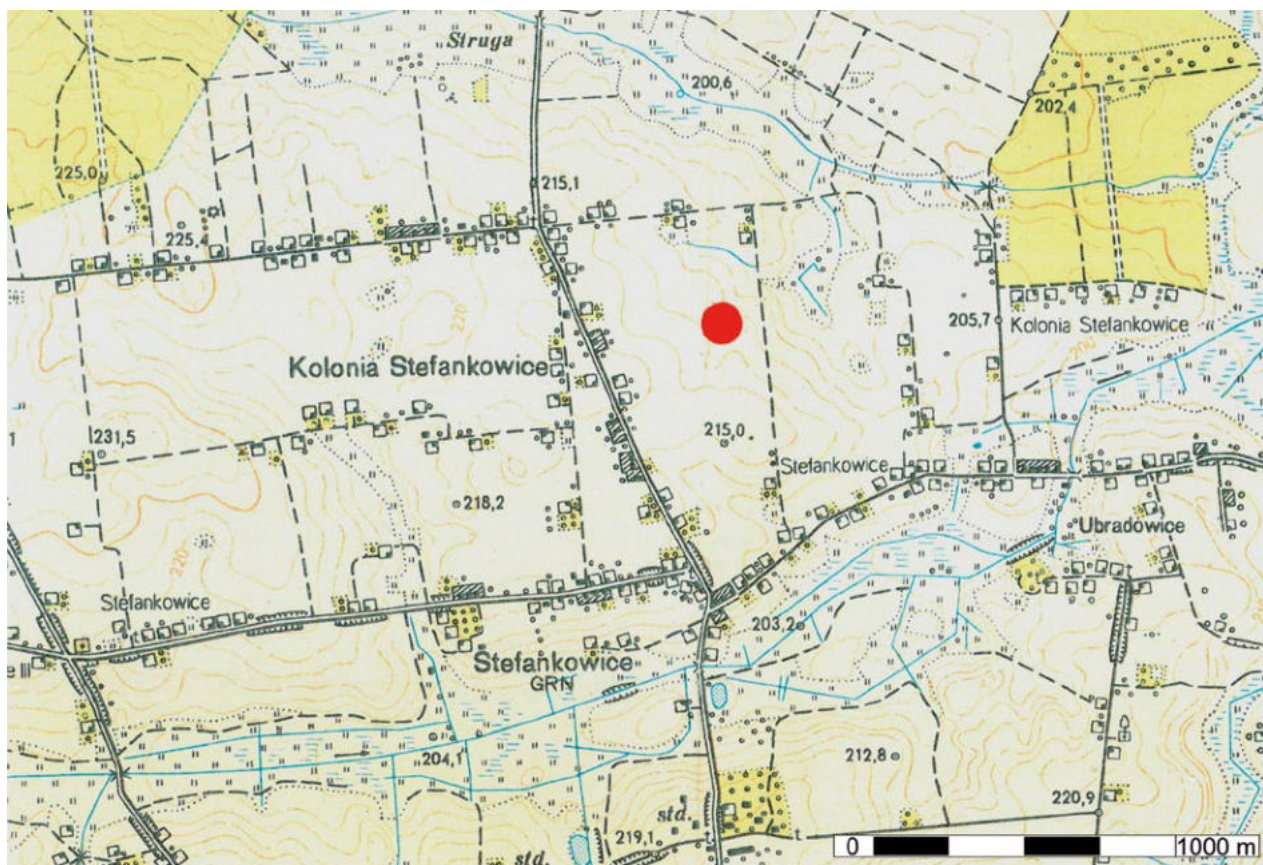
Budulec: różnej wielkości bloki granitowe pochodzenia polodowcowego, barwy różowej.

Szczałki ludzkie: na dnie grobowca odkryto pojedynczy szkielet mężczyzny zmarłego w wieku około 40 lat (*Maturus*), złożony w pozycji skurczonej, na prawym boku, głową – na wschód; kończyny górne zgięte i ułożone w pobliżu głowy, dolne, także zgięte (w kolanach i biodrach), podciągnięte w kierunku klatki piersiowej (ryc. 174: A).

Wyposażenie: siekiera krzemienista znaleziona obok czaszki, w środkowej części ściany południowej, za plecami zmarłego – „pakiet

³⁵ Numery w miejscowości i na obszarze nadano jako kolejne, po ostatnich zawartych w dokumentacji obszaru 84-93.

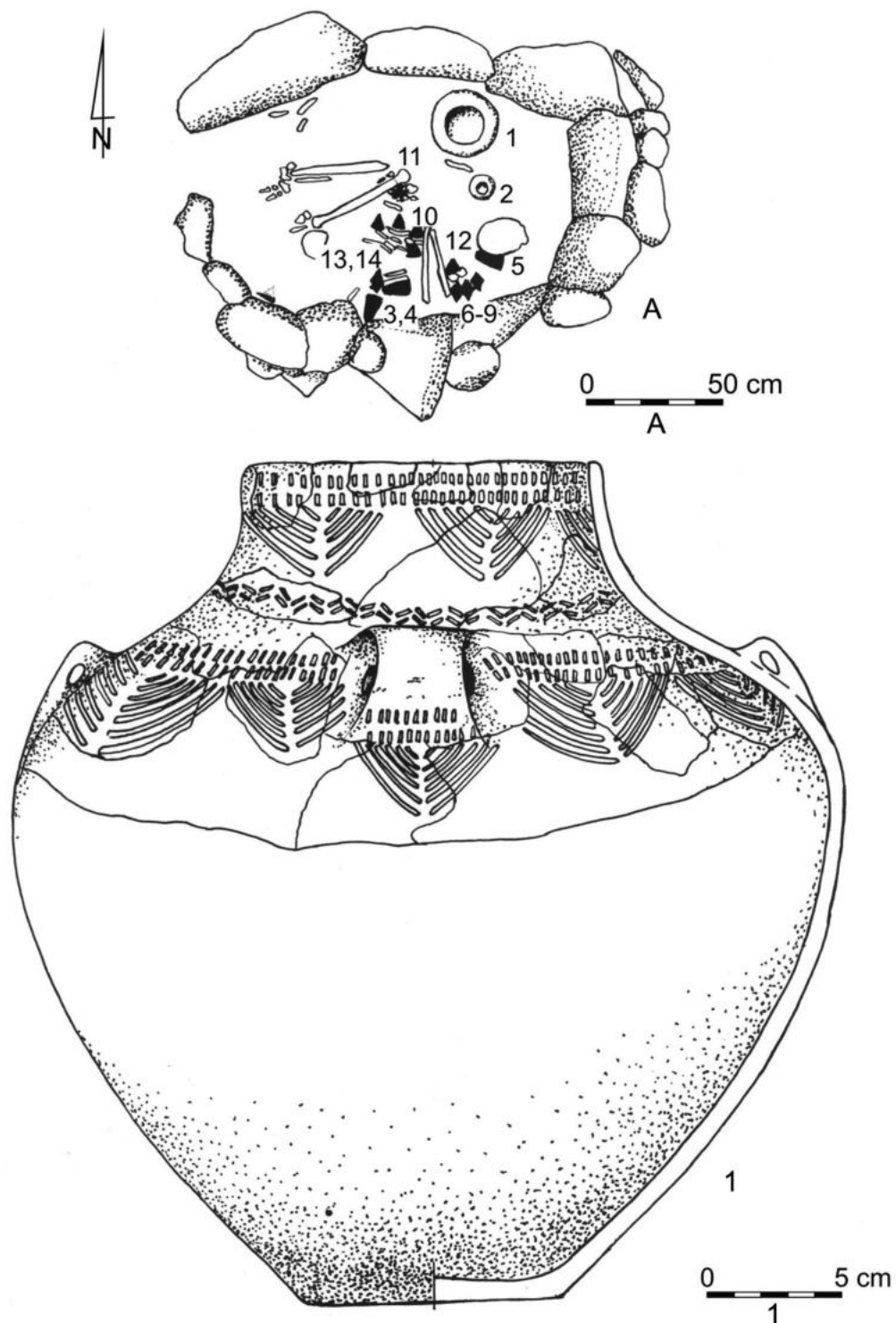
Ryc. 173. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Lokalizacja grobowca
 Fig. 173. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Location of the grave

narzędzi” – dwie siekiery krzemienne, kościane dłuto i cztery wióry krzemienne; pod górną nasadą lewej kości piszczelowej (w okolicy kolana) – bursztynowa tarczka, na północ od czaszki (w jednej linii) – ustawione dwa naczynia (bliżej czaszki – mniejsza amfora, bliżej północnej ściany – większa); wśród kości żeber i kręgów piersiowych – jeszcze jeden wiórek krzemienisty i trzy fragmenty ozdób z kości (ryc. 174: A).

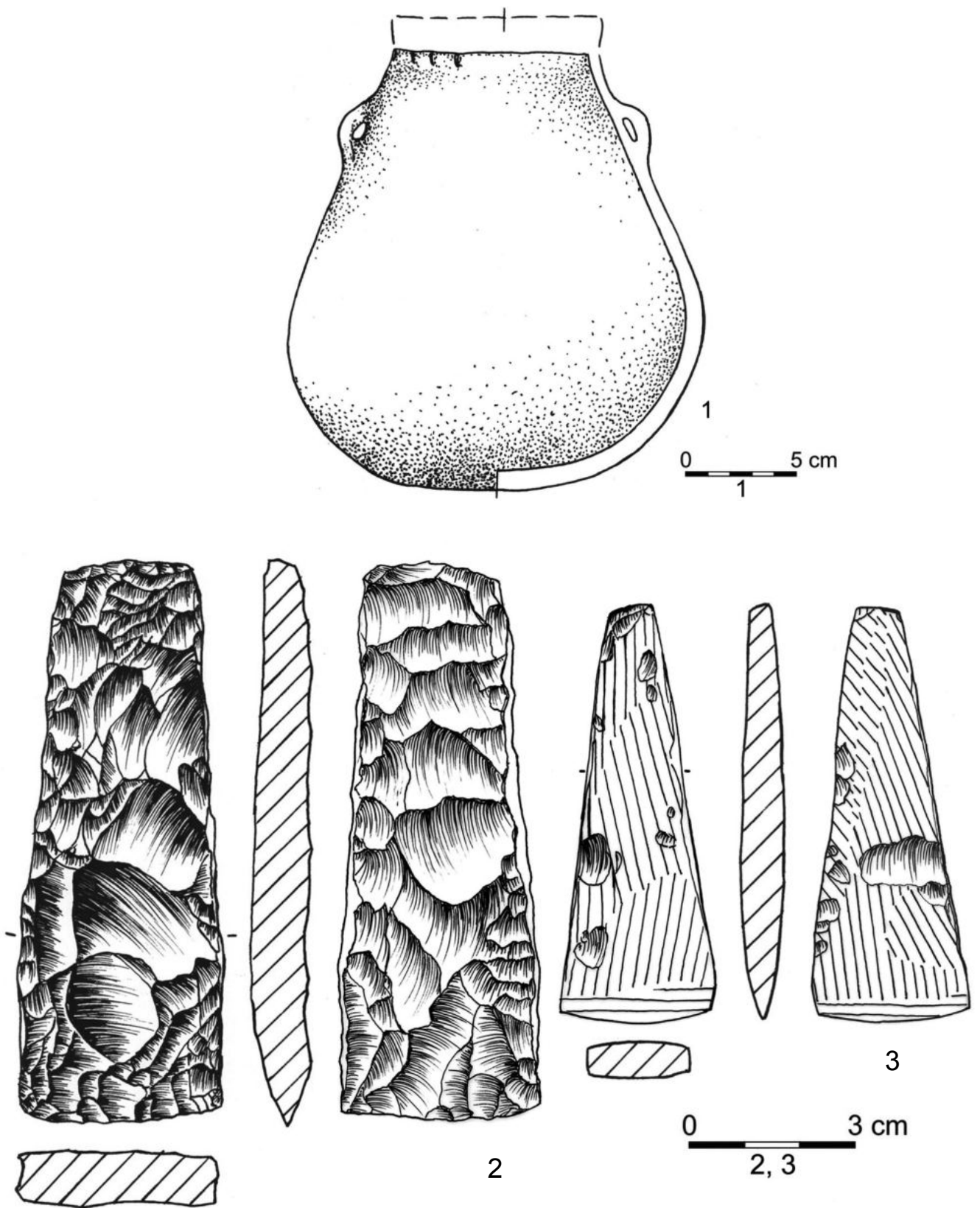
1. Amfora kujawska (niekompletna; ryc. 174: 1; 178) o łagodnie wyodrębnionej, cylindrycznej szyi, płynnie przechodzącej w brzusiec, którego największa wydętość znajduje się powyżej połowy wysokości naczynia; dno wyraźnie zaznaczone, płaskie; na barku brzuśca – cztery szerokie kolankowate ucha, poziomo przekłute, umieszczone symetrycznie; ornamentyka obejmuje górną część naczynia (powyżej największej wydętości brzuśca); tuż pod krawędzią wylewu – dwie równoległe do siebie linie horyzontalne, wykonane dość rzadko

rozmieszczonymi odciskami (pionowego, prostokątnego, niewielkiego stempelka – słupka); niżej – kąty wsuwane, zwrócone wierzchołkami w dół, złożone z pięciu linii rytych każdy; ramiona nie dotykają do siebie; między kątowymi festonami – niewielkie przestrzenie bez zdobienia; na przejściu szyi w brzusiec – dookólna, podwójna linia łamana (zygzak) wykonana tym samym prostokątnym stempelkiem; na barku brzuśca – między uchami – podwójna linia pozioma odcisnięta pionowym słupkiem (identyczna jak pod krawędzią wylewu); pod nią – strefa ozdobiona kątami wsuwanyymi (wrytymi podobnie jak na szyi), o motywach składających się z sześciu lub siedmiu elementów; góra – festony przylegają do siebie; tuż przy dolnej nasadzie uch – podwójne odcinki horyzontalne, złożone z pionowych, prostokątnych stempelków; niżej – kolejne kąty wsuwane (po sześć elementów każdy), których wierzchołek osiąga linię największej średnicy brzuśca, czyli poziom niższy

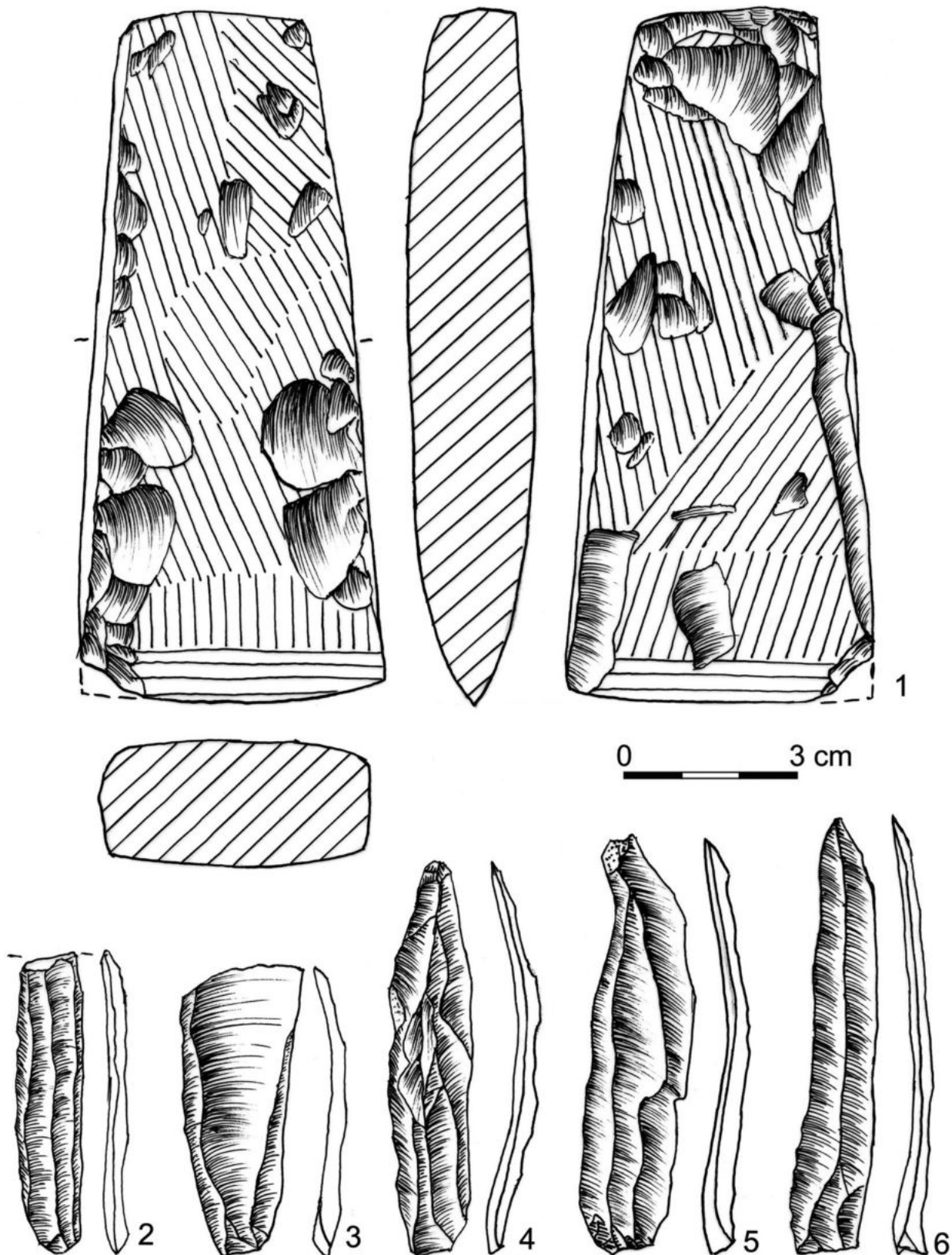

Ryc. 174. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. A – plan grobowca. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander
 Fig. 174. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. A – plan of the grave. Burial goods: 1 – vessel. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

Ryc. 175. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie, 2, 3 – siekiery krzemienne. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander
 Fig. 175. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: 1 – vessel, 2, 3 – flint axes. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

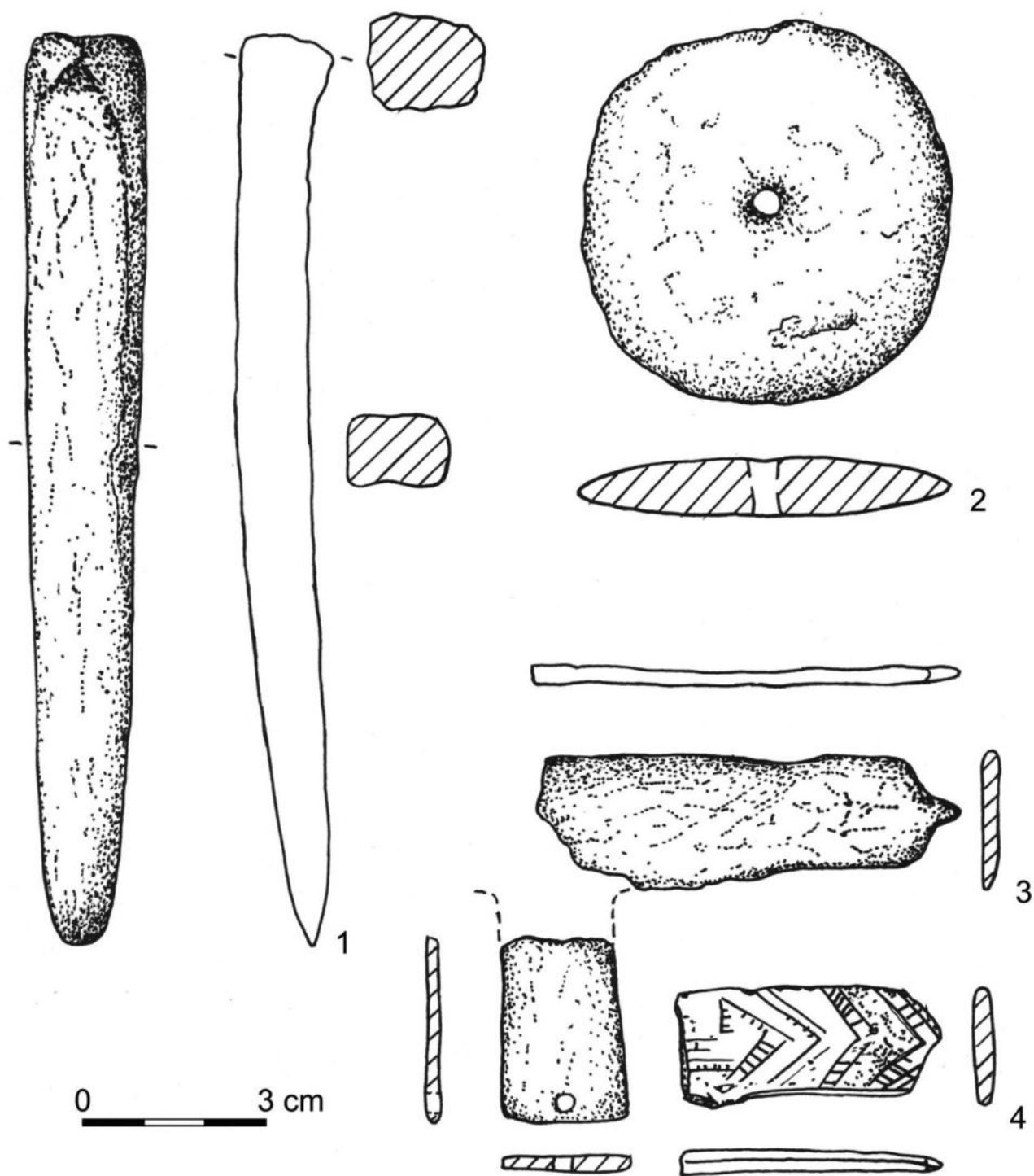

Ryc. 176. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – siekiera krzemienna, 2-6 – wióry krzemienne. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 176. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: 1 – flint axe, 2-6 – flint blades. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

Ryc. 177. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1 – dłu-
to kościane, 2 – tarczka z bursztynu, 3 – kościana płytki T-kształtna (we fragmentach), 4 – fragment płytki T-kształtnej.
Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 177. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: 1 – bone chisel, 2 – small amber plate,
3 – T-shaped bone plate (fragmentary), 4 – fragment of T-shaped plate. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

niż motywów kątowych znajdujących się między uchami; w masie ceramicznej – domieszka licznego grubo- i średnioziarnisty tłucznia granitowego; obie powierzchnie naczynia – starannie wygładzone, lekko połyskujące, barwy czarnej; wypał dobry; wysokość: 33 cm, średnica wylewu: 13,5 cm, największa średnica brzuśca: 32 cm, średnica dna: 10 cm; grubość ścianki – około 0,8 cm.

2. Amfora gruszkowata (niekompletna; ryc. 175: 1; 179) o krótkiej, lekko rozchylonej szyjce, przechodzącej płynnie w wydęty brzusec (o największej średnicy dość znacznie poniżej połowy wysokości naczynia) i okrągłym dnie (w kształcie wycinka kuli); w górnej części brzuśca – dwa symetrycznie umieszczone ucha, poziomo przekłute; na niewielkim odcinku przejścia szyi w brzusec – kilka pionowych, nacinanych kresek (w układzie poziomym)³⁶; masa ceramiczna schudzona małą ilością domieszki średnio- i gruboziarnistego tłucznia kamiennego; obie powierzchnie – równe, gładkie barwy szarobrunatnej; przełam jednowarstwowy – szarobrunatny; grubość ścianki naczynia – do 1 cm; wysokość (rekonstruowana): około 22,5 cm; średnica wylewu (rekonstruowana): około 10 cm, średnica przejścia szyi w brzusec: 9 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 19,3 cm.

3. Siekiera czworościenna (ryc. 175: 2; 180) o trapezowatym obrysie i płaszczyznowym obuchu, brak śladów gładzenia – półfabrykat; krzemień wołyński – mlecznoszary w części przyobuchowej i szary – przy ostrzu; długość: 10,5 cm, szerokość przy ostrzu: 3,5 cm, grubość: 1,0 cm, obuch: 2,3 x 0,6 cm.

4. Siekiera czworościenna (ryc. 175: 3; 181) małych rozmiarów, o trapezowatym obrysie

i płaszczyznowym obuchu, ostrze łukowate; wszystkie ściany starannie gładzone; obuch nieco uszkodzony; krzemień wołyński – w mleczno- i ciemnoszare pasemka; długość: 7,7 cm, szerokość przy ostrzu: 2,9 cm, grubość: 0,8 cm, obuch: 0,8 x 0,4 cm.

5. Siekiera czworościenna (ryc. 176: 1; 182) o trapezowatym obrysie i płaszczyznowym obuchu, ostrze lekko łukowate, nieco uszkodzone przy ściankach bocznych, gładzenie dość staranne, jedna z krawędzi bocznych – zniesiona w $\frac{3}{4}$ długości odbiciem parawiórowym; krzemień wołyński – jednolicie mleczny; długość: 10,5 cm, szerokość przy ostrzu: 3,5 cm, grubość: 1,0 cm, obuch: 2,3 x 0,6 cm.

6. Wiór (ryc. 176: 2; 183) mediolityczny, słabo podgięty, odbity z rdzenia jednopiętowego; brak retuszu (półsurowiec); krzemień wołyński – szary; długość: 5,1 cm, szerokość: 1,1 cm, grubość: 0,4 cm.

7. Wiór (ryc. 176: 3; 184) mediolityczny, w kształcie wachlarzowatym, o podgiętej części wierzchołkowej, odbity z rdzenia jednopiętowego; brak retuszu (półsurowiec); krzemień wołyński – szary; długość: 4,8 cm, szerokość: 2,0 cm, grubość: 0,4 cm.

8. Wiór (ryc. 176: 5; 185) mediolityczny, lekko podgięty, odbity z rdzenia jednopiętowego, brak retuszu (półsurowiec); krzemień wołyński – szary; długość: 7,2 cm, szerokość: 1,8 cm, grubość: 0,5 cm.

9. Wiór (ryc. 176: 6; 186) mediolityczny, nieznacznie podgięty, odbity z rdzenia jednopiętowego; brak retuszu (półsurowiec); krzemień naddniestrzański – szary w małe mleczne plamki; długość: 7,4 cm, szerokość: 1,4 cm, grubość: 0,5 cm.

10. Wiór retuszowany (ryc. 176: 4; 187) mediolityczny (podtępiec), łukowato podgięty, odbity z rdzenia jednopiętowego; jedna krawędź załuskana drobnym retuszem; krzemień wołyński – szary; długość: 6,7 cm, szerokość: 1,5 cm, grubość: 0,4 cm.

11. Tarczka w kształcie płaskiego, kolistego dysku, z centralnym otworkiem (ryc. 177: 2; 188); soczewkowata w przekroju; bursztyn;

36 Stan zachowania amfory nie pozwala na opisanie całego ornamentu. Odtworzona forma naczynia, przedstawiona w publikacji źródłowej i cytowana w niniejszym opracowaniu, budzi znaczne wątpliwości – nie jest znana druga amfora o podobnym kształcie. Brak ułamków górnej części amfory w zbiorach Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie uniemożliwia weryfikację słuszności koncepcji rekonstrukcyjnej.

Ryc. 179. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 179. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 178. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki

Fig. 178. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

powierzchnie – zwietrzałe, spękane i złuszczone, szarżółte; średnica: około 6,5 cm, średnica otworu: 0,5 cm, grubość: 1 cm.

12. Dłuto (ryc. 177: 1; 189), część pracująca, lekko zwężona, o łukowatej krawędzi; w przekroju poprzecznym – czworokąt; obuch płaszczynowy – częściowo naturalny (powierzchnia stawowa); z rozszczepionej kości długiej (brak oznaczenia gatunkowego); długość: 14,5 cm, szerokość przy obuchu: 1,9 cm, szerokość przy ostrzu: 0,8 cm, grubość: 1,2 cm.

13. Zawieszka T-kształtna (zachowana częściowo; ryc. 177: 3; 190); znaleziono dwa elementy (prawdopodobnie pochodzące z jednej ozdoby): element poziomy – forma prostokątna, lekko zwężająca się w kierunku krótszego (pionowego) boku, zakończonego centralnie umieszczonym spiczastym występem; duża część ramienia pio-

nowego, niezdobionego, z otworkiem przy krótszym (poziomym) boku; kość (brak oznaczenia gatunkowego); element poziomy: długość: 7,0 cm, szerokość: 2,1 cm szerokości; pionowy, odpowiednio: około 3,0 cm i 2,0 cm, grubość (w obu przypadkach): do 0,3 cm.

14. Ozdoba (zachowana częściowo), w kształcie prostokątnej płytki (?), ewentualnie zawieszki T-kształtnej (?), ozdobionej wyrytymi kątami wsuwanymi (ryc. 177: 4; 191); długość: 4,4 cm, szerokość: 1,8 cm, grubość: 0,4 cm.

Literatura: Ścibior, Kokowski, Koman 1991, 79-108; Bronicki 2016a, 190-195.

Zbiory: Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie (MH/A/1070 – MH/A/1084 – wyposażenie); grób zrekonstruowany przed budynkiem muzeum w Hrubieszowie (ryc. 192).

Ryc. 180. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienna. Fot G. Zabłocki

Fig. 180. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 181. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienna. Fot G. Zabłocki

Fig. 181. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 182. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienna. Fot G. Zabłocki

Fig. 182. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 183. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: wiór krzemienisty. Fot G. Zabłocki

Fig. 183. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: flint blade. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 184. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: wiór krzemienisty. Fot G. Zabłocki

Fig. 184. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: flint blade. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 185. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: wiór krzemienisty. Fot G. Zabłocki

Fig. 185. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: flint blade. Photo by G. Zabłocki

↶ Ryc. 186. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: wiór krzemienisty. Fot G. Zabłocki

Fig. 186. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: flint blade. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 187. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: retuszowany wiór krzemienisty. Fot G. Zabłocki

Fig. 187. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: retouched flint blade. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 188. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: tarczka z bursztynu. Fot G. Zabłocki

Fig. 188. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: amber plate. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 189. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: dłuto kościane. Fot G. Zabłocki

Fig. 189. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: bone chisel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 190. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: kościana płytką T-kształtną (we fragmentach). Fot G. Zabłocki

Fig. 190. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: T-shaped bone plate (fragments). Photo by G. Zabłocki

Ryc. 191. Stefankowice-Kolonia, pow. hrubieszowski, stan. 33. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: fragment kościanej płytki T-kształtnej z ornamentem reliefowym. Fot G. Zabłocki

Fig. 191. Stefankowice-Kolonia, Hrubieszów district, site 33. Cist grave. Burial goods: fragment of T-shaped bone plate with a relief ornament. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 192. Grobowiec skrzyniowy ze Stefankowic-Kolonii, stan. 33, zrekonstruowany przed Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie. Fot G. Zabłocki

Fig 192. Cist grave from Stefankowice-Kolonia, site 33, reconstructed in front of the Stanisław Staszic Museum in Hrubieszów. Photo by G. Zabłocki

30. STOŁPIE, stan. 5, gm. Chełm, pow. chełmski (AZP 79-88/3)³⁷

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w 1947 roku podczas jesiennej orki; obiekt w całości wyeksplorowany przez odkrywców, którzy wszystkie wydobyte naczynia zniszczyli; interwencja terenowa K. Janczykowskiego (do chełmskich zbiorów muzealnych pozyskał jedynie krzemienną siekierę); podczas badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP w roku 1986 pod kierunkiem W. Ratajczyka nie ustalono miejsca odkrycia grobowca; weryfikacja w roku 2021 przyniosła efekt pozytywny; lokalizacji dokonano w oparciu o wskazówki córki od-

krywcy – Anny Mech; ustalenia te nie są w pełni precyzyjne.

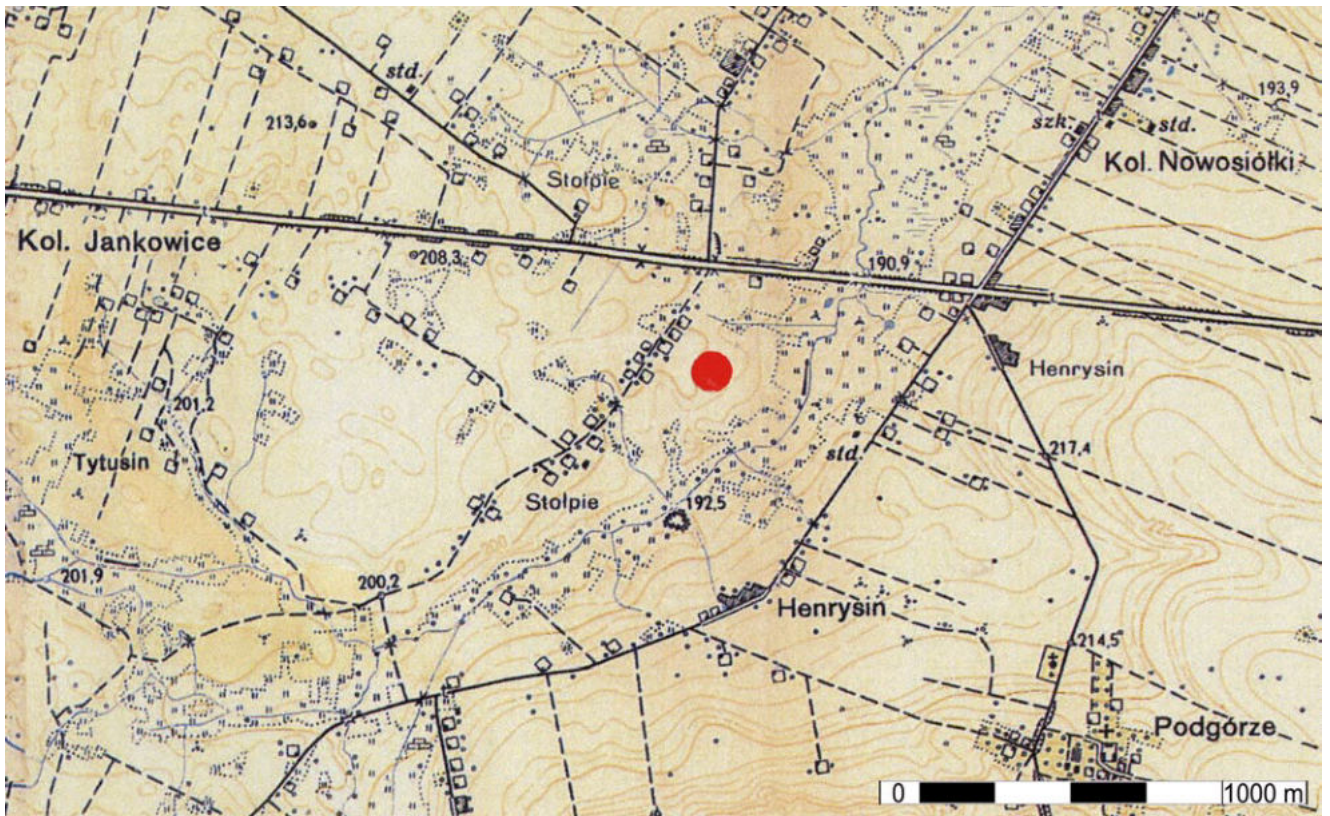
Położenie: w połowie zachodniego stoku doliny Garki – prawobrzeżnego dopływu Uherki, opadającego na SE (ryc. 193); pole śp. Władysława Barana, noszącego później nazwisko Borowiecki; teren wchodzi w skład Pagórów Chełmskich.

Gleba: piaszczysta.

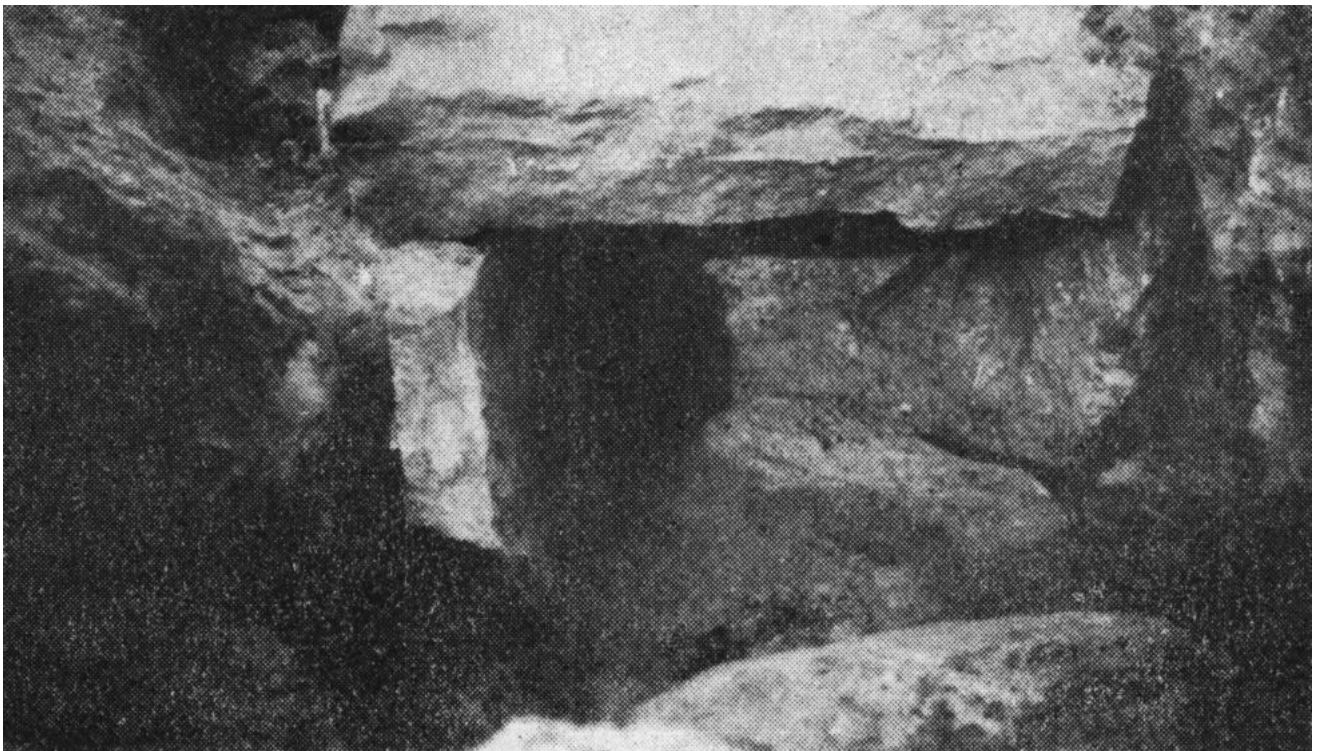
Konstrukcja: skrzyniowa, na planie „krótkiego” prostokąta, złożona z pięciu dużych, płaskich bloków kamiennych; nakrywa w postaci pojedynczej (największej) płyty; na dnie – trochę mniejszy kamień; trzy pozostałe ustawiono od strony zachodniej, północnej i południowej; od wschodu – obiekt nie był zamknięty (być może kamienną płytę wydobyto dawniej); dno uszczelnione małymi kamieniami, podobnie – szczeliny między blokami ścian, które dodatkowo wypełniono gliną (ryc. 194); długość: 0,91 m, szerokość: 0,70 m, głębokość: 0,70 m.

³⁷ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił W. Ratajczyk.

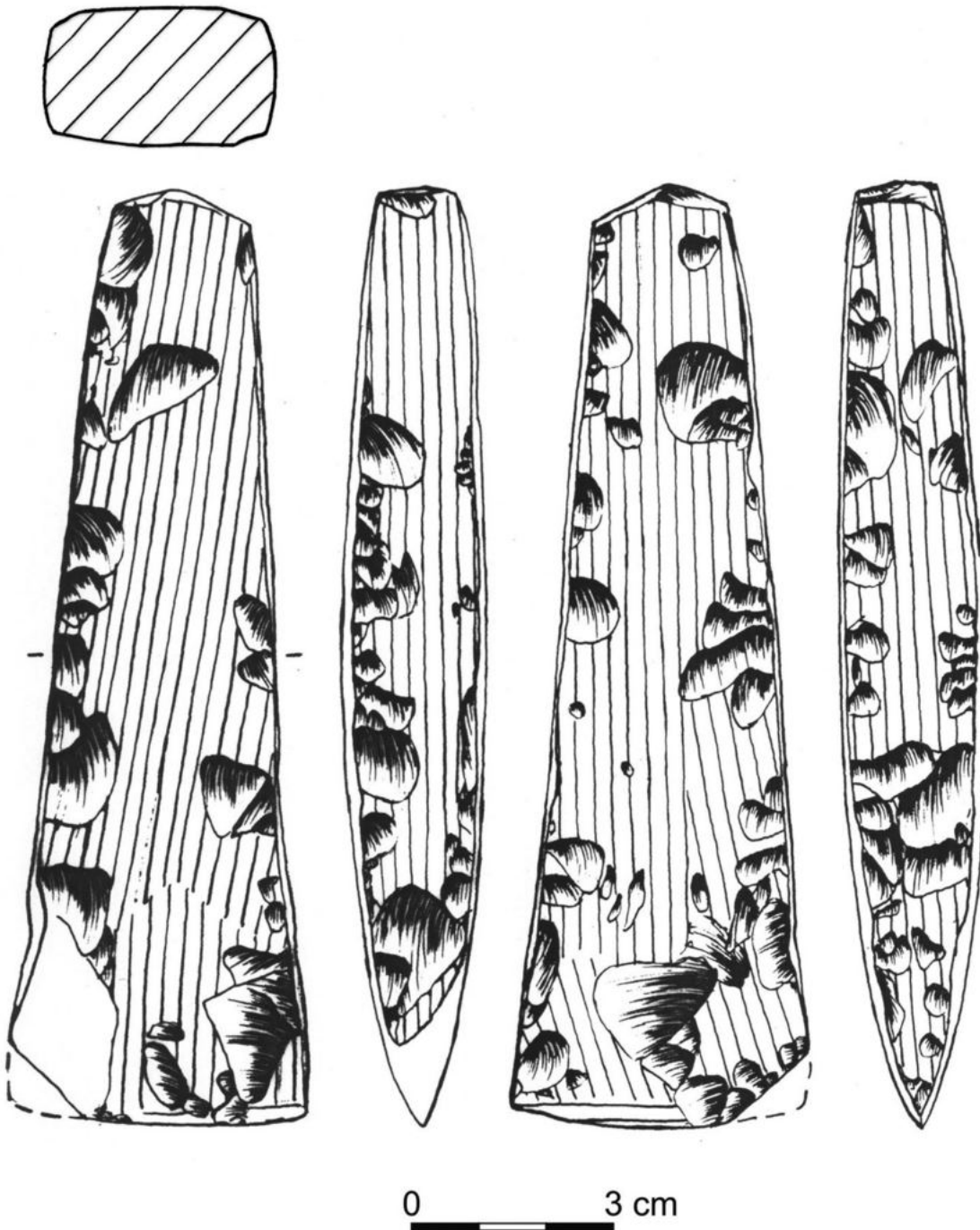

Ryc. 193. Stolpie, pow. chełmski, stan. 5. Lokalizacja grobu
 Fig. 193. Stolpie, Chełm district, site 5. Location of the grave

Ryc. 194. Stolpie, pow. chełmski, stan. 5. Grobowiec skrzyniowy podczas amatorskiej eksploracji. Fot archiwum (Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie)
 Fig. 194. Stolpie, Chełm district, site 5. Cist grave during amateur exploration. Photo by archive (Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie)

Ryc. 195. Stołpie, pow. chełmski, stan. 5. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienna. Rys. E. Hander
Fig. 195. Stołpie, Chełm district, site 5. Cist grave. Burial goods: flint axe. Drawn by E. Hander

Ryc. 196. Stołpie, pow. chełmski, stan. 5. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemiana. Fot G. Zabłocki
 Fig. 196. Stołpie, Chełm district, site 5. Cist grave. Burial goods: flint axe. Photo G. Zabłocki

Orientacja grobu: niestabilna.

Budulec: piaskowiec.

Szczałki ludzkie: nie stwierdzono.

Wyposażenie: według odkrywców w komorze grobowej było pięć naczyń (o nieokreślonej formie), krzemiany „klin” (prawdopodobnie dłuto) i krzemiana siekiera; zniszczonych naczyń nie pozyskano do zbiorów chełmskiego muzeum, „klin” – zginął.

1. Siekiera czworoboczna (ryc. 195; 196), bardzo smukła, o trapezowatym obrysie i obuchu nieregularnym (wielopłaszczyznowym), ostrze syme-

tryczne, lekko łukowate, uszkodzone, gładzona na wszystkich ścianach; krzemień rejowiecki – barwy popielatej, matowy przechodzący w ciemnoszary – prześwitujący; długość: 14,3 cm, szerokość przy ostrzu: 4,5 cm, grubość: 2,2 cm, obuch: 2,0 x 1,2 cm.

Literatura: Nosek 1954/1955, 104; 1957, 234; 1967, 303; Bronicki 2016a, 203.

Zbiory: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (MCH/A/141/2 – siekiera krzemiana).

31. STRZYŻÓW, stan. 6, gm. Horodło, pow. hrubieszowski (AZP 86-95/6)³⁸

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w roku 1958 podczas prac ziemnych; badania ratownicze przeprowadzone przez Leszka Gajewskiego i J. Gurbę – pod kilkuwarstwowym nadkładem odnaleziono pochówek z wyposażeniem, nieznacznie uszkodzony od północy przez czworokątną ziemiankę wczesnośredniowieczną; badania powierzchniowe w systemie AZP weryfikujące stanowisko, przeprowadzono w roku 1984 pod kierunkiem S. Jastrzębskiego.

Położenie: kilkadziesiąt metrów na północ od krawędzi doliny Bugu, przy zakolu północnym, między stawem Morskie Oko a rzeką (ryc.

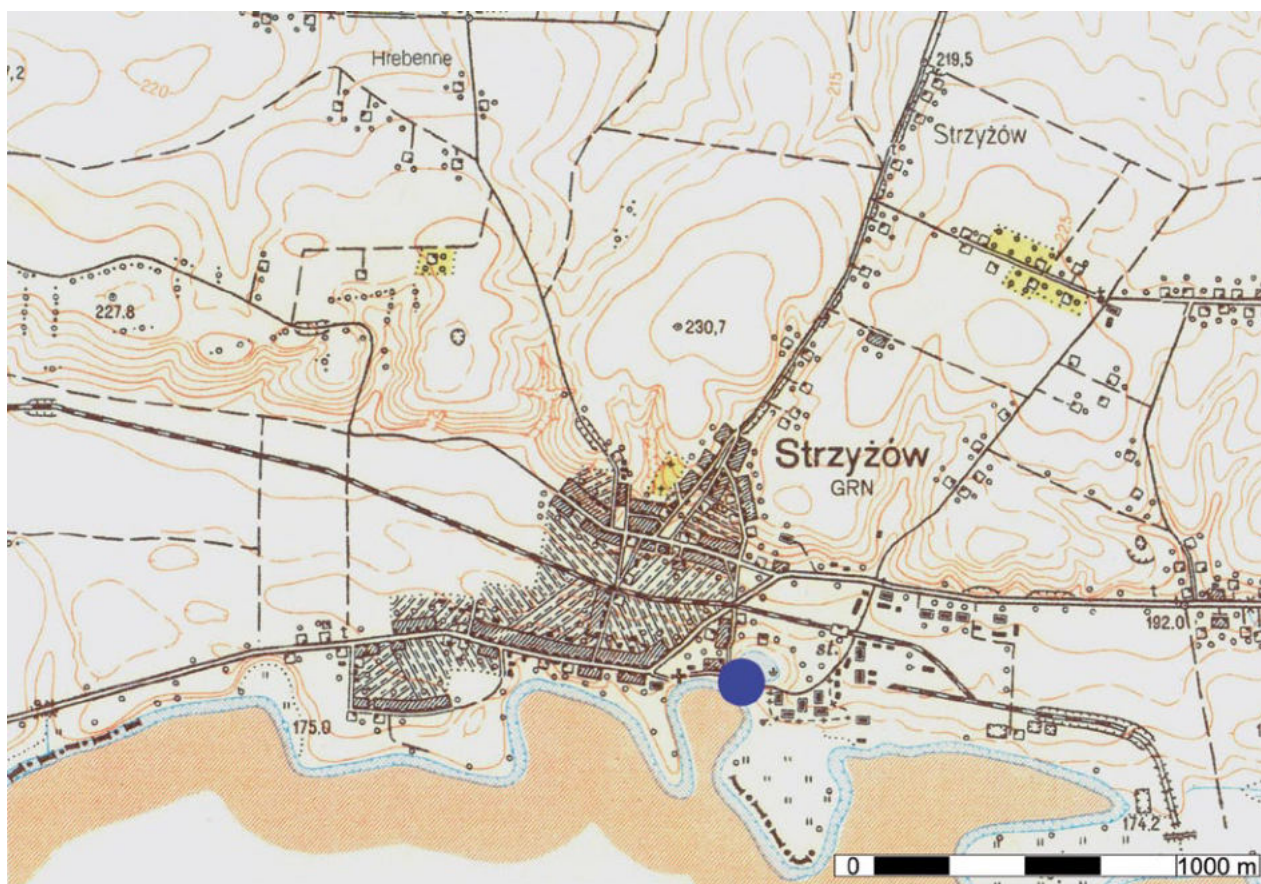
197); posesja między dwoma budynkami mieszkalnymi; stanowisko znajduje się w obrębie Grzędy Horodelskiej.

Gleba: czarnoziem z dużą ilością próchnicy powstały na lessowym podłożu.

Konstrukcja: grób jamowy; w planie w kształcie wydłużonego prostokąta (lub raczej regularnego, wysokiego trapezu), o zaokrąglonych narożnikach (ryc. 198); ścianki – pionowe; dno – równe, płaskie; obiekt wkopany w lessowy calec; wypełnisko w postaci „ciemnego lessu” – na głębokości 1,65 m poniżej poziomu współczesnego gruntu (strop); długość: 2,25 m, szerokość: 0,85 m, miąższość wypełniska: 0,25 (spąg grobu – na głębokości 1,9 m).

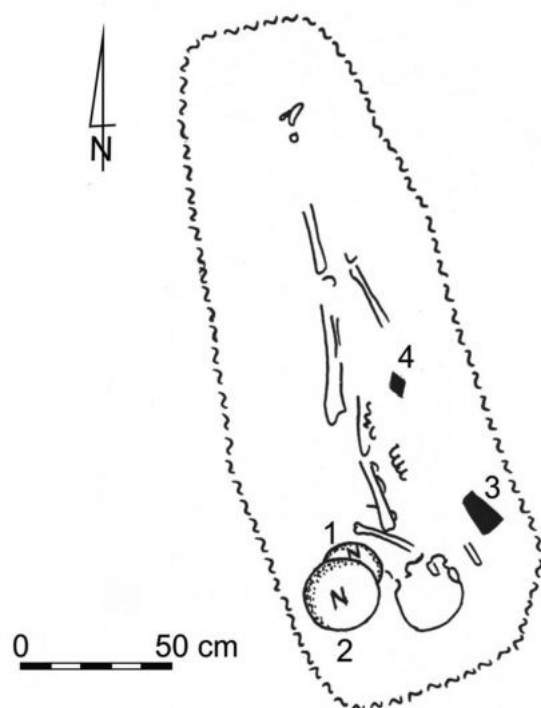
Orientacja grobu: N-S (z niewielkim odchyleniem na południowy wschód – północny zachód).

38 Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił S. Jastrzębski.

Ryc. 197. Strzyżów, pow. hrubieszowski, stan. 6. Grób jamowy. Lokalizacja grobu
Fig. 197. Strzyżów, Hrubieszów district, site 6. Pit grave. Location of the grave

Ryc. 198. Strzyżów, pow. hrubieszowski, stan. 6. Grób jamowy. Plan grobu. Wg Gajewski, Gurba 1960. Rys. E. Hander
 Fig. 198. Strzyżów, Hrubieszów district, site 6. Pit grave. Plan of the grave. After: Gajewski, Gurba 1960. Drawn by E. Hander

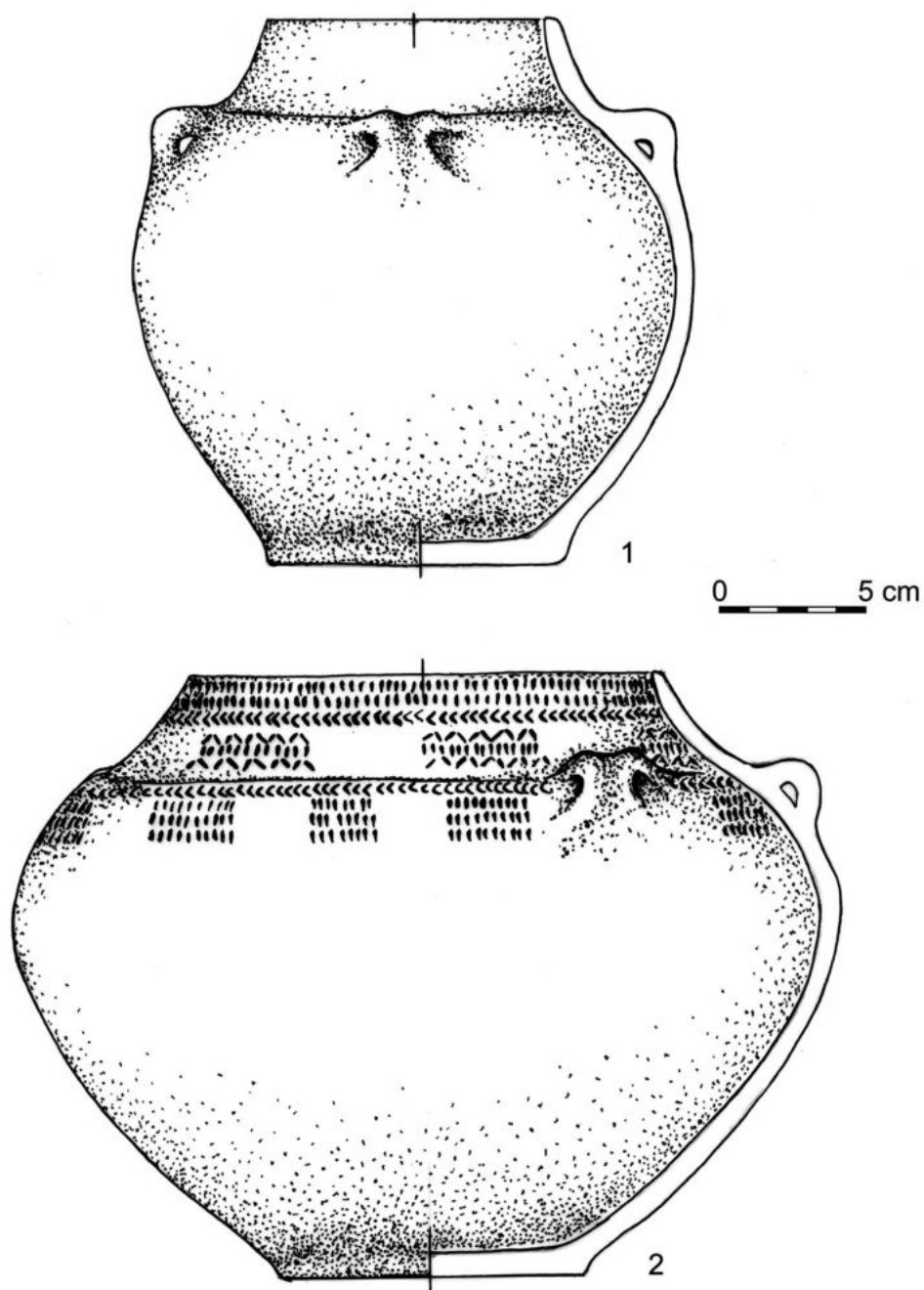
Szczątki ludzkie: zmarły ułożony w pozycji wyprostowanej, głową na południowy wschód, twarzą ku północy (ryc. 198); szkielet słabo zachowany; układ rąk – nieczytelny.

Wyposażenie: po stronie zachodniej, na wysokości czaszki – dwa naczynia, po stronie wschodniej, na wprost obojczyka – krzemienna siekiera, w okolicy prawego biodra (od wschodu) – kieł dzika.

1. Amfora (ryc. 199: 1; 201) z wyraźnie zaznaczoną szyją, dość niską, zwężającą się w kierunku krawędzi wylewu, oddzieloną od brzuśca załosem; brzusec silnie wydęty, o największej średnicy nieco powyżej połowy wysokości naczynia; dno wyraźnie zaznaczone, z niewielką „stopką”; na barku brzuśca – cztery symetrycznie rozmieszczone ucha poziomo przekłute, z centralną pionową bruzdą; brak zdobienia; powierzchnie i przełam – barwy szarej; masa ceramiczna schudzona domieszką drobnziarnistego tłuczni kamienia; ślady przecierania wiechciem wnętrza na-

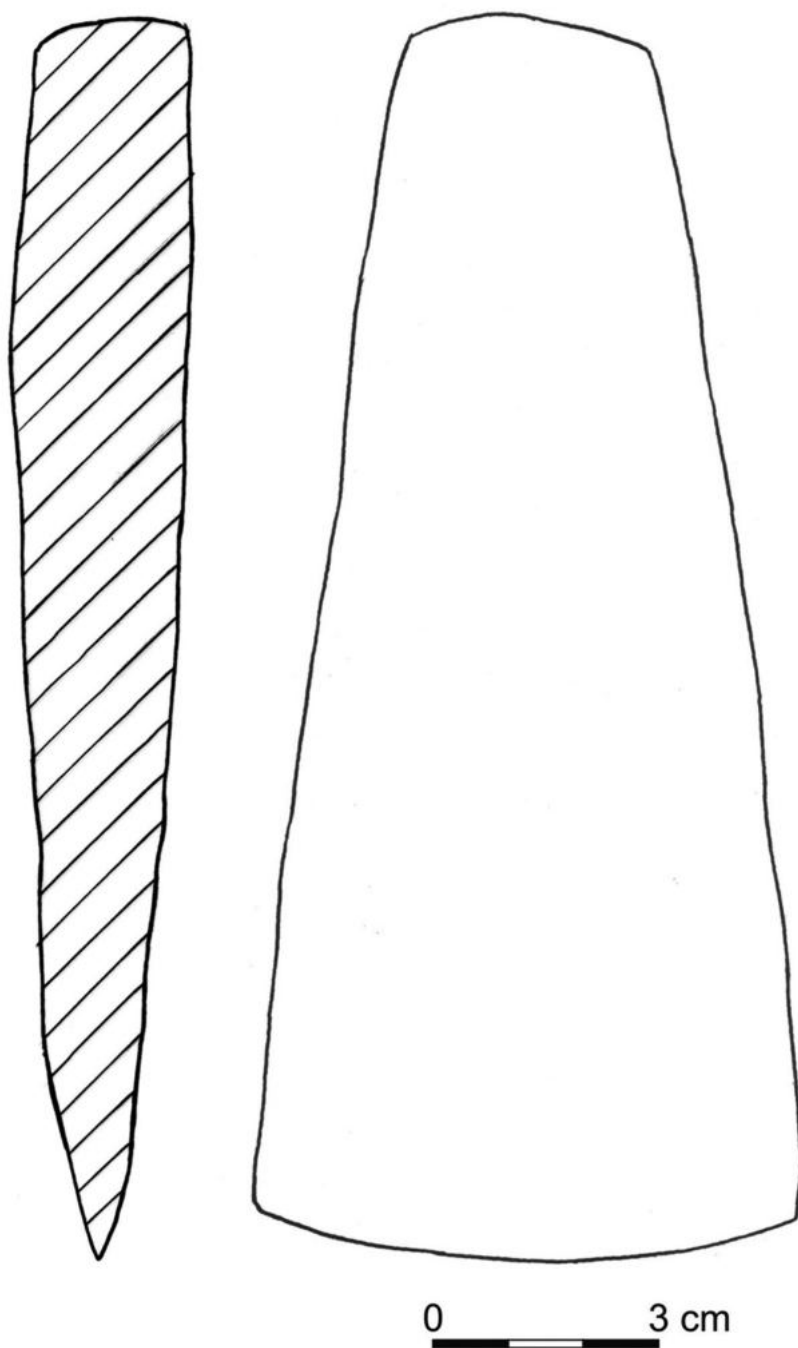
czynia; wysokość: 19 cm, średnica wylewu: około 10 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 19 cm, średnica dna: około 10 cm; grubość ścianki: 0,5-0,7 cm.

2. Amfora (ryc. 199: 2; 202) z wyraźnie zaznaczoną, niską szyją, silnie zwężającą się w kierunku krawędzi wylewu, oddzieloną od brzuśca załosem; brzusec silnie wydęty, o największej średnicy powyżej połowy wysokości naczynia (w 2/3); dno wyraźnie zaznaczone, z niewielką „stopką”; na barku brzuśca – cztery symetrycznie rozmieszczone ucha poziomo przekłute z centralną pionową bruzdą; zdobiona szyja i górna część brzuśca – do wysokości dolnych nasad uch; tuż pod krawędzią wylewu – potrójna linia horyzontalna złożona z pionowo ustawionych łuczków zwróconych wypukłością w lewo; niżej – grupy stempelków tworzące sekwencje prostokątne składające się z odcinka poziomego złożonego z pionowych słupków pomiędzy poziomymi zygzakami powstałymi z odciskania prostokątnego stempelka

Ryc. 199. Strzyżów, pow. hrubieszowski, stan. 6. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Wg Gajewski, Gurba 1960. Rys. E. Hander

Fig. 199. Strzyżów, Hrubieszów district, site 6. Pit grave. Burial goods: 1, 2 – vessels. After: Gajewski, Gurba 1960. Drawn by E. Hander

Ryc. 200. Strzyżów, pow. hrubieszowski, stan. 6. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienna. Wg Gajewski, Gurba 1960. Rys. E. Hander

Fig. 200. Strzyżów, Hrubieszów district, site 6. Pit grave. Burial goods: flint axe. After: Gajewski, Gurba 1960. Drawn by E. Hander

Ryc. 201. Strzyżów, pow. hrubieszowski, stan. 6. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 201. Strzyżów, Hrubieszów district, site 6. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 202. Strzyżów, pow. hrubieszowski, stan. 6. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 202. Strzyżów, Hrubieszów district, site 6. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

(12, 15 stempli); pod nimi, powyżej i poniżej granicy między szyją a brzuścem – podwójna linia horyzontalna odcisnięta przy pomocy pionowych łuczków, zaś pod nimi – grupy pionowych słupków umieszczonych w trzech poziomych rzędach (7, 8 stempli w każdym); w obu przypadkach przestrzeń pomiędzy poszczególnymi grupami stempelków – niezdobiona; powierzchnia zewnętrzna – brunatna; wewnętrzna – ciemnoszara; przełam – czarny; masa ceramiczna schudzona domieszką drobnoziarnistego tłuczni kamienno-go; ślady przecierania wiechciem wnętrza naczynia; wysokość: 21,0 cm, średnica wylewu: około 16,5 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 28,2 cm, średnica dna: 10,8 cm; grubość ścianki: 0,6-0,8 cm.

3. Siekiera czworościenna (ryc. 200) o trapezowatym obrysie i płaszczyznowym obuchu, gładzona jedynie przy ostrzu; krzemień pasiasty lub wołyński – biało-czarny; długość: około 17 cm, szerokość przy ostrzu: 7,5 cm, grubość: 2,4 cm, obuch: 2 x 3 cm.

4. Kiel dzika („oskrobywacz”) ze słabymi śladami wytarcia od strony wewnętrznej; długość: 6,5 cm, największa szerokość: 2 cm.

Literatura: Gajewski, Gurba 1960, 97-110; Nosek 1967, 209-210; Bronicki 2016a, 205-206.

Zbiory: Muzeum Narodowe w Lublinie (968/A/ML – dwie amfory; pozostałe przedmioty niezidentyfikowane – zaginęły?).

32. ŚLIPCZE, stan. 14³⁹, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski (AZP 87-95/19)⁴⁰

Data i charakter odkrycia: stanowisko zlokalizowane na wiosnę roku 1978 w ramach AZP (znaleziono dwa fragmenty ceramiki kultury amfor kulistych); hipotetyczny grób, odkryty przy-

padkowo w roku 1995 podczas eksploatacji piasku w „dzikiej” kopalni, znajdującej się około 250 m na południe od znanego śladu osadnictwa; informację o odkryciu do Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie przekazał Henryk Szlenzak ze Ślipcza; interwencja terenowa Wacława Panasiewicza, który stwierdził zupełne zniszczenie obiektu (ocalało jedynie częściowo uszkodzone wyposażenie).

Położenie: południowy stok doliny Bugu, łagodnie opadający na północ; po południowej stronie drogi biegnącej ze Ślipcza do Czumowa, piaskownia (dziś zadrzewiona), na skraju lasu (ryc. 203); teren wchodzi w skład Kotliny Hrubieszowskiej.

Gleba: piaszczysta.

Konstrukcja: grób jamowy (?), bez konstrukcji kamiennej; wyposażenie na głębokości 70-80 cm.

Orientacja grobu: nieustalona.

Szczątki ludzkie: nieodnalezione, zupełnie rozłożone w piasku (?).

Wyposażenie: fragmenty dużej amfory znaleziono po południowej stronie obiektu, w odległości kilkudziesięciu centymetrów na południe od amfory kulistej i siekiery.

1. Amfora (waza; ryc. 204: 1) szerokootworna, o szyi wyodrębnionej, zwężającej się w kierunku krawędzi wylewu, oddzielonej od brzuśca załomem; brzusec dość silnie wydęty, o największej średnicy powyżej połowy wysokości naczynia (w 2/3); dno – w postaci niskiej „stopki”; ucho poziomo przekłute (zachowane tylko jedno; nie można ustalić łącznej ilości); dolna nasada – na przejściu szyi w brzusec; brak zdobienia; masa ceramiczna schudzona domieszką drobno- i gruboziarnistego tłuczni granitowego; powierzchnia zewnętrzna – brunatna; wewnętrzna – ciemnoszara; przełam – dwuwarstwowy: brunatno-ciemnoszary; wysokość: 26 cm, średnica wylewu: 19 cm, największa średnica brzuśca: 29,5 cm, średnica dna: 13 cm.

2. Amfora kulista (ryc. 204: 2; 205) o wysokiej szyi, łagodnie, lejkowato rozchylonej, płyn-

39 W publikacji źródłowej (Panasiewicz 1996) podano inny numer stanowiska (17).

40 Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił S. Jastrzębski, skorygował – W. Koman.

Ryc. 203. Ślipcze, pow. hrubieszowski, stan. 14. Lokalizacja grobu
 Fig. 203. Ślipcze, Hrubieszów district, site 14. Pit grave (?). Location of the grave

nie przechodzącej w baniasty brzusiec, którego największa średnica znajduje się poniżej połowy wysokości naczynia; dno niewyodrębnione; w dolnej partii szyi – dwa wydatne ucha, poziomo przekłute (dolna nasada oparta na barku brzuśca); masa ceramiczna schudzona domieszką drobn- i gruboziarnistego piasku i tłucznią granitowego; powierzchnia zewnętrzna – jasnobrunatnoceglasta; przełam – trójwarstwowy: jasnobrązowo-czarno-jasnobrązowy; wysokość: 20,1 cm, średnica wylewu: 8,8 cm, największa średnica brzuśca: 16,6 cm.

3. Siekiera czworosieczna (ryc. 204: 3) bardzo pękata, o obrysie – zbliżona do prostokąta i szerokim obuchu płaszczyznowym, ostrze – łukowate (węższe niż średnia szerokość narzędzia), gładzona na szerszych ścianach; krzemień wołyński; długość: 9,3 cm, szerokość przy ostrzu:

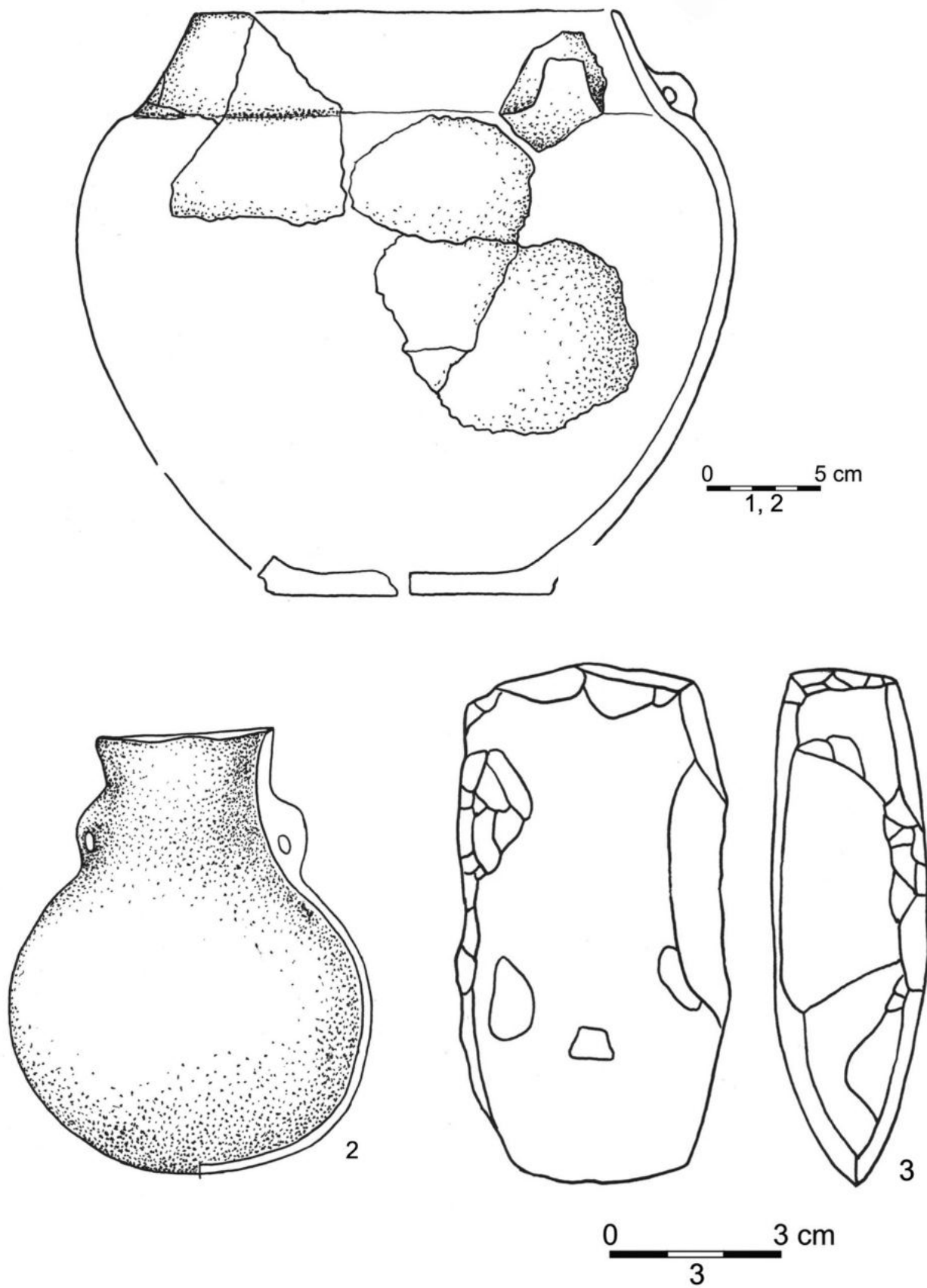
3,2 cm, szerokość: 5,0 cm, grubość: 2,9 cm, obuch: 4,2 x 2 cm.

Literatura: Panasiewicz 1996, 193-194; Bronicki 2016a, 207-209.

Zbiory: Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie (MH/A/1983, MH/A/1984 – zbiórki ceramiczne); H. Szlenzak (siekiera); Instytut Archeologii UMCS (KA/450 – ułamki naczyń z badań AZP).

Ryc. 204. Ślipcze, pow. hrubieszowski, stan. 14. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia, 3 – siekiera krzemienista. Wg Panasiewicz 1996. Rys. E. Hander
 Fig. 204. Ślipcze, Hrubieszów district, site 14. Pit grave (?). Burial goods: 1, 2 – vessels, 3 – flint axe. After: Panasiewicz 1996.
 Drawn by E. Hander

Ryc. 201. Strzyżów, pow. hrubieszowski, stan. 6. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
 Fig. 201. Strzyżów, Hrubieszów district, site 6. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo G. Zabłocki

33. ŚWIERSZCZÓW, stan. 5⁴¹, gm. Hrubieszów, pow. hrubieszowski (AZP 86-94/92)⁴²

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowego wiosną 1984 roku; w kwietniu tego samego roku – badania ratownicze W. Komana i A. Kokowskiego; w roku 1986 w ramach AZP, pod kierunkiem A. Kokowskiego – pozytywna weryfikacja stanowiska.

Położenie: wierzchołek wzgórza omywanego z dwóch stron przez dwa niewielkie potoki – lewobrzeżne dopływy Huczwy, około 5 m ponad dnami ich dolin (ryc. 206); około 1 km na północny zachód od szosy Hrubieszów – Strzyżów; obszar stanowiska leży na Grzędzie Horodelskiej (w pobliżu granicy z Kotliną Hrubieszowską).

Gleba: czarnoziem wykształcony na lessach.

Konstrukcja: grób jamowy bez konstrukcji kamiennej (znacznie uszkodzony; ryc. 207: A); strop obiektu – na głębokości 15 cm poniżej powierzchni współczesnego gruntu; kości przemieszczane, rozwleczone na przestrzeni około 3 metrów grupowały się w dwóch skupiskach; calec – na głębokości około 30 cm; zarys jamy grobowej – nieczytelny; odległość między skrajnymi znaleziskami (garnkiem beczułkowatym a siekierą), wyznaczającymi kierunek północny zachód – południowy wschód – około 2,35 m, zaś między misą o kulistym dnie a kulistą amforą średniej wielkości – około 1 m.

Orientacja grobu: NW-SE.

Szczałki ludzkie: w skupisku zachodnim wyróżniono kości czaszki, żeber, kręgow i fragmenty kości rąk; we wschodnim – ułamki kości miednicy oraz kończyn dolnych; zmarły prawdopodobnie był ułożony na prawym boku, głową na zachód, z podkurczonymi nogami (ryc. 207: A).

Wyposażenie: trzy paciorki bursztynowe i krzemienne wiórki znalezione w obrębie zachodniego skupiska kości; nieco na północny

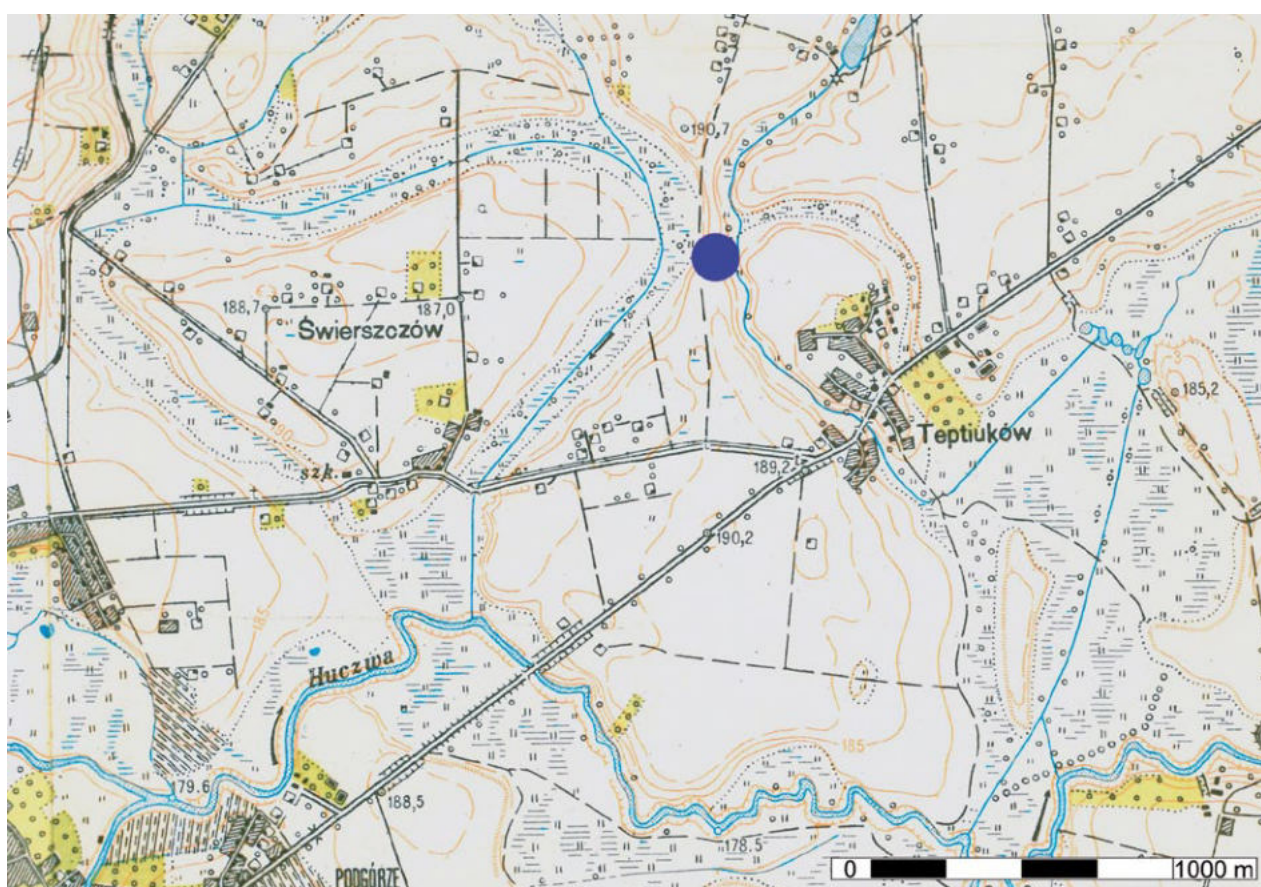
41 W publikacji źródłowej (Ścibior, Kokowski, Koman 1991) podano inny numer stanowiska (27).

42 Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił A. Kokowski; numer w miejscowości poprawiono oznaczając cyfrą „5”.

zachód od niego – misa o kulistym dnie oraz garnek beczułkowaty, między nimi – dwa kolejne paciorki bursztynowe; pod kośćmi skupiska wschodniego – dwa paciorki bursztynowe, obok, nieco na północny zachód – kolejny; na wschód od tego skupiska – mała niezdobiona amfora, a jeszcze dalej na wschód – krzemienna siekiera; po środku obiektu – cztery naczynia (najbardziej na północ – duża amfora kulista, na południe od niej – waza zdobiona m. in. jodełką, na południowy wschód od wazy – duża amfora kujawska i na południowy zachód od tej samej wazy – jeszcze jedna amfora kulista, średniej wielkości; ryc. 207: A).

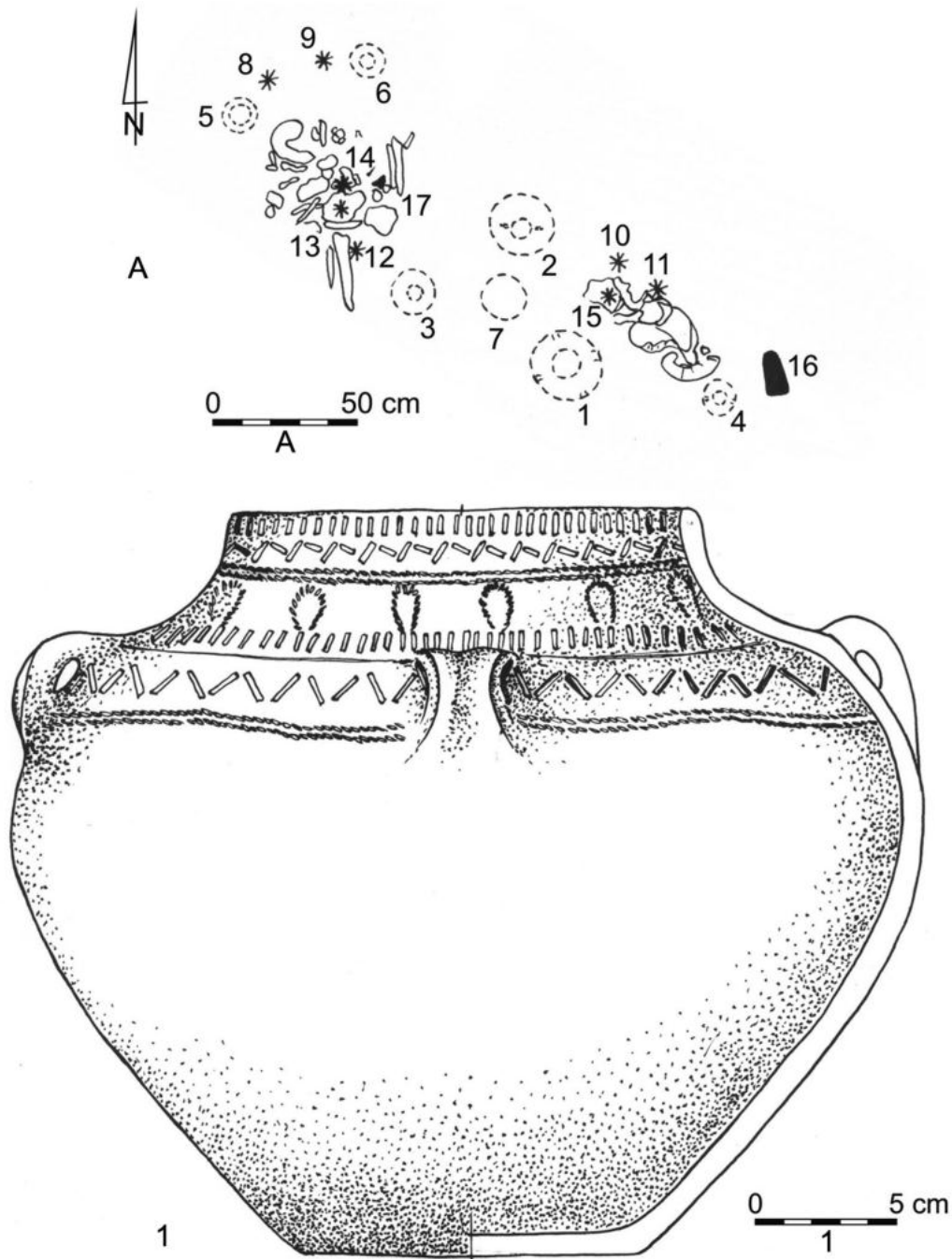
1. Amfora kujawska (ryc. 207: 1; 211) z wyodrębnioną krótką cylindryczną szyjką, przechodzącą łagodnym uskokiem w silnie wyдутy brzusek o największej średnicy – powyżej połowy wysokości naczynie; płaskim dnem; na barku brzuś-

ca – cztery dość szerokie, płaskie ucha poziomo przekłute; ornamentyka wykonana przy pomocy prostokątnego stempelka i odcisków sznura; tuż pod krawędzią wylewu – dookólna linia pozioma wykonana odciskami pionowego słupka; niżej – dookólna linia łamana (zygzak) odcisnięta tym samym narzędziem; pod nią – podwójna linia pozioma wykonana sznurem; poniżej (odcisnięte sznurem) – odchodzą owalne motywy pętłkowe, z końcówkami zwróconymi ku dołowi; jeszcze niżej – druga linia pozioma złożona z odcisków prostokątnego stempelka (pionowego słupka); na wysokości otworów uch – druga dookólna linia łamana (zygzak), wykonana prostokątnym stempelkiem o większych rozmiarach; pod nią – druga odcisnięta sznurem podwójna pozioma linia, lekko nierówna, rozdzielona dolnymi nasadami uch; masa ceramiczna schudzona nieliczną domieszką tłuczni granitowego; powierzchnia zewnętrzna:

Ryc. 206. Świerzczów, pow. hrubieszowski, stan. 5. Lokalizacja grobu
 Fig. 206. Świerzczów, Hrubieszów district, site 5. Location of the grave

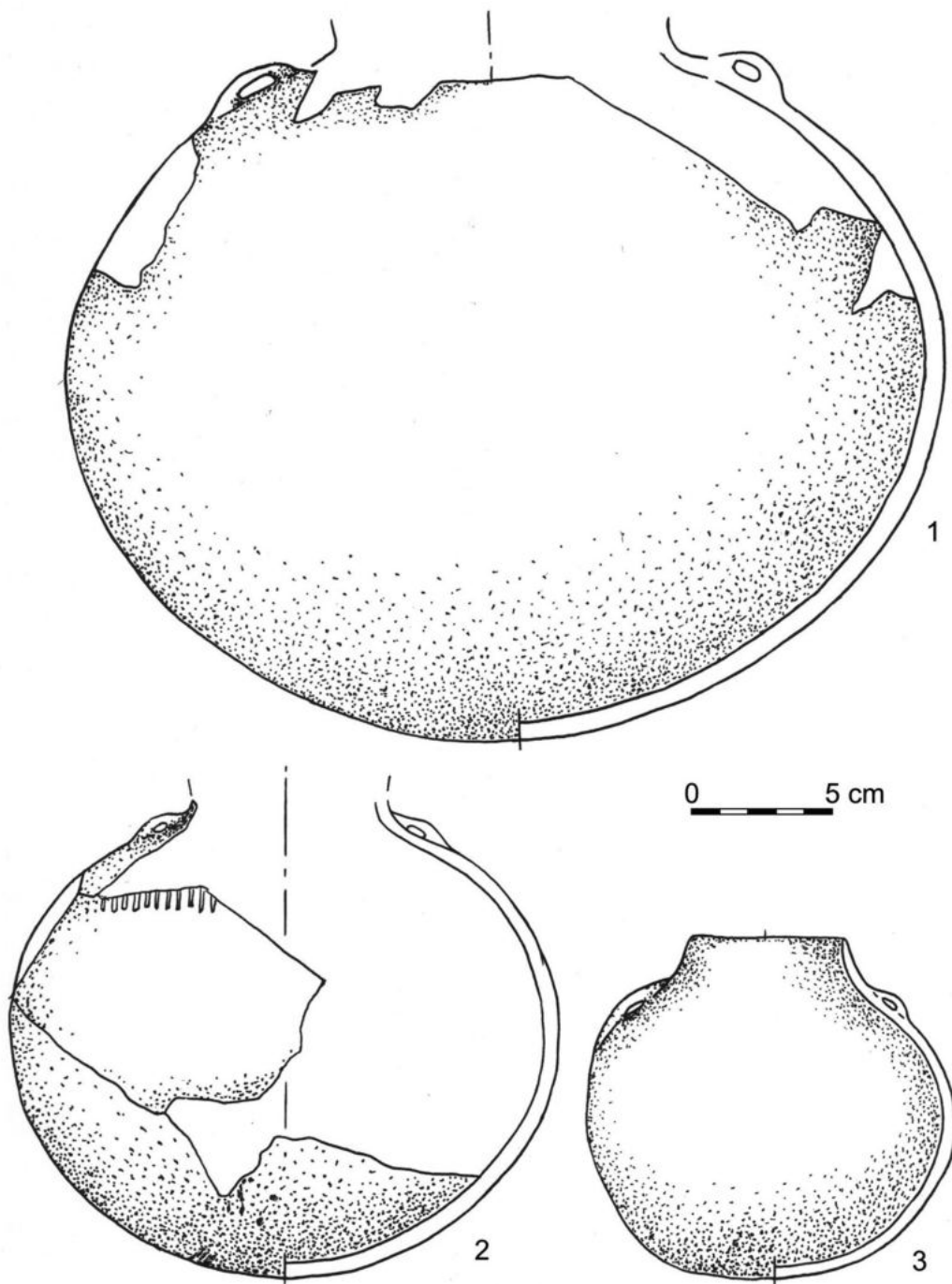

Ryc. 207. Świerszczów, pow. hrubieszowski, stan. 5. Grób jamowy. A – plan grobu. Wyposażenie grobowe: 1 – naczynie. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

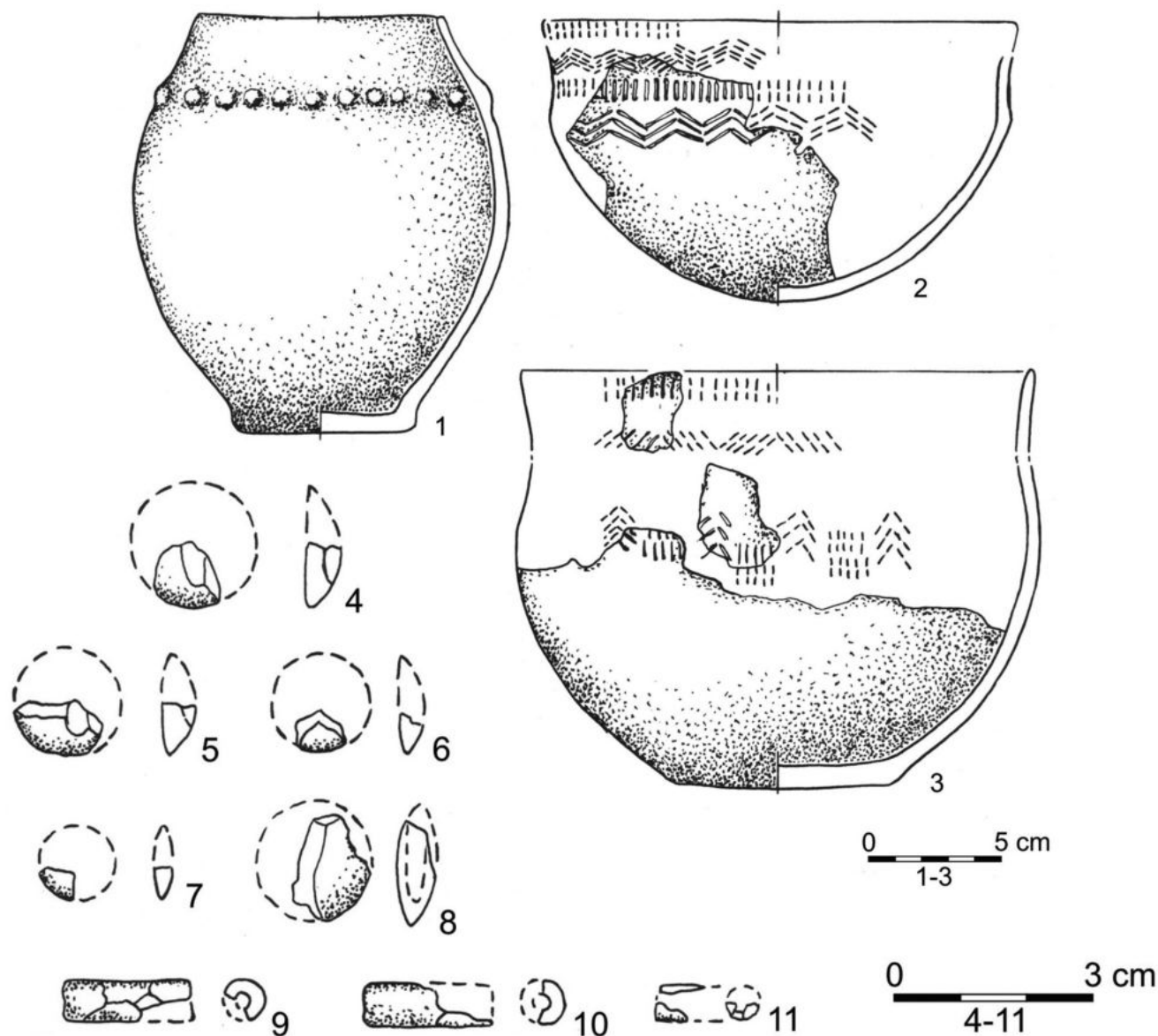
Fig. 207. Świerszczów, Hrubieszów district, site 5. Pit grave. A – plan of the grave. Burial goods: 1 – vessel. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

gładka, barwy jasno- i szarobrunatnej; wewnętrzna – równa, czarnoszara i czarna; przełam – dwuwarstwowy, zwarty; wypał dość dobry; wysokość: 28 cm, średnica wylewu: 16 cm, największa średnica brzuśca: 32 cm, średnica dna: 12 cm, grubość ścianki: 0,8 cm.

2. Amfora kulista (niezachowany wylew; ryc. 208: 1) o wyodrębnionej, cylindrycznej szyjce, bardzo silnie wydętym, elipsoidalnym brzuścu, którego największa średnica znajduje się w połowie wysokości; dno – zaokrąglone; na barku brzuśca – dwa (lub cztery?) płaskie ucha poziomo

Ryc. 208. Świerszczów, pow. hrubieszowski, stan. 5. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: 1-3 – naczynia. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander
 Fig. 208. Świerszczów, Hrubieszów district, site 5. Pit grave. Burial goods: 1-3 – vessels. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

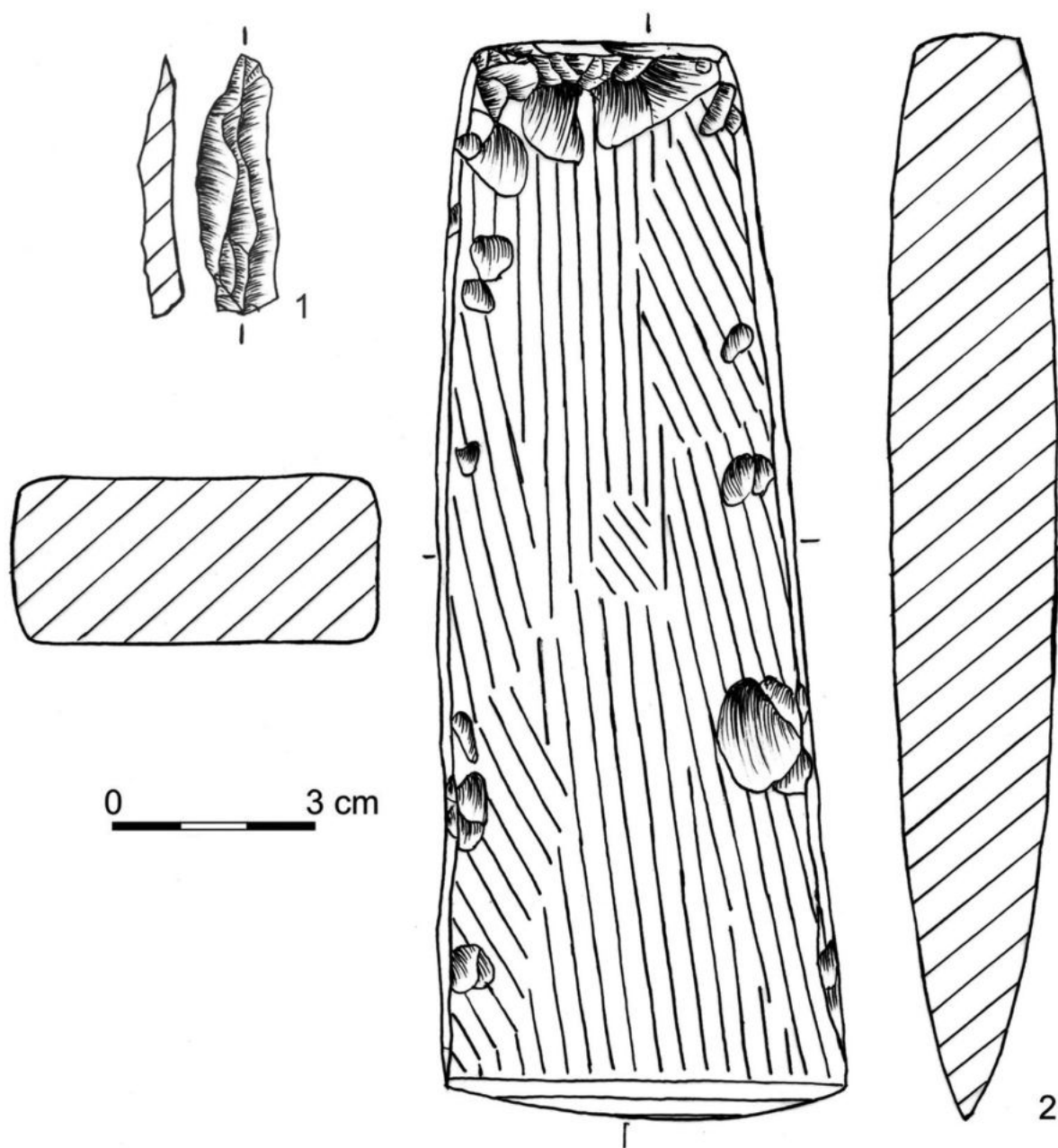
Ryc. 209. Świerszczów, pow. hrubieszowski, stan. 5. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: 1-3 – naczynia, 4-11 – paciorki bursztynowe. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 209. Świerszczów, Hrubieszów district, site 5. Pit grave. Burial goods: 1-3 – vessels, 4-11 – amber beads. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

przekłute; brak zdobienia; masa ceramiczna schudzona liczną domieszką średnio- i gruboziarnistego tłuczni granitowego; powierzchnia zewnętrzna – gładka, barwy brunatnej; wewnętrzna – ze śladami przecierania wiechciem, czarna i czarnoszara; przełam wielowarstwowy z tendencją do rozwarstwiania się; wysokość: około 27 cm (partia zachowana), średnica wylewu: około 13 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 33 cm, grubość ścianki: 0,8 cm.

3. Amfora kulista (niezachowany wylew; ryc. 208: 2) o wyodrębnionej, cylindrycznej szyjce i bardzo silnie wydętym brzuchu, którego największa średnica znajduje się w połowie wysokości; na jego barku – dwa (lub cztery?) płaskie ucha poziomo przekłute; dno – zaokrąglone; zdobienie zachowane jedynie na ułamku brzuścowym – linia pozioma wykonana odciskami pionowego słupka (stan zachowania uniemożliwia odtworzenie całego motywu ornamentacyjnego); masa ceramiczna

Ryc. 210. Świerszczów, pow. hrubieszowski, stan. 5. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: 1- wiórek krzemienisty mikroli-
tyczny, 2 – siekiera krzemienista. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 210. Świerszczów, Hrubieszów district, site 5. Pit grave. Burial goods: 1- flint microlithic bladelet, 2 – flint axe. After:
Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

schudzona liczną domieszką gruboziarnistego
tłuczni granitowego; powierzchnia zewnętrzna –
nierówna, z wystającymi ziarnami domieszki, ze
śladami przecierania, barwy szarej i ciemnoszarej;
wewnętrzna – brunatnoszara; przełam wielowar-
stwowy, z tendencją do łuszczenia się, brunatno-
szary; wysokość: około 17 cm (partia zachowana),
średnica wylewu: około 8 cm, średnica największej
wydętości brzuśca: 20 cm, grubość ścianki: 0,5 cm.

4. Amfora kulista (ryc. 208: 3; 212) o niskiej,
lekką wyodrębnionej, cylindrycznej szyjce, płyn-
nie przechodzącej w kulisty, nieco nieregularny
brzusiec, którego największa średnica znajduje
się w połowie wysokości naczynia; dno zaokrą-
glone; na barku brzuśca – dwa płaskie, poziomo
przekłute ucha; brak zdobienia. masa ceramiczna
schudzona nieliczną domieszką tłuczni granito-
wego; powierzchnia zewnętrzna – wygładzona,

Ryc. 211. Świerszczów, pow. hrubieszowski, stan. 5. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 211. Świerszczów, Hrubieszów district, site 5. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 212. Świerszczów, pow. hrubieszowski, stan. 5. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
Fig. 212. Świerszczów, Hrubieszów district, site 5. Pit grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

Ryc. 213. Świerszczów, pow. hrubieszowski, stan. 5. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: siekiera krzemienista. Fot G. Zabłocki
Fig. 213. Świerszczów, Hrubieszów district, site 5. Pit grave. Burial goods: flint axe. Photo by G. Zabłocki

szaropopielata; wysokość: 13 cm, średnica wylewu: 5,8 cm, średnica największej wydętości brzuszca: 13 cm, grubość ścianki: 0,3 cm.

5. Garnek beczułkowaty (ryc. 209: 1) o zwężającym się do wnętrza wylewie, płynnie, łukowato przechodzącym w brzusiec, którego największa wydętość znajduje się nieco powyżej połowy wysokości naczynia; dno wyodrębnione – w postaci „stopki”; górna część ozdobiona linią poziomą złożoną z okrągłych guzków, nalepionych dość gęsto w niejednakowych odstępach; masa ceramiczna schudzona liczną domieszką gruboziarnistego tłuczni kamiennego; powierzchnia zewnętrzna – nierówna, barwy brunatnej; wewnętrzna – ze śladami przecierania wiechciem, czarnoszara i czarna; przełam jednowarstwowy, zwarty barwy brunatnej i czarnej; wysokość: 16,5 cm, średnica wylewu: 9,5 cm, średnica największej wydętości brzuszca: 14 cm, średnica dna: 6,3-6,5 cm.

6. Misa (ryc. 209: 2) o wyodrębnionej, lekko rozchylonej, dość wysokiej szyi, której przejście w brzusiec podkreślono wyraźnym załomem; dno zaokrąglone, ornament stempelkowo-ryty; tuż pod krawędzią wylewu – dookólna linia pozioma złożona z odcisków pionowego słupka – niżej dookólna, poczwórna linia łamana (zygzak); pod nią – druga linia horyzontalna wykonana pionowym prostokątnym stempelkiem, a jeszcze niżej – na przejściu szyi w brzusiec – drugi, tym razem potrójny dookólny zygzak; do wykonania zdobienia użyto dwóch prostokątnych stempelków różniących się wielkością – mniejszego użyto do wykonania dwóch motywów umieszczonych w górnej części naczynia, większego – dwóch dolnych; w masie ceramicznej zidentyfikowano liczną domieszkę średnio- i gruboziarnistego tłuczni kamiennego; wypał dobry; powierzchnie jednolicie ciemnoszare; zewnętrzna – równa, starannie gładzona; wewnętrzna – przecierana wiechciem; wysokość: około 20 cm, średnica wylewu: 17,5 cm, grubość ścianki: 0,4 cm.

7. Waza (ryc. 209: 3) szerokootworowa, o lekko rozchylonym wylewie, niewyodrębnionej szyi, płynnie przechodzącej w słabo wydęty brzusiec,

Ryc. 214. Świerszczów, pow. hrubieszowski, stan. 5. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: wiórek krzemienno-mikrolityczny. Fot G. Zabłocki

Fig. 214. Świerszczów, Hrubieszów district, site 5. Pit grave. Burial goods: flint microlithic bladelet. Photo by G. Zabłocki

którego największa średnica znajduje się nieco powyżej połowy wysokości naczynia, zaznaczonym, płaskim dnie; ornamentyka w postaci odcisków pionowego słupka oraz nacinanych kresek; tuż pod krawędzią wylewu – dookólna linia pozioma złożona z pionowych odcisków prostokątnego stempelka (słupka); pod nią, w dolnej partii szyi – horyzontalny motyw ukośnych, krótkich kresek, zebranych w sekwencje, skierowanych naprzemiennie: pięć (?) w prawo, pięć (?) w lewo, itd. (kreski sąsiadujące ze sobą po zmianie kierunku – tworzą kąty zbliżone do prostego, o wierzchołkach raz zwróconych do góry, następnie – do dołu, dalej ponownie – do góry, itd.); na największej wydętości brzuszca – motyw jodełek (trzy-, czteroelementowych), rozdzielonych grupami pionowych nacinanych kresek umieszczonych w dwóch rzędach po pięć sztuk w każdym, tworzących kształty prostokątne; jodełki sięgają wierzchołkami nieco

wyżej niż prostokąty zbudowane z kresiek; masa ceramiczna schudzona niewielką ilością drobnego tłuczni granitowego i ceramicznego; obie powierzchnie – równe, wygładzone, barwy brunatnoszarej; przełam – szarobrunatny; wysokość: około 16,5 cm, średnica wylewu – około 20 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 20,8 cm, średnica dna: 8,5 cm.

8-10. Trzy paciorki guzkowate (zachowane fragmentarycznie), koliste; w przekroju; płasko-wypukłe; z otworami w kształcie litery „V” (ryc. 209: 4-6); bursztyn; średnice (zgodnie z numeracją): około 1,8 cm, około 1,5 cm, około 1,5 cm, grubość: około 0,5 cm, 0,5 cm, około 0,3 cm (partia zachowana).

11,12. Dwa paciorki guzkowate (zachowane fragmentarycznie), koliste; w przekroju – soczewkowate; z otworem w kształcie litery „V” (ryc. 209: 7, 8); bursztyn; średnica (zgodnie z numeracją): około 1,2 cm, około 1,8 cm, grubość: około 0,3 cm, 0,6 cm.

13-15. Trzy paciorki rurkowate (zachowane fragmentarycznie), w kształcie walca przewierconego wzdłuż osi symetrii (ryc. 209: 9-11); bursztyn; długość (zgodnie z numeracją): 2,0 cm, 2,0 cm, 0,7 cm (partia zachowana); średnica: 0,6-0,8 cm, 0,8 cm, około 0,5 mm; średnica otworów: 0,2-0,25 cm.

16. Siekiera (ryc. 210: 2; 213) czworościenna, o trapezowatym (zbliżonym do prostokąta) i szerokim obuchu płaszczyznowym oraz łukowatym, lekko asymetrycznym ostrzu, gładzenie staranne wszystkich ścian; krzemień kredowy wołyński – mlecznoszary; długość: 17,0 cm, szerokość przy ostrzu: 6,3 cm, grubość: 2,6 cm, obuch: 4,2 cm, x 1,7 cm.

17. Wiórek (ryc. 210: 1; 214), prosty, odbity z rdzenia jednopiętowego; brak retuszu (półsurowiec); krzemień wołyński; długość: 4,0 cm, szerokość: 1,2 cm, grubość: 0,5 cm.

Datowanie ¹⁴C: 4170 ± 35 BP (Ki-5433).

Literatura: Ścibior, Kokowski, Koman 1991, 79-108; Ścibior, Koman 1996, 28-34; Bronicki 2016a, 209-214.

Zbiory: Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie (MH/A/508 – MH/A/521, MH/A/607, MH/A/608 – wyposażenie grobowe, szczątki kostne).

34. TARNOSZYN, stan. 42, gm. Ulhówek, pow. tomaszowski (AZP 95-93/56)⁴³

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w 1963 roku podczas kopania fundamentów pod budynek gospodarczy (stojący do dziś); interwencja terenowa A. Kutyłowskiego; następnego roku – badania ratownicze Walerii Misiewicz (z d. Kunickiej-Kiferling); prace powierzchniowe wykonywane w systemie AZP na wiosną 1987 roku pod kierunkiem Andrzeja Urbańskiego nie zlokalizowały stanowiska; weryfikacja w 2021 roku, przeprowadzona pod kierunkiem A. Bronickiego osiągnęła wynik pozytywny; miejsce odkrycia grobu precyzyjnie wskazał Stanisław Górnicki – mieszkaniec Tarnoszyna; w okolicy miejsca odkrycia znaleziono dwa kamienie narzutowe, które mogą pochodzić z konstrukcji grobowej.

Położenie: południowy, łagodny stok rzeczki Szyszli (ryc. 215) – prawego dopływu Rzeczyicy wpadającej do Sołokiji; grobowiec znajdował się w obrębia podwórza gospodarstwa Antoniego i Janiny Pietrowskich, obecnie jest to własność ich dzieci: Aliny Renc i Zbigniewa Pietrowskiego; grobowiec odkryto pod południową ścianą budynku gospodarczego, w połowie jej długości; teren wchodzi w obręb Równiny Bełskiej.

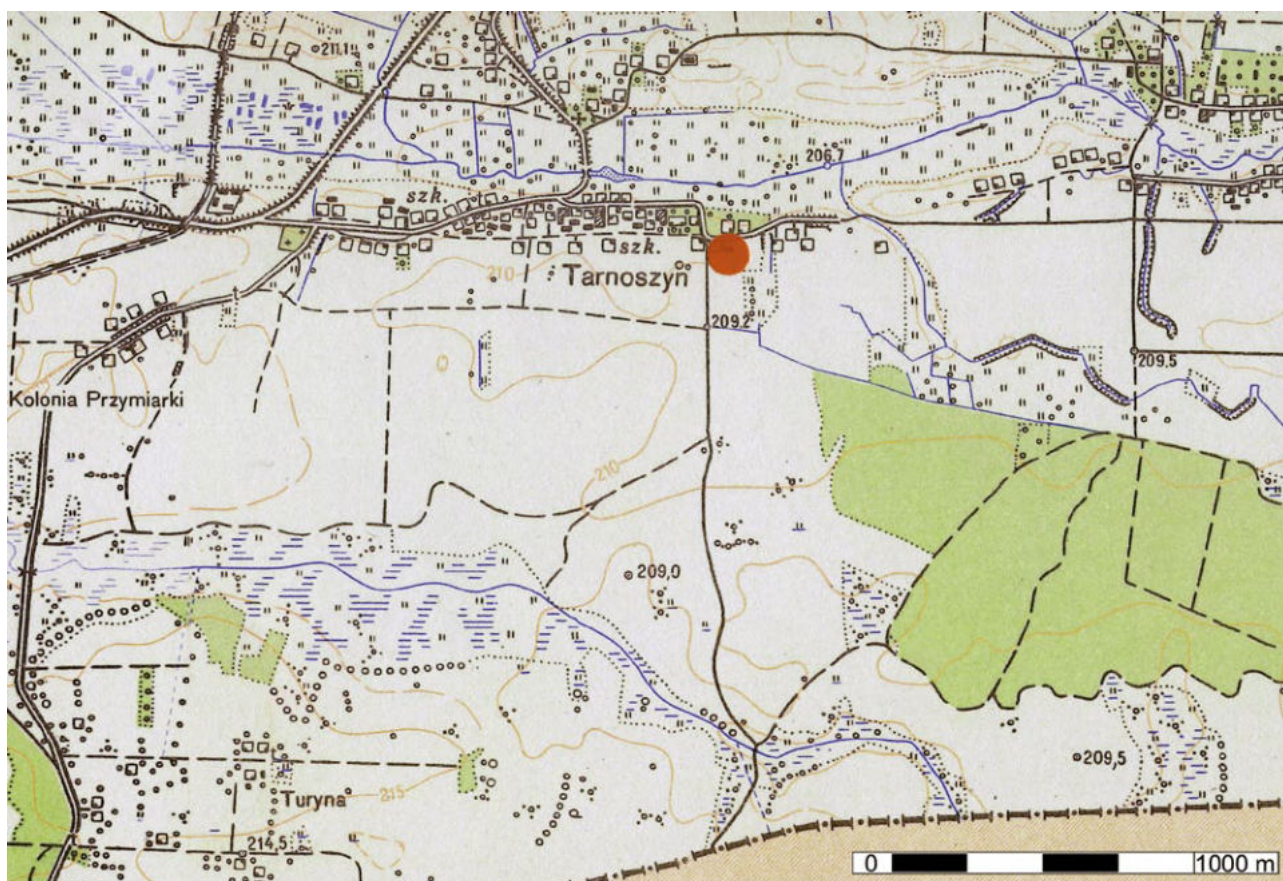
Gleba: lessowa.

Konstrukcja: grób skrzyniowy, brak bliższych danych.

Orientacja grobu: nieustalona.

Budulec: głazy narzutowe barwy różowej, ze skały krystalicznej, nieregularne w kształcie.

⁴³ Stanowisko nie posiada karty ewidencyjnej. Pominięto je podczas wykonywania kwerendy obszaru 95-93.

Ryc. 215. Tarnoszyn, pow. tomaszowski, stan. 42. Lokalizacja grobu

Fig. 215. Tarnoszyn, Tomaszów Lubelski district, site 42. Location of the grave

Szczątki ludzkie: dwoje zmarłych; szkielety niekompletne: osobnik nr 1 – kobieta (*Adultus*), osobnik nr 2 – mężczyzna (*Maturus*); orientacja – nieokreślona.

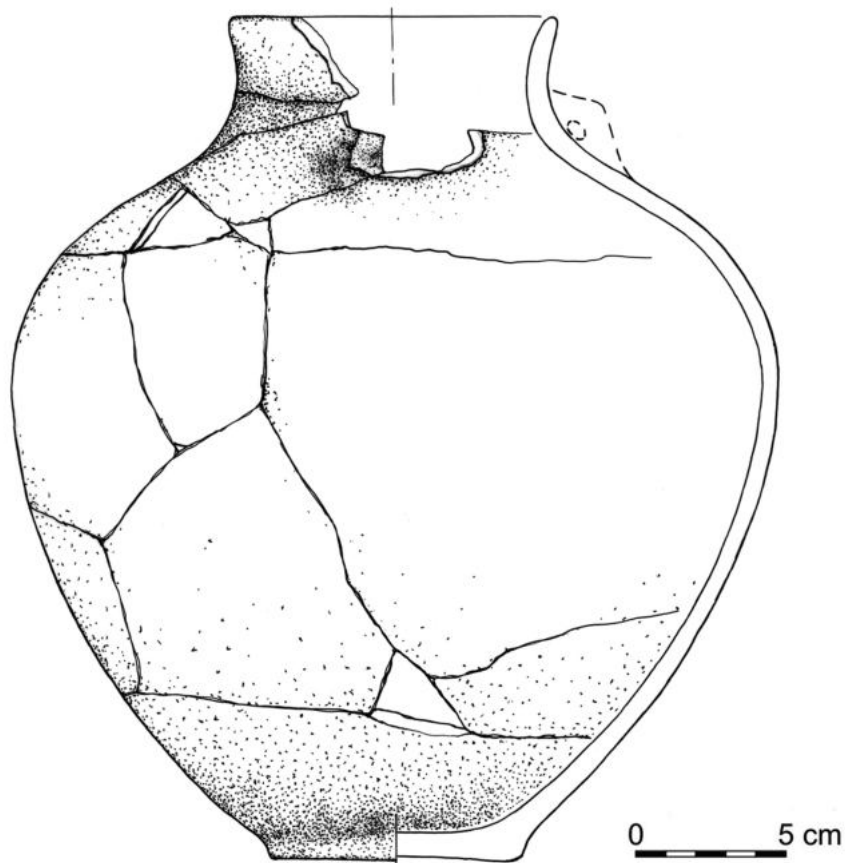
Wyposażenie: cztery naczynia (w tym trzy zachowane fragmentarycznie).

1. Amfora (ryc. 216; 218) z wyodrębnioną, lekko rozchyloną, niską szyją; brzusec wydęty o największej średnicy – powyżej połowy wysokości naczynia; dobrze zaznaczone, wklęsłe dno, z niewielką „stopką”; na przejściu szyi w brzusec – prawdopodobnie dwa ucha; brak zdobienia; masa ceramiczna schudzona dużą ilością średnioziarnistego tłuczniaka kamiennego barwy białawej, z dodatkiem miki; powierzchnia zewnętrzna – równa, szorstka (wystające drobiny domieszki), miejscami – gładka, beżowoszara, z plamami szarymi; powierzchnia wewnętrzna – równa, lekko szorstka, ciemnoszara; przełam

jednobarwny, ciemnoszary; wypał dość dobry; wysokość: 28,7 cm, średnica wylewu: 11 cm, średnica największej wydętości brzucha: 26 cm, średnica dna: 8,5 cm.

2. Amfora (zachowana fragmentarycznie; ryc. 217: 1) z wyodrębnioną, lekko rozchyloną, niską szyją płynnie przechodzącą w silnie wydęty brzusec, o największej średnicy – w połowie wysokości; wyraźnie zaznaczone, płaskie dno z niską „stopką”; na barku brzucha – prawdopodobnie cztery półokrągłe, szerokie, poziomo przekłute ucha; zdobienie obejmuje górną część amfory; krawędź wylewu – ukośnie ponacinana; niżej, na szyi – podwójna linia horyzontalna, dookólna, wykonana smukłym, pionowym słupkiem, rozdzielona pojedynczą linią łamaną odcisniętą tym samym narzędziem; pod nią, na brzuchu, między dwiema podwójnymi liniami łamanymi otaczającymi naczynie – trzy poziome rzędy pionowych słupków,

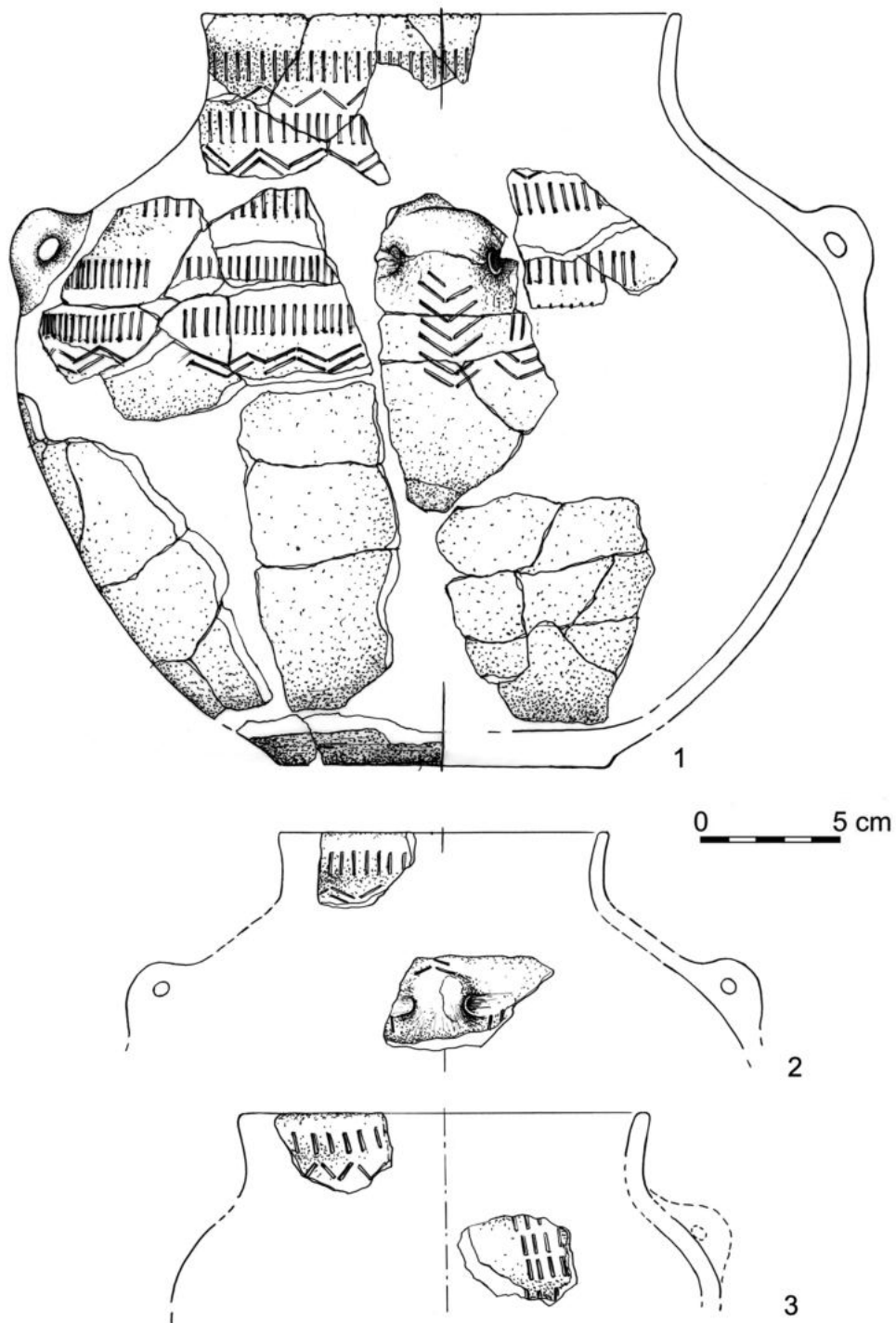
Ryc. 216. Tarnoszyn, pow. tomaszowski, stan. 42. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Rys. E. Hander
 Fig. 216. Tarnoszyn, Tomaszów Lubelski district, site 42. Cist grave. Burial goods: vessel. Drawn by E. Hander

rozdzielone uchami; w dolnej partii uch – odwrócona jodełka; masa ceramiczna schudzona średnioliczną domieszką drobno- i średnioziarnistego tłucznia kamiennego barwy białawej i różowawej; powierzchnia zewnętrzna – równa, gładka, beżowa, z szarymi plamami; powierzchnia wewnętrzna – równa, gładka, jasnoszara; przełam przeważnie jednobarwny, ciemnoszary, ale spotyka się także trójbarwny; wypał dość dobry; wysokość: 27,8 cm, średnica wylewu: 18 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 31,6 cm, średnica dna: 12 cm.

3. Amfora (zachowana fragmentarycznie, brak dolnej części; ryc. 217: 2) z wyodrębnioną, lekko rozchyloną, niską szyją i półokrągłymi, poziomo przekłutymi uchami na barku brzuśca; ornament wykonany prostokątnym, smukłym stempelem; pod krawędzią wylewu – dookólna (?) linia horyzontalna złożona z pionowych słupków;

niżej, na szyi – co najmniej podwójna linia łamana; odciski stempelka widoczne także przy uchu; masa ceramiczna schudzona średnioliczną domieszką drobnoziarnistego tłucznia kamiennego barwy białawej; obie powierzchnie – równe, gładkie, zewnętrzna – beżowa; wewnętrzna – ciemnoszara; przełam jednowarstwowy – ciemnoszary; wysokość: ?, średnica wylewu: 12 cm, średnica największej wydętości brzuśca: około 23,5 cm, średnica dna: ?

4. Amfora (zachowana fragmentarycznie, brak dolnej części oraz uch; ryc. 217: 3) z lekko rozchyloną, niską szyją; naczynie szerokootworowe; ornament wykonany prostokątnym stempelem; pod krawędzią wylewu – dookólna (?) linia horyzontalna złożona z pionowych słupków; niżej, na szyi – pojedyncza linia łamana; na barku brzuśca – odciski stempelka zebrane

Ryc. 217. Tarnoszyn, pow. tomaszowski, stan. 42. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1-3 – naczynia. Rys. E. Hander

Fig. 217. Tarnoszyn, Tomaszów Lubelski district, site 42. Cist grave. Burial goods: 1-3 – vessel. Drawn by E. Hander

Ryc. 218. Tarnoszyn, pow. tomaszowski, stan. 42. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Fot G. Zabłocki
 Fig. 218. Tarnoszyn, Tomaszów Lubelski district, site 42. Cist grave. Burial goods: vessel. Photo by G. Zabłocki

w sekwencji, w co najmniej czterech rzędach, jeden nad drugim; masa ceramiczna schudzona średnioliczną domieszką średnioziarnistego tłucznia kamiennego barwy białawej; obie powierzchnie równe, gładkie – zewnętrzna – ciemnoszara; wewnętrzna – ciemno- i jasnoszara; przełam jednowarstwowy – jasnoszary; wysokość: ?, średnica wylewu: 15 cm, średnica największej wydętości brzuśca: około 20 cm, średnica dna: ?

Datowanie ^{14}C : 4130 ± 35 BP (Poz-140279).

Literatura: Nosek 1967, 243; Borowska 2020.

Zbiory: Instytut Archeologii UMCS (KA/UMCS/4773 – materiały z interwencji A. Kutylowskiego – wyposażenie, szczątki kostne; KA/UMCS/4773a – znaleziska z badań W. Misiewicz).

35. TERESZPOL, stan. 11, gm. loco, pow. biłgorajski (AZP 82-84/1)⁴⁴

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe z okresu międzywojennego; badania powierzchniowe, prowadzone w systemie AZP na wiosnę 2001 przez A. Urbańskiego i A. Witkowskiego nie spowodowały weryfikacji stanowiska.

Położenie: precyzyjna lokalizacja – niemożliwa; obecnie istnieją trzy sołectwa o nazwie zawierającej słowo „Tereszpol” (Zaorenda, Kukielki, Zygmunt); jest to Roztocze Szczepreszyńskie – część Roztocza Zachodniego, na pograniczu z Równiną Biłgorajską – częścią Kotliny Sandomierskiej.

⁴⁴ Autorami karty ewidencyjnej stanowiska archeologicznego są A. Urbański i Artur Witkowski.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: grób skrzyniowy, brak bliższych informacji.

Budulec: płyty granitowe.

Orientacja grobu: nieustalona.

Szczałki ludzkie: nie stwierdzono.

Wyposażenie: miała się zachować jedynie siekiera krzemienienna.

Literatura: Nosek 1967, 245.

Zbiory: zabytek zaginął.

36. TWORYCZÓW, stan. 43, gm. Sułów, pow. zamojski (AZP 87-85/201)⁴⁵

Data i charakter odkrycia: grobowiec odkryty przypadkowo przed II wojną światową⁴⁶ w niejasnych okolicznościach (do dawnego Muzeum Archeologicznego im. Erazma Majewskiego w Warszawie trafiły trzy naczynia stanowiące wyposażenie grobowe); badania powierzchniowe prowadzone w systemie AZP, wykonywane wiosną roku 1989 pod kierunkiem A. Kokowskiego i Urszuli Kurządkowskiej nie zlokalizowały stanowiska; weryfikacja A. Bronickiego dokonana w roku 2021, dała wynik pozytywny; jednak lokalizacja miejsca odkrycia jest niezupełnie precyzyjna, gdyż trzeba brać pod uwagę odcinek wykopu dawnej kolejki o długości około 100 m.

Położenie: w głębi wybitnego cypla o dość stromych zboczach, wcinającego się od południa w dolinę zalewową cieków wodnych; od północy oblanego Gorajką – prawobrzeżnym dopływem Poru; stok opada w tym miejscu na południowy

zachód i zachód (ryc. 219); grobowiec znajdował się na tracie wykopu kolejki wąskotorowej cukrowni „Klemensów”, przecinającego z SE na NW południowo-zachodni stok wzgórza; w pobliżu ówczesnej szkoły powszechnej; tory rozebrano około roku 1970; obecnie jest to pole orne; teren wchodzi w skład Padołu Zamojskiego (część zachodnia – Obniżenie Poru).

Konstrukcja: grób skrzyniowy.

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: płyty kamienne.

Szczałki ludzkie: brak danych.

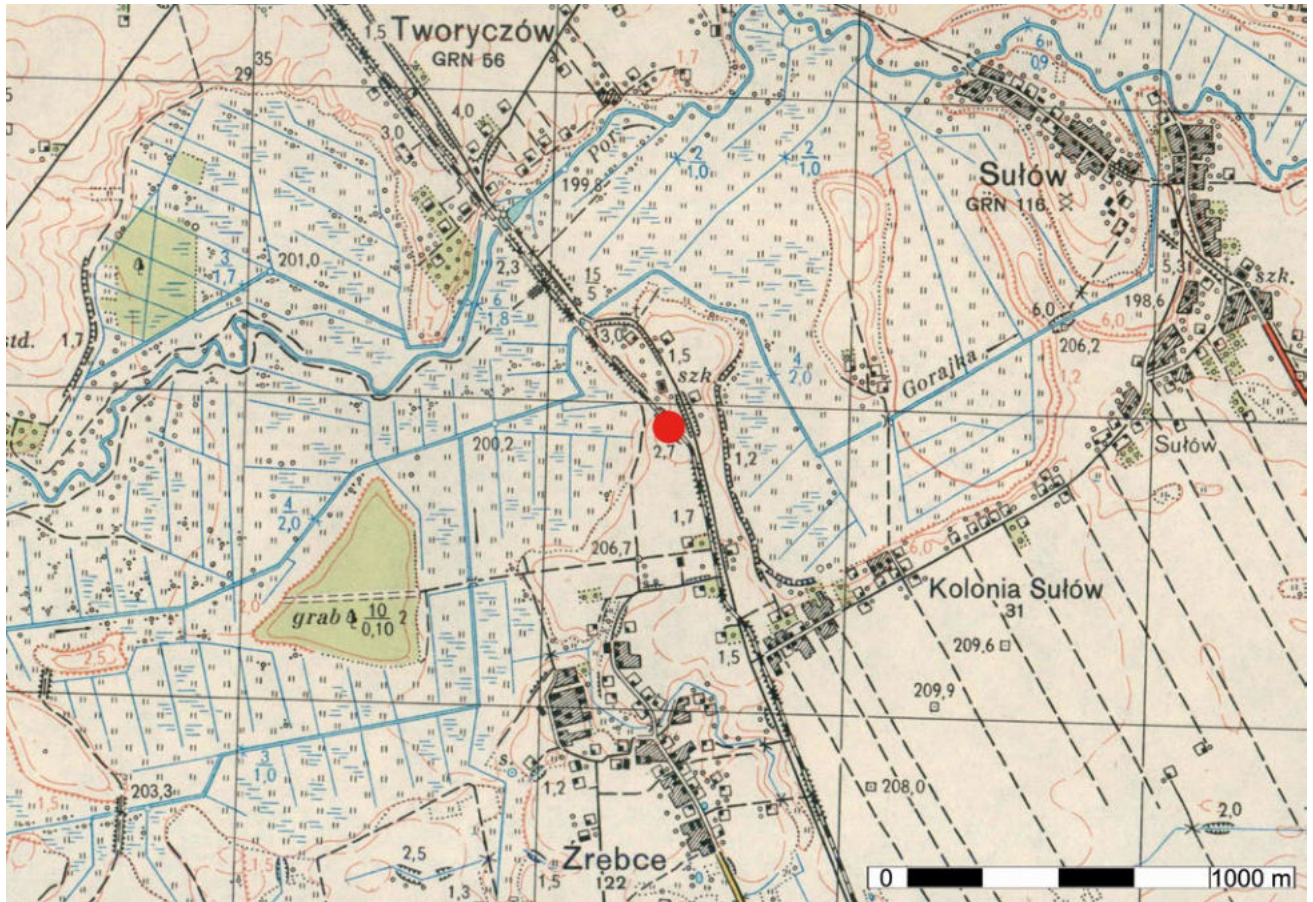
Wyposażenie: nie wiadomo, czy oprócz trzech naczyń odkryto jeszcze inne elementy wyposażenia.

1. Amfora kujawska (ryc. 220) o wyraźnie wyodrębnionej, dość wysokiej, cylindrycznej szyi; brzusiec silnie wydęty o największej średnicy – w połowie wysokości naczynia; dno lekko zaznaczone, płaskie; na barku brzuśca – cztery dość szerokie, nieco wklęsłe po środku, poziomo przekłute ucha; zdobiona górna część naczynia; pod krawędzią – potrójna linia pozioma odcisnięta sznurem; niżej – potrójna linia łamana (zygzak), wykonana w taki sam sposób; na przejściu szyi w brzusiec – kolejna potrójna linia horyzontalna, tym razem złożona z odcisków łuczków zwróconych wypukłościami ku górze; górna część brzuśca – pokryta identycznymi, łukowatymi stempelkami (każdy motyw – w piętnastu równoległych do siebie rzędach), tworzącymi prostokątne sekwencje, rozdzielone nieco mniejszymi formami regularnych czworoboków, powstałymi z pionowych słupków (w ośmiu rzędach każdy), ograniczonymi od dołu linią złożoną z podwójnych łuczków; wysokość: 23 cm, średnica wylewu: 13 cm, największa średnica brzuśca: 25 cm, średnica dna: 9 cm.

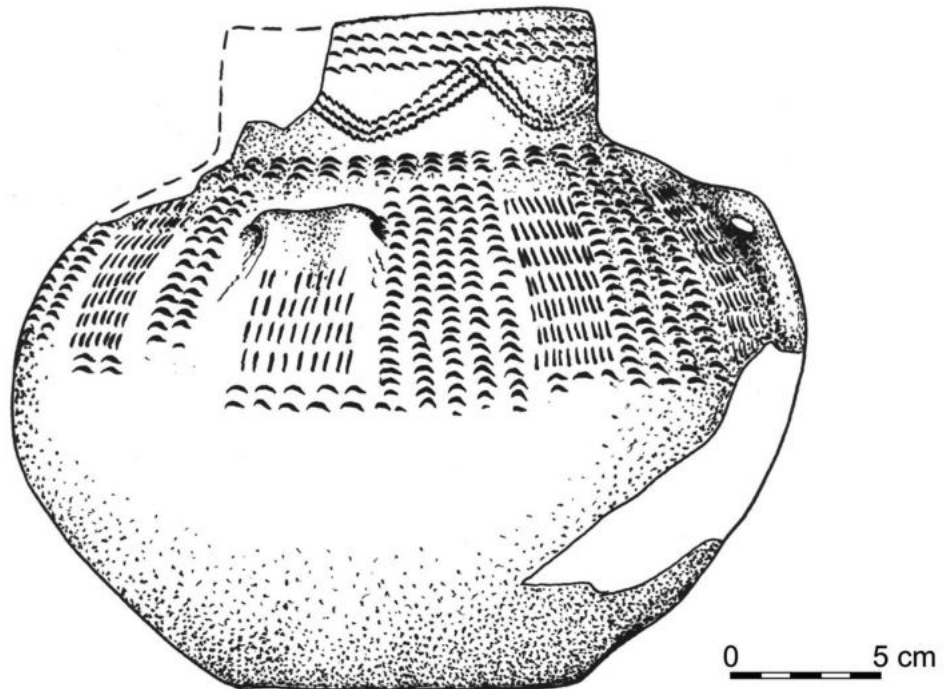
2. Amfora kulista (ryc. 221: 1) o wyodrębnionej, cylindrycznej szyi, brzuścu silnie wydętym, którego największa średnica znajduje się w połowie wysokości naczynia; dno zaokrąglone; na barku – dwa symetrycznie umieszczone ucha, poziomo przekłute; brak zdobienia; masa ceramiczna schudzona domieszką gruboziarnistego piasku;

⁴⁵ Stanowisko nie posiada karty ewidencyjnej. Pominięto je podczas wykonywania kwerendy obszaru 87-85. Numer stanowiska w miejscowości i na obszarze nadał autor niniejszego opracowania jako kolejny, po ostatnich zawartych w dokumentacji obszarów: 87-85 i 87-84.

⁴⁶ Kolejka Ordynacji Zamojskiej linii Klemensów-Wysokie przez Tworyczów została oddana do użytku w 1929 roku, więc do odkrycia musiało dojść w czasie budowy. Włodzimierz Antoniewicz (1936-1937, 366), a za nim S. Nosek (1967, 246) podają rok 1937, co nie wydaje się prawdziwe.

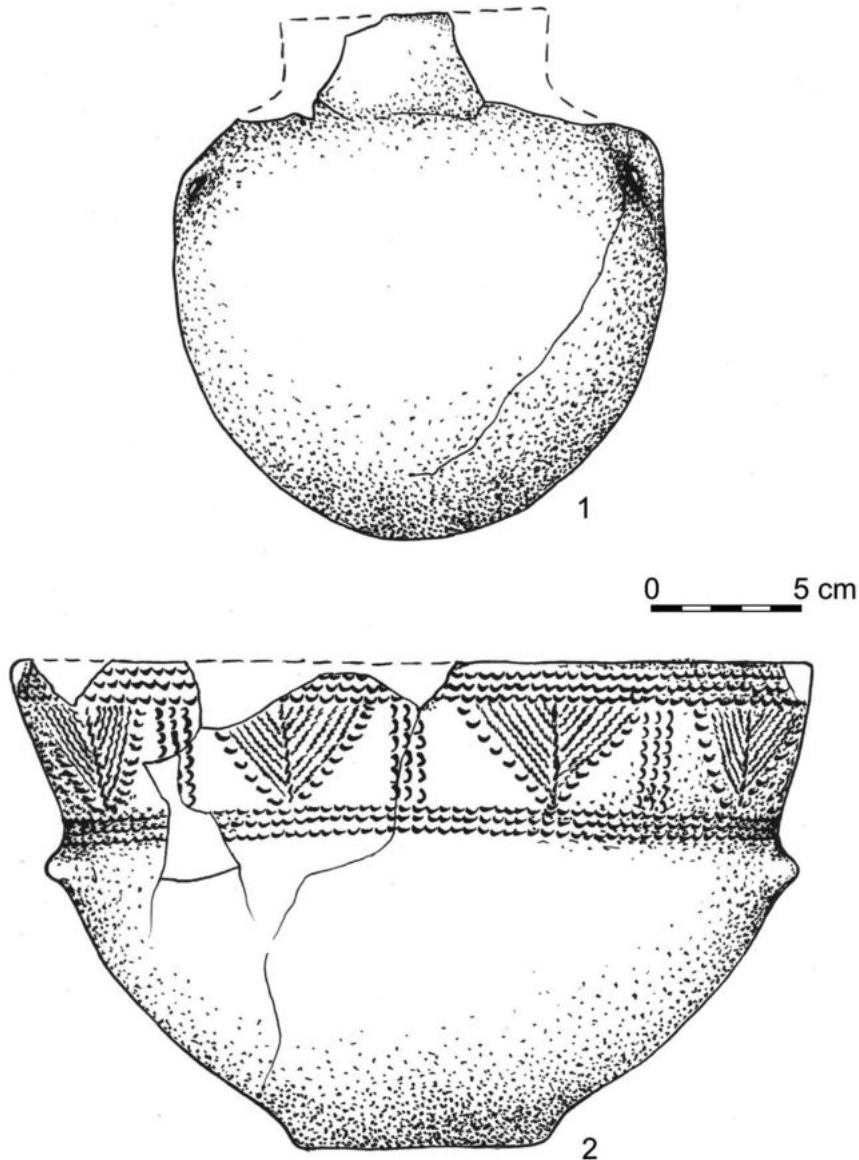

Ryc. 219. Tworyczów, pow. zamojski, stan. 43. Lokalizacja grobu
 Fig. 219. Tworyczów, Zamość district, site 43. Location of the grave

Ryc. 220. Tworyczów, pow. zamojski, stan. 43 Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Wg Nosek 1967.
 Rys. E. Hander
 Fig. 220. Tworyczów, Zamość district. Chest grave. Burial goods: vessel. After: Nosek 1967. Drawn by E. Hander

Ryc. 221. Tworyczów, pow. zamojski, stan. 43. Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Wg Nosek 1967. Rys. E. Hander

Fig. 221. Tworyczów, Zamość district. Cist grave. Burial goods: 1, 2 – vessels. After: Nosek 1967. Drawn by E. Hander

powierzchnia zewnętrzna – gładzona, barwy popielatoczarnej; wysokość: 18,6 cm, średnica wylewu (rekonstruowana): 9 cm, największa średnica brzuśca: 16 cm, grubość ścianki: 0,6 cm.

3. Misa półkulista (ryc. 221: 2) o łukowatym profilu; szyja lejkowato rozchylona; na płynnym przejściu szyi w brzusec – symetrycznie umieszczone dwa podwójne stożkowate, dotykające do siebie podstawami guzki; dno wyraźnie zaznaczone z niewielką „stopką”, płaskie; ornamentowana jedynie szyja; zdobienie wykonane przy pomocy

sznura i łukowatego stempelka; tuż pod krawędzią wylewu – potrójna linia horyzontalna utworzona z łuczków zwróconych wypukłością ku dołowi; na nasadzie szyi – identyczna potrójna linia dookólne; między nimi, w regularnych odstępach – kąty wsuwane, zwrócone wierzchołkami w dół (po sześć), wykonane sznurem, z dwusieczną odciśniętą łukowatym stempelkiem (tym razem pionowo); skrajnie dolne kąty (w każdym motywie) są obrzeżone łuczkami poziomymi, zwróconymi wypukłością w dół; w przestrzeniach między

kątami – centralnie umieszczone, pionowe formy prostokątne, powstałe z odcisków stempelka w kształcie łuczka, wykonane w trzech pionowych rzędach po siedem na każdym poziomie, zwrócone wypukłościami w prawo; wysokość: około 17 cm, średnica wylewu: około 28 cm, średnica dna: 8,7 cm.

Literatura: Antoniewicz 1936/1937, 341-422; Nosek 1954/1955, 105-106; 1967, 246-247; Bronicki 2016a, 215-216.

Zbiory: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (PMA II/5173 – wyposażenie).

37. ULWÓWEK, rejon sokalski, obwód lwowski, Ukraina

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w 1923 roku podczas budowy ogrodzenia; interwencja terenowa i badania wykopaliskowe Bogdana Janusza; wewnątrz grobowca – częściowo splądrowane (fragmenty naczyń znajdowano w ziemnym zasypisku) w pobliżu znaleziono jeszcze dwa kamienne obiekty (jeden na podwórzu tego samego gospodarstwa, w miejscu, gdzie stał bróg i drugi – prawdopodobnie w stodole Michała Kawuży); odkrywcy eksploracji nie podjęli. B. Januszowi także nie udało się zbadać tych konstrukcji.

Położenie: podwórze posesji Wasyla Sałamańczuka, przy głównej drodze przez wieś; stanowisko znajduje się w obrębie Grzędy Sokalskiej.

Gleba: lessowa (czarnoziem?).

Konstrukcja: skrzyniowa na planie trapezu (ryc. 222: A, B), złożona z ośmiu kamiennych płyt, przykryta trzema blokami, o grubości do 25 cm (jeden z nich usunięto już wcześniej); strop pokrywy – na głębokości około 0,5 m; dłuższe ściany komory grobowej – złożone z trzech płyt każda, o długości: 0,95-1,0 m, wysokości: 0,48-0,8 m i grubości: 0,15-0,2 m; krótsze ściany zamknięte pojedynczymi kamiennymi blokami o długości: 1,0-1,2 m i grubości: 0,15-0,22 m; dno niebrukowane; wewnątrz wypełnione przemieszaną

ziemią (ryc. 222: C); długość grobowca: 1,98 m, szerokość: 0,8-1,0 m.

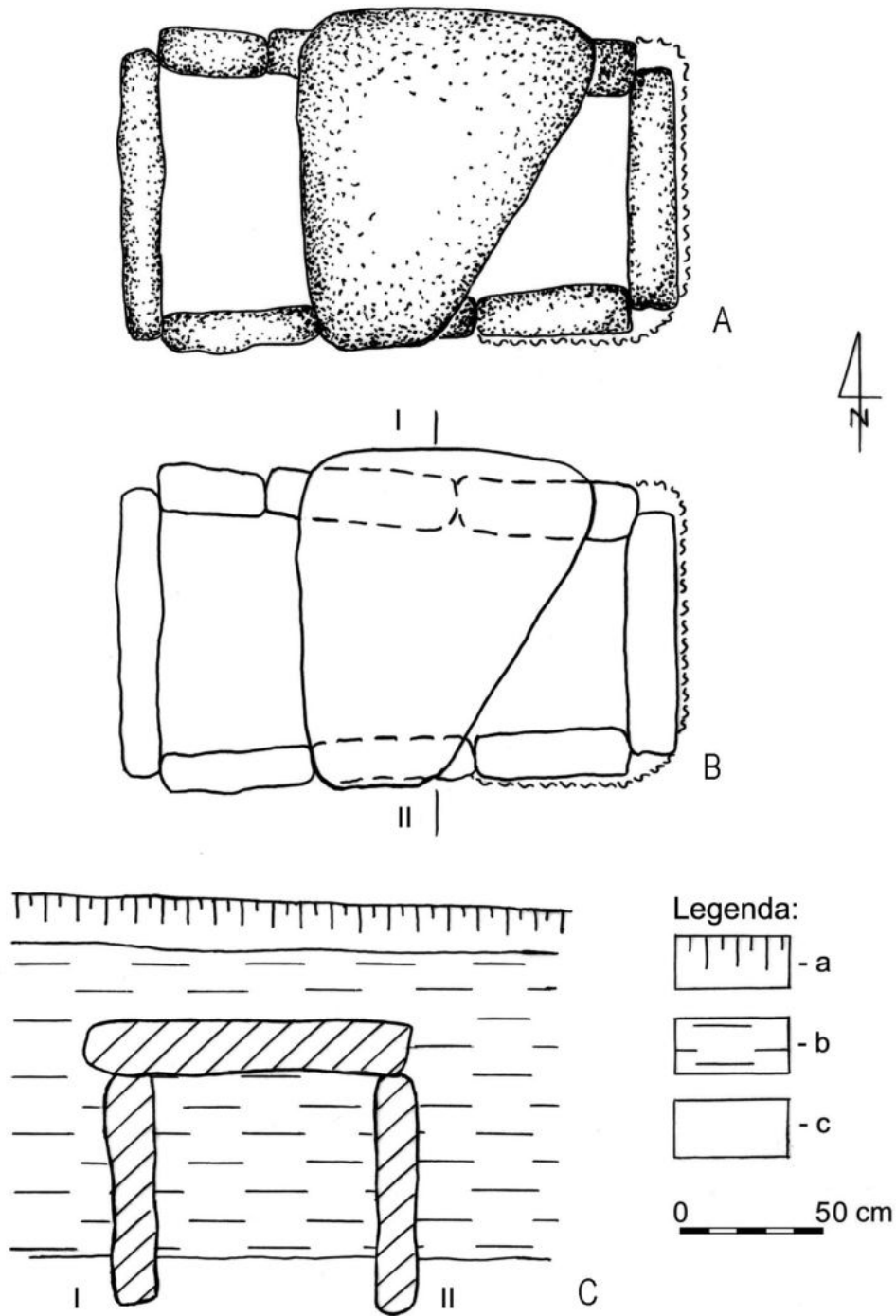
Orientacja grobu: W-E.

Budulec: kamień wapienny (z okolic Rawy Ruskiej).

Szczałki ludzkie: dwaj osobnicy, ułożeni głowami na zachód, kości pokawałkowane i przemieszczane, zniszczone.

Wyposażenie: przedmioty towarzyszące zmarłym odkryto w zachodniej części komory grobowej; naczynia, w znacznym stopniu zostały zniszczone podczas plądrowania grobu przez odkrywców.

1. Amfora kujawska (ryc. 223: 1) o dość wysokiej, cylindrycznej szyi, brzusku lekko asymetrycznym, o największej wydętości poniżej połowy wysokości naczynia; dno słabo wyodrębnione, płaskie; na przejściu szyi w brzusek – cztery dość szerokie, kolankowate ucha, poziomo przekłute; zdobienie odciskami stempelka i liniami rytmicznymi lub nacięciami; tuż pod krawędzią wylewu – podwójna linia horyzontalna wykonana odciskami stempelka w kształcie łuczka, skierowanego wypukłością w dół; niżej, na szyi – wiszące kąty wsuwane, prostokątne, sześćelementowe, podzielone – podwójnymi dwusiecznymi, od dołu podkreślone odciskami łukowatego stempelka, skierowanymi wypukłościami w dół; na przejściu szyi w brzusek – podwójna linia horyzontalna, złożona z takich samych stempelków, jak przy krawędzi wylewu; na barku brzuszka – drugi pas wiszących kątów wsuwanych, wykonanych analogicznie jak na szyi, po 8, 9 elementów każdy, dolne ramiona – nieco dłuższe niż górne, co sprawia wrażenie przedstawienia jodełki z uciętym wierzchołkiem; jodełki umieszczone na uchach – ograniczone od góry dodatkowym krótkim poziomym odcinkiem z odcisniętych łukowatych stempelków; między jodełkami – podwójne linie wertykalne złożone z takich samych łuczków, po 8-10 par; od dołu – jodełki podkreślone takimi samymi stempelkami odcisniętymi także na przedłużeniu dwusiecznych kątów; ornament wypełniony białą wapienną pastą; masa ceramiczna schudzona domieszką piasku; powierzchnia zewnętrzna – czar-

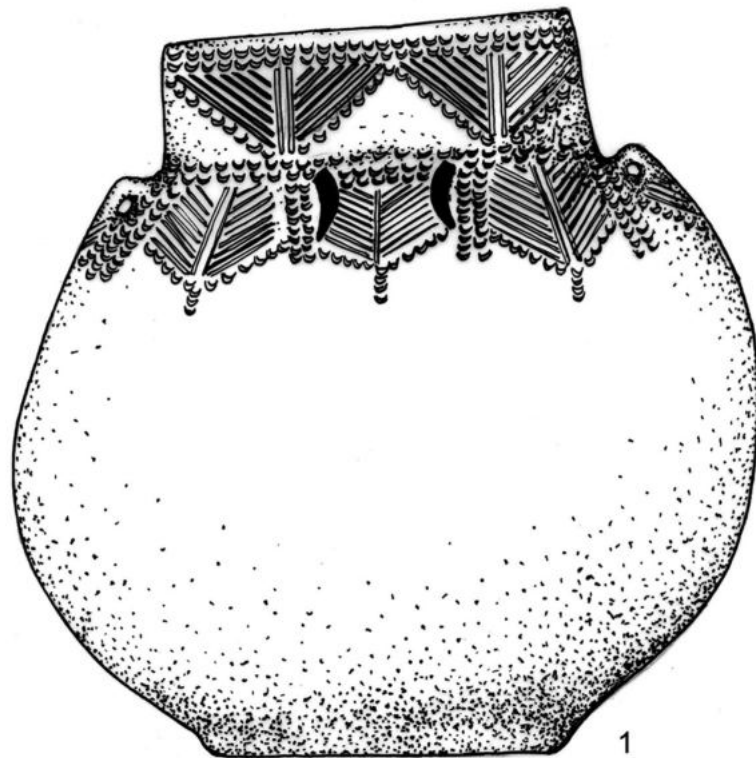
Ryc. 222. Ulówek, rej. sokalski (Ukraina). A, B, C – grobowiec skrzyniowy. Legenda: a – humus, b – ziemia przemieszana, c – całec. Wg Свешников 1983. Рис. E. Hander

Fig. 222. Ulówek, Sokal district (Ukraine). A, B, C – cist grave. Legend: a – hummus, b - mixed ground, c – sterile earth. After: Свешников 1983. Drawn by E. Hander

na z odcieniem brunatnym, łuszcząca się; wysokość: 25,5 cm, średnica wylewu: 13 cm, średnica brzuśca: 24 cm, średnica dna: 10,5 cm.

2. Amfora kujawska (ryc. 223: 2) o dość wysokiej, cylindrycznej szyi płynnie przechodzącej

w silnie wydęty, kulisty brzusec, którego największa wydętość znajduje się w połowie wysokości naczynia; na barku brzuśca – symetrycznie rozmieszczone, cztery, dość szerokie uszka, przekłute poziomo; dno lekko zaznaczone, płaskie; zdobienie

1

0 5 cm

2

Ryc. 223. Ulwówek, rej. sokalski (Ukraina). Grobowiec skrzyniowy. Wyposażenie grobowe: 1, 2 – naczynia. Wg Свешников 1983. Rys. E. Hander
 Fig. 223. Ulwówek, Sokal district (Ukraine). Cist grave. Burial goods: 1, 2 – vessels. After: Свешников 1983. Drawn by E. Hander

odciskami stempelka i liniami rytymi lub nacięciami; tuż pod krawędzią wylewu – pochwórna linia horyzontalna wykonana prostokątnym stempelkiem odciskany poziomo; niżej, na szyi – symetryczny motyw jodełek stykających się ze sobą, każda złożona z pięciu elementów, tworzących ze sobą kąt silnie rozwarty; na przejściu szyjki w brzusec – podwójna linia horyzontalna odcisnięta drobnym stempelkiem w kształcie małego łuczka, zwróconego wypukłością w prawo; na uchach – trzeci, krótki szereg takich samych odcisków; między uchami – wąski pas bez zdobienia; bark brzuśca ornamentowany potrójną linią horyzontalną, złożoną z drobnych łuczków, rozdzieloną na wysokości uch przez wiszące kąty wsuwane (zbliżone do prostokątnych), złożone z sześciu elementów, „zawieszane” u dolnej nasady uch; między nimi – kolejne kąty wsuwane, rozwarte, (po siedem elementów każdy), „zawieszane” poniżej stempelkowej, potrójnej linii horyzontalnej; wszystkie kąty wsuwane (zarówno umieszczone poniżej uch jak i w przestrzeniach między uchami) – od dołu podkreślone pojedynczą, ciągłą, dookólną linią łamaną wykonaną łukowatym stempelkiem, zwróconym wypukłością w prawo; ornament wypełniony białą pastą wapienną; masa ceramiczna schudzona nieliczną domieszką drobnego piasku i tłuczni ceramicznego; powierzchnia zewnętrzna – czarna z odcieniem brązowym, łuszcząca się; wysokość: 25,5 cm, średnica wylewu: 12,5 cm, średnica brzuśca: 25 cm, średnica dna: 11 cm.

3. Misa (zupełnie zniszczona), z uszkiem; powierzchnia barwy czerwonej.

4. Siekiera „o grubym obuchu”, barwny ciemnobrunatnej (z surowca wołyńskiego?); długość: około 10 cm.

5. „Szczeka” i kiel dzika (lub świni).

Literatura: Janusz 1925, 350-351; Nosek 1957, 236; 1967, 21-211; Свешников 1983, 36, tab. IV: 6, 7.

Zbiory: Muzeum Historyczne we Lwowie: (A-408, A-409 – dwie amfory; pozostałe zabytki zaginęły).

38. WOLA GRÓDECKA, stan. 2, gm. Jarczów, pow. tomaszowski (AZP 93-91/105)⁴⁷

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe podczas orki w roku 1930; obiekt zniszczony wkrótce po odkryciu, szkielet pokaźny, dwa naczynia rozbite; ocalało jedno – uratowane przez nauczycieli Gimnazjum Państwowego im. Bartosza Głowackiego w Tomaszowie Lubelskim – Sitkiewicza i Trojanowskiego, przekazane do zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, za pośrednictwem J. Dylika, który dokonał prospekcji terenowej obiektu; we wnętrzu prawie opróżnionego przez odkrywców grobu znalazł „kilka fragmentów ceramicznych i kostnych”; badania powierzchniowe prowadzone w systemie AZP przez E. Banasiewicz w 1985 roku nie zlokalizowały stanowiska; podczas weryfikacji przeprowadzonej w roku 2021 pod kierunkiem A. Bronickiego, J. Bagińska wskazała pola, na których doszło do odkrycia.

Położenie: północny stok doliny Huczwy, około 10 m ponad lustrem wody, w obrębie pasa pól w kształcie wydłużonego prostokąta o długości około 500 m (N-S) i szerokości około 120 m (W-E), w zachodniej części wsi, w pobliżu wschodniego skraju Lasu Bukowiec (precyzyjna lokalizacja nie jest obecnie możliwa); teren opada na południe – ku rzece (ryc. 224); obszar wchodzi w skład Grzędy Sokalskiej.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: skrzyniowa, z pokrywą, o rysie trapezowatym, wkopana w lessowy calec; krótsze ściany wykonane z pojedynczych płyt kamiennych, dłuższe z trzech (wschodnia) i czterech (zachodnia); pokrywa złożona z nieznannej ilości kamiennych bloków; strop pokrywy – na głębokości 0,6 m poniżej powierzchni gruntu; dno prawdopodobnie bez bruku; długość: 2 m, szerokość:

⁴⁷ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wykonała E. Banasiewicz. Autorka przyjęła błędną lokalizację – na obszarze 83-92, nadając stanowisku mu numer 1.

1,3 m (ściana północna), 0,9 m (południowej), wysokość: 0,85 m (ryc. 225).

Orientacja grobu: N-S.

Budulec: skała wapienna.

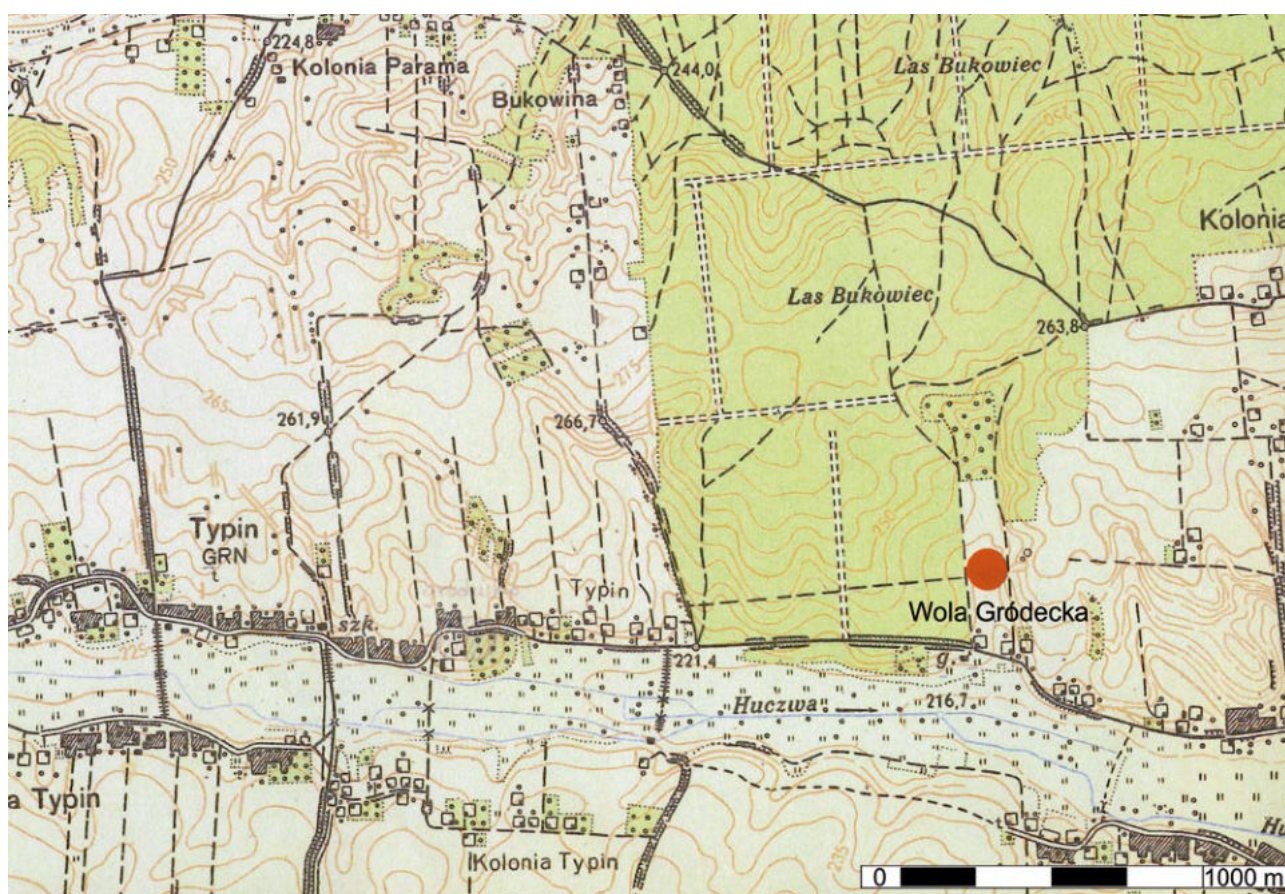
Szczałki ludzkie: jeden zmarły z głową po południowej stronie komory grobowej.

Wyposażenie: trzy naczynia ustawione w pobliżu głowy zmarłego (zachowane tylko jedno; ryc. 225).

1. Misa (czarka; ryc. 226) z wysoką, prawie pionową szyją, o nieco rozchylonym wylewie; brzusiec – lekko łukowaty; dno wyodrębnione, płaskie z niską „stopką”; na przejściu szyi w brzusiec – dwa identyczne uszka niewielkich rozmiarów, przekłute pionowo; zdobienie obejmuje górną część naczynia; tuż pod krawędzią wylewu – dwie poziome linie złożone z małych łuczków, skierowanych wypukłością ku dołowi; niżej – dwie poziome linie odcisnięte sznurem; pod nimi

– pas półkolistych festonów wykonanych tą samą techniką (po sześć elementów w każdym motywie), obrzeżone od dołu podwójnymi liniami złożonymi z odcisniętych stempelków w kształcie małych łuczków, wypukłościami zwróconymi ku górze lub w lewo; między nimi – potrójne pionowe linie wykonane sznurem, u dołu podkreślone odciskami drobnych łuczków, zwróconych wypukłościami w lewo, ułożonych w dwóch rzędach poziomych (po trzy w każdym); na przejściu szyi w brzusiec – podwójna linia pozioma wykonana łukowatym stempelkiem (identycznym jak użyty do ornamentowania krawędzi wylewu), odciski tworzące linię górną – skierowane wypukłościami ku górze, dolne – w dół; wysokość: 10,0 cm, średnica wylewu: 14,6 cm, średnica największej wydętości brzuśca: 14,2 cm, średnica dna: 6,8 cm.

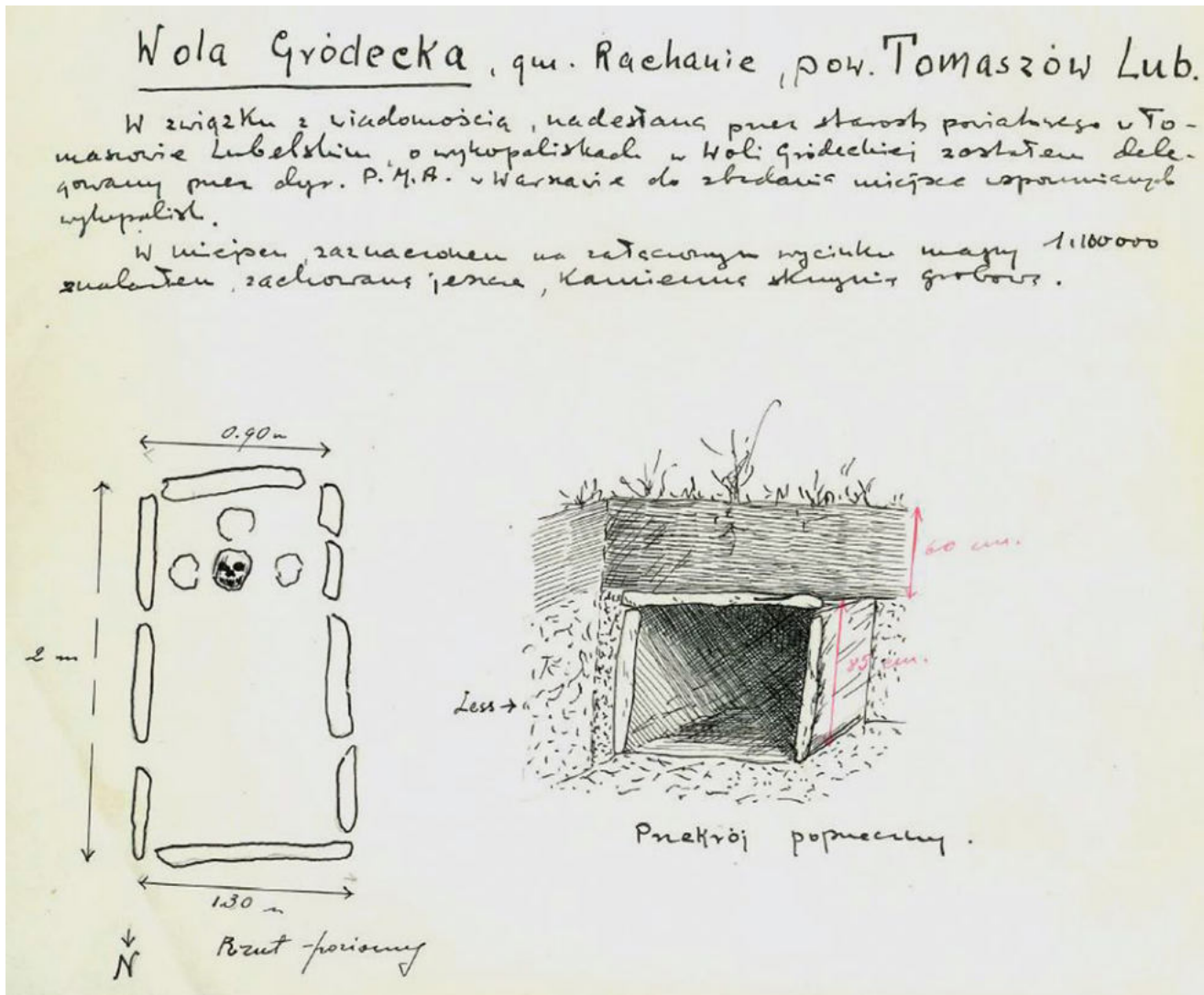
2, 3. Dwa nieokreślone naczynia zniszczone przez odkrywców.

Ryc. 224. Wola Gródecka, pow. tomaszowski, stan. 2. Lokalizacja grobu

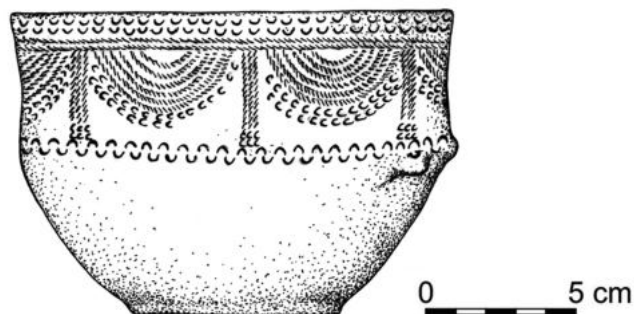
Fig. 224. Wola Gródecka, Tomaszów Lubelski district, site 43. Location of the grave

Ryc. 225. Notatka Jana Dylika z opisem grobowca skrzyniowego odkrytego w Woli Gródeckiej, przechowywana w Państwowym Muzeum Archeologicznym. Fot M. Zalewski

Ryc. 225. Jan Dylik's note with a description of a cist grave discovered in Wola Gródecka, kept at the State Archaeological Museum. Photo by M. Zalewski

Ryc. 226. Wola Gródecka, pow. tomaszowski, stan. 2. Grobowiec skrzynkowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Wg Podkowińska 1936. Rys. E. Hander

Fig. 226. Wola Gródecka, Tomaszów Lubelski district, site 43. Cist grave. Burial goods: vessel. After: Podkowińska 1936. Drawn by E. Hander

Literatura: Dylík 1931, 7; Nosek 1957, 240; 1967, 243-244.

Zbiory: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (II/4202 – misa; obecnie pod tym numerem przechowywane są wyłącznie kości o wadze 0,56 kg, niebadane przez antropologa)⁴⁸.

39. WYTYCZNO, stan. 4, gm. Urszulin, pow. włodawski (AZP 73-88/2)⁴⁹

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe podczas budowy ogrodzenia wokół kościoła rzymsko-katolickiego latem w 1952 roku; na wiosnę następnego roku – interwencja terenowa J. Gurby, który pozyskał od odkrywców rozbite fragmenty naczyń stanowiących wyposażenie grobowe oraz glinianą motyczkę; stanowisko pomyślnie zweryfikowane podczas badań powierzchniowych prowadzonych w ramach AZP przez W. Mazurka w 1993 roku; oprócz licznych fragmentów naczyń kultury amfor kulistych, które mogły pochodzić z grobu, znaleziono sporą ilość ułamków ceramicznych kultury pucharów lejkowatych, świadczących o istnieniu w tym miejscu „pucharowej” osady.

Położenie: wschodni stok doliny Jeziora Wytyckiego, opadający na zachód (ryc. 227); na południowy zachód od kościoła; rejon ten wchodzi w skład Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego.

Gleba: piaszczysta z licznymi kamieniami narzutowymi.

Konstrukcja: grób jamowy, bez obstawy kamienniej.

Orientacja grobu: nieokreślona.

Szczątki ludzkie: po wydobyciu z ziemi przez odkrywców uległy zupełnej destrukcji („były tak zmurszałe, że rozsypały się”).

Wyposażenie: potłuczone naczynia znaleziono głównie w okolicy czaszki; było ich co najmniej

siedem; ponadto natrafiono na miniaturową motyczkę z gliny⁵⁰.

1. Amfora (część dolna) o silnie wydętym brzuchu, którego największa średnica znajduje się, prawdopodobnie poniżej połowy wysokości naczynia i wyodrębnionym, płaskim dnie; na górnej części brzucha – ryte, wiszące kąty wsuwane, złożone z 7-8 elementów, dolne ramiona wykonane linią przerywaną (odciskami prostokątnego stempelka); pomiędzy nimi – pasma w kształcie długich prostokątów, sięgające do załomu brzucha, powstałe z trzech pionowych linii przerywanych wykonanych takim samym stempelkiem (Gurba 1957, ryc. 34); powierzchnia zewnętrzna gładka, barwy czerwonożółtej, z ciemnymi plamami; wysokość części zachowanej: 16 cm, największa średnica brzucha: 23 cm, średnica dna: 9 cm.

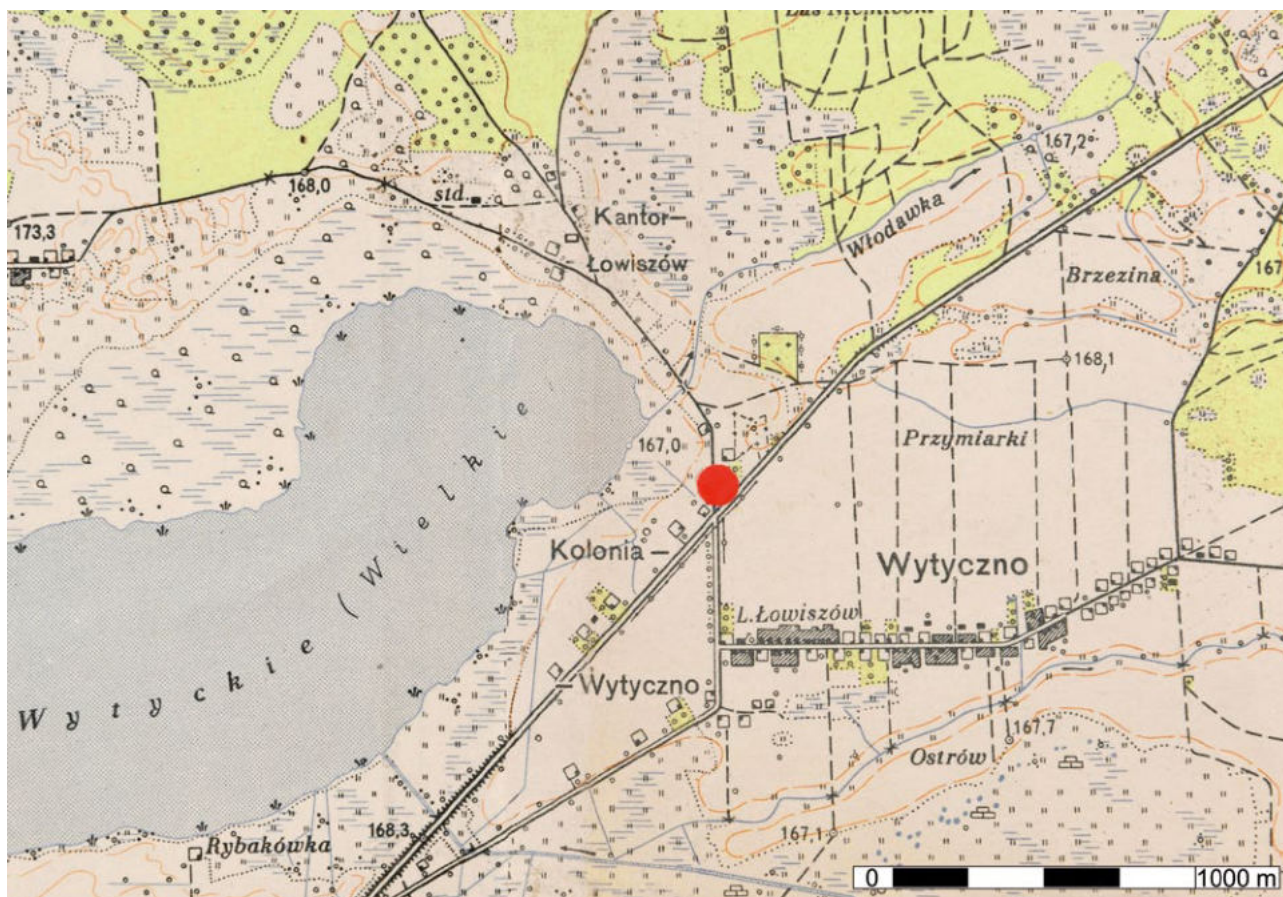
2. Naczynie garnkowate (zachowane fragmentarycznie – jedynie ułamki górnej części; ryc. 228: 1) o cylindrycznej, dość niskiej szyi, płynnie przechodzącej w esowaty (?) brzusec; zdobienie na całej szyi; dookolny, poziomy odcisk grubego sznura układający się w sześć linii równoległych do siebie; poniżej, na przejściu szyi w brzusec – poziomy szereg dołków palcowych ze śladami paznokci; masa ceramiczna schudzona domieszką nielicznego tłuczni kamiennego średniej wielkości, barwy białej; obie powierzchnie: równe, gładkie, lekko lśniące, barwy szarobeżowej; średnica wylewu: 22,5 cm.

3. Czara (rekonstruowana; ryc. 228: 2) szerokootworowa, z wyodrębnioną szyją (poprzez delikatne przewężenie w miejscu jej przejścia w brzusec); brzusec lekko łukowaty, zwężający się ku dołowi; dno zaznaczone, lekko wypukłe; ornament na całej szyi; tuż pod krawędzią wyle-

48 Możliwe, że ułamki tego naczynia znajdują się w zbiorach datowanych na epokę brązu.

49 Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił W. Mazurek.

50 W związku z tym, że grób zlokalizowano na osadzie kultury pucharów lejkowatych, można mieć poważne wątpliwości, czy zabytek ten powinien być łączony z „amforowym” pochówkiem; natomiast wylewowy ułamek naczynia garnkowatego (workowatego), ze szczypaną listwą plastyczną (Gurba 1997, 163; ryc. 37) jest niewątpliwie wytworem społeczności „pucharowej”. W zasypisku grobu oba przedmioty znalazły się zapewne na złożu wtórnym.

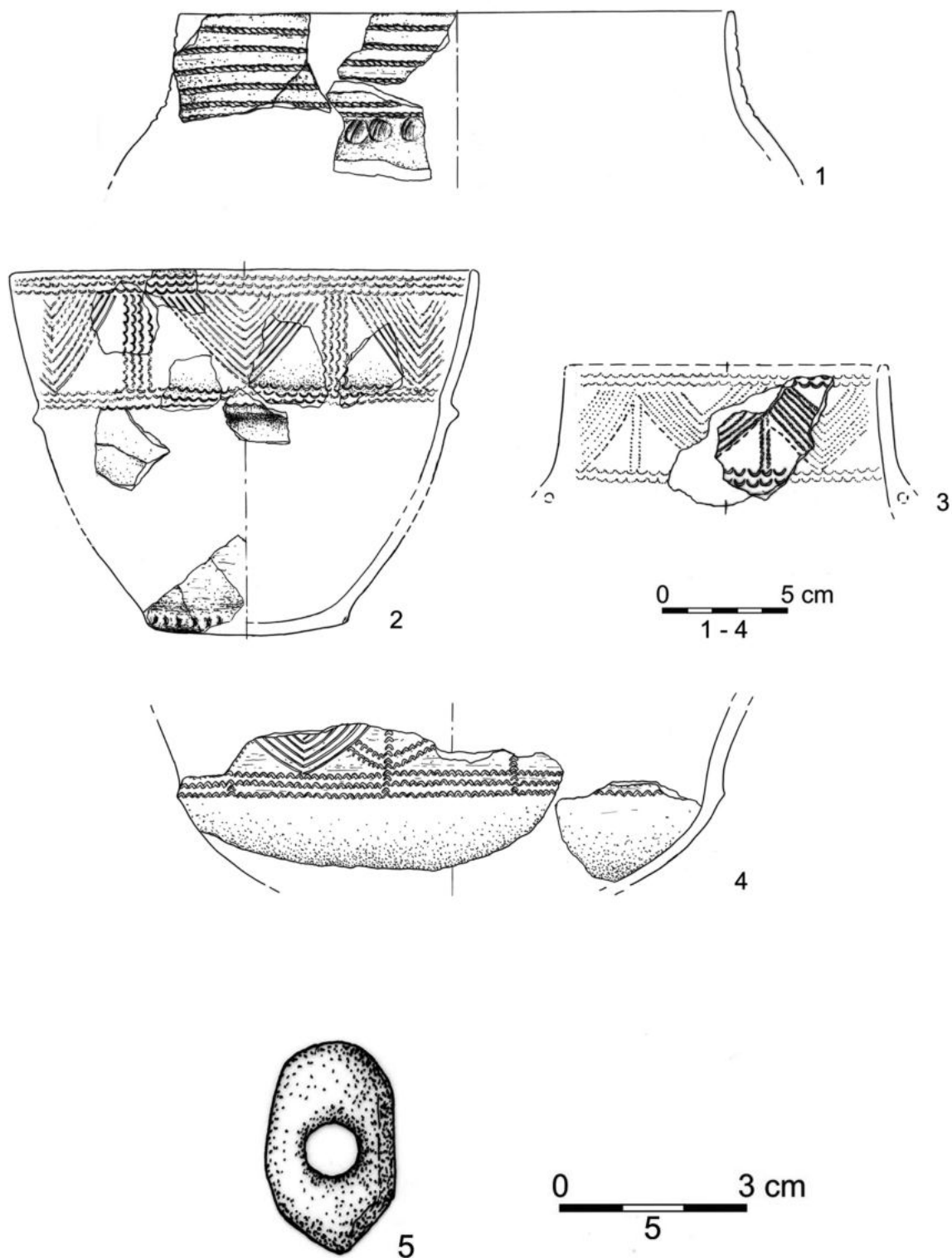
Ryc. 227. Wytyczne, pow. włodawski, stan. 4. Lokalizacja grobu
 Ryc. 227. Wytyczne, pow. włodawski, stan. 4. Location of the grave

wu – dookólna, potrójna linia pozioma złożona z łuczków, zwróconych wypukłościami ku dołowi; niżej – nacinane zwisające kąty wsuwane, prawie proste, składające się z 9 elementów każdy; między nimi – pionowe, prostokątne pasy z odcisków łukowatego stempelka, skierowanych grzbietem w prawo, złożonych z czterech linii każdy; na przejściu szyi w brzusiec – druga potrójna linia (wykonana identycznie jak pod krawędzią wylewu); na przejściu dna w ściankę – poziomo, linio-wo ułożone karby wykonane paznokciem (?) lub stempelkiem w kształcie łuczków skierowanych grzbietami w prawo; masa ceramiczna schudzona liczną domieszką droбноziarnistego tłucznia kamiennego, barwy białej; obie powierzchnie: równe, gładkie; zewnętrzna – lekko lśniąca, barwy ciemnoszro-brunatnej; wewnętrzna – matowa, z widocznymi ziarnami domieszki, ciemnoszara; przełam: jednowarstwowy, ciemnoszary; wyso-

kość (rekonstruowana): 15 cm, średnica wylewu: 19,5 cm, średnica w przewężeniu między szyją a brzuscem: 17 cm, średnica dna: 8,5 cm⁵¹.

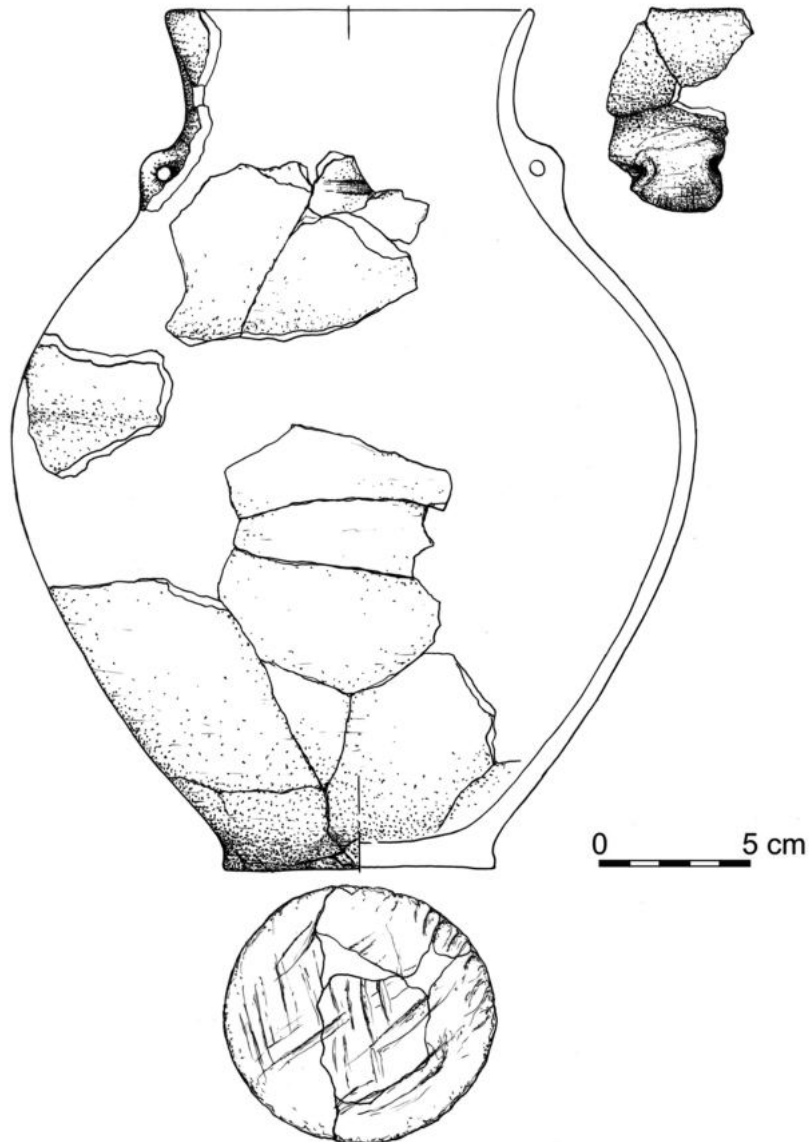
4. Amfora (zachowana fragmentarycznie – jedynie ułamek górnej części; ryc. 228: 3) o szyi cylindrycznej, z dobrze zaznaczonym przejściem w brzusiec; tym miejscu – poziomo przekłute, niewielkie ucha (dwa?, cztery?); tuż pod krawędzią wylewu – podwójna, dookólna linia horyzontalna, złożona z łuczków odcisniętych stempelkiem, zwróconych wypukłościami w dół; niżej – wiszące kąty wsuwane, składające się z 7, 8 elementów, dolne ramiona wykonane linią przerwaną przy pomocy prostokątnego stempelka, pozostałe – delikatnym, cienkim sznurem; pomiędzy kątami – pionowe, krótkie, prostokątne

⁵¹ To bardzo zdekompletowane naczynie nie zostało dostrzeżone przez Autorów publikacji źródłowych.

Ryc. 228. Wytyczno, pow. włodawski, stan. 4. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: 1-4 – naczynia, 5 – miniaturka gliniane-
go toporka. Wg Gurba 1957 (5). Rys. E. Hander
Ryc. 228. Wytyczno, Włodawa district, site 4. Pit grave. Burial goods: 1-4 – vessels, 5 – a miniature clay ax. After: Gurba 1957
(5). Drawn by E. Hander

Ryc. 229. Wytyczno, pow. włodawski, stan. 4. Grób jamowy. Wyposażenie grobowe: naczynie. Rys. E. Hander
 Ryc. 229. Wytyczno, Włodawa district, site 4. Pit grave. Burial goods: vessel. Drawn by E. Hander

pasma utworzone z dwóch linii każde, odcisnięte takim samym sznurem; na wysokości górnej nasady uch – druga horyzontalna, dookólna linia złożona z podwójnych łuczków, zwróconych grzbietami w dół; na brzuscu, tuż przy dolnych nasadach uch – trzecia, odcisnięta stempelkiem w kształcie łuczka, w trzech rzędach (Gurba 1957, ryc. 36); masa ceramiczna schudzona średnioliczną domieszką średniej wielkości tłuczni kamiennego barwy różowej; obie powierzchnie – równe, gładkie; zewnętrzna – lekko mączysta, barwy beżowej; wewnętrzna – lekko błyszcząca,

barwy szarobeżowej; przełam jednowarstwowy; średnica wylewu: około 13 cm.

5. Misa (zachowana fragmentarycznie; ryc. 228: 4) z lejkowato rozchyloną, wyodrębnioną szyją i prawdopodobnie niewyodrębnionym, półokrągłym dnem, w kształcie wycinka kuli (?); przejście szyi w brzusec podkreślony wyraźną krawędzią; ornamentowana jedynie szyją; tuż pod krawędzią wylewu – potrójna pozioma linia dookólna złożona z trzech rzędów łuczków odcisniętych stempelkiem, skierowanych wypukłościami ku górze (Gurba 1957, ryc. 37);

taka sama linia – na przejściu szyi w brzusiec; między nimi – zwisające katy wsuwane, lekko rozwarne, wykonane techniką nacinania – po 9 elementów każdy; w obrębie przestrzeni między kątami – pojedyncze linie pionowe złożone z łuczków, skierowanych wypukłościami ku górze, przecinające wsuwany, zwisający podwójny kąt lekko rozwarły, wykonany taką samą techniką (element pionowy jest jego dwusieczną) – rodzaj jodełki; masa ceramiczna schudzona średnioliczną domieszką: średniej wielkości tłuczni kamienno barwy białej; obie powierzchnie: równe, gładkie, lekko lśniące, barwy szarobeżowej; przełam jednowarstwowy; wysokość (rekonstruowana): 11,5 cm, średnica wylewu (rekonstruowana): 26 cm, średnica w miejscu przejścia szyjki w brzusiec: 22 cm.

6. Amfora (rekonstruowana; ryc. 229) z lejkowato rozchyloną, niezbyt wysoką szyją, łagodnie przechodzącą w wydęty brzusiec, którego największa średnica znajduje się nieco poniżej połowy wysokości naczynia; dno wyodrębnione, z wyraźną „stopką”; na przejściu szyjki w brzusiec – ucha, kolankowate, szerokie, poziomo przekłute; brak zdobienia; na dnie, po stronie zewnętrznej – podłużne, krzyżujące się zagłębienia – odciski plecionki, na której ulepiono naczynie; masa ceramiczna schudzona średnioliczną domieszką średniej wielkości tłuczni kamienno, barwy białej; obie powierzchnie – równe, gładkie, matowe; zewnętrzna – szara i szarobeżowa w plamy; wewnętrzna – szarobeżowa; przełam jednorodny; wysokość (rekonstruowana): 28,5 cm, średnica wylewu: 12 cm, największa średnica brzuśca: 22,5 cm, średnica dna: 9 cm.

7. Amfora? (zachowana fragmentarycznie – drobne ułamki górnej części); ornamentyka – w postaci nacinanych, wiszących kątów wsuwanych i odcisków łuczków układających się w linie horyzontalne (po trzy u dołu i u góry); między kątami – pionowe, prostokątne pasy złożone z łukowatych stempli, zwróconych grzbietami – w prawo lub lewo, (po 5, 6 linii w każdej grupie;

Gurba 1957, ryc. 37); masa ceramiczna schudzona domieszką: drobnego, licznego tłuczni muszlowego, barwy białej; obie powierzchnie: równe, gładkie, barwy ciemnoszarej, prawie czarnej; zewnętrzna – lekko lśniaca, z widocznymi ziarnami domieszki; wewnętrzna – matowa; przełam jednowarstwowy.

8. Toporek, motyczka (lub kilof), miniaturka (ryc. 228: 5); narzędzie zwięzające się przy „ostrzu”; obuch zaokrąglony; otwór cylindryczny (w połowie długości); z gliny; długość: 3,5 cm, szerokość: 2 cm, średnica otworu: 1 cm.

Literatura: Gurba 1957, 159-164; Nosek 1957, 240; 1967, 244.

Zbiory: Instytut Archeologii UMCS w Lublinie (KA UMCS/59 – ułamki większości naczyń; dolna część amfory i gliniana motyczka – nie odnalezione).

40. WYTYCZNO⁵², stan. 2, gm. Urszulin, pow. włodawski (AZP 74-87/2)⁵³

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe dokonane przez Józefa Klauda z Wytyczna podczas pobierania piasku w 1961 roku; badania ratownicze J. Gurby – w tym samym roku; obiekt wyrobiony (jeszcze w starożytności?); w roku 1980, w pobliżu – wykopaliska S. Gołuba, S. Kadrowa i Krzysztofa Telepko; w grobie jamowym – uszkodzony szkielet męski (w wieku – późny *Adultus*), wyposażony w czworościenną siekierkę krzemienią; grób zakwalifikowany (z dużymi zastrzeżeniami) do kultury ceramiki sznurowej; w roku 1991 W. Mazurek dokonał pomyślnej weryfikacji stanowiska w ramach AZP, pozyskując nieliczny materiał krzemienisty⁵⁴.

52 W literaturze grób lokalizowano w obrębie gruntów wsi Wytyczno-Kolonia.

53 Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego sporządził W. Mazurek.

54 Z rejonu stanowiska pochodzą jeszcze kolejne dwa zabytki krzemienne: łuskany wiór z utraconym wierzchołkiem i niewielkie płoszcze z dobrze wyodrębnio-

Położenie: środkowo-wschodnia części południowego, wąskiego wyniesienia, zewsząd otoczonego terenem podmokłym, stok opada w tym miejscu na południowy wschód (ryc. 230); przez środek wyniesienia biegnie szosa Chełm-Urszulin; stanowisko leży na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim.

Gleba: piaszczysto-gliniasta.

Konstrukcja: skrzyniowy; dłuższe boki ułożone z dwóch głazów każdy, krótsze – z pojedynczych kamieni; wieko – jeden monolit; w narożniku południowo-wschodnim, po stronie zewnętrznej – jeszcze jeden, mniejszy kamień (ryc. 231); długość: około 2,75 m, szerokość: około 1,45 m, wewnątrz: 1,9 x około 1 m.

Orientacja grobu: E-W (z niewielkim odchyleniem na NW-SE).

Budulec: granitowe głazy narzutowe.

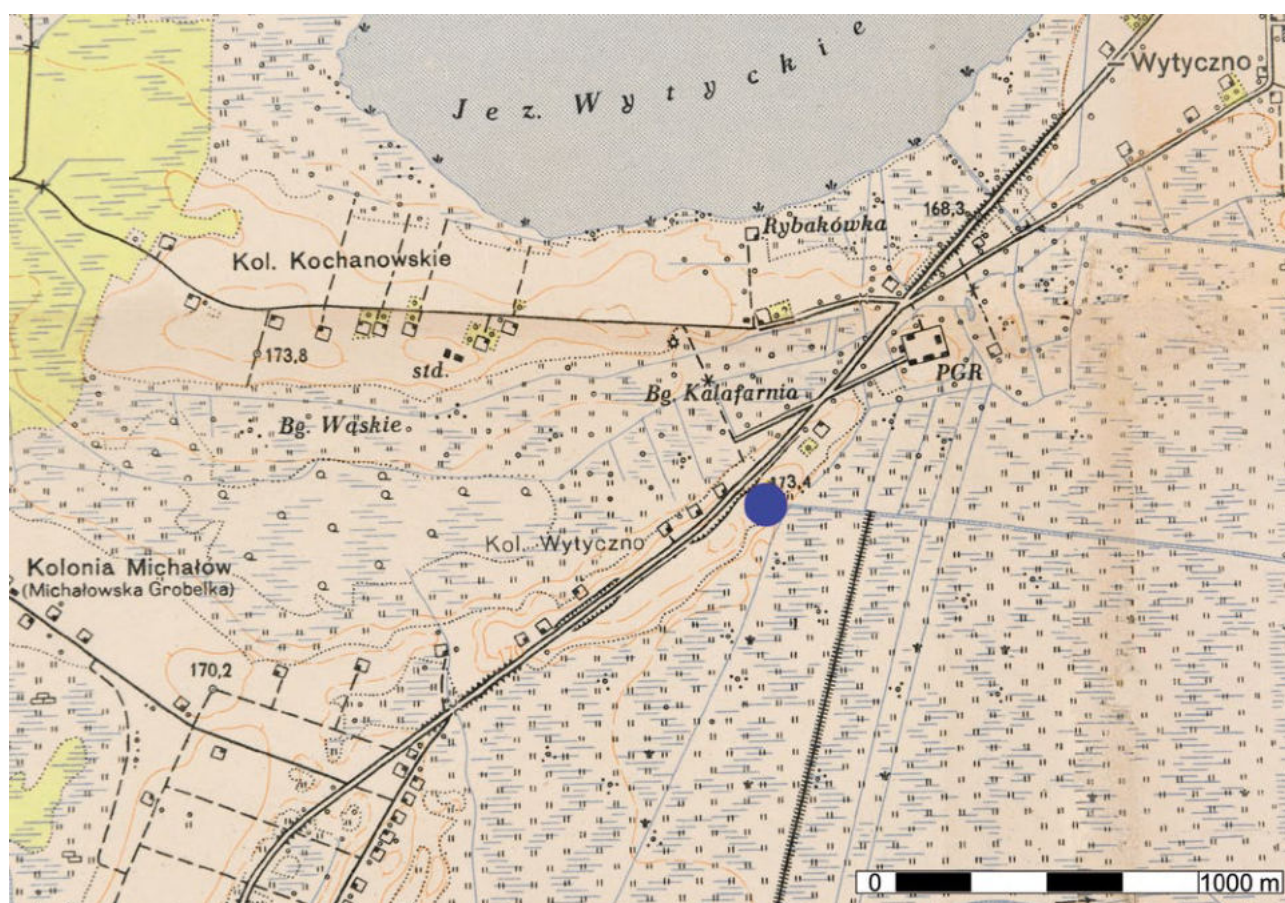
Szczałki ludzkie: prawie zupełnie rozłożone; zachowana niewielka kosteczka.

Wyposażenie: w pobliżu ręki zmarłego znaleziono ułamek ornamentowanego naczynia.

Literatura: Nosek 1967, 245; Gołub 1991; Gołub, Kadrow 1982.

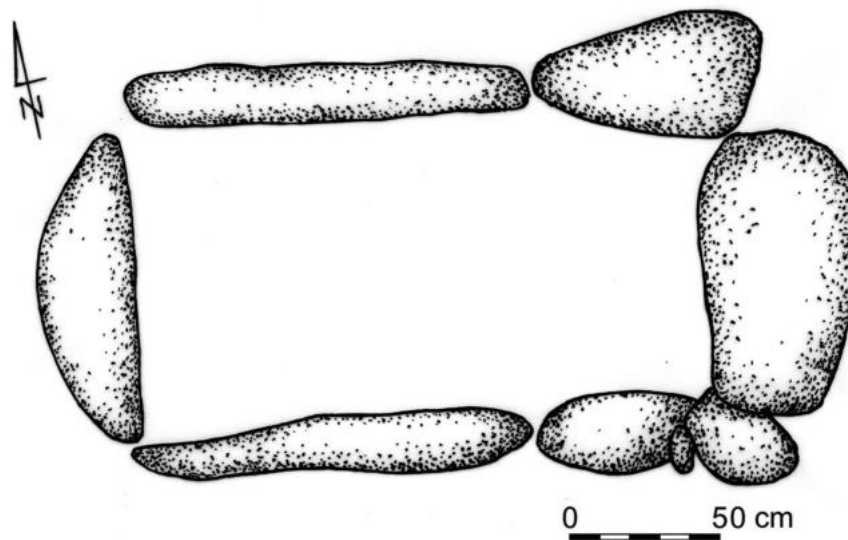
Zbiory: Muzeum Narodowe w Lublinie (ułamek naczynia z badań J. Gurby); Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie (materiały z badań S. Gołuba i in. – MCH/A/374); grób zrekonstruowany przed Włodawskim Domem Kultury (ryc. 232).

nym trzonkiem, wykonane z surowca wołyńskiego. Znaleźiska te znajdowały się w zbiorach śp. Stanisława Chołasta z Chełma (S. Gołub 1990, 162-163).

Ryc. 230. Wytyczno, pow. włodawski, stan. 2. Lokalizacja grobu
Ryc. 230. Wytyczno, Włodawa district, site 2. Location of the grave

Ryc. 231. Wytyczno, pow. włodawski, stan. 2. Plan grobu. Wg Gurba 1957. Rys. E. Hander

Ryc. 231. Wytyczno, Włodawa district, site 2. Plan of the grave. After: Gurba 1957. Drawn by E. Hander

Ryc. 232. Grobowiec skrzyniowy z Wytyczna, stan. 2, zrekonstruowany przed domem kultury we Włodawie. Fot G. Zabłocki
 Fig 232. Cist grave from Wytyczno, site 2, reconstructed in front of the cultural center in Włodawa. Photo by G. Zabłocki

41. ZAMOŚĆ, ul. Reymonta 11⁵⁵, stan. 4, pow. grodzki zamojski (AZP 88-88/62)⁵⁶

Data i charakter odkrycia: odkrycie przypadkowe w roku 1986, podczas rozbudowy kościoła, pod fundamentem absydy odnaleziono relikty zniszczonego grobu; obiekt uszkodzony w trakcie budowy rosyjskiej cerkwi garnizonowej w 1911 roku; pozyskano dwie siekiery krzemienne i fragment ceramiki; w roku 1986 w trakcie badań powierzchniowych prowadzonych w systemie AZP pod kierunkiem W. Koman grób uwzględniono w dokumentacji obszaru.

55 Jest to adres parafii rzymsko-katolickiej pw. Św. Michała Archanioła. W publikacji źródłowej z roku 1991 (J. Ścibior, A. Kokowski, W. Koman) podano lokalizację: „przy zbiegu ul. Lubelskiej i al. Wojska Polskiego”. Dziś ul. Lubelska w swoim południowym odcinku nosi nazwę: Al. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Wcześniejsza nazwa obecnie odnosi się do odcinka północnego.

56 Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił W. Koman.

Położenie: na krawędzi stoku doliny Łabuńki, opadającego na zachód, około 500 m na wschód od współczesnego koryta rzeki (ryc. 233); wschodnia część kościoła pw. Św. Michała Archanioła; stanowisko znajduje się w obrębie Padołu Zamojskiego.

Gleba: lessowa.

Konstrukcja: prawdopodobnie grób jamowy (brak kamiennej konstrukcji).

Orientacja grobu: nieznana.

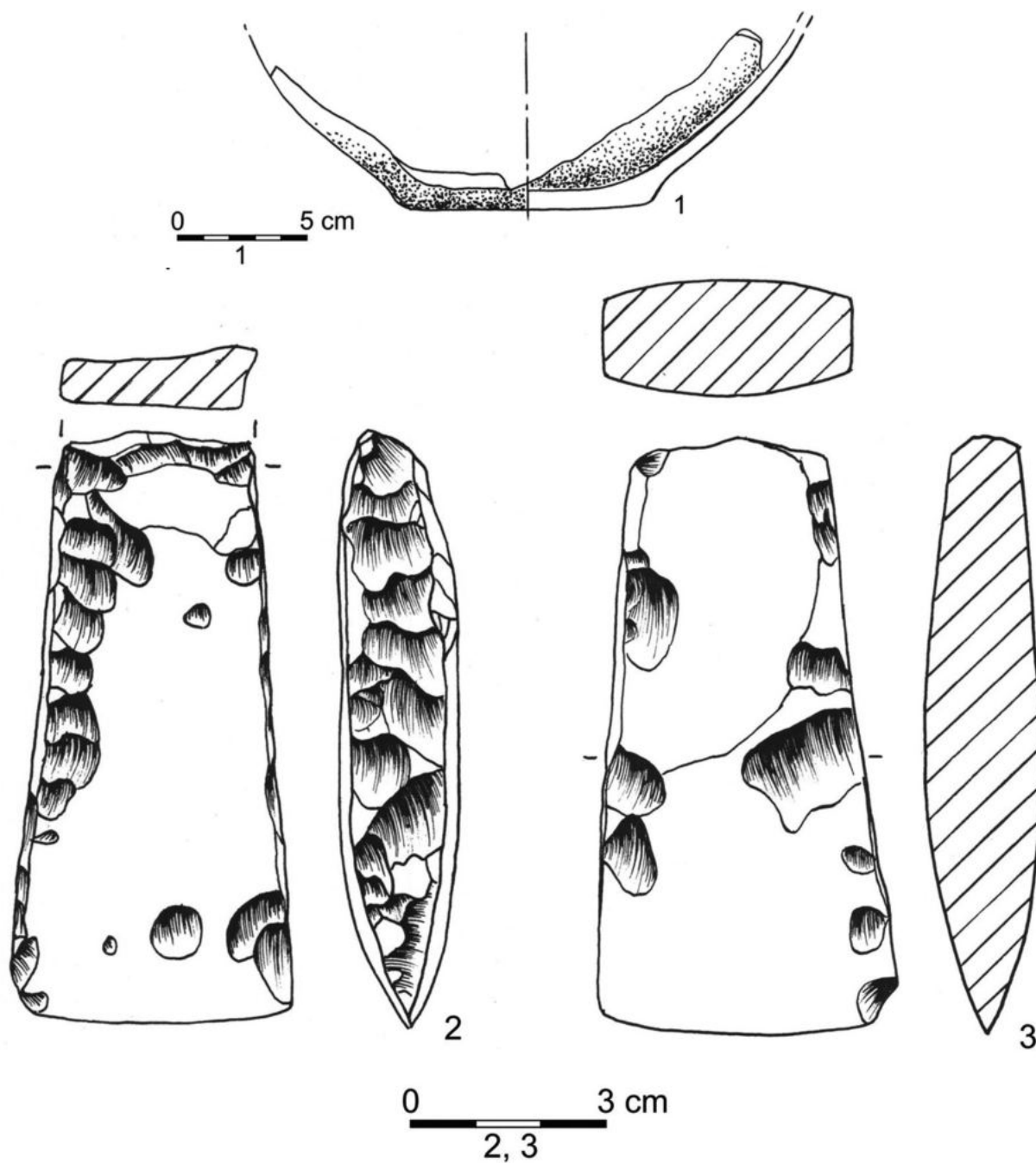
Szczątki ludzkie: brak danych.

Wyposażenie:

1. Naczynie (prawdopodobnie dolna część amfory; ryc. 234: 1) o silnie wydętym brzuścu i wyodrębnionym, płaskim dnie w postaci niewielkiej „stopki”; masa ceramiczna schudzona liczną domieszką średnioziarnistego tłuczni granitowego; powierzchnia zewnętrzna – zagładzona, dość znacznie złuszczone, barwy żółtoceglastej i szaróżółtej; przełam – wielowarstwowy, z tendencją do rozwarstwiania się; powierzchnia wewnętrzna – lekko zagładzona, w kolorze ciemno- i czarno-

Ryc. 233. Zamość, pow. Zamość, stan. 4. Lokalizacja grobu
Fig. 233. Zamość, Zamość district, site 4. Location of the grave

Ryc. 234. Zamość, pow. Zamość, stan. 4. Grób jamowy (?). Wyposażenie grobowe: 1 – fragment naczynia, 2, 3 – siekiery krzemienne. Wg Ścibior *et al.* 1991. Rys. E. Hander

Fig. 234. Zamość, Zamość district, site 4. Pit grave (?). Burial goods: 1 – pottery, 2, 3 – flint axes. After: Ścibior *et al.* 1991. Drawn by E. Hander

szarym; wysokość części zachowanej: 7,2 cm, największa średnica zachowanej części brzośca: 22 cm, średnica dna: 10 cm, grubość ścianki: 0,5-1,0 cm.

2. Siekiera (ryc. 234: 2) czworoboczna, w obrysie – trapezowata (zbliżona do prostokąta), o płaszczyznowym, nieco nieregularnym obuchu i łagodnie łukowatym ostrzu, gładzona;

krzemień pasiasty; długość: 9,2 cm, szerokość przy ostrzu: 4,4 cm, grubość: 1,8 cm, obuch: 3,0 x 0,8 cm.

3. Siekiera (ryc. 234: 3) czworoboczna, lekko asymetryczna, o pokroju nieco nieregularnego trapezu (zbliżona do prostokąta), obuch płaszczyznowy, ostrze – łagodnie łukowate; gładzenie staranne; krzemień pasiasty; długość: 9,3 cm,

szerokość przy ostrzu: 4,7 cm, grubość: 1,8 cm; obuch: 3,0 x 1,0 cm.

Literatura: Ścibior, Kokowski, Koman 1991, 79-108; Bronicki 2016a, 221-222.

Zbiory: prywatne.

42. ZBULITÓW MAŁY, stan. 7, gm. Wo- hyń, pow. radzyński (AZP 67-83/9)⁵⁷

Data i charakter odkrycia: obiekt odkryty w latach 30. XX wieku (przypadkowo?); przez kilkadziesiąt lat – miejsce zabaw dzieci; konstrukcja ostatecznie zniszczona na przełomie lat 60. i 70. XX wieku; stanowisko pozytywnie zweryfikowane w roku 1992 podczas badań AZP, którymi kierował S. Żółkowski; wykopaliska ratowniczo-

-sondażowe Antoniego Smolińskiego w roku 1996 – odsłonięcie poprzemieszczanych płyt kamiennych; ułamki ceramiki pozyskane we wnętrzu konstrukcji jednoznacznie wskazały na „amforowe” pochodzenie obiektu.

Położenie: teren pagórkowaty, na zachodnim stoku wzgórza opadającego w kierunku niewielkiego ciek (ryc. 235); teren dawnej piaszownicy; w obrębie Wysoczyzny Parczewsko-Kodeńskiej.

Gleba: piaszczysta.

Konstrukcja: skrzyniowa, z płyt kamiennych, bardzo zniszczona (uchwycono jedynie fragment podstawy wschodniej ściany).

Orientacja grobu: nieokreślona.

Budulec: nieokreślony.

Szczątki ludzkie: brak danych.

Wyposażenie: wewnątrz grobowca odkrywcy mieli znaleźć kilkanaście naczyń glinianych oraz jedno „wykonane z kolorowego metalu”; wewnątrz niektórych miały się znajdować „popioły ludzkie”; podczas prac sondażowych w roku 1996 pozyskano drobne fragmenty ceramiczne kultury amfor kulistych; według Autora badań należały do jednej amfory

Literatura: Bienia 2003, 38; Smoliński 2005.

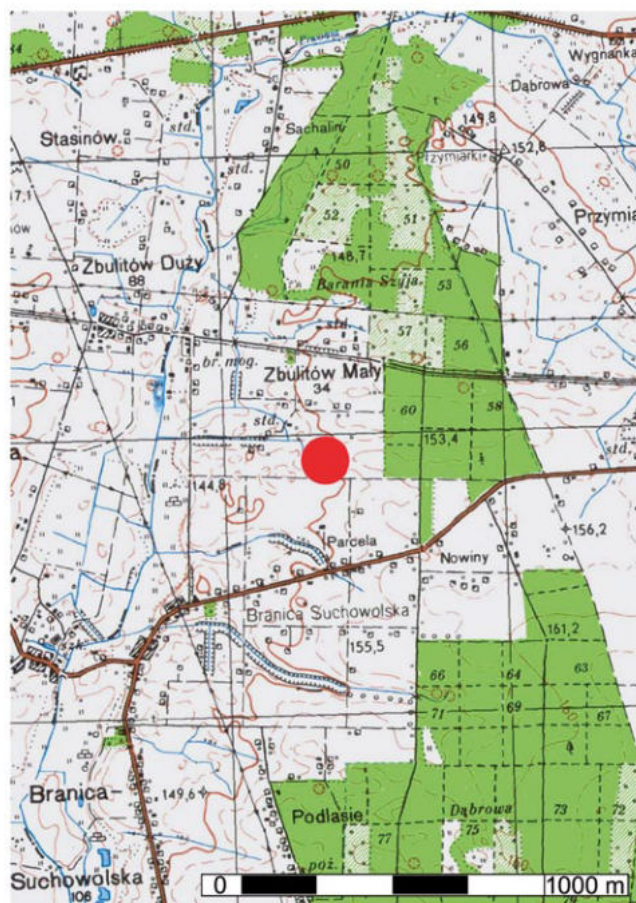
Zbiory: Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej (ułamki ceramiki pozyskane podczas badań sondażowych A. Smolińskiego); naczynia wydobyte przed wojną – zaginęły w niewyjaśnionych okolicznościach, zapewne niedługo po odkryciu.

Ryc. 235. Zbuditów Mały, pow. radzyński, stan. 7. Lokalizacja grobu

Fig. 235. Zamość, Radzyń district, site 7. Location of the grave

⁵⁷ Kartę ewidencyjną stanowiska archeologicznego wypełnił S. Żółkowski.

3. OBRZĄDEK POGRZEBOWY

Obszar Lubelszczyzny wraz z ukraińskimi terenami nad górnym Bugiem dzieli się na dwie „provincje” kultury amfor kulistych: wschodnią i zachodnią. Pierwsza zwana jest podgrupą wschodniolubelską, druga – nałęczowską. Podstawowym kryterium rozróżnienia był przewodni rodzaj konstrukcji grobowych. W podgrupie wschodniolubelskiej jest to grób skrzyniowy (typu podolskiego) zbudowany z dużych płyt kamiennych lub rzadziej, dużych kamieni narzutowych, a w nałęczowskiej – obecność bruków, obstaw, pokryw wykonanych z kamieni wapiennych o niezbyt dużych rozmiarach (Nosek 1954/1955, 126; 1967, 345; Wiślański 1966, 89), przy braku konstrukcji skrzyniowych. Granica między podgrupami przebiega mniej-więcej po linii Wieprza.

Trzeci typ grobów – obiekty jamowe (bez konstrukcji kamiennych), występuje zarówno w obrębie „provincji” wschodniolubelskiej jak i nałęczowskiej (ryc. 1)

3. 1. Położenie stanowisk

W porównaniu do wcześniejszych opracowań poświęconych kulturze amfor kulistych (Nosek 1967, mapa V; Wiślański 1979, 265), w ciągu kilku ostatnich dekad, sieć stanowisk grobowych tej jednostki taksonomicznej we wschodniej Lubelszczyźnie, uległa pewnemu zagęszczeniu. W przytoczonych wyżej „klasycznych” publikacjach prezentowano stosunkowo dobrze rozpoznane skupisko pozostałości sepulkralnych na Płaskowyżu Nałęczowskim oraz rozproszony układ grobów, sięgający od Bugu do linii Wieprza, przekraczając w kilku miejscach tę rzekę.

Obecnie na obszarze objętym osadnictwem „wschodniolubelskim” znane są 42 stanowiska grobowe (ryc. 1). Tworzą one kilka skupisk. Pierwsze (duże) związane jest z Pagorami Chełm-

skimi, zachodnim skrajem Obniżenia Dubieńskiego, północnym fragmentem Działów Grabowieckich i zachodnim – Grzędy Horodelskiej. Można tu wyróżnić dwa segmenty, oddzielone od siebie przestrzenią bez grobów: północny – w rejonie Chełma i południowy – w rejonie Uchań. Inne skupisko (małe) łączy się ze wschodnią częścią Wyniosłości Giełczewskiej (po zachodniej stronie Wieprza) oraz kolejne – ze wschodnią, nadbużańską częścią Grzędy Horodelskiej (rejon Strzyżowa) przechodząc na zachodni skraj Wyżyny (Wysoczyzny) Torczyńskiej – po ukraińskiej stronie Bugu. Kilka stanowisk skupia się w obrębie Kotliny Hrubieszowskiej – głównie po obu stronach Bugu. Dwa obiekty grobowe, odległe od siebie o około 30 km znajdują się na obszarze Padołu Zamojskiego. Rubież południową zasięgu podgrupy wyznaczają luźno rozrzucone, pojedyncze obiekty na Rostoczcu Szczebrzeszyńskim (po zachodniej stronie górnego Wieprza), Rostoczcu Środkowym, Grzędzie Sokalskiej i Równinie Bełskiej. Granicę północną wyznacza skupisko grobów skrzyniowych na Wysoczyźnie Parczewsko-Kodeńskiej – tworzące swoistą enklawę oddaloną o około 40 km od kilku stanowiska na obszarze Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego i Obniżenia Dorohuckiego (tabela 1).

Tabela 1. Zestawienie ilościowe stanowisk grobowych w obrębie poszczególnych regionów geograficznych (wyróżnionych na podstawie Solon et al. 2018)

Tab. 1. Quantitative presentation of grave sites in specific geographical regions (distinguished on the basis of Solon et al. 2018)

Region geograficzny <i>Geographic region</i>	Ilość stanowisk <i>Number of site</i>
Polesie Zachodnie <i>Western Polesie</i>	
Wysoczyzna Parczewsko-Kodeńska <i>Parczew-Kodeń Heights</i>	5
Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie <i>Łęczna-Włodawa Lakeland</i>	3
Obniżenie Dorohuckie <i>Dorohucz Depression</i>	1
Pagóry Chełmskie <i>Chełm Hills</i>	2
Obniżenie Dubieńskie <i>Dubienka Depression</i>	3
Razem <i>Together</i>	14
Wyżyna Lubelsko-Lwowska <i>Lublin-Lviv Upland</i>	
Wyniosłość Giełczewska <i>Giełczew Hills</i>	3
Działy Grabowieckie <i>Grabowiec Interfluve</i>	4
Padół Zamojski <i>Zamość Basin</i>	2
Roztocze Zachodnie <i>Western Roztocze</i>	1
Roztocze Środkowe <i>Middle Roztocze</i>	1
Razem <i>Together</i>	11
Wyżyna Wołyńsko-Podolska <i>Volhyn-Podole Upland</i>	
Wysoczyzna Torczyńska <i>Torczyn Heights</i>	1
Grzęda Horodelska <i>Horodło Ridge</i>	4
Kotlina Hrubieszowska <i>Hrubieszów Basin</i>	4
Grzęda Sokalska <i>Sokal Ridge</i>	2
Równina Belska <i>Bełz Plain</i>	1
Razem <i>Together</i>	12
Obszary pograniczne <i>Border areas</i>	
Obniżenie Dubieńskie / Grzęda Horodelska <i>Dubienka Depression / Horodło Ridge</i>	1
Pagóry Chełmskie / Obniżenie Dorohuckie <i>Chełm Hills / Dorohucz Depression</i>	1
Pagóry Chełmskie / Obniżenie Dubieńskie <i>Chełm Hills / Dubienka Depression</i>	1
Działy Grabowieckie / Grzęda Horodelska <i>Grabowiec Interfluve / Horodło Ridge</i>	1
Grzęda Horodelska / Kotlina Hrubieszowska <i>Horodło Ridge / Hrubieszów Basin</i>	1
Razem <i>Together</i>	5
Łącznie <i>Total</i>	42

Groby „wschodniolubelskie” niekiedy zakładano na lessach. Na Wyniosłości Giełczewskiej wszystkie ulokowano na glebie tego typu. W przypadku zgrupowania we wschodniej części Grzędy Horodelskiej (w rejonie Strzyżowa) jest podobnie. Zalega tu czarnoziem powstały na lessie. Natomiast w Kotlinie Hrubieszowskiej jest różnie. Gleby lessowe zajmowano bardzo chętnie (Kryłów, Litowież, Ulwówek), ale grób w Ślipczu ulokowano na glebie piaszczystej (na stoku doliny Bugu), zaś w Sahryniu – na piaszczysto-gliniastej (w pobliżu systemu wodnego Huczwy). Duże skupisko na obszarze Pagórów Chełmskich, Obniżenia Dubieńskiego, Działów Grabowieckich i zachodniej części Grzędy Horodelskiej usytuowano na różnego rodzaju glebach. Stanowiska w Czuczycach-Kolonii i Depułtyczach Nowych-Kolonii ulokowano na rędzinach – typie gleby dominującym na Pagórach Chełmskich, w Stadarni i Hucie – na piaskach w dolinach rzek: Wojsławki i dopływu Wełnianki, w Sajczycach i Serebryszczach – na piaskach i glinach, zaś pozostałe – na glebach lessowych. W obrębie „enklawy parczewskiej” występują gleby powstałe na piaskach i glinach – bielcowe, podobnie na obszarze Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego (Wytyczno, Nadrybie-Dwór) oraz w Obniżeniu Dorohuckim (Cyców). Groby w obrębie Padłotu Zamojskiego i na rubieży południowej (poza skupiskami) zostały zlokalizowane na: glebie lessowej (Tarnoszyn, Tereszpol, Tworyczów, Wola Gródecka i Zamość) oraz piaszczystej (Partyzantów-Kolonia).

Z powyższych danych trzeba wnosić, że zasięg osadnictwa kultury amfor kulistych, w obrębie wschodniej Lubelszczyzny dość zdecydowanie wykracza poza obszary lessowe. Dzieje się tak zwłaszcza na północy i wschodzie „prowincji”, gdzie oprócz lessów zajmowano także rędziny, jak również gleby gorszej jakości (piaszczysto-gliniaste), nie unikając odwiedzania terenów niższych – Wysoczyzny Parczewsko-Kodeńskiej, Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, Obniżenia Dubieńskiego i Obniżenia Dorohuckiego. Jest to

kolejna cecha „swoista” podgrupy wschodniolubelskiej, różna od lessowych preferencji ludności podgrupy nałęczowskiej.

Pojedyncze stanowiska grobowe, bardzo rzadko rozrzucone na obszarze Padłotu Zamojskiego, Roztocza, Grzędy Sokalskiej i Równiny Bełskiej, sugerują, że zwarte osadnictwo „amforowe” już tu nie sięgało. Wyżej wskazane jednostki geograficzne tworzyły prawdopodobnie strefą przejściową, buforową na styku z osadnictwem kultury ceramiki sznurowej, dobrze poświadczonym dla Grzędy Sokalskiej (Machnik 1991; Machnik, Bagińska, Koman 2009).

Z analizy kartograficznej można wnosić, że zasięgi podgrupy nałęczowskiej i wschodniolubelskiej wykluczają się (por. Bronicki 2016, ryc. 1, 46-47). Większość stanowisk grobowych tej drugiej zajmuje dorzecze środkowego Bugu (Uherki, Udału, Wełnianki, Huczwy) do linii działu wodnego Wieprza. Najdalej na zachód znajdują się groby skrzyniowe w Tereszpolu, Tworyczowie, Cycowie i Nadrybiu-Dworze oraz w obrębie „enklawy parczewskiej” na Południowym Podlasiu. Natomiast na Wyniosłości Giełczewskiej: Łopiennik Dolny-Kolonia, Dobryniów-Kolonia i Krasnystaw, nieznacznie wykraczają poza linię Wieprza.

Między najdalej na wschód wysuniętym grobem „nałęczowskim” w Trzeszkowicach a obiektem „wschodniolubelskim” w Nadrybiu-Dworze dystans powietrzny wynosi 20 km, zaś do grobu w Cycowie – 24 km.

3. 2. Mikrogeografia

W „prowincji” wschodniolubelskiej, zarówno groby jamowe, jak i skrzyniowe wykazują silny związek z ciekami wodnymi. Najczęściej są to małe rzeki o łagodnych stokach dolin. Grobowce zakładano zwykle w miejscach suchych, poza zasięgiem fal powodziowych (groby skrzynkowe: w Czuczycach-Kolonii, Depułtyczach Nowych-Kolonii, Hucie, Kułakowicach, Nadrybiu-Dworze, Rudnie – oba stanowiska, Sahryniu, Sajczy-

cach – oba stanowiska, Stefankowicach-Kolonii, Stołpiu, Tarnoszynie, Woli Gróderckiej i Zbulitowie Małym; groby jamowe: w Krasnymstawie, Partyzantów-Kolonii, Raciborowicach-Kolonii, Stadarnii, Świerszczowie, Wytycznie, stan. 4). Niekiedy jest to stok doliny dużej rzeki – Bugu (grób skrzyniowy: w Kryłowie i Litowizu oraz jamowe: w Strzyżowie i Ślipczu), często przy krawędziach dolin. Czasami grobowce lokalizowano na niskich wyniesieniach z wielu stron otoczonych zabagnionymi obniżeniami (groby skrzyniowe: w Cycowie, Serebryszczach, Wytycznie, stan. 2). W kilku przypadkach w pobliżu grobowców, oprócz cieków wodnych znajdują się niewielkie zbiorniki wody stojącej (groby skrzyniowe: w Czuleczkach-Kolonii i Sajczycach, stan. 66 oraz jamowe: w Raciborowicach-Kolonii). Rzadziej

groby lokowano na wysoczyznach, poza dolinami rzecznyymi (skrzyniowe: w Dobryniowie-Kolonii, Łopienniku Dolnym-Kolonii, Putnowicach-Kolonii i jamowe: w Husynnem-Kolonii, Zamościu), niekiedy w pobliżu kulminacji wyniesienia (grób skrzyniowy w Poniatówce). Możliwe, że w tym przypadku chodziło o zajęcie miejsca dominującego w terenie. Najdalej od rzeki zbudowano grób skrzyniowy w Łopienniku Dolnym-Kolonii. Odległość w linii prostej od Wieprza wynosi 3250 m. Położenie grobów w obrębie poszczególnych jednostek fizjograficznych przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Położenie grobów o sprecyzowanej lokalizacji w obrębie jednostek fizjograficznych na obszarze „provincji” wschodniolubelskiej

Tab. 2. Position of graves with a specific location within physiographic units in the East Lublin “province”

Forma terenu <i>Form of the terrain</i>	Groby <i>Graves</i>		Razem <i>Total</i>
	skrzyniowe <i>cist</i>	jamowe <i>pit</i>	
Stok małej doliny <i>Slop of a small valley</i>	5	1	6
Krawędź małej doliny <i>Edge of a small valley</i>	10	5	15
Stok dużej doliny <i>Slop of a large valley</i>	2	2	4
Niska wyniosłość otoczona obniżeniem <i>Low prominence surrounded by depression</i>	3	-	3
Wysoczyzna <i>Upland</i>	3	2	5
Kulminacja wyniesienia <i>Culmination of exaltation</i>	1	-	1
Razem <i>Total</i>	24	10	34

3. 3. Organizacja przestrzenna stanowisk grobowych

Stopień zbadania poszczególnych stanowisk grobowych ma niewątpliwie odzwierciedlenie w ilości odkrytych konstrukcji sepulkralnych. Większe przestrzenie terenu zbadano jedynie w obrębie stanowiska w Raciborowicach-Kolonii. Pozostałe, zwykle badane w trakcie prac ratowniczych, których zakres był ograniczony do najbliższego otoczenia przypadkowo odkrytego i uszkodzonego obiektu, przyniosły efekt w postaci odsłonięcia jedynie konstrukcji pojedynczych. Fakt ten zmusza do ostrożności w formułowaniu wniosków, co do sposobów gospodarowania przestrzenią.

W obrębie podgrupy wschodniolubelskiej przeważają groby pojedyncze, nie tworzące cmentarzysk. Niekiedy jednak zdarza się, że na terenie jednego stanowiska znajdowały się dwie konstrukcje grobowe. Tego typu sytuacja miała miejsce w Hucie, gdzie groby skrzynkowe były ulokowane w odległości około 4 m jeden od drugiego, w Braniczy Suchowolskiej oddalone od siebie o „8 kroków” oraz w Rudnie, stan. 2, gdzie znajdowały się także w odległości około 4 m. Natomiast w Serebryszczach ludzkiemu grobowi skrzyniowemu towarzyszył grób psa, zabezpieczony kamienną obstawą. Konstrukcja ta znajdowała się w odległości 1,5 m na północ od kamiennej skrzyni, na przedłużeniu jej ściany wschodniej. W Okalewie odnaleziono cmentarzysko złożone z trzech grobowców skrzyniowych, przy czym grób I od II dzieliła odległość „kilkudziesięciu kroków”. Groby „wschodniolubelskie”, zarówno jamowe jak i skrzynkowe, były przeważnie orientowane dłuższą osią w kierunku północ-południe (skrzynkowe: Cyców, Kułakowice, Poniatówka, Rudno, stan. 2, Sahryń, Serebryszcze, Wola Gródecka; jamowe: Husynne-Kolonia, Strzyżów), rzadziej: północny zachód-południowy wschód (skrzyniowe: Czuczycze-Kolonia, Depułtycze Nowe-Kolonia, Miedniki, Nadrybie-Dwór, Sajczyce, stan. 66; jamowe: Świerszczów) i zachód-wschód (skrzynjowe: Bra-

nica Suchowolska, Huta, Łopiennik Dolny-Kolonia, Stefankowice-Kolonia, Ulwówek, Wytyczno, stan. 2 oraz jamowy: Raciborowice-Kolonia) a jedynie sporadycznie: południowy zachód-północny wschód (skrzyniowy: Huta).

3. 4. Konstrukcje grobowe

3. 4. 1. Groby jamowe (bez konstrukcji kamiennej)

Ten typ grobu występuje zarówno na terytorium „provincji” wschodniolubelskiej jak i należycowskiej, reprezentując nurt „ogólnoamforowy”. Z terenu stanowiącego domenę podgrupy wschodniolubelskiej, znane jest dziesięć grobów bez jakiejkolwiek konstrukcji kamiennej (ryc. 1; Husynne-Kolonia, Krasnymstaw, Partyzantów-Kolonia, Raciborowice-Kolonia, Stadarnia, Strzyżów, Ślipcze, Świerszczów, Wytyczno, stan. 4; Zamość).

O konstrukcji sześciu z nich, właściwie nic więcej nie można powiedzieć oprócz tego, że do ich budowy nie użyto kamieni (obiekty w: Krasnymstawie, Partyzantów-Kolonii, Stadarni, Ślipczu, Wytycznie, stan. 4, Zamościu). Informacje o grobach tych sprowadzają się przeważnie do wymienienia elementów wyposażenia oraz przytoczenia okoliczności odkrycia.

Niekiedy podawano głębokość, na której wystąpiły znaleziska: w Husynnem-Kolonii – tuż pod powierzchnią gruntu, Krasnymstawie – 1,3-1,5 m, Partyzantów-Kolonii – 0,8 m, Raciborowicach-Kolonii – 1,1 m, Stadarni – około 0,8 m, Strzyżowie – 1,65-1,90 m, Ślipczu – 0,7-0,8 m, Świerszczowie – 0,15-0,30 m.

Zarys jamy grobowej w Świerszczowie, badanej przez archeologów, okazał się być nieczytelny (ryc. 207: A). Jej wielkość określono na podstawie rozrzutu skrajnych elementów wyposażenia (2,35 m x około 1 m). Grób w Husynnem-Kolonii, zawierający pochówek młodej krowy, miał kształt nieregularnego czworokąta o zaokrąglonych narożnikach (długość: 2,5 x 1,5 i 1,0 m; ryc. 35: A).

Nienaturalnie długa była jama grobowa w Raci-borowicach-Kolonii. Miała ona co najmniej 4,30 m długości oraz 1,8 m szerokości. Przy czym ścianka południowa od strony wschodniej schodkowo zbliżała się do północnej (ryc. 101: A). Tak znaczna długość obiektu była wynikiem tego, że oprócz pochówku ludzkiego zawierał także szczątki czterech zwierząt. Możliwe, że był to grób dwukomorowy, rozdzielony pasem ziemi nienaruszonej. Najbardziej klasyczny grób jamowy reprezentuje obiekt badany w Strzyżowie (ryc. 198). Jest to jama wkopana w lessowy calec (2,25 x 0,85 m), w planie płaskim przypominająca wydłużony, regularny trapez o nieco dłuższej podstawie po stronie południowej (przy głowie zmarłego) i zaokrąglonych narożnikach.

Kształt jam grobowych, zapewne determinowały wymiary ludzkiego ciała i wyposażenia (szczególnie ceramicznego). Dlatego ich długość wynosiła nieco ponad 2 m, zaś szerokość – około 1 m. Podobnie było w przypadku grobów zwierzęcych – bydła. Należało je dopasować do kształtu i rozmiarów zwierząt. Głębokość najmniejsza (Husynne-Kolonia i Świerszczów), zapewne jest wynikiem procesów erozyjnych oraz długotrwanie prowadzonych prac polowych, szczególnie orki (Świerszczów) jak również wieloletniego użytkowania drogi polnej niszczącej obiekt (Husynne-Kolonia). Grób w Strzyżowie – położony najgłębiej – był przysypywany przez nawarstwienia wczesnośredniowieczne (Gajewski, Gurba 1960), natomiast w Krasnym-stawie – zlokalizowany na stoku doliny Żółkiewki, podlegał naturalnym procesom sedymentacyjnym. Wydaje się, że głębokości najbardziej odpowiadające pierwotnym grobom – to około 1 metra (Raci-borowice-Kolonia, Stadarnia, Ślipcze).

3. 4. 2. Groby skrzyniowe (typu podolskiego)

Jest to przewodni typ grobowców występujących na obszarze „prowincji” wschodniolubelskiej. Do chwili obecnej odkryto 32 stanowiska. Podstawową odmianę stanowi kamienna skrzynia

w kształcie bardziej lub mniej regularnego prostopadłościanu, zbudowanego z dużych, monolitycznych płyt kamiennych, często uszczelnianych mniejszymi kamieniami i gliną, stabilizowanymi od zewnątrz. Dłuższe ściany przeważnie tworzyły dwa, trzy lub kilka kamieni, zaś krótsze – często zamykały pojedyncze bloki (Cyców, Deputycze Nowe-Kolonia, Łopiennik Dolny-Kolonia, Nadrybie-Dwór, Rudno, stan. 2, grób II, Sahryń, Sajczyce, stan. 66, Ulwówek, Wola Gródecka, Wytyczno, stan. 2, północna ściana grobowca w Poniatówce), jakkolwiek niekiedy budowano je także z mniejszych kamieni, w ilości dwóch i więcej (Czułczyce-Kolonia, Huta, grób I, Poniatówka – ściana południowa, Serebryszcze). Wszystkie boki małej skrzyni mogły być zmontowane z pojedynczych płyt kamiennych (Miedniki, Stołpie). Niekiedy również jeden z boków dłuższych mógł być pojedynczym monolitem (Cyców, Kryłów). Poza jednym wyjątkiem, pozostałe obiekty są konstrukcjami jednokomorowymi. Grobowiec odkryty w Czułczycach-Kolonii zbudowano jako założenie dwukomorowe (ryc. 12). Wewnętrzną ściankę działową tworzy tu calcowy „murek” z kredowej zwietrzliny obłożony z obu stron średniej wielkości płytami piaskowca. Z reguły, w planie płaskim konstrukcjom nadawano kształt regularnego prostokąta (Cyców, Deputycze Nowe-Kolonia, Huta, grób I, Kułakowice, Łopiennik Dolny-Kolonia, Nadrybie-Dwór, Poniatówka, Rudno, stan. 2, grób II, Stołpie, Wytyczno, stan. 2), wyjątkowo – o dwóch zaokrąglonych narożnikach (Serebryszcze) lub kwadratu (Miedniki), a nieco częściej – bardzo wydłużonego trapezu (Czułczyce-Kolonia, Sahryń, Sajczyce, stan. 66, Ulwówek, Wola Gródecka). Od kształtu czworokątnego odbiega konstrukcja grobowa w Stefankowicach-Kolonii. W przekroju poziomym obiekt ten miał formę owalną (ryc. 174: A). Część konstrukcji grobowych posiadała kamienne nakrywy złożone z kilku monolitycznych płyt-bloków (Cyców, Łopiennik Dolny-Kolonia, Nadrybie-Dwór, Poniatówka, Rudno, stan. 2, grób I i II, Sajczyce, stan. 18, Ulwówek, Wola Gródecka) lub głazów (Kułakowice, Stefankowice-Kolonia), a wyjątkowo mogły być

przykryte jedną płytą (Branica Suchowolska, grób I, Kryłów, Miedniki, Stołpie, Wytyczno, stan. 2). Pozostałe, prawdopodobnie zabezpieczono od góry drewnianymi bierwionami, ewentualnie kamiennymi płytami stropowymi, które zostały wcześniej wydobyte i usunięte poza rejon objęty badaniami wykopaliskowymi. W kilku przypadkach na dnach komór grobowych odsłonięto kamienne bruki. Przeważnie były to nieduże kamienie, rozrzucone dość luźno, nie tworzące zwartej pokrywy, zajmujące część dna obiektu (Cyców, Rudno, stan. 2, grób I i II, Poniatówka, Serebryszcze). W grobowcu odkopanym w Stołpiu spąg tworzył jeden, duży kamień. Inaczej wyglądało dno w obiektach Czulczycach-Kolonii i Kryłowie. Zostały one niezwykle starannie i bardzo równo wyłożone płaskimi, wielokątnymi kamieniami na całej powierzchni. Jest to przykład wyjątkowych umiejętności kamienniarzy starożytnych budowniczych (ryc. 12; 55). Nietypowo potraktowano dno obiektu zbadanego w Sahryniu – wysypano je tłuczniem granitowym o różnej frakcji, w kolorze szaroróżowym. W Deputyczach Nowych-Kolonii dno grobu wycięto w zwierzelinie kredowej, dokładnie wypoziomowano i wygładzono. Pozostało niebrukowane. Podobnie postąpiono w Sajczycach, stan. 66, gdzie w identyczny sposób ukształtowano spąg obiektu, tym razem wycięty w twardej, calcowej glinie. Grób odkryty w Sahryniu ma jeszcze jedną rzadką cechę. W narożniku południowo-zachodnim, jedna z płyt konstrukcyjnych ściany nie była „domknięta”, two-

rząc rodzaj ruchomych „drzwiczek”, pozwalających na dość wygodną komunikację z wnętrzem (ryc. 123). Natomiast brak ściany wschodniej w grobie odkrytym w Stołpiu można tłumaczyć wcześniejszym wydobyciem kamienia przez dawnych odkrywców.

Długość konstrukcji jednokomorowych przeważnie zawiera się w przedziale: od 1,5 do 2,5 m, najczęściej oscylując w granicach 2 m, ale wyjątkowo może osiągnąć także większe wartości: około 3,5 m (Rudno, stan. 2, grób II) oraz 2,75 (Wytyczno, stan. 2). Niezwykle mały był grobowiec odnaleziony w Stołpiu (ryc. 194). Miał on zaledwie 0,91 m długości i należy do najmniejszych w Polsce (Nosek 1967, s. 264). Szerokość pojedynczej skrzyni, w większości przypadków osiąga wartości od 0,7 do 1,5 m (najczęściej od 1,0 do 1,4 m). Najmniejszą szerokość ma grób ze Stołpia. Wysokość konstrukcji rzadko przekracza 0,9 m (jedynie grobowiec nr II w Rudnie odbiega od przeciętnej mierząc około 1,5 m). Najmniejsza jest w owalnym grobie ze Stefankowic-Kolonii – zaledwie 0,5 m. Grób zbadany w Czulczycach-Kolonii posiada znacznie większą długość niż prawie wszystkie pozostałe – 3,4 m, na co decydujący wpływ miała jego podwójna konstrukcja. Obie komory są w przybliżeniu kwadratowe: północna mierzy (od zewnątrz) około 1,7 x około 1,7 m, zaś południowa – około 1,7 x około 1,9 m. Podstawowe wymiary większości skrzynkowych budowli grobowych zawarto w tabeli 3.

Tabela 3. Podstawowe wymiary grobów skrzyniowych w metrach

Tab. 3. Basic dimensions of cist graves, in meters

Lp.	Miejscowość / stanowisko Place / site	Długość Length	Szerokość Width	Wysokość Height
1.	Branica Suchowolska, grób I	ok. 2,40	ok. 1,00	0,96
2.	Cyców	1,9	1,0	0,7
3.	Czulczyce-Kolonia	3,4	1,3/1,9	0,6
4.	Deputyczne Nowe-Kolonia	1,95	0,85/0,95	0,6/0,7
5.	Huta (grób I)	2,5	1,4	?
6.	Kryłów	2 (2,5)	ok. 1,0	ok. 1,0
7.	Kuślakowice	2,0	1,3	?
8.	Łopiennik Dolny-Kolonia	2,35	1,2	0,8/0,87

9.	Miedniki	1,5	1,5	0,6
10.	Nadrybie-Dwór	2,40	1,3-1,4	0,95
11.	Poniatówka	1,8	1,3	0,85
12.	Rudno, stan. 2, grób II	ok. 3,5	ok. 1,9	ok. 1,5
13.	Sahryń	2,2	1,0	0,75
14.	Sajczyce, stan. 18	ok. 2,0	ok. 1,2	?
15.	Sajczyce, stan. 66	2,0	0,9/1,5	0,86/0,9
16.	Serebryscze	2,2	1,39	0,9
17.	Stefankowice-Kolonia	2,0	1,4	0,5
18.	Stołpie	0,91	0,7	0,7
19.	Ulwówek	1,98	0,8-1,0	ok. 0,8
20.	Wola Gródecka	2,0	0,9-1,3	0,85
21.	Wytyczno, stan. 2	ok. 2,75	ok. 1,45	?

Najczęściej stosowanym budulcem były piaskowce i zlepieńce muszlowe, które tworzą trzeciorzędową nadbudowę nad kredowymi cokołami Pagórów Chełmskich. Spotyka się jednak także głazy narzutowe, które jak w przypadku obu grobów w Hucie i obiektu w Poniatówce, były używane obok płyt piaskowcowych lub stanowiły jedyny materiał budowlany. Tak się działo w Kułakowicach i Stefankowicach-Kolonii. W tym ostatnim przypadku grobowiec zbudowano z granitu, podobnie w Branicy Suchodolskiej, Okalewie, Rudnie (oba stanowiska), Chotiaczowie, Tarnoszynie, Tereszpolu. Obiekt odkryty w Poniatówce miał uszczelniacze ścian i bruk wykonane z kredowej opoki. Wapień był także budulcem, z którego powstała konstrukcja w Ulwówku (materiał sprowadzono z okolic Rawy Ruskiej) i w Woli Gródeckiej.

Niewiele można powiedzieć o konstrukcjach, na które natrafiono przypadkowo: w Branicy Suchowolskiej, Bezku, Chotiaczowie, Dobryniowie-Kolonii, Hucie, grób II, Litowiżu, Okalewie, Putnowicach-Kolonii, Rudnie, stan. 1, Sajczycach, stan. 18, Tarnoszynie, Tereszpolu, Tworyczowie i Zbulitowie Małym. Wiadomo jednak, że były to groby skrzyniowe.

3. 5. Pochówki ludzkie i zwierzęce

3. 5. 1. Pochówki w grobach jamowych

Na dziesięć grobów jamowych (w tym dwa zwierzęce i jeden o mieszanym charakterze) tylko nieliczne można dokładniej scharakteryzować. Ekspertyzie antropologicznej poddano jedynie szczątki kostne z grobu odkrytego w Krasnymstawie (Gołub 1994a; 1996). Zidentyfikowano kobietę zmarłą w wieku 25-30 lat (*Adultus*) i około 50-letniego mężczyznę (późny *Maturus*), o wzroście około 160 cm. Wśród grobów ludzkich orientacja pochówków jest zazwyczaj identyczna jak kierunek wyznaczony przez dłuższą oś jamy grobowej. W Strzyżowie zmarły został ułożony na linii północ-południe, głową na południe, twarzą na wschód (ryc. 198), zaś w Świerszczowie – orientacja pochówku wskazywała kierunek północny zachód – południowy wschód (ryc. 207: A). Nieboszczyk spoczywał głową na zachód, twarzą na południe. Tego pierwszego ułożono „na wznak”, z wyprostowanymi kończynami, drugiego – na prawym boku z nogami podkurczonymi.

Zmarły z grobu ludzko-zwierzęcego w Racioborowicach-Kolonii był ułożony zgodnie z kierunkiem wschód-zachód, głową na zachód, twarzą, na prawym boku, z kończynami dolnymi silnie zgiętymi w stawach biodrowych i w mniejszym stopniu – w kolanach. Jedną z dłoni umieszczono w pobliżu twarzy, druga ręka była wyprostowana (ryc. 101: A).

Podstawowe cechy pochówków w ludzkich grobach jamowych przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Charakterystyka pochówków ludzkich w grobach jamowych (bez konstrukcji kamiennej): P – bok prawy, W – pozycja „na wznak”, K – kobieta, M – mężczyzna

Tab. 4. Characteristic of human burials in pit graves (without stone construction): P – right side, W – supine position, K – female, M – male

Lp.	Stanowisko Site	Orientacja Orientation			Ułożenie Arrangement			Płeć Sex	Wiek Age	Dane dodatkowe Additional
		ogólna general	głowa head	twarz face	bok side	kończyny dolne lower limbs	kończyny górne upper limbs			
1.	Krasnystaw							K	Adultus (25-30 lat)	
								M	Maturus (ok. 50 lat)	wzrost: ok. 160 cm height: about 160 cm
2.	Raciborowice- Kolonia	W-E	W	S	P	zgięte w biodrach i kolanach <i>bent at the hips and knees</i>	jedna zgięta w łokciu, dłoń przy twarzy, druga – wyprostowana <i>one at the elbow, hand to face, second straightened</i>	?	?	grób ludzko-zwierzęcy <i>human-animal grave</i>
3.	Strzyżów	N-S	S	E	W	wyprostowane <i>straightened</i>	?	?	?	
4.	Świerszczów	NW-SE	W	S	P	podkurczone <i>contracted</i>	?	?	?	

Właściwie nic nie da się powiedzieć na temat pochówków w grobach odkrytych w: Partyzantów-Kolonii, Ślipczu, Wytyczynie, stan 4, Zamościu, gdyż brakuje podstawowych informacji.

Dwa pochówki zwierzęce mają orientację całkiem odmienną: pierwszy – północ-południe (Husynne-Kolonia, ryc. 35), drugi – wschód-zachód (Raciborowice-Kolonia, ryc. 101: A), trzeci – nieokreśloną (Stadarnia). W większości przypadków pogrzebano po jednym osobniku bydła domowego, natomiast w Raciborowicach-Kolonii była to krowa dorosła i druga – prawie dorosła, w towarzystwie dwóch owiec. W Husynnem-Kolonii był to młody osobnik bydła, zabity w wieku 15-18 miesięcy, podzielony na 4 kawałki, zwrócony głową na północ, pyskiem – na południowy wschód. O pochówku krowy w Stadarni świadczą zęby trzonowe odkryte w zasypisku grobu.

3. 5. 2. Pochówki w grobach skrzyniowych

Pełnymi lub częściowymi danymi na temat zmarłych dysponujemy w stosunku do dwudziestu stanowisk archeologicznych. Kości z dziewięciu grobów zostały zbadane przez antropologów (Czułczyce-Kolonia, Depułtycze Nowe-Kolonia, Łopiennik Dolny-Kolonia, Poniatówka, Sahryń, Sajczyce, stan. 66, Serebryszcze, Stefankowice-Kolonia, Tarnoszyn). O kolejnych jedenastu obiektach wiemy bardzo niewiele lub tylko tyle, że zawierały ludzkie szczątki (Chotiaczów, Dobryniów-Kolonia, Kryłów, Kułakowice, Litowiz, Miedniki, Nadrybie-Dwór, Okalew, grób nr I, Rudno, stan. 2, grób II, Ulwówek, Wola Gródec-ka). W grobie z Wytyczna, stan. 4 znaleziono niewielką kosteczkę – nie wiadomo czy ludzką. W pozostałych obiektach – nie znaleziono jakichkolwiek ludzkich szczątków, które albo zupełnie

się rozłożyły, albo zostały niedostrzeżone przez odkrywców (Bezek, Branica Suchowolska – dwa groby, Cyców, Huta – dwa groby, Okalew – grób II i III, Putnowice-Kolonia, Rudno, stan. 2, grób I, Sajczyce, stan. 18, Tereszpól, Tworyczów, Zbulitów Mały).

Zdecydowanie najwięcej jest grobów z pochówkami pojedynczymi. Spotyka się jednak także podwójne (Litowiz, Miedniki, Serebryszcze, Tarnoszyn i Ulwówek). Jako grób wyjątkowy jawi się założenie dwukomorowe w Czulczycach-Kolonii, gdzie znaleziono cztery szkielety dorosłych (po dwa w każdej komorze) i szczątki dziecka (*Infans I*) w sąsiedztwie szkieletu męskiego (wschodniego).

Prawidłowość, że orientacja grobów pokrywa się z orientacją pochówków sprawdza się także w przypadku grobowców skrzynkowych.

Ilościowo przeważa kierunek północ-południe (Czulczyce-Kolonia, ryc. 12; Poniatówka, ryc. 91; Rudno, stan. 2, grób nr II, ryc. 118; Sahryń, ryc. 123; Wola Gródecka, ryc. 225) i północny zachód-południowy wschód (Czulczyce-Kolonia – trzy szkielety, ryc. 12; Miedniki, ryc. 71 i Serebryszcze, ryc. 154 – po dwa; Sajczyce, stan. 66, ryc. 142; Depułtycze Nowe-Kolonia, ryc. 27; Kryłów, ryc. 55, Nadrybie-Dwór, ryc. 74: B – po jednym). Zaledwie trzykrotnie był to kierunek wschód-zachód (Łopiennik Dolny-Kolonia, ryc. 60: B, Stefankowice-Kolonia, ryc. 174: A, Ulwówek). Zupełnie wyjątkowo i w stopniu nieznanym istnieją drobne odchylenia od kierunku wyznaczonego przez dłuższą oś grobu. Tak dzieje się w przypadku zachodniego, męskiego szkieletu z Czulczyc-Kolonii (ryc. 12). Osobnik ten został zorientowany po linii północ-południe, gdy oś konstrukcji grobowej wskazuje kierunek północny zachód-południowy wschód, zaś w grobie serebryskim, zmarli ułożeni po przekątnej kamiennej skrzyni, wskazują kierunek południowy wschód-północny zachód, gdy grobowiec ma orientację północ-południe. W grobach, których dłuższa oś wyznacza kierunek północ-południe i północny zachód-południowy wschód zmar-

li, z reguły, byli układani głowami na północ lub północny zachód. Jednak w grobowcach badanych w Sahryniu (ryc. 123), Serebryszcach, Sajczycach, stan. 66 (ryc. 142) i Woli Gródeckiej (ryc. 225) obowiązywał porządek odwrotny – głowami na południe lub południowy zachód. Pochówki ułożone na linii wschód-zachód, zorientowano głowami na wschód – Łopiennik Dolny-Kolonia (ryc. 60: B), Stefankowice-Kolonia (ryc. 174: A), zaś w Ulwówku – na zachód.

W zależności od orientacji i ułożenia na prawym lub lewym boku, twarze były skierowane na zachód (Czulczyce-Kolonia – dwa szkielety) lub wschód (Czulczyce-Kolonia – także dwa szkielety, Sahryń). Można się domyślać, że zmarły w grobie badanym w Stefankowicach-Kolonii miał twarz zwróconą na północ, zaś w Kryłowie – na południowy zachód.

Częściej występuje ułożenie na prawym boku (Czulczyce-Kolonia – dwa szkielety, Kryłów, Łopiennik Dolny-Kolonia, Sahryń. Stefankowice-Kolonia) niż na lewym (Czulczyce-Kolonia – również dwa szkielety). Jedna i druga pozycja może być udziałem zarówno kobiet jak i mężczyzn.

We wszystkich w miarę dobrze zarejestrowanych przypadkach zmarli mieli silnie podkurczone nogi, mocno zgięte w stawach biodrowych i kolanowych. Ułożenie rąk wykazuje spore różnicowanie.

Wyjątkowy jest układ pochówków odkrytych w Czulczycach-Kolonii. W komorze północnej pochowano dwie kobiety zwrócone do siebie twarzami, zaś w południowej – dwóch mężczyzn odwróconych od siebie plecami. Na podkreślenie zasługuje symetria układu, zgodna z dłuższą osią założenia grobowego oraz brak koedukacji w poszczególnych komorach. Warto w tym miejscu wspomnieć, że w jednokomorowym grobowcu w Serebryszcach pogrzebano dwoje dorosłych.

W grobach, w których zidentyfikowano płeć pochowanych osób przeważają ilościowo dorośli mężczyźni (dziesięć szkieletów) nad dorosłymi kobietami (cztery szkielety). Tylko raz było

to małe dziecko, towarzyszące jednak dojrza-
łemu mężczyźnie (Czułczyce-Kolonia, szkielet
wschodni).

Zmarli osiągnęli przeważnie wiek niezbyt im-
ponujący: 20-40 lat. Tylko jeden mężczyzna dożył
50-60 lat (przy czym został zamordowany, o czym

świadczy obecność kościanego ostrza wbitego
od tyłu w kark). Kobiety mierzyły: 155 i 157 cm
wzrostu, zaś mężczyźni: od 160 do prawie 168 cm.

Podstawowe cechy pochówków ludzkich
w grobach skrzynkowych przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Charakterystyka pochówków ludzkich w grobach skrzyniowych: P – bok prawy, L – bok lewy,
K – kobieta, M – mężczyzna

Tab. 5. Characteristic of human burials in cist graves: P – right side, L – left side, K – female, M – male

Lp.	Stanowisko Site	Orientacja Orientation			Ułożenie Arrangement			Płeć Sex	Wiek Age	Dane dodatkowe Additional	
		ogólna general	głowa head	twarz face	bok side	kończyny dolne lower limbs	kończyny górne upper limbs				
1.	Chotiaczów							1 zmarły (?) 1 dead person (?)			
2.	Czułczyce-Ko- lonia	N-S	N	W	P	podkurczone, silnie zgięte w biodrach i kolanach <i>shrunkened, stron- gly bent at the hips and knees</i>	lewa: silnie zgięta w łokciu, dłoń na mostku; prawa: też, dłoń przy twarzy <i>left: strongly bent at the elbow, hand on the sternum; right: also, hand to face</i>	M	20-30 lat (<i>Adultus</i>)	komora S chamber S	szkielet W, 160 cm wzrostu <i>skeleton W, height: 160 cm</i>
		NW-SE	N	E	L	podkurczone, silnie zgięte w biodrach i kolanach <i>shrunkened, strongly bent at the hips and knees</i>	lewa: zgięta w łokciu pod kątem prostym, dłoń w okolicy prawego łokcia; prawa: prawie wypro- stowana, dłoń przy lewym kolanie <i>left: bent at the elbow at a right angle, hand near the right elbow; right: almost erect, hand at the left knee</i>	M	50-60 lat (<i>Maturus/ Senilis</i>)		szkielet E, 163 cm wzrostu, przekłuwacz kości any między I a II kręgiem <i>skeleton E, height: 163 cm, bone perforator between I and II vertebrae</i>
		NW-SE	N	E	L	podkurczone, silnie zgięte w biodrach i kolanach <i>shrunkened, strongly bent at the hips and knees</i>		K	dorośla <i>adult</i>	komora N chamber N	szkielet W, 155 cm wzrostu <i>skeleton W, height: 155 cm</i>
		NW-SE	N	W	P	podkurczone, silnie zgięte w biodrach i kolanach <i>shrunkened, strongly bent at the hips and knees</i>		K	dorośla <i>adult</i>		szkielet E, 157 cm wzrostu <i>skeleton E, height: 157 cm</i>
3.	Depułtycze Nowe-Kolonia	NW-SE	NW					M	30-40 lat (<i>Maturus</i>)	kości rozdrobnione i przemieszane fragmented bones and mixed up	
4.	Dobryniów- -Kolonia					podkurczone <i>shrunkened</i>		1 zmarły 1 dead person			
5.	Kryłów	NW-SE	NW	SW	P			1 zmarły 1 dead person			

6.	Kułakowice							1 zmarły 1 dead person			
7.	Litowiz					podkurczone <i>shrunken</i>		2 zmarłych 2 dead persons			
8.	Łopiennik Dolny-Kolonia	E-W	E			P	podkurczone <i>shrunken</i>	M	25-30 lat (<i>Adultus</i>)	wzrost 167,9 cm <i>height: 167,9 cm</i>	
9.	Miedniki	NW-SE						1 zmarły 1 dead person			
		NW-SE						1 zmarły 1 dead person			
10.	Nadrybie-Dwór	NW-SE						1 zmarły 1 dead person			
11.	Okalew, grób nr I							1 zmarły (?) 1 dead person (?)		kości rozdrobnione i przemieszane <i>fragmented bones and mixed up</i>	
12.	Rudno, stan. 2, grób nr II	N-S	N	W		P		1 zmarły 1 dead person			
13.	Poniatówka	N-S	N				podkurczone <i>shrunken</i>	M	30-35 lat (<i>Adultus/ Maturus</i>)	wzrost: 164,6-165,7 cm <i>height: 164,6-165,7 cm</i>	
14.	Sahryń	N-S	S	E		P	podkurczone, silnie zgięte w biodrach i kolanach <i>shrunken, strongly bent at the hips and knees</i>	lewa: silnie zgięta w łokciu, dłoń skierowana ku twarzy; prawa: wyciągnięta do przodu, nieznacznie zgięta w łokciu <i>left: strongly bent at the elbow, hand directed towards the face; right: stretched forward, slightly bent at the elbow</i>	M	ok. 30 lat (<i>Adultus</i>)	wzrost: niski <i>height: short</i>
15.	Sajczyce, stan. 66	SW-NE	SW					M	25-30 lat (<i>Adultus</i>)	kości rozdrobnione i przemieszane <i>fragmented bones and mixed up</i>	
16.	Serebryszcze	SE-NW	S					M	30-40 lat (<i>Maturus</i>)		
		SE-NW	S					K	ok. 40 lat (<i>Maturus</i>)		
17.	Stefankowice-Kolonia	E-W	E			P	podkurczone, silnie zgięte w biodrach i kolanach <i>shrunken, strongly bent at the hips and knees</i>	obie silnie zgięte w łokciach, dłonie przy twarzy <i>both strongly bent at the elbows, hands to face</i>	M	ok. 40 lat (<i>Maturus</i>)	
18.	Tarnoszyn							K	20-30 lat (<i>Adultus</i>)		
								M	30-40 lat (<i>Maturus</i>)		
19.	Ulówówek	W-E	W					2 zmarłych 2 dead persons		kości rozdrobnione i przemieszane <i>fragmented bones and mixed up</i>	
20.	Wola Gródecka	N-S	S					1 zmarły 1 dead person			

3. 6. Ślady palenia ognia, kanibalizm

Wśród grobów jamowych nie stwierdzono obecności reliktyw palenisk. W większości wypełnisk grobów skrzynkowych – także nie. Jednak dawniejsi badacze mało uwagi poświęcali analizie i opisowi zasypisk, koncentrując się na pochówkach, wyposażeniu i konstrukcji obiektów. Trudno, więc im w pełni ufać. W dwóch niedawno zbadanych, naruszonych przez rabusiów grobach skrzynkowych, natrafiono na drobne węgielki drzewne (Deputyce Nowe-Kolonia i Sajczyce, stan. 66). W obu przypadkach ich zagęszczenie znaleziono przy dnach. Z faktu tego można wnosić, że ogień był palony wewnątrz komór grobowych przed ich wypełnieniem ziemią, zapewne podczas pogrzebów. Natomiast w grobie nr II w Rudnie, stan. 2 znaleziono pozostałości paleniska u góry zasypiska komory grobowej (ryc. 117), a także poza kamienną konstrukcją. Fakty te świadczą o tym, że palenie ognia miało miejsce także podczas wypełniania grobowca ziemią. W takim przypadku ognisko rozpalano ponad zmarłym. W obiektach podgrupy wschodniolubelskiej – nie znaleziono śladów ognia na ludzkich szczątkach kostnych.

Najwięcej przykładów palenia ognia znamy z Płaskowyżu Nałęczowskiego. Można uznać, że był to zwyczaj stosowany tam powszechnie i jest on dobrze udokumentowany na wielu stanowiskach (Bronicki 2016, 239).

Warto w tym miejscu dodać, że pewne poszlaki na temat istnienia kanibalizmu wśród ludności kultury amfor kulistych zostały stwierdzone nie tylko w podgrupie nałęczowskiej, ale także w grobie „wschodniolubelskim”, badanym w Czuczycach-Kolonii. Wewnątrz jednej z amfor znaleziono kości ludzkiej dłoni i fragment czaszki. Wydaje się, że należy je interpretować jako dary grobowe.

3. 7. Wyposażenie grobów

3. 7. 1. Groby jamowe

Spośród wszystkich dziesięciu grobów bez konstrukcji kamiennej, jedynie obiekty z Raciborowic-Kolonii, Strzyżowa i Świerszczowa zostały od początku do końca zbadane przez archeologów. Jednak nie wykonano analiz antropologicznych. Dobrze eksplorowany i wyczerpująco opisany (łącznie z ekspertyzą archeozoologiczną) został grób zwierzęcy z Husynnego-Kolonii. W innych przypadkach, niespodziewany charakter odkrycia i amatorska eksploracja spowodowały, że nie udało się ustalić wielu ważnych faktów. Z reguły nie wiemy jaka była lokalizacja darów w obrębie komory grobowej w stosunku do pochówków. Obiekty z Krasnegostawu, Partyzantów-Kolonii, Stadarni, Ślipcza, Zamościa, Wytyczna, stan. 4, mają wartość niepełną, gdyż stanowiły przedmiot odkryć amatorskich.

Wszystkie groby jamowe zostały wyposażone w naczynia. W sumie pozyskano ich co najmniej 36. Do grobów wkładano całe egzemplarze, które pękały samoistnie w wyniku naporu ziemi. Najliczniej reprezentowane były w grobach w Krasnymstawie (ryc. 44-46; 47-53), Świerszczowie (ryc. 207: 1, 208, 209: 1-3, 211, 212) i Wytyczynie, stan. 4 (ryc. 228: 1-4, 229 – po siedem sztuk oraz Partyzantów-Kolonii – 6 sztuk; ryc. 80, 81, 82: 1). Najmniej odkryto w Husynnem-Kolonii (w grobie zwierzęcym, ryc. 35: 2) i w Zamościu (ryc. 234: 1) – po jednym. Pozostałe pochówki zaopatrzone w dwa lub trzy pojemniki.

W Raciborowicach-Kolonii, trzy zgrupowane naczynia, znaleziono w niewielkiej odległości od ludzkiego szkieletu, w okolicach głowy, na południe od twarzy zmarłego (ryc. 101: A). W Strzyżowie, tuż przy głowie, po stronie zachodniej – złożono dwa naczynia (ryc. 198), zaś w Świerszczowie – także dwa odkryto przy skupisku zachodnim zawierającym kości ludzkiej czaszki, jedno – przy wschodnim z kośćmi kończyn dolnych i aż cztery – w części centralnej, pomiędzy oboma skupiskami (ryc. 207: A).

W grobie zwierzęcym z Husynnego-Kolonii – pojedyncze naczynie znajdowało się wśród żeber i kości długich krowy (ryc. 35: A).

Wśród pojemników glinianych najwięcej jest amfor różnej wielkości i typów (co najmniej 24 sztuki, np. ryc. 44: 1, 47; 80, 84; 82: 1, 86; 199, 2-1, 202; 204: 2, 205). Dużo rzadziej spotyka się misy, misy-wazy i wazy (siedem sztuk, np. ryc. 45: 1, 50; 101: 2, 103; 228: 4; 209: 2), garnki beczułkowate (trzy egzemplarze, np. ryc. 46: 2; 53; 209: 1), zaś zupełnie wyjątkowo – czarę i bęben (po jednym, ryc. 228: 2; 46: 1; 52).

Drugą, co do liczebności, kategorię znalezisk stanowiły czworoscienne siekiery krzemienne. Wystąpiły one w sześciu grobach, przy czym w Husynnem-Kolonii (ryc. 36) i w Zamościu (ryc. 234: 2, 3) odnaleziono po dwa egzemplarze, zaś w pozostałych – po jednym (Stadarnia, ryc. 170, 172; Strzyżów (ryc. 200; Ślipcze (ryc. 204: 3), Świerszczów, (ryc. 210: 2; 213). Groby w Krasnymstawie, Partyzantów-Kolonii, Raciborowicach-Kolonii i Wytycznie, stan. 4 – nie były wyposażone w tego typu przedmioty (ewentualnie zawieruszyły się w trakcie przypadkowych odkryć lub wydobyto je wcześniej).

Siekiera w grobie zbadanym w Strzyżowie (ryc. 200) została znaleziona na wysokości prawego obojczyka zmarłego (ryc. 198), natomiast w Świerszczowie (ryc. 210: 2; 213) – bezpośrednio na wschód od skupiska wschodniego z kośćmi kończyn dolnych (ryc. 207: A). W grobie zwierzęcym w Husynnem-Kolonii jedna z siekier (ryc. 36: 2) znajdowała się wśród kości bydła, obok naczynia, zaś druga (ryc. 36: 1) – w niedużej odległości od nich – na wschód (ryc. 35: A).

Do wykonania narzędzi zastosowano surowiec pasiasty (pięć egzemplarzy) oraz wołyński (cztery), rejowiecki (jeden). W jednym przypadku nie został precyzyjnie określony (wołyński lub pasiasty). Ciekawe, że w Husynnem-Kolonii jedna siekiera była zrobiona z krzemienia pasiastego, zaś druga – z wołyńskiego.

Formy wiórowe stanowią stosunkowo rzadki element wyposażenia grobowego w obiektach

jamowych. Mały wiórek bez retuszu (ryc. 210: 1; 214), wykonany z krzemienia wołyńskiego wystąpił raz – w Świerszczowie – wśród kości zachodniego skupiska (z fragmentami czaszki, ryc. 207: A), natomiast dwa wióry z tego samego surowca – w Partyzantów-Kolonii. Jeden z nich posiada wyświecenie krawędzi (ryc. 83: 1; 87), co może świadczyć o jego żniwnej funkcji, drugi – retusz użytkowy (ryc. 83: 2; 88). Natomiast trzy krzemienne formy odłupkowe, z nieoznaczonego surowca, odkryto w jednym grobie, w Krasnymstawie. Nic więcej nie da się powiedzieć na ich temat, gdyż nie trafiły do tamtejszego muzeum.

Zabytki bursztynowe odnaleziono tylko w jednym obiekcie grobowym – w Świerszczowie. Wystąpiły w trzech miejscach: w obu skupiskach kości – po trzy sztuki oraz pomiędzy dwoma naczyniami ustawionymi na północ od skupiska zachodniego – dwa egzemplarze (ryc. : 207: A). Były to paciorki: trzy rurkowate (ryc. 209: 9-11), trzy guzkowate, koliste, w przekroju płasko-wypukłe (ryc. 209: 4-6) i dwa koliste, guzkowate w przekroju soczewkowate (ryc. 209: 7, 8), wszystkie mniej lub bardziej uszkodzone.

Kościane, wrzecionowate ostrze dwustronne odkryto tylko raz – w grobie zwierzęcym w Husynnem-Kolonii (ryc. 35: A, 1), wśród kości bydła, podobnie kiel dzika – znaleziony w Strzyżowie. Ten drugi leżał przy prawym biodrze zmarłego (po stronie wschodniej, ryc. 198).

Współwystępowanie poszczególnych elementów wyposażenia grobowego przedstawia tabela 6.

Tabela 6. Wyposażenie grobów jamowych: M – mężczyzna, K – kobieta, p – krzemień pasiasty, w – krzemień wołyński, r – krzemień rejowiecki, n – krzemień nieoznaczony

Tab. 6. Burial goods in pit graves: M – male, K – female, p – banded flint, w – Volhynian flint, r – Rejowiec flint, n – unspecified flint

Lp.	Nr katalogowy Inventory number	Stanowisko Site	Liczba osobników, płeć Number of individuals, sex	Ceramika naczyniowa Vessels						Siekierzy Axes	Formy wiórowe Blades	Formy odłupkowe Flakes	Paciorki z bursztynu Amber beads			Narzędzia kościane Bone tools	Kły dzika Wild boar tusks	Kości zwierzęce, inne Animal bones, other
				amfory i amforyki amphoras and small amphoras	misy bowls	misy-wazy bowls-vases	wazy vases	garnki pots	czara deep bowls				bęben drum	rurkowane tubular shape	guzkowane nodular			
1.	8	Husynne-Kolonia			1				1p, 1w						ostrze dwustronne double-edged point	1 szkielet krowy 1 cow skeleton		
2.	10	Krasnystaw	1M, 1K	5			1	1			3n					2 świnie, owca/ koza 2 pigs, sheep/goat		
3.	18	Partyzantów-Kolonia		3		1				2								
4.	21	Raciborowice-Kolonia	1	2	1											1 szkielet krowy, fragmenty drugiego osobnika bydła, 2 szkielety owcy fr. of the anther one, 2 sheep skeletons		
5.	28	Stadarnia		1		1			1r							krowa cow		
6.	31	Strzyżów	1	2					1p lub w						1			
7.	32	Ślipcze		2					1w									
8.	33	Świerszczów	1	4	1		1	1	1w	1w		3	3	2				
9.	39	Wytuczno, stan. 4		4	1		1	1								miniaturowy toporek lub motyczka, z gliny miniature clay hatchet or hoe		
10.	41	Zamość, ul. Lubelska		1?					2p									

3. 7. 2. Groby skrzyniowe

Spośród 37 grobów skrzyniowych i jednego z kamienną obstawą, odnalezionych na 32 stanowiskach, osiem odkryli i w różnym stopniu uszkodzili lub całkowicie zniszczyli przygodni eksploratorzy (Bezek, Chotiaczów, Dobryniów, Litowiż, Rudno, stan. 1, Rudno, stan. 2, grób I, Sajczyce, stan. 18, Tereszpol, Tworyczów. Stosunkowo często przypadkowe znaleziska były zgłaszane do odpowiednich instytucji (służby konserwatorskiej, placówek muzealnych), co powodowało interwencję archeologów, którzy starali się zbadać relikty tego co pozostało z obiektów odkopanych przez amatorów lub tylko opisać znalezisko oraz pozyskać wyposażenie grobowe i ewentualnie szczątki kostne. Rzadko grobowce skrzyniowe (uszkodzone w niewielkim stopniu) były badane przez archeologów od początku do końca. Można tu wskazać obiekty w: Cycowie, Czulzycach-Kolonii, Deputyczach Nowych-Kolonii, Nadrybiu-Dworze, Rudnie, stan. 2, grób II, Sahryniu, Sajczycach, stan. 66, Stefankowicach-Kolonii. Tylko te można uznać za pełnowartościowe poznawczo.

Najprawdopodobniej wszystkie groby wyposażono w naczynia. W prawdzie w dwóch komorach grobowych w Okalewie (nr II i III) nie znaleziono ani jednego fragmentu ceramiki, ale fakt ten trzeba zapewne łączyć z kompletnym zniszczeniem tych obiektów. W sumie, w znanych grobowcach skrzyniowych, stwierdzono obecność co najmniej 71 naczyń. W dziewięciu obiektach wystąpiły w nieokreślonej ilości, niekiedy w postaci ułamków (w Bezku, Branicy Suchowolskiej, grób I, Hucie, grób II, Litowiżu, Okalewie, grób I, Rudnie, stan. 2, grób II, Wytycznie, stan. 2, Zbulitowie Małym). Zmarli byli wyposażeni z reguły w całe pojemniki, które z czasem, pod naporem ziemi ulegały destrukcji. Według opinii J. Ścibiora, w grobie II w Rudnie, stan. 2, było inaczej – amforę intencjonalnie rozbito w czasie pogrzebu (1986, 117). Byłby to jednak przypadek odosobniony. W Cycowie oraz w grobie nr I w Rudnie, stan. 2 ceramikę umieszczono na kamiennych, płaskich

podkładkach. Najliczniej reprezentowane naczynia znaleziono w grobach w Serebryszczach – aż siedem sztuk (ryc. 155-158; 160, 161), w Cycowie – sześć sztuk (ryc. 4: 1; 5; 6; 7, 8), w Branicy Suchowolskiej, grób II – pięć (ryc. 2), w Czulzycach-Kolonii – cztery (lub pięć; ryc. 13 :1-3; 14: 2; 15-18), w Łopienniku Dolnym-Kolonii (ryc. 61; 62; 64-67); Rudnie, stan. 2, grób I⁵⁷ (108; 109: 1; 110-113); Sahryniu (ryc. 124; 125; 128-131; Tarnoszynie (ryc. 216; 217; 218) – po cztery, w Tworyczowie (ryc. 220; 221) i Ulwówku (ryc. 223) – po trzy. W pozostałych – znaleziono po jednym lub po dwa naczynia. Ustawiano je przeważnie w okolicach głowy zmarłego (Czulzyce-Kolonia, ryc. 12; Kryłów, ryc. 55; Łopiennik Dolny-Kolonia; Stefankowice-Kolonia, ryc. 174: A; Wola Gródeczka, ryc. 225). W niektórych skrzyniach stały zarówno przy głowie jak i u stóp (Cyców, ryc. 4: B; Poniatówka), zaś dużo rzadziej – wyłącznie u stóp (Sahryń, ryc. 123). W Nadrybiu-Dworze amforę znaleziono „w pobliżu ludzkich szczątków” (ryc. 74: B), jednak fatalny stan zachowania szkieletu nie pozwolił na sprecyzowanie relacji przestrzennych. W Rudnie, stan. 2, grób II – amfora była kompletnie zdefragmentowana, zaś ułamki zgrupowane w dwóch skupiskach (ryc. 118). Także w tym przypadku, za względu na prawie całkowite rozłożenie szkieletu, trudno scharakteryzować relację między szkieletem a fragmentami ceramiki. W pozostałych przypadkach – z różnych powodów nie można rozstrzygnąć, gdzie naczynia zostały pierwotnie umieszczone. Jeśli chodzi o częstotliwość występowania poszczególnych typów pojemników, to zdecydowanie najwięcej jest amfor (co najmniej 44), które reprezentują różne wielkości i odmiany (np. ryc. 4: 1, 5, 7, 8; 13: 1, 2; 14: 2; 15, 16, 18; 62: 1, 3; 65; 67; 71: 1; 75; 109: 1; 113; 124: 2; 125; 129-131; 156: 2; 217; 223). Dość dużo naczyń, to formy nieokreślone typologicznie (co najmniej 13). Misy (różnych typów) reprezentuje pięć egzemplarzy (108: 2; 111; 155: 2; 161;

⁵⁷ Według odkrywcy (J. Juszczynskiego), w grobie znaleziono 8 lub 9 naczyń.

221: 2; 226). Wazy, wazy-czary i czary – wystąpiły osmiokrotnie (np. ryc. 62: 2; 66; 92: 1; 94; 124: 1; 128), garnek – zaledwie raz.

W 19 grobach znaleziono krzemienne siekiery czworościenne. W pięciu obiektach było ich więcej niż jedna: w Nadrybiu-Dworze (ryc. 76) i Sahryniu – po dwie (ryc. 126; 132; 133), w Okalewie, grób I (ryc. 78) i Rudnie, stan. 2, grób I (ryc. 109: 3; 115) – po dwie lub trzy, w Stefankowicach-Kolonii (175: 2, 3; 176: 1) – trzy. Najwięcej, bo pięć lub sześć sztuk, wykonano z surowca wołyńskiego (Kułakowice, Serebryszcze, Stefankowice-Kolonia i prawdopodobnie Ulwówek), cztery – z rejowieckiego (Huta, grób II; Poniatówka, Rudno, stan. 2 grób I, Sahryń, Stołpie), cztery – z pasiastego (Czułczyce-Kolonia, Łopiennik Dolny-Kolonia, Nadrybie-Dwór, Sahryń) i dziewięć lub nawet dwanaście – z nieokreślonego (Cyców, Huta, grób I, Kryłów, Litowiz, Okalew, grób I, Rudno, stan. 1). Z zestawienia tego wynika, że siekiery z krzemienia pasiastego odkryte w grobach skrzyniowych są mniej liczne niż wykonane z surowca wołyńskiego i w takiej samej ilości jak „rejowieckie”, czyli nie dominują liczebnością. Jest to specyfika podgrupy wschodniolubelskiej (a ogólniej – całej prowincji wschodniej – wołyńsko-podolskiej – kultury amfor kulistych). W dwukomorowym grobie w Czułczycach-Kolonii siekiera (ryc. 13: 6, 19) stanowiła wyposażenie pochówku męskiego, natomiast w komorze żeńskiej – nie znaleziono żadnego egzemplarza. Jednakże narzędzie tego typu wystąpiło w grobie kobiety i mężczyzny w Serebryszczach (ryc. 159: 1). Nie wiadomo, z którym zmarłym powinno być łączone. W pozostałych obiektach skrzyniowych, siekiery towarzyszyły szczątkom męskim. Warto jednak przypomnieć, że zdecydowana większość grobów rozpoznanych pod względem antropologicznym zawiera pochówki męskie, a tylko trzy szkielety należały do kobiet (Czułczyce-Kolonia i Serebryszcze), więc uogólnienia nie są uprawnione.

W grobach odkrytych w Łopienniku Dolnym-Kolonii, Poniatówce, Sahryniu (ryc. 123),

Stefankowicach-Kolonii (ryc. 174: A) – siekiery były ułożone przy głowach. W sposób nietypowy umieszczono drugą siekiere w obiekcie w Sahryniu: leżała na „półeczce skalnej”, znajdującej się na jednym z kamieni wschodniej ściany, na wysokości podudzi pochowanego tu mężczyzny (ryc. 123). W Kryłowie – siekiere ułożono na wysokości klatki piersiowej zmarłego, po zachodniej stronie (ryc. 55). Natomiast w Stefankowicach-Kolonii dwie siekiery umieszczono za plecami zmarłego, w „pakiecie”, razem z innymi narzędziami (ryc. 174: A) – może w woreczku. W Cycowie, wobec całkowitego rozłożenia ludzkich szczątków – nie wiadomo czy w narożniku południowo-zachodnim grobowca, gdzie znaleziono siekiere, znajdowała się głowa, czy stopy zmarłego (ryc. 4: B). W Nadrybiu-Dworze jedna z siekier leżała przy amforze, zaś druga – w pobliżu kości długich (ryc. 74: B). Ta druga była oprawiona jak motyka lub ciosło.

W grobowcu w Łopienniku Dolnym-Kolonii i prawdopodobnie w Stołpiu, wśród wyposażenia grobowego, wystąpiły krzemienne dłuta (ryc. 63: 2). W pierwszym znaleziono je w pobliżu głowy zmarłego. Było wykonane z surowca pasiastego. O drugim – wiadomo niewiele. Przypadkowi odkrywcy nazwali je „klinem”. Bliższa lokalizacja nie została ustalona. W obu przypadkach, w tych samych grobach wystąpiły także siekiery.

Formy wiórowe stanowią składnik wyposażenia grobowego dziewięciu obiektów. Trzykrotnie wystąpiły w grobach zbadanych przez antropologów i określonych jako męskie (Deputytce Nowe-Kolonia, Sajczyce, stan. 66, Stefankowice-Kolonia) i raz w grobie psa (Serebryszcze). W kolejnych czterech – płeć nie została ustalona (Branica Suchowska – dwa groby, Cyców i Huta, grób II, Rudno, stan. 2, grób II). W sześciu przypadkach, wystąpiły pojedynczo (Branica Suchowska – dwa groby; Cyców; Deputytce Nowe-Kolonia (ryc. 28: 6; 29); Sajczyce, st. 66 (143: 9; 149; Serebryszcze – grób psa; ryc. 159: 3; 166), dwa razy – w ilości trzech (Huta, grób II, Rudno, stan. 2, grób II; ryc. 2-4) i raz – pięciu

(Stefankowice-Kolonia; ryc. 176: 2-6; 183-187). Wióry z Branicy Suchowolskiej (z obu grobów), Cycowa i Huty (grób II) – zaginęły. Nie posiadają także opisów, ani rysunków. Nie wiadomo w którym miejscu komory grobowej zostały odkryte. W przypadku obiektów badanych w Deputyczach Nowych-Kolonii oraz w Sajczycach, stan. 66 – nie ma pewności, czy znaleziska odkryto tam, gdzie były pierwotnie złożone, gdyż oba groby uległy wyrabowaniu. Natomiast w nienaruszonej, kamiennej skrzyni zbadanej w Stefankowicach-Kolonii, cztery wióry znajdowały się za plecami zmarłego, razem z dwiema siekierami i kościanym dłutem – tworząc skupisko („pakiet”), zaś jeden – wśród kości klatki piersiowej (ryc. 174: A). Natomiast spośród trzech wiórów pozyskanych w Rudnie, stan. 2, grób nr II, zaledwie jeden (ryc. 120: 4), może być zakwalifikowany jako element wyposażenia grobowego, gdyż pochodzi z dna obiektu. Drugi (ryc. 120: 3), wydobyto z zasypiska komory grobowej, więc prawdopodobnie znalazł się w jej wnętrzu wraz z ziemią (na złożu wtórnym), zaś trzeci (ryc. 120: 2) – znajdował się ponad wiekiem, więc tym bardziej jego związek z grobem nie jest pewny. Wióry, które zostały opisane, wszystkie odbito z rdzeni jednopiętowych i prawie wszystkie mają rozmiary mediolityczne (poza jednym – z Serebryszcz, z grobu psa, który posiada parametry mikrolitu, ryc. 159: 3; 166). Zaledwie dwa wióry noszą ślady retuszu krawędzi (Deputycze Nowe-Kolonia, ryc. 28: 6; 29 i jeden wiór ze Stefankowic-Kolonii, ryc. 176: 4; 187), zaś trzeci jest półtylczakiem (Rudno, stan. 2, grób II, ryc. 120: 4). Tworzą one niewielki zbiór narzędzi wiórowych. Pozostałe – to półprodukty. Pod względem surowcowym – dominuje krzemień wołyński. Zabytki z Rudna, stan. 2, grób II wykonano z krzemienia narzutowego. Wiórek z Serebryszcz (z grobu psa) jest z surowca rejowieckiego, zaś wiór odkryty w Cycowie może być zrobiony z jeszcze innego surowca, jakkolwiek sprawa ta nie może zostać przesądzona, gdyż zabytek zaginął. Podobnie – znaleziska z obu grobów z Branicy Suchowolskiej.

Formy odłupkowe znamy z sześciu grobów. W Czułzycach-Kolonii dwa zabytki odnaleziono w komorze żeńskiej – z tyłu biodra osobnika zachodniego (ryc. 12), zaś w Sajczycach, stan. 66 – w wierzchniej warstwie zasypiska grobu męskiego (ryc. 141: B) otwieranego przez rabusiów. Rangę narzędzia ma jedynie odłupek z siekiery czworościennej przerobiony na rylec, znaleziony w Czułzycach-Kolonii (ryc. 14: 4; 21). Pozostałe – to materiał odpadkowy lub półsurowiec odbijany z rdzeni jednopiętowych, czasami o zmienianej orientacji. Wśród form odłupkowych dominuje krzemień rejowiecki – pięć okazów nad narzutowym – 2 zabytki i wołyńskim – także dwa zabytki. Jeden odłupek pozostał nieokreślony surowcowo (przepalony).

Inne znaleziska krzemienne są zupełnie nieliczne. Należy w tym miejscu wymienić medio-lityczny rdzeń podstożkowaty, jednopiętowy (ryc. 39: 3; 42) wykonany z surowca wołyńskiego, którego związek z grobem nr II w Hucie – nie jest całkiem pewny; łuszczeń z surowca rejowieckiego z Sajczyc, stan. 66 (ryc. 143: 10; 150); odłupek mrozowy z odbiciami rylcowymi, z krzemienia narzutowego, z Serebryszcz (ryc. 159: 6; 164); dwa okruchy z krzemienia narzutowego z Rudna, stan. 2, grób II. Ostatnie znaleziska także nie muszą łączyć się z grobami kultury amfor kulistych, gdyż łuszczeń może być pozostałością po osadnictwie społeczności kultury łuzyckiej, która zasiedlała rejon stanowiska 66 w Sajczycach w epoce brązu, zaś odłupek mrozowy z odbiciami rylcowymi może być elementem, który znalazł się na złożu wtórnym w wypełniku komory grobowej w Serebryszczach, a okruchy z Rudna pochodzą z warstwy ponad wiekiem i z górnej partii zasypiska, więc nie są elementami wyposażenia pochówku.

Wyroby bursztynowe wystąpiły w sześciu grobach. Były to: kolistą tarczką z centralnym otworkiem, ze Stefankowic-Kolonii (ryc. 177: 2; 188); paciorki rurkowate z Czułzyc-Kolonii, Deputycz Nowych-Kolonii (ryc. 28: 9), Sahrynia „(ryc. 127: 4-6; 137) i Sajczyc, stan. 66 (ryc. 143: 2; 144); paciorki guzkowate z otworkiem

V-kształtnym, o owalnym pokroju (płasko-wypukłe i soczewkowate) – z Depułtycz Nowych-Kolonii (ryc. 28: 3-8) i paciorki guzkowate o takim samym kształcie otworu, ale kolistym pokroju (płasko-wypukłe) z Sajczyc, stan. 66 (ryc. 143: 3, 4) oraz masywna zawieszka z centralnym otworem z Rudna, stan. 2, grób I (ryc. 109: 2; 114). W Czuczycach-Kolonii pojedyncza ozdoba znajdowała się w żeńskiej komorze grobowej – przy lewym kolanie osobnika wschodniego (ryc. 12). Natomiast w pozostałych grobach – towarzyszyły szczątkom męskim. W Sahryniu, jeden paciorek leżał przy lewym przedramieniu mężczyzny, zaś dwa – przy mniejszej siekierze, przy wschodniej ścianie, na wysokości podudzi, w okolicy kolan (ryc. 123). W obiektach skrzyniowych zbadanych w Depułtyczach Nowych-Kolonii i Sajczycach, paciorki były rozproszone w wyniku ingerencji rabusiów, przy czym nie stwierdzono ich obecności w okolicach kończyn dolnych (ryc. 27; ryc. 141: B).

Kościane narzędzia wystąpiły jedynie w czterech grobach skrzyniowych, przy czym w dwóch znaleziono po dwa przedmioty (Czuczycy-Kolonia, Sahryń), zaś w pozostałych – po jednym (Serebryszcze, Stefankowice-Kolonia). W trzech przypadkach towarzyszyły szczątkom dorosłych mężczyzn (Czuczycy-Kolonia, Sahryń, Stefankowice-Kolonia), zaś w jednym – psa (Serebryszcze). W Czuczycach-Kolonii odnaleziony został przekłuwacz (ryc. 13: 5; 22) wbity w kark osobnika wschodniego w południowej komorze grobowej (ryc. 12). Być może, obustronnie uszkodzone narzędzie odnalezione w Sahryniu (ryc. 123), określone jako „szydło” (ryc. 127: 3; 136), było do niego podobne. Dłuta kościane odkryto w grobowcu w Czuczycach-Kolonii (ryc. 14: 1; 23) oraz w Stefankowicach-Kolonii (ryc. 177: 1; 189), natomiast ostrza dwustronne: w Sahryniu (ryc. 127: 2; 135) i Serebryszczach (ryc. 159: 2; 165).

„Szydło” oraz ostrze dwustronne w grobie z Sahrynia znaleziono przy stopach zmarłego (ryc. 123). Dłuto w Stefankowicach-Kolonii leżało za plecami nieboszczyka w „pakiecie”, razem z siekierami i wiórami krzemiennymi (ryc. 174: A), zaś

w Czuczycach-Kolonii – przy potylicy osobnika wschodniego (mężczyzny), prawdopodobnie zabitego przekłuwaczem wbitym w szyjny odcinek kręgosłupa, obok krzemiennej siekiery (ryc. 12).

Drugie, uszkodzone ostrze dwustronne odkryte w Serebryszczach, zostało znalezione w grobie psa (możliwe, że było to narzędzie, którym zadano zwierzęciu śmierć).

Ozdoby w postaci kościanych płytek T-kształtnych odkryto jedynie w dwóch grobach: w Sahryniu (jedną, ryc. 127: 1; 134) i Stefankowicach-Kolonii (dwie, ryc. 177: 3, 4; 190; 191). Oba grobowce są zakwalifikowane jako męskie. Jedna z ozdób w obiekcie zbadanym w Stefankowicach-Kolonii została znaleziona w okolicy lewego kolana zmarłego, zaś druga – w obrębie kości klatki piersiowej (ryc. 174: A). Natomiast w Sahryniu – pod miednicą (ryc. 123).

Obecność kłów dzika stwierdzono także w dwóch obiektach: w Depułtyczach Nowych-Kolonii (jeden, ryc. 28: 2; 30) i Łopienniku Dolnym-Kolonii (dwa okazy, ryc. 63: 3, 4). Są to również groby mężczyzn. W pierwszym (wyrabowanym) kieł znajdował się w okolicy głowy zmarłego (ryc. 27), w drugim – jeden został znaleziony w amfory, zaś kolejny – w miejscu nieustalonym.

Ponadto w grobach skrzyniowych natrafiono na trzy pojedyncze przedmioty, rzadko spotykane wśród wyposażenia. Były to: kwarcytowy (?) odłup (ryc. 13: 4; 24), odkryty w Czuczycach-Kolonii w męskiej komorze grobowej, tuż przy potylicy osobnika zachodniego (ryc. 12), gładzony kamień pełniący rolę płyty szlifierskiej lub żaren (ryc. 92: 2; 95) odnaleziony także przy głowie zmarłego mężczyzny w Poniatówce i ślad po ozdobie z miedzi, na czaszce nieokreślonego antropologicznie osobnika w Kułakowicach.

Za element wyposażenia grobowego wypada uznać także szczątki zwierzęce, które pełniły rolę kultowego pokarmu dla zmarłych. W siedmiu grobach skrzyniowych zidentyfikowano kości zwierzęce. W Czuczycach-Kolonii w męskiej komorze grobowej znaleziono: kości miednicy krowy (wśród szczątków osobnika wschodniego)

oraz żebra owcy-kozy, w amforze ustawionej obok głowy osobnika zachodniego (ryc. 12). W zniszczonym grobie w Deputyczach Nowych-Kolonii, w okolicach kończyn dolnych mężczyzny – wystąpiły fragmenty kości piszczelowej krowy (ryc. 27). W grobie nr I w Okalewie znaleziono „szczękę” konia, zaś w Ulwówku – „szczękę” dzika lub świni. W męskim grobowcu w Poniatówce – miały być odkryte kości ptaka, zaś w Sahryniu – szczątki młodej owcy-kozy oraz żuchwa samca świni. Znaleziono je przy stopach zmarłego, przy

naczyniach wyposażenia (ryc. 123). W Serebryszczach oddzielny grób (nr 2) z kamienną obstawą (ryc. 154), z fragmentem wiórka i ostrzem dwustronnym, zawierał niekompletne szczątki psa. Towarzyszył on szkieletom kobiety i mężczyzny, pochowanym w grobie skrzyniowym (nr 1) razem z kilkoma niezidentyfikowanymi gatunkowo kośćmi zwierzęcymi i dwoma należącymi do psa. Współwystępowanie poszczególnych elementów wyposażenia grobowego przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Wyposażenia grobów skrzyniowych: M – mężczyzna, K – kobieta, D – dziecko; p – krzemień pasiasty, w – krzemień wołyński, r – krzemień rejowiecki, m – krzemień narzutowy, n – krzemień nieoznaczony; x – brak bliższych danych

Tab. 7. Burial goods in cist graves: M – male, K – female, D – child; p – banded flint, w – Volhynian flint, r – Rejowiec flint, m – erratic flint, n – unspecified flint, x – no data

L.p.	Nr katalogowy Inventory number	Stanowisko Site	Liczba osobników, płeć Number of individuals, sex	Ceramika naczyniowa Vessels						Siekierki Axes	Dłuta Chisels	Formy wiórowe Blades	Formy odtłupkowe Flakes	Okrągła tarczka z bursztynu Round amber shield	rurkowane tubular shape	Paciorki z bursztynu Amber beads		Narzędzia kościane Bone tools	Ozdoby kościane – płytki T-kształtne Bone ornaments - T-shaped plates	Kły dzika lub świni Wild boar or pig tusks	Kości zwierzęce Animal bones	Wyroby pozostałe Other products
				amfory i amforyki amphorae and small amphorae	misy bowls	wazy vases	wazy-czary vases-deep bowls	czary deep bowls	garnki pots							formy nieokreślone undefined forms	owalne oval					
1.	1	Bezek																				
2.	2	Branica Suchowolska, grób I									ln										ułamki ceramiki spoza grobowca pottery fragments, from outside the grave	
		Branica Suchowolska, grób II	3	1?				1			ln											wiór krzemienny przepalony flint charred blade

4. CHRONOLOGIA W ŚWIETLE OZNACZEŃ RADIOWĘGLOWYCH

4. 1. Datowania absolutne, pierwsza próba periodyzacji

Początkowo zagadnienie chronologii podgrupy wschodniolubelskiej było poruszane przy okazji omawiania nowych odkryć grobowych (np. Ścibior 1986, 119; Ścibior, Kokowski, Koman 1991, 104-105; Bronicki 2000, 190-191; 2007, 200, 211; 2010, 150). Rozważania te miały charakter dość ogólny, zwłaszcza, że w zdecydowanej większości przypadków nie dysponowano datami radiowęglowymi (za wyjątkiem oznaczeń próbek z Czułczyc-Kolonii). Wraz z upływem czasu sytuacja zaczęła się jednak poprawiać, co pozwoliło na podjęcie bardziej szczegółowych ustaleń.

Od roku 1996 wykonano 14 oznaczeń radiowęglowych dla dziesięciu obiektów (tabela 8). Jedną datę uzyskano dla jamy osadowej (Podlodów), pozostałe – dla sześciu grobów skrzyniowych (Czułczyce-Kolonia, Depułtycze Nowe-Kolonia, Łopiennik Dolny-Kolonia, Sajczyce, Serebryszcze, Tarnoszyn) i trzech jamowych (Raciborowice-Kolonia, Świerszczów, Krasnymstaw).

Pierwsze daty absolutne zostały wykonane i opublikowane w związku z programem badań nad grupą wschodnią kultury amfor kulistych, koordynowanym przez poznański uniwersytecki ośrodek archeologiczny (Kadrow, Szmyt 1996; Szmyt 1999, 271). W laboratorium kijowskim ustalono datowanie trzech obiektów grobowych zbadanych na wschodzie Lubelszczyzny: w Świerszczowie, Krasnymstawie i Łopienniku Dolnym-Kolonii, oraz jamy gospodarczej z Podlodowa (obok całej serii prób pozyskanych na stanowiskach grupy wschodniej). Kolejne trzy daty wykonano w związku z opracowywaniem nowo odkrytych konstrukcji skrzyniowych przez archeologów muzeum w Chełmie (Bronicki 2000; 2007; 2010). Były

to grobowce odnalezione w Czułczycach-Kolonii⁵⁸, Depułtyczach Nowych-Kolonii i Sajczycach⁵⁹. Stało się możliwe porównanie trochę większej liczby dat „wschodniolubelskich” z „wołyńsko-podolskimi” i „nałęczowskimi”. Próbę tę podjęto w związku z publikacją materiałów krzemienych z grobów kultury amfor kulistych z Chełmszczyzny (Bronicki 2011, 20-22; 2016b, 348-351). Autor, opierając się na ustaleniach wieku najstarszych śladów pobytu społeczności „amforowych” na zachodniej Lubelszczyźnie (Szmyt 1996, 224; 1999, 271) oraz Wołyniu i Podolu (Szmyt 1999, 68, 203) oraz biorąc pod uwagę daty radiowęglowe uzyskane dla grobów „wschodniolubelskich” i niektóre elementy wyposażenia (o cechach „wschodnich” i „zachodnich”), zaproponował wyróżnienie dwóch faz czasowych rozdzielonych datą 2700 cal BC, stanowiącą granicę intensyfikacji kontaktów między grupą polską a wschodnią (Szmyt 1999, 305). Faza starsza miałaby stosunkowo więcej cech zachodnich (obecność glinianego bębna, groby jamowe), zaś w młodszej – dominowałyby elementy wschodnie (inkrustacja, motywy zdobnicze na naczyniach, groby skrzyniowe). Najnowsze analizy radiowęglowe wykonano w ramach realizacji grantu Narodowego Centrum Nauki: *Schylek neolitu w północnej części Wyżyny Lubelskiej* przez archeologów krakowskich i lubelskich. W Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym zbadano próby pochodzące z dwóch kolejnych grobów (z Racibo-

58 Datowanie przeprowadzono w Kijowie. Sfinansowano je ze środków, którymi dysponował Prof. dr hab. Janusz Czebreszuk z Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

59 Dwie kolejne daty ustalono w laboratorium oksfordzkim dzięki uprzejmości Prof. dr hab. Elke Kaiser z Instytutu Archeologii Prahistorycznej Wolnego Uniwersytetu w Berlinie.

rowic-Kolonii i Serebryszcz) oraz powtórzono procedurę datującą dla grobowców odkrytych w Łopienniku Dolnym-Kolonii i Czuczycach-Kolonii. W pierwszym przypadku nastąpiła stuletnia rozbieżność w stosunku do wyników uzyskanych w Kijowie, natomiast w drugim można mówić o pełnej zgodności. Rezultaty datowań grobów (i jamy gospodarczej) ze wschodniej Lubelszczyzny, w kontekście innych ustaleń „amforowych”, „sznurowych” i „wczesnobrązowych”, omówiono w tomie podsumowującym grant (Włodarczak 2016). Czternastą datę radiowęglową uzyskano dla materiałów kostnych z grobowca skrzyniowego badanego na początku lat sześćdziesiątych XX wieku w Tarnoszynie, przechowywanych w zbiorach Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie. Ekspertyzę wykonano w Poznaniu w ramach realizacji zadania dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Pierwsi pasterze III tysiąclecia p.Ch.*, którego zwieńczeniem jest niniejsza publikacja.

4. 2. Interpretacja danych radiowęglowych, propozycja nowej periodyzacji

Kształt krzywej kalibracyjnej dla 1. połowy III tys. BC jest wyjątkowo „niewdzięczny”, gdyż bardzo się rozciąga i wypłaszcza, co powoduje kreślenie stosunkowo obszernych przedziałów czasowych, a tym samym brak precyzji chro-

nologicznej. Przy prawdopodobieństwie 68,2 (68,3)% tylko dwie daty zamykają się w przedziałach mniejszych niż 100 lat. Jedną z nich uzyskano dla grobu w Łopienniku Dolnym-Kolonii (83 lata), drugą – w Czuczycach-Kolonii (92 lata). Dwie najmniej precyzyjne rysują przedziały po bez mała 400 lat. Odnoszą się one do dwóch próbek z Czuczyc-Kolonii (393 i 385 lat). W pozostałych przypadkach są to wartości „średnie”: 108–269 lat (Raciborowice-Kolonia, Serebryszcze, Świerszczów, Podlodów, Krasnystaw, Sajczyce, Łopiennik Dolny-Kolonia, Tarnoszyn i Czuczyc-Kolonia)⁶⁰. Przy prawdopodobieństwie 95,4% rozziw ten jest jeszcze większy i wynosi od 149 (Łopiennik Dolny-Kolonia) do 691 lat (Czuczyc-Kolonia)⁶¹. Zestawienie wszystkich dat kalibrowanych prezentuje tabela 8, zaś w postaci graficznej – ryc. 236, 237 i 238.

60 Wśród dat najbardziej precyzyjnych znajduje się jedna ustalona w Laboratorium Kijowskim (Łopiennik Dolny-Kolonia) i jedna w Laboratorium Poznańskim (Czuczyc-Kolonia). Dwie najmniej precyzyjne określono w Kijowie (Czuczyc-Kolonia). Wiek próbek, które osiągnęły wartości „średnie”, uzyskano w Kijowie (Świerszczów, Podlodów, Krasnystaw, Czuczyc-Kolonia), Oksfordzie (Sajczyce, Depułtycze Nowe-Kolonia) i Poznaniu (Raciborowice-Kolonia, Łopiennik Dolny-Kolonia, Tarnoszyn).

61 Prawie wszystkie daty w tym opracowaniu kalibrowano wg OxCal v4.3.2 (Bronk Ramsey 2017). Jedną, najpóźniej wykonaną, z Tarnoszyna – wg OxCal v4.4.4 (Bronk Ramsey 2021).

Tabela 8. Daty radiowęglowe podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych (kalibracja wg OxCal v 4.3.2; Bronk Ramsey 2017; dane atmosferyczne z Reimer et al. 2013).

Kalibracja daty radiowęglowej z Tarnoszyna wg OxCal v 4.4.4; Bronk Ramsey 2021; dane atmosferyczne z Reimer et al. 2020). Prawdopodobieństwo zapisane w ostatniej kolumnie wynosi 68,3 %

Tab. 8. Radiocarbon dates of the eastern Lublin subgroup of the Globular Amphora culture (calibration by OxCall v 4.3.2; Bronk Ramsey (2017); atmospheric data from Reimer et al. 2013).

Calibration of radiocarbon dates of Tarnoszyn OxCall v4.4.4; Bronk Ramsey (2021); atmospheric data from Reimer et al. 2020. The probability in last column is 68,3%

Lp.	Miejscowość Place	Charakter obiektu Characteristics of the object	Nr laboratoryjny próbki Laboratory No. of the sample	Wiek ¹⁴ C BP Age ¹⁴ C BP	Wiek kalendarzowy (cal BC). Prawdopodobieństwo Calendar age (cal. BC). Probability	
					95,4 %	68,2 %
1.	Raciborowice-Kolonia, stan. 2	grób jamowy pit grave	Poz-58109	4335±35	3081-2891 3081-3069 (2,2 %) 3026-2891 (93,2 %)	3010-2902 3010-2978 (24,7 %) 2960-2951 (5,9 %) 2942-2902 (37,6 %)
2.	Świerszczów, stan. 27	grób jamowy pit grave	Ki-5433	4170±35	2885-2632 2885-2831 (20,3 %) 2821-2631 (75,1 %)	2876-2694 2876-2851 (13,0 %) 2812-2742 (37,6 %) 2728-2694 (17,6 %)
3.	Podłodów, stan. 2	jama osadowa pit	Ki-6545	4160±45	2885-2620 (95,4 %)	2872-2678 2872-2840 (12,8 %) 2813-2678 (55,4 %)
4.	Deputyce Nowe-Kolonia, stan. 12	grób skrzyniowy cist grave	OxA-23438	4136±28	2873-2620 (95,4 %)	2861-2634 2861-2832 (13,9 %) 2820-2808 (5,4 %) 2757-2718 (18,4 %) 2706-2658 (22,7 %) 2652-2634 (7,8 %)
5.	Tarnoszyn, stan. 42 ⁶²	grób skrzyniowy cist grave	Poz-140279	4130±30	2872-2582 2872-2798 (27,7 %) 2782-2580 (67,7 %)	2860-2627 2860-2806 (22,8 %) 2754-2720 (13,8 %) 2702-2627 (31,7 %)
6.	Krasnystaw, stan. 8	grób jamowy pit grave	Ki-5841	4120±30	2866-2579 2866-2804 (25,1 %) 2777-2579 (70,3 %)	2856-2624 2856-2811 (21,3 %) 2747-2724 (10,2 %) 2698-2624 (36,7%)
7.	Sajczyce, stan. 66	grób skrzyniowy cist grave	OxA-23437	4115±28	2865-2577 2865-2804 (25,1 %) 2762-2577 (70,3 %)	2853-2620 2853-2812 (20,7 %) 2744-2726 (7,9 %) 2696-2620 (39,6 %)
8.	Łopiennik Dolny-Kolonia, stan. 1	grób skrzyniowy cist grave	Poz-58148	4110±30	2865-2575 2865-2804 (24,1 %) 2762-2574 (74,3 %)	2850-2586 2850-2813 (18,5 %) 2742-2729 (5,0 %) 2694-2618 (37,6 %) 2600-2598 (3,7 %) 2594-2586 (3,3 %)
9.			Ki-5434	4010±30	2617-2468 2617-2611 (0,9 %) 2581-2468 (94,5 %)	2569-2486 2569-2515 (54,1 %) 2501-2486 (14,1 %)
10.	Serebryszcze, stan. 23	grób skrzyniowy cist grave	Poz-61738	4045±35	2836-2473 2836-2816 (4,4 %) 2670-2473 (91,0 %)	2620-2491 2620-2558 (36,8 %) 2536-2491 (31,4 %)

11.	Czułczyce-Kolonia, stan. 6	grób skrzyniowy	komora N chamber N	osobnik W individual W	Ki-7831	4035±90	2877-2342 (95,4 %)	2851-2466 2851-2812 (7,7 %) 2742-2728 (2,2 %) 2694-2466 (58,3 %)
12.				osobnik E individual E	Ki-7830	4020±90	2872-2325 2872-2333 (93,6 %) 2325-2300 (1,8 %)	2851-2458 2851-2812 (6,7 %) 2742-2728 (2,0 %) 2694-2458 (59,4 %)
13.			komora S chamber S	osobnik E individual E	Poz-61739	3995±35	2619-2459 2619-2607 (1,2 %) 2599-2594 (0,4 %) 2586-2459 (93,6 %)	2566-2474 2566-2522 (45,3 %) 2497-2474 (22,9 %)
14.				osobnik W individual W	Ki-7829	3940±85	2838-2147 2838-2815 (1,2 %) 2673-2196 (93,2 %) 2171-2147 (1,0 %)	2568-2299 2568-2519 (12,5 %) 2498-2299 (55,7 %)

Najwcześniejszą datę uzyskano dla grobu jamowego zbadanego w Raciborowicach-Kolonii. Obiekt ten nie może być starszy niż 3081 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) lub 3010 cal BC (przy przyjęciu prawdopodobieństwa 68,2%). Natomiast jako grób najmłodszy jawi się konstrukcja dwukomorowa odkryta w Czułczycach-Kolonii. Jest to obiekt powstały przed 2147 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) lub 2299 cal BC (przy prawdopodobieństwie 68,2%). Różnica arytmetyczna między wiekiem grobu najstarszego a najmłodszego wynosi 934 lub 711 lat (tabela 8).

Graficzne zestawienie wszystkich dat kalibrowanych pozwala wyróżnić trzy następujące po sobie sekwencje chronologiczne (ryc. 239).

Pierwsza – najstarsza (I) jest reprezentowana przez pojedynczy grób jamowy z Raciborowicz-Kolonii (4335 ± 35 BP)⁶³. Datowanie tego obiektu dość znacznie odbiega od ciągu pozostałych dat „wschodniolubelskich”. Natomiast jest zupełnie zbieżne z oznaczeniem najstarszego grobu z Płaskowyżu Nałęczowskiego (Klementowice, gm. Kurów, pow. puławski, cmentarzysko IV /D/,

grób 7; 4300 ± 40 BP i 4175 ± 30 BP⁶⁴; Włodarczak 2016, 538) i trochę wyprzedza dwie kolejne, prawie identyczne daty z następnymi obiektami „nałęczowskimi” (Klementowice, cmentarzysko I /A/, grób 1; 4235 ± 35 BP⁶⁵ oraz Parchatka, gm. Kazimierz Dolny, pow. puławski; 4230 ± 35 BP⁶⁶; Włodarczak 2016, 538). Początki osadnictwa „amforowego” na Lubelszczyźnie zapewne są starsze niż wcześniejsza data z Klementowic. Według M. Szmyt (1996, 224) należy brać pod uwagę ok. 3250/3100 cal BC, co odpowiadałoby początkowi fazy IIB na Kujawach, natomiast P. Włodarczak na podstawie dużo liczniejszej serii dat radiowęglowych sugeruje, że najstarsze groby kultury amfor kulistych na Lubelszczyźnie zakładano trochę później, tj. ok. 3000–2900 cal BC (Włodarczak 2016, 541) lub 3050/2950 cal BC (Włodarczak 2016, 545). Grób z Raciborowicz-Kolonii (obok najstarszego klementowickiego) wyznaczałby właśnie ten horyzont czasowy. Pierwsza (I) faza

62 Kalibracji tej daty dokonano przy pomocy OxCal v4.4.4. Bronk Ramsey (2021); r: 5; dane atmosferyczne z Reimer *et al.* (2020). Prawdopodobieństwo zapisane w ostatniej kolumnie, w tym przypadku, wynosi 68,3%.

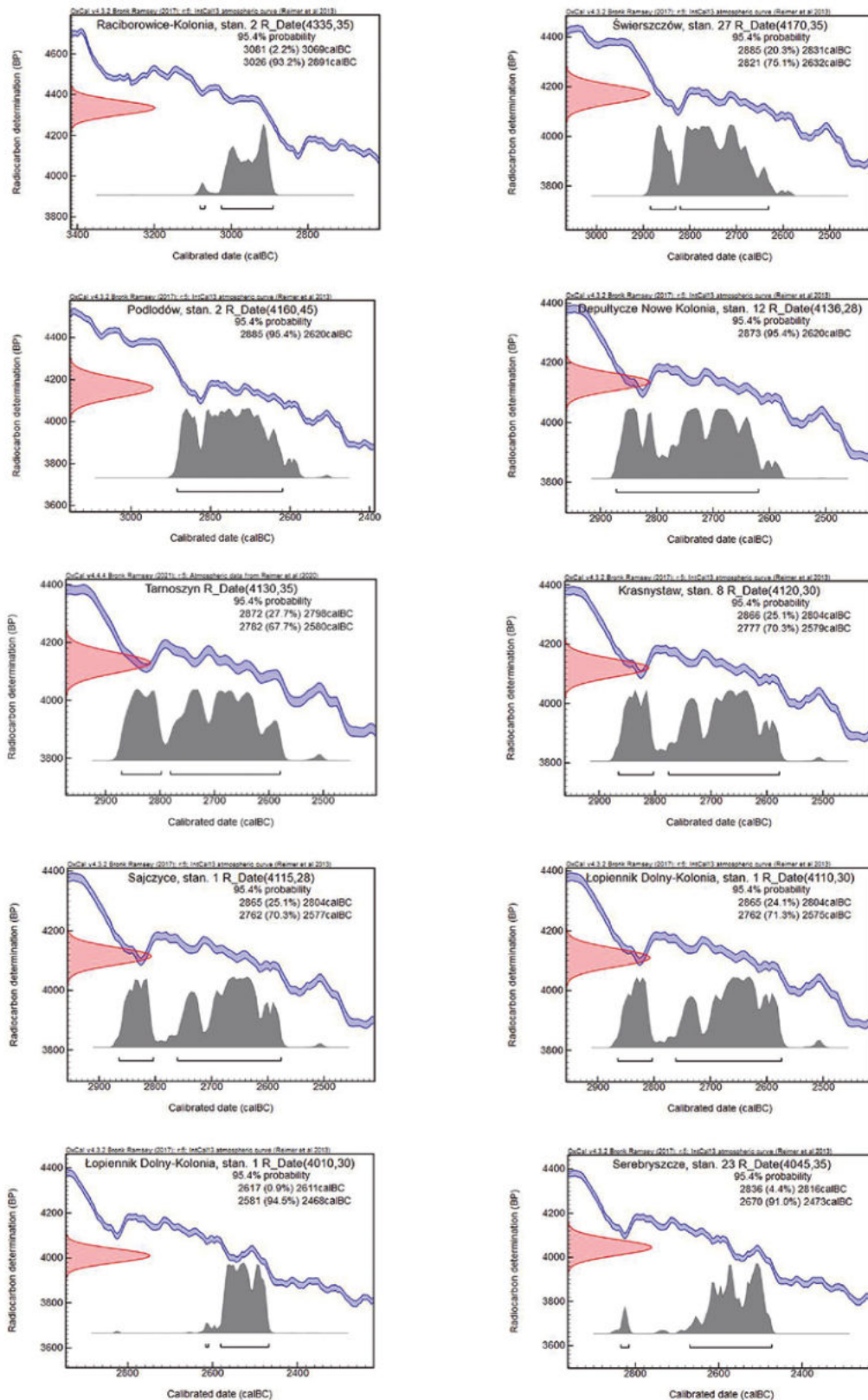
63 3081–2891 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) lub 3010–2902 cal BC (przy prawdopodobieństwie 68,2%).

64 Obie wartości po kalibracji kreślą ten sam przedział czasowy: 3023–2876 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) i 3006–2882 cal BC (przy prawdopodobieństwie 68,2%).

65 2914–2696 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) i 2904–2764 cal BC (przy prawdopodobieństwie 68,2%).

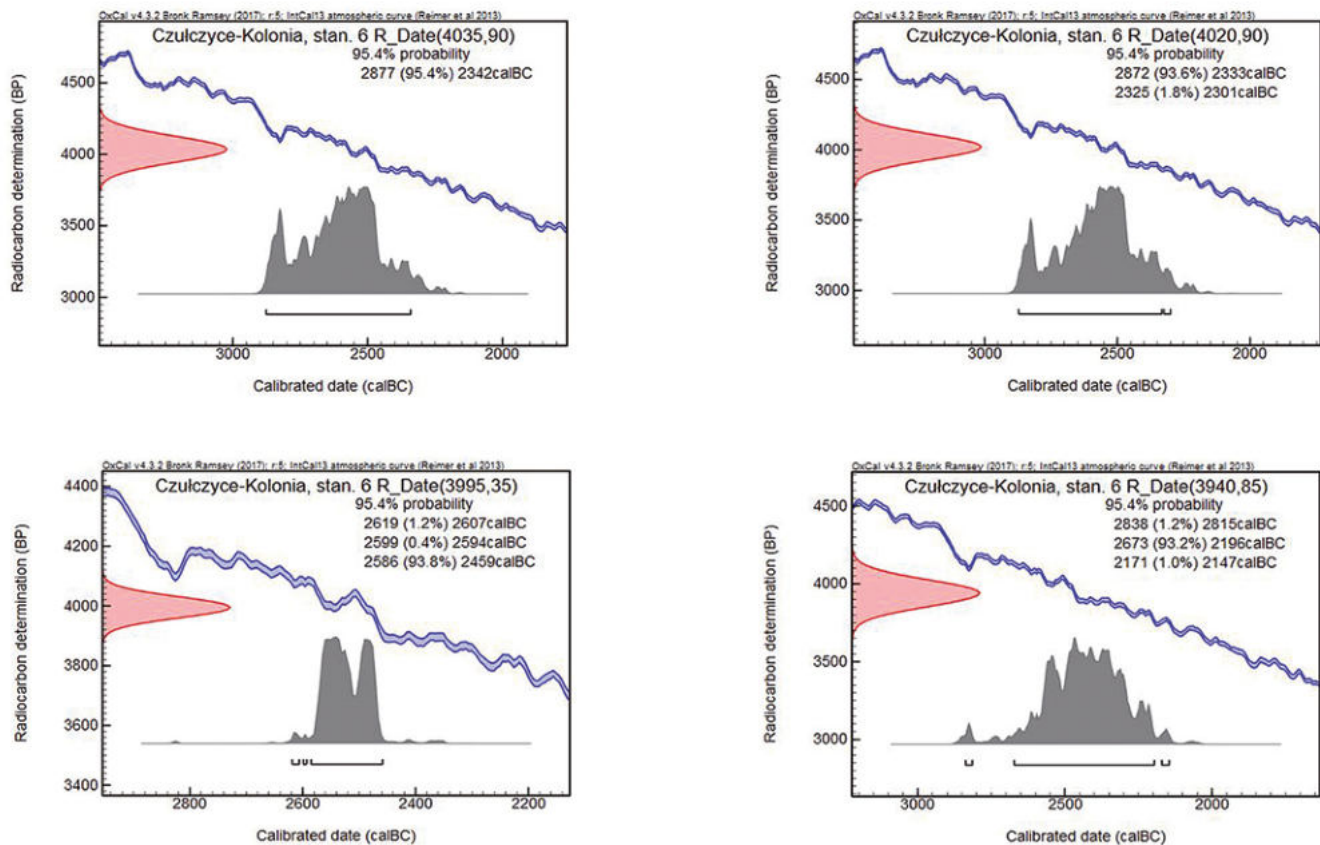
66 2912–2694 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) i 2901–2762 cal BC (przy prawdopodobieństwie 68,2%).

Ryc. 236. Oznaczenia radiowęglowe grobów podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych. Do kalibracji dat z Raciborowic-Kolonii, Świerzczowa, Podlódowa, Deputycz Nowych-Kolonii, Krasnegostawu, Sajczyc, Łopiennika Dolnego-Kolonii, Serebryszcze wykorzystano program OxCall v4.3.2. Bronk Ramsey (2017); do kalibracji daty z Tarnoszyna – OxCall v4.4.4. Bronk Ramsey (2021)

Fig. 236. Radiocarbon dates of graves eastern subgroup of Globular Amphora culture. Calibration of radiocarbon dates for Raciborowice-Kolonia, Świerzczów, Podlódów, Deputycze Nowe-Kolonia, Krasnystaw, Sajczyce, Łopiennik Dolny-Kolonia, Serebryszcze made by using OxCall v4.3.2 Bronk Ramsey (2017); OxCall v4.4.4 Bronk Ramsey (2021) was used for Tarnoszyn.

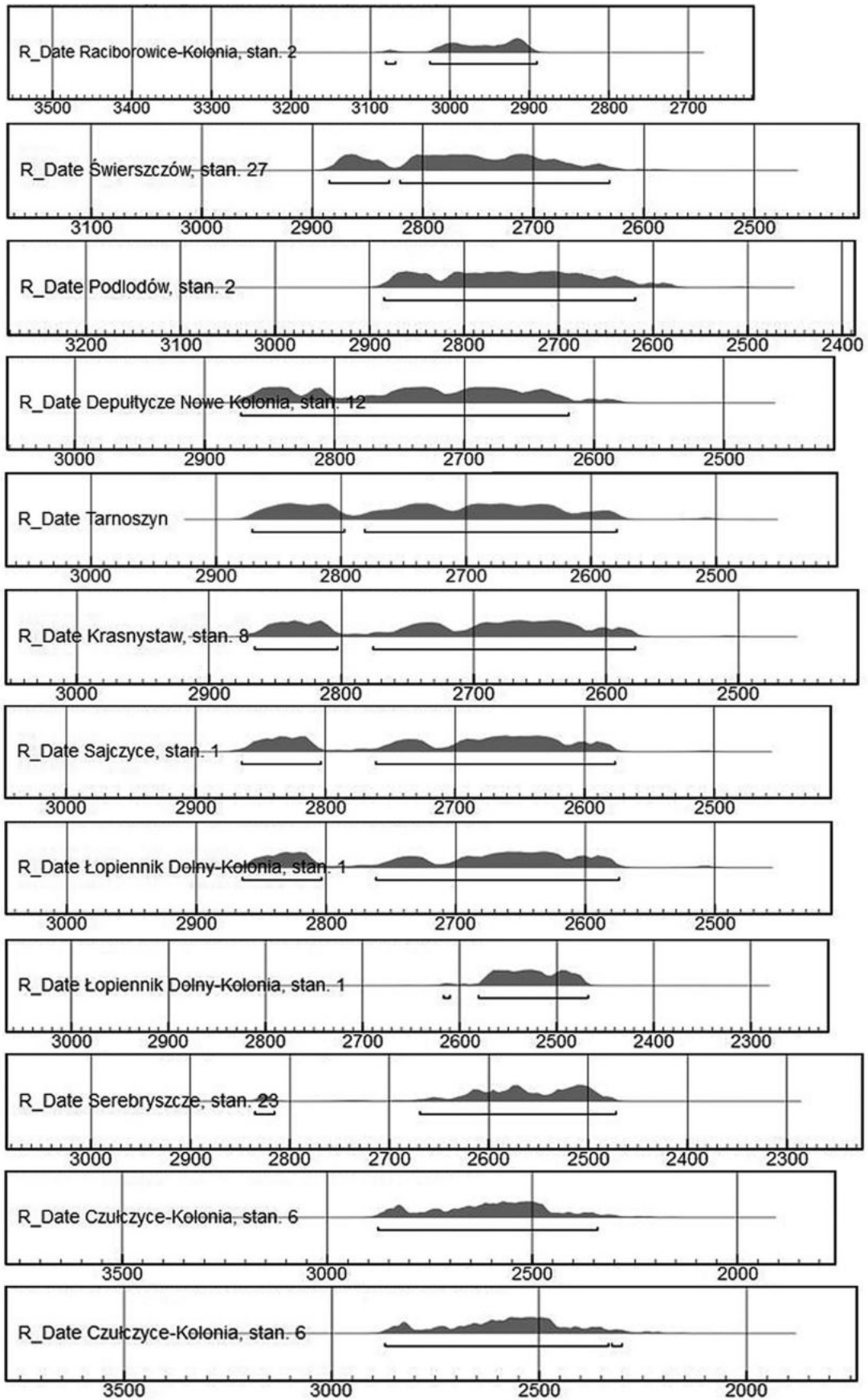
Ryc. 237. Oznaczenia radiowęglowe grobu podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych z Czulczyce-Kolonii. Do kalibracji dat wykorzystano program OxCall v4.3.2. Bronk Ramsey (2017)

Fig. 237. Radiocarbon dates of graves eastern subgroup of Globular Amphora culture for Czulczyce-Koloniam. OxCall v4.3.2 Bronk Ramsey (2017) was used to calibrate radiocarbon dates.

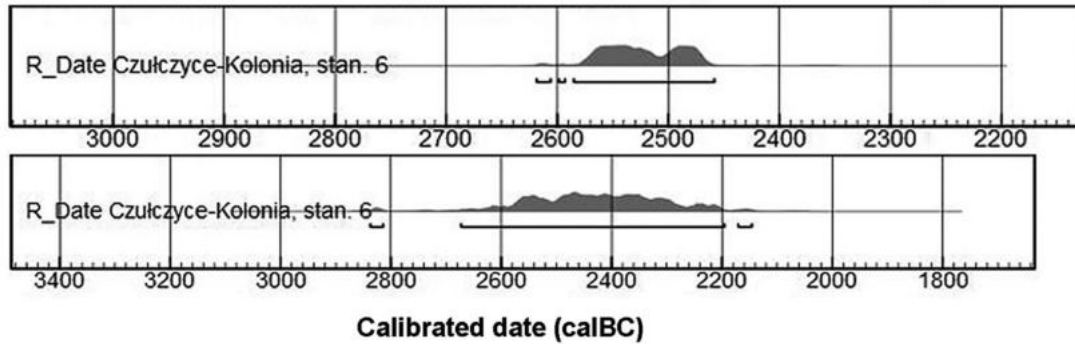
zasiedlenia wschodniej Lubelszczyzny przypadają więc na lata 3000/2950–2900/2850 cal BC. Natomiast o początku formowania się grupy wschodniej (wołyńsko-podolskiej) można mówić od ok. 3000/2950 cal BC (Szymt 1999, 68, 203; 2001, 172), czyli proces ten miałby zostać zainicjowany w tym samym czasie. Przyjmując dość oczywiste założenie, że podgrupa wschodniolubelska jest jednostką taksonomiczną synkretyczną (polsko-wschodnią), należy wnosić, że jej początek powinien być późniejszy od uformowania się grupy wschodniej. W związku z powyższym grób z Raciborowic-Kolonii reprezentowałby stadium sprzed powstania zdefiniowanej podgrupy wschodniolubelskiej, gdy trwało zajmowanie nowej wołyńskiej ojczyzny przez społeczności „amforowe” przybyłe z ziem pol-

skich. Druga ewentualność jest taka, że obszar wschodniej Lubelszczyzny jest miejscem kształtowania się grupy wschodniej (obok terenów załużańskich), zaś podgrupa wschodniolubelska to wariant terytorialny grupy wołyńsko-podolskiej (a nie polskiej)⁶⁷. W takim przypadku elementy „wschodnie” byłyby tak samo miejscowe po zachodniej, jak i po wschodniej stronie Bugu. I wreszcie trzecia możliwość interpretacyjna: dotychczasowe datowanie początków osadnictwa „amforowego” na Wołyniu należy nieco odmłodzić, zwłaszcza, że najstarsza znana dotychczas

⁶⁷ Geograficznie obszar zajęty przez podgrupę wschodniolubelską w większości należy do Europy Wschodniej (Polesie, Wyżyna Wołyńsko-Podolska, Roztocze Wschodnie).

Ryc. 238. Zestawienie oznaczeń radiowęglowych uzyskanych dla grobów podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych. Do kalibracji dat z Raciborowic-Kolonii, Świerszczowa, Podlodowa, Deputycz Nowych-Kolonii, Krasnegostawu, Sajczyc, Łopiennika Dolnego-Kolonii, Serebryszcz wykorzystano program OxCall v4.3.2. Bronk Ramsey (2017); do kalibracji daty z Tarnoszyna – OxCall v4.4.4. Bronk Ramsey (2021)

Fig. 238. Juxtaposition of radiocarbon dates of graves eastern subgroup of Globular Amphora culture. Calibration of radiocarbon dates for Raciborowice-Kolonia, Świerszczów, Podlódów, Deputycze Nowe-Kolonia, Krasnystaw, Sajczyce, Łopiennik Dolny-Kolonia, Serebryszcze made by using OxCall v4.3.2 Bronk Ramsey (2017); OxCall v4.4.4 Bronk Ramsey (2021) was used for Tarnoszyn.

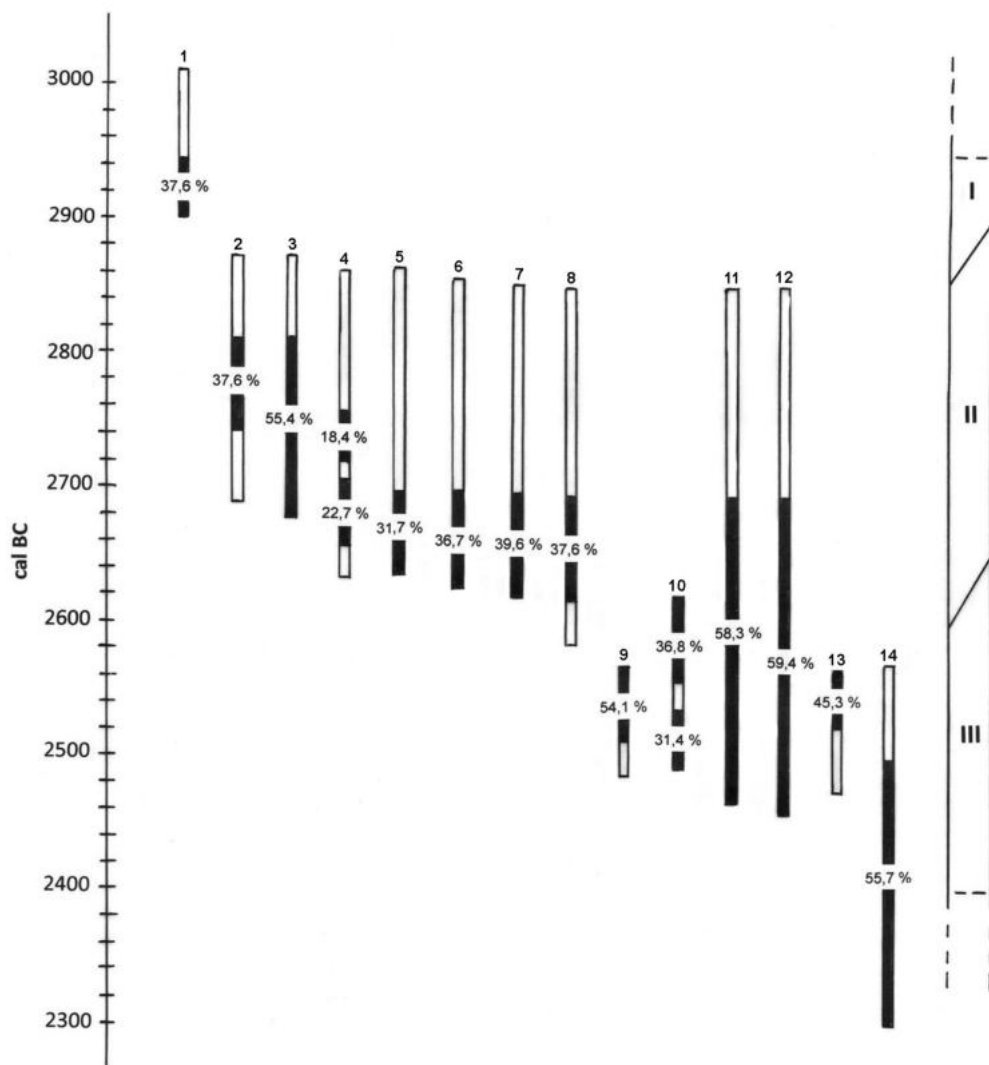
data grupy wschodniej z Tołpyżyna, rejon dubieńki, obwód rówieński (4310 ± 45 BP; Szymt 1999, 268), po kalibracji wskazuje następujący przedział czasowy: 3086–2876 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) lub 3010–2887 (przy prawdopodobieństwie 68,2%), co pozwala na przesunięcie początków grupy wschodniej na ca 2900 cal BC.

Pomiędzy sekwencją I a II znajduje się niewielka luka chronologiczna, która może wynosić co najmniej 26 lat (przy prawdopodobieństwie 68,2%). Fakt ten nie ma jednak większego wpływu na periodyzację całego zjawiska kulturowego na wschodzie Lubelszczyzny.

Druga (II) sekwencja dat odnosi się do ukształtowanej już podgrupy wschodniolubelskiej i obejmuje sześć lub siedem grobów (z tego 2 jamowe i 4 lub 5 skrzyniowych) oraz jedną jamę osadową. Ich wiek mieści się w przedziale czasowym: 2885–2575 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) lub 2876–2586 (przy prawdopodobieństwie 68,2%), co odpowiada starszemu odcinkowi fazy IIIa na Kujawach (Szymt 1996, 75). Jedna z dat odnosi się do grobowca skrzyniowego z Łopiennika Dolnego-Kolonii (4110 ± 30 BP). Ustalono ją kilka lat temu w Poznaniu. Jest ona o 100 lat starsza od daty wykonanej wcześniej w laboratorium kijow-

skim (4010 ± 30 BP). Fakt ten niesie ze sobą daleko idące skutki interpretacyjne, gdyż w zależności od tego, którą datę przyjmujemy jako bardziej prawdopodobną – obiekt z Łopiennika Dolnego-Kolonii zostanie zakwalifikowany do sekwencji II lub III, a co za tym idzie, jego wyposażenie grobowe może charakteryzować wytwórczość fazy środkowej (klasycznej) lub późnej. Gdyby uznać, że data młodsza (kijowska) jest bardziej wiarygodna, to dolną granicę sekwencji II wyznaczałyby ustalenia chronologiczne dla grobowca z Sajczyc: 2577 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) lub 2620 (przy prawdopodobieństwie 68,2%). Dość mocną przesłankę, że tak jest w istocie, stanowi obecność bardzo bogatego ornamentu na jednej z amfor z Łopiennika Dolnego-Kolonii – cechy fazy późnej. Podobna „barokowa” ornamentyka wystąpiła na naczyniach z datowanych radiowęglowo grobów w Czuczycach-Kolonii i Serebryszczach, zakwalifikowanych do sekwencji III (późnej). Druga faza zasiedlenia wschodniej Lubelszczyzny przez ludność kultury amfor kulistych przypadłaby na lata 2900/2850–2650/2600 cal BC.

Trzecia (III) sekwencja czasowa jest najmniej spójna chronologicznie. Wyznacza ją sześć dat odnoszących się do trzech grobów skrzyniowych,

Ryc. 239. Chronologia radiowęglowa grobów podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych z Raciborowic-Kolonii, Świerszczowa, Podlodowa, Deputycz Nowych-Kolonii, Krasnegostawu, Sajczyc, Łopiennika Dolnego-Kolonii, Serebryszcz ustalona w oparciu o program OxCall v4.3.2. Bronk Ramsey (2017) oraz z Tarnoszyna ustalona w oparciu o program OxCall v4.4.4. Bronk Ramsey (2021) z propozycją periodyzacji. Czarnym kolorem zaznaczono przedziały czasowe o prawdopodobieństwie największym w ramach prawdopodobieństwa 68,2 (68,3) %. Numeracja dat odpowiada liczbie porządkowej w tabeli 8.

Fig. 239. Radiocarbon chronology of graves eastern subgroup of Globular Amphora culture. Calibration of radiocarbon dates for Raciborowice-Kolonia, Świerszczów, Podłodów, Deputyczne Nowe-Kolonia, Krasnystaw, Sajczyce, Łopiennik Dolny-Kolonia, Serebryszcze made by using OxCall v4.3.2 Bronk Ramsey (2017); OxCall v4.4.4 Bronk Ramsey (2021) was used for Tarnoszyn with a proposal of periodization. The time intervals with the highest probability within the probability 68,2 (68,3)% are marked in black. The date numbering corresponds to the ordinal number in the table 8.

przy czym grobowiec z Łopiennika Dolnego-Kolonii może tu być włączony warunkowo – o ile zostanie przyjęta data kijowska, a nie poznańska. Pewne wątpliwości interpretacyjne budzą ustalenia chronologiczne poczynione dla obiektu z Serebryszcz. Zgodnie z prawdopodobieństwem 95,4% jest to obszerny przedział czasowy wynoszący aż 363 lata (2836–2473 cal BC), jednak przy prawdopodobieństwie 68,2% rozziw wynosi „tylko” 129 lat (2620–2491 cal BC) i doskonale mieści się w sekwencji III. Trzy kijowskie daty wykonane dla grobowca z Czuczyc-Kolonii są po skalibrowaniu bardzo nieprecyzyjne. Zostały one poddane pomysłnej weryfikacji w laboratorium poznańskim. Wykonano tam udane datowanie czwartej próbki. Nowe ustalenie mieści się w obrębie przedziałów czasowych zarysowanych wcześniej, ale jest dużo bardziej dokładne. Uzyskano następujące daty graniczne: 2616–2459 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) i 2566–2474 cal BC (przy prawdopodobieństwie 68,2%). Są one bardzo zbieżne z młodszą datą z Łopiennika Dolnego-Kolonii (kijowską) i podobne do daty z Serebryszcz, kalibrowanej z prawdopodobieństwem 31,4% (w obrębie 68,2%) – 2536–2491 cal BC. Warto w tym miejscu dodać, że najpóźniejsza data „amforowa” grupy wschodniej pochodzi z Peresopnicy, rejon równieński, obwód równieński, z jamy osadowej. Jej wiek określono na 3910 ± 30 BP (Kadrow, Szmyt 1996, 104, tab. 1), tj. 2564–2209 cal BC (przy prawdopodobieństwie 95,4%) lub 2470–2310 cal BC (przy prawdopodobieństwie 68,2%). Kres osadnictwa „amforowego” na wschodzie przypada na lata 2400/2350 cal BC (Szmyt 1999, 82; 2002, 172). Nie ma jakichkolwiek przesłanek, aby twierdzić, że na wschodniej Lubelszczyźnie proces ten trwał dłużej, a raczej przeciwnie, zakończył się przed około 2400 cal BC, na co być może miały pewien wpływ społeczności kultury ceramiki sznurowej poświadczone m.in. obecnością dwóch grobów w Lublinie-Sławinku, datowanych na ca 2450–2300 cal BC (Włodarczak 2016, 543), oraz fakt, że większość cmentarzysk „sznurowych” między Wisłą a Bu-

giem należy datować na lata 2500–2300 cal BC (Jarosz, Włodarczak 2007, 89, ryc. 11). Tak, więc trzecia faza zasiedlenia wschodniej Lubelszczyzny przypadaby na lata 2650/2600 – ca 2400 cal BC, co odpowiada młodszemu odcinkowi fazy IIIa na Kujawach (Szmyt 1996, 75).

4. 3. Charakterystyka faz rozwojowych

Współwystępowanie „wschodniolubelskich” elementów kulturowych, chrakteryzujących poszczególne fazy rozwojowe podgrupy zebrano w tabelach 9 i 10. Określenia typologiczne naczyń przyjęto za T. Wiślańskim (1966, 23-35). W przypadku krzemienych siekier czworościennych brano pod uwagę jedynie ich niektóre cechy: takie jak szerokość obucha (wąski, szeroki, półokrągły) i jego charakter (płaszczyznowy lub nieregularny), uważając, że mogą one mieć znaczenie periodyzacyjne.

Tabela 9. Współwystępowanie wybranych elementów kulturowych w grobach podgrupy wschodniolubelskiej datowanych radiowęglowo, w podziale chronologicznym na trzy fazy

Tab. 9. Coexistence of selected cultural elements in graves of the eastern subgroup of Globular Amphora culture radiocarbon dated, chronologically broken down into three phases

Wybrane elementy kulturowe <i>Selected cultural elements</i>	Raciborowice-Kolonia	Świerzczów	Podlodów	Deputyce Nowe-Kolonia	Krasnystaw	Sajczyce	Tarnoszyn	Lopiennik Dolny-Kolonia	Serebryszcze	Czutycze-Kolonia
Jama osadowa <i>Pit</i>			X							
Grób jamowy <i>Pit grave</i>	X	X			X					
Grób skrzyniowy <i>Cist grave</i>				X		X	X	X	X	X
Amfora kulista o niskiej szyjce IA1 <i>Globular amphora with low neck IA1</i>		X								
Amfora kulista o wysokiej szyjce IA1 <i>Globular amphora with high neck IA1</i>									X	X
Amfora IA1/IA3 <i>Amphora IA1/IA3</i>		X								
Amfora jajowata IA2 <i>Ovoid amphora IA2</i>			X		X					
Amfora IB3 <i>Small amphora IB3</i>								X		
Amfora kujawska IIA1 (z niską szyjką) <i>Kuyavian amphora IIA1 (with low neck)</i>	X	X			X	X	X			
Amfora kujawska IIA1 (z wysoką szyjką) <i>Kuyavian amphora IIA1 (with high neck)</i>								X	X	X
Amfora dwustożkowata <i>Biconical amphora</i>	X									
Amfora o lejkwatym wylewie i długich uchach <i>Amphora with a funnel-shaped spout and long handles</i>									X	
Misa IVA2/puchar VIB <i>Bowl IVA2/beaker VIB</i>	X									
Misa IVA2 <i>Bowl IVA2</i>									X	
Misa IVA3 <i>Bowl IVA3</i>		X								
Waza VB1 <i>Vase VB1</i>		X	X							
Waza VB3 <i>Vase VB3</i>					X					
Waza-czara (puchar) VIA1 <i>Vase-cup (beaker) VIA1</i>								X		
Garnek VIII B2 <i>Pot VIII B2</i>			X							
Naczynie beczułkowate VIII B3 <i>Barrel-shape vessel VIII B3</i>					X					
Bęben kielichowaty IX <i>Cup-shaped drum IX</i>					X					

Nalepiane, stożkowe guzki <i>Stuck-on, conical knob</i>	X											
Ornament odciskanego sznura <i>Ornament of cord imprints</i>		X	X		X	X						
Ornament odciskanych łuczków (rybia łuska) <i>Ichthyosis ornament</i>									X	X	X	
Ornament z wielokrotnej linii łamanej, jodelki <i>Ornament of multiple broken lines, herringbone</i>		X	X		X	X	X		X		X	
Ornament zwisających kątów wsuwanych <i>Ornament of hanging slip-on angles</i>									X	X	X	
Inkrustacja białą pastą <i>White paste incrustation</i>						X			X		X	
Siekiera o szerokim obuchu płaszczyznowym <i>Axe with wide plane butt</i>		X										
Siekiera o wąskim obuchu płaszczyznowym <i>Axe with narrow plane butt</i>									X			
Siekiera krępa o obuchu płaszczyznowym <i>Stocky axe with plane butt</i>											X	
Siekiera o zaokrąglonym, nieregularnym obuchu <i>Axe with rounded, irregular butt</i>										X		
Dłuto <i>Chisel</i>									X			
Wiór mediolityczny <i>Mediolithic blade</i>				X								
Wiórki <i>Bladeletes</i>		X				X						
Odlupki <i>Flakes</i>						X				X	X	
Kieł dzika <i>Wild board tusk</i>				X					X			
Paciorki bursztynowe, rurkowate <i>Amber beads, pipe-shaped</i>		X		X		X					X	
Paciorki bursztynowe guzkowate <i>Amber beads, knob-shaped</i>		X		X		X						
Dłuto kościane <i>Bone chisel</i>											X	
Ostrze-przekłuwacz z kości <i>Bone point-perforator</i>											X	
Ostrze dwustronne z kości <i>Bone double-edged point</i>									X			

 - faza I
- Phase I

Legenda: - faza II
Legend: - Phase II

 - faza III
- Phase III

Faza I (3000/2950–2900/2850 cal BC)

Ten najstarszy przedział czasowy reprezentuje zaledwie jeden grób – z Raciborowic-Kolonii. Jest to obiekt jamowy, prawdopodobnie dwukomoro-

wy, ze szczątkami zwierząt w komorze zachodniej (Polańska 2016, 17, 20). Wewnątrz znaleziono trzy naczynia:

Tabela 10. Wybrane elementy kulturowe – wyznaczniki chronologiczne poszczególnych faz rozwojowych w oparciu o datowanie radiowęglowe

Tab. 10. Selected cultural elements - chronological markers of individual development phases based on radiocarbon dating

Wybrane elementy kulturowe <i>Selected cultural elements</i>	Faza I <i>Phase I</i> (3000/2950-2900/2850 cal BC)	Faza II <i>Phase II</i> (2900/2850-2650/2600 cal BC)	Faza III <i>Phase III</i> (2650/2600 - ca 2400 cal BC)
Amfora dwustożkowata <i>Biconical amphora</i>			
Misa IVA2/puchar VIB <i>Bowl IVA2/beaker VIB</i>			
Grób jamowy <i>Pit grave</i>			
Amfora kujawska IIA1 (z niską szyjką) <i>Kuyavian amphora IIA1 (with low neck)</i>			
Nalepiane, stożkowate guzki <i>Stuck-on, conical knob</i>			
Amfora kulista o niskiej szyjce IA1 <i>Globular amphora with low neck IA1</i>			
Amfora IA1/IA3 <i>Amphora IA1/IA3</i>			
Amfora jajowata IA2 <i>Ovoid amphora IA2</i>			
Naczynie beczułkowate VIII B3 <i>Barrel-shape vessel VIII B3</i>			
Misa IVA3 <i>Bowl IVA2</i>			
Waza VB1 <i>Vase VB1</i>			
Waza VB3 <i>Vase VB3</i>			
Bęben kielichowaty IX <i>Cup-shaped drum IX</i>			
Garnki VIII B2 <i>Pots VIII B2</i>			
Ornament odciskanego sznura <i>Ornament of cord imprints</i>			
Siekierki o szerokim obuchu płaszczyznowym <i>Axes with wide plane butt</i>			
Wiór mediolityczny <i>Mediolithic blade</i>			

Wiórki <i>Bladeletes</i>			
Odlupki <i>Flakes</i>			
Paciorki bursztynowe guzkowate <i>Amber beads, knob-shaped</i>			
Grób skrzyniowy <i>Cist grave</i>			
Inkrustacja białą pastą <i>White paste incrustation</i>			
Kieł dzika <i>Wild board tusk</i>			
Paciorki bursztynowe, rurkowate <i>Amber beads, pipe-shaped</i>			
Ornament odciskanych łuczków (rybia łuska) <i>Ichthyosis ornament</i>			
Ornament z wielokrotnej linii łamanej, jodełki <i>Ornament of multiple broken lines, herringbone</i>			
Amfora kujawska IIA1 (z wysoką szyjką) <i>Kuyavian amphora IIA1 (with high neck)</i>			
Amfora o lejkiowatym wylewie i długich uchach <i>Amphora with a funnel-shaped spout and long handles</i>			
Amfora kulista o wysokiej szyjce IA1 <i>Globular amphora with high neck IA1</i>			
Amfora IB3 <i>Amphora IB3</i>			
Misa IVA2 <i>Bowl IVA2</i>			
Waza-czara (puchar) VIA1 <i>Vase-cup (beaker) VIA1</i>			
Ornament zwisających kątów wsuwanych <i>Ornament of the hanging slip-on angles</i>			
Siekiery o wąskim obuchu płaszczyznowym <i>Axes with narrow plane butt</i>			
Siekiery krępe o obuchu płaszczyznowym <i>Stocky axes with plane butt</i>			
Siekiery o zaokrąglonym obuchu <i>Axes with rounded plane butt</i>			
Dłuto <i>Chisel</i>			
Dłuto kościane <i>Bone chisel</i>			
Ostrze-przekłuwacz z kości <i>Bone perforator</i>			
Ostrze dwustronne z kości <i>Double-edged bone point</i>			

Legenda – patrz tabela 2.

Legend – see Tab. 2.

– dużą, pękatą, szerokootworową amforę kujawską typu IIA1 (Wiślański 1966, 28, 29), ozdobioną ornamentem wykonanym pionowym słupkiem i linią łamaną (ryc. 240A: 1); ten typ naczyń występuje powszechnie zarówno w północno-zachodniej Polsce, na Mazowszu, Podlasiu, Lubelszczyźnie, jak i na Wołyniu, Podolu oraz w Rumunii, natomiast jest rzadki na Mazurach, w Czechach i Niemczech, zaś na Śląsku ma cechy swoiste (Wiślański 1966, 28-29);

– niedużą amforę dwustożkowatą, z uchami na największej wydętości, bez zdobienia (ryc. 240A: 2); w tym przypadku trudno o ścisłe analogie; najbardziej podobne naczynie pochodzi z Frygnowa, gm. Grunwald, pow. ostródzki, na Mazurach (Nosek 1967, 54, ryc. 9:1);

– głęboką misę z krótką, cylindryczną szyją, typu pośredniego między IVA2 a pucharem VIB (Wiślański 1966, 30), ozdobioną szeregiem małych, stożkowatych, nalepianych guzków (ryc. 240A: 3); podobne naczynia (typu IVA2) znane są z Pomorza Zachodniego i Wielkopolski a nieco odmienne – z Mazur, Lubelszczyzny, Czech i Saksonii (Wiślański 1966, 30), zaś puchary (typu VIB) wystąpiły w zachodniej i północnej Wielkopolsce, a podobne do nich – w Brandenburgii i na Pomorzu Przednim (Wiślański 1966, 33).

Groby jamowe pozostają w równowadze liczbowej z obiektami o konstrukcjach kamiennych na obszarze grupy zachodniej: w międzyrzeczu środkowej Łaby i Soławy oraz w Brandenburgii. Natomiast zdecydowanie przeważają w Czechach (Szymt 2004, 120). W obrębie grupy wschodniej znane są zaledwie trzy tego typu obiekty, z których jeden był przykryty nasypem kurhanu. Wszystkie pozostałe (a jest ich ponad 100) zawierały różnego rodzaju kamienne konstrukcje (Свешников 1983, 12). Fakty te sugerują, że idea grobu jamowego jest niewątpliwie zachodnia (Wiślański 1966, 87).

Naczynie bardzo podobne do amfory typu IIA1 z Raciborowic-Kolonii znaleziono w Świerszczowie, także w grobie jamowym. Ozdobiono je

odciskami pionowego słupka, linii łamanej i sznura (ryc. 240B: 1). Kolejną formę tego typu odkryto w grobie jamowym – w Krasnymstawie. Ta ostatnia nie była zdobiona (ryc. 242A: 1)⁶⁸. Oba obiekty (datowane radiowęglowo) zakwalifikowano do fazy II.

Wśród inwentarzy grobowych podgrupy wschodniolubelskiej nie są znane naczynia analogiczne do amfory dwustożkowatej ani głębokiej misy typu IVA2 o „archaicznym” zdobieniu.

Faza II (2900/2850–2650/2600 cal BC)

Jeśli uznać, że starsza data z Łopiennika Dolnego-Kolonii (poznańska) nie powinna decydować o kwalifikacji chronologicznej tego obiektu, to fazę tę charakteryzowałyby znaleziska z pięciu grobów – dwóch jamowych (ze Świerszczowa i Krasnegostawu) oraz trzech skrzyniowych (z Depułtycz Nowych-Kolonii, Sajczyc, stan. 66 i Tarnoszyna) oraz jednej jamy osadowej (z Podlodowa).

Wyposażenie grobowe jest różnorodne i zróżnicowane typologicznie. Wśród naczyń wystąpiły:

– duże, pękate amfory kujawskie typu IIA1 (Wiślański 1966, 28-29) o stosunkowo niskich, cylindrycznych szyjach; jedna z nich (ze Świerszczowa) posiada ornament kombinacji odcisków pionowego słupka i linii łamanych oraz sznura, przy pomocy, którego wykonano podwójne linie, a także owalne pętelki (ryc. 240B: 1), kolejna (zrekonstruowana) i dwie bardzo niekompletne (z Tarnoszyna) ozdobiono także pionowym słupkiem, liniami łamanymi i jodełką odwróconą wierzchołkiem w dół (ryc. 241C: 2-4), inna nie ma żadnego ornamentu (z Krasnegostawu; ryc. 242A :1), podobnie jak reprezentująca odmianę bardziej smukłą o węższej szyjce (z Tarnoszyna; ryc. 241C: 1), kolejną, zachowaną bez części wylewowej (więc o niejasnej przynależności typologicznej) prawdopodobnie dekor-

68 Ponadto w tym samym grobie wystąpiła jeszcze jedna amfora, której ze względu na brak części górnej nie można pewnie zakwalifikować typologicznie. Naczynie to ozdobiono odciskami sznura (ryc. 242A: 6).

waną odciskiem sznura (także z Krasnegostawu; ryc. 242A: 6), ułamki jeszcze innej, (zakwalifikowanej do tej grupy typologicznej na zasadzie prawdopodobieństwa) ornamentowano gęstą jodełką powstałą z linii łamanych odcisniętych prostokątnym stempelkiem, uzupełnionych liniami poziomymi wykonanymi sznurem; całość wypełniono białą pastą (Sajczyce; ryc. 242B: 1); ten typ naczyń występuje powszechnie zarówno w północno-zachodniej Polsce, na Mazowszu, Podlasiu, Lubelszczyźnie, jak i na Wołyniu, Podolu oraz w Rumunii, natomiast jest rzadki na Mazurach, w Czechach i Niemczech, zaś na Śląsku ma cechy swoiste (Wiślański 1966, 28-29);

– amfory kuliste typu IA1 (Wiślański 1966, 25-26); jedna z nich ma ślad ornamentowania odciskami pionowego słupka (Świerszczów; ryc. 240B: 7), jednak wobec fragmentarycznego zachowania naczynia nie można ustalić wątku zdobniczego; druga, dużo większa, jest w jeszcze gorszym stanie, więc nie wiadomo, czy była zdobiona, czy też nie (Świerszczów; ryc. 240B: 6); amfory kuliste tego typu występują dość powszechnie na Mazurach i Mazowszu oraz w północno-zachodniej Polsce; na Lubelszczyźnie, Wołyniu i Podolu, na Śląsku oraz w Czechach znajdowano je sporadycznie, podobnie jak w Saksonii, Brandenburgii, Hanowerze i na Pomorzu Przednim (Wiślański 1966, 26);

– amfora odmiany pośredniej między IA1 a IA3 (Wiślański 1966, 25-27), bez zdobienia (ze Świerszczowa; ryc. 240B: 8); forma ta jest typowa dla Lubelszczyzny i zbliżona do naczyń z Wołynia i Podola (Wiślański 1966, 26);

– amfory o brzuścu jajowatym, prawdopodobnie typu IA2 (Wiślański 1966, 26), niezdobione (z Krasnegostawu; ryc. 242A: 4 i Podlodowa; ryc. 241A: 2), z niezachowanymi częściami dolnymi, co uniemożliwia ich pewną klasyfikację typologiczną; podobne egzemplarze znane są z Kujaw i północnej Wielkopolski, a także Mazowsza, Lubelszczyzny, Kielecczyzny, Wołynia, Podola i wschodnich Niemiec (Wiślański 1966, 26);

– nieduże naczynie beczułkowate z największą wydętą w połowie wysokości, ozdobione

szeregiem nalepionych guzków (ze Świerszczowa; ryc. 240B: 2), oraz podobne, z największą wydętością powyżej połowy wysokości pojemnika (z Krasnegostawu; ryc. 242A: 3) reprezentujące typ VIII B3 (Wiślański 1966, 34); formy te spotyka się w północno-zachodniej Polsce, na Podolu i w Niemczech (Wiślański 1966, 34);

– wysoka misa półkulista zbliżona do typu IVA3 (Wiślański 1966, 31), ornamentowana odciskami stempelka prostokątnego i linią łamaną (ze Świerszczowa; ryc. 240B: 3); podobne naczynia znajdowano na Kujawach, Mazurach, Mazowszu, Podolu, w Anhalcie, Saksonii, w dorzeczu Łaby, w Brandenburgii i na Śląsku (Wiślański 1966, 30, 31);

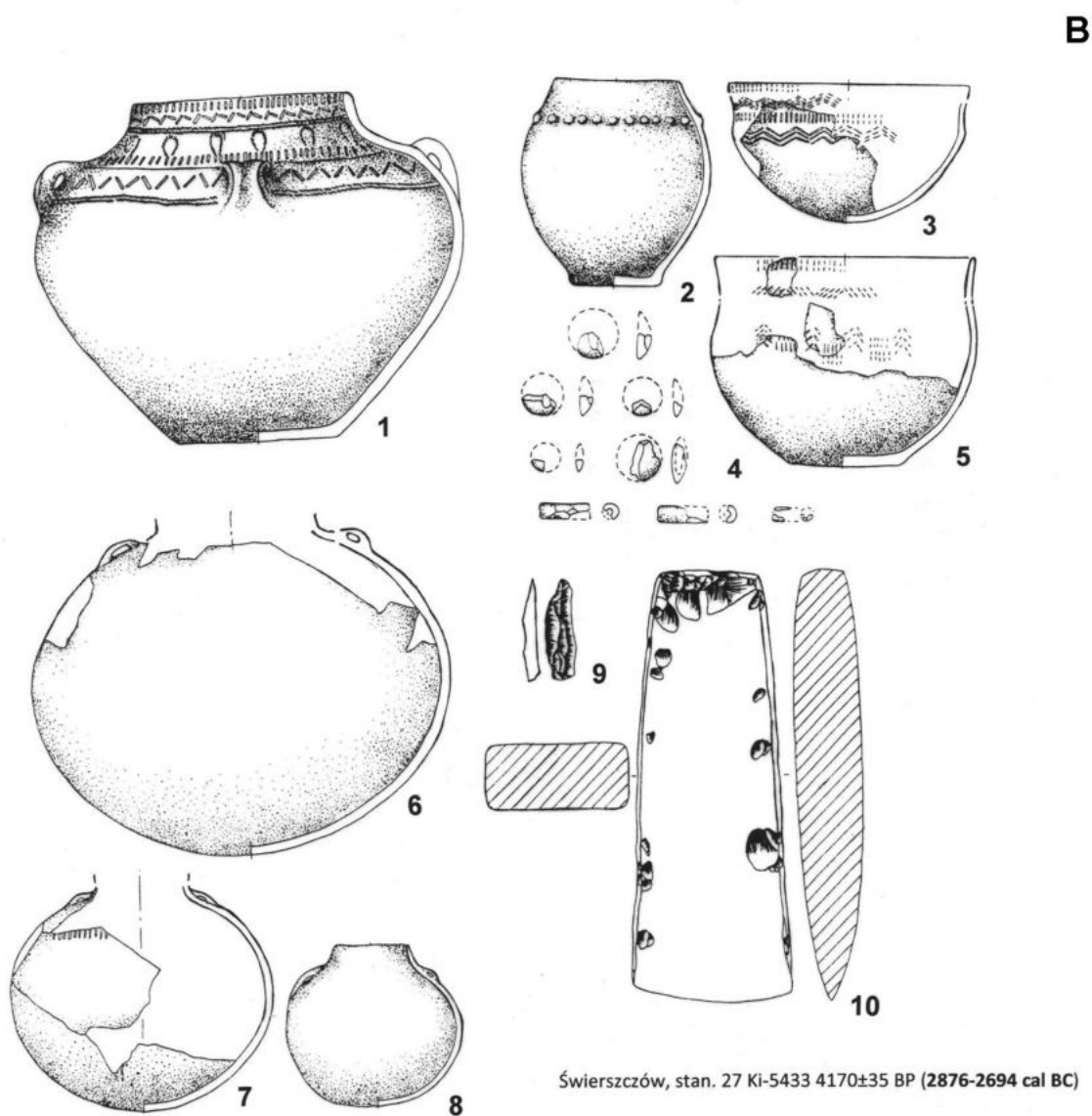
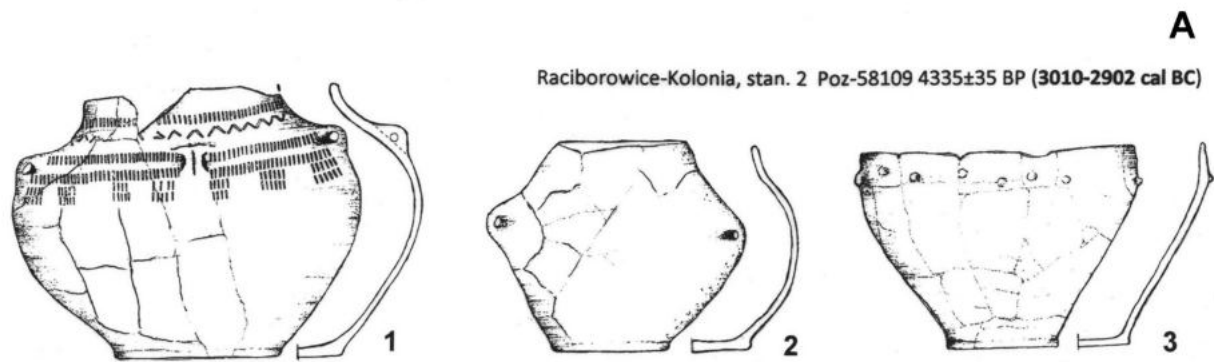
– szerokootworowa, wysoka waza typu VB1 (Wiślański 1966, 32); zdobienie w postaci odcisków pionowego słupka, nacinanych kresek, jodełek (ze Świerszczowa; ryc. 240B: 5) lub odcisków sznura, pionowego słupka i gęstej jodełki (Podlodów; ryc. 241A: 4); tego typu formy spotyka się w północnej Wielkopolsce, na Kujawach, Mazurach, Kielecczyźnie, Lubelszczyźnie, na Śląsku i w Niemczech (Wiślański 1966, 32);

– waza szerokootworowa typu VB3 o zwężającej się, krótkiej, niewyodrębnionej szyjce (Wiślański 1966, 32); ornament w postaci odcisków prostokątnego słupka odciskanego pionowo i poziomo oraz linii rytych układających się w linie łamane (z Krasnegostawu – ryc. 242A: 7); formy analogiczne spotyka się rzadko; znane są z północnej Wielkopolski, Kujaw, Kielecczyzny, Lubelszczyzny i Brandenburgii (Wiślański 1966, 32);

– bęben kielichowaty, z wydatną stopką, bez wewnętrznej przegrody, typ IX (Wiślański 1966, 35); bez zdobienia (z Krasnegostawu – ryc. 242A: 2); podobne naczynia występują na Kujawach, w Czechach (Wiślański 1966, 35);

– naczynia esowate (garnki) o bardziej lub mniej wydętym brzuścu i niewyodrębnionych, krótkich, lekko rozchylonych szyjkach, typ VIII B2 (Wiślański 1966, 34); brak zdobienia; (oba naczynia pochodzą z jamy osadowej z Podlodowa;

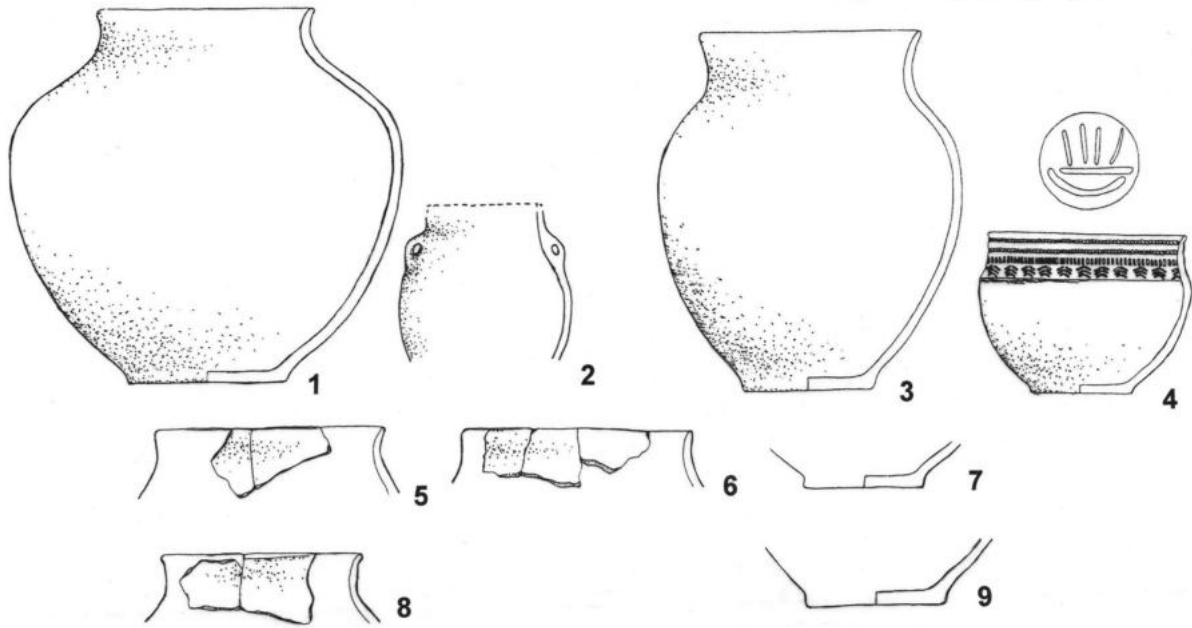

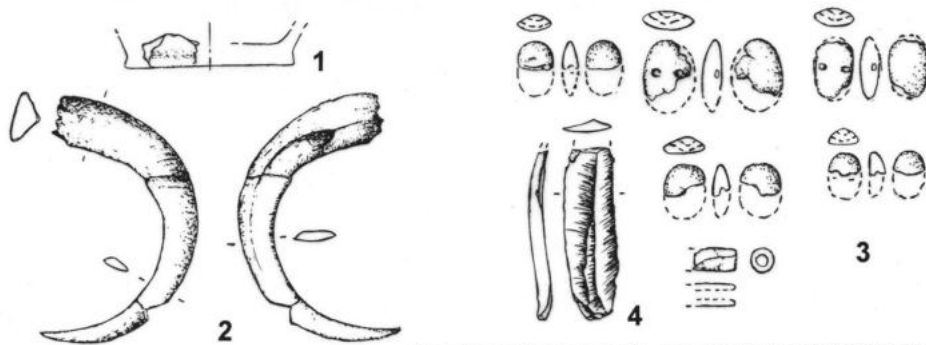
Ryc. 240. Wyposażenie grobów grupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych datowanych radiowęglowo. Faza I: A – Raciborowice-Kolonia; faza II: B – Świeraszczów
 Fig. 240. Burial goods of the radiocarbon dated graves of the eastern subgroup of Globular Amphora culture. Phase I: A – Raciborowice-Kolonia; phase II: B – Świeraszczów.

Podlodów, stan. 2 Ki-6545 4160±45 BP (2872-2678 cal BC)

A

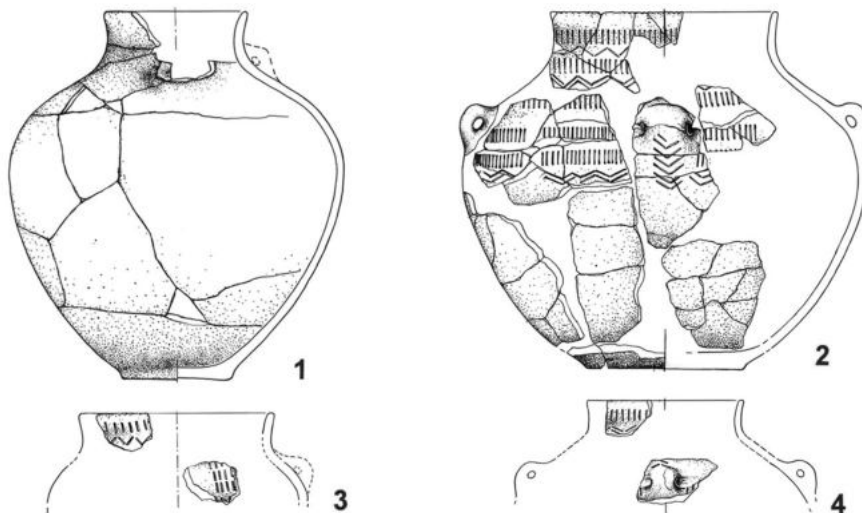

B

Depułtcze Nowe-Kolonia, stan. 12 OxA-23438 4136±28 BP (2861-2634 cal BC)

C

Tarnoszyn, stan. 42 Poz-140279 4130±35 BP (2860-2627 cal BC)

Ryc. 241. Wyposażenie grobów grupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych datowanych radiowęglowo. Faza II: A – Podlodów; B – Depułtcze Nowe-Kolonia; C – Tarnoszyn
 Fig. 241. Burial goods of the radiocarbon dated graves of the eastern subgroup of Globular Amphora culture. Phase II: A – Podlodów; B – Depułtcze Nowe-Kolonia; C – Tarnoszyn.

ryc. 241A: 1, 3); podobne pojemniki są znane z Mazur, Kielecczyny, Śląska i Czech (Wiślański 1966, 34).

Na pozaceramiczne wyposażenie grobów datowanych na fazę II składają się zabytki krzemienne wykonane wyłącznie z surowca wołyńskiego: siekiera o stosunkowo szerokim obuchu (ze Świerszczowa; ryc. 240B: 10), wiórki (także ze Świerszczowa; ryc. 240B: 9 i z Sajczyc; ryc. 242B: 3), wiór mediolityczny (z Deputycz Nowych-Kolonii; ryc. 241B: 4) i odłupki (z Sajczyc; ryc. 242B: 3); ponadto kiel dzika (z Deputycz Nowych-Kolonii; ryc. 241B: 2) a także, stosunkowo licznie, paciorki bursztynowe: rurkowate typu 1A1a (Mazurowski 1983, 24; ze Świerszczowa; ryc. 240B: 4; Deputycz Nowych-Kolonii; ryc. 241B: 3; Sajczyc; ryc. 242B: 2) oraz guzkowate z otworami w kształcie litery V. Te ostatnie wystąpiły w trzech odmianach: typu 1B1b (okrągłe, płasko-wypukłe; Mazurowski 1983, 26; ze Świerszczowa; ryc. 240B: 4 i Sajczyc; ryc. 242B: 3) i typu 1B1a (owalne, soczewkowate; Mazurowski 1983, 26; Deputycz Nowych-Kolonii; ryc. 241B: 3) oraz 1B1b (także owalne, ale płasko-wypukłe Mazurowski 1983, 26; Deputycz Nowych-Kolonii; ryc. 241B: 3).

Zawieszki z kłów dzika lub (świni domowej) występują w wielu grobach w północno-zachodniej Polsce, na Kielecczynie, Wołyniu, Podolu, w Czechach i Niemczech (Wiślański 1966:46). Rurkowate paciorki bursztynowe znane są z Pomorza, północnej Wielkopolski, Mazur, Mierzei Kurońskiej, Mazowsza, Lubelszczyzny, Wołynia, Czech oraz nieliczne z Niemiec (Wiślański 1966, 44). Paciorki guzkowate zostały odkryte na Kujawach, Podlasiu, Mazurach, na Lubelszczyźnie (Wiślański 1966, 44).

Groby skrzyniowe mogą być świadectwem powiązań wschodniej Lubelszczyzny ze strefą pontyjską (stepów nadczarnomorskich), skąd są znane wcześniejsze („przedamforowe”) grobowce zbudowane z płyt kamiennych, datowane na eneolit (Szymt 2014, 120-126). Przy takim założeniu wschodnia Lubelszczyzna byłaby miejscem (przekaznikiem), skąd rozchodziłaby się idea gro-

bu skrzyniowego na inne terytoria zajęte przez ludność kultury amfor kulistych (Koško, Szymt 2011, 213-216). Kształtująca się w tym czasie społeczność podgrupy wschodniolubelskiej chowała by zatem swoich zmarłych w grobach jamowych (o genezie zachodniej) i skrzyniowych (stanowiących efekt oddziaływań wschodnich lub raczej południowo-wschodnich).

Amfora kujawska typu IIA1, bardzo podobna do pozyskanych w Krasnymstwie, ornamentowanych z Tarnoszyna i ze Świerszczowa, pochodzi z grobu jamowego zbadanego w Raciborowicach-Kolonii (z I fazy; ryc. 240A: 1) oraz z grobów niedatowanych przy pomocy węgla radioaktywnego: z Rudna, stan. 2, grób II (skrzyniowego; ryc. 120: 1) i Partyzantów-Kolonii (jamowego; ryc. 80; 84). Natomiast do szerokootworowej sajczyckiej – bardzo zbliżone są naczynia ze „wschodniolubelskich” grobów niedatowanych radiowęglowo, odkrytych w Ślipczu (grób jamowy? ryc. 204: 1), Strzyżowie (również grób jamowy; ryc. 199:1; 201). Oba pojemniki nie były zdobione. Pozostałe amfory kujawskie (wydobyte z innych, niedatowanych fizyko-chemicznie obiektów) różnią się znacznie wyższymi szyjami i przeważnie proporcjami brzuśców (Cyców; Miedniki; Rudno, stan. 2, grób I; Sahryń; Stefankowice-Kolonia; Tworyczów; Wytyczno, stan. 4; ryc. 4: 2; 5; 7; 71: 1; 108: 3; 112; 124: 2; 174: 1; 178; 220; 229), nie mogą więc być uznane za ściśle analogiczne.

Amfory kuliste typu IA1 ze Świerszczowa nie mają identycznych odpowiedników wśród wyposażenia innych grobów „wschodniolubelskich”. W dodatku jednoznaczne rozstrzygnięcia bardzo utrudnia stan zachowania – brak wylewów. Spośród inwentarzy datowanych radiowęglowo najbardziej zbliżone są naczynia z: Serebryszcz (ryc. 243A: 5) i Czułczyc-Kolonii (ryc. 243B: 2, 8), przy czym te ostatnie mają regularnie kuliste brzuśce, zaś w amforach ze Świerszczowa przypominają leżącą elipsoidę. Amfora z Serebryszcz ma niezachowaną część górną, więc nie wiadomo, czy miała ornament, zaś jedno z naczyń

z Czulczyc-Kolonii ozdobiono bogato inkrustowanymi odciskami łuczków, kątami wsuwanymi, linią łamaną, drugie zaś nie było ornamentowane. Oba groby zakwalifikowano do fazy III. Z obiektów sepulkralnych bez oznaczeń ^{14}C pochodzą jeszcze kolejne amfory kuliste o różnym stopniu podobieństwa do świerszczowskich. Odnaleziono je w Sahryniu (w grobie skrzyniowym; ryc. 125: 1, 2) i Ślipczu (w grobie jamowym?; ryc. 204: 2; 205). Ta ostatnia ma trochę wyżej umieszczone ucha (tak jak niezdobione naczynie z Czulczyc-Kolonii; ryc. 243B: 8). Jedna z amfor z Sahrynia została bogato ornamentowana wątkiem złożonym z kątów wsuwanych i odcisków pionowego słupka (w trzech rzędach), pozostałe nie były zdobione.

Amfora odmiany pośredniej między IA1 a IA3 ze Świerszczowa ma jedynie dwie niezbyt ściśle analogie, które wystąpiły w grobach nie datowanych radiowęglowo: w Stadarni (w grobie jamowym; ryc. 169: 2) i Tworyczowie (w grobie skrzyniowym; ryc. 221: 1). Pierwsza z nich ma ornament rytę (kąty wsuwane i linie pionowe), druga nie jest zdobiona.

Fragmentarycznie zachowane amfory o brzuścu jajowatym, prawdopodobnie typu IA2, z Podlodowa i Krasnegostawu mogą być podobne do górnej części naczynia z Cycowa, ornamentowanego trójkątnym, łukowatym stempelkiem (ryc. 6; 8).

Naczynia beczułkowate typu VIII B3 nie wystąpiły w innych grobach podgrupy wschodniolubelskiej⁶⁹.

Wysoka misa półkulista zbliżona do typu IVA3 ze Świerszczowa ma tylko jedną analogię – z Wytyczna, stan. 4 (z grobu jamowego). Naczynie to jest zdobione kątami wsuwanymi i odciskami łuczków (ryc. 228: 4).

Waza typu VB1 wystąpiła tylko raz – w Świerszczowie, wśród naczyń „wschodniolu-

belskich” nie ma do niej ścisłych analogii⁷⁰. Waza typu VB3 z Krasnegostawu bardzo dobrze odpowiada strzyżowskiej (także z grobu jamowego; ryc. 199: 2).

Kielichowaty bęben typu IX z Krasnegostawu jest znaleziskiem pojedynczym.

Naczynia esowate (garnki) typu VIII B2 wystąpiły tylko raz – w jamie osadowej w Podlodowie. Być może jest to rodzaj ceramiki, której nie używano do wyposażania grobów „wschodniolubelskich”.

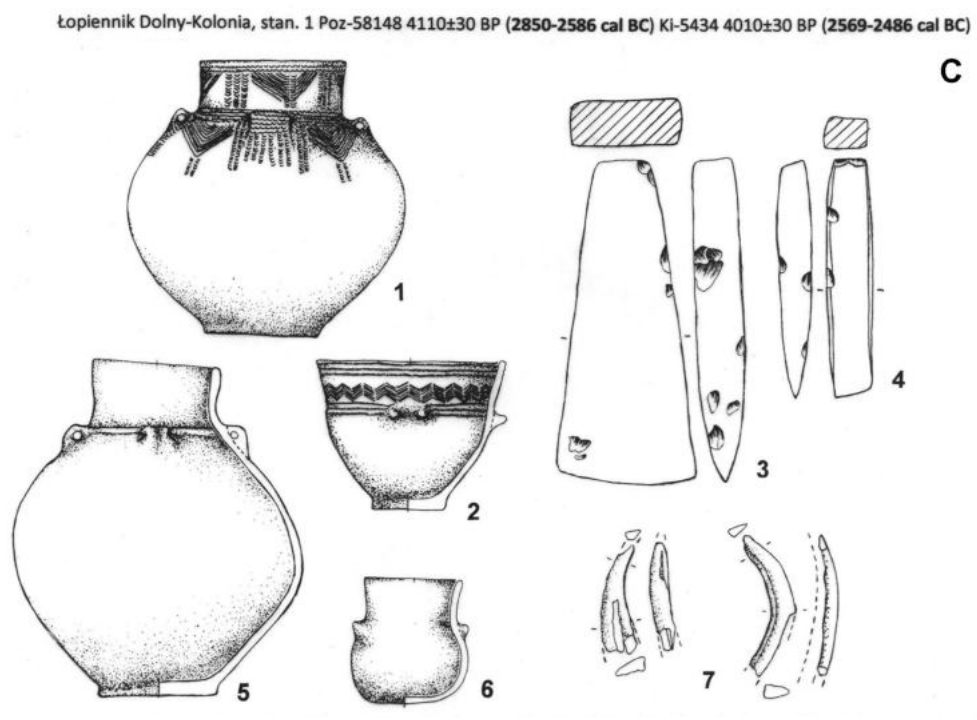
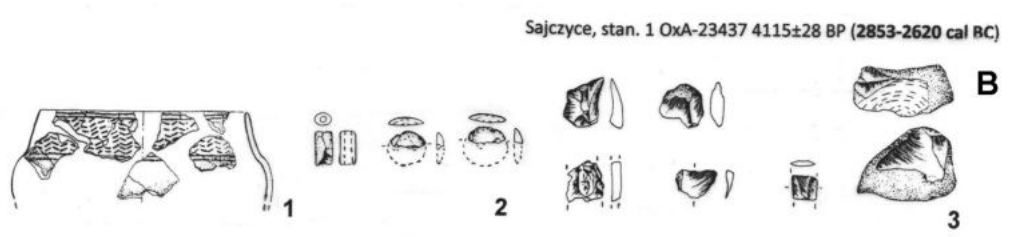
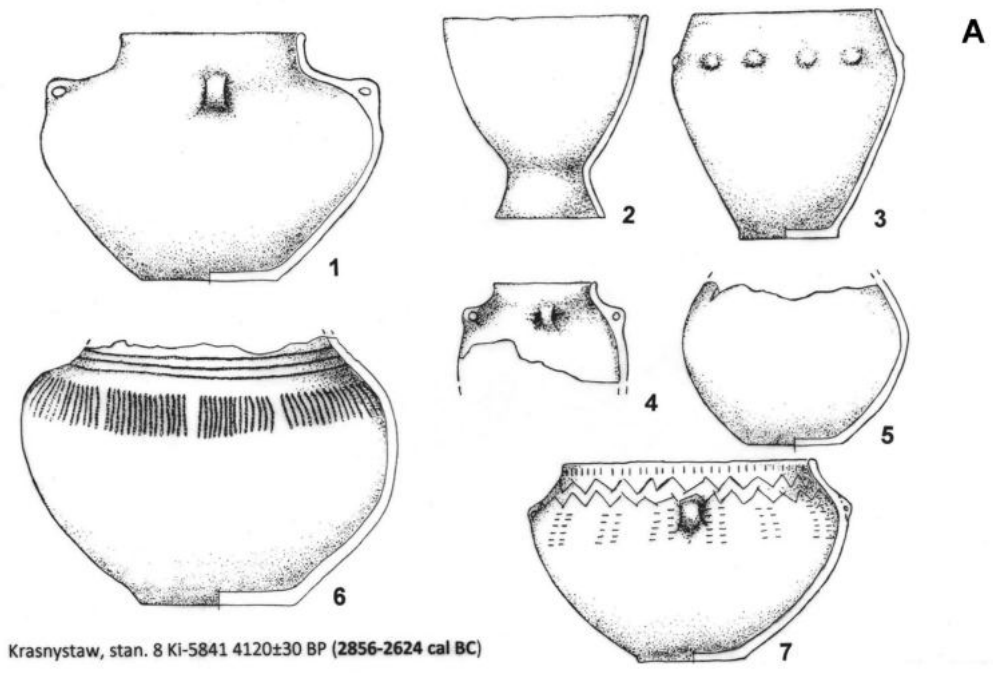
Siekiery o proporcjach bardzo podobnych do narzędzia znalezione w Świerszczowie pochodzą z obiektów nie datowanych radiowęglowo: ze Stefankowic-Kolonii (z grobu skrzyniowego), Zamościa (z grobu jamowego) i Husynnego-Kolonii (z grobu także jamowego; ryc. 176 :1; ryc. 234: 2, 3; ryc. 36: 2). Tylko egzemplarz stefankowicki reprezentuje surowiec wołyński, pozostałe wykonano z pasiastego. Drobne przedmioty krzemienne znamy jeszcze z dwóch datowanych radiowęglowo grobów skrzyniowych: z Czulczyc-Kolonii (ryc. 243B: 9) i Serebryszcz (ryc. 243A: 8), zakwalifikowanych do fazy III, a także z nie datowanego – ze Stefankowic-Kolonii (ryc. 176: 2–6). Znaleziska te wykonano z krzemieni miejscowych (rejowieckiego, narzutowego), wołyńskiego lub nadniestrzańskiego.

Paciorek rurkowaty (bardzo uszkodzony) wystąpił w grobie z Czulczyc-Kolonii (z III fazy) oraz w Sahryniu w grobie skrzyniowym bez oznaczenia ^{14}C (ryc. 127: 4–6). Paciorków guzkowatych nie odnaleziono w żadnych innych grobach podgrupy wschodniolubelskiej.

Na szable dzika natrafiono jedynie w grobie skrzyniowym w Łopienniku Dolnym-Kolonii (ryc. 242C: 7), który należy umieścić w fazie III i w nie datowanym radiowęglowo grobie jamowym w Strzyżowie.

69 Dość podobne naczynie znane jest z Parchatki z podgrupy nałęczowskiej (Bronicki 2016a, 162-163, ryc. 114: 1) oraz Klementowic, st. 2 (= cmentarzysko B), grób IV (Bronicki 2016a, 91-92, ryc. 44: 2).

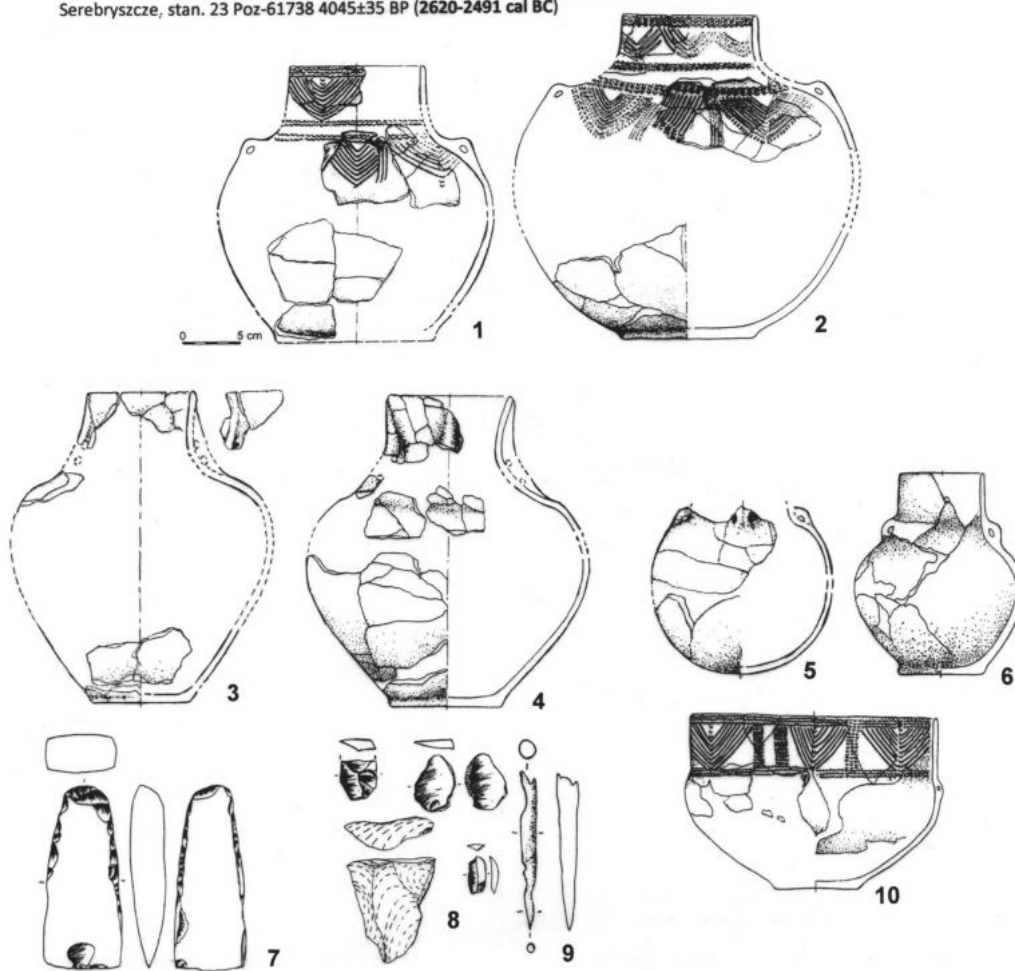
70 Forma ta jest dość popularna w podgrupie nałęczowskiej.

Ryc. 242. Wyposażenie grobów grupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych datowanych radiowęglowo. Faza II: A – Krasnystaw; B – Sajczyce; faza III: C – Łopiennik Dolny-Kolonia
 Fig. 242. Burial goods of the radiocarbon dated graves of the eastern subgroup of Globular Amphora culture. Phase II: A – Krasnystaw; B – Sajczyce; phase III: C – Łopiennik Dolny-Kolonia

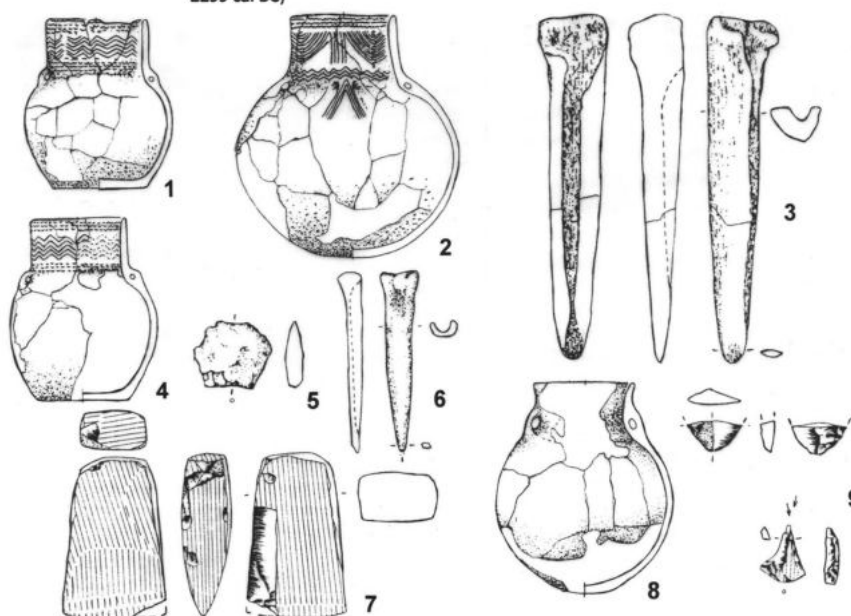
Serebryszcze, stan. 23 Poz-61738 4045±35 BP (2620-2491 cal BC)

A

Czułczyce-Kolonia, stan. 6, komora północna: KI-7831 4035±90 BP (2851-2466 cal BC) KI-7830 4020±90 BP (2851-2458 cal BC)
komora południowa: Poz-61739 3995±35 BP (2566-2474 cal BC) KI-7829 3940±85 BP (2568-2299 cal BC)

B

Ryc. 243. Wyposażenie grobów grupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych datowanych radiowęglowo. Faza III: A – Serebryszcze; B – Czułczyce-Kolonia

Fig. 243. Burial goods of the radiocarbon dated graves of the eastern subgroup of Globular Amphora culture. Phase III: A – Serebryszcze; B – Czułczyce-Kolonia

Faza III (2650/2600–ca 2400 cal BC)

O ile uznać, że młodsza data dla grobowca z Łopiennika Dolnego-Kolonii jest decydująca⁷¹, to fazę tę charakteryzowałoby wyposażenie wydobyte z trzech grobów skrzyniowych (oprócz wspomnianego – z Serebryszcz i z Czulczyc-Kolonii). Pewną rzadkością jest dwukomorowa konstrukcja tego ostatniego, obecna jednak zarówno na Wołyniu (np. Wojciechówka, obecnie Martyniówka, rejon buczacki, obwód tarnopolski; Wiślański 1966, 45), jak i w podgrupie nałęczowskiej (w Stoku, gm. Końskowola, pow. puławski, cmentarzysko A; Bronicki 2016a, 196-197, ryc. 147; w Klementowicach, cmentarzysko D, grób 3; Bronicki 2016a, 97; w Lesie Stockim, gm. Końskowola, pow. puławski, cmentarzysko H; Bronicki 2016a, 142; 144, ryc. 95:B), a także na Mazurach (Wiślański 1966, 60) i prawdopodobnie w Raciborowicach-Kolonii (faza I). Inną cechą „swoistą” jest to, że w odróżnieniu od grobu z tego ostatniego stanowiska, Klementowic, Lasu Stockiego i Stoku, gdzie komora zachodnia była przeznaczona dla zwierząt, w Czulczycach-Kolonii obie zawierały szczątki ludzkie, bardzo pieczołowicie i symetrycznie ułożone względem siebie (ryc. 12).

Wyposażenie grobowe, szczególnie ceramiczne, jest mniej zróżnicowane niż w fazie II. Wystąpiły następujące typy naczyń:

– pękate amfory kujawskie różnych wielkości typu IIA1 (Wiślański 1966, 28-29) o stosunkowo wysokich, cylindrycznych szyjach; jedna nie miała zdobienia (Serebryszcz; ryc. 243A: 6), zaś druga miała jedynie dookólną listwę plastyczną (z Łopiennika Dolnego-Kolonii; ryc. 242C: 5); pozostałe wyposażono w bardzo bogaty ornament w postaci zwisających kątów wsuwanych

uzupełnionych odciskami łuczków tworzących linie horyzontalne i wertykalne (Łopiennik Dolny-Kolonii; ryc. 242C: 1; Serebryszcz; ryc. 243A: 1, 2) lub inkrustowane białą pastą zwielokrotnione linie łamane w kompozycji z liniami poziomymi wykonanymi z łuczków (Czulczyce-Kolonii; ryc. 243B: 1, 4); ten typ naczyń występuje powszechnie zarówno w północno-zachodniej Polsce, na Mazowszu, Podlasiu, Lubelszczyźnie, jak i na Wołyniu, Podolu oraz w Rumunii, natomiast jest rzadki na Mazurach, w Czechach i Niemczech, zaś na Śląsku ma cechy swoiste (Wiślański 1966, 28-29);

– amfory o wysokich, lejkowato rozchylonych szyjach, silnie wydętych brzuścach i dobrze wyodrębnionych dnach, z długimi, wąskimi uchami dwukrotnie przekłutymi poziomo, zajmującymi przestrzeń od barku brzuśca po krawędź wylewu; niezdobione (ryc. 243A: 3, 4); podobne ucha ma jedynie amfora z Klementowic, cmentarzysko B, grób I, na Płaskowyżu Nałęczowskim (Bronicki 2016a, 87, 88; ryc. 39: 2); kształt naczyń przypomina typ IIA1 (Wiślański 1966, 28, 29), przy czym mniej lub bardziej lejkowato rozchylone szyje nie są typowe dla jakichkolwiek amfor; prawdopodobnie mamy do czynienia z formą swoistą („wschodniolubelską”);

– amfory kuliste typu IA1 (Wiślański 1966, 25-26) znane są z dwóch grobów: z Serebryszcz (ryc. 243A: 5) i z Czulczyc-Kolonii (ryc. 243B: 2, 8); pierwsza z nich ma utraconą część górną, więc nie wiadomo, jaką miała wysokość i w jaki sposób była ozdobiona, druga i trzecia mają stosunkowo wysokie, cylindryczne szyjki; jedną ornamentowano bogatym zdobieniem złożonym z kątów wsuwanych, horyzontalnymi liniami łamanymi i odciskami łuczków (ryc. 243B: 2); amfory kuliste tego typu występują dość powszechnie na Mazurach i Mazowszu oraz w północno-zachodniej Polsce, na Lubelszczyźnie, Wołyniu i Podolu; na Śląsku, w Czechach znajdowano je sporadycznie, podobnie jak w Saksonii, Brandenburgii, Hanowerze i na obszarze Pomorza Przedniego (Wiślański 1966, 26);

71 Kwalifikacja grobu łopiennickiego do fazy III, oprócz sugestii wynikającej z daty uzyskanej w laboratorium kijowskim, opiera się także na dużej zbieżności proporcji amfor kujawskich i kulistych oraz „barokowej” ornamentyki na naczyniach (ze znaczącym udziałem zwisających kątów wsuwanych i odcisków łuczków) z ceramiką wydobytą z dwóch najmłodszych grobów o niekwestionowanych datach (badanych w Serebryszczach i Czulczycach-Kolonii).

– amfora typu IB3 (Wiślański 1966, 27), bez ornamentu, wystąpiła tylko raz – w grobie z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 6). Forma ta jest znana z Płaskowyżu Nałęczowskiego, Równiny Garwolińskiej, ziemi lubuskiej (Nossek 1967, 440, tabl. VIII), grupy wschodniej (np. Свешников 1983, 82, tabl. XXII:1, 5, 10);

– waza-czara (puchar) typu VIA1 (Wiślański 1966, 32), znaleziona w grobie z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 2), naczynie także bogato zdobione – zwielokrotnionym zygzakiem między liniami horyzontalnymi złożonymi z drobnych dołczków (inkrutowanymi białą masą) i nalepianymi dwoma guzkami, które umieszczono obok siebie; typ ten znany jest z północnej Wielkopolski, Kujaw, Mazowsza, Kielecczyny, Lubelszczyzny, podobne pojedyncze egzemplarze występują także w Saksonii, Turynii, Brandenburgii (Wiślański 1966, 32), a także na Wołyniu i wschodnim Roztoczu w rejonie Lwowa (Свешников 1983, 62, tabl. III: 1, 5);

– misa półkulista typu IVA2 (Wiślański 1966, 30), z wysoką, cylindryczną szyją, pojedyncza, znaleziona w grobie w Serebryszczach (ryc. 243A: 10); ornamentyka bardzo bogata – zwisające kąty wsuwane i odciski łuczków (horyzontalne i wertykalne); naczynia o zbliżonych kształtach pochodzą z Pomorza Zachodniego, Wielkopolski, Mazur, Lubelszczyzny, a także z Czech i Saksonii (Wiślański 1966, 30).

Wśród wyposażenia pozaceramicznego należy wymienić siekiery czworościenne, trapezowate o płaszczyznowych obuchach, wykonane z surowca pasiastego: jedną – smukłą, z obuchem wąskim (z Łopiennika Dolnego-Kolonii; ryc. 242C: 3) i drugą – krępą, grubą, naprawianą, z obuchem szerokim (z Czuczyc-Kolonii; ryc. 243B: 7) oraz kolejną, także trapezowatą, ale z obuchem zaokrąglonym (z Serebryszcz; ryc. 243A: 7), z krzemienia wołyńskiego. Dłuto krzemienne wystąpiło tylko raz (w Łopienniku Dolnym-Kolonii; ryc. 242B: 4). Drobne zabytki krzemienne odnaleziono w dwóch grobach (w Czuczycach-Kolonii; ryc. 243B: 9 oraz w Serebryszczach; ryc. 243A: 8). Wy-

konano je z surowca wołyńskiego, rejowieckiego bądź narzutowego. Ponadto w jednym obiekcie znaleziono kwarcytowy (?) odłupek (w Czuczycach-Kolonii; ryc. 243B: 5), także w jednym kłydzika (Łopiennik Dolny-Kolonii; ryc. 242C: 7), a w dwóch – narzędzia kościane: dłuto i ostrze-przekłuwacz (Czuczyc-Kolonii; ryc. 243B: 3, 6), oraz fragment ostrza dwustronnego (Serebryszcze; ryc. 243A: 9). Zabytek bursztynowy wystąpił pojedynczo. Był to rozkruszony paciorek rurkowany (z Czuczyc-Kolonii).

Amfory kujawskie typu IIA1, o stosunkowo wysokich, cylindrycznych szyjach, które wystąpiły we wszystkich trzech grobach fazy III, mają bliskie analogie w innych naczyniach, stanowiących wyposażenie obiektów niedatowanych radiowęglowo (Miedniki, Sahryń, Stefankowice-Kolonii, „Cyców, Miedniki, Sahryń, Stefankowice-Kolonii, Tworyczów; ryc. 4: 1; 71: 1; 124: 2; 129; 174: 1; 220), natomiast jest ich brak wśród materiałów fazy I i II. Naczynia ze Stefankowic-Kolonii i Cycowa mają bardzo zbliżoną, bogatą ornamentykę (zwisające kąty wsuwane, linie łamane, odciski stempelków). Różnica polega na tym, że na naczyniu z miejscowości Miedniki i z Cycowa widoczne są odciski sznura.

Amfory kuliste typu IA1 o wysokich, cylindrycznych szyjach nie wystąpiły w innych grobach datowanych radiowęglowo. Odnaleziono je w Sahryniu (w grobie skrzyniowym; ryc. 125: 1, 2) i Ślipczu (w grobie jamowym? ryc. 204: 1; 205). Naczynie z tego ostatniego stanowiska jest bardzo podobne do niezdobionej amfory z Czuczyc-Kolonii (jednakowo umieszczone ucha), zaś zdobiona amfora z Sahrynia ma ornament w „typie fazy III” – w postaci zwielokrotnionych zwisających kątów wsuwanych.

Amfora typu IB3 nie ma dobrych analogii wśród innych naczyń z grobów „wschodniolubelskich”. Najbardziej przypominają ją naczynia z niebadanych radiowęglowo grobów w Stadarni (jamowego; ryc. 169: 2) i Tworyczowie (skrzyniowego; ryc. 221: 1), chociaż mają zupełnie okrągłe,

niewyodrębnione dna. Obie są jednak w górnych partiach uszkodzone, co zdecydowanie utrudnia kwalifikację typologiczną. Na amforze ze Stadarni znajduje się ornament zwisających kątów wsuwanych, druga nie jest zdobiona.

Waza-czara (puchar) typu VIA1 ma bardzo ściśle analogie w naczyniach z nieoznaczonych radiowęglowo grobów skrzyniowych odkrytych w Poniatówce (ryc. 92: 1), Tworyczowie (ryc. 221: 2) i grobu jamowego z Wytyczna, stan. 4 (ryc. 228: 2). Wszystkie pojemniki ozdobiono bogatym, „barokowym” ornamentem złożonym ze zwisających kątów wsuwanych i linii horyzontalnych powstałych z szeregu łuczków. Na naczyniu z Tworyczowa zdobienie częściowo wykonano odciskami sznura.

Misa półkulista typu IVA2 ma niezupełnie dosłowne analogie w naczyniach z grobów badanych w Stadarni (jamowego; ryc. 169: 1; 171) i Sahryniu (skrzyniowego; ryc. 124: 1; 128). Ozdobiono je odciskami podłużnego, prostokątnego stempelka, tworząc m.in. zwiłokrotnioną linię łamaną (Sahryń) i pionowego słupka w połączeniu z pojedynczym zygzakiem (Stadarnia).

Siekierzy o proporcjach podobnych do narzędzia znalezione w Łopienniku Dolnym-Kolonii pochodzą z obiektów niedatowanych radiowęglowo: ze Strzyżowa (z grobu jamowego), Stadarni (także z grobu jamowego), Sahrynia (z grobu skrzyniowego) i Kułakowic (także skrzyniowego; ryc. 200; ryc. 170; 172; ryc. 57). Egzemplarz strzyżowski reprezentuje surowiec wołyński ewentualnie pasiasty, pozostałe wykonano z rejowieckiego (Stadarnia, Sahryń), wołyńskiego (Kułakowice) i pasiastego (Sahryń). Do krępej siekiery z Czółczyc-Kolonii najbardziej podobny jest zaledwie jeden egzemplarz – ze Ślipcza (ryc. 204: 3), wykonany z surowca wołyńskiego, pochodzący z grobu jamowego. Siekiera o zaokrąglonym obuchu z Serebryszcz ma pojedynczą analogię w postaci narzędzia z Huty, grób II (ryc. 39:1; 40), wykonanego z surowca rejowieckiego.

Krzemienne dłuto jest znaleziskiem pojedynczym.

Drobne przedmioty krzemienne znamy z jeszcze dwóch datowanych radiowęglowo grobów skrzyniowych: z Sajczyc (ryc. 242B: 3) i Deputycz Nowych-Kolonii (ryc. 241B: 4) oraz jednego jamowego – ze Świerszczowa (ryc. 240B: 9), zakwalifikowanych do fazy II, a także z niedatowanego radiowęglowo, skrzyniowego – ze Stefankowic-Kolonii (ryc. 176: 2-6; 183-187) i także skrzyniowego z Huty (ryc. 39: 2). Znaleziska te wykonano z krzemienia miejscowego kredowego, wołyńskiego lub naddniestrzańskiego.

Rurkowate paciorki bursztynowe odkryto w grobie jamowym w Świerszczowie (ryc. 240B: 4), Deputyczach Nowych-Kolonii (ryc. 241B: 3) i Sajczycach (ryc. 242B: 2) – z fazy II – oraz w Sahryniu – w grobie skrzyniowym, niedatowanym radiowęglowo (ryc. 127: 4-6).

Szabla dzika wystąpiła w grobie skrzyniowym w Deputyczach Nowych-Kolonii (ryc. 241B: 2) z fazy II oraz w jamowym, bez oznaczenia ¹⁴C – ze Strzyżowa.

Narzędzia kościane: dłuto, ostrze-przekłuwacz i ostrza dwustronne znane są z grobów niedatowanych radiowęglowo: z Husynnego-Kolonii (grób jamowy; ryc. 35: 1), Sahrynia i Stefankowic-Kolonii (groby skrzyniowe; ryc. 127: 2, 3; 135; 136; ryc. 177: 1; 189).

4. 4. Chronologia grobów niedatowanych radiowęglowo

Grupa ta liczy 32 stanowiska grobowe (tj. 38 konstrukcji sepukralnych), przy czym 14 z nich nie poddano jakiegokolwiek ocenie chronologicznej⁷² (poprzez porównanie stylistyki wydobytych przedmiotów z wyposażeniem grobów datowanych za pomocą ¹⁴C; tabela 11). W większości przypadków są to obiekty odkryte dawniej przez

72 Jest to zbiór 11 grobów pojedynczych, jednego grobowca z dwuobiekтового cmentarzyska w Hucie (grób I) i dwóch grobowców z trójobiekтового cmentarzyska w Okalewie (grób II i III).

przygodnych znalazców, którzy przekazali niewystarczające relacje o ich wyposażeniu (zniszczonym lub dziś zaginionym) ewentualnie były to pochówki „ubogie”, zapewne wcześniej wyrobowane (Bezek, Branica Suchowska, grób I; Chotiaczów,

Dobryniów-Kolonia; Huta, grób I; Litowiz; Okalew, grób II i III; Putnowice-Kolonia; Rudno, stan. 1; Sajczyce, stan. 18; Tereszpol, Wytyczno, stan. 2; Zbultów Mały).

Tabela. 11. Współwystępowanie wybranych elementów kulturowych w grobach podgrupy wschodnio-lubelskiej niedatowanych radiowęglowo

Tab. 11. Coexistence of selected cultural elements in graves of the eastern Lublin subgroup of the Globular Amphora culture without radiocarbon dates

Wybrane elementy kulturowe Selected cultural elements	Faza I Phase I	Faza II Phase II	Faza III Phase III	Cyców	Husynne-Kolonia	Huta, grób II	Kryłów	Kułakowice Trzecie	Miedniki	Nadrybie Dwór	Partyzantów-Kolonia	Poniatówka	Rudno, stan. 2, grób I	Rudno, stan. 2, grób II	Sahryń	Stadarnia	Stefankowice-Kolonia	Stolpie	Strzyżów	Ślipcze	Tworyczów	Ulówek	Wola Gródecka	Wytyczno, stan. 4	Zamość
Amfora dwustożkowa <i>Biconical amphora</i>																									
Misa IVA2/puchar VIB <i>Bowl IVA2/beaker VIB</i>																									
Grób jamowy <i>Pit grave</i>				X							X					X			X	X			X	X	
Amfora kujawska IIA1 (z niską szyjką) <i>Kuyavian amphora IIA1 (with low neck)</i>								X	X	X									X	X					
Nalepiane, stożkowe guzki <i>stuck on, conical knobs</i>																									
Amfora kujawska IIA1 (z niską szyjką) <i>Kuyavian amphora IIA1 (with low neck)</i>													X												
Amfora IA1/IA3 <i>Amphora IA1/IA3</i>															X						X				
Amfora jajowata IA2 <i>Ovoid amphora IA2</i>																									
Naczynie beczkowate VIII B3 <i>Barrel-shape vessel VIII B3</i>																									
Misa IVA3 <i>Bowl IVA2</i>																							X		
Waza VB1 <i>Vase VB1</i>																									
Waza VB3 <i>Vase VB3</i>														X					X						

Wybrane elementy kulturowe <i>Selected cultural elements</i>	Faza I Phase I	Faza II Phase II	Faza III Phase III	Cyców	Husynne-Kolonia	Huta, grób II	Kryłów	Kulakowice Trzecie	Miedniki	Nadrybie Dwór	Partyzantów-Kolonia	Poniatówka	Rudno, stan. 2, grób I	Rudno, stan. 2, grób II	Sahryń	Stadarnia	Stefankowice-Kolonia	Stolpie	Strzyżów	Ślipcze	Tworyczów	Ulwówek	Wola Gródecka	Wytyczno, stan. 4	Zamość
	Bęben kielichowaty IX <i>Beaker-shaped drum IX</i>																								
Garnki VIII B2 <i>Pots VIII B2</i>																									X
Ornament odciskanego sznura <i>Ornament of cord imprints</i>				X					X	X	X										X		X	X	
Siekiery o szerokim obuchu płaszczynowym <i>Axes with wide, plane butt</i>					X					X							X								X
Wiór mediolityczny <i>Mediolithic blade</i>																									
Wiórki i wióry <i>Bladelets and blades</i>				X		X					X			X			X								
Odłupki <i>Flakes</i>																									
Paciorki bursztynowe guzkowate <i>Amber beads, knob-shaped</i>																									
Grób skrzyniowy <i>Cist grave</i>				X		X	X	X	X	X		X	X	X	X		X	X			X	X	X		
Inkrustacja białą pastą <i>White paste incrustation</i>												X			X							X			
Kieł dzika <i>Wild boar tusk</i>																			X						
Paciorki bursztynowe, rurkowate <i>Amber beads, pipe-shaped</i>															X										
Ornament odciskanych łuczków (rybia łuska) <i>Ichthyosis ornament</i>							X					X	X	X					X		X	X	X	X	X
Ornament zwielokrotnionej linii łamanej, jodełki <i>Ornament of the multiple broken lines, herringbone</i>				X					X		X		X		X		X								
Amfora kujawska IIA1 (z wysoką szyjką) <i>Kuyavian amphora IIA1 (with high neck)</i>				X			X		X				X				X				X	X		X	
Amfora o lejkowatym wylewie i długich uchach <i>Amphora with a funnel-shaped spout and long handles</i>																									

Tabela 12. Chronologia grobów podgrupy wschodniolubelskiej niedatowanych radiowęglowo
 Tab. 12. Chronology of the graves of the eastern subgroup of Globular Amphora culture without radiocarbon dates

Miejscowość <i>Place</i>	Faza I <i>Phase I</i>	Faza II <i>Phase II</i>		Faza III <i>Phase III</i>	
		Odcinek starszy <i>Older period</i>	Odcinek młodszy <i>Younger period</i>	Odcinek starszy <i>Older period</i>	Odcinek młodszy <i>Younger period</i>
Strzyżów					
Branica Suchowolska, grób II					
Husynne-Kolonia					
Partyzantów-Kolonia					
Rudno, stan. 2, grób II					
Zamość					
Nadrybie Dwór					
Stadarnia					
Okalew					
Stefankowice-Kolonia					
Stołpie					
Sahryń					
Rudno, stan. 2, grób I					
Ślipcze					
Wytyczno, stan. 4					
Cyców					
Huta, grób II					
Kryłów					
Kułakowice Trzecie					
Miedniki					
Poniatówka					
Tworyczów					
Ulwówek					
Wola Gródecka					

Legenda – patrz tabela 2.

Legend – see Tab. 2.

2. Branica Suchowolska, grób II⁷³. Konstrukcja skrzyniowa. Wszystkie naczynia diagnostyczne (VB3; ryc. 2: 1-3) przypominają wazę z Krasnegostawu (ryc. 242A: 7), jakkolwiek największa wydętość brzuśców znajduje się niżej niż w egzemplarzu „wzorcowym”⁷⁴. Tak, więc to założenie grobowe należałoby łączyć z fazą II. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że do zdobienia wykorzystano prostokątny stemppek i ptasią kość (?), tworząc mało skomplikowane kompozycje. Odciski ptasiej kości (?) na amforce są znane z nieodległego grobu nr I, odkrytego w Rudnie, stan. 2 (ryc. 109: 1; 113), datowanego pośrednio na fazę II (odcinek młodszy?) i III. Datowanie: faza II (?)

4. Cyców. Grób skrzyniowy. Amfora kujawska (IIA1; ryc. 6), zbliżona do naczynia z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 5), podobnie amfora typu IIA1 z szyją wysoką (ryc. 4: 1; 7) przypominająca pojemnik z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242B: 1), Serebryszcz (ryc. 243A: 1, 2) i Czuczyc-Kolonii (ryc. 243B: 1, 4), które zostały zakwalifikowane do fazy III. Amfora smukła typu IA2 ma wysoką, lejkowato rozchyloną szyjkę, czym nawiązuje do amfor „z długimi uchami” z Serebryszcz (ryc. 243A: 3, 4) także z fazy III. Ornamentyka zwisających kątów wsuwanych wskazuje na fazę III, odciskanych łuczków – na II i III, zaś odciski sznura – na II. Jednak fakt, że sznura użyto do wykonania wsuwanych kątów, sugeruje, że amforę należy łączyć z fazą III. Wniosek ten rozciąga czas zdobienia naczyń ornamentem sznurowym także na fazę III, czego nie stwierdzono na podstawie ustaleń radiowęglowych. Datowanie: faza III.

8. Husynne-Kolonia. Grób jamowy. Mała waza VB3 (ryc. 35: 2) jest w proporcjach bardzo podobna do dużo większego naczynia tego samego typu z Krasnegostawu (ryc. 242A: 7) przypisanego do fazy II. Siekiery (ryc. 36: 1, 2) mogą być datowane tak samo, gdyż przypominają narzędzie ze Świerszczowa (szczególnie egzemplarz większy; ryc. 240B: 10). Datowanie: faza II.

9. Huta, grób II. Grób skrzyniowy. Siekiera o zaokrąglonym obuchu (ryc. 39: 1; 40) jest podobna do narzędzia z Serebryszcz (ryc. 243A: 7), co może sugerować związek grobu z fazą III.

11. Kryłów. Grób skrzyniowy. Wysoka szyja zachowanej fragmentarycznie amfory oraz ornamentyka zwisających kątów wsuwanych sugerują łącznie grobu z fazą III. Natomiast obecność odciskanych łuczków – na II i III fazę. Datowanie: faza III.

12. Kułakowice Trzecie. Grób skrzyniowy. Siekiera krzemienista o stosunkowo wąskim obuchu płaszczyznowym (ryc. 57) przypomina narzędzie z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 3), co może wskazywać na fazę III.

15. Miedniki. Grób skrzyniowy. Amfora kujawska (IIA1; ryc. 71: 1) o wysokiej szyi wskazuje na fazę III, jakkolwiek nie ma ścisłych analogii wśród naczyń datowanych radiowęglowo. Ornament sznurowy w postaci zarówno zwielokrotnionej linii łamanej, jak i kątów wsuwanych sugerują związek z fazami II i III. Datowanie: faza III.

16. Nadrybie Dwór. Grób skrzyniowy. Amfora (IIA1; ryc. 75) ma stosunkowo niską szyję. Naczynie to bardzo przypomina amforę krasnostawską (ryc. 242A: 1) z fazy II. Ornament wykonany odciskami sznura układa się w zwisające kąty wsuwane. Jest to cecha faz II i III. Obie siekiery (ryc. 76: 1, 2) są okazami pośrednimi między typem ze Świerszczowa (ryc. 240B: 10; faza II) a Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 3; faza III). O ile

73 Przed nazwą miejscowości umieszczono numer katalogowy grobu.

74 Wątpliwości może jednak budzić rzetelność rysunków dokumentujących znaleziska, tym samym wnioski chronologiczne nie mogą być uznane za w pełni wiarygodne.

dla ustalenia chronologii grobu decydujący jest kształt amfory o niskiej szyi, to fakt ten przypisuje obiekt do fazy II. Konstatacja ta prowadzi do stwierdzenia, że ornament kątowy występuje już w tej fazie, chociaż nie jest znany na naczyniach z grobów datowanych radiowęglowo. Datowanie: faza II (odcinek młodszy).

17. Okalew, grób I. Konstrukcja skrzyniowa. Siekiera o krępych proporcjach (ryc. 78) dość przekonująco przypomina egzemplarz z Człuchyc-Kolonii (ryc. 243B: 7), wydobyty z grobowca datowanego na fazę III. Megalityczna skrzynia wskazuje na fazę II i III.

18. Partyzantów-Kolonia. Grób jamowy (?). Amfora zbliżona do typu IIA1 ma niską szyjkę (ryc. 80; 84). Naczynie to najbardziej przypomina amforę z Raciborowic-Kolonii (ryc. 240A: 1; faza I) i ze Świerszczowa (ryc. 240B: 1; faza II). Amfora kulista (IA1; ryc. 81: 1; 85) ma lejkowato rozchylony wylew i dość wysoką szyję, co w dużym stopniu upodobnia ją do pojemnika z Człuchyc-Kolonii (ryc. 243B: 8), z grobu datowanego na fazę III. Waza (puchar) VIA3 (ryc. 81: 2) nie jest reprezentowana wśród wyposażenia grobów „wschodniolubelskich” datowanych radiowęglowo. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku amforki o gruszkowatym brzuścu, półkulistym dnie, z lejkowato rozchyloną, niską szyją. Zdobienie odciskami sznura sugeruje datowanie na fazę II (ewentualnie III), obecność jodełki – także. Wiórki krzemienne, stanowiące wyposażenie grobowe w Partryzantów-Kolonii (ryc. 83; 87; 88) wystąpiły w Świerszczowie (ryc. 240B: 9), Deputyczach Nowych-Kolonii (ryc. 241B: 4) i Sajczycach – w grobach fazy II (ryc. 242B: 3). Jamowy charakter konstrukcji grobowej został odnotowany w starszych fazach. Datowanie: faza II.

19. Poniatówka. Grób skrzyniowy. Waza-czara-puchar (VIA1; ryc. 92: 1; 94) jest bardzo bliska naczyniu z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 2) z fazy III. Ornament wsuwanych, zwi-

sających kątów wystąpił w fazie III (ewentualnie w II), zaś odciskanych łuczków – w II i III. Tak samo inkrustowanie białą pastą. Siekiera o szerokim, płaszczyznowym obuchu reprezentuje typ, który wystąpił w Łopienniku Dolnym-Kolonii (ryc. 242C: 3; faza III). Datowanie: faza III.

23. Rudno, stan. 2, grób I. Grób skrzyniowy. Amfora kujawska o niezachowanym wylewie (ryc. 108: 3; 112) może mieć stosunkowo bliską analogię w amforze IIA1 z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 1), podobnie wysoka szyja – część drugiej amfory (ryc. 108: 1; 110). Wraz z ornamentem kątów wsuwanych oba naczynia wskazują na fazę III. Obecność łuczków na wysokim wylewie i na misie (IVA1; ryc. 108: 2; 111), która nie posiada analogii wśród materiałów datowanych radiowęglowo, podobnie jak zwielokrotniona linia łamana, sugerują datowanie na fazę II i III. Siekiera (ryc. 109: 3; 115) posiada proporcje bardzo zbliżone do egzemplarza z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 3) – co może wskazywać na fazę III. Mała, zdobiona amfora (ryc. 109: 1; 113) – w identycznej postaci – nie wystąpiła wśród materiałów datowanych przy pomocy węgla radioaktywnego. Datowanie: faza II (młodszy odcinek?) – faza III.

23. Rudno, stan. 2, grób II. Grób skrzyniowy. Amfora kulista, prawdopodobnie typu IA1 (ryc. 120: 1; brak dna) ma niską szyjkę, co charakteryzuje naczynia z faz starszych. Dość podobne w proporcjach pojemniki wystąpiły w grobie w Świerszczowie (ryc. 240B: 6, 7), datowanym na fazę II. Obecność odciskanych łuczków wskazuje na fazę II i III. Wiórki krzemienne wystąpiły w fazie II w Świerszczowie (ryc. 240B: 9), Deputyczach Nowych-Kolonii (ryc. 241B: 4) i Sajczycach (ryc. 242B: 3). Datowanie: faza II.

24. Sahryń. Grób skrzyniowy. Zarówno amfora kujawska (IIA1; ryc. 124: 2; 129), jak również dwa naczynia kuliste (IA1; ryc. 125: 1, 2; 130; 131) mają wysokie szyje – wyznacznik fazy III. Misa

(IVA2) jest najbardziej podobna do waz typu VB3 ze Świerszczowa (ryc. 240B: 5) i Podlodowa (ryc. 241A: 4) – datowanych na fazę II. Ornament zwisających kątów wsuwanych potwierdzono w grobach o późnej chronologii (fazy III). Ornament zwiłokrotnionej linii łamanej występuje w fazie II i III. Inkrustację białą pastą spotyka się na naczyniach zarówno z fazy II (Sajczyce), jak i III (Łopiennik Dolny-Kolonia i Czulczyce-Kolonia). Obie siekiery (ryc. 126: 1, 2; 132; 133) bardziej przypominają okaz z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 3; faza III) niż ze Świerszczowa (ryc. 240B: 10; faza II). Paciorki bursztynowe w kształcie rurki znane są z grobów zarówno z fazy II ze Świerszczowa (ryc. 240B: 4), Depułtycz Nowych-Kolonii (ryc. 241B: 3) i Sajczyc (ryc. 242B: 2), jak i fazy III – z Czulczyce-Kolonii. Kościane ostrze dwustronne wystąpiło tylko raz – w grobie serebryskim (ryc. 243A: 9), zaś szydło-przekłuwacz – w czulczyckim (ryc. 243B: 6). Oba są datowane na fazę III. Zawieszka T-kształtna nie została znaleziona w jakimkolwiek obiekcie „wschodnio-lubelskim” o chronologii ustalonej metodą radiowęglową. Datowanie: faza II (młodszy odcinek) – faza III.

28. Stadarnia. Grób jamowy. Amfora kulista (IA1/1A3; ryc. 169: 2) ma analogię w Świerszczowie (ryc. 240B: 8), w grobie datowanym na fazę II. Misa (IVA2; 169: 1; 171) jest najbardziej podobna do waz typu VB3 ze Świerszczowa (ryc. 240B: 5) i Podlodowa (ryc. 241A: 4) – datowanych także na fazę II. Ornament zwisających kątów wsuwanych potwierdzono w grobach o późnej chronologii (fazy III) i ewentualnie „klasycznych” (fazy II). Jamowy charakter grobu silniej przemawia za fazą II. Zdobienie kątowe pojawia się prawdopodobnie już w fazie II (u jej schyłku?), jakkolwiek w grobach datowanych radiowęglowo nie zostało potwierdzone. Siekiera (ryc. 170; 172) ma proporcje bardziej zbliżone do egzemplarza z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 3) niż ze Świerszczowa (ryc. 240B: 10). Datowanie: faza II (odcinek młodszy?).

29. Stefankowice-Kolonia. Grób skrzyniowy. Amfora kujawska (IIA1; ryc. 174: 1; 178), z dość wysoką, słabo wyodrębnioną szyjką nie ma ścisłych analogii wśród materiałów datowanych radiowęglowo. Kształt brzuśca jest najbardziej podobny do naczynia ze Świerszczowa (ryc. 240B: 1; faza II), jednak amfora stefankowicka ma bardziej smukłe proporcje, a ponadto zdecydowanie wyższą szyję. Cecha ta została potwierdzona dla fazy III. Amfora o kulistym dnie i gruszkowatym brzuścu (IA4; ryc. 175: 1) jest niekompletna (niezachowana część wylewowa), więc nie można rozstrzygnąć, czy szyja była wysoka, czy niska, a co za tym idzie, przypisać naczynie fazie II lub III. Pojemnik ten nie ma analogi wśród ceramiki „wschodnio-lubelskiej”. Ornamentykę zwiłokrotnionej linii łamanej i wiszących kątów wsuwanych należy umieścić w fazach II i III. Dwie siekiery o szerokich obuchach płaszczyznowych (ryc. 175: 2; 176: 1; 180; 182) przypominają siekiere ze Świerszczowa (ryc. 240B: 10; faza II), smukła o wąskim obuchu (także płaszczyznowym; ryc. 175: 3; 181) – bardziej jest zbliżona do narzędzia z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 3; faza III). Kościane dłuto (ryc. 177: 1; 189), dość podobne do czulczyckiego (ryc. 243B: 3), może wskazywać na fazę III. Wiórki krzemienne wystąpiły w obiekcie w Świerszczowie (ryc. 240B: 9), w Depułtyczach Nowych-Kolonii (ryc. 241B: 4) i w Sajczycach (ryc. 242B: 3) – w obiektach przypisanych fazie II. Bursztynowa okrągła tarczka (ryc. 177: 2; 188) oraz zawieszki T-kształtne (ryc. 177: 3, 4; 190; 191) nie zostały odnalezione w grobach datowanych radiowęglowo. Datowanie faza II–III.

30. Stołpie. Grób skrzyniowy. Długa, smukła siekiera o dość wąskim obuchu, trochę nieregularnym, płaszczyznowym (ryc. 195; 196) – nie jest podobna do egzemplarza ze Świerszczowa z fazy II ani do innych narzędzi tej samej kategorii, pozyskanych w grobach fazy III. Może najwięcej cech wspólnych ma z siekiere z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242B: 3). Kamienna konstrukcja skrzyniowa raczej wyklucza fazę I. Datowanie: faza II–III.

31. Strzyżów. Grób jamowy. Amfora z szeroką, niską szyją (IIA1; ryc. 199: 2; 201), zbliżona do naczynia z Raciborowic-Kolonii (faza I; ryc. 240A: 1) i Świerszczowa (ryc. 240B: 1; faza II) oraz waza (VB3; ryc. 199: 2; ryc. 202), podobna do pojemnika z Krasnegostawu (ryc. 242A: 7), wskazują na fazę I i II; siekiera o wąskim obuchu płaszczyznowym (ryc. 200) przypomina narzędzie z Łopiennika z fazy III (ryc. 242C: 3). Ornament odciskanych łuczków widoczny na naczyniu typu VB3 występuje zarówno w fazie II, jak i III. Kły dzika znaleziono jeszcze w grobie z Łopiennika Dolnego Kolonii (ryc. 242C: 7; faza III) i Depułtycz Nowych-Kolonii (ryc. 241B: 2; faza II). Tak jak w przypadku siekier, ta kategoria znalezisk nie jest dobrym datownikiem. Datowanie: faza II (może jej starszy odcinek).

32. Ślipcze. Grób jamowy. Amfora z szeroką, niską szyjką (IIA1; ryc. 204: 1), zbliżona do naczynia z Sajczyc (ryc. 242B: 1) wskazuje na fazę II, amfora kulista o wysokiej szyjce (IA1; ryc. 204: 2; 205), podobna do pochodzącej z Czulczyc-Kolonii (ryc. 243B: 8) i być może krępa siekiera krzemienista o obuchu płaszczyznowym (ryc. 204: 3), zbliżona do czulczyckiej (ryc. 243B: 7) – to elementy kulturowe odpowiadające raczej fazie III. Charakter grobu (jamowy) nawiązuje do faz starszych. Datowanie: faza II/III (przełom?).

36. Tworyczów. Grób skrzyniowy. Amfora kujawska (IIA1 z wysoką szyją; ryc. 220) jest charakterystyczna dla fazy III. Naczynia o bardzo podobnych proporcjach są znane z: Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 1), Czulczyc-Kolonii (ryc. 243B: 1, 4) i Serebryszcz (ryc. 243A: 1, 2). Amfora kulista (IA1/IA3; ryc. 221: 1) najbardziej przypomina pojemnik ze Świerszczowa (ryc. 240B: 8; faza II). Waza-czara (VIA1; ryc. 221: 2) jest zbliżona do naczynia z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 2; faza III), jakkolwiek ma dużo szerszy wylew i bardziej przypomina misę. Grób łopiennicki umieszczono w fazie III, której cechą kulturową jest także ornament kątów wsu-

wanych widoczny na tym pojemniku oraz na amforze. Natomiast obecność łuczków wskazuje na fazy: II i III, zaś odcisków sznura – na II. Wydaje się jednak, że odciski sznura, chociaż niepotwierdzone w grobach fazy III datowanych za pomocą ^{14}C , jednak mogą być elementem zdobniczym również tego przedziału czasowego. Podobna sytuacja ma miejsca w przypadku grobu z Cycowa. Datowanie: faza III.

37. Ulwówek. Grób skrzyniowy. Dwie bogato zdobione amfory kujawskie (ryc. 223: 1, 2), o wysokich szyjach najbardziej przypominają naczynia z grobu serebryskiego (ryc. 243A:1, 2) i z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242C: 1), przypisane fazie III. Odciskane łuczki występują na ceramice z fazy II i III. Zwielokrotniona linia łamana – również. Natomiast kąty wsuwane należy raczej wiązać z fazą III. Datowanie: faza III.

38. Wola Gródecka. Grób skrzyniowy. Bardzo podobna misa (IVA2; ryc. 226) została odkryta w grobie serebryskim (ryc. 243A: 10), łączonym z fazą III. Ornament złożony z łuczków występuje zarówno w fazie II, jak i III, zaś odciskany sznur – w fazie II w grobach o chronologii ustalonej radiowęglowo, ale zapewne też w fazie III, o czym świadczą zwisające kąty wsuwane wykonane odciskami sznura (np. na naczyniach z Cycowa, Tworyczowa, Miednik – niedatowanych za pomocą ^{14}C). Datowanie: faza III.

39. Wytyczno, stan. 4. Grób jamowy. Dwie amfory zachowane częściowo mogą reprezentować naczynia kujawskie (typu IIA1; ryc. 228: 3; 229), ewentualnie jedna może być amforą kulistą, z wysoką szyją (IA1?; ryc. 228: 3). Wysoka szyja jest cechą fazy III. Wystąpiła w amforach kujawskich z Łopiennika Dolnego-Kolonii (ryc. 242B: 1), Czulczyc-Kolonii (ryc. 243B:1, 4) i Serebryszcz (ryc. 243A: 1, 2) oraz kulistych z Czulczyc-Kolonii (ryc. 243B: 2, 8). Misa IVA3 (ryc. 228: 4) najbliższą analogię ma w naczyniu ze Świerszczowa (ryc. 240B: 3), zakwalifikowanym do fazy

II. Natomiast garnki typu VIII B2 (ryc. 228: 1) znamy jedynie z jamy gospodarczej z Podlłodowa (ryc. 241A: 1, 3), przypisanej do fazy II. Ornament odciskanych łuczków odnosi się do faz II i III, sznura do II (i najpewniej również III), kąty wsuwane – do III. Odciski sznura posłużyły do wykonania ornamentu kąтового na wysokiej szyi amfory, co zostało już odnotowane w przypadku amfor z Tworyczowa i Cycowa. Naczynia garnkowe znane z Podlłodowa raczej nie muszą być dobrym wyznacznikiem chronologicznym, więc ich obecność w inwentarzu z III fazy nie powinna być odbierana jako anachronizm. Datowanie: faza II/III (przełom?).

41. Zamość. Bardzo zniszczony grób jamowy. Obie siekiery krzemienne mają proporcje zbliżone do narzędzia ze Świerszczowa (ryc. 240B: 10). Nie przesądza to jednak chronologii grobu. Ponadto przydenny ułamek naczynia także nie ułatwia zadania (prawdopodobnie jest to amfora nieustalonego typu). Jamowy charakter obiektu sugeruje jego starszą metrykę. Datowanie: faza II (?).

4. 5. Podsumowanie

Reasumując wcześniejsze rozważania, po wzięciu pod uwagę ustaleń dotyczących cech kulturowych obecnych w grobowcach datowanych radiowęglowo, jak i niedatowanych w ten sposób, a jedynie analizowanych pod względem stylistyki form, ornamentyki, itp., można wskazać następujące elementy stanowiące motywy przewodnie poszczególnych przedziałów czasowych.

Faza I (3000/2950–2900/2850 cal BC), wcześniejsza od podgrupy wschodniolubelskiej (horyzont „ogólnoamforowy”).

- Groby jamowe (także dwukomorowe?).
- Ceramika: amfory kujawskie, dwustożkowe, głębokie misy (puchary).
- Ornamentyka: odciski pionowego słupka,

ka, linii łamanej (wykonanej tym samym stempelkiem), nalepiane stożkowe nieduże guzki.

Faza II (2900/2850–2650/2600 cal BC), „klasyczna”.

- Groby zarówno jamowe, jak i skrzyniowe.
- Ceramika: amfory kujawskie o niskich szyjkach, kuliste, jajowate, gruszkowate, naczynia beczułkowate, misy półkuliste, wazy/puchary, bęben, naczynia esowate (garnki).
- Ornamentyka: odciski pionowego słupka, linii łamanej, jodełki (wykonanej tym samym narzędziem), nacinane kreski, odciski sznura (linie poziome i pętelki, prawdopodobnie kąty wsuwane), nalepiane guzki.
- Inkrustowanie białą pastą.
- Zabytki krzemienne z surowca wołyńskiego i pasiastego: siekiery o pokroju zbliżonym do prostokątnego, szerokim obuchu płaszczyznowym, wiór, wiórki i odłupki.
- Paciorki bursztynowe: rurkowate i guzikowate (kilku odmian), prawdopodobnie okrągła tarczka.
- Zabytki kościane: kieł dzika, prawdopodobnie zawieszka T-kształtna.

Faza III (2650/2600–ca. 2400 cal BC), „późna”.

- Brak grobów jamowych, wszystkie skrzyniowe (także dwukomorowe).
- Ceramika: amfory o wysokich szyjkach – kujawskie i kuliste, amforki szeroko-otworowe o słabo zaznaczonym dnie, wazy-czary (puchary), misy półkuliste o cylindrycznych szyjach, długie, wąskie ucha podwójnie poziomo przekłute, zajmujące wysokość całej szyi (od barku brzuśca do krawędzi wylewu).
- Ornamentyka „barokowa”: listwa plastyczna, nalepiane podwójne guzki (uchwyty), wiszące kąty wsuwane, odciski łuczków („rybia łuska”), linie łamane,

odciski sznura (także w zdobieniu kątowym).

- Inkrustowanie białą pastą.
- Zabytki krzemienne z surowca wołyńskiego, rejowieckiego, narzutowego, pasiastego: siekiery trapezowate: smukłe i krępe (o obuchach płaszczyznowych), o obuchu zaokrąglonym, dłuto, drobne narzędzia odłupkowe i materiał odpadkowy.
- Paciorek bursztynowy: rurkowaty, prawdopodobnie okrągła tarczka.
- Zabytki kościane: kły dzika, dłuto, ostrze-przekłuwacz, ostrze dwustronne.

Odkrycia kolejnych grobów, jak również nowe oznaczenia radiowęglowe powinny zweryfikować wyżej przedstawione sugestie dotyczące chronologii podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych, mogą także poszerzyć i uzupełnić zestawienia (listy) cech kulturowych charakteryzujących poszczególne fazy.

5. ZAKOŃCZENIE

Przedstawione opracowanie jest zwięźczeniem wieloletnich zainteresowań autora problematyką „amforową”.

W ramach realizowanego programu, sześć stanowisk o niesprecyzowanej dotychczas lokalizacji – udało się pomyślnie zweryfikować w terenie i wskazać ich położenie (Stołpie, Tarnoszyn, Tworyczów, Wola Gródecka, Kryłów, Kułakowice Trzecie).

Przeoglądanie znalezisk podczas kwerendy magazynowej pozwoliło na wykonanie dokumentacji rysunkowej niektórych elementów wyposażenia grobowego, pominiętych we wcześniejszych publikacjach (Wytyczno, stan. 4; Tarnoszyn; Rudno, stan. 2, grób I). Jedno z naczyń trzeba było narysować po raz drugi, gdyż poprzednia propozycja rekonstrukcyjna była błędna (Cyców).

Materiały ceramiczne z Wytyczna, stan. 4 oraz z Tarnoszyna wymagały prac rekonstruktor- skich, które oczywiście wykonano.

Na wizerunkach kilku siekier krzemien- nych zaznaczono płaszczyzny i kierunki gładzenia (Sahryń, Stefankowice-Kolonia, Świerszczów), wcześniej pomijane. Wszystkie dostępne przed- mioty stanowiące wyposażenie grobowe zostały sfotografowane (niekiedy z kilku stron). Więk- szość zdjęć wykonano po raz pierwszy.

W ramach realizowanego programu uzyska- no kolejną datę radiowęglową, ustaloną dla gro- bowca z Tarnoszyna.

Zamiarem autora było przedstawienie w jed- nej publikacji pełnego katalogu źródeł sepul- kralnych z całego obszaru ekumeny podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych. Za- danie to zostało doprowadzone do pomyślnego finału. Według jednego schematu opisano wszyst- kie znane 42 stanowiska grobowe reprezento- wane przez 46 obiektów. Kilka stanowisk po raz pierwszy scharakteryzowano w sposób znacznie

obszerniejszy niż w starszej literaturze (np. Kry- łów, Wolę Gródecką, Wytyczno, stan. 2 i 4 oraz grób I ze stanowiska 2 w Rudnie).

Rozdział opisujący obrządek pogrzebowy „pro- wincji wschodniolubelskiej” powstał na podstawie danych uzyskanych z wszystkich skatalogowanych stanowisk grobowych. W porównaniu z wcześniej- szym tego typu opracowaniem (Bronicki 2016a) obejmującym Wyżynę Lubelską (w umownych granicach), tym razem wzięto pod uwagę także grobowce z „enklawy parczewskiej”, którą autor rozumie jako element podgrupy wschodniolubel- skiej oraz obiekty z Wysoczyzny Parczewsko-Ko- deńskiej i Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego – na północy, Rostocza Zachodniego i Środkowego a także Równiny Bełskiej – na południu oraz stano- wiska znajdujące się po ukraińskiej stronie granicy – na południowym wschodzie.

Dwa rodzaje grobów: typu jamowego i typu skrzyniowego (podolskiego) mają związek z chro- nologią obiektów (i jest to niewątpliwie ważne spostrzeżenie), ale nade wszystko z hybrydowym charakterem podgrupy, w której mieszały się okcydentalne i orientalne elementy kulturowe.

Daty radiowęglowe, którymi dysponujemy w tej chwili, pozwoliły na poczynienie ustaleń chronologicznych, zawartych w drugim rozdziale syntetyczno-analitycznym. Po raz pierwszy uda- ło się podzielić cały okres trwania kultury amfor kulistych we wschodniej Lubelszczyźnie i nad górnym Bugiem na fazy rozwojowe: I – „ogól- noamforową” (3000/2950-2900/2850 cal BC), II – „klasyczną” (2900/2850-2650/2600 cal BC) i III – „późną” (2650/2600-ca 2400 cal BC) i scharak- teryzować je wyróżniając cechy przewodnie dla poszczególnych przedziałów czasowych. Są to różnice w stylistyce ceramiki – proporcje (np. wy- sokość szyi w stosunku do wysokości całkowitej amfor), obecność poszczególnych typów wyro- bów ceramicznych (np. glinianego bębna), rodzaj

ornamentyki (nalepiane guzki, kąty wsuwane, linie łamane wykonane prostokątnym słupkiem, „rybia łuska”, ornament odciskanego sznura), inkrustacja białą pastą (lub jej brak) a także rodzaj konstrukcji grobowej (w fazie I prawdopodobnie nie było grobów skrzyniowych, zaś w III – jamowych). Periodyzacja podgrupy była ważnym celem badawczym. Przyszłość pokaże czy zaprezentowany schemat utrzyma się w świetle przyszłych odkryć i badań.

Niniejsze opracowanie, oczywiście, nie wyczerpuje całej problematyki „amforowej” we wschodniej Lubelszczyźnie. Przede wszystkim wiele do poznania późnego neolitu mogłoby wnieść studium osadnicze, które wobec słabego rozpoznania wykopaliskowego osad musiałoby bazować przede wszystkim na wynikach badań powierzchniowych. Reguły zasiedlenia terenu bezpośrednio łączą się z preferencjami gospodarczymi. Opracowanie osadnicze mogłoby rzucić dużo światła na obraz wykorzystania poszczególnych krain geograficznych, form krajobrazowych, gleb, stref roślinnych, itp.

Znaleziska krzemienne, ale także kamienne budulec do wykonywania grobowców skrzyniowych powinny się stać przedmiotem badań surowcowych, połączonych z podjęciem próby zidentyfikowania miejsc pozyskiwania tych skał. Konieczne są także badania traseologiczne narzędzi krzemiennych, które nawiasem mówiąc zostały już podjęte w ośrodku lubelskim. Należy sobie życzyć, aby miały owocną kontynuację i pomyślny finał w postaci publikacji.

Kolejny postulat dotyczy zbadania kości zwierzęcych użytych do produkcji narzędzi i ozdób pod kątem pochodzenia gatunkowego.

Niektóre wyjątkowe poznawczo grobowce nie posiadają oznaczeń radiowęglowych. Do tej nielicznej grupy należą obiekty z Sahrynia, Stefankowic-Kolonii i Husynnego-Kolonii. Należy sobie życzyć, aby szczątki kostne wydobyte z tych grobów odnalazły się i posłużyły do datowania.

Rozstrzygnięcia kwestii „miejscowy – przyszły” mogą zostać dokonane poprzez analizę za-

wartości strontu w zębach zmarłych. Pierwsze, niepublikowane jeszcze badania na ten temat podjęto dla społeczności „amforowej” z Kujaw, ale dla porównania zbadano także próbki pochodzące z grobów spod Chełma. Kontynuacja tych jakże obiecujących analiz, może nawet w szerszym zakresie niż dotychczasowe, powinna być ważnym kierunkiem badawczym.

Na koniec wypada jeszcze wyrazić życzenie, aby materiały podgrupy nałęczowskiej kultury amfor kulistych, w nieodległym czasie także doczekały się całościowej publikacji w jednym opracowaniu, obejmującym pełny zasięg jej występowania.

Andrzej Bronicki
ORCID 0000-0002-6461-3952
Muzeum Ziemi Chełmskiej
im. Wiktora Ambroziewicza
w Chełmie
ul. Lubelska 55
22-100 Chełm
muzeum.chelmskie56@mzch.pl
adres prywatny:
ul. ks. Piotra Skargi 12
22-100 Chełm
asbronicki@wp.pl

6. LITERATURA

- Antoniewicz W. 1936/1937. Z dziedziny archeologii ziem Polski: szkice, przyczynki, notatki. *Światowit* 17, 341-422.
- Bagińska J., Taras H. 1997. Jama kultury amfor kulistych z Podludowa, stan. 2, woj. zamajskie. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 2, 31-34.
- Balcer B., Kowalski K. 1978. Z badań nad krzemieniarstwem pasiastym w pradziejach, *Wiadomości Archeologiczne* 43/2, 127-145.
- Bargieł B., Zakościelna A. 1995. *Katalog archeologicznych zbiorów pozamuzealnych. Zeszyt 3. Kolekcja Katedry Archeologii Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie. Część 1*, red. D. Jaskanis. Warszawa.
- Bienia M. 2003. Czasy prehistoryczne. [w:] E. Banasiewicz-Szykuła, A. Stachyra (red.), *Północna Lubelszczyzna od pradziejów po okres nowożytny*, (= Skarby z przeszłości 5). Lublin, 23-72.
- Błądowska A., Gałan M. 2006. Materiały ze zniszczonego obiektu kultury amfor kulistych w miejscowości Kolonia Partyzantów, pow. tomaszowski. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 8, 263-267.
- Borkowski W., Migal W. 1996. Ze studiów nad użytkowaniem siekier czworościennych z krzemienia pasiastego. [w:] W. Brzeziński, W. Borkowski, W. Migal (red.) *Z badań nad wykorzystaniem krzemienia pasiastego*, (= Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemiennymi w Pradziejach 3). Warszawa, 141-165.
- Borowska B. 2020. *Ekspertyza antropologiczna szczątków kostnych pochodzących ze stanowiska Tarnoszyn, woj. lubelskie*. Łódź (maszynopis w archiwum Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie).
- Borowska B., Bronicki A., Mazur G. 2000. A Grave from the Globular Amphora culture in Czuczycze Kolonia, site 6, Sawin Commune, Lublin Voivodship. [w:] S. Kadrow (ed.), *A Turning of Ages. Im Wandel der Zeiten. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on His 70th Anniversary*. Kraków, 73-100.
- Bronicki A. 2000. Grób kultury amfor kulistych w Kolonii Czuczycze, stan. 6, gm. Sawin. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 5, 181-195.
- Bronicki A. 2007. Box grave of the Globular Amphora culture in Kolonia Deputycze Nowe, site 12, Chełm Commune, Chełm District, Lublin Voivodship. Grób skrzynkowy kultury amfor kulistych w Kolonii Deputycze Nowe, stanowisko 12, gm. Chełm, pow. Chełm, woj. Lublin. *Sprawozdania Archeologiczne* 59, 203-234.
- Bronicki A. 2010. Grób skrzynkowy kultury amfor kulistych w Sajczycach, stanowisko 66, gm. Sawin, pow. Chełm, woj. Lublin. [w:] S. Czopek, S. Kadrow (red.), *Mente et rutro. Studia archaeologica Johanni Machnik viro doctissimo octogesimo vita anno ab amicis, collegia et discipulis oblate*. Rzeszów, 133-152.

- Bronicki A. 2016a. Obrządek pogrzebowy społeczności kultury amfor kulistych na Wyżynie Lubelskiej. [w:] P. Jarosz, J. Libera, P. Włodarczak (red.), *Schyłek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*. Kraków, 45-256.
- Bronicki A. 2016b. (Pod)grupa wschodniolubelska kultury amfor kulistych na Chełmszczyźnie — zagadnienie wyposażenia grobów w narzędzia, półsurowiec i materiał odpadkowy z krzemienia narzutowego rejowieckiego. [w:] W. Borkowski, B. Sałacińska, S. Sałaciński (red.), *Krzemień narzutowy w pradziejach. Materiały z konferencji w „Mądralinie” w Otwocku, 18 – 20 października 2010*. Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemiennymi w Pradziejach 8. Warszawa, 343-361.
- Bronicki A. 2019. Chronologia podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych w świetle oznaczeń radiowęglowych. [w:] M. Szmyt, P. Chachlikowski, J. Czebreszuk, M. Ignaczak, P. Makarowicz (red.), *Vir Bimaris. Od kujawskiego matecznika do stepów nadczarnomorskich. Studia z dziejów międzymorza bałtycko-pontyjskiego ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Koško*. Archaeologia Bimaris. Dyskusje – 5. Poznań, 201-228.
- Bronk Ramsey C. 2017. OxCal v 4.3.2. Oxford.
- Bronk Ramsey C. 2021. OxCal v 4.4.4. Oxford.
- Cynkałowski A. 1961. *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego*. Warszawa.
- Drewko M. 1921. Sprawozdanie z działalności państw. Urzędu konserwatorskiego na okręg lubelski, *Wiadomości Archeologiczne* 6, 181.
- Dylik J. 1931. Przegląd ostatnich odkryć i wykopalisk dokonanych z ramienia Państw. Muzeum Archeologicznego w Warszawie, *Z otchłani wieków*, 6/1, 5-7.
- Dzierżykray-Rogalski T. 1950. Analiza anatomiczno-antropologiczna kości człowieka neolitycznego z Poniatówki. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D – Medicina* 4 (1949), 443-495.
- Gajewski L., Gurba J. 1960. Sprawozdanie z prac ratowniczo-badawczych prowadzonych w 1958 r. w Strzyżowie, pow. Hrubieszów, *Sprawozdania Archeologiczne* 10, 97-110.
- Głąb H., Kępa M., Bronicki A. 2010. Między metodologią a intuicją – rozproszony pochówek ludności kultury pucharów lejkowatych⁷⁵. [w:] W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński (red.), *Tak więc po owocach poznać ich*, Funeralia Lednickie. Spotkanie 12. Poznań, 63-65.
- Gołub S. 1990. *Kolekcje prywatne w opracowaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie. Zbiór Stanisława i Leszka Chołastów*. Lubelskie Materiały Archeologiczne 3, 151-167.
- Gołub S. 1991. Grób kultury ceramiki sznurowej (?) w Wytycznie, stan. 2. [w:] Gurba J. (red.) *Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej (materiały z konferencji)*, Lubelskie Materiały Archeologiczne 6, 277-280.
- Gołub S. 1994a. Ratownicze badania grobów (ludzkiego i zwierzęcego) kultury amfor kulistych na stan. 23 w Serebryszczu, gm.

⁷⁵ Tytuł jest błędny. Powinien brzmieć: *Między metodologią a intuicją – rozproszony pochówek ludności kultury amfor kulistych* (podkreślenie moje). W spisie treści publikacji umieszczono wersję prawidłową.

- Chełm. [w:] A. Bronicki, S. Gołub, W. Mazurek (red.), *Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1987-1988 roku* [z. 3], 14-17.
- Gołub S. 1994b. Rewelacyjne wyniki badań zawartości grobu kultury amfor kulistych z Krasnegostawu, stan. 8. *Zapiski Krasnostawskie. Z przeszłości Krasnegostawu i okolic* 2, 9-14.
- Gołub S. 1996a. Grave of the Globular Amphora culture from site No. 1 in Łopiennik Dolny Kolonia (Prov. of Chełm, Poland). [w:] A. Koško (ed.), *Estern Exodus of the Globular Amphora People: 2950-2350 BC*. Baltic-Pontic Studies 4. Poznań, 44-50.
- Gołub S. 1996b. Grave of the Globular Amphora culture from site No. 8 in Krasnystaw (Prov. of Chełm, Poland). [w:] A. Koško (ed.), *Estern Exodus of the Globular Amphora People: 2950-2350 BC*. Baltic-Pontic Studies 4. Poznań, 35-43.
- Gołub S., Kadrow S. 1982. Kolonia Wytyczno, gm. Urszulin, woj. chełmskie. Stanowisko 2. [w:] M. Konopka (red.), *Informator Archeologiczny. Badania rok 1981*. Warszawa, 40.
- Gurba J. 1957. Materiały do badań nad neolitem Małopolski. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F – Historia* 9 (1954), 129-178.
- Gurba J. 1961. Neolithic Settlements on the Lublin Loess Upland. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia* 15 (1960), 211-233.
- Gurba J. 1968. Z lubelskiej problematyki kultury amfor kulistych. *Rocznik Lubelski* 9 (1966), 55-60.
- Gurba J., Kutylowski A. 1969a. Grób kultury amfor kulistych w Kułakowicach, pow. Hrubieszów. *Wiadomości Archeologiczne* 34/3-4, 454.
- Gurba J., Kutylowski A. 1969b. Kułakowice III, pow. Hrubieszów. [w:] M. Konopka (red.), *Informator Archeologiczny. Badania rok 1968*. Warszawa, 39.
- Janusz B. 1925. Sprawozdanie Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Lwowskiego za rok 1923. *Wiadomości Archeologiczne* 9/3-4, 344-355.
- Jarosz P., Libera J., Włodarczak P. 2016. Schyłek neolitu na Wyżynie Lubelskiej —wprowadzenie. [w:] P. Jarosz, J. Libera, P. Włodarczak (red.) *Schyłek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*. Kraków, 9-10.
- Jarosz P., Włodarczak P. 2007. Chronologia bezwzględna kultury ceramiki sznurowej w Polsce południowo-wschodniej oraz na Ukrainie. *Przegląd Archeologiczny* 55, 71-108.
- Kadrow S., Szymt M. 1996. Absolute chronology of the Eastern Group of Globular Amphora culture. [w:] A. Koško (ed.), *Estern Exodus of the Globular Amphora People: 2950-2350 BC*. Baltic-Pontic Studies 4. Poznań, 103-111.
- Kokowski A., Ścibior J. 1990. Bemerkungen zur regionalne Gliederung der Kugelamphorenkultur in Polen. *Acta praehistorica et archaeologica* 22, 37-55.
- Koško A., Szymt M. 2011. Udział społeczności Niżu Środkowoeuropejskiego w poznawaniu środowisk biokulturowych Płyty Nadczarnomorskiej: IV-IV/III tys. BC. [w:] M. Ignaczak, A. Koško, M. Szymt

- (red.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzymorza IV – I tys. przed Chr.*, Archaeologia Bimaris – Dyskusje 4, Poznań, 205-221.
- Kozak-Zychman W. 1996. Antropological description of bone Remains from a grave of Globular Amphora culture in Łopienik Dolny Kolonia, site 1 (Prov. of Chełm, Poland). [w:] A. Kośko (ed.), *Eastern Exodus of the Globular Amphora People: 2950-2350 BC*. Baltic-Pontic Studies 4. Poznań, 51-52.
- Kozak-Zychman W. 2007. Antropological material from a destroyed grave of the Globular Amphora culture at site 12 in Kolonia Deputycze Nowe, Chełm commune and district, Lubelskie Province. Materiał antropologiczny ze zniszczonego grobu kultury amfor kulistych na stanowisku 12 w miejscowości Kolonia Deputycze Nowe, gm. i pow. Chełm, woj. lubelskie. *Sprawozdania Archeologiczne* 59, 213-216 / 216-218.
- Kozak-Zychman W., Rutkowska B. 1991. Charakterystyka antropologiczna materiału kostnego z grobu kultury amfor kulistych na stanowisku 1 w miejscowości Sahryń, gm. Werbkowice, woj. Zamość. *Sprawozdania Archeologiczne* 43, 108-111.
- Kutyłowski A. 1970a. Cyców, pow. Chełm Lubelski. [w:] M. Konopka (red.), *Informator Archeologiczny. Badania rok 1969*. Warszawa, 36-37.
- Kutyłowski A. 1970b. Putnowice-Kolonia, pow. Chełm Lubelskie. [w:] M. Konopka (red.), *Informator Archeologiczny. Badania rok 1969*. Warszawa, 52-53
- Machnik J. 1991 Die Ergebnisse neuster Forschungen über die Kultursituation Und Chronologie an der Wende des Neolithikums Und der Bronzezeit in dem Flussgebiet der oberen Weichsel Und Dnestr, *Thraco-Dacica* 12, 5-14.
- Machnik J., Bagińska J., Koman W. 2009 *Neolityczne kurhany na Grzędzie Sokalskiej w świetle badań archeologicznych w latach 1988-2006. Z aneksami Jerzego Libery i Lucjana Gazdy*. Kraków.
- Mazurowski R. 1983. Bursztyn w epoce kamienia na ziemiach polskich, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 5, 7-130.
- Nosek S. 1954/1955. Kultura amfor kulistych na Lubelszczyźnie. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F – Historia* 5 (1951), 55-158.
- Nosek S. 1957. Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F – Historia* 6 (1951). Lublin-Kraków.
- Nosek S. 1967. *Kultura amfor kulistych w Polsce*. Wrocław. (= Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie / Prace Komisji Archeologicznej 8). Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Panasiewicz W. 1996. Grób kultury amfor kulistych ze Ślipcza, stan. 17. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 1, 193.
- Podkowińska Z. 1936. Grób skrzynkowy neolityczny w Poniatówce, pow. chełmski. *Światowit* 16 (1934/1935), 79-96.
- Polańska M. 2016. Obiekty kultury amfor kulistych na stanowisku 2 w Raciborowicach-

- Kolonii, pow. chełmski. [w:] P. Jarosz, J. Libera, P. Włodarczak (red.), *Schyłek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*. Kraków, 17-32.
- Przyborowski, J. 1876. Wycieczki archeologiczne nad Tyśmienicę, *Wiadomości Archeologiczne* 3, 1-22.
- Reimer P. J., Bard E., Bayliss A., Beck. J. W., Blackwell P. G., Bronk Ramsey C., Buck J. W., Cheng H., Edwards L. R., Friedrich M., Grootes P. M., Guilderson T. P., Hafli-
dason H., Hajdas I., Hatté C., Heaton T. J., Hoffmann D. L., Hogg A. G., Hughen K. A., Keiser K. F., Kromer B., Manning S. W., Niu M., Reimer R. W., Richards D. A., Scott E. M., Southon J. R., Staff R. A., Turney C. S. M., van der Plicht J. 2013. The IntCal13 and Marine13 Radiocarbon Age Calibration Curves 0–55,000 Years cal BP), *Radiocarbon* 55(4), 1869-1887.
- Reimer P. J., Austin W. E. N., Bard E., Bayliss A., Blackwell P. G., Bronk Ramsey C., Butzin M., Cheng H., Edwards L. R., Friedrich M., Grootes P. M., Guilderson T. P., Hajdas I., Heaton T. J., Hogg A. G., Hughen K. A., Kromer B., Manning S. W., Mutscheler M., Palmer J. G., Pearson C., van der Plicht J., Reimer R. W., Richards D. A., Scott E. M., Southon J. R., Turney C. S. M., Wacker L., Adolphi F., Büntgen U., Capano M., Fahrni S. M., Fogtmann-Schulz A., Friedrich R., Köhler P., Kudsk S., Miyake F., Olsen J., Reinig F., Sakamoto M., Sookdeo A., Talamo S. 2020. The IntCal20 Northern Hemisphere Radiocarbon Age Calibration Curve (0–55 cal kBP), *Radiocarbon* 62(4), 725-757.
- Solon J., Borzyszkowski. J., Bidłasik, M., Richling A., Badora K., Balon J., Brzezińska-Wójcik T., Chabudziński Ł., Dobrowolski R., Grzegorzczak I., Jodłowski M., Kistowski M., Kot R., Krąż P., Lechnio J., Macias A., Majchrowska A., Malinowska E., Migoń P., Myga-Piątek U., Nita J., Papińska E., Rodzik J., Strzyż M., Terpiłowski S., Ziaja W. 2018. Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data, *Geographia Polonica* 91/2, 143-170.
- Skibiński S. 1958. Znaleźisko zabytków kultury amfor kulistych w Stadarni, pow. Chełm. *Wiadomości Archeologiczne* 25/4, 384-385.
- Smoliński A. 2005. Zbulitów Mały, st. VII, gm. Wołyń, woj. bialskopodlaskie, AZP 67-83/9. [w:] H. Zaborowska, S. Żółkowski (red.), *Informator Archeologiczny. Badania 1996*. Warszawa, 79-80.
- Szmyt M. 1996. *Spółeczności kultury amfor kulistych na Kujawach*, Poznań.
- Szmyt M. 1999. *Between West and East. People of the Globular Amphora culture in Eastern Europe: 2950 – 2350 BC*. [w:] A. Koško (ed.), *Baltic-Pontic Studies* 8, Poznań.
- Szmyt M. 2001. Spółeczności kultury amfor kulistych w Europie Wschodniej. [w:] J. Czembreszuk, M. Kryvalcevič, P. Makarowicz (red.) *Od neolityzacji do początków epoki brązu. Przemiany kulturowe w międzyrzeczu Odry i Dniepru między VI I II tys. przed Ch.*, *Archaeologia Bimaris – Dyskusje* 2. Poznań, 167-193.
- Szmyt M. 2004. Wędrówki bliskie i dalekie. Ze studiów nad organizacją społeczną i gospodarką ludności kultury amfor kulistych na terenie Europy Środkowej i Wschodniej. [w:] A. Koško,

- M. Szmyt (red.) *Nomadyzm a pastoralizm w międzyrzeczu Wisły i Dniepru* (neolit, eneolit, epoka brązu, *Archaeologia Bimaris – Dyskusje* 3, Poznań, 117-136.
- Szmyt M. 2014. Fourth-Third millennium BC stone cist graves between the Carpathians and Crimea. An outline of issues. [w:] A. Koško (ed.), *Reception zones of 'Early Bronze Age' Pontic culture traditions: Baltic Basin – Baltic and Black Sea drainage borderlands, 4/3 mil. to first half 2 mil. BC.* *Baltic-Pontic Studies* 19, 107-147.
- Ścibior J. 1984. *Grupa naleczowska kultury amfor kulistych. Część I. Katalog źródeł. Część II [Analiza]*. Lublin (maszynopis pracy magisterskiej w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).
- Ścibior J. 1985. *Groby ludności kultury amfor kulistych w Rudnie, woj. białkopodlaskie*. [w:], J. Gurba (red.), *Lubelskie materiały archeologiczne [= Lubelskie Materiały Archeologiczne 1]*. Lublin, 65-77.
- Ścibior J. 1986. Nowe stanowiska grupy mazowiecko-podlaskiej kultury amfor kulistych. *Sprawozdania Archeologiczne* 38, 109-127.
- Ścibior J. 1991. *Kultura amfor kulistych w środkowowschodniej Polsce. Zarys problematyki*. [w:] *Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej (materiały z konferencji)*, *Lubelskie Materiały Archeologiczne* 6, Lublin, 47-65.
- Ścibior J., Kokowski A., Koman W. 1991. Zespoły grobowe kultury amfor kulistych z zachodniej części Wyżyny Wołyńskiej. *Sprawozdania Archeologiczne* 43, 79-108.
- Ścibior J., Koman W. 1996. Grave of the Globular Amphora culture from site No. 27 in Świerszczów (Prov. of Zamość, Poland). [w:] A. Koško (ed.), *Eastern Exodus of the Globular Amphora People: 2950-2350 BC.* *Baltic-Pontic Studies* 4. Poznań, 28-34.
- Ślusarski Z. 1959. Raciborowice, pow. Hrubieszów. *Z otchłani wieków* 25/3, 208.
- Ślusarski Z., Ślusarska-Polańska M. 1989. Badania stanowisk kultury strzyżowskiej w Raciborowicach Kolonii, woj. Chełm, w latach 1956, 1958, 1959. *Sprawozdania Archeologiczne* 40, 167-196.
- Wieliczko M. 1961. Łopiennik Dolny Kolonia, pow. Krasnostaw. *Z otchłani wieków* 27/3, 232.
- Wiślański T. 1966. *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*. *Polskie Badania Archeologiczne* 13. Wrocław.
- Włodarczak P. 2016. Chronologia absolutna cmentarzysk późno- i schyłkoweolitycznych na Wyżynie Lubelskiej. [w:] P. Jarosz, J. Libera, P. Włodarczak (red.) *Schyłek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*. Kraków, 537-538.
- Wolsan M., Nadachowski A. 1991. Szczątki zwierzęce z grobów kultury amfor kulistych w Husynnem-Kolonii i Sahryniu w Kotlinie Hrubieszowskiej. *Sprawozdania Archeologiczne* 43, 113-114.
- Zakościelna A. 2000. Badania ratownicze cmentarzyska kultury amfor kulistych w Nadrybiu-Dworze, stan. 3, gm. Puchaczów, pow. Łęczna, *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 5, 51-57.

Броніцкі А. (Bronicki A.) 2011. Східнолюблинська (під)група культури кулястих амфор на Холмщині — питання щодо наявності у похованнях зокрядь праці, напівфабрикатів та предметів з рейовецького кременю, [в:] Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники 4. Львів, 16-34.

Свешников И. 1983. Культура шаровидных амфор. Археология СССР. Свод археологических источников В1-27. Москва.

7. SUMMARY

The first shepherds of the 3rd millennium B.C. - introduction

Currently, 42 burial sites of the Globular Amphora culture are known in the eastern Lublin region, 32 of them represent box-type graves (36 features), and 10 are graves (without a stone structure).

This study is of a source-related nature. It opens with an introductory chapter containing information about the project, research history, spatial and chronological scope of the publication, and acknowledgments. The second chapter is an essential part of the book. It is a richly illustrated catalogue of funerary complexes. The next two parts are synthetic and analytical in nature. The third is devoted to the funeral rite, and the fourth discusses the chronology of the Globular Amphora culture in the eastern Lublin region. The ending is a summary of the project and an indication of the directions for further research.

This study has been prepared for printing as part of the grant project *The first shepherds of the 3rd millennium BC* (contract No. 5651/21 / FPK / NID of May 31, 2021) co-financed by the Minister of Culture and National Heritage under the priority Protection of archaeological monuments 2021.

Historical perspective of archaeological research

The oldest documented burial finds of the Globular Amphora culture in the eastern Lublin region were discovered in the vicinity of Parczew in the 1870s. A lot of data was obtained in the interwar period and in the 1940s and 1950s. During this time, two (pits) graves were thoroughly ex-

amined by archaeologists. Others were examples of accidental discoveries.

In the 1960s and 1970s, thanks to the rescue measures taken by the Lublin archaeological centre, the data base was slightly enlarged. Another wave of an increase in finds can be noticed in the 1980s and 1990s and in the first decade of the next century, when, apart from the conservation service, research on the tombs was also carried out by employees of museums. The obtained bone remains were usually subjected to specialist tests (anthropological, archaeozoological). A number of radiocarbon dates were made.

The Eastern Lublin subgroup of the Globular Amphora Culture was distinguished in the 1950s by Stefan Nosek in the area between the middle Bug and Wieprz rivers. The decisive feature was the presence of box graves built of monolithic stone slabs, resembling the tombs erected by the population of the Globular Amphora Culture in Podolia and Volhynia.

Tadeusz Wiślański, accepting the distinct nature of the East-Lublin subgroup, pointed to the „atypical”, local raw material for the production of flint axes (unshaped), as well as the more frequent occurrence of arch imprints in the ornamentation of vessels („fish scale”) compared to the western Lublin region. He defined the scope of the subgroup as „Eastern Lublin Region: from Radzyń district to Tomaszów district”.

A researcher of the younger generation - Józef Ścibior noticed a definite quantitative dominance of box graves over pit graves, and also distinguished two types of stone tomb structures: the first - made of erratic monoliths (sometimes on an elliptical plan), and the second of broken slabs, most often sandstone (on a rectangular, high trapezoid, less often square plan). He defined the geographical range as the area „between Wieprz and Bug, as well as Roztocze and the Łęczna-Włodawa

Lakeland „. The collection of eastern (Volhynian-Podolian) cultural components in the Eastern Lublin subgroup, key to its distinction, was characterized by three archaeologists from the Lublin community: J. Ścibior, Andrzej Kokowski and Wiesław Koman. In addition to the obvious idea of a stone chest, the presence of a „movable door” leading to the tomb was indicated, and above all, the features that characterized ceramics, both in the sphere of technology (admixture of crushed ceramics in the pottery mass), in ornamentation (presence of chalk paste - inlay, the use of extensive triangular and angular threads, ornaments consisting of loops, broken lines, a vertical post and string impressions, „fish scale”), in the morphology of many vessels (specific proportions of amphorae, vases or bowls), and in micromorphology (the shape of some amphorae ears) , among axes and other flint products - the quantitative dominance of the Volhynian raw material.

Currently, all researchers (e.g. Marzena Szmyt, Igor Swieszniak) agree as to the transitory nature of the territory of the eastern Lublin region, where eastern and western influences intersect.

The most recent attempt to present the „amphora” issues (including „eastern Lublin Land”) was made as part of the study edited by Paweł Jarosz, Jerzy Libera and Piotr Włodarczak, entitled *The end of the Neolithic in the Lublin Upland* (Krakow 2016). This work, in addition to, inter alia, the catalogue of eastern and western Lublin sites of the globular amphorae culture and the description of the funeral rite of the community of both provinces of the Lublin region by A. Bronicki, includes chronological reflections on the late Neolithic in the Lublin region presented by P. Włodarczak.

The Ukrainian and Polish areas on the upper Bug, Roztocze and the lowland regions adjacent to the Lublin Upland from the north were beyond the spatial scope of this study. Due to the above, there was a need to collect the information about all the graves of the East Lublin subgroup in one place, create a complete catalogue, describe the

funeral rite, including East Lublin graves, also „from outside the Lublin Upland”, and present a chronological diagram with a breakdown into developmental stages.

This study is an attempt to respond to the above-mentioned needs.

The issue of the chronology of the Eastern Lublin subgroup became the subject of a separate article by A. Bronicki published in the jubilee book devoted to Prof. dr. hab. Aleksander Koško.

The spatial scope of the work

The area covered by the study covers the areas where graves of the Eastern Lublin subgroup occur (Fig. 1). The eastern edge of the southern border runs through the Ukrainian fragment of Sokal Ridge. Further to the west, the border runs through the Bełz Plain, Sokal Ridge, and Middle Roztocze to the Western Roztocze. The eastern border is approximately marked by the Bug river. In its upper section, on the eastern side, there are two sites: on the Ukrainian part of the Hrubieszów Basin and at the crossing of the Torczyn Heights into Horodło Ridge. All other tombs are located on the Polish side of the river - in the vicinity of Strzyżów, and further north - at a greater distance from it. The western border is approximately marked by the Wieprz river. However, several sites are located on the western side of this tributary of the Vistula. The northern border runs through the Łęczna-Włodawa Lakeland.

In addition, in the area of the Parczew-Kodeń Heights, tombs were located, forming a cluster consisting of several sites. It is a separate enclave, which, according to the author, should also be associated with the East Lublin group. Its assignment to this taxonomic unit is supported by significant cultural features that distinguish the East Lublin subgroup: box structure of graves, the form of amphorae, ornamentation (the so-called „fish scale” and insertion angles), the use of local flint material for the production of axes

and small flint artefacts. Also the areas on the upper Bug, on the Ukrainian side of the border, where several tombs have been located, clearly “gravitate” towards the eastern Lublin region, so they have been included in this study.

Chronological range

The chronological section presented in this study marks the period of the Globular Amphora culture in the east of the Lublin region and on the upper Bug in Ukraine. This is the time period usually called the Late Neolithic, which can generally be dated to the first half of the 3rd millennium BCE. In absolute dates it is the period from 3000/2950 BC to ca. 2400 BC.

The 14 radiocarbon dates made it possible to divide the duration of the subgroup into three developmental phases: I - „general amphora”, II - „classical” and III - „late”.

The burial ritual

The Lublin Land is divided into two ‘provinces’ of Globular Amphora culture: eastern and western, that is, the area occupied by the eastern subgroup and the area occupied by the Nałęczów subgroup. The two have their own distinct burial construction. The former are cist (Podolye) graves, and the latter are characterized by stone lining, pavement, of roofs made of small limestone rocks. The border between the two subgroup runs roughly along the Wieprz river. The ranges of both types are mutually exclusive.

The third type of graves – pit graves – occurs in both ‘provinces’.

Location of sites

In the area occupied by the eastern Lublin subgroup of Globular Amphora culture 42 grave

sites are known (table 1). They form several concentrations. The graves in the eastern Lublin subgroup have been localised on rendzina, chernozem loess soil and poorer quality – sandy and loamy soils.

Micro-geography

In the eastern Lublin ‘provinces’ more than 82% graves have been located in the vicinity small and large watercourses, on a slope of the river valley, within an elevation surrounded by a flood plain terrace, or at an edge of a valley. Other graves have been located on the uplands (table 2)

Spatial organization of cemeteries

In the eastern Lublin subgroup, single graves prevail, which do not make up cemeteries. Only in Branica Suchowolska, Huta and Rudno site 2, two cist graves were located close to each other, while in Serebryszcze, a human grave was accompanied by a dog’s grave. In Okalewo, a cemetery consisting of three tombs was examined, between grave I and grave II there was a distance of dozen steps. Most of the graves were oriented N-S, with some deviation, fewer graves were oriented W-E.

Grave constructions

The pit graves do not have any stone construction. Ten objects of this type are known in the eastern ‘provinces of Lublin’ (Fig. 1). Most of them resemble the shape of a more or less elongated rectangle or a tall trapezium with rounded corners (Strzyżów).

The cist graves were usually built in the shape of a regular, elongated cuboid with the use of large, monolithic stone slabs (Poniatówka, Łopiennik Dolny-Kolonia). Elliptical forms in the plan are rare (Stefankowice-Kolonia). With the exception of one two-chamber burial (Czułczyce-Kolonia),

all graves have one chamber. Some of them were covered with stone blocks (Poniatówka, Łopiennik Dolny-Kolonia, Cyców) or with glacial erratic boulders (Kułakowice), others - probably closed with wooden logs (Czułczyce-Kolonia, Deputycze Nowe-Kolonia, Sajczyce, site 66). In some cases, part of the bottom of the cist graves was covered with stone pavement (Cyców, Rudno site 2, grave II, Serebryszcze), and in one case the pavement was on the entire surface (Czułczyce-Kolonia). In Sahryń, the bottom of the cist grave was covered with crushed granite. In Sajczyce site 66 and Deputowy Nowe-Kolonia, the bottom was cut in hard, primary soil and carefully levelled. The basic dimensions of cist graves are presented in table 3.

The graves were most often built of tertiary sandstone and conglomerate, i.e. raw materials commonly available in the Chełm Hills. Erratic boulders and sometimes limestone slabs were also used.

Human and animal burials

In well-described pit graves the dead were arranged on their backs (Strzyżów) or on the right side (Raciborowice-Kolonia, Świerszczów). The orientation of the body coincided with that of the grave, but it is not consistent for all burials. There are graves on the W-E axis (with the head on the west, Raciborowice-Kolonia), S-N (with the head on the south, Strzyżów), NW-SE (with the head on the western side, Świerszczów). Similarly, animal burials are placed in different geographic directions (table 4).

Most of the cist graves are single, in some cases double burials were found (Serebryszcze, Miedniki, Tarnoszyn), and collective burials were really rare (Czułczyce-Kolonia). Orientation of the body usually is the same as the orientation of the grave. The graves are located on the W-E axis (with the head in the north or sometimes in the south, e.g. Sahryń, Serebryszcze, Sajczyce, site 66). E-W body systems (with the head facing east, e.g.

Łopiennik Dolny-Kolonia and Stefankowice-Kolonia) are very rare. In the grave in Serebryszcze, human remains lie obliquely in the burial chamber. The position of the body on the right side is more common than on the left side. Both positions were used for both men and women. All the dead had very shrunken legs. In the grave in Czułczyce-Kolonia, the axial symmetry in which the bodies of four adults was buried, as well as the principle of not conducting coeducational burials in individual burial chambers deserve special attention. Among the remains whose sex was identified, there are more adult men than adult women. The basic characteristics of the burials in cist graves are presented in table 5.

Traces of using fire and cannibalism

Only in two cist graves from the eastern Lublin subgroup, there was a concentration of charcoal pieces on the bottom (Deputycze Nowe-Kolonia and Sajczyce, site 66), which testify to the use of fire. In grave II in Rudno, site 2, traces of a hearth are observed in the upper part of the backfill of the burial chamber. Strong evidence is found in the grave in Czułczyce-Kolonia which suggests that ritual cannibalistic practices took place in society of Globular Amphora culture. In one of the vessels, the bones of human hands and a fragment of the skull were found, probably burial goods (next to the bones of sheep or goat). This fact can also serve as evidence in support of cannibalistic rituals occurring at the site.

Burial goods

In all of the pit graves, clay vessels were found – from one to seven, and most often two or three. Most of them were amphorae of various types. Bowls, vases, barrel-shaped dishes and a completely unique ceramic drum (Krasnystaw) appeared much less frequently. The most numerous

flint products are tetrahedral flint axes, they were found in six (out of ten) objects, both human and animal. The flint axes were placed in the graves individually, in two cases two flint axes were placed in the grave (Husynne-Kolonia, Zamość). The axes were made of both striped and Volhynian flint, as well as Rejowiec flint, which is a local type of erratic flint. Blade (Świerszczów, Partyzantów-Kolonia) and flake (Krasnystaw) forms are very scarce, and so are amber artefacts – beads, discovered in one grave only (Świerszczów) of several varieties (three pipe-shaped, three knob-shaped, circular, flat-concave in section and two spherical, lenticular in section).

The spindle-shaped, double-edged bone point appeared only once (Husynne-Kolonia), as did the tusk of the wild boar (Strzyżów). The co-existence of burial good elements in pit graves is presented in table 6.

Most probably all the cist graves (37 in 32 archaeological sites) of the eastern Lublin subgroup were equipped with vessels. There were at least 71 vessels in total. The most numerous collection consisted of 7 pieces (Serebryszcze). In one case, there were 6 vessels (Cyców), and in several cases – 5 or 4 (Branica Suchowolska, Czulczyce-Kolonia, Łopiennik Dolny-Kolonia, Rudno site 2, grave I, Sahryń, Tarnoszyn). In other cases, there were 3, 2 or 1 vessel. Almost 62% of the vessels are amphorae of various types and sizes; bowls, vases, pots. Cups are just a small 'contribution'. The tetrahedral flint axes were found in 19 cist graves. Most of the flint axes appeared singly, only in five objects there were more of them (Stefankowice-Kolonia – 3, Nadrybie-Dwór and Sahryń – 2, Okalewo grave I and Rudno site 2 grave I – 2 or 3). They were produced with the use of banded flint (4 pieces), Volhynian flint (5 or 6 pieces) and Rejowiec flint – 4 pieces. The flint chisels were found only in two objects (Łopiennik Dolny-Kolonia and probably Stołpie). The first one was made of striped flint, the second - it is not known, because the artefact did not find

its way to the Museum in Chełm. Flake forms were discovered in 9 graves. They are all mediolithic specimens (except for one microlithic from a dog's grave in Serebryszcze). They were reflected from the single platform core. Only two specimens have some traces of edge retouch (Deputytze Nowe-Kolonia, Stefankowice-Kolonia), the third is a truncated flake (Rudno site 2, grave II). All of the mediolithic specimens, which have been described in terms of their material, were made of Volhynian flint, and the microlith from Serebryszcze – from the Rejowiec flint. Detached pieces, made of the same raw material as blades, are very rare – in six cist graves. Only one find can be classified as a tool – dihedral burin on a flake from an axe (Czulczyce-Kolonia), other – detached pieces or blanks. In terms of quantity Rejowiec flint dominates – five pieces. The next most numerous are Volhynian flint and erratic flint – two specimens each. Amber artefacts were found in six graves. Apart from the circular disk with a hole in the middle (Stefankowice-Kolonia), there were beads of two types and several varieties: pipe-shaped (eg. Sahryń), knob-shaped, ovals (Deputytze Nowe-Kolonia), knob-shaped circular (Sajczyce site 66) and a massive pendant with hole in the center (Rudno site 2, grave I). Bone tools occurred rarely. They were found in four graves. In Czulczyce-Kolonia, there was a perforator, which was probably used to kill the eastern individual buried in the southern chamber. In the same grave and in Stefankowice-Kolonia chisels were found, and in Sahryń and Serebryszcze – in the dog's graves spindle-shape double-edged points were discovered. One tool, as it was not sufficiently well preserved (in Sahryń), was not precisely classified. T-shape tablets were found in two features (Sahryń, Stefankowice-Kolonia). The wild boar tusks also occurred in two graves (Deputytze Nowe-Kolonia, Łopiennik Dolny-Kolonia). Additionally, the following artefacts were sporadically found: a quartzite flake (Czulczyce

Kolonia), a grinding stone or a quern stone (Poniatówka) and a trace of a copper head ornament (Kułakowice). Seven graves contained animal remains. Those were parts of cattle carcass (Czułczyce-Kolonia, Depułtycze Nowe-Kolonia), sheep/goat (Czułczyce-Kolonia, Sahryń), pig or wild board jaw (Sahryń, Ulwówek), `jaw` of horse (Okalewo, grave I), partial skeleton of a dog (Serebryszcze) and possibly a bird bone (Poniatówka). Altogether the burial goods in cist graves are presented in table 7.

Chronology in the light of radiocarbon dating

Absolute dating, the first attempt at periodization

So far, 14 radiocarbon dates have been established for ten tombs (Table 8).

In connection with the publication of flint materials from the graves of the Globular Amphora culture in the Chełm region (Bronicki 2011, 20-22; 2016b, 348-351), the author, based on the findings of the age of the oldest traces of the presence of „amphora” communities in the western Lublin region (Szmyt 1996, 224; 1999, 271) as well as at Volhynia and Podolia (Szmyt 1999, 68, 203), taking into account the radiocarbon dates obtained for the “eastern Lublin area” graves and some elements of equipment (with „eastern” and „western” features), proposed to distinguish two time phases separated by the date 2700 cal BC, constituting the point of intensification of contacts between the Polish and the eastern group (Szmyt 1999, 305). The older phase would have relatively more western features (the presence of a clay drum, pit tombs), while the younger phase would be dominated by eastern elements (inlay, ornamental motifs on the vessels, cist graves).

Interpretation of radiocarbon data, a proposal of a new periodization

The shape of the calibration curve for the 1st half of the 3rd millennium BC is extremely „ungrateful” because it stretches and flattens out a lot, which results in drawing relatively long intervals.

The graphical correlation of all calibrated dates allows us to distinguish three consecutive chronological sequences (Fig. 239).

The first one - the oldest (I) is represented by a single pit grave from Raciborowice-Kolonia, whose construction would fall at the stage prior to the formation of a defined east Lublin subgroup, i.e. in the years 3000 / 2950–2900 / 2850 cal. BC. At that time, the area of the eastern Lublin region was visited by the communities of the Polish group (also on the way to Volhynia and Podolia). A little later, it could become one of the places where the eastern group was formed, and the eastern Lublin subgroup would be a territorial variant of the Volhynia-Podolian (and not Polish) group. It is also possible that the current dating of the beginnings of „amphora” settlements in Volhynia should be slightly rejuvenated. The oldest known date - from Tołpyżyn, Dubienka area, Rivne region (4310 ± 45 BP; Szmyt 1999, 268), allows us to indicate ca. 2900 cal BC after calibration.

The second (II) sequence of dates refers to the already formed East Lublin subgroup and includes six or seven graves (2 pit and 4 or 5⁷⁶ cist ones) and one sedimentary pit. Their age is in the range: 2900 / 2850–2650 / 2600 cal BC.

The third (III) time sequence is the least chronologically consistent. It is marked by six dates relating to three cist graves, usually covering long periods of time. The latest date

76 The dates obtained for the tomb from Łopiennik Dolny-Kolonia in two laboratories differ from each other by about 100 years. The older one, determined in the Poznań laboratory, would indicate sequence II, but the younger, „Kiev” - sequence III. The presence of late cultural elements seems to be decisive, so it is justified to include this complex in sequence III.

obtained for the eastern group is from Peresopnica, Rivne area, Rivne region, from a sedimentary pit (3910 ± 30 BP). Its age can be interpreted as 2400/2350 cal BC. This date would mark the end of the settlement of the eastern group (Szmyt 1999, 82; 2002, 172). There is no evidence to suggest that the process of the disappearance of the East Lublin subgroup lasted longer. Rather, on the contrary, it ended before about 2400 cal BC, which may have been influenced by the Corded Ware culture community, certified by, inter alia, the presence of two graves in Sławinek in Lublin, dated to around 2450–2300 cal BC (Włodarczak 2016, 543), and the fact that most of the „corded ware” cemeteries between the Vistula and the Bug rivers should be dated to 2500–2300 cal BC (Jarosz, Włodarczak 2007, 89, fig. 11). So the third sequence of radiocarbon dates would fall in the years 2650/2600 - approx. 2400 cal BC.

Characteristics of development phases

The coexistence of „Eastern Lublin” cultural elements characterizing the individual development phases of the subgroup (determined by time sequences) are summarized in Tables 9 and 10. The typological names of vessels were adopted after T. Wiślański (1966, 23-35), and those of amber beads – after Ryszard Mazurowski (1983, 23-27). In the case of flint tetrahedral axes, only some of their features were taken into account: such as the width of the face (narrow, wide, semi-circular) and its character (planar or irregular), taking into account the fact that they may be of significance for the purpose of periodization.

Phase I (3000 / 2950–2900 / 2850 cal BC)

This oldest time period is represented by only one grave - from Raciborowice-Kolonia. It is a pit feature, probably a two-chamber one, with animal remains in the western chamber. Inside, three vessels were found:

- a large, bulbous, wide-opening, decorated Kujavian amphora, type IIA1, with an ornament of stamp imprints (Fig. 240A: 1);
- a small double-conical amphora, with the ears at the greatest displacement, without decorations (Fig. 240A: 2);
- a deep bowl with a short, cylindrical neck, intermediate type between IVA2 and VIB cup, with stuck nodules (Fig. 240A: 3).

In the area of the western group: in the middle Elbe and Soława rivers, and in Brandenburg, pit graves remain in numerical equilibrium with stone structures. However, they definitely prevail in the Czech Republic (Szmyt 2004, 120). Within the eastern group, only three objects of this type are known, one of which was covered with a burial mound. All the others (and there are over 100 of them) contained various types of stone structures (Свешников 1983, 12). These facts suggest that the idea of a pit grave is undoubtedly Western (Wiślański 1966, 87).

A vessel very similar to the type IIA1 amphora from Raciborowice-Kolonia was found in Świerszczów (Fig. 240B: 1). Another form of this type was discovered in Krasnystaw (Fig. 242A: 1). Both radiocarbon-dated objects qualified for Phase II.

Among the grave inventories of the East Lublin group, there are no known vessels analogous to the double-conical amphora or the deep IVA2 bowl with such „archaic” ornamentation.

Phase II (2900 / 2850–2650 / 2600 cal BC)

This phase is characterized by finds from five graves - two pit ones: from Świerszczów and Krasnystaw, and three cist ones: from Depułtynce Nowe-Kolonia, Sajczyce, site. 66 and Tarnoszyn, as well as one sediment pit - from Podlódów.

The grave goods are diverse and typologically varied. Among the dishes there were:

- large, bulky, decorated Kujavian amphorae, type IIA1, with relatively low, cylindrical necks (Fig. 240B: 1; 241C: 2-4), also without ornament (Fig. 241C: 1; 242A: 1); the ornament was some-

times filled with white paste (Fig. 242B: 1); impressions of the rope appear next to the various stamp arrangements;

- decorated spherical amphorae, type IA1, with stamp ornaments (Fig. 240B: 6, 7);
- amphora of the intermediate variety between IA1 and IA3, without ornament (Fig. 240B: 8);
- oval amphorae, probably type IA2, unornamented (Fig. 242A: 4; 241A: 2);
- a small barrel-shaped vessel of the VIIIB3 type, decorated with a series of sticky nodules (Fig. 240B: 2; 242A: 3);
- a tall ornamented hemispherical bowl of type IVA3, with impressions of a rectangular stamp and a broken line (Fig. 240B: 3);
- a tall, ornamented vase of type VB1 (Fig. 240B: 5), with a stamp ornament, herringbone pattern or rope prints (Fig. 241A: 4);
- a wide-mouth ornamented vase of type VB3, with a tapered, short, not separated neck; ornamented with stamp imprints and broken engraved lines (Fig. 242A: 7);
- a cup-shaped drum with a prominent foot, without an internal partition, type IX, without ornament (Fig. 242A: 2);
- s-shaped dishes (pots) with short, slightly open necks, type VIIIB2; no ornament (Fig. 241A: 1, 3).

The non-ceramic equipment of the graves dating back to phase II consists of flint relics made only of Volhynian or local raw materials (erratic, Rejowiecki):

- an axe with a wide head (Fig. 240B: 10);
- bladelets (Fig. 240B: 9; Fig. 242B: 3);
- mediolithic blade (Fig. 241B: 4);
- flakes (Fig. 242B: 3).

In addition, it is a wild boar tusk (Fig. 241B: 2), as well as relatively numerous amber beads:

- tubular, type 1A1a (Fig. 240B: 4; 241B: 3; 242B: 2);
- nodular with V-shaped holes, in three varieties: type 1BIb (round, flat-convex; (Fig. 240B: 4; Fig. 242B: 3) and type 1BIa (oval, lenticular; Fig.

241B: 3) and also 1BIb (also oval, but flat-convex Fig. 241B: 3).

The cist graves are a testimony to the connections between the eastern Lublin region and the Pontic zone, from which there are known earlier („preamphoric”) tombs made of stone slabs, dated to the eneolithic (Szmyt 2014, 120-126). The eastern Lublin region could be a transmitter of the idea of a cist grave to other territories occupied by the population of the Globular Amphora culture (Koško, Szmyt 2011, 213-216). The community of the East-Lublin subgroup that was developing at that time buried the dead both in pit graves (of western origin) and cist graves (resulting from eastern or, rather, south-eastern influences).

The large bulbous Kujavian amphora, type IIA1, similar to those which were carbon dated to phase II, comes from Raciborowice-Kolonia (from phase I; Fig. 240A: 1) and from graves undated with radioactive carbon: from Rudno, state 2, tomb II (fig. 120: 1) and Partyzantów Kolonia (fig. 80; 84).

The vessels from the graves discovered in Ślipcze (Fig. 204: 1) and Strzyżów (Fig. 199: 1; 201) are very similar to a wide-mouthed amphora.

Spherical amphorae of type IA1 do not have strict equivalents among the furnishings of other „East Lublin” graves dated by radiocarbon. The most similar are the vessels from: Serebryszcze (Fig. 243A: 5) and Czułczyce-Kolonia (Fig. 243B: 2, 8). Both graves qualified for phase III. From the sepulchral objects without 14C dates, there are also other spherical amphorae with a varying degree of similarity to those associated with phase II. They were found in Sahryń (Fig. 125: 1, 2) and Ślipcze (Fig. 204: 2; 205).

The amphora of the intermediate variety IA1 and IA3 has only two remote analogies that occurred in radiocarbon-undated graves: in Stadarń (Fig. 169: 2) and Tworyczów (Fig. 221: 1).

The fragmentarily preserved oval amphorae, probably of type IA2, may be similar to the upper part of the Cyców vessel (Figs. 6; 8).

The barrel-shaped vessels of type VIII B3 did not appear in other graves of the east Lublin Land group.

A tall hemispherical bowl similar to type IVA3 has only one analogy – from Wytyczno, site 4 (Fig. 228: 4).

The VB1 vase does not have close analogies among the „Eastern Lublin” vessels. On the other hand, the VB3 type corresponds very well to the vase from Strzyżów (Fig. 199: 2).

The cup-shaped drum, type IX, from Krasnystaw is a single find.

S-shaped vessels (pots) of type VIII B2 occurred only once - in a sediment pit in Podlodów (radiocarbon dates). Perhaps it is a type of pottery that was not used to furnish the „east Lublin” graves.

Axes with proportions very similar to the phase II tool come from features undated with the use of radioactive carbon: from Stefankowice-Kolonia, Zamość and Husynny-Kolonia (Fig. 176: 1; Fig. 234: 2, 3; Fig. 36: 2). Only the Stefankowicki specimen represents the Volhynian raw material, the rest are made of striped material.

We know small flint objects from two radiocarbon-dated graves: from Czulczyce-Kolonia (Fig. 243B: 9) and Serebryszcz (Fig. 243A: 8), qualified for phase III, and also from undated ones - from Stefankowice-Kolonia (Fig. 176). : 2–6). These finds were made of local flint (from Rejowiec, erratic), from Volhynia and from the Dniester basin.

The tubular amber bead appeared in a grave from Czulczyce-Kolonia (from phase III) and in Sahryń - in a grave without 14C dating (Fig. 127: 4–6). Nodular beads have not been found in other graves of the Eastern Lublin subgroup.

Wild boar sabres were found only in a grave in Łopiennik Dolny-Kolonia (Fig. 242C: 7), which should be assigned to phase III, and in a radiocarbon-undated grave in Strzyżów.

Phase III (2650/2600 - approx. 2400 in BC)

This phase is characterized by equipment ex-

tracted from three cist graves: from Łopiennik Dolny-Kolonia, Serebryszcz and Czulczyce-Kolonia. The goods are less varied than in phase II. There are the following types of vessels:

- bulky Kujavian amphorae of various sizes, type IIA1, with relatively high, cylindrical necks; one was not ornamented (Fig. 243A: 6), while the other had only an omnidirectional plastic strip (Fig. 242C: 5); the others are equipped with a very rich ornament in the form of hanging, insertion angles supplemented with imprints of arches forming horizontal and vertical lines (Fig. 242C: 1; Fig. 243A: 1, 2), or multiplied broken lines filled with white paste in a composition with small arches (Fig. 243B: 1, 4);

- amphorae with high, funnel-shaped necks, strongly bulging bellies and well-defined bottoms, with long, narrow ears pierced twice horizontally; unornamented (Fig. 243A: 3, 4; the shape of the vessels resembles the IIA1 type, with the more or less funnel-shaped necks not typical of any amphorae. We are probably dealing with a specific („Eastern Lublin”) form;

- type IA1 spherical amphorae with relatively tall, cylindrical necks (Fig. 243A: 5; 243B: 2, 8); ornamented with rich ornaments composed of insertion angles, horizontal broken lines and imprints of arches (Fig. 243B: 2);

- small amphora, type IB3, without ornament (Fig. 242C: 6);

- a vase-goblet (beaker) of VIA1 type, richly ornamented with a multiplied zigzag between horizontal lines composed of small dimples (inlaid with white mass) and two nodules glued on (Fig. 242C: 2);

- a hemispherical bowl of IVA2 type, with a high, cylindrical neck with rich ornamentation in the form of hanging insertion angles and arch imprints (Fig. 243A: 10).

The non-ceramic goods includes tetrahedral, trapezoidal axes with planar heads, made of striped material: one - slender, with a narrow head (Fig. 242C: 3) and the other - a stocky, thick, repaired, with a wide head (Fig. 243B: 7) and another

er, also trapezoidal, but with an irregular, rounded head (Fig. 243A: 7), made of Volhynian flint.

The flint chisel occurred only once (Fig. 242B: 4).

Small flint relics were found in two graves (Figures 243A: 8; 243B: 9). They were made of Volhynian, Rejowiec or erratic raw materials. In addition, a quartzite flake was found in one feature (Fig. 243B: 5), in one feature there were boar's tusks (Fig. 242C: 7), and in two features – there were bone tools: a chisel and a piercing-blade (Fig. 243B: 3, 6) as well as a fragment of a double-sided blade (Fig. 243A: 9). The amber artefact appeared singly. It was a crumbled tubular bead (from Czulczyce-Kolonia).

A certain rarity is the double-chamber cist structure from Czulczyce-Kolonia, present both in Wolhynia (e.g. Wojciechówka, now Martyniwna, Buczacki region, Tarnopol region; Wiślański 1966, 45) and in the Nałęczów subgroup (in Stok, Końskowola commune, Puławy district, cemetery A; Bronicki 2016a, 196-197, fig. 147; in Klementowice, Kurów commune, Puławy district, cemetery D, grave 3; Bronicki 2016a, 97; in Las Stocki, Końskowola commune, Puławy district, burial ground H; Bronicki 2016a, 142; 144, fig. 95: B), also in Masuria (Wiślański 1966, 60) and probably in Raciborowice-Kolonia (phase I). Another „peculiar” feature is that, unlike the above-mentioned two-chamber graves from the Nałęczów Plateau and Raciborowice-Kolonia, where one of the rooms was intended for animals, in Czulczyce-Kolonia both contained human remains, very carefully and symmetrically arranged in relation to each other (Fig. 12).

Kujavian amphorae of type IIA1, with high, cylindrical necks, which occurred in all three graves of phase III, have close analogies in other vessels, which are the equipment of features undated by radiocarbon (Miedniki, Sahryń, Stefankowice-Kolonia, Cyców, Tworyczów; Fig. 71: 1); Fig. 124: 2; 129; Fig. 174: 1; Fig. 4: 1; 7; Fig. 220), but they are absent among Phase I and II materials. The vessels from Stefankowice-Kolonia and Cyców

have very similar, rich ornaments (hanging, insert angles, broken lines, stamp impressions). The difference is that the prints of the rope are visible on the vessels from Miedniki and Cyców.

Spherical amphorae of the IA1 type with tall, cylindrical necks did not occur in other radiocarbon-dated graves. However, they were found in Sahryń (Fig. 125: 1, 2) and Ślipcz (Fig. 204: 1; 205). One of them has an ornament of the „phase III type” - in the form of multiple hanging insert angles (Fig. 125: 1), the others are not ornamented.

The type IB3 amphora has no good analogies among other vessels from „East Lublin” graves. It is most similar to the vessels from the graves unexamined for radiocarbon dates in Stadarnia (Fig. 169: 2) and Tworyczów (Fig. 221: 1).

A vase-goblet (beaker) of the VIA1 type has strict equivalents in the inventories of graves unexamined for radiocarbon dates discovered in Poniatówka (Fig. 92: 1), Tworyczów (Fig. 221: 2) and in Wytyczno, site 4 (Fig. 228: 2). All the vessels are decorated with a rich, „baroque” ornament composed of hanging insertion angles and horizontal lines formed from a series of arches. On a vessel from Tworyczów, the ornament was partially made of rope prints.

The hemispherical bowl of type IVA2 has vague analogies in the vessels from the graves tested in Stadarnia (Figs. 169: 1; 171) and Sahryń (Figs. 124: 1; 128).

Axes with proportions similar to the tool found in Łopiennik Dolny-Kolonia come from features undated by radiocarbon: from Strzyżów, Stadarnia, Sahryń and Kułakowice Trzecie (Fig. 200; Fig. 170; 172; Fig. 57). The Strzyżów specimen represents the Volhynian or striped raw material, the remaining ones were made from Rejowiec (Stadarnia, Sahryń), Volhynian (Kułakowice Trzecie) and striped (Sahryń) flint. The stocky axe from Czulczyce-Kolonia is most similar to only one item - from Ślipcz (Fig. 204: 3), made of raw material from Volhynia. The axe with a rounded head from Serebryszcze has

a single analogy in the form of a tool from Huta, grave II (Fig. 39: 1; 40), made of raw material from Rejowiec.

The flint chisel is a single find.

We know small flint objects from two more radiocarbon-dated cist graves: from Sajczyce (Fig. 242B: 3) and Depułtycze Nowe-Kolonia (Fig. 241B: 4) and one pit grave - from Świerszczów (Fig. 240B: 9), qualified for phase II, as well as from a radiocarbon undated one, a cist grave from Stefankowice-Kolonia (Fig. 176: 2-6; 183-187) and also a cist grave from Huta (Fig. 39: 2). These finds were made of Rejowiec, Volhynia or Transnistrian flint.

Tubular amber beads were discovered in a pit grave in Świerszczów (Fig. 240B: 4), Depułtycze Nowe-Kolonia (Fig. 241B: 3) and Sajczyce (Fig. 242B: 2) - from phase II - and in Sahryń - in a cist grave, radiocarbon undated (Fig. 127: 4-6).

The wild boar saber appeared in the graves in Depułtowy Nowe-Kolonia (Fig. 241B: 2) from phase II and in Strzyżów (without marking 14C).

Bone tools: a chisel, a blade-piercer and two-sided blades are known from radiocarbon-undated graves: from Husynny-Kolonia (Fig. 35: 1), Sahryń and Stefankowice-Kolonia (Fig. 127: 2, 3; 135; 136; Fig. 177: 1; 189).

Chronology of radiocarbon-undated graves

This group has 32 grave sites (which constitutes 38 sepulchral structures), of which 14 have not been subject to any chronological assessment (Bezek, Branica Suchowolska, grave I; Chotiaczów, Dobryniów-Kolonia; Huta, grave I; Litowiz; Okalew, graves II and III; Putnowice-Kolonia; Rudno, site 1; Sajczyce, site 18; Tereszpól, Wytyczno, site 2; Zbulitów Mały). These are the sites for which the furnishing data is insufficient.

The reliability of the chronological findings in relation to the 24 features varies greatly. The furnishing of several graves, which include, for example, only axes, is difficult to classify into

a specific time period (phase). However, the analysis of the coexistence of cultural elements made it possible to expand the list of finds relating to individual phases with certain features that did not appear in radiocarbon-dated graves. Graphically, the proposed chronology of graves not examined by radiocarbon analysis is presented in Tables 11 and 12.

Summary

Summarizing the previous considerations, after taking into account the findings on the cultural features present in radiocarbon-dated and undated graves, but only analysed in terms of stylistics of forms, ornaments, etc., the following characteristic elements of individual time periods can be identified.

Phase I (3000 / 2950–2900 / 2850 cal BC), earlier than the East Lublin subgroup („amphora-wide” horizon).

- Pit graves (also two-chambered?).
- Ceramics: Kujavian amphorae, double-conical, deep bowls (cups).
- Ornamentation: impressions of a vertical post, a broken line (made with the same stamp), tapered small conical nodules.

Phase II (2900 / 2850–2650 / 2600 in BC), „Classic”.

- Both pit and cist graves.
- Ceramics: Kujavian amphorae with low necks, spherical, oval, pear-shaped, barrel-shaped vessels, hemispherical bowls, vases / cups, drum, s-shaped vessels (pots).
- Ornamentation: impressions of a vertical post, broken line, herringbone (made with the same tool), incised lines, rope impressions (horizontal lines and loops, possibly insertion angles), stick-on nodules.
- Inlaid with white paste.

- Flint objects made of Volhynian and striped raw material: axes with a wide plane butt, blade, bladelets and flakes.
- Amber beads: tubular and button-shaped (several varieties), possibly a round shield.
- Bone artefacts: wild boar tusk, probably a T-shaped pendant.

Phase III (2650/2600 – approx. 2400 in BC), „late”

- There are no pit graves, all are cist ones (also two-chamber ones).
- Ceramics: amphorae with high necks - Kujavian and spherical, wide-opening small amphorae with a poorly marked bottom, vases-goblet (cups), hemispherical bowls with cylindrical necks, long, narrow, double horizontally pierced ears, occupying the height of the entire neck (from the shoulder of the belly to the edge).
- „Baroque” ornamentation: plastic strip, stick-on double nodules (handles), hanging insert angles, arch imprints („fish scale”), broken lines, rope prints (also in angular decorations).
- Inlaid with white paste.
- Flint objects made of Volhynian, Rejowiec, erratic and striped raw materials: trapezoidal axes: slender and stocky (with planar and irregular, rounded heads), a chisel, small splinters and scrap material.
- Amber bead: tubular, possibly a round shield.
- Bone artefacts: boar tusks, chisel, blade-piercer, double-sided blade.

Discoveries of subsequent graves, as well as new radiocarbon dates should verify the above-mentioned suggestions regarding the chronology of the Eastern Lublin subgroup of the Globular Amphora culture, and may also expand and complete the lists of cultural features characterizing individual phases.

Conclusion - summary

The study presented here is the culmination of the author’s many years of interest in „amphora” issues.

As part of the program, five sites with an unspecified location have been successfully verified in the field and their location has been identified.

Viewing the finds during the storage query allowed for drawing documentation of some elements of the burial equipment, omitted in previous publications, and for carrying out reconstruction works in relation to several vessels.

All available items constituting the grave equipment were photographed.

As part of the program, another radiocarbon date was obtained, determined in a laboratory in Poznań, namely, for the tomb from Tarnoszyn.

The author’s intention was to present in one publication a complete catalogue of sepulchral sources from the entire area of the ecumene of the East-Lublin subgroup of the Globular Amphora culture. This task has now been successfully completed.

The chapter describing the funeral rite was created on the basis of data obtained from all catalogued burial sites, including those that were not included in an earlier study of this type (Bronicki 2016a) covering only the Lublin Upland (within the rough limits).

It was found that two types of graves: the pit type and the cist type (Podolian) are related to the chronology of the subgroup, but above all to the hybrid nature of this taxonomic unit, in which occidental and oriental cultural elements were mixed.

The radiocarbon dating allowed for the chronological conclusions contained in the second synthetic-analytical chapter. For the first time, it was possible to divide the entire period of the Globular Amphora culture in the eastern Lublin region and on the upper Bug into three development phases: I - „general amphora” (3000 / 2950-2900 / 2850 cal BC), II - „classic”

(2900/2850 -2650/2600 cal BC) and III - „late” (2650/2600-approx. 2400 cal BC) and characterize them by distinguishing guiding features for each time interval.

This study, of course, does not cover all the „amphora” issues in the eastern Lublin region. First of all, a study of the settlement could contribute a lot to the knowledge of the Late Neolithic.

Flint finds, as well as stone building material used for the construction of cist graves, should become the subject of raw material research, combined with an attempt to identify the places where these rocks were obtained. Traseological studies of flint tools are also necessary.

Another postulate concerns the examination of the species origin of animal bones used in the production of tools and ornaments.

It is to be hoped that the scientifically unique graves studied in Sahryń, Stefankowice-Kolonia and Husynne-Kolonia receive radiocarbon dating.

Resolving the issue of „local - stranger” can be made by analysing the strontium content in the teeth of the deceased.

Finally, it is worth expressing the wish that the materials of the subgroup of the Nałęczów culture of Globular Amphorae („West Lublin province”) will soon be published in a comprehensive manner covering the full range of its occurrence.

